

SEMPOZYUM Bildirileri

11-12 Mart 2017 Ankara
ANKARA BAROSU EĞİTİM MERKEZİ

Toplumsal Cinsiyet ve Kent-Mekan

TMMOB
Şehir Plancıları Odası
Kadın Komisyonu

İletişim:

TMMOB Şehir Plancıları Odası Genel Merkezi

Atatürk Bulvarı No: 219 K: 2 D: 7

Kavaklıdere - Ankara

Tel: 0312 417 87 70

Faks: 0312 417 90 55

e-posta: spo@spo.org.tr

www.spo.org.tr

Yayına Hazırlık

Filiz Hekimoğlu

Kumru Çılgın

Şelale Balambar

Grafik ve Baskıya Hazırlık

Leda Ajans

M. Gürbüz Fehim

Baskı

Aydan Yayıncılık Sanayi ve Ticaret A.Ş.

Alınteri Bulvarı 3364. Sk. No: 4

Ostim - Ankara - 312 354 46 27

Ankara, Ekim 2017

ISBN: 978-605-01-1077-7

BİLİM KURULU

Dr. Ümit Özcan

Dr. Deniz Altay Başkan

Yrd. Doç. Dr. Bediz Y. Bayraktar

Prof Dr. Aksu Bora

Prof. Dr. Funda Şenol Cantek

Dr. Özlem Çelik

Doç. Dr. Sevgi Uçan Çubukcu

Dr. Özlem İngün

Hatice Kapusuz

Prof. Dr. Serap Kayasü

Prof. Dr. Alev Özkazanç

Yrd. Doç Dr. Pınar Öztürk

Arş. Gör. Dr. Burcu Şentürk

Ege Tekinbaş

Yıldız Tokman

Dr. Gül Tüzün

İlknur Üstün

TMMOB YK Üyesi

Bilkent Üniversitesi Öğretim Görevlisi

Humboldt Üniversitesi

Misafir Öğretim Üyesi-Almanya

Hacettepe Üniversitesi Öğretim Üyesi

Ankara Üniversitesi Öğretim Üyesi

Yaşar Üniversitesi Öğretim Üyesi

İstanbul Üniversitesi Öğretim Üyesi

Doğuş Üniversitesi Öğretim Görevlisi

Sivil Toplum Geliştirme Merkezi

Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Öğretim Üyesi

Ankara Üniversitesi Öğretim Üyesi

Okan Üniversitesi Öğretim Üyesi

Ege Üniversitesi Öğretim Görevlisi

Birleşmiş Milletler Kadın Dostu Kentler

Ortak Programı Eski Türkiye Koordinatörü

CEDAW Türkiye

Yıldız Teknik Üniversitesi Öğr. Görevlisi

Kadın Koalisyonu

YÜRÜTME KURULU

F.Dilek Aydın	ŞPO Ankara Şube
Şelale Balambar	ŞPO Ankara Şube
Doç. Dr. Kübra Cihangir Çamur	ŞPO Ankara Şube
E. Simay Dağ	ŞPO Ankara Şube
Dilan Eyyüpoğlu	ŞPO Ankara Şube
Filiz Hekimoğlu	ŞPO Ankara Şube
Menşüre Işık	ŞPO Ankara Şube
Duygu Kalkanlı	ŞPO Ankara Şube
Sultan Karasüleymanoğlu	ŞPO Ankara Şube
Deniz Kimyon	ŞPO Ankara Şube
Elif Muratoğlu	ŞPO Ankara Şube
Esra Oğuz	ŞPO Ankara Şube
S .Fulya Öney	ŞPO Ankara Şube
Doç. Dr. Burcu Özüduru	ŞPO Ankara Şube
Dr. Gülçin Tunç	ŞPO Bursa Şube
Büşra Cizrelioğulları Sadak	ŞPO Diyarbakır Şube
Yıldız Tahtacı	ŞPO Diyarbakır Şube
Kumru Çılgın	ŞPO İstanbul Şube
Yrd. Doç. Dr. Melis Oğuz	ŞPO İstanbul Şube
Ceyda Sungur	ŞPO İstanbul Şube
Nursun Akıncı	ŞPO İzmir Şube

İÇİNDEKİLER

Sunuş	xi
Açılış Konuşması	xv
Toplumsal Cinsiyet ve Kent-Mekan Sempozyumu Açılış Konuşması Kumru Çılgın	
1. Oturum - 11 Mart 2017 Cinsiyet - Politika - Mekan Kolaylaştırıcı: Yıldız Tokman	
Kent Ve Kadın diye diye... ..	3
Yıldız Tokman	
Mış Gibi Politikalarla Kamusalda Görünmezliği 'Korunan' Sessiz Yığınlar: Kadınlar	6
Yonca Altındal	
Kadınların Kamusal Mekan Talebi: 'Bacaklarını Topla' Örneği	26
Burcu Tüm	
Şehir Planlama Mevzuatında Kadına Verilen Yer ve Değer.....	38
Mercan Efe Güney - Senem Tezcan	
Kesişimsellik (Çoklu-Ayrımcılık) Yaklaşımının Kent Çalışmaları Ve Planlamaya Katkıları Üzerine Düşünmek Gülçin Tunç	71

2. Oturum - 11 Mart 2017

Hizmet Sunumu - Cinsiyet - Mekan

Kolaylaştırıcı: Kübra Cihangir Çamur

Hizmet Sunumu-Cinsiyet-Mekan	91
Kübra Cihangir Çamur	
Türkiye’de Özel ve Kamusal Alan	
İkiliğinden Hareketle Feminist Hareketlere Bakmak.....	95
Ayşem Sezer Şanlı	
Duygu Yıldız Karakoç	
Toplumsal Cinsiyet Eşit(siz)liğinin	
Dış Mekâna Yansımaları ve	
Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme.....	114
Sebahat Açıksöz	
Kadının Toplumsal Kimliğinin ve Rolünün İnşasında Büyükşehir	
Belediyelerinin Rolü.....	139
Zeynep Arslan	

3. Oturum - 11 Mart 2017

Zaman - Mekan - Emek Süreçleri

Kolaylaştırıcı: Gül Tüzün

Emeğin Savunusundan Kentin Savunusuna:	
Kadın Direnişlerinde Beden-Emek-Kent Diyalektiği	173
Yeşim Akın Yalçın	
Geçmişten Öğrenmek:	
1950-80 Dönemi Ankara’sından	
Kadınların Kent Deneyimleri Bize Ne Anlatıyor?.....	189
Selda Tuncer	
Tarımda Ücretli İşlerin Örgütlendiği	
Mekanlar Olarak Göçmen-İşçi Mahalleleri:	
Adapazarı Örneği	206
Elif S. Uyar-Mura	

Film Gösterimi:
Sulukule Mon Amour

Söyleşi	
Kolaylaştırıcı: Filiz Hekimoğlu	215
Kumru Çılgın - Azra Deniz Oktay	217

4. Oturum - 12 Mart 2017
Toplumsal Cinsiyet - Kent Ve Mekan Deneyimi
Kolaylaştırıcı: Deniz Altay Baykan

“Toplumsal Cinsiyet-Kent ve Mekan Deneyimi”	237
Deniz Altay Baykan	
Kentsel Mekan, Planlama ve Kadın: Ankara Üzerinden Bir Değerlendirme	239
Kübrü Cihangir Çamur - Burcu Özüduru	
Gecekondu ve Apartmanda Kadın Deneyimleri: Ankara Akşemsettin Mahallesi Örneği	255
Elif Ertem	

5. Oturum - 12 Mart 2017
Cinsiyete Duyarlı Kentler
Kolaylaştırıcı: Ege Tekinbaş

Cinsiyete Duyarlı Kentler	285
Ege Tekinbaş	
Toplumsal Cinsiyet Ve Kent-Mekân İlişkisinde Kadın Dostu Kentler Projesi Örneği	287
Gözde Keçeci	
Kadın veya Lgbti “Dostu” Mekan Politikaları ve Uygulamalarının İkircikli Yapısı Ece Yoltay	317

Eskişehir Büyükşehir Belediyesi'nin Kent/Mekan Çalışmalarında Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Entegre Süreci.....	327
Hale Kargın Kaynak, Ceyda Söğüt, Çilem Sarı, Merve Kas	

6. Oturum - 12 Mart 2017

Mekanın Felsefesi

Kolaylaştırıcı: Remzi Altunpolat

Mekânın Felsefesi	335
Remzi Altunpolat	
Dinci İdeolojinin Toplumsal Yeniden Üretiminde Kamusal Mekân- Kadın Bedeni İlişkisi.....	337
Banu Topaktaş - Fatıma Erol	
Komünist Toplumun Mekan Kurgusu Toplumsal Cinsiyet Açısından Ne İfade Ediyor?	345
Olkan Senemoğlu	

7. Oturum - 12 Mart 2017

Toplumsal Olgular, Kültür ve Kadın

Kolaylaştırıcı: Hatice Kapusuz

Savaş ve Göç Sonrası Oluşan Mekânlarda Kadın İnsiyatifi ile İnşa Edilen Müşterek Alan Pratikleri	355
Yıldız Tahtacı - Mezra Öner	
İdeal Yaşamın Gizli Öznesi: Güvenlikli-Korunaklı Konut Sitelerinin Reklam Filmlerinde Kadın İmgesinin Yeniden İnşası	381
Zeynep BAYKAL - Nergis Denli	
Ata Mirası mı Ana Yadigarı mı: Dünya Miras Alanlarının Belirlenmesi Ve Korunmasında Toplumsal Cinsiyetin Rolü	404
Savaş Zafer Şahin	

Kültürel Mirasın Korunmasında
Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Duyarlılığın Yerini Anlamak 420
Gökçe Şimşek

Forum- 12 Mart 2017 435
Kolaylaştırıcı: Dr. Ümit Özcan

Ümit Özcan
Aksu Bora
Nilgün Fehim Kennedy
Gözde Demirbilek

Poster Bildiri

Beylikdüzü İlçesinde Bulunan Parkların ve
Sokakların Eşitliğe Uygunluk Açısından
Denetlenme Çalışması 463
Gizem Aykanat
Harun Ceviz

Diğer Bildiriler

Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Sağlanmasında 467
Üniversitelerin Çarpan Etkisi
Damla Songur

Toplumsal Cinsiyet ve
Geleneksel Kent Planlaması.....484
Gökhan Okumuş - Ecem Tonka

Sosyo-Kültürel Açından
Geleneksel Toplumlarda Avlulu Ev Mimarisi.....497
M. Semih Özkan

Öğretmen Adaylarının Mekan Algılarının
Akıl Yürütme Stilleri Açısından İncelenmesi.....510
Volkan Duran - Yaşar Barut - Abdulnasır Bayram

SUNUŞ

Günümüzden altı yüzyıl önce, Avrupa'nın bilinen ilk profesyonel yazarı olan Christine de Pizan "Kadınlar Kenti" kitabını yazdığında içinde yaşadığı Ortaçağda kadınların ikincil görülmesine karşı sesini yükseltti. Kadınların kendine yetebilirliğini, bağımsızlığını, öz savunma hakkını ve kadın dayanışmasını bir kent alegorisi ile anlatmıştı. Bugün pek azımız kent kurgulu ütopyalardan söz ederken ve hatta onun yaşadığı dönemden neredeyse bir yüzyıl sonra ütopyaların öncü isimleri sayılan Thomas More'a, Francis Bacon'a referans verirken Christine'i hatırlıyoruz. Peki, kaçımızın aklına kent kurgusu içeren ütopyalar denince Christine'in adı geliyor?

Christine'in edebiyat tarihinde ve kent ütopyaları yazınında azımsanan, hatta görünmez olan yeri "erkek olmayanların" toplumsal varoluşlarını şekillendirmeye zorlayan temel, evrensel ve süregiden biçimlerden sadece küçük bir örnek. Bu örnek, belli bir coğrafya ve zamana hapsedilemeyecek kadar yaygın ve sistematik olan, insanları kadın ve erkek olarak iki ayrık cinsiyet ve zıt cinsel yönelimli kabul eden heteronormatif bakış açısı ve toplumsal cinsiyet rollerini benimseyen patriyarkal değerler ile kurulmuş her toplumda farklı biçimlerde mevcuttur. siyasi iktidar/devlet, ev/ işyeri, kamusal/özel mekan gibi farklı alanlar ve küresel-ulusal-yerel düzeyler gibi farklı ölçeklerde bu hegemonik nitelik, bu anaakım değer ve önkabuller temelinde yapılaşan toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve tüm bunların tetiklediği şiddet, ne yazık ki, düzey açısından değişse de tarihin her döneminde ve her toplumda gözlenen olgulardır.

Tüm bu toplumsal cinsiyet temelli baskı biçimleri 19. yüzyıldan itibaren dalga dalga gelişen örgütlü ve örgütsüz feminist mücadele ve özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte görünür hale gelen LGBTQİ hareketiyle püskürtülmeye çalışılmaktadır. Bu mücadeleler, bir yandan toplumsal değişimin önünü açarken diğer yandan temel hak ve özgürlüklerin elde edilmesinde de önemli kazanımlar sağlamıştır.

Söz konusu kazanımlar gündelik hayatın daha özgür ve ayrımcılıktan uzaklaşmış biçimlerine imkan kılarken, akademik dünyanın ilgisine de mazhar olmuştur. Planlama gibi mekanın organizasyonu ve üretimi üzerine çalışan çeşitli

disiplinlerin tartışma eksenini hem akademik hem de uygulamada toplumsal cinsiyet temelli bir bakış açısıyla geliştirmede bu kazanım ve mücadelelerin rolü önem kazanmaktadır. Söz konusu kazanımlar önemli olmakla birlikte, ne yazık ki sınırlı da kalmaktadırlar. Bu toplumsal hareketlerin kent/mekan çalışmaları üzerindeki etkisini, diğer yandan ise sahip oldukları kentsel niteliği gözden kaçırmadan yaşam alanlarımızın kuruluşuna bakarken toplumsal cinsiyet perspektifini geliştirmeye ve bu sınırlılıkları aşmak için toplumsal cinsiyet perspektifini temel alan kent/mekan çalışmalarının geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Türkiye’de bu alandaki çalışmalarda yaklaşık son on yıldır artan bir ivme gözlenirse de özellikle kentsel mekanın kullanımı ve üretimi üzerine geliştirilmeye muhtaç bir alan önümüzde durmaktadır. Diğer taraftan, son dönemde özellikle emek sürecinin çeşitli siyasalarla yeniden düzenlendiği ülkemizde kadınların hane içi emek süreçlerine hapsedildiği, bir doğum makinası olarak kurgulandığı ya da daha esnek ve güvencesiz koşullarda çalışmaya zorlandığı bir iklimden geçmekteyiz. Bu süreç kadınları ikincil bir konuma iterken, toplumsal cinsiyet temelli işbölümünün daha güçlü bir şekilde yeniden üretildiği bir dönemin de başlangıcıdır. Kadınlar üzerindeki hane içi ve emek sürecindeki rollerin yeniden düzenlendiği bir süreçle sınırlı kalmayan bu dönem aynı zamanda hem kadınların, hem LGBTQI bireylerin farklı yoğunluklarda şiddete ve toplumsal baskıya da maruz kaldığı bir dönemin kapılarını açtı.

Birincisi, ülkemizde yaklaşık son 10 senedir, kente toplumsal cinsiyet gözlüğünden bakan çalışmalar eskiye oranla önemli bir birikim yaratmış olmakla birlikte bu tür çalışmalar sayıca hala yetersiz, içerik ve erişim kitlesi ise kısıtlı. Dahası planlama meslek alanı dünya genelinde olduğu gibi Türkiye’de de farklı cinslerin ve cinsiyet yönelimine sahip bireylerin kenti tecrübe edişlerini dikkate alacak ve bu anlamdaki farklı gereksinimlerin karşılanmasına olanak verecek kuramsal ve pratik donanıma sahip değil. İkincisi, ülkemizdeki kentleşme-konut –çevre ve emek politikalarının son dönemdeki genel görünümüne baktığımızda; siyasi iktidarın, cinsiyetler arası görevleri yeniden tanımlarken kadınları daha çok hane içinde yapılan etkinliklere ittiğini ve yaşam alanlarını bu çerçevede tanımlayan uygulamaları hayata geçirdiğini görüyoruz. Oysaki, iktidarın uygulamaya koymak istediği bu yapı, dünyada erken-endüstri toplumlarında görülen ve kadını ev ile yakın çevresi arasında ilişkilendiren, kadını üretim etkinliklerinden ayırarak yükümlülüklerini hane içi işler ve aile bakımı ile sınırlandıran bir döneme ait bir anlayış.

Mevcut siyasi iktidar, ayrıca, farklı cinsel yönelim ve cinsiyet kimliklerine sahip bireylere yönelen toplumsal şiddete ve nefret algısına karşı etkili düzenlemeler yapmaktan bilinçli olarak uzak duruyor ve böylece eril toplumsal değerlerin siyasi alandaki meşruiyetini pekiştiriyor. Neticede, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve bununla ilişkili şiddet mevcut politika uygulamaları ve söylemleri ve anaakım medyanın desteğiyle, ne yazık ki her geçen kuvvetleniyor.

Tüm bu süreçleri akılda tutarak ve toplumsal yapı ve ilişkiler ile mekanın kurulması arasındaki karşılıklı etkileşimi bir önkabul olarak alarak,

- Mekanın cinsiyetçi veya cinsel kimlik körü kurgusunun patriyarkal güç ilişkilerinin ve erkek egemenliğinin yeniden üretimine katkıda bulunduğu gerçeğini açığa çıkarmak,
- Özel ve kamusal alanlarda toplumsal cinsiyet eşitsizlik ve ihlallerini ortaya koymak,
- Kadınların ve çeşitli cinsel kimliklerin toplumsal varoluşu açısından tespit edilen sorunların çözümüne yönelik olarak farklı disiplinlerin (planlama, mimarlık, mühendislik, sosyal politika, sosyoloji, psikoloji, kamu yönetimi vb.) bakış açılarından beslenen, mekana ve kente dair yeni okuma yöntemlerini ortaya koymak,
- Yerel ve kamusal hizmetlerin sunumunda toplumsal cinsiyet rollerini temel almayan ve bu ilkeyi özümseyen bir yerel/merkezi yönetim anlayışının geliştirilmesine katkı sağlamak için,

ulusal nitelikli olan ve disiplinler arası katılımın teşvik edildiği Toplumsal Cinsiyet ve Kent/Mekan Sempozyumu'nun ilkinin TMMOB Şehir Plancıları Odası olarak 11-12 Mart 2017 tarihinde Ankara'da gerçekleştirdik.

Elinizdeki bu kitap, Sempozyumda sunulan bildirilerin yanı sıra, Sempozyum Bilim Kurulu tarafından yüksek puanla seçildiği halde, zaman ve mekanın olanakları içinde sunuşu Sempozyum içinde gerçekleştirilemeyen ancak yazarının izni ile kitapta yer alan bildirilerden oluşuyor.

Umuyoruz ki bu türden çalışmalar literatür içinde çoğalsın ve bu kitap tüm araştırmacılara yararlı olsun.

TMMOB Şehir Plancıları Odası
Kadın Komisyonu

TOPLUMSAL CİNSİYET VE KENT-MEKAN SEMPOZYUMU AÇILIŞ KONUŞMASI

Kumru ÇILGIN

TMMOB Şehir Plancıları Odası II. Başkanı

Herkese merhaba. TMMOB Şehir Plancıları Odası Kadın Komisyonu tarafından bin bir emekle organize edilen Toplumsal Cinsiyet ve Kent-Mekan Sempozyumu'na hepiniz hoş geldiniz! Sempozyumumuzu, Odamıza büyük emekleri geçen ancak ne yazık ki yakın zamanda kaybettiğimiz Belma Babacan'a ithaf ediyoruz. Kendisini sevgi, minnet ve saygıyla anıyoruz.

İki gün süreyle bu salonda olacağız. Hepsi birbirinden değerli bildiriler dinleyeceğiz, tartışmalara katılacağız. Programda da görmüş olmalısınız, farklı başlıklar altında çok kıymetli katılımcılar tarafından toplumsal cinsiyet ve mekan üzerine yapılmış araştırmalar, sonuçlar, değerlendirmeler paylaşılacak bizlerle.

Meslek alanımızı farklı disiplinlerle toplumsal cinsiyet perspektifinden bir araya getirmeyi hedeflemiş bu sempozyumu malumunuz zor zamanlarda organize ettik. Tüm kötü haberlerin arasında belki bir nebze nefes, çokça umut olduğu için bunca özenle, hassasiyetle eğildik üzerine. Sempozyum Bilim Kurulu'nun, Yürütme Kurulu'nun ve etkinlik düzenleyicisi ŞPO Kadın Komisyonu'nun emektar kadınlarına önce Odamız üyesi olarak şahsen, sonra Genel Merkez Yönetim Kurulumuz adına çok teşekkür etmek isterim.

Bu sempozyum, biz Oda üye ve yöneticileri için çok önemliydi. 2016 Mart ayında gerçekleştirdiğimiz 29. Dönem Olağan Genel Kurulumuzda üyelerimizle birlikte aldığımız bir karardı ve bu kararı kısa zamanda böylesi bir içerikle

hayata geçirebilmiş olmak çok iyi hissettiriyor hepimize eminim. Dilerim keyifli ve verimli geçer ve biz devamını aynı heyecanla getirebiliriz.

Odamız Kadın Komisyonu -biraz geçmiş taraması yaptım ve 218. Haber Bültenimizde bulduğum bir haberle hatırladım ki- ilk toplantısını 6 Ekim 2012 tarihinde gerçekleştirmiş, yani bundan yaklaşık beş buçuk sene önce. Beş buçuk senesini farklı pozisyonlarda da olsa Odamız bünyesinde geçirmiş biri olarak, Komisyonumuzun bu vakit dahilinde hem Odamız hem TMMOB örgütlülüğü içinde efektifliğinin nasıl arttığını gördüm, yaşadım, hissettim. TMMOB Kadın Kurultaylarının kararlarını hayata geçirmeye gayret eden ve bunda ilerici bir konumda olan plancı kadınlar, son kurultayda yaşanan tartışmalardan, çirkin ithamlardan, taraflarına yöneltilen asılsız suçlamalardan yine güçlenerek çıkmış ve o günden sonra daha motive ve TMMOB bünyesinde daha örgütlü mücadele eder hale gelmiştir. Bugün TMMOB Yönetim Kurulu'ndaki tek kadın üye Odamız temsilcisiyse, Odamız yönetim kurullarındaki kadın üye sayısı gittikçe artış göstermişse, yönetim kurulları eş başkanlığını yine son Genel Kurulumuzda bir ilke kararı olarak benimsemiş ve fiili uygulamaya geçilebilmesi için yönetmelik değişikliği önerisini TMMOB Genel Kurulu'na taşımışsak, hatta toplumsal cinsiyeti konu alan bu sempozyumu diğer Odalardan önce biz organize etmeye niyet etmişsek, bunların yegane sebebi Odamızın demokratik tavrından aldığımız güçle eril zihniyet ve tahakküme, tek adam yönetimlerine bıkmadan-usanmadan itiraz ediyor oluşumuzdur.

Bunu sadece ne Odamız ne TMMOB çatısı altında yapıyoruz, bu itirazı her yerde yükseltiyoruz! Evlerde, sokaklarda, meydanlarda, üniversitelerde, plazalarda, fabrikalarda, tarlalarda... İktidar savaşında yaşam alanlarımız yerle bir edilse de, KHK'lerle haksız-hukuksuz kamudan ihraç edilsek de, kayyımlarca görevlerimizden uzaklaştırılsak da, patronlar grev hakkımızı engellese de, sermaye müşterek alanlarımızı tahrip etse de, ülkeler hareket özgürlüğümüzü kısıtlayıp sınırlara duvarlar örseler de, eril aklın olur olmaz yakıştırmalarına maruz kalsak da bizler mücadele ve dayanışmadan asla vazgeçmedik, vazgeçmeyeceğiz. Çünkü dört duvar değil, emeklerimizle yarattığımız hayatı istiyoruz! Şikayetlerimizi, güvenlik taleplerimizi duymazdan gelenler sebebiyle kadın cinayetlerinde; ötekileştirici, ayrımcı, homofobik yaklaşımlar sonucu nefret cinayetlerinde; toplumsal cinsiyetimizden kaynaklı en esnek ve güvencesiz çalıştığımız koşullar altında iş cinayetlerinde; savaş ve sınır politikaları sebebiyle sınırlarda, yollarda, denizlerde, kamplarda, karşı karşıya kaldığımız riskler sonucu kentlerde hayatlarımızı kaybetmek istemiyoruz!

Bunun için dünyada olduğu gibi Türkiye’de de son yıllarda gözle görülür ama parmakla sayılamayacak kalabalıklarla her alanda sözümüzü duyurduk, yürüyüşe geçtik, greve gittik, isyan ettik, başkaldırdık, hayatı durdurduk. Pek tabii ciddi kazanımlar elde ettik. Daha iki gece önce OHAL koşullarında 40 bin kadın hiçbir eyleme izin verilmeyen İstiklal Caddesi’ni boydan boya ışıltıyla kapladı. Birazdan izleyeceğimiz slayt gösterisinde göreceğiz, sadece kent merkezlerinde değil, yaylalarda, köylerde de yaşam hakkından, kent hakkına, iş-güvence hakkından mekânsal ve çevresel adalete uzanan yelpazede direniş gösterdik.

Toplumsal cinsiyet temelli işbölümünün türlü baskılarla yeniden ama daha yoğunlukla üretilir hale gelmesine rağmen bu direniş ve kazanımlar, bu haftasonu burada tartışmaya açacağımız mekân konusunu farklı disiplinlerden birçok meslek ve bilim insanı için konuşulur, çalışılır, araştırılır kıldı. Sempozyum çağrı metnimizde de belirttiğimiz üzere, planlama gibi mekânın organizasyonu ve üretimi üzerine çalışan çeşitli disiplinlerin tartışma eksenini hem akademik hem de uygulamada toplumsal cinsiyet perspektifiyle geliştirmede bu kazanım ve mücadelelerin rolü önemlidir. Toplumsal hareketlerin kent-mekân çalışmaları üzerindeki etkisi Türkiye’de bu alandaki çalışmalarda bir artış yaratmışsa da mekân kullanımı ve üretimindeki uygulama çitası hala düşüktür oysa. Planlama gibi birçok meslek alanı hala farklı cinslerin ve cinsiyet yönelimine sahip bireylerin kenti ve mekânı tecrübe edişlerini dikkate alacak ve ihtiyaçları karşılayabilecek kuramsal ve teknik donanıma, ne yazık ki, sahip değil. Tam da bu sebeple ifşa, sorun ve ihlal tespiti, deneyim paylaşımı, uygulama önerisi için sıklıkla bir araya gelmemizde fayda var.

Bu bir araya gelişler ki bizi güçlü, diri ve birikimli kılıyor. Bu bir araya gelişler ki mücadele ve dayanışmayı büyütüyor. Bu bir araya gelişler ki umudu çoğaltıyor.

16 Nisan’da sandıkta da bir araya gelelim ve

Daimi OHAL için değil özgürlük için,

Diktatörlük için değil demokrasi için,

Savaş için değil barış için,

Teklik için değil eşitlik için,

HAYIR’ımızı haykıralım!

Sokakta, işte, okulda, sandıkta.. Alışınlar her yerdeyiz!

İyi bir sempozyum dileklerle... Sevgi ve saygılarımla...

1. Oturum - 11 Mart 2017
Cinsiyet - Politika - Mekan

Kolaylaştırıcı: Yıldız TOKMAN

MIŞ GİBİ POLİTİKALARLA KAMUSALDA GÖRÜNMEZLİĞİ 'KORUNAN'
SESSİZ YIĞINLAR: KADINLAR
Dr. Yonca ALTINDAL

KADINLARIN KAMUSAL MEKAN TALEBİ:
'Bacaklarını Topla' Örneği
Burcu TÜM

ŞEHİR PLANLAMA MEVZUATINDA
KADINA VERİLEN YER VE DEĞER
Doç. Dr. Mercan EFE GÜNEY - Araş. Gör. Senem TEZCAN

TÜRKİYE'DE MERKEZİ VE YEREL YÖNETİMLERİN POLİTİKALARINA
TOPLUMSAL CİNSİYET PERSPEKTİFİNDEN BAKMAK
Araş. Gör. Özge YENİGÜN*

KESİŞİMSELLİK (ÇOKLU-AYRIMCILIK) YAKLAŞIMININ
KENT ÇALIŞMALARI VE PLANLAMAYA KATKILARI ÜZERİNE DÜŞÜNMEK
Dr. Gülçin TUNÇ

---

* Yazar sempozyuma bildirisini sunmadığı için yayınlanmamıştır.

KENT VE KADIN diye diye...

I. Yıldız TOKMAN

“Şehir ve onu meydana getiren kentsel süreçler toplumsal ve sınıfsal mücadelelerin başlıca alanını oluşturur.” David Harvey, *Asi Şehirler* s.116

CEDAW, bilindiği gibi kadınların insan haklarının çerçevesini çizen uluslararası bir insan hakları sözleşmesi. Türkiye’de 1985’te onaylanıp, 1986 da yürürlüğe girdi. Başka bir deyişle, devlet, kadına karşı her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına- kadın erkek eşitliğini sağlamaya- yönelik olarak bu sözleşme çerçevesinde, öncelikle Anayasa ve yasalarda belli düzenlemelerin yapılacağı konusunda taahhütte bulunmuş oldu. Kadın erkek eşitliğinde gelinen nokta, geçen 30 yılda gerekli yasal düzenlemelerin yapılmaması yanında, kadın hareketinin yoğun çaba ve katkılarıyla gerçekleştirilen yasal düzenlemelerin de uygulamaya yansımadığını biliyoruz. Genellikle gölge raporlarda¹ devletin kapsamlı bir toplumsal cinsiyet eşitliği politikasının olmadığını, yasal düzenlemelerin ve uygulamanın yetersiz olduğunu raporlarken, en son raporda², kadın politikalarının bilinçli olarak, giderek muhafazakarlaşan, erilleşen ve dine referans veren bir çerçevede yapıldığını raporladık. Birleşmiş Milletler Cedaw Komitesinin Hükümete yönelik tavsiye kararlarında³ ise, Türkiye’de giderek artan ataerkil değerlerin yükselmesi, muhafazakarlığın artması ve kadın politikalarının da bu çerçevede yapıyor olmasından kaygı duyduklarının önemle altı çizilmekte.

---

1 Cedaw Türkiye Sivil Toplum Yürütme Kurulu, “6.Dönem Gölge Raporu ve BM Cedaw Komitesi’nin Nihai Yorumları” 2010, Ankara,TKB

2 Cedaw Türkiye Sivil Toplum Yürütme Kurulu, “7.Dönem Gölge Raporu ve BM Cedaw Komitesi’nin Nihai Yorumları” Aralık 2016,Ankara,TKB

3 Age,s.83-110

Dünya Ekonomik Forumunun Cinsiyet Uçurumu Raporu'na göre. 144 ülke arasında 130. sırada olmak hiç şaşırtıcı değil.

“Mış gibi politikalarla kamusal alanda görünmezliği korunan sessiz yığınlar:Kadınlar” isimli bildiri, toplumsal cinsiyet eşitliği bakışıyla incelenen 5 Yıllık Kalkınma Planları'nda, aile ve sosyal politikalar şemsiyesi altında kadınların nasıl “görünmez kılındığı” tartışılıyor.Tıpkı Kadın Bakanlığı'nın -ki kadın hareketinin yoğun çabalarıyla oluşabilmişti- bir anda Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı haline dönüştürüldüğü gibi. “Mış gibi” yapılmaya bir örnekte: kadın istihdamı politika ve uygulamalarında. Sosyal politikalar çerçevesinde, evde hasta ve çocuk bakım hizmeti veren kadınlar ile sosyal yardım alan kadınlar, % 27.5. olarak belirlenen kadın istihdamı oranına dahil ediliyor. Dolayısıyla, daha önce %20'lerde olan bu oran -ki 20'lerin üstüne hiç çıkmamıştı- böylece %27.5 oluyor!⁴

Devletin genel politikalarının, toplumsal cinsiyet eşitliği açısından irdelenmesi/tartışılması yanında geniş bir uluslarüstü ve ulusal kadın hakları ve planlama tarihi çerçevesi çizen **“Şehir Planlama mevzuatında kadına verilen yer ve değer”** bildirisini, “kadına verilen yer/değer” bağlamında, “Kadın Dostu Kentler Programı” çıktılarının, yerel yönetimlerde ve şehir planlamada çözüm üretebilirliğini tartışmaya açıyor.

6360 sayılı Büyükşehir (Bütünşehir) Yasasıyla, 30 büyükşehir belediyesinin sınırları mülki sınırlar olarak genişletilip sınırlar içindeki 1032 belde belediyesi ve 16 bin küsur köyün tüzel kişilikleri kaldırılarak, yerel demokrasinin en yakın uygulama alanı olan birimler yok edildi, merkezileştirildi. Ülke yönetiminde “başkanlık sistemi” söyleminin ilk adımı atılmış oldu. Yine 600'e yakın belde belediyesi de nüfusu 2 binin altında olduğu için köye dönüştürüldü. Yerel yönetim basamağı, yerinden yönetim, yerel demokrasi böylece adım adım yok edildi. Zaten yerel yönetimlerde karar verici konumlarda (seçilmiş ve atanmış olarak) etkileri kısıtlı olan kadınların yerel hizmetlerin faydalanıcısı olarak hizmetlere erişimleri de kısıtlandı.⁵ Ayrıca OHAL sürecinde yerel yönetimlerin kadın-erkek eşitliğini sağlamaya yönelik çabaları, kurdukları birimler eşitlik birimleri kaldırıldı.

4 2016 yılı Kadın İstatistikleri,Mart 2017 TÜİK

5 2004 yılı yerel yönetim seçim sonuçları: 18 tane kadın belediye başkanı (binde 5.9-yüzde 1 bile değil). 99 erkek belediye başkanına karşılık sadece 1 tane kadın belediye başkanı var. 2014 yılı seçim sonuçları ise: 97 erkek belediye başkanına karşılık (eş başkanlar hariç) 3 kadın belediye başkanı var.

“Keşisimsellik (çoklu ayrımcılık) yaklaşımının kent çalışmaları ve planlamaya katkıları üzerine düşünmek” ve “Kadınların kamusal mekan talebi” bildiri-leri; Sosyo-ekonomik,kültürel ve fiziksel mekanda karşılaştığımız, gündelik hayatımızdaki ayrımcılık ve eşitsizlikleri tartışmaya açarak, toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin farkındalıklarımızı artırmayı amaçlıyorlar.

Mesleğimizi yaparken planlama'nın kamu yararına ve herkes için olduğu eğitimi aldık. Ancak “kamu”nun da, “herkes”ten kastın da, sağlıklı genç bir erkek olarak öncüllendiğinin farkına varmak kolay olmadı.⁶

Diğer taraftan, Kadın Hareketi'nin de toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda farkındalık yaratma sürecinde, kadın sorun alanlarının /kadına yönelik ayrımcılıkların olduğu bir fiziksel mekanın olması gerektiği ve bu mekan üzerinde söz sahibi olanlardan **“plancı kadınların farkındalığının önemi”**ni keşfetmesi epeyi zaman aldı. Kadın hareketinin içinde bulunan /çabalarına destek olan bir avuç şehir plancısı kadının kendi meslek odalarında çalışma grupları/ komisyonlar oluşturarak karşılıklı etkileşim ve iletişimi sağlama çabaları çok kıymetli ve büyüyerek devam etmekte.

Şehir Plancısı kadınların; kadın hareketine, mesleğimizin önemini anlatmakla başlayıp, meslektaşlarımıza toplumsal cinsiyet eşitliği⁷ konusunda “Kadın Bülteni” yayınları ve bu sempozyumla çeşitlenen farkındalık yaratma çabaları, emeklerini, toplumsal cinsiyet eşitliğini öncülleyen planlama politikaları oluşturmak ve yerel yönetimlere yansıtmak olarak sürecek.

---

6 2006 yılında ŞPO da “Kent ve Kadın” konulu bir söyleşi gerçekleştirmiştik.Söyleşi sonunda kısır ikramı vardı. Kısır kimin fikriydi hatırlamıyorum.Kısıra rağmen fazla ilgi görmedi. Doğrusu ben hemen “kadın komisyonu” veya benzeri bir oluşumun kurulacağı ve/veya kadın meslektaşlarımızın daha fazla ilgi göstereceği beklentisi içindeydim. Komisyon 2012 de oluşturuldu.

7 Yazıda toplumsal cinsiyet eşitliği sözü, kadın-erkek eşitliğini, tüm kadınları ve lgtbi leri içermekte

MIŞ GİBİ POLİTİKALARLA KAMUSALDA GÖRÜNMEZLİĞİ 'KORUNAN' SESSİZ YIĞINLAR: KADINLAR¹

Dr. Yonca ALTINDAL

Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
Sosyoloji Bölümü Öğretim Elemanı

Özet

Yer ile mekân sık sık birbirleriyle karıştırılan iki kavramdır. Yer fiziksel bir boyut olmaktan öteye gidemezken, mekân o yerdeki insanların sosyal ilişki ağıyla do-laşıma girmesiyle doğrudan ilintilidir. Böylelikle mekân pür bir yer olmanın ötesinde kurulan ilişkilermeleri de kapsayıcı bir renge bürünmektedir. Mekân-ın özel ve kamusal formlarda kurulan gündelik yaşam pratikleri ise, ilişki ağ-larının farklı dinamik ve deneyimlerin yeniden üretilmesiyle beslenir.

Kamusal alanda kadınların etkili bir şekilde kendilerine yer bulabilmeleri sa-dece güvenceli bir istihdam ile mümkündür. Ancak kadınlar açısından istih-dam edilebilmek, bir taraftan eşitsizliklerle sarmalanmış erkek egemen yapı, diğer taraftan vahşi kapitalizmin varlığı nedeniyle hiç de kolay değildir. Dolayı-sıyla *hırçın dalgalara karşı yalnız başlarına yüzen kadınlar* için işgücünün nite-liği daima kendisini güvencesiz, yarını belli olmayan, statüsü düşük alanlarda göstermektedir.

---

1 Bu çalışma Araştırmacı olarak Dr. Yonca ALTINDAL'ın "Türkiye'de Turizm Sektöründe Kadın Girişimci-liğinin Gelişiminin İncelenmesi: Batı Akdeniz Bölgesi-Güney Ege Bölgesi Karşılaştırması" başlıklı ve 3890-D1-14 numaralı SDÜ Bilimsel Araştırma Proje Birimince desteklenen ve 16.05.2016 tarihinde sa-vunulan doktora tez çalışmasının teorik yapısı temel alınarak gerçekleştirilen ve 13. 05. 2016 tarihinde Adnan Menderes Üniversitesi tarafından düzenlenen Kültürel Miras ve Kadın Sempozyumunda sunulan "Kalkınma Planlarında Kadın İstihdamı: Fırsat Mı, Dışlanma Mı?" başlıklı çalışmaya yaslanmakla ve kal-kınma planlarda yer alan kadın ile ilgili madde ve ifadelerin aynısına doğal olarak yer vermekle birlikte bu çalışma onuncu beş yıllık kalkınma planını da çalışmaya dahil ederek cinsiyetçi, muhafazakâr yapının eleş-tirinin yanı sıra mekânsal erkekler, mekanın cinsiyetçi yapısı ve eril kontrol zincirlerinin de bir değerlendirmesi-ni yapması bakımından farklı bir kurguya yönelmiştir.

Kadın istihdamının görünür kılınması adına ülke politikalarında da yer aldıkları statüler açısından değerlendirilmektedir. Ülkelerin sosyal refah düzeyleri ele alınırken kadınların işgücü ve istihdam olanaklarına ilişkin veriler ve göstergeler bu bakımdan önem taşımaktadır. Az gelişmekte bir ülke olarak konumlandırılan Türkiye’de de kadınların istihdama aktif katılma oranları %20’ler ile %30’lar arasında seyretmekte, bu da kadınların etkin özne olmalarının önünü tıkayarak güçlenmelerini önlemektedir.

Bu çalışmada Türkiye özgülünde sürdürülebilir kalkınmanın temel dinamikleri göz önüne alınarak, ülke politikalarının erkeksi doğasının uygulama alanlarında kadınlara ‘lutfettiği/bahşettiği’ sınırları, beşer yıllık kalkınma planları temel alınarak toplumsal cinsiyet temelli bakış açısıyla analiz edilecektir. Sorgulanan yalnızca kadının istihdam koşulları değil, aynı zamanda bu koşulların kadınlar adına özgür ve eşit olabilmenin kapısını mı araladığı, ya da onlara kapıyı sertçe yüzlerine kapatarak daha çok ev içi alana iten ya da o alanı yeniden üreten cinsiyetçi mesleklere mi yönettiğidir. Bu doğrultuda çalışmada, eril zihniyet kalıpları ile uygulamaya yönelik alanın eleştirel bir dille tartışılması dert edinildiği için kalkınma planlarının değerlendirmesi yapılacak ve aile politikalarının kadını dışlayıcılığı yönü eril kabuller ve denetim mekanizmaları bağlamında değinilecektir.

Anahtar sözcükler: mekân, kadın istihdamı, toplumsal cinsiyet, kalkınma planları.

Giriş

Sanayileşme ile birlikte kadınları evlerinden kamusal alana taşıyan eril politik alan, savaş dönemlerinde de kadınları *yedek sanayi ordusu* olarak gördüğü için geçici işçiler olarak kurguladığı zihniyet etrafında kadınları istihdama çekmiştir. Bu istihdam alanı aslında kadınların var olabilmesinin önünü tıkayarak emeğini kullanan ve hafifseyen ekonomik, politik, kültürel ve toplumsal alanlarla inşa edilen bir yapıya dayandığı için cinsiyetler arası eşitsizliği oluşturmuştur.

Fordizmin sonunun gelmesine yol açan 1973 petrol kriziyle yepyeni bir sisteme geçilen post-fordizmle birlikte emek parçalanmış, cinsiyetler arasındaki uçurum daha da perçinlenmiştir (Palmer ve Hymen, 1993:33). Kadın emeği; güvencesiz, sigortasız, güvenceli istihdamın *rüyalarda görüldüğü*, sadece güvencesiz *kaygan zeminlerde* çalışmayı zorunlu kılmıştır. Bu acımasız sistem *esnekleşme* (Harvey, 1997:166-168) adı altında emek sömürüsü ile köleler yaratmıştır. Fason üretimde, parça başı ya da kamusal alanda taşeronlaşmayla yaşanan emek sömürüsü neo-liberal muhafazakâr politikalarla daha da

artmıştır. Böylelikle kadın emeği niteliksizleşmiş, değersizleşmiş ve emek kaybına yol açmıştır.

Kadınlar dünya genelinde 1970'li ve 1980'li yılların iş güvenliğinden yoksun ve düşük vasıflı (sayısal olarak esnek) hizmet işçileri haline gelmişlerdir (Pollert, 1988, 1991; Walby, 1989; Lovering, 1990; Kumar, 2010). Türkiye özgülünde de emek, değer kaybına uğramıştır (Özuğurlu, 2006; Atılgan, 2013; Coşkun, 2013). Kadın emeği de bu bağlamda parçalanmış, esnekleşmiş, (Ciğerci Ulukan ve Özmen Yılmaz, 2016) ev içi üretimle birleşince de gelenekçi, cinsiyetçi kodlarla çevrelenen yapıya bürünmüştür. Kamusal alana çıkabilen 'şanslı' kadınlar için emek piyasasına çıkış koşulları eşitlikten uzak bir tablo sunmaktadır. İşlere alımlarda yaşanan cinsiyetçi ayrımcı politikalarda, işyerinin kapanması durumunda da işten ilk çıkarılacak cinsiyet olarak kadınlar muhatap alınmıştır. İş garantisinin her geçen gün azaldığı kamu sektöründe ise kadrolu iş garantisi yerini şirketleşme ve taşeronlaşmayla birlikte kadınları yine güvenceden yoksun alanlara ya da bu alanlarda ol(a)mayınca evlerinde geri döndüren (Mies, 2012:56) eril politikalara gebe bırakmıştır.

Erkek egemen yapı kadını istediğinde piyasaya ucuz emek olarak çekerken, istediğinde bu alandan alıkoyarak esas yerinin evleri olduğu muhafazakâr ve cinsiyetçi kodları pratikte de yüzlerine vurmaktadır. Evin temel geçindiricisi olma rolü erkeğe ait görüldüğü için öncelikli olarak işe alınan ancak işi kadınlardan daha kötü yapsa da işten ilk çıkarılmayacak kesim olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle kadınlar ev içinde 'iyi eş', 'iyi ev kadını' ve 'iyi anne' olduklarında ancak zorunlu hallerde yine ev içinde üretime 'katkıda bulunarak' çalışabilmelerine olanak tanıyan neo-liberal muhafazakâr politikalarla sınırlandırılmışlardır. Bu nedenle kadınların gerçek anlamda emek piyasasında görünür kılınması, aktif olarak rol üstlenmesi, ayakları üzerinde bir erkeğe bağımlı olmadan durabilmesi çok mümkün görünmemekte, patriyarka ve eril ülke politikaları buna izin vermemektedir.

Kadınlar ücretli bir işte çalışsalar dahi, çoğunlukla erkeklere göre daha düşük ve vasıfsız işkollarında çalıştıkları için, hayatlarını devam ettirecek gelirleri yeterince kazanamamaktadırlar (Sallan Gül, 2005:29). Altında'ın da ifade ettiği gibi, kadınlar üzerinde kurgulanan roller, ataerkil toplumda bir anlamda kadınların güçlerinin perdelenmesine yol açmaktadır. Öyle ki kadınların özel alan olarak tanımlanan eviçi alan içerisinde yaptığı işler bir anlamda görünmez olarak kabul edildiği için değersizdirler (2016:260).

Evin dışına çıkmasının koşullarının ağırlığı, kamusalın kadını dışlayıcı tavır ve kadınları eğitimden alıkoyan ve çalışma hayatına kapılarını sertçe kapatan bu eşitsiz ve ayrımcı politikalar elini erkeklere uzatmakta, kadınlar için, kadınlar

adına ve kadınları iyileştirici düzenlemeler yapıldığının dillendirilmesi ise, birer hayal mahsulü olmaktadır. Kadınlar güçlenememekte, imzalanan uluslararası sözleşmeler AB'ye üyelik adına göstermelikten öteye gidememekte, tüm politik bileşenler kadınlar için yüzeysel ve derinliği olmayan 'mış' gibi politikalarla kadınları dışlamaktadır.

Mekânın Cinsiyetinin Politikaya Yansıması

Özel alan ve kamusal alan dikotomisi (Donovan; 1997; Bora, 1998; Alkan, 1999) erkek egemen yapının mekânların tasarlanışındaki eşitsiz yapıyı gözler önüne sermektedir. Eril yapının temel nüveleri; erkeğin lehine inşa ettiği roller, örüntüler, kodlar nedeniyle kadınları kamusal alandan dışlama üzerine kurulmuştur. Kadınların temel yaşam alanı olarak evlerden başka mekânsal alana izin vermeyen bu ayrımcı uygulamalar ülkelerin politik kararlarında da derince hissedilmektedir. Kadınlar evlerindeki tüm bakım, temizlik işlerini tek başlarına üstlenmekle sorumlu cinsiyet olarak konumsuzlaştırıldıkları için evlerinden çıkmaları çok mümkün olamamaktadır.

Erkekler ise eve ekmek getiren 'üstün cinsiyet' oldukları varsayımından yola çıkarak olumlaştırılmaktadır (Bryson, 1992). Sallan'ın da dikkat çektiği gibi, kadınlar ev içinde ücretsiz olarak çalışmaları nedeniyle emeklerinin karşılığını alamamaktadırlar. Evde erkekler ekmeği kazanan (breadwinner), kadınlar ise ev kadını (housemaker) olarak kabul edilirler. Bu nedenle ücretli işlerde erkekler kadınlara göre daha fazla tercih edilmekte ve daha güvenilir alanlarda istihdam edilmektedirler (1991:12). Bu ayrımlaşmada özel ve kamusal ayrımı belirginleşmekte, kadınların kamusal çıkışı ise sancılı dönemlerde, erkeklerin olmadığı zamanlarda ya da ucuz emeğe ihtiyaç görülen alanlarda gerçekleşmektedir. Çünkü Sinclair'in de belirttiği gibi mesleklere giriş, kadın işçiler üzerinde erkeklerin kontrolü olarak ifade edilen ataerkil ilişkiler tarafından belirlenmekte ve kadınların düşük ödeme yapılan işlerde çalışmaları ve ev işlerinde ücret almadan çalışmaları onların erkeklere devamlı bağımlı kalmalarına yol açmaktadır (1997:6-9).

Bir erkeğin ücretli bir işte çalışmaması o ev için sorunlu görülmekte, kadına yönelik şiddetin en büyük sebebi olarak kabul edilmekte, oysa kadınlar için 7/24 mesaileri bitmeyen ve tek başlarına üstlenmek zorunda oldukları tüm işler için ücret alınmamakta, kadınların yaptıkları bu işler, onların yapmakla zorunlu olarak kabul edildikleri için ücretli bir iş değeri görülmemektedir. Hartmann'ın (1992) belirttiği gibi, erkeklerin ücretli bir işte çalışması ataerkil toplumun temel göstergelerinden biri olduğu için erkeklerin egemen olduğu

alanlarda kadınların çalışması söz konusu olmamış, kadınların temel sorumluluk alanı olarak ev içi rollerinin üstlenilmesi nedeniyle çalışmaları gerektiğinde daima düşük ücretle ve kötü yaşam koşullarında çalışmak zorunda kalmışlardır. Kamusal alana çıkabilen kadınlar için de yine aynı hikâye devam etmektedir. Kadınlar evlerine geldiklerinde tüm işler ve bakım sorumlulukları kadınları beklemektedir. Özel alan ve kamusal alanın bu çatışması 'yer'in sosyal ilişki ağı ile birlikte dolaşıma girmesiyle oluşan mekânlara da yansımakta, kadınlar mekânın cinsiyetçi yapısında daima ötelenen ve değersizleştirilen alanlarda yaşamak zorunda kalmaktadırlar.

Türkiye özelinde de kadınların kamusala çıkışları ve seslerini duyurmaları Geç Osmanlı'ya dayanmakta ise de Türkiye Cumhuriyeti Devletinin kurulmasının 11 yıl sonrasına denk gelmektedir. Kadınlar temel eğitim, çalışma ve seçme seçilme haklarına kavuşmaları için bu zamanı beklemek zorunda kalmışlardır. Tabandan gelen bir kadın hareketinin suskunluğa bürünmesi 1934 yılından itibaren politik haklarının kurucu kadro tarafından verilmesi nedeniyle sona ermiştir. Kadınlar kamusal alanda erkekler gibi eşit yurttaş ve vatandaş olarak eğitim, çalışma ve siyasal haklarından yararlanabilmelerinin olanaklarına kavuşmuşlardır. Ancak toplumsal ve kültürel olarak yaratılan batılı modern kadın imajı geleneksel kodları da içerisinde barındıran arada kalmış bir kadın kimliğine dönüştürmüştür. Kamusalda başarılı bir iş kadını olabilen Türk kadını evinde 'iyi anne' ve 'iyi eş', 'iyi ev kadını' olma gelenekçi rollerini de sürdüren erkek egemen yapının arzuladığı kadını ve bu kadından beklenen rolleri de üstlenmelerine neden olmuştur. Bu anlayış Osmanlı İmparatorluğu'ndan adeta korunması gereken miras gibi algılandığı için günümüzde kadar aynen gelmiştir.

Anneliğin yüceltilmesi de özellikle 1980'lerden itibaren hızla yayılan neo-liberal politikalar ekseninde artmış, hazırlanan ve uygulamaya konulan politikalar ve projelerde kadın yerine anne, kadın hakları yerine aile hakları, kadın politikası yerine aile politikası gündemde olmuş ve önemszenmiştir. Evli olmayan kadınlar, çocuksuz kadınlar, boşanmış kadınlar, eşini kaybetmiş kadınlar, evli ve çocuklu kadınlara göre dışlanmış ve sosyal politika alanından uzak tutulmuş, kadın demek, anne demek anlamına gelmiş ve annelik her daim kutsanmıştır. Özel alanda kadınlara yüklenen sorumlulukların kamusal alandaki mesleksel görünümleri olan hemşireliğin ve öğretmenliğin kutsal görev olarak kabul edilmesi de varlığını sürdürmektedir. Bir kadının öğretmen ve hemşire olması hiçbir şekilde 'sakıncalı' meslekler olarak düşünülmemekte aksine bu meslek grupları farklı sınıfsallıklara mensup erkekler ve erkekliğin her geçen gün yeniden üretildiği 'devlet baba' tarafından yüceltilmektedir.

Türkiye özelinde de yapılan tüm kalkınma planlarında kadın yerine aileyi ön-
 celeyen politik içerimlerin olduğunu söylemek mümkündür. Oysa Ertürk'ün de
 belirttiği gibi kadınların güçlenmelerine ve kadın erkek eşitliğinin sağlanma-
 sına ilişkin çalışmaların zamanla kalkınma politikalarında görünürlük sağlan-
 ması temel alınmalıdır (Ertürk, 2004:3-21). Çünkü özellikle dünya genelinde
 1970'lerle birlikte başlayan kadınların kalkınmaya dâhil edilmesi, kalkınmanın
 pür ekonomik boyutuyla algılanmaması gerektiğini ortaya koymaktadır. Kal-
 kınmanın toplumsal, kültürel ve politik boyutlarıyla bütüncül bir olguyu içere-
 mesi bakımından (Pampel ve Tanaka, 1986; Goldin, 1995; Mammen ve Paxson,
 2000) kadın konusuna, kalkınma plan ve politikalarda kadınların nasıl değer-
 lendirileceğini de hesaba almayı gerekli kılmaktadır. Ayrıca diğer önemli bir
 konu Toksöz'ün belirttiği gibi, kadın işgücüne olan talebin genelde düşük ol-
 ması izlenen kalkınma stratejileriyle ve Türkiye'nin kamusal ve özel alandaki
 patriarkal dinamikleriyle ve bunun kendi içinde gösterdiği değişimle, yani ka-
 pitalist ve patriarkal sistemlerin eklenme biçimleriyle bağlantılıdır (Toksöz,
 2011). Oysa kadınların güçlenmesi için öngörülen eğitim modelleri; dişil alanı
 yeniden üreten, ücretli bir işte çalışan; ama aynı zamanda da kocasına 'iyi eş'
 olan, evini temiz tutan, yaşlısına ve engelli akrabasına ve çocuğunun/çocukla-
 rının bakımını tek başına üstlenen cinsiyet olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla
 kadınlar kamusal alanda; onlara atfedilen rollerinin dışına çıkmayan, bunları
 sorgulama bilincinden uzak, kariyer basamaklarını çıkmak yerine erkeğinin ge-
 risinde duran 'iyi bir vatandaş', 'iyi bir çalışan' ve 'iyi bir anne' olmanın ötesine
 gitmeyen; eril, cinsiyetçi, gelenekçi çizgiden kopamamıştır. Mekânın tasarlan-
 nışı da bu eksenin bir sürdürücüsü olarak erkeklerin geleneksel işbölümünde
 rollerinin sürdürücüleri olarak mutfakta en fazla salata yapan, çocuğu kreşten
 alan ve kreşe bırakan, çocuğuyla oyun oynayan 'ideal' ve 'harika bir baba' ro-
 lüne büründürülmüştür.

Cinsiyete dayalı işbölümü, Mies'in ifade ettiği üzere, erkeklerle kadınların farklı
 görevleri kendi aralarında basitçe böldüğü görüşünü öne sürmekle beraber,
 erkeklerin üstlendiği görevler genellikle sahici insan görevleri (yani bilinçli, ras-
 yonel, planlı, üretken vb.) olarak görülürken, kadınların üstlendiği görevlere,
 kendi "doğası" tarafından belirlenmiş gözüyle bakıldığı gerçeği gizlenmekte-
 dir (2012:105). Erillikle beslenmiş mekânın eşitsiz yapısı; hiçbir şekilde ev içi so-
 rumlulukları üstlenmeyen özelliklere sahip cinsiyet olarak erkeklerin,
 erkeklerin üstlenmediği tüm rollerin taşıyıcısı olarak kadınların var olması üze-
 rine kurgulanmıştır.

Kadınların güçlenebilmesi ise destekleyici kadın akrabaların ve kreş olanakla-
 rının bulunmaması halinde çok mümkün olmamaktadır. Kalkınma politikala-

rına da yansıyan bu eril muhafazakâr anlayış kadınları sınırları belli alanlara hapsettiği için kamusal alanda anneliği yücelterek bu yönde mesleklerde çalışılmayı onaylamaktadır. Esnekleşen piyasa koşullarında kadınlar ya sömürülerek birer köle haline gelmekte ya da güçlenebilmek için evliliği ve çocuk yapmayı erteleyerek, evlilik ve annelik ile kariyer yapma ikilemine sürüklenmektedirler. Ya da kapitalist sisteminin son dönemlerdeki en sık dillendirilen “*kariyer de yaparım, çocuk da*” sloganı ile kadınlar kandırılmaya çalışılmaktadır. Kalkınma planları ise, Türkiye örneğinde cinsiyetçi yapıyı üretmektedir. Bu planlarda aile sadece kadınlarla eş tutulmakta, eşitlikçi farz edilen politik amaç ve hedefler gerçek hayata yansımamakta, dolayısıyla kadınlar erkeklerle eşit koşullarda hayat sürmemektedir.

Kalkınma Planlarının Sözde Özneleri: Kadınlar

Kalkınma planları 1960 askeri darbesinin ardından uygulamaya başlanmış ve günümüze kadar dokuzuncu kalkınma planının dışında (7 yıl temel alınmıştır) diğer dokuz tanesi beşer yıllık periyotlarla hazırlanmıştır. Bu kalkınma planları içerisinde kadın konusu sadece tek başına değerlendirilen bir cinsiyet olmaktan çok ailenin güçlendirilmesi, çocuğun bakımı ve sorumluluğu, eğitim ve çalışma haklarına erişim, kadına yönelik şiddet, siyasi kararlara katılım konuları altında incelenmiştir. Başlıklar ya istihdam, ya eğitim ya da kadın ve aile olarak belirlenmiştir. İlk yıllardaki kalkınma planlarında kız meslek liselerindeki eğitimin önceliğine, ev içi alanın yeniden üretilmesine, dişil becerileri önemseyen eğitim politikalarına yer verilmesi söz konusu iken, yedinci kalkınma planından itibaren kadın istihdamının nitelikli hale gelmesine, çağdaş mesleklere yönelmeye, girişimciliğin artmasına dayalı politik önermeler ve durum analizleri yer almıştır. Son kalkınma planı olan onuncu beş yıllık kalkınma planında ise; kadına yönelik şiddetin önlenmesi, kadınlara yönelik devlet teşviklerinin olması, toplumsal cinsiyete dayalı bütçelemeye dayalı farkındalığın oluşturulmasına yönelik maddeler kalkınma planına dâhil edilmiştir.

1963-1967 Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (DPT, 1963)

İlk kalkınma planı 1963-1967 yıllarını kapsamaktadır. Bu dönemde kadınlara ait politika **Nüfus Meselesi** kısmında yer almış, kadınların beden denetimine ilişkin nüfus azaltma politikaları önerilmiştir. Günümüzün *en az üç çocuk yap* politikası, bu dönemde nüfus planlanması politikası şeklinde görülmüş, kadın bedeni farklı dönemlerde farklı uygulamalarla kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Kadın demenin yine anne demek olduğu gelenekçi anlayışın

egemen olduğu net bir şekilde hissedilmektedir. Kadınlara özgü bir alanın hazırlanmasının ötesinde nüfusun azaltılmasındaki temel cinsiyet olarak kadınlar ele alınmıştır. Kadınların istihdama katılımları ise az çocuk doğurmalarıyla gerçekleşeceği ifadesine yer verilmiştir.

“Çalışma çağındaki nüfus sayısı işgücü arzı belirtkenlerinden sadece bir tanesidir. Meselâ doğurganlığın azalması: Kadınların iş hayatına geçmesini kolaylaştıracığından alçak doğurganlıktaki işgücü arzı yüksek doğurganlıktakine eşit olabilir” (DPT, 1963)

ifadesi yer almıştır. Bu ifade kadınların çocuk bakımlarının tek başlarına üstlenecekleri eril anlayışın yanı sıra sosyal destek mekanizması olarak kreşlerine önemine yer vermemekte, kadınların çalışabilmesine çocuk engeli kabul edilmekte, az çocuk, çok istihdam mantığı ileri sürülmektedir.

Kadınların konu edildiği politik alan çoğunlukla kız çocuklarının eğitilmesi olarak anlaşılmıştır. Bu eğitim modelinde kız teknik lise eğitim-öğretimin hedeflendiği, karma eğitimin yerine kız çocuklarının edinecekleri dikiş, nakış gibi ev içi alanı güçlendirecek dişil beceriler edinilmesi önemsenmektedir. Kadınların kocalarına “iyi kadınlık görevlerini” yapacak, “iyi anne” olacak, kamusal alanda hanımefendi gibi davranacak bakımlı, görgülü, oturmasını kalkmasını bilen, “ideal kadın tasavvuru”nun kurulduğu bu eğitim kurumları vasıtasıyla gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır.

1968-1972 İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (DPT, 1967):

Bu kalkınma planı içerisinde kadınlar **Eğitim ve Ekonomik Gelişmede İnsan Unsuru** başlıklarında ele alınmışlardır. Eğitim başlığı altında:

“Kız sanat enstitüleri ve genellikle kız teknik öğretim, kadın işgücünü ekonominin talep ettiği yönde istihdam edilmek üzere yetiştirmek için programlarını geliştirmektedir. Bu gelişme devam edecektir. 1968-1972 döneminde bu okullar çevrelerinde yaygın eğitim ve sosyal faaliyetler yürüten merkezler durumuna getirileceklerdir. Öğrencilerin okul süresinde üretime katılabilmeleri için döner sermaye gücü artırılacaktır. Kız enstitülerine yaz ve bitirme stajları konacak, öğrencilerin gruplar halinde çevrede eğitim faaliyetleri göstermeleri programlanacaktır. Eğitimin bir uygulaması olarak kız enstitülerinde anneleri çalışan, ana eğitiminden yoksun çocuklar için bakım imkânı sağlanacaktır. Kadın meslek öğretmen okulları ve sekreterlik okulları kız teknik öğretimin yukarıda açıklanan ilkeleri içinde geliştirilecektir” (DPT, 1967)

ifadelerine yer verilmiştir. Bu ifadeler muhafazakâr gelenekçi yapının göstergesi olarak değerlendirilebilir. Çünkü kadınların eğitimi özellikle kız enstitüleri ve teknik okulları kapsamında ele alınmıştır. Kız teknik eğitim ve kız sanat enstitülerine önem verileceğinin açıkça belirtilmesi ve "istihdam" konusu içinde kadınlara ilişkin politikalara değinilmemesi cinsiyetçi yapının varlığına işaret etmektedir.

1973-1977 Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (DPT, 1973)

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı kadınların istihdam edilmesine yönelik politikardan yoksundur. Planda kadınların kamusal alanda yani ev dışı mekânlarda ücretli bir işte çalışabileceklerine yer verilmemiş, kadınlar sadece sanayileşmenin hız kazanılmasıyla birlikte tarım alanından farklı bir alana kaydıkları ve istihdam olanaklarının artırılması gerektiğine dair vurgular söz konusudur. Ancak yine bu planda üzerinde durulan konu; diğer iki kalkınma planında da olduğu gibi **Eğitim** başlığı altında kız enstitülerinin önemine değinilmektedir. Buradaki temel amaç kız çocuklarının bu eğitim kurumları aracılığıyla "iyi ev kadını" olarak yetişebilmelerinin birer yolu olmasıdır. Kadınlar için "uygun görülen", onlar için "tasarlanmış meslek grupları" bu eğitim yapısıyla hayata kavuşacağına dikkat çekilmektedir. Ancak bu kalkınma planının diğer iki kalkınma planından önemli bir ayırt edici yönü:

"Kız enstitüleri, ev kadınlığı ve annelik bilgileri verme yanında öğrencilerin çağdaş mesleklere yönlentilmelerini sağlayacak kız meslek liselerine dönüştürüleceklerdir. Kız meslek liseleri giderek geleneksel meslek dalları yanında çağdaş koşullara uygun meslek dallarını kapsamlarına alacaklardır" (DPT, 1973)

ifadesine yer verilmesinden kaynaklanmaktadır. Kadınların çağdaş mesleklere yönelmelerini sağlama hedefinin olması bile gelenekçi çizgiden kısmen kopulduğunun ve kadınların da erkekler gibi rasyonel meslek gruplarında istihdam edilebilme olanağına erişebileceklerinin sinyali vermektedir.

1979-1983 Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (DPT, 1979)

Neo-liberal muhafazakâr aile politikalarının yükseliş göstermeye başladığı bu dönemde hazırlanan kalkınma planında kadınların işgücüne katılmalarının sadece oransal olarak bilgisinin verildiği ancak yapının içerimlerine, kadınların nasıl kamusal mekânlarda güçlenebileceklerine, aktif rol üstlenebileceklerine, erkekler gibi eşit meslek gruplarında çalışacaklarının hangi bağlamda gerçekleşeceğine dair ifadeler yer verilmemiştir.

Kadınların istihdam edilebilmeleri için kamusal mekânlar önemli dönüştürücü güce sahiptir. Öncelikle kadınlar evlerinden kamusal alana çıkarak; özgürleşebilmelerinin, kendi paralarını kazanabilmelerinin, parayı kontrol edebilmelerinin, kendi yaşamları hakkında söz sahibi olmalarının en önemli kilit noktasına erişebilmektedirler. Kadınların, erkeklerin alanları olarak kabul edilen kamusal mekânlarda etkin olmaya başlamaları ise, niceliksel olarak işgücüne katılımın artmasıyla başlamaktadır. Fakat bu niceliksel artışın yanı sıra çok daha önemli olan, nitelikli işgücüne katılım ile gerçekleşebilmektedir. Kadınların dışıl becerileriyle piyasada etkin olmaya başladığı ya da ev içi alanın kamusal alandaki görünümüleri olan öğretmenlik, hemşirelik, çocuk bakıcılığı gibi mesleklerde istihdam edilmenin yanı sıra rasyonel iş alanlarında güçlenebilmeleri için ise esas önemli olan eşit koşulların sağlanmasıdır.

1985-1989 Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (DPT, 1986)

Bu kalkınma planında kadınların ücretli bir işte çalışmalarının iş ve aile dengesinin kurulması açısından kreş ve yuvaların sayılarının artması gerektiğine dair ifadeler bulunmaktadır.

“Sanayileşme ile beraber ekonomik ve toplumsal gelişmeler sonucu kadınların aktif çalışma hayatına katılmaları, özellikle büyük şehirlerde, okul öncesi çocukların emniyet içinde bakımları ve yetiştirilmeleri için kreş ve gündüz bakımevlerine olan ihtiyacı büyük ölçüde artırmıştır. Günümüzde bu konudaki ihtiyaç gittikçe artma eğilimi göstermektedir. Plan döneminde kreş ve gündüz bakımevlerinin mevcut kapasitelerinin ve hizmet veriminin artırılmasına, sayıca ve nitelikleri itibarıyla cevap verebilecek seviyeye çıkarılmasına çalışılacaktır” (DPT, 1986).

Bu ifadenin ilk bakışta kadınların çalışma hayatına sosyal politika destek içermesi açısından olumlu olduğu söylemek mümkündür. Ancak yine bu ifade toplumsal cinsiyet eşitliği temelli bakış açısıyla okunduğunda çocuk bakımının sadece annenin sorumluluk alanında görülmesi cinsiyetçi ve gelenekçi öğelerini barındırdığını da ortaya koyabilmektedir.

1990-1994 Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (DPT, 1989)

Altıncı beş yıllık kalkınma planının en önemli değinişi ailenin güçlü kılınması üzerine şekillenmiştir. İfadeler kadınların ve çocukların ‘acı’ durumda/kategoride olmaları temelinde değerlendirilmesi sebebiyle kocalar ya da erkek devlet baba tarafından *korunma, sahiplenme* eril tahakkümler etrafında

değerlendirildiği için ailenin güçlendirilmesi ön plana alınmıştır. Kadınlar; çocukların annesi, kocaların sorun çıkarmayan, her türlü ev içi sorumlukları tek başına üstlenen, korunmaya muhtaç, 'iyi eşleri', 'iyi ev kadın'ları olma eril kod, rol ve örüntüler nedeniyle ailenin sürdürücüsü ve yüceltilmesini sağlayıcı bir misyona büründürülmüşlerdir. Kadınları kapsayan bölüm **Sosyal Hedef, İlke ve Politikalar** başlığında **Aile, Kadın ve Çocuk** bölümünde yer verilmiştir. Bu başlık bile kadınların, ailenin vazgeçilmez üyeleri olarak anneliğin yüceltilmesine ilişkin cinsiyetçi ve gelenekçi bir politik zeminin varlığını ortaya koymaktadır. Ancak bu kalkınma planının diğer beşinden ayrı ve özel kılan yanı kadınların kamusal alanda eğitim ve çalışma koşullarının iyileştirileceğine dair politikanın hayata kavuşturulacağına dair ifadedir.

“Kadınların sosyal ve ekonomik kalkınmanın nimetlerinden daha fazla yararlanmalarının sağlanması amacıyla sağlık, eğitim ve istihdam imkânları arttırılacak, kadının statüsünün her bakımdan iyileştirilmesine ve bu statünün sağladığı bütün hakları ve imkânları tam olarak kullanabilmelerine yönelik tedbirler alınacaktır” (DPT, 1989)

ifadesi ile kadınların aile, çocuk ve aile muhafazakâr üçlemesinin yanı sıra ekonomik ve toplumsal haklara eşit erişim noktasında önemli bir izlenimini de vermektedir.

1996-2000 Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (DPT, 1995)

Yedinci kalkınma planını diğer kalkınma planlarından ayıran en önemli nokta, kadınların eğitim yaşamında güçlenmesinin çalışma hayatını da olumlu etkileyeceği doğrusal ilişkiye değinmesidir.

“Kadınların toplumsal statülerinin yükseltilmesi ve kalkınmaya katılımlarının artırılabilmesi için eğitim, sağlık, istihdam, sosyal güvenlik alanları ile ilgili göstergelerinin iyileştirilmesi, yasal açıdan kadın-erkek eşitliğini engelleyen hususların düzenlenmesi gerekmektedir.” (DPT, 1995)

ifadesi ile bu kalkınma planının kadınlar adına önemli sosyal politika önerilerinin içerildiği gösterilmektedir. Ayrıca **Temel Yapısal Değişim Projeleri** bölümünde yer alan **Nüfus ve Aile Planlaması** alt bölümde kadınların eğitim, sağlık, istihdam ve sosyal güvenlik alanları ile ilgili göstergelerinin iyileştirilmesine yer verilmiştir. Ayrıca yasal hakların düzenlenmesine, kadın-erkek eşitliğini engelleyen konuların gündeme gelmesine ve kadının toplumsal statüsünün yükseltilmesine değinilmiştir. Özellikle bu kalkınma planında kadın-erkek eşitliğine yer verilmesi kadın haklarına duyarlı bir plan içerimine dâhil olması nedeniyle

bu kalkınma planını kendisinden önce yer alan tüm planlardan daha eşitlikçi ve daha toplumsal cinsiyet eşitliği temelli bakış açısının var olduğu noktasına taşıyabilmektedir.

Nüfusun azaltılması, kontrollü gebelikler, bakabilecek kadar çocuk sahibi olma, kadınların istihdama katılımlarının artırılması bakımından ve bilinçli aile kurma, çocuk yetiştirilmesi açısından önem taşımaktadır. Ancak nüfusun kontrolünün devlet tarafından gerçekleşmesi ise kadın bedeni üzerinde tahakküm kurabileceği noktasında da soru işaretleri barındırmaktadır. Bununla birlikte ekonomik krizlerin ve az gelişmekte bir ülke konumunda olan Türkiye özelinde çocuk sayısının kontrol edilmesi anne ve kadın üzerinden gitmekle birlikte, çocuk sayısının artırılmasını ilke edilen neo-liberal muhafazakâr aile politikaları ile kıyaslandığında oldukça farklı ve bir o kadar kadınların konumlarını iyileştirmeye yönelik olmasından dolayı oldukça olumludur.

Kamusal mekânının kadınlara kapalı olması veya iş alanlarının sınırlı olması, çocuk sayısı ile doğrudan bağlantılıdır ki kadınlar ataerkil kodların keskince hissedildiği Türkiye’de de çocuk bakımını tek başlarına üstlendikleri gerçeğinden yola çıkarak özel alanın içerisine kısırılan, kamusal mekânlarda ve emek piyasasında seslerinin duyurulmadığı eril mekânsal sınırlanmalarla karşı karşıya kalmaktadır. Bunun için yedinci beş yıllık kalkınma planı, pek çok anlamda kadınların kamusal alanda mekânın cinsiyetçi yapısının dönüştürüldüğü, kadınların güçlenebildikleri, erkeklerle eşit koşullara erişebildikleri, çocuk bakımı konusunda yuva ve kreş gibi destekleyici mekanizmalarla etkin rol üstelenebilmeleri söz konusudur. Bu planın toplumsal cinsiyet farkındalığı onu diğer kalkınma planlarından çok daha kapsamlı olması bakımından farklı kılmaktadır.

2000-2005 Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (DPT, 2000)

Sekizinci beş yıllık kalkınma planında kadınlarla ilgili olarak **Sosyal ve Ekonomik Sektörlerle İlgili Gelişme Hedef ve Politikaları** başlığında **Aile, Kadın ve Çocuk** bölümü bulunmaktadır. **Kadın, Aile ve Çocuk** bölümünde kadınların toplumsal konumlarının güçlendirilmesine, etkinlik alanlarının genişletilmesine ve eşit fırsat ve imkânlardan yararlanmalarının sağlanması için eğitim seviyesinin yükseltilmesine, kalkınma sürecine, iş hayatına ve karar alma mekanizmalarına daha fazla katılmalarına önem verilmiştir (DPT, 2000).

Yedinci beş yıllık kalkınma planına benzer olarak nüfus planlamasına dikkat çekilmiştir. Kadınlar her planda olduğu gibi anne olmaları üzerinden değerlendirilmiş, kısmen yedinci beş yıllık kalkınma planı bunu bir nebze kadın erkek eşitsizliğine taşımış olsa bile yine de cinsiyetçi öğeler korunmuştur.

Kadınlar daima **Aile, Kadın ve Çocuk** başlığı altında değerlendirilmiş, kadınların kadın olmaktan kaynaklanan sorunlarına doğrudan değinilmemiştir. Kadınların edinmiş oldukları mesleki dişil beceriler ve onlar için hazırlanacak olan halk eğitim ya da akşam sanat okullarına katılmayı kamusal alana ıkışları açısından bir rahatlama alanı olarak düşünülebilir. Buna karşın kadınların güçlenmeleri açısından ileri sürülen politikalar gerçek hayatta *suya sabuna dokunmayan*, toplumsal cinsiyet eşitliği temelli bakış açısı söz konusu olduğunda * maymunu oynayan* en demokratik yönetimlerin uygulamalarında bile ailenin korunduğu, ev içi alanın her daim kutsandığı, cinsiyetçi mekânsal ayrımlaşma ve içerimleri söz konusudur.

2007-2013 Dokuzuncu Kalkınma Planı (DPT, 2006)

Dokuzuncu kalkınma planı diğer kalkınma planlarından farklı olarak yedi yıl temel alınarak hazırlanmıştır. Bu kalkınma planı değerli kılan kadınlar, engelliler, işsizler gibi dezavantajlı grupların farkındalığında istihdam alanına dâhil edilmeyi ve aktif işgücüne katılımı ön plana almış olmasıdır. (DPT, 2006). Ayrıca bu kalkınma planında 1980'lerle birlikte güçlenen girişimcilik olgusunun daha etkin olarak ekonomik yaşamın içerisine dâhil olunabilmesi açısından girişimcilik eğitimlerinin verilmesi amaçlanmıştır. Girişimcilik eğitimlerinin verilmesinin önemi kadınların emek piyasasına çıkışlarını sağlamalarına ve istihdam edilmelerine erişmelerinin yanı sıra konuya mekân açısından bakıldığında kamusal alanla tanışmalarına zemin hazırlamasında kilit role sahiptir. Ancak Toksöz'n de özellikle dikkat çektiği gibi (Toksöz, 2007:60) kadın girişimciliğini destekleme politikalarının bu süreçte ortaya çıkabilecek tüm sorunları değerlendirilen ve çözüm yolları geliştiren merkezi, koordineli bir Şekilde yürütülmesini sağlayacak kurumsal alt yapı ve düzenlemeler de mevcut değildir.

2014-2018 Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı, 2013)

Onuncu beş yıllık kalkınma planında doğrudan kadın başlığına yer verilmemiştir. Kadınlar **İstihdam ve alışma Hayatı** başlığı altında aktif işgücüne katılım bağlamında değerlendirilmiştir. Kadınların alışma hayatına katılımlarının gerçekleşebilmesi için

"Bölgesel, yerel ve sektörel işgücü dinamikleri dikkate alınarak, başta kadın ve gençler olmak üzere tüm kesimler için nitelikli istihdam imkânları geliştirilmeye devam edilecektir. İşgücüne ve istihdama

katılımın artırılması amacıyla iş ve aile yaşamını uyumlaştırma politikaları hayata geçirilecek ve istihdam teşvikleri etkinleştirilecektir”

maddelerine yer verilmiştir. Bu iki madde bir yandan kadınların nicel olarak sayılarının artmasından çok nitelik olarak etkin olabileceklerini önermektedir. Ayrıca iş ve aile yaşamının uyumlaştırılması ve kadınların çalışma alanının genişletilmesi adına da güçlenebilecekleri noktasında sosyal politika önerisi sunmaktadır.

Kadınların işgücüne katılma oranlarının 2006 yılında %23.6, 2012 yılında %29.5, 2013 yılında %30.9 olduğu istatistiki bilgisinin verildiği kalkınma planını kapsayan 2018 yılında da hedeflenen oranın %34.9 olacağı belirtilmiştir. Planda **Küresel Gelişmeler ve Eğilimler** adını taşıyan birinci bölümde Avrupa Birliği başlığı altında kadınların istihdamının artması orta sınıflaşmanın doğal bir durumu olarak değerlendirilmiştir.

“Kadınların özellikle eğitim aracılığı ile iş hayatına ve sosyal yaşama katılım seviyesinin yükselmesi, ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişimini etkileyecek önemli faktörlerden biri olacaktır.”

Bu ifade kadınların eğitim yaşamına katılması beraberinde çalışma hayatına da katılım oranlarını etkileyeceği varsayımından yola çıkılması bakımından önem taşımaktadır. Avrupa Birliği’ne giriş sürecinde kadınların eğitim seviyelerinin ve aktif çalışma hayatındaki yükselmelerinin değerlendirilmesi kamusal alanlarda erkekler gibi kadınların da var olacağı anlamını taşımaktadır. **Plan Öncesi Dönemde Türkiye’de Ekonomik ve Sosyal Gelişmeler** başlığı altında

“Kadın, çocuk, engelli ve yaşlıların ekonomik ve sosyal hayatta daha fazla yer almalarına ve yaşam kalitelerinin yükseltilmesine yönelik önemli adımlar atılmış, geri kalmış bölgelerimizde sosyal içermenin sağlanması kapsamında Sosyal Destek Programı (SODES) başta olmak üzere bölgesel sosyal kalkınma programları uygulanmıştır. Bununla birlikte önümüzdeki dönemde sosyal harcamalarda denetimin artırılması ve destek uygulamalarının, vatandaşları üretim sürecine daha fazla dâhil edecek şekilde iyileştirilmesi gereği bulunmaktadır.”

Planın Hedefleri ve Politikaları bölümünün altında

“Anayasada yapılan değişikliklerle kadın-erkek eşitliğini sağlamaya yönelik tedbirlerin ve dezavantajlı gruplar lehine yapılacak pozitif ayrımcılığın eşitlik ilkesine aykırı sayılmayacağı hükmü getirilmiştir”. Maddeleri yer almıştır. Sosyal politikalar kısmında Aile ve Kadın bölümünde “Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde aile eğitim programları başlatılmış, ailelere

yönelik danışmanlık hizmetleri yaygınlaştırılmış, yoksul aileler için sosyal yardımlar artırılmış, sosyal yardım ve hizmetlerde aile temelli bir yaklaşıma geçilmiş, ve aile sorunlarının tespiti amacıyla araştırmalar artırılmıştır. Kadının güçlendirilmesi bağlamında, kadının işgücüne katılımı ve karar alma süreçlerindeki etkinliği artmış, Anayasaya kadına yönelik pozitif ayrımcılık ilkesi dâhil edilmiş, kadına yönelik şiddetin önlenmesi amacıyla düzenlemeler yapılmış ve TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu kurulmuştur. Kadın erkek fırsat eşitliği konusunda, başta istihdam ve karar alma mekanizmalarına daha aktif katılım olmak üzere şiddetin önlenmesi, eğitim ve sağlık konularında yapılan iyileştirmelerin sürdürülmesi ve uygulamada etkinliğin artırılması ihtiyacı devam etmektedir. Ülkemizde geniş aileden çekirdek aileye doğru bir geçişin sürdüğü ve aile üyeleri arasındaki ilişki biçimlerinin de değiştiği görülmektedir. Boşanma sonucunda oluşan tek ebeveynli ailelerin sorunlarının çözümüne yönelik, izleme ve rehberlik ihtiyacı bulunmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında, kadınların sosyal, kültürel ve ekonomik yaşamdaki rolünün güçlendirilmesi, aile kurumunun korunarak statüsünün geliştirilmesi ve toplumsal bütünleşmenin kuvvetlendirilmesi temel amaçtır. Aile yardımlarının geliştirilmesi, aile danışmanlık ve eğitim hizmetlerinin kapsamlı, standart, etkin ve yaygın hale getirilmesi, evlilik öncesi eğitimin yaygınlaştırılması, sosyal yardım ve hizmetlerin aile temelli sunulması temin edilecektir. Kadınların karar alma mekanizmalarında daha fazla yer almaları, istihdamının artırılması, eğitim ve beceri düzeylerinin yükseltilmesi sağlanacaktır. Sosyal ve ekonomik politikalar, ailenin korunması ve güçlendirilmesine katkı yapacak şekilde birbirini tamamlayıcı ve destekleyici bir anlayışla tasarlanacaktır. Görsel, işitsel ve sosyal medyanın ve internetin aile üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmaya yönelik tedbirler alınacak, aile içi iletişim ve etkileşim konularında eğitim programları yaygınlaştırılacaktır. Boşanmaların azaltılması amacıyla aile danışmanlığı ve uzlaştırma mekanizmaları geliştirilecektir. Tek ebeveynli ailelerin karşılaştıkları sorunların çözümüne yönelik izleme ve rehberlik hizmetleri yaygınlaştırılacaktır. Aile ve iş yaşamının uyumlaştırılmasına yönelik güvenceli esnek çalışma, kreş ve çocuk bakım hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve erişilebilir kılınması ile ebeveyn izni gibi alternatif modeller uygulanacaktır. Kadına yönelik şiddetin ve ayrımcılığın ortadan kaldırılabilmesi amacıyla özellikle erken çocukluktan başlayarak örgün ve yaygın eğitim yoluyla toplumsal bilinç düzeyi yükseltilecektir. Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme konusunda farkındalık oluşturulacak ve örnek uygulamalar geliştirilecektir.”

maddeleri ile sosyal politika durum analizleri, amaç ve hedefler belirtilmiştir. Kadınları doğrudan aile ile ilişkilendiren muhafazakâr anlayışın politikalar da yansıdığını söylemek mümkündür. Çocuk politikalarından bahsedildiğinde sorumluluğun sadece annede olduğu, ailenin güçlendirilmesi, boşanmaların azaltılması konularında muhafazakâr, gelenekçi ifadelerin yer alması eril politikaların varlığının açıkça göstergesidir. Buna karşın Onuncu Beş yıllık kalkınma planı; toplumsal cinsiyete dayalı bütçeleme konusuna karşı geliştirilecek uygulamaların olacağına, kadın-erkek eşitliğine, kadına yönelik şiddetin önlenmesine, kadınların karar alma mekanizmalarında daha fazla yer almaları gerektiğine gibi eşitlikçi maddelere de yer vermesi açısından önem taşımaktadır. Ayrıca bu kalkınma planında **İşgücü Piyasasının Etkinleştirilmesi Programı** adı altında kadınların işgücü piyasasına ve istihdama aktif katılımının istatistiki verilerin dışında nitelikli katılımın da gerçekleşmesine dair bilgiler bulunmaktadır.

“Kadınlara yönelik istihdam teşviklerinin etkinleştirilmesi Çocuk, hasta ve yaşlı bakımı hizmetlerinin yaygınlaştırılması, kadın girişimcilere özel bütüncül bir destek programının uygulanması”

maddeleri kadın istihdamının seyri açısından neo-liberal politikaların yoksulluğu önleme stratejisi olarak geliştirdiği girişimciliği destekleme konusunda da benzer eğilimler içerisinde bulunduğu göstermektedir.

Sonuç

Kalkınma olgusu 1970'lere kadar sadece ekonomi disiplini ile ilişkilendirilerek değerlendirilmiş ve evrimci bir anlayışla ekonominin ilerlemesi anlamında kullanılmışlardır. Zamanla ulus devletlerin ortaya çıkması ile birlikte, insanların hayatlarında topyekûn bir iyileşmeyi ifade etmesi sebebiyle kapsamı genişlemiştir (Toksöz, 2012). Böylelikle kalkınmanın içerisine toplumsal, kültürel ve politik bağlamlar da dâhil olmuştur. Bir ülkenin kalkınmış olması; onun ekonomik anlamda iyi bir geliri olduğundan çok vatandaşlarının sınıfsal, etnik ve cinsiyetler temelinde ayrımcılığa uğramadığı, eşitsizliklerin olabildiğince kaybolduğu, yoksulluğun ortadan kalktığı bir anlayışı içermektedir. Bunu gerçekleştirebilmenin en önemli yolu ise, sosyal politikaların sınıflara ve cinsiyetlere eşit davranması ve bu uygulamaların politika ve projelerde etkin kılınmasıdır.

1970'lerle birlikte kalkınma plan ve programlarına kadınlar dâhil edilmişler ve böylelikle kadınların ev içi yani özel alanda atfedilen sorumluluk alanlarının dönüşümü ve buna yönelik politik kararlar gündem oluşturmaya başlamıştır. Ancak kadınların dünya genelinde hala “aile refahı programları” içerisinde

değerlendirilmesi gelenekçi, muhafazakâr ve cinsiyetçi yapının emek piyasasında var olduğunu göstermektedir. Kadınlar bağımsız cinsiyet olarak değil, ailenin vazgeçilmez üyeleri olarak değerlendirildikleri için kalkınma planlarında da aile ve çocuk başlıkları altında değerlendirilmektedirler (Young, 1993; Gordon, 1995). Bu anlayış Türkiye özelinde de aynen devam etmektedir.

Türkiye'de günümüze kadar on tane beşer yıllık kalkınma planı hazırlanmıştır. Bu kalkınma planlarında kadınların eğitimleri, çalışma hayatlarına katılımları, aktif işgücü oranları, niteliksel olarak çalışmaya teşvik edilmesi, girişimciliğin desteklenmesi, kadın-erkek eşitliğinin gerçekleşmesi, toplumsal cinsiyete dayalı bütçeleme farkındalığının kazandırılması gibi alanlarda politikalar öne sürülmüştür. Kadınların aktif istihdama dâhil olabilmesi için ev ve iş yaşamının uyumlaştırılması üzerinde fazlaca durulmuş, kadınların kız meslek teknik liselerine gidişlerinin hızlandırılarak "iyi ev kadını" ve "iyi anne" olmaları yönündeki cinsiyetçi anlayış korunmuştur. Var olan maddeler içerisinde hiçbir kalkınma planında kadın konusu tek başına bir cinsiyet olarak ele alınmamış, aile ve çocuk başlıkları ile birlikte değerlendirilmiştir. Onuncu kalkınma planının hedefinde kadınların istihdama dâhil olması %34.9 olarak belirlenmiş ise de kadınlar istihdam oranlarında erkeklerin daima gerisinde kalmışlardır. Hedeflenen niceliksel artışların bile gerçekleşmemesi, niteliksel anlamda kadınların kariyer yapmaları bakımından iş ve aile dengesinin kurulamaması, özel alanın sadece kadınlarla sorumlu tutulması, kamusal mekânda aktif olarak çalışmanın erkeklerle kıyaslandığında zorunlu ve gerekli görülmediği eril tahakkümcü anlayış egemen olmasından kaynaklanmaktadır.

Mekânın cinsiyetçi yapısı, kamusal ve özel mekân ayrılaşmasını ortaya çıkarmıştır. Kadınlar için atfedilen bağımlı, edilgen, irrasyonel kalıplarıyla sınırlandırılmış ikincil rollerin karşısında rasyonel, karar verici, bağımsız, etken olan erkek cinsiyeti arasındaki bu eşitsiz hiyerarşik güç dağılımı mekânlara da yansımıştır. Kadınların kamusal mekânlara çıkışları ise öncelikli olarak görülmemekte, bu durum kalkınma plan ve programlarına da yansımaktadır. Kadınlar bugün eğitim, istihdam konularında erkeklerin gerisindedirler ve nitelik olarak düşük statülü işlerde çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Postfodizmin esnekleşen ve taşeronlaşan emek yapısında kadınların emeği daha görünmez ve değersiz bir hale bürünmüştür. Kadınlar temel haklarını kazanmak adına asırlardır verilen mücadelenin sonucu olarak hala eşitlik boyutuna erişememişler ve erkeklere bağımlı hayatlar yaşamak zorunda kalan cinsiyetler olmuşlardır. Çünkü temizlik, çocuk, engelli, yaşlı bakımını üstlenmek zorunda olan, kocasına itaatkâr, onun parasına muhtaç, onun sözünden çıkmayan cinsiyet olarak kurgulanan kadın profili söz konusudur.

Türkiye özelinde hazırlanan on kalkınma planında da kadınlar adına kısmi iyileştirmeler bulunsa da gerçek anlamda kadınların ne eğitim, ne çalışma, ne de siyasi karar verme mekanizmalarında etkin rol oynadığını söylemek güçtür. Kadınların iş ve aile yaşamı arasında kurulamayan sosyal destek mekanizmaları, kadınları emek piyasasından alıkoyduğu için kadınlar kamusal alanda güçsüz bir kimliğe bürünmektedirler. Bu çizgiyi geçebilen ender kadınlar ise ya kariyer planlarını öncelleyen, bunun için aile desteğinin gerçekleştiği, babasını ve kocasını 'ikna eden', ya hiç evlenmemiş ve çocuk dünyaya getirmemiş kadınlardan ya da çocuklarını büyütüp yetiştirdikten sonra piyasada var olabilen kadınlardan oluşmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliğinden yoksun plan ve programlarda gerçek anlamda kalkınma ile ilişkilendirilebilmesi için kadın bakış açısına ve duyarlılığına sahip yönelik politikalara gereksinim duyulmaktadır. Ayrıca kalkınma planlarında yer alan maddelerin gerçek hayata yansımaları için imzalanan sözleşmelerin uygulanmaya konulması gerekmektedir. Bunun için eğitimin en alt kademesinden itibaren cinsiyetler arasındaki eşitsizliğin anlatıldığı, kadın-erkek eşitliğinin yaşamın her alanında olması gerektiğinin tüm kurum ve kuruluşlarda aktarıldığı, kadınların ücretli ve güvenceli istihdamda çalışabilmeleri adına kreş ve yuva olanaklarının her yapıda bulunması zorunluluğu, ev içi alanın erkeğin de sorumluluk alanını kapsayan bir mekân olduğu dile getirilmelidir. Bu bağlamda politikaların uygulanması "mış gibi" yapısından uzaklaşılması anlamında ve kadınların sözde öznelikten, gerçek özneliğe geçiş aşamasının gerçekleşebilmesinde elzemdir.

Kaynakça

- Alkan, A. (1999), *Özel Alan-Kamusal Alan Ayrımının Feminist Eleştirisi Çerçevesinde Kentsel Mekân*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Tartışma Metinleri, No:16, Ankara.
- Altındal, Y. (2016), *Türkiye'de Turizm Sektöründe Kadın Girişimciliğinin Gelişiminin İncelenmesi: Batı Akdeniz Bölgesi-Güney Ege Bölgesi Karşılaştırması*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Atılğan, A. (2013), "Neo-Liberal Köle Pazarları", *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı. 3, ss. 85-117.
- Bora, A. (1998), "Kamusal Alan/Özel Alan: Mahrumiyet-Özgürleşme İkileminin Ötesi", 20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek, Çitçi, Oya (ed.), TODAİE, Ankara, s.63-71.
- Bryson, V., (1992), *Feminist Political Theory*, London, Mcmillan Press.
- Coşkun, M.K. (2013), *Sınıf, Kültür ve Bilinç: Türkiye'de İşçi Sınıfı Kültürü, Sınıf Bilinci ve Gündelik Hayat*. Ankara: Dipnot Yayınları.

DPT. (1963), Kalkınma planı (birinci beş yıl) 1963-1967. 14/09/2011. www.dpt.gov.tr.

DPT. (1967), İkinici beş yıllık kalkınma planı 1968-1972. 14/09/2011. www.dpt.gov.tr.

DPT. (1973), Üçüncü beş yıllık kalkınma planı 1973-1977. 14/09/2011. www.dpt.gov.tr.

DPT. (1979), Dördüncü beş yıllık kalkınma planı 1979-1983. 14/09/2011. www.dpt.gov.tr.

DPT. (1986), Beşinci beş yıllık kalkınma planı 1985-1989. 14/09/2011. www.dpt.gov.tr.

DPT. (1989), Altıncı beş yıllık kalkınma planı 1990-1994. 14/09/2011. www.dpt.gov.tr.

DPT. (1995), Yedinci beş yıllık kalkınma planı 1996-2000. 14/09/2011. www.dpt.gov.tr.

DPT. (2000), Uzun vadeli strateji ve sekizinci beş yıllık kalkınma planı 2001-2005. 14/09/2011. www.dpt.gov.tr.

DPT. (2006), Dokuzuncu kalkınma planı 2007-2013. 14/09/2011. www.dpt.gov.tr.

Donovan, J. (1997), Feminist Teori, Çev: Aksu Bora, Fevziye Sayılan ve Meltem Ağduk Gevrek, İstanbul: İletişim Yayınevi.

Ertürk, Y., (2004), Considering The Role Of Men in Gender Agenda Setting: Conceptual And Policy Issues. *Feminist Review*, (78), 3-21.

Goldin, C. (1995), The U-Shaped Female Labor Force Function in Economic Development and Economic History in T. P. Schultz (Ed.), Investment in Women's Human Capital, University of Chicago Press.

Gordon, A. A., (1995), Transforming Capitalism and Patriarchy, London, Lynne Rienner Publishers.

Hartmann, H., (1992), "Marksizm'İ Feminizmin Mutsuz Evliliği", Çev: G. Aygen Kadının Grnmeyen Emeği Maddecı Bir feminizm zerinde, Der: G. Savran, N. Tura, İstanbul, Kardelen Yayınları.

Harvey, D., (1997), Postmodernliğin Durumu, Çev: S. Savran, İstanbul, Metis Yayınları.

Kumar, K., (2010), Sanayi Sonrası Toplumdan Post-Modern Topluma Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları (Çeviren: Mehmet Küçük), çnc Baskı, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları.

Lovering, J., (1990), "Fordism's Unknown Successor: a Comment on Scott's Theory of Exible Accumulation and The Re-Emergence of Regional Economies", *International Journal Of Urban and Regional Research* 14, pp. 159-74.

Mammen, K. & Paxson, C., (2000), "Women's Work and Economic Development", *The Journal of Economic Perspectives*, Vol. 14, pp. 141-164.

Mies, M., (2012), Ataerki ve Birikim: Uluslararası İşbölümünde Kadınlar, Çev. Yıldız Temurtürkan, Ankara, Dipnot Yayınları.

Özüğurlu, M. (2005), *Anadolu'da Küresel Fabrikanın Doğuşu Yeni İşçilik Örüntülerinin Sosyolojisi*, İstanbul: Halkevleri.

Palmer, M. ve Hyman, B. (1993), *Yönetimde Kadınlar*, (Çev. Vedat Üner) İstanbul, Rota Yayınları.

Pampel, F. C., & Tanaka, K., (1986), "Economic Development and Female Labor Force Participation: A Reconsideration", *Social Forces*, Vol. 64(3), pp. 599-619.

Pollert, A., (1988), "The Flexible Firm: Fixation Or Fact?", *Work, Employment and Society*, Vol.: 2, ISSUE: 3, pp. 281-316.

Pollert, A., (1991), *The Orthodoxy of Flexibility in Polletr, A. (Ed), Farewell to Flexibility*, Blackwell, Oxford.

Sallan, S., (1991), *Gender and Occupational Segregation in Public Organization: A Case Study in Turkey*, Metu, Master Thesis, Ankara.

Sallan Gül, S. (2005), "Türkiye'de Yoksulluğun Kadınsılaşması", (2005) *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 38, Sayı 1, Mart 2005, ss. 25-43

Sinclair, M.Thea. (1997). *Gender, Work & Tourism*. Routledge.

Toksöz, G., (2011), "Women's Employment in Turkey in The Light of Different Trajectories in Development-Different Patterns in Women's Employment", *Fe Dergi*, Sayı 2, ss. 19-32.

Toksöz, G., (2012), *Kalkınmada Kadın Emeği*, İstanbul, Varlık Yayınları.

Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı, 2014-2018 Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı, erişim tarihi: 23.2.2017

Ulukan, Cığerci N., D. Özmen Yılmaz. (2016), "Kamu Sağlık Sektöründe Çalışan Taşeron Kadın İşçiler: Samsun ve Ordu İli Örneği", *Çalışma ve Toplum*, 2016/1.

Young, K., (1993), *Planning Development With Women*, London, Macmillan Education Ltd.

Walby, S., (1989), "Theorizing Patriarchy", *Sociology*, 23, pp. 213-234.

KADINLARIN KAMUSAL MEKAN TALEBİ: 'Bacaklarını Topla' Örneği

Burcu TÜM

İstanbul Üniversitesi Kent Çalışmaları Yüksek Lisans Öğrencisi / Mimar

“Çağdaş feminist kuramdaki; yer, mekan ve konumsallık kavramlarının güçlü sembolizmi, sadece kendi bedenlerimizden ne kadar öğrendiğimizi, ve kendi kuramlaştırmamızın bu bilgiye ne kadar bağımlı olduğunu gösterir. Öznelliğın çoklu doğası eş zamanlı fiziksel ve söylemsel pratikler aracılığıyla fiziksel olarak deneyimlenir.”

Moore (1)

Özet

2013 yılında ilk defa Avusturalya'da bir twitter kullanıcısı tarafından «manspreading» kavramının toplu taşımadaki yer işgali ile bağdaştırılması sonucu erkeklerin uyguladığı bu şiddet tanımını buldu.(2) Kadınların «manspreading »e karşı toplu taşıma araçlarında kendi mekanlarını talep etme mücadelesi de, Türkiye'den başlayarak ardından Amerika Birleşik Devletleri'ne, İngiltere'ye, Kanada'ya kadar ulaştı. Mücadelenin söylemin üzerine yarattığı etki sonucu, 2015 yılında «manspreading» kavramı 'Oxford English Dictionary'ye ekledi. Bu kavramla birlikte, erkeklerin bedenleriyle kadınlara karşı kamusal mekanlarda oluşturdukları baskı ve iktidar biçimi üzerine tartışmalar geliştirildi. Tüm kamusal mekanlarda karşı karşıya kalabileceğimiz «Manspreading», kadınlara karşı partiyarkal bir eylem olarak tanımlanabilir. Bu şiddet biçimi, kadınların hakkı olan mekanların erkekler tarafından el konulmasını gözler önüne seren tarihsel bir perspektife sahiptir. «Manspreading»,

sadece kadınlara değil; erkek sistemin söz sahipleri dışında bırakılan geniş bir kitleyi kapsayan çoğunluğa yani çocuklara, LGBTI-kuirilere, engellilere, yaşlılara karşı da geliştirilmiş bir şiddet biçimidir.

Türkiye’de 2014 yılında, İstanbul Feminist Kolektif’in (IFK) inisiyatifiyle kadınlar sosyal medyada ‘Bacaklarını Topla! Yerimi İşgal Etme!’ sloganlarıyla kendi mekanlarına yapılan işgalleri ifşa eden fotoğraflar yayınladılar. Bu slogan; yaş, statü, eğitim durumu ya da politik görüş fark etmeksizin, kadınlar tarafından sahiplenildi ve yaygınlaştırıldı. Kadınlar kendilerinden çalınan kamusal mekanlar için yaptıkları eylemlikleriyle kente dair tüm dünyada yeni bir tartışmayı gündeme getirdiler. Bu mekan talebi, bir nevi kadınların erkek şiddetine karşı toplu taşımalarındaki öz savunmaları halini alırken, öte yandan Linda McDowell’in teorisıyla ‘mekanın feministleştirilmesi’ydi. Aynı zamanda Judith Butler’in performatif cinsiyet teorisinde yola çıkarak düşündüğümüzde de bu eylemin içindeki performatif kadın bedenlerinin izlerini bulabilmekteyiz. Türkiye’deki kadınların deneyimlerinden yola çıkarak, çalışmamda kentsel politikaların izini, bu eylemlik çerçevesinde somut bir kent ve hareket hakkı olarak izlemekteyim. Çalışmam, kadının ‘çıplak beden’inin, modern kentin ürettiği baskı normlarının birer kırıncısı haline gelmesini sorgularken, aynı zamanda kadınların bedenleri aracılığıyla, bu tartışmaların birer söylem üreticisi olarak, kendi politik eylemliklerini yaratma biçimlerini teorik bir çerçevede incelemekteyim.

Cinsel Politikanın Mekan/Alan Arayışı ve Kentin Toplumsallığı

1968 yılında Henri Lefebvre ‘Şehir Hakkı’ kitabıyla modern kentlerin oluşumunda üretim ilişkilerinin etkilerini ve sanayileşmenin kent yaşamına, toplumsal pratiklere yansımalarını tartışmıştır. Böylece, 1970’lerden sonra Marksist araştırmacılar ‘alan’ ve ‘mekan’ kavramını, üretim ilişkileri bağlamında mekanı ‘toplumsal’ bir üretim biçimi olarak ele almışlardır. Mekanın ekonomi politik, sosyolojik ve kültürel ilişki ağlarını bu bağlamda ortaya koymuşlardır. 1974’de Lefebvre tarafından kaleme alınan ‘Mekanın Üretimi’ ile ‘mekan’ kavramını fiziki anlamının ötesinde, insanın tarihsel verileriyle toplumsal bir araca dönüşmesini okuyabildik. Harvey ve Soia gibi coğrafyacılar, ardı sıra, kent ve mimarlık pratikleri konusunda kapitalizm ve üretim ilişkilerinin çelişkilerine odaklanırken, patriyarkayı ve cinsiyet temelli yeniden üretimi göz ardı etmişlerdir. Kent/mekan pratiklerini politik, ideolojik ve ekonomik bağlamda düşünülmesine değerli katkısı, cinsiyet ve cinsellik etrafında dönen politik ve akademik çalışmalarıyla kadın teorisyenler, araştırmacılar ve akademisyenler sağlamışlardır.

Coğrafya, kent ve mimarlık alanında; 'kent hakkı' kavramının çevresinde tartışılan konuların, 1970'lerde akademi alanına giren cinsel politika ile dönemsel bir paralellik taşıması hiç de tesadüfi değildir. Nitel düşünmenin sosyal bilimler alanında katmanlaştığı bu dönemde; toplumun ürettiği tüm sorunsallar perspektif kazandı. 1960'larda, kadınların sağladıkları en önemli tartışmalarından biri olan 'Özel olan politiktir'(3) söylemi sadece feminist politikada değil günümüze kadar 'alan/mekan'* konusunda farklı disiplinlerde de çığır açmıştır. Özel-kamusal olana dair mekânsal ayrışmanın da kendisi politik birer özne olmanın alan/mekan bağlamındaki boyutunu da gözler önüne serer. Emel Kayın'ın 2013 yılında yaptığı çalışmasında belirttiği gibi:

"Eski Yunan uygarlığında kamusal alan olan "polis" in erkeklere, ev olan "oikos" un kadın ve çocuklara atanması, İslam ülkelerindeki haremlik-selamlık uygulaması, Osmanlılar'da kadınların geceleri dolaşamayacağı, dondurmacı kaymakçı vb. dükkânlara giremeyecekleri gibi uygulamalarla karşılaşmaları, 18. yüzyılda Fransa'da kadınların oy hakkından mahrum edilmeleri ve kulüplere alınmamaları yönündeki kararların yürürlükte olması gibi haller, kadın tarihindeki irkiltici gelişmelerin çok kısa bir kesitini yansıtmaktadır."(4)

Kadının kamusal alana katılımının modernleşme ve kent mekanı tartışmalarında önemli bir alan kapladığı tarihsel olaylarda görülmektedir. Kadının görünürlüğü üzerinden iktidarın ürettiği korku, kadına yönelik beraberinde şiddet ve baskıyı getirmiştir. Elbet insanlık tarihi boyunca kadının özel alanlara mahkum edilmesinin altında yatan nedenlere bağlı baskılar kamusal alanda artacak, bu hem yapısal söylemlere dönüşürken, toplumsal olarak üretilen normların da yeniden tanımlanmasına neden olacaktır. 19. yüzyıl topraklarımızdaki modernleşmenin yarattığı değişimi Işıl Çokuğraş çalışmasında şöyle aktarmıştır:

"Bu kitapta 1789-1839 aralığı, İstanbul'da kamusal alanın inşası için kritik bir dönemdir. Bu inşaa süreci, Osmanlı bağlamında İstanbul gibi büyük bir metropolde pek çok çelişkiyi beraberinde getirmiştir. Toplumun farklı kesimlerinin ve hatta kadınların bile görünür olduğu mesireler, toplumsal düzenin 'bozulduğuna' dair endişeyi tetiklemiştir."(5)

Yüzyıllara yayılan ama toplumsallaşması 19. yüzyıla ancak uzanan kadın mücadelesi aynı zamanda bir görünürlük mücadelesidir. Dünden bugüne

* Space-place kavramlarının Türkçe'de kullanımı her daim tartışmalıdır. Ben çalışma konularım çerçevesinde; kapsamlarındaki ayrışma nedeniyle 'alan/mekan'ı birlikte kullanmayı tercih ediyorum. 'Alan' kavramı bedenle ilişkili fiziki ve politik bir anlam taşımaktadır. 'Mekan' kavramı ise bugün bilindik kapalı fiziki alandan aşkın toplumsal ve felsefi bir nosyonu tanımlamaktadır.

demokratik hak taleplerinin kentte, mekanda ve kamusal alanda görünürlükle (varolmayla) olan ilişkisini disiplinlerarası bakışla kurabiliyoruz. Kadının eğitim, seçme-seçilme, çalışma hakkı mücadelelerinin, üst çerçevede nasıl da kendilerinden çalınmış mekanları geri alma mücadelesi olduğunu bu tartışmalar ışığında kavrayabiliyoruz. Süfrajetlerden gezi protestolarına uzanan dünyanın farklı coğrafyalarından izlediğimiz kadın ve LGBTI-kuir söylemlerini kapsayan cinsel politika yapma biçimi, kent mekanı ile -parlamentodan parklara kadar- birebir ilişki içindedir. Birer ‘varolma’ pratiği olan cinsel mücadelenin referans noktası alan/mekandır. Bundan dolayı; patriyarkal iktidarı hedefine alan tüm kimlikler kent mekânını kendisine yer bellemiş ve kamusal alanı, mücadelesinin mekânı haline getirmiştir. Tıpkı Rosa Parks’ın 1955 yılında siyah bir kadın olarak Alabama’da ‘beyazlara’ özel olarak ayrılmış koltuğa oturması gibi. Rosa’nın tarihe damgasını vuran bu politik eylemi bir siyah, bir kadın olarak alan/mekanda bedenlen ‘var’olma’ direnci, dönemin tarihsel koşulları çerçevesinde performatif bir tavır olarak okunulabilir. Aynı bakış açısıyla 1969’da New York City’de dört gün süren LGBTI-kuirlerin sokak direnişi bu minvalde görünürlüğe dair bir politik bir dönüşüm noktası olmuştur.

Rosa Park 1956 / (Photo by Underwood Archives/Getty Images)

Arendt ‘...insanı siyasi bir varlık yapan sözdür.’ derken sözün kamusal alanda kendini özgürce ortaya dökülebilmesi, eylemliğin üretilmesi ve kişinin siyasi bir özne olabilmesinin yurttaşlıkla olan bağı bu bağlamda kurmaktadır.(6) Kadın kimliği ve bedeninin görünürlüğü üzerinden baskılanan kadınların ve de heteronormatif şiddete maruz kalan LGBTI-kuirlerin hak mücadelelerinin ve politik eylemliklerinin kent mekânındaki etkileri kendini göstermiştir. Özel alanın politikası kamusal alana yayılmış, kent mekânına taşmıştır.

Kent, Kamusal Alan ve Ulaşım

Kamusal-özel alanı yeniden ele almak, kent mekanını, coğrafyayı eksik bırakılmışlarıyla tartışmaya açmak yeni bir tarih yazımını da beraberinde getirmektedir. İktidarın hangi kimlikler üzerinden üretildiğinin sorgusu, kapitalist üretim ilişkileri aşmış bir yandan patriyarkal bir perspektif kazanmış sonrasında da Foucault'ın ortaya attığı biyoiktidar kavramı çerçevesinde başkalaşmıştır. Batılı toplumların tarih içinde kent aracılığıyla ürettikleri 'iktidar'ı Lefebvre şöyle tariflemiştir:

"'Batılı' denen toplumların ve uygarlıkların kaynaklandığı antik (Yunan ya da Roma) şehri ele alalım. Bu şehir genel olarak bir sineoesizmin, yani bir toprak üzerinde yerleşmiş birçok köy ya da kabilenin birliğinin sonucudur. Bu birlik, işbölümünün ve menkul (para) mülkiyetinin gelişimini sağlarken, toprağın kolektif, daha doğrusu 'ortakçı' mülkiyetini yok etmez. Böylece oluşan ortaklığın bağrında, özgür yurttaşlardan oluşan bir azınlığın diğer site üyeleri—kadınlar, çocuklar, köleler, yabancılar—üzerinde iktidar kurması vardır." (7)

Kentte sanayileşmenin neden olduğu toplumsal değişimi Marxist bir perspektifle anlatan Lefebvre Paris örneği üzerinden banliyölerin oluşumunun toplumsal etkilerine değiniyor. Banliyöler oluşmasının ardı sıra kente ulaşımın toplu taşıma ile olan bağıntı kentsel ekonomik değişimler bağlamında ekonomik sınıflar temelinde değerlendiriyor. İş-ev arası sıkıştırılmış yaşamlara kentin sanayileşme sonucu büyümesinin yarattığı etkilerle bir de 'yol' eklenmiştir. İş-ev-yol kıskacı içinde yabancılaştırılmış gündelik hayatları, Lefebvre sömürgeleşmenin en açık hali olarak okumaktadır.

"Sanayi ekonomisi kentsel toplumsallığı inkar etmiştir." (8)

Suzanne Mackenzie çalışmasında da; kadınların ulaşım araçlarına ve mekana erişiminde kısıtlamalarını ekseninde kadının ücretli iş gücüne katılımının kent mekanının değişimine olan etkilerini vurgulamaktadır. Mackenzie, bu açıdan kadının kamusal alan erişiminin uğradığı değişimi sorgulamaktadır. Kadın açısından; iş-yol-ev çarkının iki kolu emek olarak sürmektedir keza (9). Bu başka bir çalışmanın konusu olmasına rağmen; ev-içi emek yükünün hala kadının üzerinde olması durumu kadının toplumsallaşma-ma-sında mekan kullanımı açısından önemli bir etkiye sahiptir. Bundan dolayı toplu taşıma için kullanılan metro, otobüs, metrobüs ve minibüs gibi alanlar artık; bu kıskacın zorunlu kıldığı kamusal alanlardır.

Toplu taşımalar, ekonomi ve cinsiyet temelinde kişilerin karşılaştığı birer zorunlu kamusal mekan halini alırken burada yapılan eylem ve pratiklerde

yaşamsal, siyasal olmaya yüz tutmuştur. Bu açıdan 1950 sonrası kente göçün yarattığı değişimleri İstanbul özelinde okursak; gecekondulaşmanın, banliyölerin, uydu kentlerin ve site- gettoların toplu taşıma sistemine etkilerini görebiliriz. Bugün neoliberal politikalar sonucu, sınırı belirlenemeyen İstanbul'un ulaşım ağlarının büyümesini deneyimliyoruz. Özellikle metrobüsün İstanbul'un çeperi ve kent merkezi arası kurduğu bağlantı, ilk yapıldığı dönemdeki büyük bir hizmet olarak okundu. Yalnız, bu gibi ulaşım kolaylıkları kentin neoliberal büyümesinin getirdiği, bugün kapitalist iktidarın zaman-emek ikilemine ihtiyacını karşılayan bir zorunluluktur. Bu aynı zamanda, ucuz kitlesel konut üretiminin alım kullanım değerini yükseltmek için sermayedarlara verilmiş bir fırsattır.(10)

Bir şiddet biçimi olarak "Manspreading"

Karşılaşmaların çoğaldığı bir kamusal alan olarak ulaşım araçlarında 'öteki' bedenlere karşı erk iktidarın şiddeti açığa çıkmaktadır. Bugün kadın- LGBTI- kuir bedenin görünürlüğüne karşı duyulan tekinsizlik hali bu şiddeti doğurandır. Hala heteronormatif sağlıklı erkek bedeni dışında kamusal mekanda kabul edilmeyenler; bu şiddetin hedefidir. Erkeklerin eşit hukuki yurttaşlık düzleminde, doğasında hakları olan mekanlardan fazlasını işgal etmeleri; ötekiler üzerinde kurdukları hiyerarşiye karşılık gelmektedir. Bu işgali biz tüm yaşamlarımızın tüm alanlarından görüyoruz. Patriyarkal iktidar tarafından el konulan mekanlar; çalışma alanları, eğitim koridorları, sokaklar, meydanlar, yollar, farklı kurum ve kuruluşlarda sözde temsiliyet koltukları; kadınlardan ve de üzerinde hiyerarşi kurabilecekleri diğerlerinden çalınanlar... Siyasal özne olan 'öteki' lere karşı her mekan/alanın içinde üretilen bu işgale verilen ad "manspreading" yani erkek-yayılması.

2014 yılı Kasım ayında Sharfliler'den kadınların twitter üzerine 'mansplaning'in Türkçe karşılığını bulmak üzere başlattıkları sorguyla türev kavramlarla tanıştık.(11) Patriyarkal iktidarın varlığıyla erkeklerin kadınlar üzerinde kurdukları çeşitli baskı türlerini tanımlayan kavramlardı bunlar:'mansplaning', 'manspreading', 'maninterrupting'. 'Mansplaning'e, 'aÇÜKlama' olarak karşılık bulan Sharfliler ekibi esprili bir dilleriyle bizi şenlendirdiler. Erkeklerin kadınlara yaptıkları bilgi hiyerarşisini, onları baskılayarak yapma biçimi olan açıklama da bir nevi alan işgali! Sadece eylemi fiziki değil söylemsel! 'Manspreading' ise 2008 yılında ilk defa ortaya atılan kavram. 2013 yılında Avusturalya'da bir twitter kullanıcısı tarafından toplu taşımada erkeklerin normalleştirdikleri oturma biçimleri ile bağdaştırılıyor. Birkaç bireysel sosyal

Theresa May kabinesi /İngiltere -14 Eylül 2016

medya tepkisi olarak duran bu eyleme karşı ilk kitlesel karşı çıkış Türkiye'den. Türkiye'de kadınların ve tabii erkeklerin sosyal medya eylemlerinin uluslararası basında yer almasının ardından (Fransa, ABD, İngiltere, Hindistan, Kanada, Finlandiya, İspanya), 2014 sonuna doğru 'The New York Times', 'The Telegraph' gibi gazetelerde "mansperading" üzerine makaleler ele alındı. Oxford English Dictionary verdiği istatistiklere göre sözcüğün internet üzerinden aranması 2014 Aralık ayında doruk noktasına ulaştı. Böylece 2015 yılında Oxford English Dictionary tarafından şöyle bir tanım getirildi: "Özellikle toplu taşıma araçlarındaki seyahatleri esnasında, farklı yönlerde açık bacakları sayesinde bitişik koltuk ya da koltuklara tecavüz etmek suretiyle erkekler tarafından benimsenmiş oturma pratiği" (12) Böylece yürütülen bu mücadele ile karşı eylem tam anlamını da bulmuş oldu.

"YERİMİ İŞGAL ETME! BACAKLARINI TOPLA!"

Bugün üçüncü dalga feminizm çerçevesinde tartıştığımız güncel konuların birer pratik deneyime dönüşmesi ve perspektif kazanması, 2013 Gezi direnişi süresinde yaşandı. Cinsel politika kapsamındaki eylemlerde ve söylemlerde performatif tavır- bu sürecin koşullarında gereği yaratıcı doğallık içeren- eylemsel olarak somut bir gerçekliği gözler önüne serdi. Gezi'de çoğulluğun birliği olarak görebileceğim, gökkuşağını da arkasına alan renk dolu ortamını Feride Çiçekoğlu 'erkeklerin şehri' yerine kadınların mekanını/alanını koymak olarak görmektedir.

“Gezi’de kadınlar öne çıktı. Hem sayıca çoktular, hem de direnişin görsel imgeleri oldular. Tazyikli suya karşı kollarını açmış duran siyahlı kadın, biber gazına direnen kırmızılı kadın... Bir barikata kadın eliyle yazılmış slogan, Gezi direnişinin Türkiye tarihi için dönüm noktası olacak özeti gibiydi: “Benim kararım!”

Şehirdeki kuşatılmışlığın sıkıntısını en çok çeken kadınların kendi sesleriyle ‘hayır!’ demeleri, önceki kuşakların devrimci kadınlarına reva görülen ‘baci’ konumundan kopuşlarının da bir göstergesidir. Asık suratlı erkeklerin arkasında slogan atan kadınlar değil, şarkı söyleyen kadınlar vardır artık...” (14)

Gezi direnişi ardi, Nisan 2014 tarihinde sosyal medya üzerinden bir örgütlenme ile İstanbul Feminist Kolektif’in (IFK) toplu taşımada yaşadıkları rahatsızlıkları konu ettikleri bir toplantı sonrası çıkan fikre tanık veya eyleyen olduk.** (13) Bir anda ilgi gören ve binlerce kadın ve tabii erkek tarafından sahiplenilen ‘Bacaklarını Topla! Yerimi İşgal Etme!’ kampanyası ana akım medyanın da ilgi odağı olmayı başardı. Birçok kimliği siyasal varlık olarak benimsemiş farklı kesim, sınıf, deneyimden kadınların paylaştığı ve rahatsızlıklarını dile getirdikleri sosyal medya paylaşımları; sanki yıllardır içimizde tuttuklarımızı şimdi söyleme şansını yakaladığımız bir anın bambaşka dışavurumuydu. Biz sahnenimizi yaratmış ya da bize sunulmuş hissettik ve şimdi konuşma sırası bizdeydi. Yıllardır bize kapalı alanlar;- ki sosyal medyanın da artık söylem üreten kamusal bir ortama dönüşmesi tartışılmakta- şimdi bize aitti. ‘Manspreading’le üretilen şiddeti teşhir etmek için bir ortam oluşmuş, 2013 Gezi ile yer bulan kent hakkı, mekan mücadelemizin bir devamlılığı bireysel bir eylemliğe dönüşmüştür.

Kadınların kendilerini ortaya koydukları kimlikleri, geldikleri coğrafyalar ne olursa olsun araya bir temsiliyet girmeden doğrudan yaptıkları bir eyleme dönüşen ‘işgal edilmiş mekanları’ geri alma söylemi; bu anlamda Butler’ın teorisi çerçevesinde performatif bir eylem türü olarak okunabilir. Mekan/alanın geri talep edilme biçimi; ‘Bacaklarını topla!’ söylemi yıllarca biz kadınlara nerede, nasıl oturacağımızı baskılayan bir uyarı olarak hafızalarımızdaydı. Alıp bu söylemi bir mücadele olarak okumak şimdi artık yıkıcı-yaratıcı bir tavırla bu hafızanın anlamını değiştirmektir. Bugün hala toplu taşıma araçlarında tepkisini koyan kadınlar gördüğünüzde “Bacaklarını Topla!” söyleminin 2014’de beri devam etmekte ve yinelenmekte olduğunu görmekteyiz. Artık bu kadınları hedef almaktan çıkmış, erkekleri uyarma biçimine kendiliğinden dönüşüvermiştir. ‘Bacaklarını Topla’ performatiftir. ‘Yerimi İşgal

** Biz’li yüklem kullanmam ‘temsiliyet’ düzeyine indirgemeci bir kimlik yaratma amacından uzak; ana ait olarak yaratılmış ortak konsensüsü tarif etme isteğidir.

Etme!" sloganıyla bu şiddet biçimine karşı geliştirilmiş bir öz-savunmaya dönüşmüştür. Yine Gezi direnişi elbet değişen politik şiddet durumlarıyla beraber artan kadınların öz-savunma eylemleri, toplu taşımada özgün eylemler gözlemlenmiştir. Kimi zaman bu bir dayanışma örneği olabilmiş, kadınların bireysel çıkışları anlık toplu bir tepkiye dönüşebilmiştir.

"Etkili bir siyaset eylem için 'birlik' şart mıdır? Saflardaki giderek tatsızlaşan parçalanmanın sebebi tam da birlik hedefi konusunda o aceleci ısrar olabilir mi? Kimi parçalanmaların baştan varsaymak, kadınlar kategorisinin 'birliği'nin ön kabul olarak alınmasını ya da arzulanmasını engelleyerek koalisyonun eylemesini kolaylaştırabilir. 'Birlik' kimlik düzeyinde dışlayıcı bir dayanışma normu tesis eder mi? Ve bu norm da kimlik kavramlarının sınırlarını yıkan ya da tam da böyle bir yıkımı açık siyasi hedefi olarak bir dizi eylemi imkansızlaştırır mı? Öyle ya da böyle, kavramsal düzeyde tesis edilen "birlik" hedefi ya da ön kabulü olmadığında, kimliğin ifade edilmesinden başka amaçları olan somut eylemler bağlamında geçici birlikler oluşabilir. Feminist eylemlerin sabit, birleşmiş ve üzerinde anlaşılmış bir kimlikten yola çıkacağına dair zorunlu bir beklenti olmadığında bu eylemler çok daha çabuk başlayabilir ve kategorinin anlamının daima tartışmalı olduğunu düşünen 'kadınlar' açısından daha uygun olabilir." (15)

Birçok farklı siyasi görüşten, sınıftan, yaştan fark etmeksizin kadınların; kendilerinden yüzyıllar içerisinde alınıp yaşamsal- siyasi hakları için durumuna el koyup, toplumsal karar mekanizmalarının değiştirerek verdikleri mücadeleler 19. yüzyıldan bu yana ezber bozmaktadır. Tarihsel bir analizle baktığımızda, cinsel politika yapılan alanlarda ortaya konulan eylem türlerinin kitlesel eylem türlerinden farklı olduğunu söyleyebiliriz. En başta kendi yaşam ve bedensel deneyimlerinden yola çıkarak özel alanlardan kamusal alanlara inerek ve tabii özel alanlarında da bu mücadeleyi sürdürerek varlık savaşımı veren cinsel politika tarafları bu anlamda ayrışır. Taner Tatar'ın 2015'deki çalışmasında; daha birey bazlı teklikte, birçok kimlikleri de içine alan çoklukta, hiyerarşik yapılanma olmadan, sivil itaatsizlik gösteren, internet üzerinden örgütlenme gibi bir pratiği içine alan 'aykırı tutum ve davranışa sahip' (16) cinsel politika mücadeleleri yeni toplumsal hareketler içinde tanımlanmaktadır.

Bu nitelikteki hareket ivmesi ile beden ve zihnen kadınların ve de LGBTI-kuirlerin kamusal alana çıkması ve kamusal alanı performatif eylemleri aracı haline getirerek siyasi kimliğini, varlığını da kazanması anlamını taşımaktadır. Nazım Onat 'Kamusal Alan ve Sınırlar' çalışmasında Arendt'in kamusal alan yaklaşımına dair şunları söyler:

"İnsanlar, kamusal alanı oluşturdukları anda kendi siyasi bilinçlerine varmış olurlar. Bu alanı, insana özgür olmayı, insani değerlerden faydalanmayı sağlar Arendt'in kamusal alan modelinde insanlar yapıp ettikleriyle vardır. Söz konusu modelde, farklılıklara bağlı yani ırk, etnik yapı, din gibi temellendirmelere bağlı olarak siyaset yapma anlayışı geçerli değildir. Birey, kendi adına burada vardır ve kimliğini bu alanda kazanır. Bu alanda kimliğini kazanan birey, kendi varlığını, kendi özgünlüğünü sergiler. Kamusal alanda yurttaş, kendi temsil gücüne bağlı olarak düşüncelerini özgürce savunur. Eşitliğin hakim olduğu bu alanda insanlar yüz yüze gelerek düşüncelerini birbirlerine aktarma ve bir sorunu farklı açılardan alıp değerlendirebilme olanaklarına sahip olurlar. Bu bağlamda birey, kendi bulunduğu noktadan öteye geçerek düşüncelerini genişletme ve kendi siyasi kimliğini oluşturma olanağını elde eder. (17)

Feminist coğrafyacı Linda McDowell'in 'Spatializing Feminism' 20. yüzyılın sonlarına doğru yazdığı makalesinde; mekanın kadın odaklı vurgusunda ayrılıkçı bir mekânsal yaklaşımdansa birlikteliği öne süren hiyerarşik olmayan bir bütünlükte 'öteki' olarak 'Batılı' kurum ve kuruluşların tanımlamadıklarını kapsayan feminist mücadeleden çıkışlı yeni bir coğrafya hareketi önerir.(18)

Aslında burada post-modernist feminist hareket, mekan/alan/ coğrafya bağlamında kapsayıcı bir taraf tutmaktadır. Patriyarkal iktidarı kendi eylemliklerinden de sorgulayan ve de kendi erkekliğinden sıyrılmaya çabalayan, bunun için yaratıcı sivil eylemlikleri koyan her kesim için bir tarafa evrilmiştir. Mekan bu açıdan bir dayanışma alanı, bir karşılaşma fırsatı olarak görülüp; bu karşılaşmaları çoğaltmanın yollarıyla çıkabilecek ortak sesler; bazı anları deneyimodaklı değiştirecek ve o siyasallaşma hali artık istesek de bizi geriye götüremeyecektir. Böylece bireysel birer varlık olabilmeyi dertirirken, çoğulcu farklılıklarımızla birlikte çıplaklıktan kurtarabileceğiz.

“Ancak nereden bakarsanız bakın, zoe'nin polis'in alanına girmesi- yani çıplak hayatın siyasallaşması- modernliğin belirleyici olgusunu oluşturuyor ve klasik düşüncenin siyasal- felsefi kategorilerinin radikal bir değişimine işaret ediyor.” (19)

Bu anlamda görülebilecek 'Bacaklarını Topla' söylemi kamusal alan sahnesinde siyasi kimlik olmaya eylemsel bir örnek olmuştur. Kamusal alanda özgürleşme bağlamında Gezi direnişi ardı sıra gelen bu eylemlerle, cinsel politika özelinde, kentte birer çıplak beden olan bireyler; kimlikleri ve siyasi özne olma halinin eylem yöntemini kendileri açmıştır. Bu radikal değişimin kendisi tarihsel bir üst-üste katmanlaşmaya izin vermekte ve düşünce bazından üretilen eylemliklerin örneklerinin çoğalacağına işaret etmektedir.

Kaynakça ve Dipnotlar

1. Moore, H.L., *A Passion for Difference*, 1994, Indiana University Press, s 81
2. <http://blog.oxforddictionaries.com/2015/09/manspreading-term-popularized-by-mta/>
3. Hanisch, C., *Personal is Politic*, 1969
4. Kayın, E., *Kentsel mekan-kadın ilişkisinde gündelik haklar ve TMMOB İzmir İKK kadın çalışma grubunun 'koltuğuma oturma' projesi*, TMMOB İzmir 2. Kent Sempozyumu, s 817
5. Çokuğraş, I. *Bekar Odaları ve Meyhaneler*, 2016, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, s 15 6. Onat, N. *Kamusal Alan ve Sınırlar*, 2013, Durakistanbul, s 27-59 7. Lefebvre, H. *Şehir Hakkı*, 2015, Sel Yayıncılık, s 46 8. A.g.e. s 39
9. Mackenzie, S., *Kentte Kadınlar*, 2002, 20. Yüzyıl Kenti, Derleyen ve Çeviren Ayten Alkan ve Bülent Duru , İmge Yayınevi
10. Kalfa, A., Aytekin B. S., Dinç, Z. Ö, *Kent İçi Ulaşımın Cinsiyeti: Ankara Örneği*, 2009, Cins Cins Mekan, Derleyen Ayten Alkan , Varlık Yayınları, s 217-242

11. <http://www.5harfliler.com/yoksa-size-hala-acuklamadilar-mi/>
12. <https://en.oxforddictionaries.com/definition/manspreading/>
13. <http://bianet.org/bianet/kadin/154999-kadinlar-bacaklarini-topla-yerimi-ismal-etme-diyor>
14. Çiçekoğlu, F. *Şehrin İtirazı*, 2015, Metis Yayınları, s 129
15. Butler, J., *Cinsiyet Belası*, 2008, Metis Yayınları, s S64
16. Taner, T., *Yeni Toplumsal Hareketler ve Küresel Projeler*, 2013, *Ortadoğu Analiz*, C5 S57, s 10-19
17. A.g.e. Onat, N. s 28
18. Mcdowell, L., *Spatializing Feminism*, 1996, *Bodyspace*, Edited by Nancy Duncan, Routledge, s 27-43
19. Agamben, G., *Kutsal İnsan*, 2001, *Ayrıntı Yayınları*, s 13 Alkan, A.(Derleyen), *Cins Cins Mekan*, 2009, *Varlık Yayınları* Connell, R. W., *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*, 2006, *Ayrıntı Yayınları* Harvey, D. *Postmodernliğin Durumu*, 1990, *Metis Yayınları* Lefebvre, H., *Mekanın Üretimi*, 2014, *Sel Yayıncılık*

ŞEHİR PLANLAMA MEVZUATINDA KADINA VERİLEN YER VE DEĞER

Doç. Dr. Mercan EFE GÜNEY

Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İzmir

Araş. Gör. Senem TEZCAN

Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İzmir

Özet

Şehir planlama, geleceği belirleme/gelecek için karar alma mesleğidir. Bir başka deyişle, şehir planlama “sosyal süreçlerdeki hedeflerine ulaşmak için bilinçli bir çaba”¹, sosyal ve heteroseksist bir projedir². Tipik olarak planlı çalışmalarını kamu yararı için biçimlendirir. Planlama aynı zamanda sosyal kontrol sürecidir ve sınıf, ırk, etnik köken, cinsiyet, cinsel yönelimler vb. için “baskının karanlık yüzü” olarak işler.³ Planlamanın tanımlanan bu biçimi nedeniyle kentler, toplumun mevcut sosyo-ekonomik yapısına ait değer ve normlardan bağımsız kurgulanamayacağından

- bugünün kentleri geçmişin ataerkil yapısını sergilemekte;
- bu yapının devam etmesi ve yapıya ait eleştirilerin şehir planlama mevzuatı ve uygulama araçları kapsamında değerlendirilmemesi nedeniyle geleceğin kentleri de aynı kurguyla üretileceğini göstermektedir.

Sonuçta görünen, bugünün kentlerinin kadınların gereksinimlerini karşılamadığı; çözümüne yönelik kapsamlı adımlar atılmadığı için bu sorunun geleceğin kentlerine de taşındığıdır. Feminist bilim adamları erkekler tarafından tasarlanan ve inşa edilen şehirlerin kadınlar için tehlikeli olduğu konusunda

---

1 Fainstein ve Fainstein 1996: 265-66.

2 Frisch, 2002: 254.

3 Yiftachel (1998).

birleşmiştir.⁴ Cinsiyet ayrımcılığına bağlı şiddet olaylarının yaşandığı şehirlerde çok daha geniş bir nüfusu etkileyecek olan hoşgörüsüz davranışların görülmesi olağan bir durumdur. Bu nedenle şehir planlamaya, bir gurubun güvenliğinin sağlanamamasının diğer gurupların da güvende olmadığı anlamına geldiği anlayışı yerleştirilmelidir.⁵

Bu kapsamda atılan önemli bir adım Kadın Dostu Kentler Programıdır.⁶ Program, sürdürülebilir ve insan hakları temelli yaklaşımıyla BM Nüfus Fonu tarafından İnsan Hakları Bildirgesi kabulünün 60. yılı vesilesiyle yapılan değerlendirmede tüm dünyada “insan hakları alanında yürütülen” en iyi altı proje arasına girmeyi başarmış ve Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitliği çalışmalarını yerel yönetimlere taşıyan ilk proje olmuştur⁷. Program, erkekler tarafından yapılan şehir planlamada kadınların gözetilmediğini ve bu şehirlerin kadınlar için tehlikeli olduğunu belirtmektedir.⁸ Bu yönüyle Program feminist bilim adamlarıyla aynı düşüncede görünmektedir. Program, Avrupa Kentli Hakları Bildirgesi’ndeki karar süreçlerine ve yönetime katılma hakkına paralel biçimde kadınların yerel meclislerde temsil edilmesini önermektedir. Verilenler kapsamında yapılan önerilerin gerçekleşmesi kentlilerin daha çok karşılaşmasını, kentlerin canlılık kazanmasını ve bu sayede benimseme ve hoşgörünün artmasını sağlayacaktır.⁹ Ancak, kadınların gereksinimlerini ve sorunlarını odak almayan bir mevzuat oluşturulmadığı sürece her gelişme umut verici bir durum olarak kalacaktır.

Metin, Türkiye’de şehir planlamanın kadınlara yönelik bakış açısını vererek sorun alanları ve eksiklikleri kapsamında değerlendirmeler yapacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kadın, şehir planlama, mevzuat, öteki.

4 Valentine, 1989; Pain, 1991; Peake, 1993; Day, 1999’dan aktaran Efe Güney ve Demircioğlu, 2015.

5 Doan, 2007, s.70.

6 Kadın Dostu Kentler Programına bugüne kadar alınan iller önce İzmir, Kars, Nevşehir, Şanlıurfa, Trabzon, Van ve ardından Adıyaman, Antalya, Bursa, Gaziantep, Malatya, Mardin ve Samsun’dur.

7 Şener ve Demirdirek, 2014.

8 kadindostukentler.org

9 "Amin ve Parkinson, 2002; Bauman, 2005; Hayslett&Kane, 2011: 132; Marcuse, 2002; Sennett, 1990; Valentine, 2008'den aktaran Efe Güney ve Demircioğlu, 2015. "

1. GİRİŞ

Kadın konusu tartışılırken öncelikle Dünyada ve Türkiye’de bu konudaki yasalar ve yaptırımlar incelenmelidir. Ancak bu sayede devlet(ler)in konuya bakış açıları ve kadına tanıdığı haklar ortaya konabilir. Şehir planlamada kadının yeri ise şehir planlamanın sorun alanları incelendikten sonra kadının sorunlarının bu sorunlardan biri olup olmadığı araştırmasıyla ortaya çıkacaktır. Bu nedenle metin aşağıda sırasıyla Dünyada ve Türkiye’de kadın hakları konusundaki gelişmeleri, şehir planlamanın sorun alanlarını ve şehir planlamanın kadın için yapabileceklerini açıklamaya çalışmıştır.

2. KADIN HAKLARI KONUSUNDAKİ GELİŞMELER

Kadın ve erkek arasındaki ayırım ve bu ayırımın erkeğin lehine özel ve kamusal alanda yaptırımları tüm çağlarda gözlenmiştir. Erkeğin avantajına işleyen bu yapı Aydınlanma Döneminde ise daha da ileri giderek dönemin de simgesi durumunda olan “aklı” erkeğin temsil etmesi ve bu nedenle “akıl yürütme becerisi” ile kamusal alana uygun olduğunun öne çıkarılması ile sürdürülmüştür. Kadın “doğal hiyerarşi” açıklamasıyla özel alanda tutulmuştur. Durkheim, Weber ve Spencer gibi döneminin önemli sosyoloji teorisyenlerinin toplumsal cinsiyet konusunu önemsizleştirdiği, feminist iddialara daha muhafazakâr yaklaşımları görülmüştür (Günindi Ersöz, 2015).

Devlete ve kamusal alana katılımları sıklıkla kısıtlanan kadının erkekler gibi birey ve yurttaş olmayı talep etmeye başlamışları 18. Yüzyılda başlamıştır. 1789 Fransız İhtilali, kadınların hak taleplerinin ve kamusal alana katılmayıklarının sorgulamasına yol açmıştır. Bu dönemde İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisini eleştirilerek Kadın ve Yurttaş Hakları Bildirisi ve aklın her insanda aynı olduğunu belirten ve kadınların özel alan ile sınırlandırmalarına karşı çıkan Kadın Haklarının Bir Savunusu yazılmıştır (Günindi Ersöz, 2015; Heper, 2014). Bunlar, kadınların başta seçme ve seçilme hakkı olmak üzere eşit işe eşit ücret; her iş alanında çalışma; eğitim; yasal reform (özellikle aile hukuku – evlilik, boşanma, vs.) hakları için mücadele eden üç feminist dalganın temellerini atmıştır. Feminist dalgalar yıl ve içerikleriyle aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1. Üç Feminist Dalga

I. Feminist Dalga	19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarını kapsayan dönem kadınların oy kullanması, eğitimde fırsat eşitliği ve kadınların mülkiyet hakları vb. taleplere sahiptir. Bütün erkek ve kadınların eşit haklarla yaratıldığını savunur.
II. Feminist Dalga	1960'lı yılları kapsayan dönemde aile içi veya ev içi alanında eşitsiz rollerin devam ettiği; evsel alanın “özel alan” şeklinde tanımlanması ile ilgili eleştirilerde bulunulmuştur. “Kız kardeşlik” argümanı bu dalgaya aittir.
III. Feminist Dalga	1990'ları kapsayan dönemde kadınları sınırlayan ve baskı altında tutmaya çalışan konularla ilgilenilmiştir. Toplumsal cinsiyet, sınıf, ırk, etnisite, cinsellik, milliyetçilik, siyaset, iktisat vb. konular feminist bakış açısıyla teorikleştirilmeye çalışılmıştır.

Kaynak: Taş, 2016

20. yüzyıl kadınların seslerini duyurmaları ve haklarını elde etmeleri açısından önemli bir yüzyıl olmuştur. Bu dönemde cinsel rasyonalizm (sexual rationalism) akımı başlamış; feminizm uluslararası politikada olduğu gibi akademik anlamda da genişleme olanağı bulmuş ve Birleşmiş Milletler (BM) tarafından 1945 yılında kabul edilen ilk uluslararası yasal doküman olan İnsan Hakları Evrensel Beyanname'sinde “cinsiyete dayalı ayrımcılık yapılmaması” ilkesi yer almıştır. 1946 yılında BM bünyesinde Kadının Statüsü Komisyonu (KSK) kurulmuştur. 1975 yılı BM tarafından “uluslararası kadın yılı” olarak belirlenmiş ve aynı yıl toplumsal cinsiyet eşitliğinin tam olarak sağlanması ve ayrımcılığın önlenmesi, kadının kalkınmaya katılımı ve entegrasyonu, dünya barışının sağlanmasına kadınların katkısının artırılması konularının tartışıldığı I. Dünya Kadın Konferansı gerçekleştirilmiştir. BM, 1975-1985 yılları arasında “Kadın On Yılı” olarak ilan etmiştir. Yine BM Genel Kurulu tarafından 1979 yılında Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) kabul edilmiş; kadınlara karşı ayrımcılığı önlemek için var olan yasal ve bağlayıcı doküman olma özelliği taşıyan bu belge ile kamusal alan-özel alan karşıtlığı ile mücadele etmek amaçlanmıştır (Ataman, 2009; Günindi Ersöz, 2015).

Kadın hakları konusu uluslararası biçimde yasalara yansıtılmaya çalışılırken kadın hareketleri kendi aralarında kadınların eşitsizlik, ayrımcılık, haksızlık konularına yaklaşımları ve bu konularda beklenti ve idealleri ile birbirinden farklılaşmıştır ve sonuçta birbirlerini suçlama noktasına varan feminist akımlar oluşmuştur. Liberal feminizm, geleneksel marksist feminizm, sosyalist

feminizm, radikal feminizm, postmodern feminizm, kültürel feminizm bunlardan öne çıkanlardır (Heper, 2014; Ataman, 2009).

2.1. Uluslararası Sözleşmeler ve Kapsamları

Kadın haklarına yönelik uluslararası pek çok oluşum tarafından çalışmalar yapılmış, belge ve dokümanlar oluşturulmuştur. Türkiye'nin dâhil olduğu ve onu bağlayan kararların üretildiği bu oluşumlardan özellikle Avrupa Birliği'nin (AB), Birleşmiş Milletlerin (BM) ve Avrupa Konseyinin ürettiği sözleşme, bildiri, konferans, vb. aşağıda anlatılmaya çalışılmıştır.

2.1.1. Avrupa Birliği'nde (AB) Cinsiyet Eşitliği Politikaları

AB gibi oluşumlar uyguladıkları ortak politika ve yasal sistemler ile devletler-arası farklılıkları en azından yasal ve yönetsel düzeyde ortadan kaldırma eğilimi içerisindedir. Eşitlik bakış açısı ile geliştirilen politikalarda daha çok kadınlar ve erkekler arasındaki eşit istihdam oranı, eşit işsizlik oranı ve eşit ücret gibi farkları istihdam alanında ortadan kaldırmayı hedeflemiştir. Cinsiyet eşitliğinde aynılık kurgulanmış olsa da kadınlara özel politikalar tasarlanmıştır. Geliştirilen politikalar kadın ve erkek arasında hem mesleki hem de aile içi sorumlulukların paylaşımını artırmayı ve belli bir izin sürecinden sonra işe dönüşü sağlamayı amaçlamıştır. Genel olarak üretilen politikaların vurgusu, kadınların işgücüne katılmalarını kolaylaştırmak ve kadınların emek piyasasında yaşadıkları eşitsizlikleri yok etmektir (Dedeoğlu, 2009). AB mevzuatı açısından bakıldığında da kadın hakları önemli bir yere sahiptir. Özünde toplumsal cinsiyet eşitliği olan kadın haklarına yönelik temel hedeflerde kadınların ekonomik, sosyal ve siyasal alanlara katılımları ve bu alanlarda kadın-erkek eşitliğinin sağlanması vardır. AB mevzuatında kadın-erkek eşitliği konusunda 4 Antlaşma maddesi ve 13 Direktif bulunmaktadır. Ayrıca AB içerisindeki temel kurumlardan Avrupa Birliği Komisyonu ve Avrupa Parlamentosu içinde kadın-erkek eşitliğinden sorumlu bölüm ve komisyonlar bulunmaktadır (URL-1).

AB kapsamında yapılan çalışmalardan bazıları aşağıda verilmiştir (Sayın, 2007).

1. Amsterdam Antlaşması ve Kadın Erkek Eşitliğinin Ana Plan ve Politikalara Yerleştirme Yaklaşımı (Gender Mainstreaming): 1997'de imzalanan ve 1999'da yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması ile AB'nin genişleme perspektifi dikkate alınarak kurumsal ve siyasi yapının güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Antlaşmanın 13. maddesi ayrımcılık yapmama başlığında düzenlenmiş ve kadın-erkek eşitliğinin sağlanması da bu başlık altında ele alınmıştır.

2. Lüksemburg Zirvesi ve Kadın İstihdamının AB İstihdam Stratejisinde Yeri: Amsterdam Antlaşması ile getirilen hükümler doğrultusunda Yeni İstihdam Stratejisi 1998 Lüksemburg Zirvesi ile eyleme geçirilmiştir. Kadınların çalışma hayatına girebilmesini ve erkeklerin başat olduğu iş ve mesleklerde bulunabilmelerini sağlamaya yönelik tedbirler almak ve kadınların çalışma hayatında kalmalarını kolaylaştırmak için çocuklara ve yaşlılara hizmet veren bakım tesislerini iyileştirmek gibi tedbirler üretilmiştir.
3. Lizbon Zirvesi ve Kadın İstihdamında Hedefler: 2000 yılındaki Lizbon Zirvesi'nde tam istihdam hedefleri tekrarlanmıştır. Kadınların, istihdama, bilime, yönetime ve bilişim teknolojisine erişimi için eşit şartlar sağlayarak tüm kaynaklara erişimini kolaylaştırmak yoluyla ekonomik kaynakların daha adil bir şekilde bölüşülmesini sağlamak, kadınların eşit katılımı ve temsilini sağlamak ve kadınların ve erkeklerin hakları ve ödevlerinin dağılımını değiştirmek temel hedefler arasındadır.
4. Barcelona Zirvesi ve Bakım Hizmetlerinde Hedefler: 2002'de gerçekleştirilen Zirve'de çocuk bakım hizmetlerine ilişkin Avrupa Standartları belirlenmiştir. Cinsiyet eşitliğinin sağlanması, dezavantajlı kişilerin işgücü piyasasına entegrasyonu, ayrımcılıkla mücadele, kayıt dışı istihdamı kayıt altına almak ve bölgesel istihdam farklılıklarını azaltmak hedeflenmiştir.
5. Kadın-Erkek Eşitliği Açısından Avrupa Anayasası: Dayandığı temeller Avrupa'nın kültürel, dini ve insanlığa değer veren mirası olarak tanımlanmış ve üye ülkelerin temel ilkeleri olarak çoğulculuk, ayrımcılığa karşı tavır, hoşgörü, adalet, dayanışma ve kadın-erkek eşitliği olarak sıralanmıştır.

2.1.2. Birleşmiş Milletler'in (BM) Cinsiyet Eşitliği Politikaları

BM, kuruluşundan itibaren kadın konusu ile yakından ilgilenmiş ve bu alanda pek çok belge üretmiştir. 1945 yılında kabul edilen ilk uluslararası yasal doküman olan "İnsan Hakları Bildirgesi" kadın-erkek eşitliği prensibi uluslararası kabul edilmiş ve 1946 yılında BM içinde Kadının Statüsü Komisyonu kurulmuştur. BM tarafından dört kez Dünya Kadın Konferansı düzenlenmiştir (URL-2).

BM kapsamında yapılan çalışmalardan bazıları aşağıda verilmiştir.

1. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesine Dair Sözleşme (CEDAW): Sözleşme, BM Genel Kurulu tarafından kabul edilerek 1981'de yürürlüğe girmiş ve dünya kadınları için "kadınların insan hakları bildirgesi" olarak nitelendirilmiştir. 1. Madde, kadınlara karşı yapılan ayrımcılığın

- cinsiyete dayalı her hangi bir ayırım, dışlama veya kısıtlama ile sonuçlanacağını; 2. Madde, taraf devletlerin kadınlara karşı her türlü ayrımcılığı yasaklayıp hiç vakit kaybetmeden kadınlara karşı ayrımcılığı tasfiye etme politikası izlemeyi kabul ettiğini; 3. Madde, taraf devletlerin özellikle siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda gerekli her türlü tedbiri almakla yükümlü olduğunu; 4. Madde, erkekler ile kadınlar arasındaki eşitliği fiilen gerçekleştirmeyi hızlandırmayı ve anneliği korumayı; 5. Madde, önyargıların ve geleneklerin tasfiye edilmesini; 6. Madde ise kadın satışının yasaklanmasını içermektedir (Dinçkol, 2005; Federal Kadın, Medya ve Kamu Hizmeti Bakanlığı, 2007; Ankara Barosu, 2012).
2. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine Dair Sözleşmeye İlişkin Seçmeli Ek Protokol: BM Genel Kurulu tarafından 1999'da kabul edilen CEDAW sözleşmesine ek protokolün 1. Maddesinde ana sözleşmedeki haklara, "Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi" kurularak güvence getirilmektedir. Bu Komiteye ana Sözleşmede yer alan hakların ihlali iddiası ile bireyler ya da bireylerden oluşan gruplar başvuru yapabileceği gibi onlar adına da başvuru yapmak mümkündür ve kural olarak iç hukuk yollarının tüketilmesi aranmaktadır (Dinçkol, 2005).
  3. Kadınların Siyasal Haklarına İlişkin Sözleşme: 1952'de kabul edilen Sözleşme, kadın-erkek eşitliğini kadınlar ile erkekler arasında siyasal haklardan yararlanmada ve bu hakları kullanmada sağlamayı amaçlamaktadır. Taraf devletler, kadınların hiçbir ayırım gözetilmeksizin sadece bütün seçimlerde oy kullanmada değil aynı zamanda tüm kamu görevlerinde yer almada erkeklerle eşit olacağı konusunda sözleşmişlerdir. Kadınların hiçbir ayırım gözetilmeksizin erkeklerle eşit koşullar altında bütün seçimlerde oy kullanmaya sahip olacakları, erkeklerle eşit koşullar altında ulusal yasalarca kurulmuş ve halk tarafından seçilen tüm kamu organlarına seçilme hakkına sahip oldukları, erkeklerle eşit koşullar altında ulusal yasalar uyarınca kurulmuş bütün, kamu görevlerinde yer alma ve kamu görevlerini yerine getirme hakları sözleşmenin ilk üç maddesini oluşturmaktadır (Dinçkol, 2005; URL-3).
  4. Kadınlara Karşı Şiddetin Tasfiye Edilmesine Dair Bildiri: Bildiriyi, BM Genel Kurulu 1993 tarihinde ilan etmiştir. Bildiride, kadınlara karşı şiddetin, insan haklarına karşı bir ihlal oluşturduğu ve hak ve özgürlüklerin kullanılmasını zayıflattığı vurgulanmıştır. "Kadınların Hakları" başlıklı 3. Maddede kadınların siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel, kişisel veya diğer alanlardaki insan hakları ve temel özgürlüklerden eşit yararlanma ve koruma isteme hakkına

sahip olduğu belirtilmiştir. Maddeler, insan hakları belgelerinde bütün insanlar için kabul edilen hak ve özgürlüklerden farklı değildir (Dinçkol, 2005).

5. Dördüncü Dünya Kadın Konferansı ve Pekin Deklarasyonu: 1995'te Pekin'de gerçekleşen konferans sonrasında Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu kabul edilmiştir. Bütün insanlığın yararı için her yerdeki bütün kadınlar adına eşitlik, kalkınma ve barış hedeflerini ileri götürme kararlılığı; son on yılda kadınların statüsünde bazı önemli konularda ilerleme kaydedilmiş olsa da gelişmenin eşit olmaması ve kadınla erkek arasındaki eşitsizliğin devam etmesi; bütün insanlık için ciddi sonuçlar doğurabilecek başlıca engellerin varlığını sürdürdüğü ve artan yoksulluğun bu durumu şiddetlendirdiğini belirten maddeleri içermektedir (Ankara Barosu, 2012).
6. Birleşmiş Milletler Binyıl Bildirgesi: 2000'de BM'in Genel Merkezi'nde yapılan toplantıda üretilen Bildirge, kadın ve erkeklerin hak ve fırsat eşitliğinin güvence altına alınması; yoksulluk, açlık ve hastalıkla mücadelenin etkin bir aracı olarak kadın-erkek eşitliğinin güçlendirilmesi ve kadının etkinliğinin artırılması; sürdürülebilir kalkınmaya ivme kazandırılması ve kadına yönelik her tür şiddetle mücadele etmek için Kadına Yönelik Her Tür Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi'nin uygulanması şeklinde söylenelemlere sahiptir (Ankara Barosu, 2012).

2.1.3. Avrupa Konseyi'nin Cinsiyet Eşitliğine Yönelik Çalışmaları

1949'da kurulan Avrupa Konseyi'nin (AK) amaçları, insan hakları, hukukun üstünlüğü ve çoğulcu demokrasi ilkelerini korumak ve güçlendirmek; azınlıklar, ırkçılık, hoşgörüsüzlük ve yabancı düşmanlığı, sosyal dışlanma, uyuşturucu madde ve çevre konularındaki sorunlara çözüm aramak; Avrupa kültürel kimliğinin oluşmasına ve gelişmesine katkıda bulunmaktır. Kadın-Erkek Eşitliğini İzleme Komitesi (CDEG) sorumluluğunda kadın erkek eşitliğinin sağlanması için girişimleri teşvik etmekle ilgili çalışmalar yapılmaktadır (URL-4; Ankara Barosu, 2012). Bu kapsamda öne çıkan çalışmalar aşağıda verilmiştir.

1. Avrupa Sosyal Şartı: 1961'de imzaya açılan ve 1965'te yürürlüğe giren Şart, temel sosyal ve ekonomik hakları koruyan, medeni ve politik hakları garanti eden Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesini takviye eden bir Avrupa sözleşmesidir. Çalışma yaşamında kadın-erkek eşitliği ile ilgili düzenlemeler istihdam koşulları altında verilmiş olup bu başlıkta istihdamda ayrımcılık yapılmaması, kadın ve erkeğin eşit değerinde iş için eşit ücret alması ve çalışma koşullarında eşitliğin sağlanması, mesleki eğitim hakkı ve anneliğe ilişkin haklar yer almaktadır (Sayın, 2007).

2. Avrupa Konseyi Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi): Sözleşme, şiddete uğrayan ya da uğrama riski bulunanlara -özellikle de kadınlara ve çocuklarına ilişkin oldukça kapsamlı koruyucu ve önleyici 80 madde içermektedir. Sözleşme, imzalayan ve onaylayan devletlere, kadına yönelik şiddetin temelinde yer alan özel dinamikleri saptayıp ortadan kaldırması için belli sorumluluklar yüklemektedir (URL-5).

2.2 Türkiye’de Kadın Hakları

Türkiye’de ilk kadın hareketleri Osmanlı Döneminde kadın örgütlenmelerinin erkekler gibi eşit hakları olan insanlar olarak kabul edilmeleri talebiyle ortaya çıkmıştır. Bu, kadınların hürriyetlerinin olmadığı savı ile bir “hayat hakkı” istemidir. Kadınlar lehine ilk yazılar 1868’den itibaren Terakki gazetesinde yayınlanmaya başlanmış; bu süreç 1935’e kadar devam etmiştir. Bu yıllarda kurulan derneklerin bir kısmı doğrudan kadın hakları üzerine diğer kısmı ise yardım kurumu niteliğinde çalışmıştır. Evinin dışına çıkan kadın, dernekler aracılığıyla toplumda söz hakkı istemeye başlamıştır. Özellikle 1918-1923 yılları arasında Kurtuluş Savaşı’na destek vermek amacıyla da örgütlenen kadın cemiyetlerinin varlığı azımsanmayacak kadar çoktur. Örneğin İstanbul’da ulusal cepheyi oluşturan elli dernekten on tanesi kadınlar tarafından kurulmuştur. Derneklerin taleplerinden öne çıkanlar, seçme ve seçilme hakkı, siyasal ve ekonomik alandaki engellerin kaldırılması, aile ve miras hukukundaki adaletsizliğin giderilmesi ve eşit yurttaşlar olarak var olma mücadelesidir. Modernleşmenin başladığı on dokuzuncu yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti’nde kadın eğitimine önem vermeye başlanmış ve bu kadının kamusal alanda var olabilmesi için önemli bir sosyal hareket olarak ön plana çıkmıştır. Erken Cumhuriyet döneminde sadece yurttaş olarak birtakım haklara sahip olan kadınların tek partili sistem içerisinde var olmaları sağlanmış; ancak kadınların sırf kadın olmaktan kaynaklanan sorunları göz ardı edilmiştir. Türk kadını kendi içinde laik-tutucu, batılı-gelenekçi, modern-muhafazakâr gibi çelişkileri içinde barındırır hale gelmiştir (Şimşek, 2013).

Siyasal anlamda 1923’te kurulan Kadınlar Halk Partisi, daha sonra yasal sorunlar nedeniyle vakıfa dönüştürülse de kadınların siyasi haklar ve kadın doğasına yönelik saldırıların önlenmesi konularında talepleri sonucunda oluşmuştur. 1926 Anayasası ile toplumda bir kimlik kazanan kadın, 1930 belediye seçimlerinde ve 1933’te köy ve muhtarlık seçimlerinde seçme ve seçilme; 1934’te ise TBMM’ye girebilme siyasal haklarına sahip olmuştur. 1926’da Medeni Kanun’un kabulü ile kadına boşanma hakkı tanınmış, çok

eşlilik yasaklanmış ve kız ile erkek çocuklara mirasta eşit pay ilkesi getirilmiştir (Güriperk, 2015; Kuyaksil, 2009).

1980’li yıllarda kadın hareketlerinde artan bir yükseliş olmuştur. Özel alan içine hapsedilen farklılıklar ve farklı görüşler, artık kamusal alana sızmaya başlamış; 1960’larda Batı’daki “özel olan politiktir” sloganı, 1980’lerde Türkiye’ye taşınmıştır. 1982’de İstanbul’da YAZKO tarafından Gazeteciler Cemiyeti’nde düzenlenen bir sempozyumda feminizm ilk kez kamuoyu önünde açıkça savunulmuştur. Bu dönemde kürtaj hakkı, CEDAW’ın imzalanması, bir kadının ilk defa hükümette yer alması, Devlet Planlama Teşkilatı bünyesinde “Kadına Yönelik Politikaları Danışma Kurulu”nun kurulması, Çalışma Bakanlığı’nda “Kadın Birimi”nin kurulması, İstanbul Üniversitesi’nde Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezlerinin ilkinin kurulması önemli gelişmelerdir (Karagöz, 2008).

1990’lı yıllarda da kadın haklarına yönelik Türkiye Kadın Hareketi’nin BM aracılığı ile dışa açılması ve Devlet Bakanlığı’na bağlı olarak “Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü”nün (KSSGM) kurulması gibi birçok gelişme yaşanmıştır. Ek olarak ilk defa Kadın Çalışmaları Yüksek Lisans Programı başlatılmış; kadının çalışmasını eşinin iznine bağlayan yasa maddesi Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiş; tecavüz mağdurunun hayat kadını olması halinde, cezanın indirilmesini öngören kanun hükmü yürürlükten kaldırılmış; Mor Çatı Kadın Sığınağı, bir vakıfa dönüştürülmüş; Büyükşehir Belediyelerinde “Kadın Büroları” kurulmaya başlanmış; Kalkınma plan ve programlarında, kadın konusu özerk bir sektör haline getirilmiş; BM ve KSSGM desteği ile “Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma” Projesi başlatılmış; Ankara Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi açılmış; ilk kadın Başbakan göreve gelmiş; Antalya Kadın Platformu oluşturulmuş; kadınlar kendi soyadlarını da kullanma hakkını elde etmiş ve Tarım ve Köyişleri Bakanlığı’nda “Kırsal Kalkınmada Kadın Daire Başkanlığı” kurulmuştur (Karagöz, 2008).

2000’li yıllardan sonra uygulanmaya başlayan neoliberal-muhafazakâr hegemonya kadınların bedeni üzerindeki denetimi olgunlaştırarak kadınları aile içerisinde tanımlamış ve “kutsal aile” ve “kutsal annelik” söylemlerini meşrulaştırmıştır. Burada kadından beklenen “genç ve dinamik nüfusun üreticisi” rolünü benimsemesidir. Durum “en az üç çocuk”, “kürtaj” ve çalışmaları devam eden “3 ve daha fazla çocuk doğuran kadına erken emeklilik” hakkı gibi söylemlerle somutlaştırılmaktadır. Bu söylemlerin “güçlü ekonomi, güçlü Türkiye” vurgusuyla yapılması ise kadınların bedenlerinin denetimi ve belirli sürelerde kamusal alanın dışında tutulabilecekleri tartışmaları yaratmaktadır (Günindi Ersöz, 2015).

2.2.1. Türkiye'nin İmzası Olan Uluslararası Sözleşmeler

Türkiye kadın haklarına yönelik olarak üyesi olduğu BM'in konferanslarına katılmakta ve taraf olarak sözleşmelerine imza atmaktadır. Uluslararası ilişkilerde bulunduğu diğer bir oluşum ise AB'dir. Adaylık sürecinde olan Türkiye, AB'ye uyum kapsamında yasalarını revize etmektedir.

2.2.1.1. BM Bünyesindeki İmzalar

Türkiye'nin BM bünyesinde imzaladığı ilk önemli belgelerden biri 1959 yılında onayladığı "Kadınların Siyasal Haklarına İlişkin Sözleşme"dir (URL-3).

Türkiye, özellikle 1990'lardan sonra BM aracılığı ile dışa açılmaya başlamış ve imzalayan devletlerin kadınların insan haklarından erkeklerle eşit şekilde yararlanması için gereken düzenlemeleri hayata geçireceklerini kabul ettikleri Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ni (CEDAW) 1985'te imzalayıp onaylamıştır. 1986 yılından itibaren ise farklı içeriklerle dönemsel raporlar hazırlanıp sunulmaktadır. Örneğin, CEDAW'a Türkiye pratiklerinde özellikle erkek egemen sektörlerde (mühendislik, inşaat ve madencilik vb.) cinsiyete dayalı ayrımcılığın çok yaygın olduğunu ve bankacılık gibi kadın yoğun sektörlerde bile işe alınmadan önce kadınların evlilik ve çocuk sahibi olma konularında sorgulandıkları gibi verilerin olduğu raporlar sunulmuştur (Dedeoğlu, 2009; Karagöz, 2008; URL-6).

1992'de BM ve KSSGM desteği ile "Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma" projesi gerçekleştirilmiştir. Türkiye 1994'te, Kahire'de yapılan sürdürülebilir kalkınma için kadınların eğitilmesi ve konumlarının güçlendirilmesi; aile planlama programlarının daha kapsamlı bir yaklaşımla üreme sağlığı konularıyla bütünleştirilmesi; gönüllü aile planlaması kararlarının, bütün çiftlerin ve bireylerin en temel insan hakkı olduğu ve aksi bir tutumun hiç bir şekilde kabul edilemeyeceği gibi konularının vurgulandığı BM Nüfus ve Kalkınma Konferansı'na katılmıştır (Karagöz, 2008; URL-6; URL-7).

Ülke, 1995'te Dördüncü Dünya Kadınlar Konferansı'na katılarak ve sosyal, ekonomik ve politik alanlarda kadınların güçlendirilmesi, sağlıklarının iyileştirilmesi, eğitimlerinin güçlendirilmesi ile evlilik ve cinsiyet haklarının sağlanması için beş yıllık eylem planı üzerinde anlaşmaya varılan Deklarasyonu ve yine aynı yıl Kopenhag'da gerçekleştirilen Dünya Sosyal Kalkınma Zirvesi'ne katılarak insan refahına önceliğin verilmesinin altını çizen Deklarasyon ve Eylem Programını imzalamıştır (Karagöz, 2008; URL-7).

2.2.1.2. AB Sürecindeki Çalışmalar

Türkiye, AB'ye uyum sürecinde cinsiyet eşitliği politikalarını gündeme almıştır. Çünkü AB üye ülkelerinde kadın-erkek eşitliği, genel eşitlik ilkesinin yanı sıra ayrıca vurgulanmaktadır. Bu durum, kadın-erkek eşitliğini sağlamada ücret eşitliği ve çalışma yaşamında eşitlik olarak başlayan fırsat eşitliği, eşit muamele ve olumlu eylem ve olumlu ayrımcılık politikaları, fırsat eşitliğini ana politikalara ve faaliyetlere dahil etme gibi giderek artan ve güçlenen bir oluşum haline almıştır. Adaylık süresi içerisinde Türkiye'ye ilişkin ilerleme raporları verilmiştir. Raporlardaki eleştiriler daha çok Meclis'te temsil eden kadın sayısının azlığı, iş yasasına yönelik eleştiriler, aile içi şiddet, namus cinayetleri, okuma yazma oranının düşüklüğü, iş gücü piyasasına düşük oranda katılım konularındadır. Eleştiriler ve yeni çalışmalar doğrultusunda düzenlemeler yapılmıştır. 2002'de yürürlüğe giren yeni Medeni Kanun ile kadınlara karşı ayrımcılığı destekleyen maddelerin kaldırılması, 2003'te işgücü piyasalarında kadın erkek eşitliğini destekleyen 4857 sayılı İş Kanunu'nun yürürlüğe girmesi, 2004'te Anayasanın 10. maddesinin değiştirilerek Anayasa'ya "kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet bu eşitliğin yaşama geçirilmesini sağlamakla yükümlüdür" şeklinde bir fıkranın eklenmesi bunlardan bazılarıdır (Dedeoğlu, 2009; Dinçkol, 2005).

2.2.2. Türkiye'de Yasalarda Kadın

2.2.2.1. Anayasal Belgelerde Kadın

Osmanlı Dönemi'nde kadınlar için ayrıca tanımlanmış haklar değil tüm vatandaşları içeren; Türkiye Cumhuriyeti'nde ise dünyadaki gelişmeleri izler biçimde düzenlemeler kadınlar konusuna vurgu yapan düzenlemeler yapılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde Sened-i İttifak (1809), Tanzimat Fermanı (1839), Islahat Fermanı (1856) ve Kanun-i Esasi'de (1876) din ayrımı gözetilmeksizin vatandaşların can ve mal güvenliği ve şeref ve haysiyetlerinin korunması güvence altına alınmıştır. 1878-1908 Mutlakiyet Dönemi sonrası Cemiyet-i İmdadiye (1908), Teali-i Nisvan (1909), Donanma Cemiyeti Hanımlar Şubesi (1912), Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan (1913) gibi öncelikleri hayır işlerine yönelik olsa da kadın haklarını savunan ilk dernekler kurulmaya başlanmıştır. 1917'de ise hazırlanan Aile Nizamnamesi taslağında tek karılı evlilik hükmü getirilmiştir (Kuyaksil, 2009).

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde 16 Nisan 2017 tarihli referandum ile kabul edilen yeni Anayasadan önce 1921, 1924, 1961 ve 1982 tarihlerinde olmak üzere dört Anayasa değişikliği yaşanmıştır.

Teşkilât-ı Esasiye Kanunu olarak ta bilinen 1921 Anayasası, yeni bir devlet kurma sürecinde olağanüstü koşullarda hazırlanmış bir anayasadır. Hâkimiye-
tin kayıtsız şartsızın milletin olması ve geleceğini tayin etmenin halkın hakkı ol-
ması şeklinde hükümler içermektedir. 1924 Anayasası, temel hak ve
özgürlükler açısından 1876 Anayasasındaki temel ilkeleri kabul etmiş ve hür-
riyetin tanımını ise 1789 İnsan ve Vatandaş Hakları Beyannamesi'nden almış-
tır.

Anayasanın altmış dokuzuncu maddesinde *“Türkler kanun karsısında eşittir-
ler ve ayrıksız kanuna uymak ödevindedirler. Her türlü grup, sınıf, aile ve kişi ay-
rıcalıkları kaldırılmıştır ve yasaktır”* denilmiştir. Seksen yedinci maddesinde ise
*“Kadın erkek bütün Türkler ilköğretimden geçmek ödevindedirler. İlköğretim
Devlet okullarında parasızdır”* denilmektedir. 1926 yılında Medeni Kanun ile
kadına boşanma hakkı tanınmış, çok eşlilik yasaklanmış, kız ve erkek çocuk-
lara mirasta eşit pay ilkesi getirilmiştir. Kadın hakları bakımından en önemli
gelişme 1934 yılında kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesi olmuştur.
1961'de yeni bir Anayasa Dönemine geçilmiştir. Bu Anayasanın temel hak ve
özgürlüklerle ilgili kısmı hazırlanırken 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Be-
yannamesi ve 1950 tarihli Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nden yararlanıl-
mış; bu belgelerdeki hükümlerin neredeyse hepsine yer verilmiştir.¹⁰ 1961
Anayasasında da kadın haklarına yönelik özel bir madde bulunmamakla bir-
likte sırasıyla eşitlik ve ailenin korunması başlıklarıyla 12. ve 35. maddeler
önemlidir. Eşitlik başlığında, *“herkes, dil, ırk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî
inanç, din ve mezhep ayrımı gözetilmeksizin, kanun önünde eşittir”* denilerek
kadınlara ve erkeklere eşit haklar verilmiş; Ailenin korunması başlığında ise
*“Aile Türk toplumunun temelidir. Devlet ve diğer kamu tüzel kişileri, ailenin,
ananın ve çocuğun korunması için gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar”* de-
nilerek kadının bir anne olarak korunması konusu vurgulanmıştır. 1982 Ana-
yasası'nda insan hakları kavramı, 1961 Anayasası'ndan daha geniş ve ayrıntılı
olarak düzenlenmiştir. AB'ye uyum süreci içerisinde ekonomik ve sosyal hak-
lar gibi konularda değişiklikler yapılmıştır. Anayasanın ellinci maddesinde
*“Kimse, yaşına cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz. Küçükler
ve kadınlar ile bedenî ve ruhî yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından
özel olarak korunurlar”* denilmektedir. İş yasasında yapılan düzenleme ile aynı
veya eşit değerde bir iş için cinsiyet nedeniyle daha düşük ücret kararlaştırıla-
mayacağı hükmü getirilmiştir. 2002'de yürürlüğe giren Medeni Kanun ile eşit-
lik ilkesine aykırı pek çok madde değiştirilerek evlilik birliğinde velayet, aile

---

¹⁰ Bu gelişmeler, 1971-1973 yılları arasında 12 Mart Muhtırası nedeniyle kesintiye uğramıştır.

konutu ve mal rejimi gibi konularda eşlerin eşit hak ve yükümlülüklerine dayalı yeni düzenlemeler yapılmıştır. 10. maddesine, “kadın ve erkek, eşit haklara sahiptir. Devlet bu eşitliğin yaşama geçirilmesini sağlamakla yükümlüdür” ibaresi eklenmiştir. 90. Maddeye yapılan ilaveler ile CEDAW Sözleşmesi de dâhil olmak üzere temel hak ve özgürlükleri hedef alan uluslararası belgelerin kanunların üzerine çıkarılması hükme bağlanmıştır. AB Müktesebatına Uyum amacıyla cinsel şiddet kişilere karşı suçlar bölümüne girmiş, kadın genel ahlakın bir parçası olmaktan çıkıp birey olarak ele alınmaya başlanmış, evlilik birliği içinde tecavüzün suç olması yasalaştırılmıştır. 2003 yılında Aile Mahkemeleri kurulmaya başlanmıştır. (URL- 8).

2.2.2.2. Ulusal ve Bölgesel Planlarda Kadın

Sivil Toplum örgütlerinin de yapım aşamalarında katılımında buldukları ulusal ve bölgesel planlarda toplumsal cinsiyet eşitliği üzerine çalışmalar yapılmıştır. Günümüzü kapsayan bazıları aşağıda verilmiştir:

Onuncu Kalkınma Planı’nda (2014-2018), eğitim, sağlık, istihdam, sosyal, kültürel ve kentsel hizmetler, farkındalık, toplumsal statü gibi stratejilerde kadına ve toplumsal cinsiyete yer verilmiştir. Her başlığa entegre edileceği vurgusu yapılmasına karşın kadın sadece ‘Aile ve Kadın’ başlığı altında ve kadın olmaktan öte aile içindeki konumuyla değerlendirilmiştir (URL-9).

Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi’nde (2014-2023) kadın, eğitim; sağlık; istihdam; sosyal, kültürel ve kentsel hizmetler; farkındalık ve toplumsal statü konularında ele alınmıştır. Kadınların özellikle eğitim aracılığıyla iş hayatına ve sosyal yaşama katılım seviyesinin yükselmesi gereğine vurgu yapılmış ve cinsiyet eşitliğini sağlayacak tedbirler geliştirilmiştir (URL-10).

Kalkınma Ajanslarının yaptığı planlar incelendiğinde, bu planların hemen tümünde kadının dezavantajlı gruplar arasında sayıldığı görülmektedir. Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı Bölge Planı’nda kız çocuklarının okutulmasının ekonomik ve sosyal gelişme önünde bir engel olduğu; kadın istihdamının düşüklüğünün ise eğitimsizlik, yaşlı ve çocuk bakımı hizmetlerinin yetersizliği, tek ve erkek egemen sektörlerin varlığı olarak belirtilmiştir. Çukurova Kalkınma Ajansı Bölge Planı’nda, göçün kadın üzerindeki etkisine, engelli kadın istihdamının erkeklere göre daha az olduğuna ve kadın erkek arasındaki ücret eşitsizliğine vurgu yapılmıştır. Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı Bölge Planı’nda eğitim sisteminde var olan eşitsizlikleri tamamen ortadan kaldırmak için eğitim üst yönetiminin, okul yönetimi ve ailelerle eşgüdümlü çabalar içinde bulunmasının şart olduğu belirtilmiştir. Dicle Kalkınma Ajansı Bölge Planı’nda

bölgede kadınların statüsünü belirleyen en önemli faktörün sosyo-kültürel yapı olduğu vurgulanmış; diğer planlardan farklı olarak hemen hemen tüm veriler kadın ve erkek açısından ayrı ayrı sunulmuş ve ek olarak kadına yönelik şiddet, intihar, obezite, tütün ve alkol kullanımı verileri cinsiyet farklılıklarına dayanarak açıklanmıştır. Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı Bölge Planı'nda bir kez kadın kelimesi kullanılmış, nüfus göstergeleri dahil hiçbir göstergede cinsiyet farklılığı gözetilmemiştir. İstanbul Kalkınma Ajansı Bölge Planı'nda toplumsal cinsiyet eşitliğinin demokrasi ve adil paylaşımın temellerini oluşturduğu vurgulanmıştır. Diğer planlardan farklı olarak ailenin erkek ve kadının müşterek sorumluluğu altında olduğu önemle belirtilmiş; kadınlar alt başlığı altında istihdam, karar mekanizmalarına katılım, şiddet ve sığınma evlerinin artırılması konuları ele alınmıştır. Trakya Kalkınma Ajansı Bölge Planında diğer planlardan farklı olarak suç oranlarının görece düşük olması, kadın girişimcilerin Türkiye ortalamasına göre iyi durumda olması, çocuk ve kadınlara karşı işlenen suçların ve şiddetin az olması gibi nedenlerle bölgenin kadınlar için yaşanabilir bir bölge olduğu belirtilmiştir (Ardili, 2015).

3. PLANLAMADA SORUNLAR¹¹

Şehir planlama mesleği, Modernizmin bir aracı olarak işlemektedir. Mesleğin araç olarak ne yaptığını bir başka deyişle neye hizmet ettiğini öncelikle ortaya koymak gerekmektedir. Ancak bu sayede

- şehir planlamanın sorunları ve bu sorunların çözülememesi/göz ardı edilmesi nedeniyle kentte yaşayanların tümünün sorunlarının çözülememesi ve
- ötekilerin oluşması

konularına açıklık getirilerek ötekilerden biri olarak kadın konusu üzerinde durulabilir.

3.1. Planlama ve Modernizm

Modernizm, 2500 yıllık batı kültürünün dayattığı toplumsal-ideolojik yapıdır. Bu düzenin toplumsal modeli Endüstriyalizm, ekonomik modeli de Endüstriyalizme temellenen Kapitalizmdir. Kapitalist üretimin karakteristik

---

¹¹ Bu bölümde anlatılanlar birinci yazarın çalışmalarından derlenmiş olup bunlardan bazıları Akgül, Efe, 2010; Efe, 2009a; Efe, 2009b; Efe, 2009c; Efe, 2009d; Efe, 2010; Efe Güney, Ergin, 2010; Ergin, Efe Güney, 2012; Ergin, Efe Güney, 2013; Ergin, Sılaydın, Efe, 2000.

özellikleri üretim hızı ve her şeyi metalaştırma eğilimidir. Gelişim ekonomisi bağlamında, meta kavramına temellenen ekonomik yapılanma ve bunun toplumsal örgütlenmesini mekâna yansıtan paradigma, kuram, kavram, yöntem ve tekniklerle geleceği planlamak mümkündür. Zaten bu koridorda hüküm süren kuramlar da dünyadaki eğilimler çerçevesinde “olgun kuram” muamelesi görmekte, tartışma dışı kalmaktadırlar.

Şehir Planlamadan bugün, düşünce ve eylem bazında, bir Modernite projesi olarak söz edilmektedir. “Sınırlı mekân ve sınırlı zamanda sınırsız üretim” temeline oturtulan modernist ekonomik değer üretim biçimi –Fordist üretim-, modernite tarafından hedeflenen ekonomik büyümeyi sağlamaya yönelik izlenen doğrusal gelişim sürecini tanımlamaktadır. Fordist (seri) üretimin öngördüğü kitle üretimi paralelinde hızlanan sanayileşme, işgücünün ikâme edeceği mekânlar olarak kentlerin önem kazanmasına neden olmuştur. Bu süreçte kentler aynı zamanda, kitle üretimin kazançlı olabilmesi için, tüketiminin üretimle eşit hızda ve büyüklükte gerçekleşmesi amacını sağlayacak pazar alanları olarak da görülmeye ve bu doğrultuda biçimlendirilmeye başlamıştır.

Kentleşme, kültürel mekân oluşum sürecinin yapılaşma anlayışını az alanda çok yapı üretimi hedefine yöneltmiş ve Modernite bu hedefi gerçekleştirecek araç olarak şehir planlama disiplini geliştirmiştir. Şehir planlamanın amacı, sınırsız üretim ve tüketimi sağlayacak mekânsal kurguyu oluşturmaya dönüştürülmüş ve Modernitenin doğa-kültür ikilemi de aynen planlamaya yansıtılmıştır. Kentsel gelişim sürecinde, ekonomik canlandırma işlevini yüklenen taşınmaz sermayeden kısa vadede çok kazanç elde etme isteği ve gayrimenkul piyasasına toplum tarafından yüklenen değer, yerel yönetimlerce politik bir araç haline getirilmiştir.

Kentler, yapı ve nüfusun noktasal olarak ve yüksek yoğunlukta yığıldığı alanlar haline gelmiştir. Bu da, doğal değerler açısından kaynak tüketimi, havadaki gaz oranlarının olumsuz değişimi ya da suyun niteliğinin bozulması gibi ekolojik-doğal dengenin yitirilmesi bağlamında tanımlanan büyük sorunlara yol açmaktadır.

Bu sorunların yanı sıra sosyolojik bir alan olarak Modernizmin tek tipleştirdiği kentler ve bu kentlerde yaşadığını varsaydığı tek tipleştirilmiş insanlar kabulü ve bu kabule dayanan uygulamaları kentlerde yaşayan ancak görmezden gelinen bir grubun -ötekilerin- oluşmasına ve ötekilerden biri olarak kadının kentlerden beklentisinin ve kentlerin kadın için de planlanması gerektiğinin görmezden gelinmesine neden olmaktadır.

3.2. Şehir Planlamada Kurumlar

Planlama, her bir kurumun kendi amaçları doğrultusunda biçimlendirmeye çalıştığı yetki alanları karmaşası yaşamaktadır. Bu nedenle şehir planlama

- eylemi geciken,
- yapıldığı ilk halinden dönüşen ve/veya
- uygulamaya geçirilemeyen bir uğraşıya dönüşmektedir.

Verilen sorunun kapsamında bir saptamayı da Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (mülgâ Bayındırlık ve İskân Bakanlığı) yapmıştır: “Yerel yönetimlerin kısıtlı imkânları ve gerekli eğitim düzeyine sahip olmayan elemanları ile yaptığı planlar ve bunların değişiklikleri, üst ölçekli planlara uymadığı gibi, ilgili yönetmelikte açıklanan kriterleri de sağlamamaktadır. Planlarda öngörülen yapı ve nüfus yoğunluklarına karşın bunların ihtiyacı olan teknik ve sosyal altyapı getirilmemektedir”

Belirtilen sorunlar, bir deneyimler alanı olmasının yanı sıra disiplinler arası bir öngörü çalışması olan planlamanın, kurumsallaştığı 1960’dan bugüne vurgulanmaktadır.

Bunların çözülememesi planlamanın,

- Ekonominin bağımlı değişkeni olması ve
- Bu değişkenin de her bir kurumun erk alanına göre kullanılması nedeniyle.

Bu iki temel konuya yönelinmediğinden temel mekânsal planlama sorunları olarak;

- Makro politika eksikliği,
- Veri altyapısının uyumsuzluğu ve yetersizliği,
- Plan süreçlerinin veri/bilgi elde etme, kullanma, katkı alma, ortak etme, alternatif üretme, karar alma, uygulama ve izleme konularındaki eksik ve yanlışları,
- Yeterli uygulama araçları tanımlanmaması, program, proje ve eylem paketleri yoksunluğu,
- İmar Yasasının planlama, yapılaşma ve afetlere yönelik teşhis, tedbir ve değerlendirme eksikliği,
- Kentleşme ile mekân politikalarının ilişkisizliği,

- Kıra yönelik kalkınma ve planlama çabalarının zayıflığı,
- Afet yönetimi ve planlamasının gerektirdiği araçların planlama sisteminde yer almaması

sorunları sürmekte ve sonuçta kadın ve kent konusu planlamanın uygulama alanına girememektedir.

3.3. Kalkınma Planları

Kalkınma Planlarıyla ilgili önemli sorun alanları bulunmaktadır:

- Kalkınma Planlarının mekânsal ölçeğinin olmaması nedeniyle alınan kararların mekânsallaştırılması zordur. Kalkınma planları amaçlarının tümüne ulaşamadığından yazılı dokümanlara dönüşmüştür.
- Hükümet eden partinin programı ve/veya ideolojisi ile Kalkınma Planının amaçlarının örtüşmemesi veya paralellik göstermemesi durumunda, Kalkınma Bakanlığı'nın (mülgâ DPT) yaptığı Kalkınma Planı Meclis onayından geçmeme riski taşımaktadır.
- Kalkınma Planlarının süreleri ile Hükümet eden partinin parti program süreleri birbirleriyle örtüşmemektedir.
- Hükümet edenin öncelikleri ve dolayısıyla Hükümet Programları Kalkınma Planlarından değerli görülmekte ve uygulamalara bu programlar geçmektedir.

Dolayısıyla, planlamanın ilk ölçeği olarak kabul edilen Kalkınma Planlarında kadın ve kent konusu ele alınmazken uygulama bulan Hükümet Programları da görünür eylemler yapabilmek için ötekileri ve bunlardan biri olarak kadını bu eylemlerinden biri olarak ele almamaktadır.

3.4. Kalkınma Ajansları (KA)

KA'lar planlamada önemli bir yere konarak KA ile bölgeden, onun alt ölçeklerine kadar olan planlama sorunlarının çözüleceğine inanılmaktadır. Günümüze kadar, aktarılan sorunların çözümüne yönelik olduğu ileri sürülen pek çok amaç ve araç denenmiştir. Bunlardan bir tanesi olduğu izlenimi veren bir amaç, Orta Vadeli Programın (2007- 2009) Gelişme Eksenleri kapsamında belirlenmiş ve "Bölgesel Gelişme ve Bölgesel Gelişmişlik Farklarının Azaltılması" bileşeni 1. maddesinde, "Ulusal ölçekte bölgesel ve mekânsal gelişme çerçevesi oluşturulacak, kalkınma ajansları ile işbirliği içinde bölgesel

gelişme stratejileri ve planları hazırlanacak, alt ölçekli plan ve stratejilerin kapsamı ile ilke ve standartları belirlenecektir” denilmiştir. 5449 Sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun’da aynı içeriktedir.

KA’lar buldukları bölgenin fiziksel ve sosyal sorunlarına eğilmekten çok bu bölgeye yatırım çekmek amaçlandığından kadının kentle sorunları gündeme alınmamaktadır.

3.5. Kentsel Alan Sınırının Belirlenmemesi ve Gıda Güvenliği Sorunu

Kentler, tarım alanları ve tüm diğer ekolojik ve ekonomik açıdan önemli alanlar üzerinde örtü yangını gibi ilerlemektedir. Planlama kültürel çevre üretme amacını öncelikli tuttuğundan kentsel alan üretmeye dönük politikalar tarım alanlarının kaybı ve dolayısıyla kentleşme hızı artışı ile mekâna yansımaktadır. Bu durum coğrafya üzerinde, üretim ilişkilerinin değişmesi ve dönüşmesi ile sonuçlanarak ihracat ve ithalatta düzenli bir politika/denge olmamasına, üretim alanlarının kaybı ile ithalatın artmasına sebep olmaktadır. Sonuçta,

- Tarım alanları korunmamakta ve tarım sektörü ikinci plana atılmaktadır.
- Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı çalışmalarında ekolojik verileri gözlemlemektedir.
- Türkiye tarım (toprak ve hayvan varlığı) sektörü potansiyelini kaybetmektedir.
- Türkiye’de dışa bağımlılık ve beslenmeye dönük ithalat artmaktadır.

Görüldüğü gibi, kentsel alanın tarım alanlarına doğru yayılması, ekolojik dengeye olumsuz etkisinin yanı sıra gıda güvenliği riski oluşturmaktadır.

Coğrafya üzerinde, üretim ilişkileri değiştirildiğinden ve dönüştürüldüğünden ihracat ve ithalatta düzenli bir politika/denge olamamakta, üretim alanları kaybedilerek ithalat artmaktadır. Kent ekonominin bağımlı değişkeni olduğundan yasalar (6292; 6306; 6360 vb. No’lu), kentsel alan oluşturulmasına hizmet etmektedir.

Dolayısıyla kalkınmayı kentsel yerleşik alanları genişletme temelinde arayan planlama nedeniyle tarım alanları ve üretimi azalmaktadır. Bu genel olarak vatandaşın ve ayrıntıda kadının geleceğinin düşünülmemesi anlamına gelmektedir.

3.6. Bölgeye Yönelik Çalışmaların Yetersizliği, Geçersizliği, Tutarsızlığı

Planlama, üst ölçekten alt ölçeğe bir dizgede olması gerekirken tüm Türkiye için günümüze kadar tamamlanmış üst ölçekli planlar yoktur. Alt ölçekli pek çok plan, kimi zaman belediyeler veya merkezi kurumlar ile uygulanmaya çalışılırken kimi zaman çoğu revize edilmektedir. Türkiye’de ekoloji, ancak ekonomik yatırım haline getirilmesi ve/veya bu özelliğin kaybolmaya başlamasıyla önemli olmaktadır (Örneğin Özel Çevre Koruma Bölgeleri). Çok sayıda kurumun çok sayıda yasayla tanımlı müdahale alanı ve hakkı; ek olarak, aynı yasanın farklı maddelerinde farklı kurumlar için tanımlanmış erk alanları bulunmaktadır. Ülkenin tümü için tamamlanmış Çevre Düzeni Planları (ÇDP) ve Mekânsal Strateji Planları yoktur.

Bu durum, Ülkenin tümünün ve bu tümün kendine özgü özellikleriyle ayrılan parçaları olan bölgelerinin planlanamamasına neden olurken o bölgede kadın için gerekenlerin ele alınamamasına neden olmaktadır.

3.7. Bölgesel Eşitsizlik

Ülkemizde bölgesel kalkınma konusunda üç temel sorun ele alınmaktadır. Bunlar:

- bölgelerin eşitsizliği,
- eşitsizliğin giderilememesi,
- ve bununla birlikte eşitsizliğin varlığının ve nedenlerinin sadece ekonomi temelinde açıklanması ve dolayısıyla çözümlerin de yine bu temele dayalı olarak sunulması.

Bu noktada, iki durumdan bahsedilerek gerçek sorun alanını ortaya koymak mümkündür:

- İlk iki madde, olması gereken reel durumdur. Çünkü, öncelikle doğal ve ardından doğal yapıyla ilişkili olan kültürel-yapılı çevreler farklılık göstermektedir. Dolayısıyla, bölgelerin eşitsizliği bu çerçevede bir sorun alanı değildir.
- Üçüncü madde, kapitalist üretim ilişkilerine bağlı olarak belirli üretim kollarının önem kazanmasıyla oluşan bölgelerin farklılığı ve dolayısıyla eşitsizliğiyle ilişkilidir. Dolayısıyla her zaman gündemde olan bölgelerarası eşitsizlik, bu kapsamda sorun olup mekâna içselleştirilen mental yapının eşitsizliğidir.

Ekonominin gündeme getirdiği, şehir planlamanın çözmeye çalıştığı bölgeler arası eşitsizlik yukarıda verilen ikinci durumun kapsamına girmektedir. Durum, ekonomiyle ilişkili olduğundan, ekonominin bağımlı değişkeni olan şehir planlama eşitsizlik tanımını bölgelere uyarlamaktadır. Bu nedenle planlama, her bir bölgenin farklılığını potansiyelleri doğrultusunda ele alarak bütünün rolleri tanımlanmış alanları olarak görmemekte ve bu bölgelerde yaşayanların ve bunlardan biri olarak kadının gereksinim ve isteklerini karşılamamaktadır.

3.8. Siyasetin Öncelikleri

Siyasetin ekonomiyi öncelikli tutması ve yeniden seçilebilme isteği, yeniden seçilebilmeyi sağlayacak unsurların uygulamaya geçirilmesine etki etmektedir. Siyasi yelpazenin solu, sağ ya da merkezinde olduğunu iddia eden partilerin tarım, çevre ve ekoloji konularındaki yaklaşımlarının net bir biçimde birbirlerinden ayrılmadıkları, destekledikleri ekoloji temelli politik çizgilerinde paralellik gösteren siyasi partilerin genel izlencelerde tamamen farklı yerlerde durdukları söylenebilir.

Siyasetin etkisiyle yerel yönetimler de kurgunun kapsamı ve gereği olarak sınırları dâhilindeki yerin potansiyelleri ve sorunları kapsamında değil tek tip/standart kentin hizmetinden sorumlu durumdadır. Yerel yönetimlerin örgütlenme, yetki ve görev dağılımından anlaşılan bu durum, yöresel planlama pratiklerinin oluşturulmamasında da kendisini göstermektedir. Bu nedenle kent planlama ve kadın konusu siyasetin önem ve öncelik alanına girememektedir.

3.9. Bakanlık Erki

Çevre ve Şehircilik Bakanlığının her ölçekte ve her alanda plan yapma yetkisi bulunmaktadır. Bakanlığın bu hakkı hangi sınırlarda, ne zaman ve neden/nasıl kullanabileceği gibi soruların cevapları açısından önemlidir. Bakanlıkların hükümet eden partilerin programları kapsamında çalıştıkları düşünüldüğünde, yönetme erkinin ideolojik içeriğinin planlamayı etkileyebileceği konusu gündeme gelmektedir. Dolayısıyla yönetenin ideolojisi kadını ve yaşadığı mekânı ve kenti önemsemiyorsa planlamanın da kadın için yapılmamasıyla sonuçlanmaktadır.

3.10. Çevre Konusundaki Yasalar

Ülkemizde çevrenin korunması amacıyla hazırlanmış çok sayıda yasa bulunmaktadır. Bu, her kentli gibi kadının da sağlıklı bir çevrede yaşamasına hizmet ediyor gibi görünse de gerçekte kamu yararı gerekçeleriyle doğal çevrenin farklı hükümetlerin farklı programlarıyla mekânı dönüştürmeleri anlamına gelmektedir. Dolayısıyla kentlinin ve kadınların yaşanabilir çevrelerde yaşama hakkı geri planda kalmaktadır.

3.11. Sektörlerin Yatırım Sınırlarının Bilinmemesi

Bir sektör yer seçerken kaynağa bağlı konumlanmak yerine, altyapı varlığı ve/veya artırımı yoluyla kaynağa ulaşabilir olmayı tercih etmektedir.

Bu durumun nedeni

- ülkemizde ekonomik kararların mekânsal sınırlarının belirlenmemiş olması ve yatırımların doğaya değil altyapıya göre şekillenmesi,

sonucu ise

- doğanın taşıma kapasitesinin aşılması ve dolayısıyla doğal döngülerin zarar görmesidir.

Sonuçta üretilen fiziki çevre ve içerisinde konumlanan sektörler tüm yaşayanlar gibi kadının da ekolojiyle uyumlu mekânlardan ve kentlerden mahrum kalmasına neden olmaktadır.

3.12. Türkiye’de Belirlenen ve Hâlâ Daha Değiştirilmeyen NUTS Sınırlarının ve İçeriğinin AB ile Uyumlu Olmaması

Türkiye’deki NUTS sisteminin içeriği, sistemin

- nüfus,
- sosyal yapı ve
- ekoloji

koşullarına uymamaktadır.

Kalkınma Bakanlığı (mülgâ DPT), 2007 yılının ÖİK raporunda, NUTS’ın, bir bölge olarak yeniden ele alınması gerektiğini belirtmiştir.

Temel amaç ekonominin devamlılığı olduğundan, bu bilgilerin de doğru sınırlardan toplanması gerekmektedir. Bir başka anlatımla sınır, üyelik sürecinin bir gereğini yerine getirmek için tamamlanan bir iş değil, ülkenin sosyo-

ekonomik ve ekolojik koşullarının birlikte değerlendirilmesiyle elde edilen bir “eylem alanı” olarak görülmelidir. O halde, Kalkınma Bakanlığı’nın da 2007’de belirttiği gibi mevcut NUTS bir bölge olarak yeniden ele alınmalıdır.

Nuts AB’ye üyelik şartlarından birini yerine getirmek amacıyla hazırlanmıştır. Bu kapsamda yine bu şartın bir gereği olarak bölgelere yapılacak yardımlar için önceliklerin belirlenmesi ve bunların da AB kurallarıyla uyumlu olabilmesi amaçlanmaktadır. Özetle, Nuts’ın belirlenmesindeki tüm kaygı AB ile sürdürülen uluslararası ilişkilerden kaynaklanmıştır. Bunun ispatı, Kalkınma Bakanlığı’nın (mülgâ DPT) kuruluşundan bugüne geçen yaklaşık 60 yıllık süreçte ülkenin kendine özgü koşullarına göre belirlenmiş bölgelerinin olmamasıdır.

AB’de Nuts genel geçerli olmayıp, değişiklikler yapılmasına açık ve hatta değişiklik yapılması gerekiyorsa bunu destekleyen bir sistemdir. Kabul edilen ve değiştirilmeyen bir sınırlar, sistemin nüfus, sosyal yapı ve ekoloji unsurlarıyla benzerlik göstermediğinden alınan kararlar da yaşayanların ve dolayısıyla kadınların gereksinim ve isteklerini karşılamamaktadır.

3.13. Değerlendirme

Türkiye’de planlama yukarıda sıralanan sorunların üzerinde durmadan, çömeden ve aynı zamanda bu sorunlara rağmen yapılmaktadır. Bir başka deyişle sorunlar hem kendisini yinelemekte hem de kendi kapsam ve içeriklerine göre yeni sorunlar oluşturmaktadır. Dolayısıyla sorun aslında planlamanın hâlâ nasıl yapılabildiğidir.

Burada varılacak nokta planlamanın günün gelişen koşullarına göre ekonominin isteklerini yerine getiren; bu istekleri karşılayan bir eyleme dönüştüğüdür. Dolayısıyla planlama yaşayanların, yaşanılan yerin ve bu yerin geleceğini değil ekonominin işlerliğini sağlayan bir uygulamaya dönüşmüştür. Sonuçta kadın ve diğer tüm ötekiler (yaşlı, çocuk, engelli, LGBTT vb.) şehir planlamanın kapsamına kendileri ve gereksinimleri ile değil sadece ekonominin bir unsuru olarak girmekte ve kent herkes için olamamaktadır.

Bir başka deyişle, planlama eliyle sürekli genişletilen kentsel alanlar sonucunda toplumun tüm kesimlerinin beslenme alanları olan tarım alanlarının kaybı örneğinde olduğu gibi ekonominin işler kılınması amacıyla toplum için yapılıyor gibi duran uygulamalar devam etmektedir. Bu nedenle gerçekte tüm toplumun aleyhinde bir planlama yapılırken yine planlama eliyle ötekileştirilen gruplar için uygulamalar yapılması zor görünmektedir. Bu durumda planlamanın içeriğine müdahale de dahil olmak üzere yapılması gerekenler bulunmaktadır. Bu konular aşağıda tartışılmaktadır.

SONUÇ - PLANLAMANIN ÇÖZEBİLECEKLERİ¹²

Planlama, gelecek için karar alma işi olduğundan yapılan/yapılmakta olan her bir plan geleceğin kentlerini ve dolayısıyla olası sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yapıyı kurgulamaktadır. Bu nedenle mevcut sorunlar ve potansiyeller doğru saptanmalı ve gözlenmelidir. Örneğin, bazı kamusal mekânlar, erişilebilir, ücretsiz, özgür, yaşanabilir ve canlıdır. Dolayısıyla bu yerlerde sosyal etkileşim daha fazladır ve buralarda politik, kültürel ve ekonomik farklılıklar görünmez. Bir başka deyişle farklı sosyo-ekonomik karakterler, farklı sosyal sınıflar veya düşünceler etkileşimle birbirini kabul eder ve heterojenlik ortaya çıkar (Fainstein ve Campbell, 2003; Lefebvre, 1968'den aktaran Mitchell, 2003). Kent hem mekânsal olarak hem de kullanıcıları kapsamında heterojen olduğundan, kentin kamusal alanları da heterojenliğe hem açık hem de bu heterojenliğin taleplerini yerine getiren pozisyonunda olmalıdır.

Üçüncü bölümde sıralanan sorunların her biri için çözüm üretilebilir.¹³ Fakat planlamanın herkes için yapılabilmesi için öncelikle planlamanın tanımlandığı haline müdahale edilmelidir. Planlama, “heteroseksist bir projedir” (Frisch, 2002: 254). Aynı zamanda planlama “sosyal süreçlerdeki hedeflerine ulaşmak için bilinçli bir çaba” (Fainstein ve Fainstein 1996: 265–66) olarak işlemektedir. Bir başka deyişle şehir planlama sosyal bir projedir. Yiftachel (1998), bu süreçte akli vurgulayarak, planlamayı sosyal kontrol süreci olarak görmekte ve planlamanın “baskının karanlık yüzü”ne sahip olduğunu; bunu sınıf, ırk, etnik köken, cinsiyet ve cinsel yönelimleri kapsayacak şekilde olası mümkün bölünmeler boyunca insanlara uyguladığını tartışmaktadır.

Görüldüğü gibi planlama, yukarıda sorunlarında da verildiği gibi cinsiyetin mekânla/kentle olan sorunlarını çözmekten uzak kurgu ve içeriktir. Türkiye’de kentin tüm mekânları ataerkil yapıyı ve erkek hegemonyasını gösterir biçimde kurgulanmakta ve buna dayanan normlar ve düzenlemeler yasal sistemle de sürdürülmektedir (Koğacıoğlu, 2004’ten aktaran Öztürk, 2011: 1105). Bu nedenle Türkiye’deki kentlerin intikamcı olduğunu söylemek mümkündür.¹⁴ Diğer taraftan Türkiye’de ataerkil yapı nedeniyle erkeğin eğitildiği ve dolayısıyla erkeğin yeniden üretildiği mekân olarak kahvehaneler (Arık, 2009: 177) ve aile merkezli sosyal düzen için esas görülen

12 Bu bölümde anlatılanlar öncelikle Efe Güney, Demircioğlu, 2015; Efe Güney, Ayhan Selçuk, 2014; Efe Güney, Ergin, Ayhan Selçuk, 2014; Ayhan Selçuk, Efe Güney, Ergin, 2015; Efe Güney, Ayhan Selçuk, 2016a; Efe Güney, Ayhan Selçuk, 2016b’den derlenmiş olup diğerleri kaynaklar listesinde verilmiştir.

13 Üçüncü Bölümde verilen kaynaklar, sorunları tanımlarken çözüm üretmeye de çalışmıştır.

14 İntikamcı bir şehir, “şehirdeki en muhtaç kesime karşı – işsiz ve evsizler, ırksal ve etnik azınlıklar, kadın ve göçmenler, gey ve lezbiyenler, işçi kesimi – zaman zaman saldırgan bir tutum (intikam) oluşturan şehirdir” (Smith, 1996).

erkeğe cinselliği öğreten genelevler (Chauncey, 1995: 138) devlet ve sivil toplum kuruluşları tarafından önemle korunmaktadır. Durum böyle olduğundan Türkiye’de kadınların istediği kent ve mekânlar konusu planlama kurumlarının merak konusu dahi olmamıştır. Oysaki kent yaşayan herkesindir dolayısıyla Lefebvre’nin (1991) de vurguladığı gibi kent hakkı kapsamında herkesin kenti kullanma ve kentle ilgili her düzeyde verilen her türlü karara katılma hakkı vardır. Dolayısıyla, Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin sorunların çözümü normlar, kurumlar, yasal metinler ve politikalarda toptan bir değişiklik gerektirir. Konu şehir ve mekânları olduğunda da elbette imar mevzuatının ele alınması kaçınılmazdır. Bu nedenle Planlamanın kadın ve erkek için kurgusu ve işleyişi ele alınarak öneriler geliştirilmelidir.

Sosyolojide kamu ve özel alanların değişim ve müzakereyi konu alan bir kültürel yapı olduğu ileri sürülmektedir. Mekân, koşulların ve sosyal ilişkilerin oluşturduğu bir “süreç ve sosyal ürün” olarak tanımlanmaktadır (Visser, 2008: 1345). Mekânlardaki kararlar, grup kimliği gerçekliğinin görünürlüğü ve bunun tanınmasıyla ilgili yapılan müzakereler ile elde edilir. Bireysel kimlikler gibi grup kimliklerinin de kimlik yapısı ve güç ilişkileri için bir yere bağlanmaları gereklidir. Mekânlar, yeni sosyal kimliklerin oluşturulması ve sosyal kimliklerin sergilenmesi için önemli bir platform olmasının yanı sıra sosyal sınırların oluşturulması, diğer grupların dışlanması ve toplumun bazı üyelerinin görünürlükleri veya görünmezlikleri konularında teşvik oluşturmaktadır. Bu nedenle mekânlar, sosyo-kültürel dinamiklerin sürekli olarak yeniden müzakere edilmesi ile yapılandırılmalıdır. Çünkü mekân dil, tarih, hukuk ve kültür özelliklerinin geliştirilmesinde cinsellikte üretken rol oynar, yakınlıkları ve mesafeleri biçimlendirir, zor da olsa sosyalleşmeye ve iletişimsel fonksiyona yönelik eylem ve edinimler için fırsatları tayin eder ya da geri çevirir (Green vd., 2010: 10, 11). Bir başka deyişle mekânlar belirli hareketleri teşvik ederken diğerlerinden caydırarak ya da onları baskılayarak, belirli davranışların sınırları ve parametrelerini belirleyerek bir yol haritası çizmektedir (Weinberg & Williams 1975’den aktaran Hammers, 2009: 309).

Kişi ve grup kimlikleri için mekânın olması ve bu mekânda görünür olabilmek herkes kadar kadınlar için de önemlidir. Dolayısıyla görünürlük, “mekânların içinde veya dışında görgül (ampirik) tanınma”, bu tanınmanın temeli olan “kişinin olması gereken bir yerde olduğunu bilme” inancı ve bunun sonucunda mekânlar üzerine iddiada bulunmaya dayandırılabilir (Skeggs, 1999: 220, 221). Bu nedenle kadın ve kent konusunda planlamada kamusal alan ve kamusal mekân tartışmaları da ele alınmalıdır. Kamusal alan demokrasinin olduğu maddi olmayan, evrensel ve soyut bir alemdir (Low ve Smith, 2006). Kamusal

alanda birlik ve eşitlik vurgusu olup (Habermas, 1989) bu, tüm toplulukların yer aldığı, ortak yararın sağlanabilmesi için tüm sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin giderildiği ve dolayısıyla tüm vatandaşlık haklarının görüldüğü demokrasi mekânı demektir (Crawford, 1995). Kamusal mekân, kamusal alanın bir parçasıdır. Kamusal mekân çok çeşitli ve farklı politik ve kültürel aktivitelerin olduğu (Habermas, 1991); herkesin özgürce girebildiği ve taleplerin, dile getirilebildiği demokratik bir yerdir (Lynch, 1972; Varna ve Tiesdell, 2010). Kentsel kamusal mekânın kalitesini gösteren önemli belirleyicilerden biri olan kamusal düzeyi (Benn ve Gaus, 1983; Carmona, 2010; Kohn, 2004; Madanipour, 1999; Schmidt ve Nemeth, 2012; Young, 1990), mekânın gözlenen kalitesi ve sosyal etkileşimlere direnci, insan haklarını sınırlaması ve belirli bir grubu içermesinin analiz edilmesi olarak tanımlanabilir. Bu noktada özgürce politik ve demokratik eylemlerin yapılabilmesi; fiziksel ve psikolojik fırsatların (Schmidt ve Nemeth, 2012) ve sosyal kalitenin sağlanması önemlidir. Kamusal mekânın sosyal kalitesi, sosyal etkileşim/iletişim kurularak sosyal öğrenmenin ve toleransın sağlanması ve insanların birbirini görmesi için ortak zeminlerinin olması demektir (Varna ve Tiesdell, 2010).

Avrupa Konseyi tarafından da kabul edilen ve kamusal mekânlarda başarıya ulaşmak için tanımlanan ana ilkelere göre kamusal mekân (Gülen, 2006), kullanılabilir durumda ve/veya kullanıma açık olduğuna dair mesajlar vermelidir.

- estetik olarak çekici olmalıdır.
- iç ve dış mekânları arasında geçiş sağlamalıdır.
- istenen ve yapılabilir etkinliklerle donatılmış olmalıdır.
- güvenli ve korunmalı bir ortam sağlamalıdır.
- kentlinin kendisini yeniden üretmesi için doğal ortamlar sunmalıdır.
- çocuklar, engelliler, yaşlılar ve kadınlar için erişilebilir ve kullanılabilir olmalıdır.
- kullanımlarında uygun malzemeler seçilmelidir.
- sosyal bir ortam olarak tasarlanmalıdır.

Bu kapsamda, yapılması gereken kapsayıcı bir planlama ile tüm ötekileştirilenlerin ele alınmasıdır. Bir çözüm olarak Sennett (1970), “temas noktalarının çokluğunu” önermiş; kentte karmaşıklığı ve çatışmayı artırmak istemiştir ve bu sayede tek çözümün ortak anlaşma ve sosyal etkileşim olacağını ileri sürmüştür. Ayrıca yazar, insanları aileyle ilgili ve korunmuş alanların dışına çekmek istemiştir. Bu, kapsayıcı bir planlama için yeterli

değildir. Yapılması gereken etkileşim alanlarının artırılmasıdır (Frisch, 2002: 264). Çünkü şehirlerdeki karşılaşmaların çok ve çeşitli olması kültürler arası saygı ve anlayışı kolaylaştırmaktadır (Sennett, 1990; Amin, 2002; Valentine, 2008).

Kadınları da kapsayan bir planlama herkes için planlanmış bir kent demektir. Çünkü bünyesindeki herhangi bir grup için güvenli olmayan bir kent hiç kimse için güvenli değildir. Cinsiyet ayrımcılığına bağlı şiddet olaylarının yaşandığı şehirlerde ve kent alanlarında, çok daha geniş bir nüfusu etkileyecek olan hoşgörüsüz davranışların görülmesi olağan bir durumdur. Her türlü ilerici vatandaş ve kentsel eylemciler bu azınlığı anlamak ve onların güvenliğini sağlamak için daha fazla çalışmalıdır, çünkü bünyesindeki azınlığın güvenliğini koruyabilen bir şehir bunu şehrin tüm bireyleri için de başarabilir (Doan, 2007). Dolayısıyla kentin herkes için olduğu söylemini öne çıkaran kapsamlı planlama (Frisch, 2002) yapılarak kentin bilinen şeması değiştirilmelidir. Bu amaç için, şehir planlamasının tüm ölçek hiyerarşisinde kent hakkı kavramını öne çıkaran evrensel tasarımın benimsenmesi başlangıç için iyi bir noktadır. Evrensel tasarım, tüm çevre ve ürünlerin yaş, beceri ve durum farkı gözetmeksizin pek çok kişi tarafından kullanılabilmesini olanaklı kılan ve bütünselleşme sağlayan bir tasarım yaklaşımıdır (Baykan, 2015). Belediye Kanunu'nun 13. ve 15. Maddeleri ile İl Özel İdaresi Kanunu'nun 7. Maddesi'nin içerdiği karar ve hizmetler konusunda halkın görüşlerine başvurulmasının gerçekleşmesi evrensel tasarımın yapılabilmesi için yaşayanların ne istediklerinin saptanmasını sağlayabilecek bir yol görünümündedir. Bu aynı zamanda planlamada da önemli olan yerelin iklim ve sosyo-kültürel koşullarının gözetilmesini de sağlayacaktır. Herkes için olan kentin planlamasında diğer bir dayanak noktası da Avrupa Kentsel Şartı ve Şart'ın bir parçası olan Avrupa Kentli Hakları Bildirgesi'dir. Buna göre kent,

- yaşanabilir ve sürdürülebilir,
- suç, şiddet ve yasa dışı olaylardan arındırılmış; güvenli olmalıdır.
- Kentli ise yaş, cinsiyet, ırk, inanç, milliyet, toplumsal ekonomik ve politik statü, ruhsal ve bedensel özür gözetilmeksizin
- eşit koşullarda, yaşadığı kent çevresini demokratik koşullarda denetleyebilme,
- karar süreçlerine ve yönetime katılma,
- mahremiyet ve dokunulmazlığı güvence altına alınmış, sağlıklı, pahası ödenebilir konut edinme,
- sağlık, kültür hizmetlerinden yararlanma,
- ulaşım ve dolaşım özgürlüğü,

- spor ve dinlenme imkânlarından yararlanma
- kültürel etkinliklere katılma ve
- kişisel bütünlüğünü koruma hakkına sahiptir.

Başta kadınların taleplerinin saptanabilmesi için karar süreçlerine ve yönetime katılma; kentte kendileri olarak varlık gösterebilmek için kişisel bütünlüğün korunması hakları olmak üzere kentin sıralanan özelliklerinin ve kentli haklarının gerçekleşmesi kadınları da kapsayacak biçimde bir kentin oluşması amacına hizmet etmektedir. Bu kapsamda kadın dostu kentler projesi örnek bir uygulamadır. Kadın Dostu Kentler Programı, sürdürülebilir ve insan hakları temelli yaklaşımıyla BM Nüfus Fonu tarafından İnsan Hakları Bildirgesi kabulünün 60. Yılı vesilesiyle yapılan değerlendirmede tüm dünyada “insan hakları alanında yürütülen” en iyi altı proje arasına girmeyi başarmış ve Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitliği çalışmalarını yerel yönetimlere taşıyan ilk proje olmuştur (Şener ve Demirdirek, 2014). Program, erkekler tarafından yapılan şehir planlamada kadınların gözatılmadığını ve bu şehirlerin kadınlar için tehlikeli olduğunu belirterek feminist bilim adamlarıyla aynı düşüncede (Valentine, 1989; Pain, 1991; Peake, 1993; Day, 1999) görünmektedir. Program, Avrupa Kentli Hakları Bildirgesi’ndeki karar süreçlerine ve yönetime katılma hakkına paralel biçimde kadınların yerel meclislerde temsil edilmesini önermektedir. Kadın Dostu Kentler Programı’nın önerileri kadınlar için mekânlar ve kentler üretme konusunda rehber görünümünde olduğundan kapsayıcı bir planlama için yapılabilecekler (Baykan, 2015) şöyle sıralanabilir:

- Kamusal mekânların (meydanlar, alt ve üst geçitler, otobüs durakları vb.) iyi aydınlatılması ve ulusal ve uluslararası kurallara dikkat edilerek izlenmesi,
- Çıkma sokak, kıvrımlı yol ve sağır cephelerin yapılmaması,
- Kamusal mekânlara acil arama noktalarının ve kenti algılayabilmek için tanıtıcı levhaların yerleştirilmesi,
- Sığınma ve toplanma mekânları yapılması,
- Otobüslerin kentin en uzak noktalarına kadar ulaştırılması ve özellikle geceleri otobüs durakları dışında istenilen yerde inme olanağının sunulması,
- TOKİ veya belediye konutlarından kota ayrılması,
- Birliktelik alanlarının (park, pazaryeri vb.) toplu ulaşım ile desteklenmesi ve yaya akslarında konumlanması,
- Sokakların etkinliklere izin verir biçimde tasarlanması

- Yol ve kaldırımların kadın, çocuk, yaşlı, engelli, bisiklet kullanıcısı vb. bireylerin gözetilerek tasarlanması,
- Kentte çocuk bakımına yönelik belirli alanların yaratılması.

Bunlara ek olarak arazi kullanımında çeşitliliğin sağlanarak sokakların gece de güvenli olabilmesi ve sağır cephelerin oluşturulmaması sağlanmaya çalışılmaktadır. Çünkü sürekli olan bir nüfusla sokaktaki hareketi izleyen gözler (Eyes on the Street) (Jacobs, 1961) sayesinde doğal gözetimin (natural surveillance) (Newman, 1996) olması canlılığı ve güvenliği sağlamaktadır.

Kaynakça

Akgül, B., Efe Güney, M. (2010). Kalkınma Ajanslarının Bölge Planlamadaki Yeri. Ekin Basım Yayın Dağıtım, ss.415-447. Editör: Yrd. Doç. Dr. Birol Akgül, Doç. Dr. Nispet Uzun, Basım sayısı:1, Sayfa Sayısı: 768, ISBN:978-605-4301-81-2.

Ankara Barosu (2012). Kadın Haklarına İlişkin Uluslararası Hukuk Düzenlemeleri. Ayşegül GÜNGÖR (ed.), Koza Matbaacılık, Ankara.

Ardili, C. (2015).26 Kalkınma Ajansı'nın Bölge Planlarında (2014-2023) Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Ele Alınışı. Türkiye'de Ve Dünyada Kadın Araştırmaları, Editor: Prof. Dr. Gülseren Ağrıdağ, Adana – 2015, 98-104.

Ataman, M. (2009). Feminizm: Geleneksel Uluslararası İlişkiler Teorilerine Alternatif Yaklaşımlar Demeti. Alternatif Politika, Cilt. 1, Sayı. 1, 1-41.

Ayhan Selçuk, İ., Efe Güney, M., Ergin, Ş. (2015). Kentsel Mekânın Ortak Kullanıcıları LGBTT Bireylerin Türkiye'nin Başkenti Ankara'daki Yerleşim Pratikleri (Practices of LGBTT Individuals as Being the Common Users of Urban Spaces in the Capital City of Turkey/Ankara). UHBAB - Uluslararası Hakemli Beşeri ve Akademik Bilimler Dergisi (International Peer-Reviewed Journal of Humanities and Academic Science), 4(11), 92-115.

Benn, S. & Gaus, G. F. (1983). *Public and Private in Social Life*. London: Croom Helm.

Carmona, M. (2010). Contemporary public space: Critique and classification, Part One: Critique. *Journal of Urban Design*, 15(1), 123-148.

Crawford, M. (1995). Contesting the public realm: Struggles over public space in Los Angeles. *Journal of Architectural Education*, 49(1), 4-9.

Dedeoğlu, S. (2009). Eşitlik mi Ayrımcılık mı? Türkiye'de Sosyal Devlet, Cinsiyet Eşitliği Politikaları ve Kadın İstihdamı. *Çalışma ve Toplum*, 2009/2, 41-54.

Dinçkol, B. (2005). Kadın-Erkek Eşitliği İçin Pozitif Ayrımcılık. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yıl:4 Sayı:8, Güz 2005/2 s.101-117.

Doan, P. L. 2007. "Queers in the American City: Transgendered Perceptions of Urban Space." *Gender, Place & Culture* 14 (1): 57–74. doi: <http://dx.doi.org/10.1080/09663690601122309>.

Efe, M. (2009a). Sosyo-Ekonomik ve Ekolojik Temelli Bölgeleme: Olanak ve Sınırları. Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.

Efe, M. (2009b). Çözümü Kendinde Olan Bir Sorun Alanına Yeniden Bakmak: Bölgesel Eşit(siz)lik Anlayışı ve Bölgelerin Potansiyellere Göre Tanımlanması. *Planlama*, 43, 61-69.

Efe, M. (2009c). Kalkınma Ajanslarının Gerekliliği Temelinde Düşünülmesi Gerekenler ve Yeni Sınır Önerisi. *Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu*, Ankara, Bildiriler Kitabı (DPT) ss. 192-207.

Efe, M. (2009d). Türkiye'deki Tüm Sektörlerin Coğrafyaya Dağılımları ve Ekoloji ile İlişkileri (Geographical Distribution of All Sectors in Turkey and Relationship with Ecology). 21. Uluslararası Yapı ve Yaşam Kongresi, Bursa, Bildiriler Kitabı, ss.152-159.

Efe, M. (2010). Doğa Koruma Odaklı Sınır Önerisi. *Peyzaj Mimarlığı 4. Kongresi*, İzmir, Bildiriler Kitabı ss. 147-158. (Tam metin bildiri).

Efe Güney, M., Ergin, Ş. (2010). Kalkınma Ajanslarının Mevcut Planlama Praksisinde Değerlendirilmesi ve İşleme Biçimine Bir Öneri. *Ekin Basım Yayın Dağıtım*, ss.447-483. Editör: Yrd. Doç. Dr. Birol Akgül, Doç. Dr. Nispet Uzun, Basım sayısı:1, Sayfa Sayısı: 768, ISBN:978-605-4301-81-2.

Efe Güney, M., Ergin, Ş., Ayhan Selçuk, İ. (2014). Cinsel Alanda Öteki Olarak Tanımlanan Nüfusun Kentsel Alan Kullanımı. *Bilim Ofset*, Basım Sayısı: 1, Sayfa Sayısı: 375, ISBN: 978-975-441-427-1 (MİMF-AR-02-2014).

Efe Güney, M., Ayhan Selçuk, İ. (2014). Nüfusunun Kentle Kurdukları İlişkinin Belirlenmesi İçin Kullandıkları Alanların Çalışma, Yaşama ve Alış-Veriş Alanları Kapsamında İncelenmesi: İzmir Örneği (An Analysis of the LGBTTT Community's Use of Urban Spaces in Terms of Working, Living, and Shopping for the Purpose of Determining Their Relation with the City: The Case Of İzmir). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal of International Social Research)*, 7(32), 594-611.

Efe Güney, M., Ayhan Selçuk, İ. (2016a). LGBTTs of Turkey in Midst of the East And the West—in the Case of İzmir, *CGPC, Gender, Place&Culture*, 23 (10), 1392-1403.

DOI: 10.1080/0966369X.2016.1160870

Efe Güney, M., Ayhan Selçuk, İ. (2016b). Avrupa Birliği (AB) Adayı Türkiye'nin LGBTTT'lerinin Gizlenme Durumları ve Kent Planlamanın Yapabilecekleri (Sexual Orientation Concealment of LGBTTT Individuals in Turkey as a Candidate State of the European Union (EU) and the Role of Urban Planning), *Megaron*, 11 (4), 579-591. DOI: 10.5505/megaron.2016.73792

Efe Güney, M., Demircioğlu, F. (2015). LGBTT Bireylerin Buluşma Noktası Olarak Kullandıkları Mekânların Şehir Planlama Kapsamında İncelenmesi (An Examination of the Spaces Used as Meeting Points by LGBTT Individuals in the Scope of City Planning). *Planlama (Journal of Planning)*, 25 (2), 147-158. Doi: 10.5505/planlama.2015.96729.

Ergin, Ş., Efe Güney, M. (2012). Kentsel Alan Sınırının Denetlenebilirliği ve İl Sınırı İle İlişkilendirilmesi. Dokuz Eylül Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi Raporu, Proje No: 2009. KB.FEN.072.

Erdem, T. (1994). Postmodern Feminizm. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, Sayı 2 (1994), 67-82.

Ergin, Ş., Sılaydın, M.B., Efe, M. (2000). Yeni Bir Fiziksel Planlama Arayışında Aktif Eylem Alanlarının, Parametrelerin ve Kritik Müdahale Alanlarının Saptanması. *Dünya Şehircilik Günü Kolokyum*, İzmir, *Bildiriler Kitabı*, 105-109.

Ergin, Ş., Efe Güney, M. (2013). Planlamada Bilgi Üretme Alanını Bağlayan Bir Kavram: Sınır. *Kent ve Toplum*, Mayıs-Haziran'13, 63-71.

Fainstein, S. & Campbell, S. (2003). *Readings in Planning Theory*. Oxford: Blackwell Publishing.

Günindi Ersöz, A. (2015). Federal Başbakanlık – Federal Kadın, Medya ve Kamu Hizmeti Bakanlığı (2007). CEDAW nedir? Birleşmiş Milletler (BM) Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi Kadınların İnsan Hakları ve Önemi. Druckerei Friedrich VDV, Viyana 2007. Özel Alan / Kamusal Alan Dikotomisi: Kadınlığın “Doğası” Ve Kamusal Alandan Dışlanmışlığı. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 18(1), Nisan 2015, 80-102.

Frisch, M. (2002). Planning as a Heterosexual Project. *Journal of Planning Education and Research* 21 , 254-266.

Gülen, M. (2006). Stratejik planlama yaklaşımı çerçevesinde kentsel projeler-kamusal alan ilişkisi: Büyükdere aksı-Levent plazalar alanı örneği, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Habermas, J. (1989) '*Structural Transformation Of The Public Sphere*', Translation MIT Press,, Cambridge, Massachusetts.

Habermas, J. (1991). *Structural Transformation of the Public Sphere*. Cambridge Translation MIT.

Heper, A. (2014). Feminizm ve Hukuk, *Hukuk Kuramı*, C. 1, S. 5, Eylül-Ekim 2014, ss. 11-27.

Karagöz, B. (2008).Türkiye’de 1980 Sonrası Kadın Hareketinin Siyasal Temelleri Ve “İkinci Dalga” Uğrağı. *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi*, S. 7, 168–190.

Kohn, M. (2004). *Brave New Neighborhoods: The Privatization of Public Space*. New York: Routledge.

- Kuyaksil, A. (2009). Türk Anayasalarında Kadın Hakları Ve Gelişimi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(11), 328-352.
- Lefebvre, H. (1968). *The Production of Space*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Lefebvre, H. (1991). *The Production Of Space*. Oxford: Blackwell.
- Low, S.& Smith, N. (2006). *The Politics of Public Space*. New York: Routledge.
- Lynch, K. (1972). *What Time is this Place?* Cambridge: The MIT Press.
- Madanipour, A. (2004). *Whose Public Space?: International Case Studies in Urban Design and Development*. New York: Routledge.
- Mitchell, D. (2003). *The Right to the City: Social Justice and the Fight for Public Space*. New York: The Guilford Press.
- Örnek, S. (2015). ABD’de Kadın Haklarının Gelişimi. *KOSBED*, 2015, 29: 105 – 129.
- Öztürk, M. B. (2011). Sexual Orientation Discrimination: Exploring The Experiences of Lesbian, Gay and Bisexual Employees in Turkey. *Human Relations* 64 , 1099-1118.
- Sayın, A. (2007). Avrupa Birliği’nde Çalışma Yaşamında Kadın Erkek Eşitliği: Türkiye Açısından Bir İnceleme. T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2007, Ankara.
- Schmidt, S. & Nemeth, J. (2012). Space, place and the city: Emerging research on public space design and planning. *Journal of Urban Design*, 15 (4), 453-457.
- Smith, N. 1996. “Social Justice and the New American Urbanism: The Revanchist City.” In *The Urbanization of Social Injustice*, edited by A. Merrifieldand, and E. Swyngedouw, 117-136. London: Lawrence & Wishart.
- Şener, Ü. ve Demirdirek, H. (2014) *Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Veri Çalışması*, Ankara, BM Nüfus Fonu.
- Şimşek, A. A. (2013). Türkiye’de Modernleşme, Toplumsal Cinsiyet Ve Kadın Hakları. *Toplumsal Cinsiyet Ve Yansımaları*, edited by Lerzan Gültekin ...[et al.]. Ankara: Atılım Üniversitesi Yayınları, 2013, 50-65.
- Taş, G. (2016). Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri Ve Dönüşümleri. *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, 3(5), 163-175.
- Varna, G. & Tiesdell, S. (2010). Assessing the Publicness of Public Space: The Star Model of Publicness. *Journal of Urban Design*, 15(4) 575-598.
- Yiftachel, O. (1998). Planning and Social Control: Exploring the Dark Side. *Journal of Planning Literature* 12, IV, 395-420.
- Young, I. M. (1990). *Justice and the Politics of Difference*. Princeton University Press.

İnternet Kaynakları

URL-1:<http://www.remote.ikg.gov.tr/upload/2011-12/dfa75336-0b10-4cc7-8a37-825522514976.doc>. Erişim Tarihi: 26.02.2017

URL-2:<http://kadininstatusu.aile.gov.tr/kaynak/ulusarasi-belgelerkuruluslar/uluslararası-kuruluslar/birlesmis-milletler>. Erişim Tarihi: 26.02.2017

URL-3: <https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/18411—Kadınların-Siyasal-Haklarına-İliskin-Sozlesme.pdf>. Erişim Tarihi: 26.02.2017

URL-4: http://www.mfa.gov.tr/avrupa-konseyi_.tr.mfa. Erişim Tarihi: 26.02.2017

URL-5:<http://www.kadinininsanhaklari.org/kadinin-insan-haklari/yasalardaki-haklarimiz/uluslararası-sozlesmelerde-kadinin-insan-haklari/kadına-yönelik-siddet-ve-aile-ici-siddetin-onlenmesi-ve-bunlarla-mucadeleye-iliskin-avrupa-konseyi-sozlesmesi-istanbul-sozlesmesi-2/>. Erişim Tarihi: 26.02.2017

URL-6:
<http://kadininstatusu.aile.gov.tr/data/56791509369dc581687853ed/cedaw%2011.pdf>. Erişim Tarihi: 26.02.2017

URL-7: http://www.unicankara.org.tr/2007_Dec/haber_orta4.html. Erişim Tarihi: 26.02.2017

URL- 8: tbmm.gov.tr

URL-9: kalkinma.gov.tr

URL-10: bgus.gov.tr

KESİŞİMSELLİK (ÇOKLU-AYRIMCILIK) YAKLAŞIMININ KENT ÇALIŞMALARINI VE PLANLAMAYA KATKILARI ÜZERİNE DÜŞÜNMEK

Dr. Gülçin TUNÇ

Uludağ Üniversitesi, İİBF, Siyaset ve Kamu Yönetimi Bölümü

Giriş

Kesişimsellik yaklaşımı 1980'li yılların sonunda feminist kuram içinde geliştirilmiş ve bugün pek çok farklı sosyal bilim disiplini içinde kullanılır hale gelmiş bir perspektiftir. Temel iddiası, bireylerin toplumsal konumlarının farklı toplumsal hiyerarşi normlarının etkileşimi yoluyla belirlendiğidir. Feminist ve queer kuram özelinde ele almak gerekirse, kimi kadınların ve LGBTİQA bireylere¹ yönelen ve toplumsal cinsiyet kalıpları ile heteronormatif yargılar üzerine kurulan ayrımcılığın sınıf, ırk, etnisite, engellilik, yaş vb. temelli diğer eşitsizliklerle örtüşerek ve etkileşerek daha ağır bir hal aldığı vurgulanmaktadır.

Feminist ve LGBTQİA hareketlerin politik stratejileri kapsamında düşünüldüğünde deneyimlerin farklılığı üzerine yapılan vurgu patriarka ve heteronormativiteyi hedef alan temel karşı duruşun belirginliğini zayıflatmak gibi bir potansiyel tehlikeyi barındırmaktadır. Bununla birlikte, dezavantajlı grupların kapsamlı bir analizine olanak vermesi dolayısıyla bu hareketlerin siyasete oluşturma düzeyinde verdikleri mücadeleye -örneğin kapsamlı analiz ve koalisyon olasılıklarını güçlendirmesi gibi nedenlerle- önemli katkılar yapma potansiyeli taşımaktadır.

Bu değerlendirme ışığında ele aldığımızda kesişimsellik yaklaşımı kadınların kentteki/ kırdaki deneyimlerinin çeşitliliğini kavrayan, diğer yandan ise onlara

---

1 Yazının geri kalan kısmında okuma kolaylığı açısından "kadınlar ve LGBTİQA bireyler" ifadesi "kadınlar" olarak kısaltılacaktır. Ancak, bu orijinal haliyle hatırlanması önemlidir.

yönelen sosyo-mekansal ayrımcılığı çok boyutlu, bütüncül ve farklı ölçeklerde ele almaya imkan veren bir bakış açısı sunmaktadır. Aynı zamanda, farklı yerel bağlamlarda alınacak planlama ve tasarım kararlarının öncelikle hedef alması gereken kadınların saptanmasında elverişli bir araç olarak kullanılabilir.

Bu makalede, öncelikle kesişimsellik yaklaşımının doğuşu, gelişimi, varsayımları ve ilkeleri ortaya konacak, daha sonra mekan ile ilgili çeşitli disiplinlerdeki kullanım biçimleri özetlenecek, en son ise kent planlama ve kent çalışmaları alanına yapabileceği katkılar üzerine bir değerlendirme yapılacaktır. Bu değerlendirme Türkiye'deki mevcut planlama ve yerel politika pratiği göz önüne alınarak yapılacaktır.

Çoklu- Ayrımcılık Perspektifi Nedir?

Kökenleri ve Gelişimi

Kesişimsellik yaklaşımı feminist hareket içinde 1970'li yıllarda ortaya çıkmış, Kimberlé Williams Crenshaw'un ilk kez 1989'daki kullanımıyla 1990'ların başından itibaren feminist kuram içersinde kavramsal olarak yerini almıştır. Günümüzde, feminist kuram, kadın, kültür ve medya çalışmaları başta olmak üzere sosyoloji, eleştirel hukuk çalışmaları ve tarih gibi özellikle disiplinlerarası niteliğe sahip akademik alanlarda benimsenen bir kavramsal ve yöntemsel çerçeve haline gelmiştir. Feminist coğrafya alanındaki etkisi daha geniş olmakla birlikte planlamayı da içeren kent çalışmaları alanında da kesişimsellik bakış açısıyla üretilen araştırmaların son yıllarda arttığı gözlenmektedir. Pratik düzlemde ise kadın ve LGBTİQA ve uluslar arası insan hakları mücadelesi gibi sivil toplum alanında yoğunlaşan hak ve özgürlük arayışlarının yanı sıra kamu siyasaları ve seçim davranışı analizlerinde de kesişimsellik yaklaşımına başvurulmaktadır (Şahin ve Köylü 2016; Hooks 2012; Hancock 2007; CRIAW-ICREF 2006; AWID 2004).

Yaklaşımın öncüleri olan ABD'li siyahi feministler, bugün ikinci dalga feminizm olarak adlandırılan feminist hareketi beyaz ve orta sınıf kadınların sorunlarını merkeze alması nedeniyle eleştirmişlerdir. Bu eleştiriler arasında, kesişimsellik şeklinde ifade edilmese de kavramın temel içeriğini ortaya koyan ilk somut belge olması açısından, Amerika'nın Boston kentinde Afro-Amerikalıların kurduğu Combahee River Kolektifi adındaki küçük bir sivil örgütlenmenin yayınladığı "Bir Siyah Feminizm Manifestosu" önemlidir. 1982 yılına ait bu belgede, sadece ırk temelli ya da sadece toplumsal cinsiyet eksenli hareketlerin Afro-Amerikalı kadınların deneyimlerini biçimlendiren toplumsal adaletsizliği tam olarak kavrayamadığı belirtilmiştir. *İrkçılık, sınıf sömürüsü, patriarka ve*

homofobi gibi çeşitli eşitsizlik ve ayrımcılık kaynaklarının birbirinden ayrıştırılarak ele alınması yerine, bunların birbirine kenetlenmiş olduklarının kabul edilmesi gerektiği savunulmuştur (Collins 2015)².

Beyaz, orta sınıf feminizmine karşı yönelen bu eleştiriler Latin Amerika kökenli feministlerden de gelmiştir. Farklı kadın gruplarının yükselttiği bu eleştiriler öz olarak şunu vurgulamıştır: belirli bir toplum içerisinde çeşitli sınıf, etnik köken, ırk ve cinsel yönelime sahip kadınların karşı karşıya olduğu ve deneyimlediği ayrımcılık ayrılaştıramaz; aralarında varolan önemli farklılıklara karşın kadınları homojen bir grup olarak ele alan feminist hareketler, kadınların maruz kaldığı (toplumsal cinsiyet dışında kalan) diğer çok önemli yapısal güç eşitsizlikleri görmezden gelmekte ve bunları ortaya çıkaran yapı ve mekanizmaları dolaylı olarak meşrulaştırmaktadır. Diğer bir ifadeyle, ikinci dalga feminizmin kadınlar arasındaki ortak noktaları tespit etmeye odaklanırken kadınlar arasında varolan kritik farklılıkları yeterince görmediği ve tartışmadığı söylenmiştir. “Kadınların ortaklaştığı noktalar” ise bu eleştirel tespitlere göre beyaz ve orta sınıf kadınların öncelikleri üzerinden belirlenmiş ve feminist politika bu amaçlara yönlendirilmiştir. Dolayısıyla, kadınların farklılıklarını görünür hale getirmek yönünde 1980 sonunda iyice belirginleşen “yeni bir bakış açısı talebi”, beyaz ve orta sınıftan olmayan kadınların öncelik ve ihtiyaçlarını feminist kuram ve pratiğe yerleştirme, bu anlamda varolan dışlayıcı tutumu giderme ve toplumsal gerçekliği daha geniş bir perspektiften çözümleme arayışıdır (Hooks 2012; Spelman 1988 alıntılan Valentine 2007; Collins 1993; Zinn vd. 1986).

Başlarda kadın hareketini ve feminist kuramı, toplumsal cinsiyeti ırk/ etnisite, sınıf ve cinsel yönelim kategorileriyle bir arada düşünmeye çağırın kesişimsellik yaklaşımı sosyal bilimlerin çeşitli disiplinlerinde ve siyasa alanında bir analiz stratejisi olarak yaygınlaştıkça yaş, engellilik durumu, dini inanç, uyruk, mültecilik ve göçmenlik statüsü, coğrafya vb. gibi bireylerin toplumsal konumlarını etkileyen diğer farklılık kategorilerini de içerir hale gelmiştir (Hankivsky 2014; Hancock 2007; CRIAW-ICREF 2006). Bununla birlikte, başlarda ağırlıklı olarak ırk/ etnisite, toplumsal cinsiyet ve sosyal sınıf kategorilerinin yol açtığı “üçlü riskin” birbirine eklenmesiyle alt sınıfa mensup ve/veya beyaz olmayan kadınların nasıl daha kırılgan hale geldikleri, nasıl daha çok marjinalleştirildikleri incelenmiştir (King 1988; Davis 2008).

2 Davis (2008)'in makalesinde de siyah, lezbiyen ve feminist bir topluluk olduğu belirtilen aynı gruptan söz edilmiş, grubun 1977 yılına ait bir manifestosunda kesişimsellik içeriğinin yer aldığı söylenmiştir. Bahsedilen bu manifestonun başlığı verilmediğinden Collins (2015)'in söz ettiği manifestoyla aynı olup olmadığı kesin değildir. Kesin olarak söylenebilecek olan şey, ABD siyah feminist hareketi içerisinde yükselen çoklu-ayrımcılık çağrısının 1980'lerin başında oldukça görünür bir hale gelmiş olduğudur.

Ancak, kavramın içeriği büyüyüp geliştikçe hem yukarıda sözü edildiği gibi kesişimsellik yaklaşımının dikkate aldığı toplumsal eşitsizlik kategorilerinin sayısı artmış, hem de kadınların (ve farklı nedenlerle ayrımcılığa uğrayan diğer bireyler) maruz kaldığı toplumsal ayrımcılık ve baskının, farklı toplumsal kategorilerdeki güç ilişkilerinin oluşturduğu etkilerin birbirine basitçe eklenmesiyle ortaya çıkmadığı kabul edilir hale gelmiştir. “Basit bir eklenme etkisi” yerine, toplumsal cinsiyet, ırkçılık, sınıf sömürsü, patriarka, homofobi, heteronormativite vb. gibi toplumsal olarak inşa edilen farklılık kaynaklarının bu inşa sürecinde iç içe geçtikleri ve birbirlerini karşılıklı olarak belirledikleri kabulü yaygınlaşmıştır. Bu anlamda, örneğin, “toplumsal cinsiyet, heteroseksüellik ve homofobinin sınıfsal ve ırkçı önyargılar ve kabüllerin etkisiyle nasıl şekillendiği”, “ırkçılığın yer yer nasıl toplumsal cinsiyet ve cinsel yönelim üzerinden kurulduğu”, “homofobinin hakim toplumsal cinsiyet algılarıyla eklenerek nasıl değişik biçimler aldığı” gibi soruların yanıtlanması önemli hale gelmiştir (Parent vd. 2013; Meyer 2012; Davis 2008; Valentine 2007; King 1988).

Dolayısıyla, **kesişimsellik yaklaşımı** ya da Türkçe yazında da daha çok yer bulan ifadesi ile **çoklu- ayrımcılık/ çoklu- eşitsizlikler çerçevesi** toplumsal gerçekliğin karmaşık doğasını kavramak için farklı dinamiklere sahip güç ilişkisi alanlarının³ karşılıklı olarak birbirini nasıl etkilediğine bakmak gerektiğini vurgulamaktadır. Siyasaların da mümkün olduğunda bu bakış açısıyla elde edilen çözümler temel alınarak geliştirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu vurgu toplumsal eşitsizlik kategorilerinin her birinde bu kategorilere özgü güç ilişkisi dinamiklerinin varlığını reddetmek anlamına gelmemektedir. Altı çizilen nokta, bireylerin tekil yaşamlarının, toplumsal ve siyasal pratiklerin, kurumsal düzenlemelerin ve ideolojilerin monolitik bir biçimde analiz edilmesinin yetersiz kalacağıdır (Collins 2015; Davis 2008; Hancock 2007; Collins 1993).

Kesişimsellik Yaklaşımının Temel Varsayımları ve İlkeleri

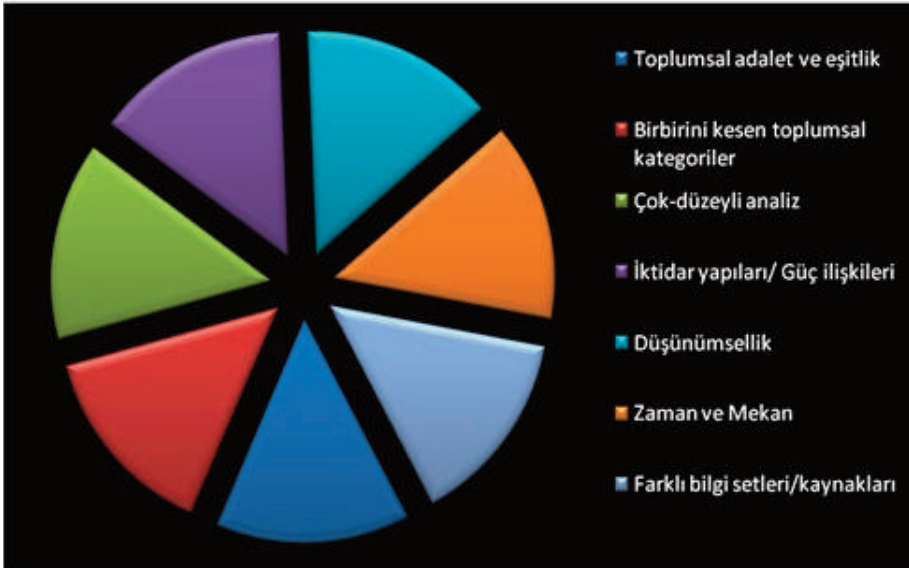
Bu bölümde kesişimsellik yaklaşımının temel varsayım ve ilkeleri özetlenecektir. Yaklaşımın belli başlı özellikleri Şekil 1’de verilmiştir. Bunlardan yola çıkarak tekrar etmek gerekirse, *çoklu-ayrımcılık yaklaşımının ana varsayımı bireylerin toplumsal konumlarının ve kimliklerinin (belirli bir zaman ve mekanda) birbirini karşılıklı olarak etkileyen (ancak kendilerine ait dinamikleri de olan) çeşitli iktidar yapıları (devlet kurumları, hukuk düzeni, sendikalar, medya, özellikle eğitim, çalışma yaşamı ve dini toplulukları içeren*

3 Türkçe’ye “baskı sistemleri” olarak çevrilebilecek “systems of oppression” terimi bu anlamda yazında sıklıkla kullanılmaktadır.

özel kurumlar vb.) içinde varolan güç ilişkilerinin (emperyalizm/ kolonyalizm, sınıfsal eşitsizlikler, patriarka, ırkçılık/ etnik ayrımcılık, homofobi, yaşa ve engel durumuna bağlı ayrımcılık vb.) kesişiminde belirlendiğidir. Bir bireyin ne tür bir kesişim noktasında yer aldığı onun ekonomik kaynaklardan aldığı pay, politik alana doğrudan katılımı ve/veya bu alandaki temsili, toplumdaki saygınlığı ve güvenliği gibi temel konuları doğrudan belirlemede, dolayısıyla bunların bireyler arasında nasıl dağıldığına bağlı olan toplumsal adaleti şekillendirmektedir (Hankivsky 2014; Hancock 2007; McCall 2005).

Bu varsayım üzerine temellenen kesişimsellik yaklaşımının gelişmesiyle birlikte feminizmin kadın ve erkekler arasında eşitlik arayışı daha geniş bir toplumsal adalet arayışının içine yerleştirilmiş ve patriarkal ilişki yapısının diğer güç yapılarıyla etkileşim halinde olduğunun altı çizilmiştir. Bu açıdan Bell Hooks'un dilimize de çevrilen "Herkes İçin Feminizm- Tutkulu Politika" kitabının başlığında da işaret edildiği üzere çoklu- ayrımcılık perspektifi (ve bunu benimseyen bir feminizm), en azından kuramsal düzeyde, ezilen ve dışlanan farklı toplum kesimlerinin deneyimlerini dikkate alan bir niteliğe sahiptir. *Dolayısıyla, çoklu-ayrımcılık perspektifinin yöntemsel olarak birden fazla toplumsal kategori ve ölçeği dikkate alan çok-düzeyleli analizi benimsemesi, temel varsayımlarına bağlı kaçınılmaz bir yöntembilimsel sonuç olarak değerlendirilebilir* (Hankivsky 2014; Hooks 2012; CRIAW-ICREF 2006).

Şekil 1: Kesişimsellik yaklaşımının başlıca özellikleri
Kaynak: Hankivsky 2014

Kesişimsellik çerçevesinin toplumsal adalet ve eşitlik arayışı, ona bir yandan-feminist hareket içinde kök salmasının da büyük etkisiyle- kapsamlı bir politik proje olma özelliği vermiş, siyasa üretme alanında da salt toplumsal cinsiyet eşitliği bakış açısının yetersizliğini vurgulamasını beraberinde getirmiştir. Başka bir deyişle, farklı toplumsal eşitsizlik kategorilerinin etkileşiminin yarattığı (maddi ve maddi olmayan) sonuçları ortaya koymak ve böylelikle toplumun en fazla kısıysallaştırılan ve baskı altında olan kesimlerinin sesi olmak hedefi bir siyasi proje olmasıyla yakından ilgilidir. Bu açıdan *toplumsal adalet amacına yönelik bir dönüşüm için mücadele etmeyi savunur ve aynı amacı taşıyan farklı demokratik toplum örgütleri arasında mümkün olan her türlü işbirliğini kurmasını, koalisyon olanaklarının aranmasını destekler* (Collins 2015; Hankivsky 2014; Davis 2008).

Bu çerçevede, kamu siyasalarının oluşturulmasında feminist ve LGBTİQA mücadelesi veren grupların toplumsal cinsiyet ve cinsel yönelim bakış açısını genişletecek alternatifler bulmasına -özellikle kültürel çeşitliliğin yüksek olduğu toplumlarda- şiddetle ihtiyaç olduğu belirtilmekte ve bu alternatifleri hükümetlerle/ kamu kurumlarıyla kurdukları temaslarda ana çerçeve olarak öne sürmelerinin önemi⁴ vurgulanmaktadır (CRIAW-ICREF 2006). Genel olarak feminist düşünceye, özel olarak da çoklu-ayrımcılık *perspektifine içkin olan eleştirel bakış açısı, bu bakış açısını kullanarak analiz yapan, politika üreten, eylem geliştiren kişi ve grupların kendi üzerlerine düşünmelerini (yani düşünümseelliği- reflexivity)/ sürekli bir öz-eleştiri pratiğini içerecek şekilde geniştir.* Daha basit bir ifadeyle, anaakım norm ve kabüllere yönelik toplumsal eleştiri yapanların, kendilerini (varsayımlarını, savlarını, söylem ve eylem biçimlerini, hesap verebilirliklerini vb.) de eleştirmesi ilkesel bir zorunluluk olarak kesişimselliğin içinde vardır. Bu ilkenin gerisindeki varsayım mevcut güç ilişkilerini ve iktidar yapılarını eleştirenlerin de bu yapı ve ilişkiler içinde yer aldığıdır. Bunların bilincinde olarak *eleştirel bir yaklaşım geliştirmek daima canlı tutulması gereken bir süreçtir ve eleştirilen yapıları yeniden üretmeye dönük söylem ve eylemlerde bulunmaya karşı uyanık kalma çabasıdır* (Davis 2008; CRIAW-ICREF 2006).

Feminist hareket içindeki gelişimine bakıldığında, kesişimsellik yaklaşımı grup birlikteliğinin grubun eşbiçimliliği ya da aynılığı anlamına gelmediği eleştirisinden türemiş, kişilerin tekil kimliklere sahip olmadığı varsayımı ile yaklaşarak insan hayatındaki nüansların keşfedilmesi ve kamu siyasalarında bu anlamda varolan eksikliklerin yarattığı adil olmayan sonuçların giderilmesi gerektiğini savunmuştur. Örneğin, önemli bir kısmı geçici, ev içi işlerinde çalışan göçmen

4 Diğer yandan, bu çerçeveyi kabul etmek konusunda mevcut kamu yönetimi pratiğinin ve devlet ideolojisinin direnç gösterebileceği ve temas edilen demokratik kitle örgütlerini tekil vurgular yapmaya yönlendireceğinin muhtemel olduğu da dile getirilmiştir (CRIAW-ICREF 2006).

kadınların yoğun olduğu yerlerde, toplumsal cinsiyet politikalarının kapsayıcı, tam ve etkili olması için göçmen ve mülteci politikaları ile ilgili sorunlara, toplumda göçmen kadınlara yönelik olarak varolan cinsiyetçilik dışındaki ayrımcı tutumlara ve emek pazarının esnek ve güvencesiz hale gelmesine de müdahale etmek gerekmektedir. Dolayısıyla, her ölçekteki siyasa üretim sürecinde, bir siyasa alanıyla ilgili olarak varolan eşitsizliklerin farklı kesimlerce aynı biçimde yaşanmadığı algısının yerleştirilmesi önemlidir. *Bu anlamda, Verloo (2006) "toplumsal cinsiyet anaakımlaştırması" (gender mainstreaming) stratejisi yerine "farklılıkların anaakımlaştırması" ya da "eşit(siz)liklerin anaakımlaştırması" stratejilerini önermektedir.* Bunun yapılabilmesi, yani varolan çoklu-eşitsizliklerin siyasalara yansıtılabilmesi için farklı bilgi kaynaklarına ulaşılması ve çeşitli veri setlerinin derlenmesi bir önşart olarak vurgulanmaktadır (Hankivsky 2014; Hancock 2007; CRIAW-ICREF 2006; Verloo 2006).

Çoklu-ayrımcılık yaklaşımının kadınların maruz kaldığı farklı eşitsizlik biçimlerinin açığa çıkarılması yoluyla daha etkili siyasalar üretililebileceği şeklindeki pratiğe dönük bu önerisi, kavramsal düzeyde *bağlam bağımlılık konusundaki varsayımına* dayanmaktadır. Bu varsayımına göre toplumsal eşitsizlik kategorileri ve bunların iktidar yapıları içindeki belirleyiciliği toplumdan topluma ve aynı toplum içinde de tarihsel ve mekansal olarak değişiklik göstermektedir. Diğer bir anlatımla, kadınların ezilmişliği evrensel bir gerçek olmakla birlikte somut ve etkin çözümlerin tanımlanan evrensel bir kadın sorunu üzerinden üretilemeyeceğinin altı çizilmektedir. Çünkü iktidar ilişkileri farklı toplumsal bağlamlarda ve farklı ölçeklerde son derece farklılaşan dinamikler göstermekte, dolayısıyla *bireylerin toplumsal konumlarını belirleyen "kesişimsel ayrımcılık alanlarının" oluşumu da tarihsel, coğrafi, siyasi, kültürel anlamda özgünlükler içererek çeşitlenmektedir* (Davis 2008; Valentine 2007; CRIAW-ICREF 2006; Collins 1993; Zinn vd. 1986).

Kesişimsellik yaklaşımının baskı, ayrımcılık ve dolayısıyla eşitsizlik üreten ilişkilerin coğrafi olarak değişkenlik gösterdiği yönündeki kabulü, mekanla ilgili disiplinlerle bağının kurulmasında şüphesiz ki öncelikli bir yer tutmaktadır. Ancak, yerele ve bireye özgü sorunların ortaya çıkarılmasına odaklanan bu yöntemsel yaklaşım birey deneyimlerinin oluşmasında yapısal etmenleri ve yerel/ yerel-altı ölçeğin üst ölçeklerle etkileşimini dışlamamakta, aksine analiz çerçevesinin bunların karşılıklı etkileşimini temel alması gerektiği vurgulanmaktadır (Hankivsky 2014; Reeves 2012; Collins 1993).

Mekanı Konu Eden Disiplinlerde Çoklu-ayrımcılık Yaklaşımı

Hem kesişimsellik yaklaşımının feminist hareket içinde ortaya çıkışı hem de sosyal bilimlerde yaşanan mekansal (uzamsal) dönemeç 1970'li yıllarda, yani modernite eleştirilerinin yoğunlaştığı bir dönemde gerçekleşmiştir. Diğer bir deyişle, modern kurumlar, siyaset ve siyasa üretme biçimleri, demokrasi ve temsiliyet, bilimsel yöntem gibi konularda hakim olan mevcut paradigmaların hararetle tartışıldığı bir zamanda, bu iki farklı alanda yaşanan değişimin ortak çıkış noktası modernitenin evrensellik, kapsayıcılık ve akılcılık iddialarının olumsuz sonuçlarını eleştirmek olmuştur. Bu eleştiriler kapsamında, farklı sosyo-mekansal bağlamların insan yaşamını yönlendiren kurumlar, yapılar, ilişkiler açısından önemi, bu bağlamların analizinde güç kavramının merkezi bir yer edinmesi gerekliliği ve disiplinler arası, çok-boyutlu bakış açısı vurgulanmıştır (Warf ve Arias 2009; Thrift 2006). Planlama özelinde baktığımızda ise kapsamlı-rasyonel planlamanın toplumun ezilen kesimlerinin yaşamını iyileştiremediği ve toplumsal eşitsizlikleri ürettiği, çünkü bizzat kapitalizmin yaslandığı eşitsiz sınıf ilişkilerini ve patriarkal ilişkileri esas aldığı yönünde önemli eleştiriler yükseltilmiştir. Başka bir deyişle, planlama kararlarının teknik ve objektif kararlar olmadığı, bu kararların toplumda var olan hiyerarşik güç ilişkileri içinde üretildiğinin altı çizilmiştir. Bu kapsamda kentte yaşayan farklı grupların sınıfsal konum, etnik köken ve göçmen/ yerli olma durumlarına bağlı olarak planlama ve kamu hizmetleri kapsamında uğradıkları sosyo-mekansal eşitsizlikler araştırma konusu edilmiştir (Davidoff 1965 aktaran Şengül 2002; Massey 1984; Lefebvre 1991; Harvey 1985).

Kısacası, genel olarak baktığımızda coğrafya, kent çalışmaları ve planlama alanlarında 1970'lerden itibaren hız kazanan ve toplumsal adalet perspektifini öne çıkaran eleştirel yaklaşımlar, daha özelden ise bu alanlardaki feminist ve LGBTİQA/queer açılımlarda, kavramsal olarak açıkça belirtilmiş olmasa dahi, çoklu-ayrımcılık yaklaşımıyla paylaşılan ortak yanlar olduğu görülmektedir. Aşağıda iki farklı başlık altında, anılan bu alanlarda kesişimsellik yaklaşımını benimseyen ya da bu yaklaşıma yakın bakış açıları geliştiren kuramsal ve görgül çalışmalar özetlenecektir.

Coğrafya ve Kent Çalışmalarındaki Yeri

Feminist coğrafyanın öncülerinden olan *Doreen Massey* mekan ve yer kavramlarının yerleşik tanımlarını eleştirerek ne toplumsal cinsiyet kimliklerinin ne de yerelliklerin sabit ve verili oluşumlar olmadığını, bunların farklı coğrafyalarda ve farklı dönemlerde toplumsal olarak kurulduğunu belirtmiştir (Massey, 1984). Açmak gerekirse, bir yerdeki toplumsal cinsiyet ilişkilerinin o yerelin

ekonomik, sosyo- kültürel ve hatta ekolojik özgünlüklerinin devingenliği içinde oluştuğunu, dolayısıyla toplumsal cinsiyet ilişkilerinin coğrafi (ve tarihi) olarak çeşitlilik gösterdiğini belirtmiştir (Massey 1994).

Feminist coğrafyanın bir başka köşetaşı çalışmasını yapan *Hanson ve Pratt* (1995), yerel emek pazarının şekillenmesinde toplumsal cinsiyet ve ırk/ etnisite ayrımının etkilerini incelemişlerdir. Yaptıkları çalışmada erkek egemenliği, sınıf ilişkileri ve ırka/ etnisiteye dayalı ayrımcılık arasındaki ilişkiyi bağlamsal olarak ve bu konudaki mevcut çalışmaların odak aldığı bölge ve ülke ölçeğinden daha alt ölçeklere inerek (yani yerel ve yerel-altı ölçekler) ele almışlardır. Farklı ayrımcılık ilişkileri arasındaki etkileşimin kent fiziksel yapısı olan ilişkisini ise temelde ev-iş mesafesi ile kamusal hizmetlere ve nitelikli işlere erişim ölçütleri üzerinden kurmuşlar, kadınların iş ve diğer kaynaklara erişimi açısından karşılaştıkları mekânsal kısıtları yerel özgünlükleri içinde ortaya koymuşlardır.

McDowell ve Sharp (1997) kesişimselliğin merkezi görüşüne daha açıktan eğilen bir bakış açısıyla toplumsal cinsiyetin kadın/ erkek tüm bireyler için kimliğin sadece bir parçası olduğunu ve toplumsal cinsiyet, ırk/ etnisite, cinsel yönelim ile toplumsal olarak inşa edilen diğer ayrımlar arasında karmaşık ilişkilerin var olduğunu vurgulamışlardır. Diğer taraftan, Doreen Massey'e benzer şekilde, gerek bu karmaşık kesişimlerin gerekse tek başına toplumsal cinsiyetin sahip olduğu anlamın zamana ve mekâna göre değiştiğini söylemişlerdir.

Göç çalışmalarının ise feminist coğrafya içinde kesişimsellik yaklaşımının en somut biçimde kullanıldığı çalışma alanı olduğunu söylemek mümkündür. "Göçün kadınlaşması" olgusunun giderek belirginleşmesi, yani kadınların göç sürecinde giderek erkeklere bağımlı değil aksine bağımsız bireyler olarak yer almaları göçmen kadınların deneyimlerini çeşitlendirmiştir. Bu da çoklu-ayrımcılık perspektifinin göç çalışmaları içinde etkili bir yaklaşım haline gelmesinde önemli bir etkidir (Silvey 2004). Bu kapsamda, gerek uluslar arası gerek aynı ülke içinde gerçekleşen kırdan kente göç sürecinin kadın özneleri giderek artan sayıda çalışmada çoklu-ayrımcılık yaklaşımı açısından ele alınmaktadır (Anthias 2012; Brooks ve Redlin 2009; Pessar ve Mahler 2001; Kofman vd. 2000).

Kent ölçeğine ve yapıllı çevreye ağırlık veren kent çalışmaları alanında, kesişimsellik yaklaşımını benimseyen bir örnek olarak, kadınların kent içindeki farklı mekan (ve zaman) deneyimlerini "sınır" kavramı etrafında ele alan bir derleme kitaptan bahsedilebilir. "Kent Toplumsal Cinsiyeti: Kadınlar, Sınırlar ve Kentsel Yaşam İmgelemleri" (Gendering the City: Women, Boundaries, and Visions of Urban Life) (Miranne ve Young 2000) adlı derleme kitapta kentin toplumsal cinsiyet ekseninde ve çeşitli sınırlar boyunca nasıl örüldüğüne

odaklanılmış ve bu örüntü içersinde kadınların farklılaşan deneyimlerini ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Kadınların kentteki deneyimlerini belirleyen görünür ve görünmez sınırların nasıl algılandığı, bunların kadınların mekan kullanımını nasıl etkilediği ve bu sınırların aşılması için ne tür mücadelelerin verildiğini anlamaya çalışan araştırmaların toplandığı bu kitaptaki ortak kabul, sınırların cinsiyetçilik yanında sınıf, ırk ve etnisite ile bağlantılı baskıların kesişim alanında toplumsal olarak oluşturulduğudur.

Planlama alanına bakıldığında ise Moser (1993)'in "Toplumsal Cinsiyet, Planlama ve Kalkınma" isimli kitabında kesişimsellik yaklaşımına oldukça yakın bir çerçeveyi benimsediği ve bu çerçeveden yaklaşarak "toplumsal cinsiyet planlaması" perspektifini geliştirdiği görülmektedir. Moser, kadınların stratejik ve pratik gereksinimleri arasındaki ayrımı⁵ takiben toplumsal cinsiyet planlamasının ana gündeminin sınıf, ırk/etnisite, din ve coğrafi konuma bağlı olarak belirlenen stratejik ihtiyaçların karşılanması ve bu yolla kadınların güçlendirilmesi olduğunu söylemiştir. Stratejik ihtiyaçların karşılanması için ise birbirini mantıksal bir ilişki içinde takip eden planlama aşamalarına değil birbiriyle çakışan/kesişen ve tekrarlanan aşamalardan oluşan dinamik bir planlama sürecine geçilmesini önermiştir. Ayrıca, planlama alanının analizi yapılırken bu alana özgü niteliklerin açığa çıkarılmasına odaklanılması ve evrensel bir kadınlık durumu olduğu düşüncesi⁶ ile mevcut istatistiki kategorilerde temsil edilen basmakalıp varsayımların (örneğin kadını maddi açıdan bağımlı ev hanımı, erkeği gelir getiren hanereisi olarak gören ikilikler) bir kenara bırakılması gerektiğini vurgulamıştır (Moser 1993).

Türkiye'de yerel politikalar ve planlamaya toplumsal cinsiyet perspektifinden bakan öncü isimlerden olan Ayten Alkan da 1999 tarihli "Toplumsal Cinsiyet ve Kent Planlaması" yazısında çoklu-ayrımcılık çerçevesine gönderme yaparak toplumsal farklılıkların oluşumunda toplumsal cinsiyetin yanı sıra sınıf, ırk, etnisite, gelir durumu, din gibi etmenlerin çapraz kesen etkilerinin de önemli olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla, kadınları tekil bir kategori olarak varsaymanın güç olduğuna değinmiştir. Ancak, ataerkil toplumsal düzen içinde kadınların yapılı çevreyle ilişkilerinde yaşadıkları birçok ortak sorun olduğunun altını çizerek, mekansal düzenlemeler yapılırken "kadınların bir toplumsal kategori olarak" siyasa ve uygulama süreçlerine katılmaları konusundaki taleplerin önemine dikkat çekmiştir (Alkan, 1999).

5 Kadınların pratik ve stratejik ihtiyaçları şeklindeki ayrım ilk kez Molyneux (1985) tarafından "pratik ve stratejik çıkarlar" ifadesiyle yapılmıştır.

6 Moser (1993) kadınların toplumsal rollerinin yere göre değiştiğini anlatmak için güneydoğu Asya ülkelerinde inşaat işlerinin bir bölümünün (yol ve atıksu altyapısının tamiratı gibi) kadın işi olarak görülmesi örneğini vermiştir.

Planlama Uygulamalarındaki Yeri

Genelde kentsel politikalara, özelde ise planlama pratiğine baktığımızda toplumsal cinsiyet kategorisinin genelde tek başına ele alındığı görülmektedir. Bu kapsamda, toplumsal cinsiyet eşitliği (gender mainstreaming), toplumsal cinsiyet denetimini (gender auditing), toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme (gender budgeting) gibi kavramları temel alan kurumsal analizler ana eğilim olarak kentsel politikaların kadın ve erkek şeklindeki iki kategori üzerinde eşit etki yapmasını hedeflemektedir (Reeves vd. 2012). Böylelikle konut dahil kamu hizmetlerine, mekansal hareketlilik imkanlarına ve çalışma olanaklarına erişim, güvenlik ve emniyet koşulları ile siyasal katılım gibi temel alanlarda kadın ve erkekler arasındaki farklılıkların nasıl giderilebileceği tartışılmaktadır.

Söz konusu tartışma ve değerlendirmeler ile bunların getirdiği çözüm önerileri kadın ve erkek şeklindeki çok genel iki kategoriye indirgenmiş ve kadınları homojen bir bütün olarak gören dar bakış açısına sıkışmış değildir. Bu çalışmalardan bazıları toplumsal yaşamda yüzyüze kaldığımız ve/veya tanık olduğumuz ayrımcılık olgusunun farklı kaynakları olduğuna dikkat çeken kesisimsellik yaklaşımını açıktan ya da örtük şekilde içermektedirler. Ancak, bunlar şimdilik dünya üzerinde gerçekleşen planlama ve kentsel politika pratiğinin çok küçük bir kısmını oluşturmaktadır.

Birleşik Krallık ve İrlanda'daki plancıların meslek örgütü (Royal Town Planning Institute) yayımladığı bir raporda kent içine dağılmış durumdaki halka açık havuzların kent dışındaki büyük bir komplekse taşınması ile ilgili yerel bir kararının farklı grupların erişimi açısından değerlendirildiği bir örneğe yer verilmektedir. Değerlendirme sonucunda havuzların kent dışına taşınmasının özellikle özel araca sahip olmayan bireyler ve aileler ile bazı yaş gruplarını ve kadınları olumsuz etkileyeceği ortaya konmuştur. Tedavi ya da hastalıklardan korunmak amacıyla havuzları yoğun şekilde kullanan yaşlıların, okul sonrasında sosyal ve sportif bir aktivite olarak (refakatçileri olmaksızın) havuzlara giden çocukların ve -çocuk bakımı ebeveynler arasında eşit bölüşülen değil daha çok kadının yüklendiği bir sorumluluk olduğundan- çocuklarını kent dışındaki havuzlara taşımak zorunda kalacak olan kadınların dezavantajlı duruma itileceği belirlenerek tasarıdan vazgeçilmiştir (<http://www.rtpi.org.uk/media/6338/GenderEquality-PlanMaking.pdf>). Bu örnek kesisimsellik yaklaşımının açıktan ifade edilmese de kentsel siyasaların etki analizinde yer aldığını göstermektedir.

Toplumsal cinsiyet kategorisine odaklanan genel siyasa üretme yaklaşımına karşın çoklu-ayrımcılık perspektifinin en azından kavramsal düzeyde uluslararası kuruluşların analizlerinde de yer almaya başladığı görülmektedir.

Örneğin, Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Programı kapsamında hazırlanan “Toplumsal Cinsiyet ve Kent Planlama” başlıklı raporda (Reeves 2012) kesişimsellik kavramına -raporun başında verilen terimler sözlüğünde- yer verilmiş ve metin içinde eşitsizlik ve dezavantajlılık halleri açısından kadınlar (ve hatta erkekler) arasında küresel ve yerel ölçekte önemli farklılıklar olduğuna değinilmiştir.

Değerlendirme ve Sonuç

Feminist kuram içinde en az kırk seneden beri süregelen tartışmalar sayesinde kesişimsellik ya da çoklu-ayrımcılık yaklaşımı etrafında önemli bir düşünsel birikim oluşmuştur. Yazının ilk bölümünde bahsedildiği üzere yaklaşımın asıl kökleri ırk/ etnisite ve sınıf kökenli ayrımcılığı toplumsal cinsiyet ayrımcılığı ile birarada yaşamış olan kadınların deneyim ve mücadelelerindedir. Bu anlamda, kesişimselliğin ayrımcılığın her türüne karşı mücadele eden, yani genel sosyal adalet yönünde bir değişimi zorlayan düşünsel/ pratik bir tabanı vardır.

Diğer yandan gelişim süreci içinde, kesişimsellik yaklaşımı postmodern paradigmanın (toplumsal kaynaklarına bakılmaksızın) “çeşitliliklerin benimsenmesi” vurgusunun etkisinde kalmış, bu etki neoliberalizmin tüm değerleri piyasa değerine indiren yapısı ile bütünleşmiştir. Sonuçta, kadınlar arasındaki ırksal ve sınıfsal eşitsizlikleri karşı-hegemonik ve dönüştürücü bir siyasi proje geliştirilmesi amacıyla vurgulayan orijinal kesişimsellik yaklaşımı (eşitsizlik olarak farklılık algısı), toplumsal olarak kurulan ayrımcılık ve eşitsizlik biçimlerini kadınların “renkliliği ve çeşitliliği” olarak gören (çeşitlilik olarak farklılık algısı) apolitik bir yaklaşıma indirgenmiştir (Sırma 2013; Davis 2008). Öyle ki çeşitliliğin böylesine parçacıl biçimde sunulduğu kadınların geçerli bir kategori olarak toplumsal ve siyasi analize girip girmeyeceğinin sorgulanmasına kadar varabilmektedir (Rahder ve Altilia 2004)

Bu değerlendirmeler ışığında baktığımızda, bu yazıda toplumsal adalet kaygısı taşıyan kesişimsellik fikrinin benimsendiği, homojen bir bütün olmadıkları varsayımı saklı tutularak kadınların geçerli bir analiz kategorisi olarak kabul edildiği ve planlamaya yapacağı olası katkıların bu genel çerçevede ele alınacağı öncelikle belirtilmelidir. Aksi durum, Rahder ve Altilia (2004)’nın belirttiği gibi kesişen, karmaşık kimliklerin varlığının belirsiz bir çeşitlilik fikri (yani güç ilişkileriyle bağlantısı kurulmamış) altında toplanması olacaktır. Başka bir deyişle, bireylerin çeşitlenen toplumsal konumlarının ve kimliklerinin farklı güç ilişkilerinin yarattığı eşitsizlikler dolayımından çıkarılması toplumsal baskı ve sömürü kaynağı olan toplumsal kodların “kültürel görecelilik” kabulü altında meşru kılınması tehlikesini barındırmaktadır. Diğer yandan, feminist ve queer

politika bağlamında bu tehlikenin oluştuğu kritik zeminlerden birinin tanınma ile yeniden dağıtım talepleri arasındaki dengenin kurulamadığı, yani “tanınma eksenli politikanın” (politics of recognition) “yeniden dağıtım talepli politikayı” (politics of redistribution) bastırıldığı durumlar olduğu da not edilmelidir (Bondi ve Rose 2003).

Bazı noktaları bu şekilde açığa kavuşturduktan sonra “çoklu-ayrımcılık perspektifinin planlama ve kent çalışmalarına katkıları neler olabilir?” sorusuna verilecek yanıtlar şu şekilde özetlenebilir;

- Planlamanın içine sürüklendiği piyasa yönelimli uygulamaların eleştirilmesi ve bu eleştirilerden yola çıkarak planlamanın toplumsal adaletin sağlanmasının bir aracı olarak canlandırılması konusunda etkili bir rehber olabilir. Çoklu-ayrımcılık perspektifinin temel bakış açısı ve ilkeleri bu yönde varolan “kent hakkı”, “adil kent” gibi kavramsal çerçevelerle de örtüşmektedir.
- Kent planlamanın temel varsayımlarına yöneltilen feminist eleştirilerden biri planlamanın nesnesi olarak tanımlanan “kamu”nun (public) aslında erkek bakış açısıyla kurgulandığıdır. Bu anlamda feministler planlamanın öznesi olarak kabul edilecek “kamuların” (publics), bütüncül bir bakış açısıyla ele alınmasını önermektedir (MacGregor 1995 aktaran Miranne ve Young 2000). Çoklu-ayrımcılık perspektifi kadınlar ile erkekler ve kadınların kendi aralarındaki farklılıkların bütüncül bir toplumsal adalet çerçevesine oturulması önerisi ile farklı feminist bakış açılarının planlamaya yönelttiği bu ortak eleştiriyi kuvvetlendirmektedir.
- Çoklu-ayrımcılık yaklaşımı, planlamanın toplumsal eşitsizliklerin azaltılması amacıyla yeniden dağıtımın bir aracı olarak –özellikle yerel düzeyde- görev yapması yönündeki uygulamaları yönlendirebilir. Başka bir deyişle, ilkesel düzeyde genel ve kapsayıcı toplumsal adalet ilkesinin uygulamada yerelin farklılıklarının dikkate alınarak işlerliğe sokulması için uygun bir düşünsel zemin sağlamaktadır. Bununla ilişkili olarak planlama ve kent çalışmaları için son derece önemli olan ölçeklerarası çalışma metodolojisiyle de uyumludur.
- Cinsiyete duyarlı veri toplanması ve analiz edilmesi konusunda ciddi eksikliklerin olduğu ülkemizde (Demirdirek ve Şener 2014) bu eksikliklerin giderilmesi stratejisinde çoklu-ayrımcılık yaklaşımından yola çıkılması ve mevcut sistemin toplumsal cinsiyet yanında ekonomik konum, ırk/etnisite, din, yaş, göçmenlik durumu, engellilik durumu vb. gibi kategorileri de içerir biçimde güncellenmesi anlamlı olacaktır. Bu güncellemeye planlama ve yerel politikaların uygulama ölçeği olan kent ve kent-altı ölçeklerde özellikle ihtiyaç olduğu not edilmelidir.

- Kesişimsellik yaklaşımı özellikle sosyo-kültürel açıdan heterojen olan toplumlardaki planlama pratiği için önemlidir. Bu anlamda, örneğin göçmen nüfusun yoğun olduğu Kanada’da kesişimsellik yaklaşımı kentsel siyasa analizlerinde yaygınlaşmaya başlamıştır. Ülkemizde de, Suriyeli mültecilerin/göçmenlerin varlığıyla artan sosyo-kültürel farklılıkların planlama dahil kamu politikalarına yansıtılması geç kalınmış bir gerekliliktir. Diğer yandan, ülkemizde 6360 sayılı yasa ile sayıca artan metropolitan yönetimler ile kentsel ve kırsal nitelikli alanlar tekil bir yönetim altında birleştirilmiştir. Bu açıdan metropolitan alanda ulaşım ve altyapı gibi temel kamu hizmetlerini sunmakla görevli hale gelen büyükşehir belediyelerinin bu hizmetlerin sunumunda kentsel ve kırsal alanda yaşayan kadınlar arasındaki farklılıkları dikkate almaları beklenmektedir. Bu noktalar da akılda bulundurularak son yıllarda Türkiye’de uluslararası proje ve desteklerin etkisiyle artan toplumsal cinsiyete duyarlı kent/ yerel yönetim/kamu politikaları uygulamalarının kesişimsellik perspektifi ile daha da güçlendirilmesi yararlı olabilecektir⁷.
- Kesişimsellik, ülkemizde son dönemde kentsel gelişme sürecinin önemli bir parçası haline gelen kentsel dönüşüm projelerinin kadınların sosyo-mekansal deneyimleri üzerinde yarattığı etkileri, toplumsal cinsiyetle bütünleşen diğer değişkenler açısından da inceleme fırsatı sunar⁸. Bu anlamda, söz konusu projelerin süreç tasarımında genelde eksik olan sosyo-ekonomik boyutun geliştirilmesi yönünde önemli girdiler sağlayabilir.
- Planlamanın, özel-kamusal alan ayırımına sıkı bağlılığının bir sonucu olarak faaliyet alanını kamusal mekanla sınırlaması ve özel alanda olup biteni dikkate almaması, belirsiz bir kamu kavramı ardında kadınların öncelik ve gereksinimlerine karşı duyarsız kalması ve bu anlamda patriarkanın yeniden üretilmesinde önemli bir rol oynaması planlamaya yöneltilen feminist eleştirilerin başında gelmektedir. Bu gerçekçi ve haklı eleştirilere karşın planlama kuram ve uygulamasına hakim olan erkek egemen tavrın kolayca değişmeyeceği de tahmin edebileceğimiz bir durumdur. Bu değişimi sağlamak açısından feminist planlama yaklaşımının disiplin içinde bir karşı-hegemonya projesi yaratmasına ihtiyaç vardır ve bu anlamda çoklu-ayrımcılık yaklaşımının katkısına başvurulabilir.

7 Bu anlamda BM desteğiyle ülkemizde yürütülen Kadın Dostu Kentler Projesi ve proje kapsamında Altay Başkan (2015) tarafından hazırlanan “Kadın Dostu Kent Planlaması ve Tasarım İlkeleri Rehberi” çoklu-ayrımcılık perspektifini tanımlamak ve kadını güçlendiren sosyo-mekansal düzenlemeler açısından yerel öngünlüklere dikkat edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

8 Örneğin, Aktaş Mahallesi’nde (Mamak, Ankara) yürüttüğü feminist etnografik çalışmada Hatiboğlu Eren (2015) mahallede gerçekleşen kentsel dönüşüm projesinin kadınlar üzerinde toplumsal cinsiyet rolleri açısından yarattığı etkinin etnisite ve yaş gibi diğer değişkenlerle etkileşim içinde olduğunu tespit etmiştir.

Toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya dönük planlama ve tasarım sürecinin hayata geçirilmesi açısından Avusturya'nın başkenti Viyana'da 1990'lı yılların başında başlatılan "Kadın-İş-Kent" projesi bu anlamda güzel bir örnek sunmaktadır. Son derece başarılı olan bu uygulama projesi sayesinde, kadınların konut sunumu, ulaşım ve diğer kentsel servislere erişimi ile kamusal alan kullanımları gibi pek çok temel alanda önemli kazanımlar sağlanmıştır. Bununla birlikte bizzat projeye katılan kadın planlıcılarının yaptığı değerlendirmede, projenin kadın ve erkeklerin kenti kullanımlarındaki farklılıklar konusundaki bazı net yargıları kuvvetlendirebileceğinden söz edilmiş ve varolan ataerkil hegemonyanın sürdürülmesine yönelik ayak diremelerden bahsedilmiştir. Bu nedenle projenin ilerleyen yıllardaki tanıtımında toplumsal cinsiyet eşitliği ya da anaakımlaştırılması terimi yerine "adil bölüşülen bir kent" (fair-shared) tanımlamasını kullanmaya başlamıştır (<http://www.citylab.com/commute/2013/09/how-design-city-women/6739/>).

Toplumsal cinsiyet eşitliğini daha genel bir eşitlik kavramıyla bir arada ele almak, ataerkil değerlerin kurumsallaştığı pek çok alandan biri olan planlamaya feminist bakış açısının yerleştirilmesinde toplumsal açıdan olduğu kadar stratejik-politik açıdan da anlamlı bir yöntem olabilir. Başka bir deyişle, erkeklerin mekanlarına karşı kadınların mekanlarının yaratılması ile kadınlar arasındaki farklılıkların giderilmesi yoluyla toplumsal adalete katkı yapmak feminist bir planlama için son derece önemlidir ve kesişimsellik yaklaşımının hem farklı ihtiyaçlara duyarlı hem de kapsayıcı bakış açısı bunu vaat etmektedir. Sandercock ve Forsyth (1992)'un da vurguladığı gibi kadınların ve LGBTQİA bireylerin kentsel ve kırsal yaşam alanlarındaki pratik ihtiyaçlarının giderilmesine dönük "kadın/LGBTQİA ve konut/ ulaşım/ kamusal mekan vb." şeklindeki betimleyici çalışmaların yanında bu grupların uğradığı baskı, şiddet ve ayrımcılığın karmaşık toplumsal kökenlerini açıklayacak ve kökten değişim konusunda geniş kesimleri ikna edici rol oynayabilecek bir stratejik çerçeveye de ihtiyaç vardır. Kesişimsellik ya da çoklu-ayrımcılık perspektifi genel itibariyle bu ihtiyacı karşılayacak potansiyele sahip görünmektedir.

Bu anlamda kadınların ve LGBTQİA bireylerin özgürleşmesi ve güçlenmesi açısından stratejik ve pratik gereksinimler arasındaki ayrımı akılda tutmak ve planlamanın daha çok pratik ihtiyaçların giderilmesi konusunda işlevsel olduğunu hatırlamak da önemlidir. Bir başka deyişle, planlama alanında elde edilecek feminist kazanımlar toplumsal cinsiyet rollerinin dönüşümüne dair çözümlerden çok, kadınların ataerkil sosyo-mekansal çevre içindeki varoluşlarını rahatlatacak niteliktedir. Bu sınırlılıklarına karşın planlamanın düşünsel varsayımları ve pratiği içinde feminist eleştirinin gelişmesi, özellikle ülkemizdeki planlama

ve kentsel dönüşüm uygulamalarının toplumsal cinsiyet körü yaklaşımı düşü-
nüldüğünde, acil bir gereksinimdir.

Kaynakça

Alkan, A. (1999) Toplumsal Cinsiyet ve Kent Planlaması, *Ankara SBF Dergisi* 54(4), s. 1-29.

Altay Baykan, D. (2015) Kadın Dostu Kent Planlaması ve Tasarım İlkeleri Kitabı. Ankara.

Anthias, F. (2012) Transnational Mobilities, Migration Research and Intersectionality Towards a Translocational Frame, *Nordic Journal of Migration Research* 2(2): 102-110.

AWID (2004) Intersectionality: A Tool for Gender and Economic Justice, <https://www.awid.org/publications/intersectionality-tool-gender-and-economic-justice> [18.02.2017 tarihinde erişildi.]

Bondi, L. ve Rose, D. (2003) Constructing gender, constructing the urban: A review of Anglo-American feminist urban geography, *Gender, Place & Culture*, 10 (3): 229-245.

Brooks, W.T. ve Redlin, M. (2009) Occupational Aspirations, Rural to Urban Migration and Intersectionality: A Comparison of White, Black, and Hispanic Male and Female Group Chances for Leaving Rural Counties, *Southern Rural Sociology* 24(1): 130–152.

Collins, P.H. (2015) Intersectionality's Definitional Dilemmas, *The Annual Review of Sociology* 41: 1–20

Collins, P.H. (1993) Toward a New Vision: Race, Class, and Gender as Categories of Analysis and Connection, *Race, Sex & Class* vol. 1, No. 1 (Fall 1993): pp. 25-45

CRIAW-ICREF (2006) Intersectional Feminist Frameworks-An Emerging Vision, *Canadian Research Institute for The Advancement of Women*, http://www.criaw-icref.ca/product-print.php?id_product=27 [18.02.2017 tarihinde erişildi.]

Davis, K. (2008) Intersectionality as buzzword: A sociology of science perspective on what makes a feminist theory successful, *Feminist Theory* vol. 9(1): 67–85.

Demirdirek, H. ve Şener, Ü. (2014) 81 İl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi. Ankara: TEPAV Yayınları.

Hatiboğlu Eren, B. (2015) Kent içi yoksul alanların dönüşümüne feminist bakış: Ankara-Aktaş mahallesi örneğinde 'imkânsız medeniyet' TOKİ, *Fe Dergi: Feminist Eleştiri* Cilt 7, Sayı 1.

Hancock, A.M. (2007) When Multiplication Doesn't Equal Quick Addition: Examining Intersectionality as a Research Paradigm, *Perspectives on Politics* vol. 5 (1): 63-79.

Hankivsky, O. (2014) Intersectionality 101, *The Institute for Intersectionality Research & Policy*, https://www.sfu.ca/iirp/documents/resources/101_Final.pdf. [18.02.2017 tarihinde erişildi.]

- Hanson, S. ve Pratt, G. (1995) *Work, Space and Gender*. New York ve London: Routledge.
- Harvey, David. 1985. On planning the ideology of planning içinde *The Urbanization of Capital*, ss. 165-84. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Hooks, B. (2012) Herkes için Feminizm-Tutkulu Politika. İstanbul: BGST Yayınları.
- King, D. K. (1988) Multiple Jeopardy, Multiple Consciousness: The Context of a Black Feminist Ideology, *Signs* vol. 14, no. 1: 42-72.
- Kofman, E., Sales, R., Phizucklea, A. ve Raghuran, P. (der.) (2000) Gender and international migration in Europe. London and New York: Routledge.
- Lefebvre, H. (1991) *The Production of Space*. Oxford: Blackwell.
- Massey, D. (1984) *Spatial Divisions of labour*. London: Macmillan.
- Massey, D. (1994) *Space, Place and Gender*. Cambridge ve Malden: Polity Press.
- McCall, L. (2005) The Complexity of Intersectionality, *Signs: Journal of Women in Culture and Society* vol. 30 (3): 1771-1800.
- McDowell, L. ve Sharp, J. (der.) (1997) *Space, Gender and Knowledge: Feminist Readings*. London: Arnold.
- Meyer, D. (2012) An Intersectional Analysis of Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgender (LGBT) People's Evaluations of Anti-Queer Violence, *Gender & Society*, vol. 26 no. 6: 849-873.
- Miranne, K. B. ve Young, A. H. (2000) (der.) *Gendering the City: Women, Boundaries, and Visions of Urban Life*. Lanham: Rowman & Littlefield Publisher.
- Molyneux, M. (1985), Mobilization without Emancipation? Women's Interests, the State, and Revolution in Nicaragua, *Feminist Studies*, 11 (2): 227-254.
- Moser, C.O.N. (1993) *Gender, Planning and Development: Theory, Practice and Training*. London ve New York: Routledge.
- Parent, M.C., DeBlaere, C., Moradi, B. (2013) Approaches to Research on Intersectionality: Perspectives on Gender, LGBT, and Racial/Ethnic Identities, *Sex Roles* 68: 639-645.
- Pessar, P.R. ve Mahler, S. J. (2001) "Gender and Transnational Migration", *Transnational Migration: Comparative Perspectives* Princeton University Konferansında (30 Haziran-1 Temmuz 2001) sunulan bildiri.
- Rahder, B. ve Altília, C. (2004) Where is Feminism in Planning Going? Appropriation or Transformation?, *Planning Theory* vol. 3(2): 107-116.
- Reeves, D., Parfitt, B., Archer, C. (2012) *Gender and Urban Planning: Issues and Trends*. UN-HABITAT, Nairobi.

Sandercock, L. ve Forsyth, A. (1992) A Gender Agenda: New Directions for Planning Theory, *Journal of the American Planning Association* 58 (1): 49-59, DOI: 10.1080/01944369208975534

Sırma, B. (2013) Intersectionality Undone: Saving Intersectionality from Feminist Intersectionality Studies, *Du Bois Review*, 10 (2): 405-424.

Silvey, R. (2004) Power, difference and mobility: feminist advances in migration studies, *Progress in Human Geography* 28 (4): 1-17.

Şahin, S. ve Köylü, M. (2016) Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı İçin LGBT Hakları El Kitabı. Ankara: Kaos Gey ve Lezbiyen Kültürel Araştırmalar ve Dayanışma Derneği.

Şengül, H.T. (2002) Planlama Paradigmalarının Dönüşümü Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme, *Planlama*: 8-30.

Thrift, N. (2006) Space, Theory, *Culture & Society* vol. 23(2-3): 139-155. DOI: 10.1177/0263276406063780

Valentine, G. (2007) Theorizing and Researching Intersectionality: A Challenge for Feminist Geography, *The Professional Geographer* 59 (1): 10-21, DOI: 10.1111/j.1467-9272.2007.00587.x

Verloo, M. (2006) Multiple Inequalities, Intersectionality and the European Union, *European Journal of Women's Studies* 1350-5068 Vol. 13(3): 211-228.

Warf, B. ve Arias, S. (2009) *The Spatial Turn: Interdisciplinary Perspectives*. London ve New York: Routledge.

Zinn, M. B., Weber, L., Higginbotham, E. ve Dill, B.T. (1986) The costs of exclusionary practices in women's studies, *Journal of Women in Culture and Society* vol. 11(2):290-303.

2. Oturum - 11 Mart 2017

Hizmet Sunumu - Cinsiyet - Mekan

Kolaylaştırıcı: Doç. Dr. Kübra CİHANGİR ÇAMUR

TÜRKİYE'DE ÖZEL VE KAMUSAL ALAN
İKİLİĞİNDEN HAREKETLE FEMİNİST HAREKETLERE BAKMAK
Arş. Gör. Ayşem SEZER ŞANLI
Arş. Gör. Duygu YILDIZ KARAKOÇ

TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİT(SİZ)LİĞİNİN
DIŞ MEKÂNA YANSIMALARI ve
TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇELEME
Doç. Dr. Sebahat AÇIKSÖZ

KADININ TOPLUMSAL KİMLİĞİNİN VE ROLÜNÜN İNŞASINDA
BÜYÜKŞEHİR BELEDİYELERİNİN ROLÜ
Arş. Gör. Zeynep ARSLAN

KADINLARA ÖZEL KENTSEL ULAŞIM UYGULAMALARI:
FEMİNİST BİR BAKIŞLA DEĞERLENDİRME
Ayşe SARGIN*

---

* "Yazar sempozyumda bildirisini sunmuş ancak bildiri tam metnini iletilmediği için yayınlanmamıştır"

HİZMET SUNUMU-CİNSİYET-MEKAN

Doç. Dr. Kübra CİHANGİR ÇAMUR

Gazi Üniversitesi , Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

“Pembe taksi/pembebüs yerine mavi taksi/mavibüs yapılınsın, erkekler mavi taksilere binsin, kadınlar özgür olsun...”

“Toplumsal Cinsiyet ve Kent-Mekan Sempozyumu”nun **“Hizmet Sunumu-Cinsiyet-Mekan”** başlıklı bu oturumunda, “yerel yönetimler ve kentsel mekanda sunulan hizmetler” kadın ve mekan temelinde dört bildiri ile tartışılmıştır.

“Türkiye’de Özel ve Kamusal Alan İkiliğinden Hareketle Feminist Hareketlere Bakmak” başlıklı ilk bildiri, Hacettepe Üniversitesi İktisadi-İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi Kamu Yönetimi Bölümü’nde lisans eğitimi tamamlayarak, aynı üniversitede, Siyaset Bilimi Anabilim Dalında doktora çalışmasını sürdüren Arş. Gör. Ayşem Sezer Şanlı ve aynı bölümden lisans ve yüksek lisanstan mezun olarak doktorasını Ankara Üniversitesi Kentleşme ve Çevre Bilimleri Anabilim Dalında sürdüren Arş. Gör. Duygu Yıldız Karakoç sunmuşlardır. Kamusal ve özel ayırımının teorik olarak nasıl köklendiği ve geliştiğiyle başlayan çalışmada, Türkiye’de feminizmin izinden giden hareketlerin pratiği aktarılmıştır. Kamusal alanı, farklı kamusal biçimleriyle tanımlayan içerik, ortaçağdan günümüze, feodalizm, erken kapitalist mübadele, liberalizm, burjuva kamusalına değinerek, feminizmin tarihçesiyle devam etmiştir. Türkiye’de 80ler ve 90lar’da feminizmin gelişme aşamaları, yol ayrımlarına vurgu yapılmış ve islami harekette kadının kamusal alanda var olmak isteğinin feminizm temelinde altı çizilmiştir. Feminizmin kadın-erkek eşitliğinden yola çıktığı, en önemli amaçlarından bir tanesinin kamusal alanda eşit-özgür bireyler oluşturarak kadını bir özne haline getirebilme hedefine yönelik sokağı sahiplenmeye çalıştığı belirtilerek, sokak hareketlerine tekrar tekrar dönüp bakmak gerektiği ifade edilmiştir.

“Toplumsal Cinsiyet Eşit(siz)liğinin Dış Mekana Yansımaları ve Toplumsal Cinsiyete Dayalı Bütçeleme” başlıklı ikinci bildiriye, Ankara Üniversitesi Peyzaj Mimarlığı lisans mezunu olup, kamu yönetimi, kent gelişim stratejileri konusunda çalışan, Madrid Complutense Üniversitesi’nde feminist araştırmacı olarak misafir öğretim üyeliği görevinde bulunan Bartın Üniversitesi Orman Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü doçenti Sebahat Açıksöz sunmuştur. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin dış mekana yansımadağı ancak yansımaları gerektiği, toplumsal cinsiyet eşitliğinin dış mekana yansımaları için önemli bir araç olarak “toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme” konusunda görüşlerini aktararak sunumuna başlayan Açıksöz, “nasıl bir kentte yaşamalıyız sorusuna Bartın örneğinden yola çıkarak “toplumsal cinsiyet kavramı dış mekan planlama-tasarım-yönetim sürecine acaba katılmakta mıdır?, eğer katılıyorsa nasıl katılmaktadır? yerel yönetimlerin dış mekana yönelik düzenlemelerine ve ilgili hizmetlerin sunumuna toplumsal cinsiyet bakış açısı ne kadar yansımaktadır?” sorularına yanıt aramaya çalışmıştır. Bildiride toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme “toplumsal cinsiyet eşitliğine ve kadınların güçlendirilmesine yönelik politikaların bütçeleme ve planlama alanlarında vurgulanmasını hedefleyen bir strateji” olarak tanımlanmış, kadınların karar mekanizmalarına etkin katılımını sağlayacak mekanizmaların geliştirilmesi gereği üzerinde durulmuştur. Toplumsal cinsiyete dayalı bütçelemeye ilgili çalışmaların olmadığından bahisle, cinsiyet körü yerel yönetimlere eleştiri yapılmıştır. Kadınların kentlilik bilinciyle hareket etmesi ve aktif vatandaşlığa geçmesi gerektiğine işaret edilmiştir.

“Kadının Toplumsal Kimliğinin ve Rolünün İnşasında Büyükşehir Belediyelerinin Rolü” başlıklı üçüncü bildiriye lisans eğitimini Bilkent Üniversitesi Siyaset Bilimi’nde, yüksek lisansı ODTÜ Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler’de, doktora eğitimini Marmara Üniversitesi Siyaset ve Sosyal Bilimler’de yaparak, Marmara Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi’nde Kentleşme ve Çevre Anabilim Dalında araştırma görevlisi olarak çalışmalarına devam eden Arş.Gör. Zeynep Arslan sunmuştur. Sunumuna “Geç Osmanlı Döneminden beri, kadın kimdir? kadın nedir? kadının toplumdaki rolü nedir? Kadınlar ve erkekler olarak bu sorunun cevabını arıyoruz ve herkes kendi ideolojik durumuna, durduğu yere göre bir kadın tanımı yapıyor, kadına bir kimlik veriyor, rol veriyor ve bunu yeniden üretiyor” sözleriyle başlayan Arslan, tanımın iktidar ilişkilerinden bağımsız bir şekilde ele alınamayacağına vurgu yapmıştır. Parti programlarının çoğu zaman kadını ötekileştirmeyen bir içeriğe sahip gibi gözüktüğü, kadın seçmeni yakalama konusunda bir araç olarak kullanıldığı çalışmada “siyasi partilerin kadına yüklediği anlam ve

kadınlığı nasıl tanımladıklarına büyükşehir belediyeleri üzerinden bakılmıştır. Toplumsal baskı, mahalle baskısı, kentsel gündelik yaşamın yeniden üretildiği mekanlar olan kamusal alanda kadının nasıl görüneceğinin sınırlarının çizilmesi konularına ve bu bağlamda yerel yönetimlerde kadın-erkek eşitliği, kadınların siyasete katılımı, yerel siyasetteki varlığı üzerinde durulmuştur. Kadınların kamusal alana katılımı ve sosyalleşmelerinin kadının, aciz, kırılabilir, duygusal olarak kabul edilerek sürdürüldüğüne vurgu yapılan bildiriye farklı partilerin kadın-kent konusundaki politikaları değerlendirilmeye alınmıştır.

“Kadınlara Özel Kentsel Ulaşım Uygulamaları; Feminist Bir Bakışla Değerlendirme” başlıklı son bildiriye siyaset bilimci, feminist, aktivist, on yılı aşkın süredir Birleşmiş Milletler ve AB bünyesindeki çalışmalarda kamu görevlileri ve sivil toplum çalışanlarıyla toplumsal cinsiyet eşitliği atölyeleri düzenleyen, Van, Muş ve Gümüşhane Yerel Eşitlik Eylem Planlarının hazırlanma süreçlerini koordine eden ve İngiltere’de Essex Üniversitesinde sosyoloji doktorasını sürdüren Ayşe Sargın sunmuştur. Kadınlara özel hizmet veren toplu taşıma araçlarının “pembe otobüslerin” Türkiye ve dünya kamuoyunda nasıl tartışıldığını inceleyerek, tartışmaları feminist bir bakışla değerlendiren Sargın, kentin patriyarkal bir alan olduğunu hatırlatarak kentsel planlamanın kadınlar ile erkekler arasındaki cinsiyete dayalı işbölümünü temel aldığını ve bu durumu derinleştirdiğini belirtmiştir. Gelişmiş kapitalist ülkeler de dahil olmak üzere kadınların geç saatlerde toplu taşıma araçlarında ya da sokakta olmamayı tercih etmek zorunda kaldıklarından bahisle, kadınların toplu taşıma araçlarını kullanırken kendini güvende hissetmediklerini, gece dışarıda olmaktan korktuklarını belirtmiş; toplu taşımayı kadınlar için daha güvenli hale getirmenin yolu olarak kadınlara özel kentsel ulaşım uygulamalarının devreye sokulmasının sadece muhafazakar ülkelerde değil, gelişmiş ülkelerde de gündeme geldiğini, bu tartışmalarda feminist perspektifin içeriği üzerinde durmuştur. Çalışmada pozitif ayrımcılık çerçevesinde olumlu değerlendirilen bu uygulamaların erkek egemen kamusal alana alternatif bir sosyalleşme alanı olarak ortaya çıktığına; kadınlar ile erkeklerin kamusal alanda mekansal olarak ayrıştırılmasına dayalı hizmetlerin toplu taşımadan farklı alanlara da yayıldığına vurgu yapılarak, kadınların güçlenmesine katkı sağlamak yerine, kadınları kamusal alandan uzaklaştıracağı varsayımı ile tartışmaların bu uygulamaları kullanan kadınların deneyimlerinden ve taleplerinden bağımsız yürütüldüğüne dikkat çekilmiştir.

TÜRKİYE’DE ÖZEL VE KAMUSAL ALAN İKİLİĞİNDEN HAREKETLE FEMİNİST HAREKETLERE BAKMAK

Arş. Gör. Ayşem SEZER ŞANLI

Hacettepe Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Arş. Gör. Duygu YILDIZ KARAKOÇ

Ankara Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Öz: Kamusal alan ve özel alan ikiliğinin tarih boyunca toplumsal cinsiyetçi bir işlevle kullanıldığı bilgisinden hareket edilecek olursa, çağlar boyunca ahlaksal olan özel alanla; kamusal olan ise politik faaliyetle özdeşleştirilmiştir. Politik olmayan ilişkiler alanı olarak kurgulanan özel alana yönelik yaklaşımları Thomas Hobbes, John Locke, Hannah Arendt ve Jürgen Habermas’ta bulmak mümkündür. Buradan hareketle, kamusal alanın erkekle; özel alanın ise kadınla ilişkilendirildiğini söylemek gerekmektedir. Kadını birey olarak kamusal alandan dışlayan yaklaşım, bir yönüyle modern Batı düşüncesini ve liberalizmden beslenirken bir diğer yönüyle tarihsel olarak patriarkal düzen içerisinde köklenmektedir. Feminist politik çözümlemenin 1970’lerde bu alana yöneltilmesi ile ‘özel olan politiktir’ diskuru geliştirilmiş ve kadın etkinlikleri olarak tanımlanan özel alanın toplumsal üst yapısal ilişkilerin bir tezahürü olarak ortaya konması söz konusu olmuştur. Evde erkek egemenliği olarak ortaya çıkan erk ilişkisi, kaçınılmaz olarak toplumsal, kamusal ve politik alana yansımaktadır. Dolayısıyla, özel alan ve kamusal alan dikotomisi kesin sınırlarla birbirinden ayrılamaz görünümde ve geçirgendir. Türkiye’de feminist mücadele izliğine bakıldığında, Osmanlı’nın son döneminde ve Cumhuriyet döneminde gerçekleşen mücadelelerin kamusal alan ve özel alan dikotomisi üzerinden okuması yapılabilir. Özellikle 1980’lerden bu yana gelişen feminist hareket, kadının kamusal alanda birey olarak kendini var edebilmesinin bir mücadelesi olarak değerlendirilmelidir. Kadınların özel yaşamlarının nasıl kamusal yaşamdaki mücadelelere karşılık geldiğini örnekleyen kadın örgütlenmeleri ve hareketleri ortaya koymak mümkündür. Bu bildiriye amaçlanan, kamusal alan ve özel alan kavramlarının analizi ile Türkiye’de

feminist hareket üzerinden bir değerlendirme yapmaktır. Kadının politik bir özne haline gelişi, feminist hareketin kamusal alanda nasıl mücadele verdiği ve eylem pratikleri bu sorunsal üzerinden tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Politik Özne, Kamusal Alan, Özel Alan, Feminist Hareket.

Giriş

Genel olarak sosyal bilimler ve siyaset kuramının; özel olarak ise feminist teorinin temel kavram setlerinden biri olan özel ve kamusal alan ayrımı, tarihsel süreç içerisinde birbirinden farklı bağlamlarda kullanılmış ve farklı kuramcılar tarafından farklı biçimlerde ele alınmıştır. Birbirlerine karşıt olarak konumlandırılan özel ve kamusal alan Antik Yunan’dan bugüne değin farklı tartışmaların odağında olmuştur. Özel alanı kadınla özdeşleştiren anlayış kadının kamusal alandan dışlanmasına neden olmuş, bu durum da özellikle 1970’ler ve onu takip eden süreçte feminist kuramın eleştirilerini bu yapay ayırma yöneltmesine sebep olmuştur.

Türkiye’de feminist pratik, bu ikili ayrımın eleştirisine kuramsal olarak yönelmekle birlikte; esasen kamusal alanın nasıl kullanılabileceğini de göstermek eğilimini sergilemiştir. Kadın dergileri, çeşitli vakıf ve derneklerden oluşan örgütlenmeler, kitlesel sokak mitingi ve gösteriler kadınların kendilerini politik özne olarak kamusal alanda var edebilmelerinin farklı örneklerini oluşturmaktadır. Buradan hareketle, bu çalışma analitik olarak iki ana kısımda kurgulanmıştır. Çalışmanın ilk bölümü, kamusal alan – özel alan ayrımının kuramsal olarak ele alınışını irdelemekte, ikinci bölüm ise bu kuramsal temellenişin Türkiye’de feminist hareketler üzerinden eleştirel okumasını yapmaya yönelmektedir. Sonuç olarak, kadınların birer özne olarak bu ayrımı nasıl yorumladığı ve uygulamalı alanda kamusalılığı nasıl harekete geçirdiği ortaya konulacaktır.

Kamusal Alan-Özel Alan Dikotomisi ve Kadının Konumu

Kamusal alan kavramının tanımlanması üzerinde hem bu söz öbeğini oluşturan ‘kamu’ terimine farklı anlamlar yüklenmesinden hem de kavramın kendisinin farklı kesimlerce kendi algı ve görüşlerine göre yorumlanmasından dolayı uzlaşmaya varılamamıştır. Kavramın bu belirsizliğinden dolayı tarihi süreç içerisindeki gelişimi ve seyrini tam olarak anlamak ve değerlendirmek gerekmektedir. Kamusal alan her ne kadar muğlak bir içeriğe sahip olsa da, ataerkil sistemin dayattığı kadını doğayla, erkeği kültürle özdeşleştiren düalist

yapının etkisiyle kadının kamusal alandan dışlanarak özel alanla sınırlandırılması ilerde bahsedilecek modellerin çoğunlukla hemfikirde olduğu bir alandır.

Tarihsel süreç içinde ilerlerken kamu alanı modellerinde Benhabib tarafından yapılan sınıflandırmadan faydalanılacaktır (Benhabib, 1992, s. 73). İlk olarak Antik Yunan ve bununla ilintili olarak Arendt'in agonistik görüşüne değinilecek, ardından liberal görüşle şekillenen legalistik kamusal alan modeli değerlendirilecektir. Son olarak feodalizmden kapitalizme geçişle birlikte değişen kamusal alana Habermas'ın yorumları ve burjuvazi kamusal alan ile söylemsel kamu alan modeli ele alınacaktır. Her bir kamusal alan modeli özel/kamusal ayrımı ve kadının bu alanlardaki konumu özelinde yorumlanacaktır.

Antik Yunan'da rastladığımız kamusal alan kavramı özel alana karşıtlık oluşturmasıyla ele alınmaktadır. Yurttaş olan erkekler hane içindeki özel alanlarından (oikos) ortak alana (koine) çıktıklarında eşit yurttaşlar olarak özgürlüğün tadını çıkarmaktadır. Burada Arendt'in iki tezat modellemesi olan agonistik ve birleşimsel modele gönderme yapmak gerekecektir. Agonistik görüşe göre, kamusal alan ahlaki ve siyasi şöhretin, kahramanlıkların gösterildiği ve diğerleriyle paylaşıldığı gösterişler alanını temsil etmektedir. Burası işbirliğinden ziyade tanınma, üstünlük, takdir etme/edilme ve rekabet alanıdır. Buna karşılık, birleşimsel alanda kamusal alan herhangi bir zaman ve yerde insanların bir araya gelerek uyum içinde hareket ettikleri mekândır. Bu bağlamda, eğer uyum içinde hareket edilmeyecekse bir kent meydanı veya belediye binası kamu alanı sayılmazken, uyumlu hareketin mekânı ve konusu olduğunda bir orman bile kamusal alan sayılabilir (Benhabib, 1993, s. 102). Kamusal alanla ilgili bu ikili ayrım kısacası kamusal alanın bir taraftan sahip olunan farklılıklar dolayısıyla insanları rekabete ve çekişmeye iterken, diğer taraftan farklı insanların karşılıklı olarak farklılıklarını gösterme amacına hizmet etmesini sağlamaktadır (Karadağ, 2003, s. 171).

Modellerinde Antik Yunan'ı esas alan Arendt için özgür kimseler hane içindeki iş ve emek gibi zorunluluklardan sıyrılıp söz ve eylemleriyle kendisinin kamusal alanda görünürlük kazandığı özerk kimseler; yani erkeklerdir. Arendt'e göre, moderniteyle birlikte özel/kamusal alan ayrımının ortadan kalkması toplumsalın yükselişini¹ oluşturmakta ve bu durum Arendt için kamusal alanın çöküşünü getirmektedir.

1 Toplumsalın yükselmesi derken Arendt'in kastettiği, günümüzde toplumun özel ihtiyaçların karşılanması ve maddi rahatlığa ya da lükse kavuşma hedefi etrafında örgütlenmiş olmasıdır. Bu durum, nüfusun büyük çoğunluğunun tatminsiz ve başkalarından soyutlanmış hale gelmesine yol açar. İnsanlar zamanlarını çalışmak -meta üretmek- ve metaları tüketmek için harcarlar ve kamusal yaşama katılım anlamını yitirir. Bkz. Coşkun, 2013.

Arendt’in bu modellemesi özgürlük ve zorunluluk, kamusal ve özel, erkek ve dişi gibi ayrımlarla karşılaşan feminist teoriyi hayal kırıklığına uğratmış ve kızdırmıştır. Kimisi Arendt’i oldukça sert bir dille eleştirmiştir (Benhabib, 1993, s. 97). Coşkun, Arendt’in kadınları düşürdüğü duruma rağmen özel/kamu arasındaki ayrımı niye ısrarla savunduğunu anlamaya çalışmaktadır. Esasında feministler Arendt’i tam olarak anlayamamıştır, bu da her ikisinin önceliklerinden kaynaklanmıştır. 1970’ler feminizminin mücadelesi özel alana hapsedilmişliğin sınırlarını kırmak iken, Arendt’in önceliği kadınların özgürleşmesi sorunundan ziyade toplumsalın yükselişine bağlı olarak çok daha yıkıcı sonuçlar doğurabilecek başka sorunlara odaklanmasıdır. Bu bağlamda, feministler tarafından Arendt için yüzeysel okumayla peşin hükümlerin verildiği; ancak Arendt’in özel/kamusal ayrımını ‘modern dünyanın totaliterleşme özelliğine karşı bir siper olarak’ önerdiği ileri sürülmektedir (Coşkun, 2013, s. 6-10).

Tarihsel süreç eksenine tekrar dönersek, Ortaçağ kamusal alanının gelişmesi için artı bir katkı üretmemiştir. Siyasi, ekonomik ve kültürel koşulların da buna uygun olmadığı görülmektedir. Egemenliği simgeleyen semboller, aynı zamanda kamuyu simgelemektedir. Buradaki kamu halkın tümünü değil, iktidarı belirtmektedir (Yükselbaba, 2012, s. 62-63). Ortaçağ’ın feodal toplumunda kamusal/özel alan ikiliği belirsizdir. Soylu ailelerdeki kadınlar hanedanlar arasında paylaşılan erkten bir nebze yararlanmışlardır. Hristiyanlık inancıyla manastır yaşamındaki kadın ve özel alan saygınlık kazanmışsa da, yine aynı dönemde kadınların büyücü ya da cadı olarak nitelendirilip yakıldığı bilinmektedir. (Ersöz, 2015, s. 84).

Feodalizmde erken-kapitalist mübadele iktisadıyla feodal egemenliğin temelleri sarsılmaya başlamış, temsili kamunun nihai biçimi artık devletten ayrılarak istisnai bir hukuk haline gelmiştir. Modern anlamıyla özel ve kamusal alanlar ancak o zaman ayrılmaya başlamıştır. Temsili kamunun bağlı olduğu feodal erkler, kilise, prenslik ve beyler zümresi ayrılmışlar, bir yanda özel unsurlar bir yanda kamusal unsurlar olacak şekilde parçalanmışlardır. Bu süreçte, kilisenin temsil ettiği din özel alanla konumlandırılırken, bürokratik ve askeri kurumlar ve hukuk kurumları kendilerini prensin özel alanından ayırarak nesnelleştirilmişlerdir. Feodaliteden kapitalizme geçişle birlikte ortaya çıkan burjuva toplumu devletin benzeri olarak inşa edilmiştir. O zamana dek ev ekonomisinin çerçevesi ile sınırlanmış faaliyetler ve bağımlılıklar, hane içinden kamusal alana çıkmakta ve genel çıkarın konusu haline gelmektedir. Ekonominin dönüşümüyle özel alan kamusal alana sıkı bir şekilde eklenmiştir. (Habermas, 2012, s. 71-82).

Liberal öğretilerin hâkim olduğu bu dönemde Mill, Locke, Hegel gibi düşünürlerin kamusal alanla ilgili görüşlerine değinmek faydalı olacaktır. Locke'a göre, siyasi otorite kurulurken toplum sözleşmesi aile yaşamının dışında oluşmuştur. Buna göre, özel alan duygusallık, merhamet, aşk, sempati ve cömertlikle temsil edilen kadının alanıdır. Bu alana karşılık kamusal alan rasyonellik, karşılıklı değişim ve toplumsal yaşamın her alanındaki gözlemin hâkim olduğu erkeğin alanıdır. Locke için kamusal alan siyasi ve sosyal olmak üzere iki farklı boyuta sahiptir. Siyasi alanın amacı yaşam ve mülkiyet haklarıyla birlikte kamu özgürlüğünü korumaktır. Bu biçim, 'Hükümet Üzerine İkinci İnceleme'de üç farklı alan biçimiyle önerilmiştir: kadının 'özel alanı', erkeğin 'kamusal alanı' ve devlet çalışanlarının bulunduğu 'siyasi alan' (Çaha, 2005, s. 5).

Rousseau, kamusal ve özel alanlarda erkek ve kadın ayrımını sosyal düzenin temel bir özelliği olarak görmektedir. Akıllı temsil eden erkeğin akıl yürütme yeteneği onu kamusal alana uygun hale getirmektedir. Bedeni ile özdeşleşen kadın ise üreme sürecinde rolü ile özel alanda faaliyet göstermektedir. Bu durum, sosyal düzen için gerekli olan 'doğal hiyerarşinin' önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Kadın, kamusal alana girdiğinde bu hiyerarşi ve dolayısıyla toplumsal düzen bozulacaktır. (Ersöz, 2015, s. 85-86). Hegel de Rousseau gibi fakat Locke'un aksine öncelikle siyasi otoriteyle birleşen kamusal alan kavramına odaklanmıştır. Bu bakımdan, 'Genel İrade' aile yaşamını aşarak erkeğin ürünü olan kamu yaşamına hâkimdir. Her halükarda özgür erkeklerin tahakkümündeki kamu yaşamını gölgeleyen aşkın devlet kavramını ortaya atan Hegel'dir. Hegel'e göre, aile hayatının dışında kamusal hayatı oluşturan erkekler aşkın devlette sivil toplumu oluşturan nesnelere haline gelmektedir. Bu aşkın devlet, farklı toplumsal grupların bütün eşsiz görüş ve nesnelere birleştirmekte ve ardından onları kontrol etmek için kendi ideolojisini zorla uygulamaktadır. Kısaca, Locke'un aksine Hegel ve Rousseau için iki karşıt alan vardır: kadın, çocuk ve engellilere ait özel alan ve devlet yapısına birleştirilen erkeklere ait kamusal alan. Bu kamusal alanın siyasi otoriteye bağlı olduğunun kanıtıdır. (Çaha, 2005, s. 5).

Kamusal alan ve kadının bu alandaki konumuyla ilgili Mill'e ayrı bir yer vermek gerekecektir. Kadınların hukuki durumunun revize edilmesi için çalışan Mill özellikle anne ve öğretmen olarak kadınların toplumda önemli bir unsur olduğunun altını çizmiş; sosyal ve siyasal hakların erkeklerle birlikte kadınlara da verilmesinin mücadelesini vermiştir. Kadınların kamusal alana girmesini engelleyen olumsuz söylemlerin toplumu geriye götürerek güvensizlik ortamı oluşabileceğini ifade etmiştir (Üste, 2015, s. 117). Kadınların politik yaşamda etkin olması gerektiğini söyleyen Mill'e göre, evdeki erkek egemenliği/kadının

boyun eğmesi biçiminde gerçekleşen ilişki, politik yaşamın demokratikliği için zorunlu olan karşılıklılığı zedeleyecektir; çünkü bu durum erkeklerin bildiğini okuma alışkanlıklarını güçlendirecektir (Alkan, 1999, s. 13).

Rawls’un kamusal alana ilişkin görüşleri başlangıç durumu, siyasal adalet, kamusal akıl ve örtüşen uzlaşma kavramları çerçevesinde özetlenebilir. Siyasal adalet farklı felsefi, dini ve ahlaki öğretilerle bölünmüş bir toplumda yaşayabilmenin bir koşuludur. Siyasal adaletin bu işlevi yerine getirebilmesi için kökeninde hiçbir öğreti veya kuram barındırmaması gerekmektedir (Karadağ, 2003, s. 183). Örtüşen uzlaşma, makul, kapsamlı, bağdaşmaz öğretilerin, ortak bir noktada buluşmasıdır (Yükselbaba, 2012, 144). Rawls, burada makul derken neyi kastetmiş olabilir? Makul olma bütün vatandaşların özgürlük ve eşitliğiyle alakalıdır. Bu bakımdan, cinsiyet ayrımcılığı ve buna dair öğretiler cinsiyet eşitsizliğine dayalı olduğu için makul kabul edilemez. Makul olmayan bir öğretinin de kamusal alanda uzlaşma kapsamından dışlanması gerekecektir. Sharon Lloyd’a göre, bir öğretinin makul olmaması için devlet gücünü kullanarak diğer vatandaşları hak ve özgürlüklerden yoksun bırakması gerekmektedir. Cinsiyet ayrımına dair görüşler devlet gücünü ya da çıkarlarını ilerletmek için herhangi bir siyasi gücü kullanmaya yeltenmedikleri için makuldür (Saenz, 2008, s. 131).

Tarihsel süreçteki kamusal alanın oluşumunu ve dönüşümünü ‘Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü’ adlı eserinde anlatan Habermas, bu yapıtıyla burjuva toplumunun ve kamusal alanın eleştirisini yapmış ve aynı zamanda onların iç gerilimlerini, dönüşümünü ve yozlaşmasını etkileyen faktörleri sergilemeye çalışmıştır. Demokrasinin olmazsa olmaz koşulu olarak kamusal alanı gören Habermas, söylem kuramında burjuva kamusal alanını bir ilke olarak görmüş fakat onun sınırlamalarına ve kısıtlamalarına tabi olmayan yeni bir kamusal alan için mevcut koşulların genişletilmesini hedeflemiştir. (Yükselbaba, 2012, s. 168-169).

Habermas eserinde, burjuva toplumunda özel alanın çekirdeğini oluşturan çekirdek ailenin ataerkil bir karakter taşıdığını ifade etmektedir. Ancak gelişen feminist literatür, kamunun da patriyarkal niteliğini gözler önüne sermiştir. Habermas, burada kadınların dışlanmışlığının hangi biçimde olduğunu arayışı içindedir. Kadınların siyasal kamudan dışlanması imtiyazsız erkeklerin (işçiler, köylüler vb.) dışlanışından farklı olarak siyasal kamunun yapısı ve özel alanla ilişkisi bağlamında cinsiyete özgü biçimde belirlenmesinde tayin edici olmuştur (Habermas, 2013, s. 21-22).

Habermas, burjuvazi kamusal alanı idealize ederken herkese açık olma ilkesine önem vermiştir. Buna göre,

“Burjuva kamusalılığı, umuma açıklık ilkesi ile kaimdir. Belirlenebilir grupların eo ipso (kendiliğinden) dışlandığı bir kamusalılık sadece eksik olmakla kalmaz, bunun da ötesinde artık kamusalılık olmaktan çıkar” (Habermas, 2012, s. 174).

Ancak Habermas diğer yandan erkek burjuvazinin kendi bilincine dair çelişkiye ulaşır. Mülk sahibi ve eğitilmiş olma koşulları dışlayıcı ölçütlerdir ve bu kamusalılığa atfedilen misyonla, yani yasamanın ussallığının sağlanmasıyla çelişir. Habermas, kamusalılığın ancak ekonomik ve toplumsal koşulların herkese eşit imkân tanıdıkları takdirde güvence altına alındığını vurgular. O halde, baldırı çıplaklar ve kadınlar mülk sahibi olmadıkları ve eğitilmiş olma imkânları olmadığı için kamusal alandan dışlanacaktır. (Acar-Savran, 2002, s. 290).

Bu bağlamda, Fraser’ın Habermas’ın burjuvazi kamusal alanına dair söylemleri önem taşımaktadır. Onun için, bu model pratikte hiçbir zaman gerçekleşmeyecek tamamen ütopyacı bir potansiyel taşımaktadır. Özellikle erişilebilirlik ve aleniyet retoriğine rağmen, kamusal alanı esasında dışlamalara dayanmaktadır. Fraser, kilit eksenin Lanser için cinsiyet olduğunu belirtmiştir. Lanser Fransa’daki yeni cumhuriyetçi kamusal alan tutumunun cumhuriyetçiler tarafından ‘yapay’, ‘kadınsı’ ve ‘aristokratik’ olarak damgalanan kadın-dostu salon kültürüne karşı oluştuğunu iddia etmektedir. Nihayetinde yeni ve sert kamu söylem ve davranışı desteklenerek ‘rasyonel’, ‘erdemli’ ve ‘erkekçe’ olan tarza geçilmiştir. Bu masküler inşayla birlikte ise kadın politik alandan dışlamıştır (Fraser, 1992, s. 113-114).

Habermas’ın burjuva kamusal alanında model katılıma açık bir şekilde yükselmiş ama daha sonra düşmüştür. Kamusal alanın yükselişi, özel alan ile kamunun gücü arasındaki kesin ayrıma dayandığından, ikisi arasındaki geçişkenliklerin varlığı modelin zayıflaması anlamına gelmektedir. Devletin özel alana müdahalesi ve toplumun devletin içine sızması bu düşüşün nedenlerindedir (Kömeçoğlu, 2005, s. 23). Bu geçişkenliğin göz ardı edilmemesi gerekmektedir; çünkü kamusal ile özelin geleneksel kuramda olduğu gibi kesin sınırlara sahip iki ayrı ‘ilkesi/doğası’ değil sen derece geçişken ve değişken sınırlara sahip doğaları vardır. Farklı ırklardan olan kadınlarla erkeklerin ilişkileri, sosyal refah uygulamaları, ev- içi şiddet ve eşcinsel ilişkiler örnek gösterilebilir (Alkan: 2000, s. 8). ‘Özel olan politiktir ifadesi’ de bu geçişkenliğin bir ifadesi olmuştur. Young, bu sloganı hiçbir kişi, eylem ya da pratiğin kamusal tartışma ve ifadenin dışında tutulmaması ve yaşamının herhangi bir yönünün mahremiyete mahkûm edilmemesi biçiminde yorumlamaktadır. (Acar-Savran, 2002, s. 294).

Rosaldo ve Lamphere gibi kimi feministler her iki cins açısından da alanlar arasında geçişliliğin olduğu bir toplumsal örgütlenme biçimi önerirken, kimisi de kamusal alanla özel alan arasındaki ayrımın korunması gerektiğini vurgulamaktadır. (Acar-Savran, 2002, s. 295). Benhabib ise Hernes’in de belirttiği gibi refah devleti toplumlarında ‘yeniden üretimin’ bir şekilde kamuya dâhil olduğunu ancak çocuk yetiştirme, aile içi şiddet ve cinsel kimliklere dair konuların kamuya aktarılmasının sonucunun ‘patriyarkal, kapitalist-disiplinci bürokrasi’den daha fazlası olamayacağını belirtir. Bu gerçekleri belirttikten sonra kamusal alan ve kamusal söylemle ilgili eleştirel bir modelden yoksun olduklarını belirtir. Bu model, feministler için ‘hukuksallaştırma’ ve ‘kamuya açık hale getirme’ arasındaki çizgiyi belirlemek açısından gereklidir. Benhabib, Arendt’in agonistik modelinin modernitenin toplumsal gerçekliğine yabancı olduğu, liberal kamusal alanı da yetkiyle ilgili politik diyalogu haklarla ilgili hukuki bir söyleme dönüştürmede acele ettiği için feminist düşünce açısından yetkin görmez. Habermas’ın söylemsel modeli bu açıdan tek sahiplenilmesi gereken kamusal alan modelidir. (Benhabib, 1992, s. 94-95) Söylemsel kamusal alan modeli katılıma alana ilişkin dışlamaları ortadan kaldırmıştır. Her alanda eylem normlarının oluşumunda bundan etkilenecek herkesin katılımını öngören bu yaklaşım kültür, toplum ve siyaset alanında tanımlanmıştır (Yükselbaba, 2012, s. 172-173).

Kamusal Alan – Özel Alan Dikotomisi ve Türkiye’de Feminist Hareketler

Buraya kadar kamusal alan-özel alan kavram setinin anlamı ve bu kavramlara yönelik olarak geliştirilen kuramsal yaklaşımlar ele alındı. Bu arka plandan hareket ederek Türkiye’de feminist hareketlerin bir değerlendirmesini yapmak mümkündür. Literatürde, Türkiye’de feminizmin esasen 1980 sonrası başladığına yönelik bir tartışma baskın olmakla birlikte, bu çalışmada öncelikle kamusal alan ve özel alan ikiliğinden hareketle feminist hareketlere bakmayı amaçladığımızdan; hareketin kadın hareketleri ve feminist hareketler olarak iki ayrı başlıkta ele alınmayacağını belirtmeliyiz.

Osmanlı dönemi ve daha sonra Türkiye’de feminizmin izlediği yolu ele almadan önce, kısaca feminizmin ne olduğu sorusuna yanıt verilmelidir. Özünde, kadınların toplum içerisinde eşit yurttaşlar olarak var olma savaşımı ilkçağlardan günümüze devam eden uzun erimli bir mücadeledir. Tarihsel olarak bakıldığında, feminizmin Rönesans ile tarih sahnesine çıktığını söylemek hatalı olmaz. 19. yüzyılda yaşanan tarihsel, sosyal ve ekonomik olayların kadınlar üzerindeki etkisi büyük olmuştur. 19. yüzyılın başlarında Sanayi Devrimi ve ardından gelişen süreç içerisinde, kapitalizmin etkisiyle kadınlar

ekonomik hayata müdahil olmuşlardır. Bu dönemde, kadınlar arasında sınıf bilincine ek olarak kadınlık bilinci de gelişmiştir (Gönenç, 2006, s. 65).

Feminizmin kadın ve erkek arasında her alanda eşitliği esas alan bir akım olduğu söylenebilir. Buna ek olarak, feminizm kadın özneler oluşturmayı ve onları etkin kılmayı da esas almıştır (Gönenç, 2006, s. 65). Feminizmin bir ideoloji, pratik, kuram ve kavram olarak birçok yönden ele alınması mümkün olmakla birlikte; konumuz itibarıyla bir toplumsal hareket olarak değerlendirileceğini belirtmek gerekmektedir (Gross, 1994, s. 367). Bu bağlamda, feminizmin bir teori-pratik bütünlüğü taşıdığı öncülünden hareketle, feminist pratiğin Türkiye’de izini sürmek mümkün olacaktır.

Feminizmin Batı’da, Anglo Amerikan feminizmi ve Fransız feminizmi olmak üzere iki ana karşılığı olduğu söylenebilir. Genel olarak, liberal feminizm, sosyalist feminizm, Marksist feminizm gibi alt türlere ayrıldığını belirtmek gerekmektedir. Ayrıca, Batı dışında bazı üçüncü dünya feminizmlerine de şahit olmaktadır (Gedik, 2011, s. 111).

Feminist teorinin esas olarak ele aldığı birtakım kavramlar bulunmaktadır. Atareri (patriyarka), toplumsal cinsiyet, hegemonya, öznellik, kamusal/özel alan bunların başında gelmektedir (Gedik, 2011, s. 106). Kamusal alan ve özel alan ayrımı, liberal teorinin literatüre kazandırdığı temel ayrımlardan biri olarak, feminizmin özellikle üzerinde durduğu tarihsel bir ayrıma işaret etmektedir. Kadınların mekânsal varoluşlarını belirleyen bu ayrım, özellikle kadın ve erkek cinslerine, onlara yüklenen duygu ve zihin yapılarına ve faaliyet türlerine dayanarak şekillendiğinden doğrudan toplumsal cinsiyet üzerinden kurgulanmaktadır. Bu çalışmada, kamusal alan ve özel alan ayrımının birçok yaklaşımdan hareketle ele alınması mümkün değildir. Bu açıdan, feminizmin bu ikiliği hangi şekliyle ele aldığı ve problematize ettiği esas çıkış noktamızı oluşturacaktır.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde, kadınların mekânsal ve toplumsal yaşayışları genel olarak din kuralları ve şeriat etrafında şekillenmiştir. İslamiyet, kadınların kamusal ve mahrem alanlarını koyduğu sınırlar ile net olarak şekillendirmeye yönelmiştir. Şeriat, kadınların erkeklere göre doğal olarak ikincil bir cins olduğunu varsaymaktadır. Harem uygulaması ise çok eşliliğin önünü açan ve kadının kamusal alandan yasaklanmasına giden yolu açan bir uygulamadır (Gönenç, 2006, s. 73).

Osmanlı döneminde kamusal alan ile ilgili tartışmalar iki temel eksen üzerinde yürütülmüştür. Aysel Günindi Ersöz’e göre, birinci grup Osmanlı İmparatorluğu’nda burjuva sınıfının oluşmadığını ileri sürerek kamusal kavramının ortaya çıkmadığını belirtir. İkinci grup ise, Habermas’ın yaklaşımına

atıfla, özel alan ve devlet arasında kalan bir ara tabakadan 16. yüzyıldan itibaren bahsedilebileceğini belirtmiştir (Ersöz, 2015, s. 92). Kadınlar ise, ikincil bir cins olarak ancak Tanzimat döneminde sınırlı olarak kamusal mekânlarda görünür olabilmişlerdir. Kadınların kamusala dahline kabaca mahrem-namahrem çerçevesinde yaklaşıldığını söylemek bu doğrultuda yanlış olmayacaktır.

Buna mukabil, Osmanlı kamusal yaşayışındaki ilk farklılaşmanın belirgin bir biçimde kadınlar arasında yaşandığı da belirtilmektedir. 19. Yüzyılda, imparatorluğun modernleşme ve batılılaşma amacına yönelmesi kadınlar için bir alan açmıştır. Şöyle ki, kadınlar, 19. yüzyılda Tanzimat ve imparatorlukta değişim ve reformların açtığı özgürleşme alanında, kendilerine has Batı tarzı giyimleri ile farklı bir kamusal sergilemişlerdir (Özcan, 2013, s. 217). Mahrem alanın kamusal ve toplumsal alana müdahil oluşu I. ve II. Meşrutiyet dönemlerinde de devam etmiştir. Osmanlı'nın son dönemi ortaya çıkan Birinci Dalga Feminist Hareket, kadınların kamusal hayata dâhil olma talepleri nedeniyle hız kazanmıştır denilebilir.

Fatma Kayhan’a göre, 19. Yüzyılın sonlarında başlayan bu dönem 1908 yılında ilan edilen II. Meşrutiyet ile doruk noktasına ulaşmıştır. Kadınlar bu dönemde çok sayıda dernek kurmuş ve dergi çıkartmıştır. Bu dergilerde, kadınların Osmanlı toplumunda sadece özel (mahrem) alanla çerçevelenen annelik ve zevcelek gibi rollerle sınırlandırılmalarını eleştiren makaleler kaleme alınmıştır. Orta sınıf Osmanlı kadınları, kendi gündelik hayatlarına yönelik tahliller yaparak kadınların kamusal hayata nasıl dâhil olacakları üzerine fikirler ortaya koymuşlardır (Kayhan, 1999, s. 48). 1890 yılında çıkarılan ‘Hanımlara Mahsus Gazete’ bu dergilerden sadece birisidir. Fatma Aliye, Nigar Hanım, Makbule Leman gibi kadınlar dönemin kadın hakları konusunda önemli isimlerindedir. 1914 yılında çıkarılan Kadınların Dünyası Dergisi de dönemin önemli neşriyatlarından biri olarak ortaya konulabilir (Gönenç, 2006, s. 76).

Görüldüğü üzere, Osmanlı İmparatorluğu ancak Tanzimat dönemi ve onu takip eden süreçte kadınların toplumdaki ikincil konumunu tartışmaya açabilmiş, kadınların kamusal alanda görünürlüğünü bir mesele olarak ortaya koyabilmiştir. Bu dönem, görece olarak kadının toplumsal ve kamusal alana dâhil oluşunu örneklemektedir. Dergiler etrafında örgütlenen ilk dalga kadın hareketi, kadınlara kamusal dolayımında belli açılımlar sağlamış ve yol gösterici olmuştur. Ama Habermas’ın ve devamında geliştirilen kamusal anlayışının hala gerisinde kalmış, bir prototip olma özelliğini korumuştur.

Erken Cumhuriyet döneminde başlayan ve 1980 askeri darbesine giden süreci kapsayan ikinci dalga feminizmini ele aldığımızda, özellikle Cumhuriyet’in ilk

yıllarının Kemalist çağdaşlaşma tezinden hareketle kadının kamusal alanını sorunlaştırdığını söyleyebiliriz. Nilüfer Göle'ye göre kadın, hem medeniyet projesinde hem de Anadolu milliyetçiliğinin oluşturulmasında ana gövdeyi oluşturmuştur. Kemalist kadın hareketi, Osmanlı'nın kadını toplumsal hayattan dışlayarak mahrem alanına hapseden anlayışına tezat olarak; kadınların kamusal alana çıkışının önünü açan bir manevra olarak gelişmiştir (Göle, 2011, s. 91).

Bu dönemde, İslamcı akım ve Batıcı akımın karşılıklı olarak mücadele içerisinde olduğu görülürken; bu mücadelenin ana yürüncesinin kadınlar etrafında olduğu belirtilmelidir. Temel tartışma, kadınların toplumsal ve kamusal konumları üzerinden yürütülmektedir. Bu dönemde, İslamcı yazarlar özellikle kadınların kamusal alana çıkışını şiddetle eleştirmişlerdir. Dönemin önemli aydınlarından Namık Kemal, kadının özel/mahrem alanda kalması gerekliliğini şu sözlerle savunmuştur:

“Eğer sizin medeniyet zannettiğiniz şeyler, karıların açık saçık sokağa çıkması ve meclislerde dans etmesi ise onlar ahlakımıza mugayirdir. Biz istemeyiz, istemeyiz, bin kere istemeyiz” (Kemal'den aktaran Göle, 2011, s. 55).

İslami anlayışın zıddı olarak, Kemalist modernitenin reformları kadınların kamusal alanın yüzleri olarak görünmesi amacındadır. Batıcılara göre, kadının toplumdaki ikincil ve aşağı konumu toplumu geri bırakmıştır. Kadınlar, Kurtuluş Savaşı sırasında cephe gerisinde çok fedakârlıklarda bulunmuşlardır. Yeni kurulan devletin ulusalcı ideolojisi ise, bu diğerkâmlığa kayıtsız kalamayarak kadınların başta siyasi hakları olmak üzere birtakım kamusal haklarını genişletmiştir. Şirin Tekeli, bu dönemde bir devlet feminizmi anlayışı olduğunu söyler (Tekeli, 1990, s. 21). Kadınların özel alandan çıkışı ve bunun sınırları devlet marifetiyle çizilmiştir.

Bu erken cumhuriyet döneminde, kadınların kendilerini feminizmden çok Kemalizm ile özdeşleştirdiklerini belirtmek gerekir (Kayhan, 1999, s. 50). Kadınlar, yeni devletin kendilerine ait özel ve kamusal alanı tekrar resmi ideoloji doğrultusunda tanımlamasını doğal karşılamış ve rejime tam bir sadakat göstermişlerdir. Yeni kurulan devlette ve onun yüceltiği ideolojide kadına bambaşka bir ideal form verilmiştir. Bu süreçte, kadınlar Anadolu'ya ait tevazu ile Batıdan gelen zarafeti birlikte harmanlamışlardır. Kadının kamusal rollerini vurgulayan bu yeni sistem, toplumsal yaşamın hızla sekülerleşmesinin yolunu açmıştır. Örneğin çay salonları, ziyafetler, balolar ve sokaklar iki cinsin karşılaştığı toplumsal ve kamusal yerler olarak belirlenmiştir (Göle, 2011, s. 31).

Kadınların bu dönem kendi kamusal görünürlüklerini arttıracakları örgütlenmelere gittiği görülmektedir. Ancak, bu hareketlilik alanı sınırlarını kendilerinin tayin ettiği, etkin birey olarak formlarını kendileri verdikleri bir kamusal alan olmaktan uzak görünmektedir. Kadınlar, rejimin kendilerine çizdiği sınırlar çerçevesinde bir varoluş sergileyebilmişlerdir. Nezihe Muhittin’den aktarılan şu ifadeler, bu yargıyı destekler niteliktedir:

“Cumhuriyet yürüyor ve her yaşına girdikçe kadına bir armağan vermeyi asla ihmal etmiyor. Yedinci yılın armağanı belediye seçimlerine katılma hakkı oldu... Cumhuriyet yürüyecek ve kadınlık hayatına daha birçok ışıklar serpecektir. Siyasal hakkımızın verildiğini kutlayacağımız gün uzak değildir.” (Muhittin’den aktaran Yüceer, 2008, s.141).

Görüldüğü gibi, kadınlar Habermascı tabirle kamusalın aktif öznelere olmaksızın uzaktır. Onlar, ancak rejimin edilgen araçları konumundadırlar. Bu dönemde, kadınların Osmanlı Döneminde’ ki zevcelik ve annelik rollerinde de en ufak bir itibar kaybı yaşanmamış; buna ek olarak kadınların Cumhuriyetin onlar için uygun gördüğü hemşirelik, muallimelik gibi toplumu yeniden örecekle, kuşatacak fedakâr rollerle icraatta bulunmaları beklenmiştir (Göle, 2011, s. 97). Bu da, kadınların üzerinde ayrıca bir yük oluşturmuştur. Halide Edip Adıvar’ın ‘Vurun Kahpeye’ adlı romanındaki Aliye öğretmen karakteri, dönemin kadın algısı ve özel/kamusal alan ayırımının nasıl şekillendirildiğine iyi bir örnek oluşturmaktadır.

İkinci Dalga Kadın Hareketi içerisinde özellikle 1950’lerden sonra ortaya çıkan iki ana akım gözlenmektedir. Bunlardan ilki, Cumhuriyet’in Kemalizm’e bağlılığı düsturunu devam ettiren ve sivil toplumda bu amaçla yer alan kadın örgütlerinin yarattığı aktivizmdir. İkinci olarak ise, özellikle 1970’li yıllardan itibaren sosyalist feminizmin açtığı alanda bir kadın emeği tahlili yapılmış, kadınların kurulabilecek yeni bir sistemde olası kamusal ve toplumsal rolleri tartışmaya açılmıştır (Çaha, 1996, s. 131).

Sosyalizmin toplumsal ve muhalif gündeme girmesiyle birlikte az gelişmişlik, dışa bağımlılık, gelir ve fırsat eşitliği, sınıf farklılıkları gibi birçok yeni kamusal mesele tartışılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda, sosyalist feministler eşitsizlik ve sömürü kavramları üzerinden kadınların yaşadığı çifte emek sömürüne vurgu yapmışlardır (Kayhan, 1999, s. 51). İşçi kadın, kamusalın yeni yüzü olacak ve sosyalist bir devrimin gerçekleşmesinde erkek yoldaşının yanında yürüyecektir. Bu hareket, aynı zamanda Kemalist kadınları kentli ve burjuva olarak nitelemiştir.

1970’lerde kadınların özel ve kamusal alanlarda yaşadıkları sorunların tek çözümü olarak sosyalizmi öne süren bu bakış açısı, kadınları kendinde varlık

olarak ve birer kamusal birey olarak gören bir perspektif taşımamaktadır (Tekeli, 1990, s. 21). Daha önceki dönemlerde Kemalist devrimlerin taşıyıcısı olmaktan sıyrılıp kamusalı oluşturan aktif bir özne olamayan kadınlar, bu dönemde de sosyalist devrimin bir neferi sayılmaktan ileri gidememişlerdir. Salt kadın olmaktan kaynaklanan sorunlara eğilmek ve toplumsal alanda görünürlük kazanımı zayıf kalmıştır.

Burada, Gülnur Acar-Savran'ın belirttiği üzere, 1970'lerin özel olanın politik olduğuna ilişkin bir açılım getirdiğinin altını çizmek gerekiyor. Her ne kadar, kamusal alan sadece özel alanla karşıtlığı üzerinden kavranmaya çalışılsa ve Habermas'ın aktif yurttaş olmayı gerektiren kendine özgü bir kamusalılığı henüz kuramamış olsa da, özel olanın kamusalı belirlediği ve onun bir görüngüsü olduğu tespiti bu dönem açısından önem kazanmaktadır (Acar-Savran, 2002, s. 258). 1970'ler Türkiye'de feminist kuramın özellikle özel alana dair çözümler yaptığı bir dönem olmuştur. Serpil Sancar'a göre, özel alanda yaşanan tüm kadınlık halleri, cinsellik, ebeveynlik ve evlilik gibi konulara bakarak tüm ataerkil sisteme yönelik eleştiriler geliştirilmiştir (Sancar, 2009, s. 248). Bu durum, 1970'li yılları feminist kuram ve pratik açısından önemli kılmaktadır.

1975 yılında, Türkiye İşçi Partisi'nin kurulmasına öncülük ettiği İlerici Kadınlar Derneği dönemin etkin derneklerindedir. 1976 yılında, derneğin girişimi ile ilk defa 8 Mart Dünya Emekçi Kadınlar Günü kutlanmıştır. Ayrıca, derneğin 'Analar doğurur, faşistler öldürür' slogandan yola çıkarak çok geniş çaplı mitingler düzenlediği görülmüştür (Çaha, 1996, s. 132). Bu bağlamda, esasen 1970'lerin ortalarından itibaren kadınların kadın olma bilinci ile kamusal alanda aktif bireyler olarak rol almaya başladıkları söylenebilir. İlerici Kadınlar Derneği'nin kadrolarının, Türkiye'de feminizmin esas olarak kurulduğu 1980 sonrası dönemde de aktif rol aldıkları, Türkiye'de feminizmin inşa edilmesine katkı sunan aktivistler olduklarını söylemek mümkündür. Bu haliyle, 1970'ler, 1980'lerin Üçüncü Dalga Feminizmi içi altyapı oluşturan bir dönem olmuştur. 1980'ler ve onu takip eden 1990'lı yıllar ise, kadınların kamusal anlamı gerçek anlamıyla sahiplendiği, aktif özneler olarak onu oluşturmaya ve kadın eksenli bir biçimde dönüştürmeye talip olduğu esas dönem olarak belirleyici olacaktır.

1980 Sonrası Dönem: Türkiye'de Feminizmin Yeni Kamusalılık Biçimleri

12 Eylül 1980 tarihinde yapılan askeri darbe ile Türk siyaseti yeni bir döneme girmiştir. Neredeyse tüm muhalif sesler susturulmuş, dergiler, gazeteler yasaklanmış ve dernekler kapatılmıştır. Bu dönem ve sonrasında Türkiye'de feminizmin kültürel ve sosyolojik olarak ivme kazandığını belirtmek gerekir

(Doltaş, 1992, s. 61). 1980 darbesinin Marksist sola büyük bir darbe indirmesi ile etkinlikleri ortadan kaldırılan muhalif kesimlerin yarattığı boşlukta, kadın hareketi kendisine bir yol açarak ilerleyebilmiştir. Bu gündeme geliş biçimi, feminist hareketin özünde sol bir hareket olmasına rağmen ‘Eylülist’ olarak damgalanmasına neden olmuştur (Tekeli, 1990, s. 22).

1980 sonrası oluşan Üçüncü Dalga Feminist Hareket’in itici gücünü kendini feminist olarak tanımlayan kadınlar oluşturmaktadır. Daha önceki dönemde, kadınların kamusal alandaki görünürlüğü belirleyen sistem ve devletin resmi ideolojisi iken; 1980 ve sonrasında kadınlar kendi bireyliklerinden yola çıkarak yeni bir feminist kamusal alan yaratmanın yollarını aramışlardır. Bu aktivist kadınlar, hiyerarşiyi sorgulamış, kadın eksenli bir toplumsal muhalefet örmenin olanaklarını aramışlardır (Arat, 1992, s. 81). Burada, kadınların bu kamusal alanı inşa ederken Kemalist ideolojinin modernleşmenin araçları olarak gördükleri kadın olmaktan çıkmakla birlikte; bu ideoloji ve anlayışın açtıkları olanaklardan faydalanarak bu kamusal alanı inşa edebildiklerini de belirtmek gerekmektedir.

Bu dönemde, kadınların sokağı etkin bir kamusal alan olarak kullandıkları ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda, 1970’lerde özel olan alanın dışında her şeyi kapsayan kamusal alan; 1980 ve sonrasında muhalif eylemin inşa edildiği daha nitelikli bir mekâna gönderme yapmaktadır. Kadın derneklerinin öncülüğünde örgütlenen geniş kitlesel miting ve eylemler eşliğinde kadınlar özel olanın politik olduğunu ve kamusal alanda tartışılması gerektiğini bir kere daha vurgulamışlardır. Özel alanda mahrem ilişkiler etrafında yaşanması beklenen cinsel şiddet, fiziksel şiddet, taciz gibi konular kamusal alanda tartışılmaya açılmıştır. 1987 yılında ‘Mor Çatı’ tarafından örgütlenen ‘Dayağa Karşı Kadın Dayanışması Kampanyası’ bu duruma etkin bir örnek teşkil etmektedir. Daha sonra, bu kampanya ‘Bağır Herkes Duysun’ adı ile devam ettirilerek daha geniş bir kitleselliğe ulaşması sağlanmıştır (Gedik, 2011, s. 114).

1980’li yıllarda kadınların kamusal alanda görünürlüklerini arttırmalarının en önemli motivasyonlarından biri hukuku işler kılmaktır. Özellikle kadınların özel alanda yaşadıkları zorlukları ve haksızlıkları yargı alanına taşıyarak bir kamusal alan sağlamak temel amaçlardan birini oluşturmaktadır. Kadın hareketinin hedeflerinden biri haline gelen Türk Ceza Hukuku’nun 438. Maddesi, ırza geçme durumunda ırzına geçilen kişinin fahişe olması durumunda saldırgan erkeğe verilecek cezada indirim öngörmekteydi. Bu kanun maddesi, kadın örgütlerinin yürüttüğü etkin kampanyalar sonucu değiştirilmiş, indirim sağlanması imkânsızlaştırılmıştır (Tekeli, 1990, s. 23). Dönemin önemli hukuksal kazanımlarından bir diğeri ise, kadının çalışmasını

kocanın iznine bağlayan Türk Medeni Kanunu'nun 159. maddesinin yürürlükten kalkması olmuştur (Kayhan, 1999, s. 55).

1980 sonrası feminist hareketin en büyük başarısı farklı sınıfsal aidiyetler ve ideolojik yapılanmalardan gelen kadınların kadınlık ortak noktasından hareketle, eleştirilerini bütün bir partiyarkal düzene yöneltebilmiş olmalarında aranmalıdır. Bu süreç, kadınların kendilerini özne olarak tanımlamalarının ve kamusal alanda kendilerini özne olarak var edebilmelerinin yolunu açmıştır (Ergün, Güler & Tanyer, 2010, s. 51).

Üçüncü dalga feminist hareket, 1990'larda farklı bir savrulma yaşamıştır. Modernite, özel alan, kamusal alan, feminizm, toplumsal cinsiyet gibi kavramların farklı bir okumaya tabi tutulduğu 90'lı yıllar, farklı feminizmlerin sahaya çıktığı yıllar olmuştur. Bu farklılık feminizmleri alanında, kadınlar kadın özne olmalarının yanında farklı kimlikler eklemişlerdir. Örneğin, Kürt kadınları ayrı bir feminist akım başlatmışlardır (Gedik, 2011, s. 116). Feminist ama aynı biçimde milliyetçi bir ton barındıran bu feminist akım, kadınların hem kadın olmaktan hem de Kürt olmaktan kaynaklanan kamusal sorunlarını tartışmaya açmışlardır. Hareketin içerisinden gelen kadın aktivistler ise, ayrımcılığı çift yönlü yaşadıklarını vurgulayarak hem ırkçılıkla hem cinsiyetçilikle eş anlı mücadele ettiklerini belirtmişlerdir (Kayhan, 1999, s. 56).

Hem kamusal hem özel alanın demokratikleştirilme çabalarına dönük bir eylem olarak feminizm, 1990'lı yıllarla birlikte yeni toplumsal hareketler bağlamında da tartışılır olmaktadır. Kamusal öznenin harcı olan kadın kimliği, bu aktivizmde belirleyici rol oynamaktadır. Bu kimlik, farklı alt kimliklere de bölünerek ya da başka üst kimliklerle eklenerek kamusal etkinlik sahasını genişletmektedir. Kolektif kimlikler kamusal alanda görünür kılınmaktadır (Leyla, 2006, s. 41).

1990'lı yılların iki önemli feminist pratiğinin 'İslami Feminizm' ve 'Kürt Feminizm'i tarafından ortaya konulduğunu söylemek abartılı olmaz. Şeriatçılık ve bölücülükle kodlanan bu iki hareket, feministlerin çabaları ile kamusal alanda farklı bir açılım yaratmıştır. Kemalist feministler, liberal feministler, Marksist feministler de mücadelelerini bu dönemde etkin biçimde yürütmüşlerdir (Ergün, Güler & Tanyer, 2010, s. 54). Feminizmlerin çeşitlenmesi, eylem çevrelerindeki 'ayrı fakat eşit' düsturunu güçlendirmiştir. İslamcı hareket içerisinde feminizmin yerleşmesi dönemin en dikkat çeken olaylarından birisidir. Bu dönem, kadınların örtünme pratikleri üzerinden çokça tartışma yürütülmüş, başörtüsü ve kamusal alan Türkiye siyasetinde en çok konuşulan meselelerden biri haline gelmiştir. Cumhuriyetin laikçi politikaları

özelde örtünme eylemini genelde ise dini kamusal alandan çıkartarak özel alana indirgemeye yönelmiştir (Ersöz, 2015, s. 93). İslamcı hareket, örtünme hakkını arayan direniş katılımları, Kuran okuma toplantıları ve dergi çıkarma aktiviteleri ile kadınlara farklı bir kamusal alternatifinin yolunu açmıştır (Göle, 2014, s. 151).

Kadınların kamusal alana açılımının olanakları tartışan ‘Kadın ve Aile’ dergisi, İslam’ın toplumsal gereklilikleri ile kadınların bu doğrultuda mücadele etmelerinin gereğini ortaya koymaktadır. Kadınların aile hayatından kamu hayatına geçişini olumlamaktadır. İslamcı kadınlara toplumsal ve kamusal alanda söz verilmesini demokratik hayatın bir gereği olarak ortaya koyan bu dergi, İslami feministlerin bakış açısını anlayabilmek açısından önem taşımaktadır (Arat, 1990, s. 97). Bu bağlamda, İslami feminizmin 1980 sonrası feminizmlere paralel olarak kamusal alan ve özel alan arasında keskin bir karşıtlık görmediğini, ikisinin benzer dinamiklerle birbirine bağlandığı ve ilişkisellik içerisinde olduğunu tespit ettiğini belirtmek gerekir. Aynı dönemde, sosyalist feminist akımlarında özel ve kamusal alan karşıtlığının ekonomik sömürüyü meşrulaştıran liberal bir ayırım olduğu tespitinden hareketle eylemlerde bulunduğu belirtilmelidir. Kapitalizmin erkeği tarihsel olarak özel alana, kadını da ev alanına yani özel alana hapsettiğini söyleyen sosyalist feministler kadınların kamusal alana katılım politikasını desteklerler (Çaha, 1996, s. 162).

Buna ek olarak, Liberal feministlerin ise kadının özel alanına ait olduğu düşünülen özellikle cinsellikle ilgili meselelerin politikleştirilmesi ve kamusal alanda tartışmaya açılması için girişimlerde buldukları söylenmelidir. Örneğin, ‘Kadınca’ dergisinin editörü Duygu Asena, aile içi eşitlik, boşanma, evlilik gibi meselelerle ilgili makaleler kaleme almış, kadınların mahrem alanının toplumun tüm alanlarına sirayet edebileceğini, bu konuların aynı zamanda kamusal ve toplumsal meseleler olduğunun altını çizmiştir (Çaha, 1996, s. 150). Bu tespitlerden hareketle, Türkiye’de feminist hareketlerin 1980’lerden itibaren etkin olduğunu ve kadınların özgür bireyler olarak kamusal alanlarına sahip çıktıklarını söylemek mümkündür. 90’lı yıllarda da kamusal temsiliyetler artmış, kadınların kamusalı sahiplenışı devam etmiştir.

Sonuç

Liberal düşünceyle beraber keskinleşen özel-kamusal alan ayırımına dair genel kanıya varılacak olursa, liberal politika bir yandan tüm bireylerin kamusal alana katılımına önem verdiğini belirtmekte, diğer yandan kamusal alana dâhil olacak konu ve aktörlere sınırlamalar getirmekte, liberal söylemin dayanağındaki

mahremiyet ve bireysel özerklik gibi kavramlar kolektif karar alımına engel teşkil edebilmekte, toplumun bir bütün olarak kamusal alandaki görünürlüğü bertaraf etmektedir. Kadınların kamusal alana dâhil olması 'özel olan politiktir' kült mottosundan hareketle özel-kamusal alan ayrışmasının ortadan kalkması ve istekli talepler neticesinde kadınların her yerde kendini göstermesiyle mümkün görünmektedir. Dolayısıyla feminist hareketin sistemi ve sistemin dayandığı kamusal alan modellerini sorgulamaya devam etmesi olası görünmektedir.

Buradan hareketle, Türkiye'de feminist toplumsal hareketlerin kamusalı dönüştürme ve özne olarak bu alana müdahil olma sürecinin 1970'lerin 'özel olan politiktir' söyleminde somutlandığını söyleyebiliriz. Bu dönem ve onu takip eden dönemlerde, kadınlar farklı kimlikleri ve kadınlık halleriyle farklı kamusal biçimleri örmüşler, özel alanda yaşadıkları başta cinsel ve fiziksel şiddet gibi birçok meselenin aslında politik ve kamusal alanda verilebilecek bir mücadele ile ortaya konulabileceğini gözler önüne sermişlerdir. Buradan hareketle, özel alan ve kamusal alanın keskin sınırlar ile birbirinden ayrılmaması ve özünde ne kadar birbirine bağlı oldukları; bir anlamda aynı totalitenin farklı iki görüntüsü olduklarını belirtmek gerekmektedir. Son tahlilde, kadınların özneleşeceği ve görünür olacağı alan kamusal alandır ve mücadele bu alanda yükselecektir. Bu feminist mücadele de hem kamusal alanı hem özel alanı dönüştürecektir.

Kaynakça

- Acar-Savran, G. (2002). Özel/Kamusal, Yerel/Evrensel: İkilikleri Aşan Bir Feminizme Doğru. *Praksis*, 8, 255-306.
- Alkan, A. (2000). Özel Alan-Kamusal Alan Ayrımının Feminist Eleştiri Çerçevesinde Kentsel Mekân. *Kültür ve İletişim*, 3(1), 71-95.
- Arat, Y. (1990). Feminizm ve İslam: Kadın ve Aile Dergisinin Düşündürdükleri. Ş. Tekeli (Edt), *Kadın Bakış Açısından 1980'ler Türkiye'sinde Kadınlar* (1. Baskı) içinde (89-99). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arat, Y. (1992). 1980'ler Türkiye'sinde Kadın Hareketi: Liberal Kemalizm'in Radikal Uzantısı. N. Arat (Edt), *Her Yönüyle Türkiye'de Kadın Olgusu* (1. Baskı) içinde (75-94). İstanbul: Say Yayınları.
- Benhabib, S. (1992). Models of Public Space: Hannah Arendt, the Liberal Traditions and Jurgen Habermas, *Habermas and the Public Sphere*. Cambridge: MIT Press.
- Benhabib, S. (1993). Feminist Theory and Hannah Arendt's Concept of Public Space, *Sage Pub*, 6(2), 97-114.

Coşkun, B. (2013). Kadınlık Durumu ile İlişkinde Hannah Arendt. *Düşünme Dergisi*, 2(3), 1-15.

Çaha, Ö. (1996). *Sivil Kadın – Türkiye’de Sivil Toplum ve Kadın*. Konya: Vadi Yayınları.

Çaha, Ö. (2005). The Ideological Transformation of the Public Sphere: The Case of Turkey. *Alternatives*, 4 (1), 1-2.

Doltaş, D. (1992). Batıdaki Feminist Kuramlar ve 1980 Sonrası Türk Feminizmi. N. Arat (Edt), *Her Yönüyle Türkiye’de Kadın Olgusu* (1. Baskı) içinde (61-71). İstanbul: Say Yayınları.

Ergün, Y., Güler, B. & Tanyer, İ. (2010). 80 Sonrası Türkiye’de Kadın Hareketi. *Kurtuluş*, 6(1), 47-56.

Ersöz, A. G. (2015). Özel Alan/Kamusal Alan Dikhotomisi: Kadınlığın Doğası ve Kamusal Alandan Dışlanmışlığı. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 18, 80-102.

Fraser, N. (1992). Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy. *Habermas and the Public Sphere*, MIT Press: Cambridge.

Gedik, H. B. (2011). Feminist Hareketler. B. Kartal ve B. Kümbetoğlu, (Edt) *Yeni toplumsal hareketler* içinde (106-122). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Göle, N. (2011). *Modern Mahrem*. İstanbul: Metis Yayıncılık.

Gönenç, A. Y. (2006). Fransa’da ve Türkiye’de Kadın Hareketleri. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 27(1), 63-80.

Gross, E. (1994). What is Feminist Theory? H. Crowley & S. Himmelweit, (Eds.) *Knowing Women. Feminism and Knowledge* (355- 369). Cambridge: Polity Press.

Habermas, J. (2012), *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*. Çev. (T. Bora, M. Sancar), İstanbul: İletişim Yayınları.

Karadağ, A. (2003). Kamusal Alan Modelleri: Çoğulcu Perspektiften Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 58(3), 172-195.

Kayhan, F. (1999). *Feminizm*. İstanbul: BDS Yayınları.

Kömeçoğlu, U. (2005). Kamusal Alan: Katılım ve Dışlama Güçleri Arasındaki Diyalektiğin Biçimi, *Sivil Bir Kamusal Alan*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Leyla, Ş. (2006). Yeni Sosyal Hareketler Bağlamında Türkiye’de Kadın. *Ege Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 15(1), 33-52.

Özcan, Y. (2013). Kamusal/Özel Alan Tartışmaları. *Genç Hukukçular Hukuk Okumaları Birkimler*, 1, 199-225.

Saenz, C. (2008). Feminism and Liberalism: A Not So Unhappy Marriage, D. Mukherjee (Edt), *Feminism: Theories and Impact*, Hyderabad: The Icfai University Press.

Sancar, S., Akis, Y. & Özakin, Ü. (2009). Türkiye’de Feminizm ve Kadın Hareketi. *Cogito*, 58, 245-259.

Tekeli, Ş. (1990). 1980'ler Türkiye'sinde Kadınlar. Ş. Tekeli (Edt), *Kadın Bakış Açısından 1980'ler Türkiye'sinde Kadınlar* (1. Baskı) içinde (19-25). İstanbul: İletişim Yayınları.

Üste, R. Bahar (2014). Hegel-Rousseau, Mill ve Hayek'in Değerlendirmelerinde Toplumda Ötekileştirilen Kadının Konumu. *DEU Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2(4), 103-126.

Yüceer, S. (2008). Demokrasi Yolunda Önemli Bir Aşama: Türk Kadınına Siyasal Haklarının Tanınması. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 14(9), 131-151.

Yükselbaba, Ü. (2012). *Habermas ve Kamusal Alan: Burjuva Kamusal İlkesinden, İletişimsel Kamusalılığa Geçiş*, İstanbul: On İki Levha Yayınları.

TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİT(SİZ)LİĞİNİN DIŞ MEKÂNA YANSIMALARI ve TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇELEME

Doç. Dr. Sebahat AÇIKSÖZ

Bartın Üniversitesi, Orman Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği günümüzde tüm yaşam alanlarında yoğun bir şekilde hissedilmekte ve diğer alanlarla birlikte kadınların kentsel açık ve yeşil mekânları kullanımına yansımaktadır. Bu durum kadınların sosyal yaşamlarını olumsuz yönde etkilemekte ve yaşam kalitesini düşürmektedir. Tüm bireylerin kentsel açık ve yeşil alanlara eşit erişimi sağlanmalı ve hizmetlerden eşit yararlanmaları için mekanizmalar geliştirilmelidir. Bu bildiride; “Toplumsal cinsiyet kavramı, dış mekân planlama-tasarım-yönetim sürecine nasıl katılmaktadır /katılmakta mıdır?”, “Yerel yönetimlerin dış mekâna yönelik düzenlemelerine ve ilgili hizmetlerin sunumuna toplumsal cinsiyet bakış açısı ne kadar yansımaktadır?” sorularına Peyzaj Mimarlığı meslek disiplini bakış açısı ile yanıt aranmaktadır.

Türkiye’de ataerkil düzene sahip olunması ve kişi başına düşen milli gelirin düşüklüğü cinsiyete dayalı ayrımcılığın artmasına, kadınların siyasi ve ekonomik hayata katılımındaki oranlarının düşmesine, kadınların giderek yoksullaşmasına, kadına yönelik şiddetin (özellikle son günlerde kamusal alanlarda) giderek artmasına ve kadınların sosyal hayata katılımlarının azalmasına neden olmaktadır. Tüm bu olumsuz koşullar toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin farklı alanlarda tartışılmasını ve konunun gündemde kalmasını gerekli kılmaktadır (Gök, 2016).

Toplumsal cinsiyet, “cinsiyet (biyolojik)” kavramından farklı olarak kadın-erkeğin sosyo-kültürel açıdan tariflenmesini, toplumların onlara yüklediği rolleri ve bu iki cinsi ayırt etme şeklini ifade etmek için kullanılmaktadır. Feminist çalışmalar yapanlar açısından “toplumsal cinsiyet” kavramının önemi, toplumsal açıdan kadın-erkek arasındaki güç ilişkisini anlamayı ve eşitsizlikleri

sorgulamayı sağlayacak bir kavram olarak düşünülmesi nedeniyle giderek artmıştır (Ecevit, 2011).

Dış mekân plan ve politikalarının oluşturulması ve yerel yönetimlerce bütçelenmesi sürecinde toplumsal cinsiyet eşitliğini yansıtacak mekanizmaların geliştirilmesi ve uygulanması gerekmektedir. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme (TCDB), “toplumsal cinsiyet eşitliğine ve kadınların güçlendirilmesine yönelik politikaların, politika belirleme faaliyetinin özünü oluşturan bütçeleme ve planlama alanlarının merkezine taşınmasını amaçlayan bir stratejidir”. TCDB, kadın hakları konusu ile demokratik yönetim arasında köprü özelliği taşıyabilir (Klatzer, 2012). Yerel yönetimlerde toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin mekanizmaların işletilebilmesi, politikaların üretilebilmesi, planlama-uygulama-yönetim kapsamında etkin katılımın sağlanabilmesi için kadın meclisleri, kadın dernekleri, kadın hakları aktivistleri ve toplumsal cinsiyet eşitliği savunucuları için TCDB yaklaşımı bir fırsat olarak ifade edilebilir.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kentsel dış mekâna yansımalarını incelemek amacıyla yapılan bu çalışma, Batı Karadeniz Bölgesi’nde yer alan Bartın Kenti’nde gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın yöntemi dört aşamadan oluşmaktadır: Veri toplama, Analiz, Değerlendirme, Sonuç ve Öneriler. Konuya ve alana ilişkin veri toplama sürecinde toplumsal cinsiyet eşitsizliği, dış mekân planlamasına ilişkin yayınlar, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı 2008-2013 (KSGM, 2009), TCDB, kadın dostu kentler, ulusal ve uluslararası iyi uygulamalar incelenmiş; Açıksöz ve Uslu (2010) tarafından yapılan “Kadınların fiziksel aktivite yapmasını teşvik eden toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı bir eylem planı: Türkiye-Bartın Örneği” çalışmasından yararlanılarak süreç değerlendirilmiştir. Bartın Belediyesinin kamuya açık belgeleri gözden geçirilmiştir. Bu veriler doğrultusunda İlgili Meslek Odalarının Temsilcileri, Bartın Kadın Dayanışma Derneği (BAKAD) ile derin mülakat yapılmış, tüm veriler analiz edilmiş, toplumsal cinsiyete duyarlı kentsel dış mekânların planlanması-tasarlanması-yönetimi süreci Bartın Kenti örneğinde irdelenmiş ve öneriler geliştirilmiştir.

Sonuç olarak, mekânsal planlama ile ilişkili tüm meslek disiplinlerince “toplumsal cinsiyet” kavramı ile birlikte tüm cinslerin yanı sıra genç-yaşlı, sağlıklı-engelli, ırk vb. ayrımı yapmaksızın tüm bireylerin ruhsal ve bedensel sağlığı için öncelik ve gereksinimleri belirlenmelidir. Bu bakış açısı ile geliştirilen aktivite olanakları ve alanlarına ilişkin politika, plan ve projeler sosyal birlikteliğin kurulması, sosyal kontrol ve güvenli toplum yaratılmasında en etkin araçlardır. Yerel yönetimler toplumdaki diğer farklılıkların yanı sıra cinsiyet farklılıklarını dikkate alarak, eşit fırsatlardan oluşan kentsel mekânların

planlanması, tasarlanması, yönetilmesi için politika ve projeler üretmelidir. İlgili meslek disiplinleri, üniversiteler, meslek odaları ve STK'lar ile medyanın toplumsal cinsiyet konusunu gündemde tutması halka farkındalık kazandırılmasında ve yerel yönetimlerin yönlendirilmesinde önemli rol oynayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği, dış mekân planlaması, peyzaj mimarlığı.

1. GİRİŞ

Toplumsal cinsiyet kavramı toplumsallaşma süreci ile kişinin yaşadığı toplum içinde edindiği, kişinin “kadınsı/dişil” veya “erkeksi/eril” olarak karakterize edildiği cinsiyettir (Adaçay, 2014). Bu kavram “insanların içinde yaşadıkları toplumda hazır buldukları ve uyum sürecinde öğrendikleri cinsiyet kimlikleri ve bu kimliklere iliştirilen roller” olarak tanımlanabilir (Gök, 2016).

Toplumsal cinsiyet eşitliği kavramının altyapısında “cinsiyet (*sex*)” ile “toplumsal cinsiyet (*gender*)” arasındaki fark yer almaktadır. “Cinsiyet”, kadın-erkek arasındaki biyolojik farklılıkları ifade ederken; “toplumsal cinsiyet” ise, kadınlar ile erkekler arasındaki toplumsal ilişkileri tanımlamakta; iki cins arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkinin sosyal açıdan nasıl kurulduğunu açıklamaktadır. Bu bağlamda toplumsal cinsiyete göre roller dinamik olup, kapsamı yere ve zamana göre farklılıklar göstermektedir. Toplumun tarih sürecinde erkek egemen yaklaşım doğrultusunda biçimlendiği kabul edilen bir gerçek olup; politikaların ve yapıların erkek üzerinden biçimlenmesi ise toplumsal cinsiyet eşitsizliğine neden olmaktadır (KSGM, 2009).

Toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin pek çok alanda görülmesi cinsiyete dayalı tabakalaşmanın incelenmesini gerektirmiştir. Toplumsal cinsiyet tabakalaşması kavramının ortaya çıkışı, tarihsel süreçte toplumun cinsiyete dayalı olarak nasıl bölündüğünün ve sosyal yapının bu hiyerarşik düzene bağlı olarak nasıl sürdürüldüğünün anlaşılması amacıyla yapılan tartışmalar ile olmuştur (Gök, 2016).

Türkiye’de ataerkil düzene sahip olunması ve kişi başına düşen milli gelirin düşüklüğü cinsiyete dayalı ayrımcılığın artmasına, kadınların siyasi ve ekonomik hayata katılımındaki oranlarının düşmesine, kadınların giderek yoksullaşmasına, kadına yönelik şiddetin artmasına ve kadınların sosyal hayata katılımlarının azalmasına neden olmaktadır. Tüm bu olumsuz koşullar toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin farklı alanlarda tartışılmasını ve konunun gündemde kalmasını gerekli kılmaktadır (Gök, 2016).

Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme (TCDB), “toplumsal cinsiyet eşitliğine ve kadınların güçlendirilmesine yönelik politikaların, politika belirleme faaliyetinin özünü oluşturan bütçeleme ve planlama alanlarının merkezine taşınmasını amaçlayan bir stratejidir”. TCDB’nin temel hedefi, kadınların toplum içindeki durumunun iyileştirilmesine ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin teşvik edilmesine yönelik olarak planlama ve bütçeleme faaliyetlerinin yönlendirilmesini sağlamaktır. TCDB, kadınlar ve erkekler için farklı bütçeleme yapılması anlamına gelmeyip, toplumsal cinsiyet boyutunun bütçe politikalarında göz önüne alınmasını amaçlamaktadır. TCDB’de kadın ve erkek bireylerin yalnız cinsiyet açısından değil; yaş, sınıf, etnik kimlik, mekân vb farklı toplumsal konumları açılarından gereksinimlerinin ve haklarının eşit ve yeterli ölçüde ele alınması sağlanmaktadır. TCDB’nin avantajları; toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadın haklarının kazanılması temel hedefine yönelik adım atılması ve ilerlenmesi, yoksullukla daha etkin bir şekilde savaşılmaması, ekonomik üretkenliğin artırılması, hesap verilebilirliğin ve şeffaflığın artırılması, politika hedeflerinin takibinin sağlanması, toplumsal cinsiyete duyarlı katılımcı yaklaşımların geliştirilmesi, iyi ve demokratik yönetişimin sağlanması olarak sıralanabilir. Yerel Yönetimlere toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin mekanizmaların işletilebilmesi, politikaların üretilebilmesi, planlama-uygulama-yönetim kapsamında etkin katılımın sağlanabilmesi için kadın meclisleri, kadın dernekleri, kadın hakları aktivistleri ve toplumsal cinsiyet eşitliği savunucuları için TCDB yaklaşımı bir fırsat olarak ifade edilebilir. Belediyenin olağan bütçeleme ve planlama süreçlerine TCDB’nin katılması için farklı aktörler rol oynayabilir. Bu süreçte etkin role sahip aktörler olarak Belediye başkanı ve belediye idaresi, belediye meclisi, idare dışındaki aktörler, sivil toplum kuruluşları (STK), üniversiteler ve diğer araştırma kurumları ile medya sıralanabilir. Belediye Meclisi üyeleri bütçe tartışmaları sırasında kadınların öncelik ve gereksinimlerinin karşılanması için gerekli ve yeterli kaynakların ayrılmasına yönelik tekliflerde bulunabilirler. Meclis üyeleri STK’lar, Kadın Meclisi (varsa) ya da diğer ilgili paydaşlarla birlikte toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilgili incelemeler yapabilir, oluşturdukları raporları medya aracılığıyla duyurarak kamuoyu oluşturup, halkın desteğini sağlayabilir. STK’lar politika yapıcılara erişimi daha az olan kadınların ve diğer grupların önceliklerinin belediyedeki ve Belediye Meclisindeki karar vericilere ulaştırılmasını sağlama konusunda etkin rol oynayabilirler. Üniversiteler ve diğer araştırma kurumları farklı alanlarda toplumsal cinsiyet eşitliği ve TCDB konularında araştırma yaparak, elde ettikleri sonuçları kamu ile paylaşarak konuyu gündemde tutabilir. Hem Belediyeye hem de STK’lara danışmanlık desteği verebilir. Yerel (ve ulusal) medya, Belediye Meclisindeki tartışmaları değerlendirip, toplumsal cinsiyet eşit(siz)liği konusunu gündemde

tutabilir, toplumsal cinsiyete duyarlı politikaların daha geniş bir kitleye duyurulmasını sağlayabilir. Kendi öncelik ve gereksinimlerini ifade etmeleri açısından kadınların TCDB sürecine katılımı çok önemlidir. TCDB, kadın hakları konusu ile demokratik yönetim arasında köprü özelliği taşıyabilir (Klatzer, 2012). Dış mekân plan ve politikalarının oluşturulması ve yerel yönetimlerce bütçelenmesi sürecinde toplumsal cinsiyet eşitliğini yansıtacak şekilde TCDB'nin eklenmesi önemli bir süreç olarak görülmektedir.

Kadınların öncelikli eylem alanlarına erişimi ve katılımını geliştirmek amacıyla toplumsal cinsiyet eşitliğinin geliştirilmesine yönelik hedefler ve stratejiler (2008-2013) oluşturulmuştur. Bu stratejiler 9 başlık altında toplanmıştır: Eğitim, ekonomi, yoksulluk, yetki ve karar mekanizmaları, sağlık, medya, çevre, insan hakları ve şiddet. “Kadınların ilerlemesini sağlayacak kurumsal mekanizmalar oluşturacak, var olan mekanizmaların kapasiteleri güçlendirilecektir” hedefi altında “1.7. Türkiye’de toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme uygulaması için hazırlık çalışmalarının başlatılması” strateji olarak belirlenmiştir. Sorumlu kurum olarak Maliye Bakanlığı, işbirliği kurum-kuruluşlar olarak ise KSGM ve Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı ifade edilmiştir. “9. Kalkınma Planı hedefleri dahilinde tüm taraflarca kadın istihdamının artırılmasına yönelik çalışmalara hız verilecektir” hedefi altında “1.5. Kadının ekonomik ve sosyal yaşama katılımını kısıtlayan zihniyet, geleneksel yapı ve diğer engellerin azaltılması için erkeklerin de katılımı ile toplumsal bilincin yükseltilmesi” stratejisi bulunmaktadır (KSGM, 2009).

Feminist yazın klasik kent mekânı nosyonlarının, ekonomik üretim ve idari işlevlere odaklı olması nedeniyle kadını ve kadının kentsel mekânı kullanımını göz ardı ettiğini ve bu anlayış doğrultusunda oluşturulan kentsel mekân düzenlemelerinin kadını kentin kenarlarına ittiğini ileri sürmektedir (Kurdoğlu, 2011). Bu nedenle kentin sunduğu ekonomik, sosyal ve siyasi fırsatlardan kentte yaşayan herkesin, özellikle de kadınların eşit bir biçimde yararlanabileceği kentler üzerinde çeşitli çalışmalar yapılmıştır (Altay, 2008; Altay vd., 2008; Şenol, 2008; Alkan, 2009; Şenol vd., 2010; Altay Baykan, 2015; Tekinbaş, 2015; Kiper vd., 2016). Kadın Dostu Kent: “Kadınların sağlık, eğitim ve sosyal hizmetlere istihdam olanaklarına kaliteli, kapsamlı kentsel hizmetlere (ulaşım, konut, güvenlik vb.), şiddete maruz kaldıkları takdirde haklarını güvence altına alacak mekanizmalara erişimini ve yerel yönetimlerin planlama ve karar alma süreçlerine katılımını sağlayarak erkekler ile birlikte kentsel yaşamın tüm alanlarında eşit bir biçimde yer almasını destekleyen kentler” olarak tanımlanmaktadır. İçişleri Bakanlığı, Birleşmiş Milletler ve Sabancı Vakfının ortaklığında, 2006 yılında başlayan “Birleşmiş Milletler Kadın ve Kız

Çocuklarının İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Ortak Programı” kapsamında Kadın Dostu Kentler projesi gerçekleştirilmiştir. Bu projenin ilk etabı İzmir, Kars, Nevşehir, Şanlıurfa ve Trabzon illeri ile başlamış, daha sonra programa Adıyaman, Antalya, Bursa, Gaziantep, Malatya, Mardin ve Samsun illerinin de katılmasıyla toplam 12 ilde yürütülmüştür. Yerel yönetimlere toplumsal cinsiyet bakış açısının getirilmesi konusu ile ilişkili olarak, Kadın Dostu Kentlerin Taahhütnamesi’nde “Belediye ve İl Genel Meclislerinde Kadın-Erkek Eşitliği Komisyonu’nun kurulması” ve “Bütçelerin ‘toplumsal cinsiyete duyarlılık’ ilkesi göz önünde bulundurularak hazırlanması” ilkeleri yer almaktadır (Alkan, 2009; Şenol vd., 2010; Tekinbaş, 2015).

TCDB’nin temel hedefi, kadınların toplum içindeki durumunun iyileştirilmesine ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin teşvik edilmesine yönelik olarak planlama ve bütçeleme faaliyetlerinin yönlendirilmesini sağlamaktır. TCDB konusunda ülkemizde yapılan araştırmalar bulunmaktadır. Bunlardan Genç (2010) kamu hizmetlerinin etkinliğinde TCDB’yi incelemiştir. Erkan vd. (2012) tarafından “Sosyal Bütçeleme” terimi kullanılarak cinsiyete duyarlı bütçeleme konusu Türkiye ile AB karşılaştırılarak örnekler üzerinden ele alınmıştır. Külekci ve Canbay (2012) tarafından yapılan çalışmada kadınların desteklenmesi ve teşvik edilmesi amacıyla uygulanacak en önemli sistemin cinsiyete duyarlı bütçeleme olduğu vurgulanmıştır. Ayas (2016) Marmara Bölgesi’nde gerçekleştirilen alan araştırması örneğinde cinsiyete duyarlı bütçelemenin toplumsal kabul edilebilirliği konusunu işlemiştir. Bu yayınların yanı sıra, TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu tarafından 2014 yılında TCDB Komisyon Raporu hazırlanmıştır. Bu raporun temel hedefi; “TCDB konusunda hem kamu kurum ve kuruluşları hem de kamuoyunda farkındalığın artırılmasını ve bundan sonraki dönemlerde bütçe, kalkınma planları ve diğer mali belgelerin hazırlanmasında cinsiyet eşitliğinin göz önüne alınmasını sağlamak” olarak ifade edilmiştir (TBMM, 2014). TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu (KEFEK) ve Birleşmiş Milletler Kadın Birimi (UN Women) tarafından 2016 yılında mecliste TCDB toplantıları düzenlenmiş ve bütçe süreçlerinin toplumsal cinsiyet eşitliği bakış açısıyla yapılandırılmasını amaçlanmıştır. Bu toplantılarda eşitliğin bütçeleme ile başlayacağı özellikle vurgulanmıştır. İsveç Uluslararası Kalkınma İşbirliği Ajansı (SIDA) desteğiyle yürütülen “Türkiye’de Siyasi Liderlikte ve Siyasi Katılımda Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Projesi” kapsamında düzenlenen toplantılara KEFEK ve Plan ve Bütçe Komisyonunun milletvekilleri, yasama uzmanları ve ilgili birimlerin Başkan ve Başkan Yardımcıları katılmıştır (URL-1, URL-2). Toplumsal cinsiyet eşitliğinin tüm alanlarda uygulanabilmesi ve yaygınlaşabilmesi için temel eğitim yapısında toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı bir bakış

açısının getirilmesi gerekmektedir. Eğitim müfredatında yer alan ders kitaplarında kadınların sosyo-ekonomik ve siyasal hayattaki varlıklarına ait açıklamalar olması toplumsal cinsiyet açısından eşitlikçi bir çerçevede ele alındığı anlamına gelmemektedir. Ders kitaplarında kadınların eğitiminin gerekliliği vurgulanmasına karşın, satır aralarında temelde kadınların annelik görevleri ve milletin biyolojik ve kültürel açıdan yeniden üretimindeki rolleri ön plana çıkarılmaktadır. *“Eşitlikçi bir toplumsal cinsiyet rejimi ve demokratikleşme için eğitim alanındaki söylemlerin demokratik vatandaşlık ekseninde, farklılıklar ve eşitlik temelinde, yeniden yapılandırılması gerekmektedir”* (Kancı, 2015). Ders kitaplarındaki söylemlerin kadınları özellikle kamusal alanla ilgili yüreklenmesi ve kadınlara özgür birer vatandaş olma bilinci vermesi önem taşımaktadır (Adaçay, 2014).

TCDB ile ilgili araştırmalardan biri de *“Dirlik (Well-Being) Temelli Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe”* başlıklı çalışmadır. Bu çalışmada; *“kamu kaynaklarının kişilerin “yapabilirlikleri” üzerindeki etkilerine ve yararlanıcıların bu kaynaklara erişimine”* odaklanılmış ve Dirlik Temelli TCDB perspektifi ile İzmir, Erzurum, Diyarbakır ve Kayseri Büyükşehir belediye bütçeleri analiz edilmiştir (Yücel, 2016). Bu araştırmada, Günlük-Şenesen vd. (2014) tarafından oluşturulan yapabilirlikler listesi; *“Güvenli ve Yeterli Yaşam Alanına Erişim, Yeterli Hareketliliğe ve Çevresel Planlamaya Erişim, Boş Zaman ve Spor Etkinliklerine Erişim, Bakım Hizmetlerine Erişim, Toplumsal ve Siyasi Katılım, Ücretli İstihdama ve Uygun Çalışma Koşullarına Erişim, Parasal Gelire Erişim, Sağlığa Erişim, Eğitim ve Öğrenime Erişim ve Şiddetsiz Bir Yaşama Erişim”* olarak belirlenmiştir (Yücel, 2016).

TCDB ile ilgili inisiyatifler; uluslararası kuruluşlar, ulusal ve yerel yönetimler, üniversitelerin kadın araştırma ve uygulama merkezleri, STK’lar vb. aktörler arasında etkileşim olanağı yaratmaya çalışmaktadır. TCDB ile ilgili inisiyatiflerin gelişimi açısından her aktörün ve aktörler arasındaki ilişkinin analiz edilmesi önemlidir. Tüm bu aktörler arasında etkin iletişim mekanizmalarının kurulmasının yanı sıra bilgiye erişim noktasında toplumsal cinsiyet uzmanlarının istihdam edilmesi de yararlı olacaktır. TCDB’nin verimli olarak uygulanabilmesi için toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilgili bir ihtisas komisyonunun örgütlenmesi, Komisyon ve Genel Kuruldaki bütçe tartışmalarında yeterli ölçüde toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri için zaman ayrılması ve yapılan çalışmaların uygulanıp uygulanmadığına ilişkin sürecin izlenmesi de önem taşımaktadır (Şahin, 2011).

TCDB: Tarihçe Özeti (Ayas, 2016)

- İlk kez 1984’te Avustralya’da uygulanmıştır.
- 2000’li yıllardan sonra birçok ülkede CDB uygulamaları artmıştır.
- Devlet bütçelerinin toplumsal cinsiyet duyarlılığını artırmak için toplam 42 ülke, CDB ile ilgili girişimde bulunmuştur.
- Avrupa’da Belçika, Fransa, Yunanistan, Finlandiya, İsveç, İtalya’da ulusal ve yerel düzeyde karar organlarında kadın sayısı artırılarak kadınların karar mekanizmalarında etkin olması sağlanmıştır.

TCDB: Türkiye’deki Süreç (Ayas, 2016)

- Kadına Yönelik Politikalar Danışma Kurulu
- Kadının Statüsü ve Sorunları Başkanlığı (1990)
- Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi,
- Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (2003)
  - “Toplumsal Cinsiyet Ulusal Eylem Planı: 2008-2013”
  - Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele Eylem Planı (2007-2010 / 2012-2015)
  - TCDB: Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda “Toplumsal Kadın Katılımı” Özel İhtisas Komisyonu Raporu.
  - Kadın Girişimcileri Derneği (KAGİDER) (2002)
  - Kadın Araştırmaları Merkezi (İKAM)
    - “Deneyimler: TCD Sosyal Çalışma” Atölyesi (2012)
    - “Yerel Yönetimlerde Cinsiyete Duyarlı Bütçe Yaklaşımı: Marmara Modeli” projesi.

Ülkemizde son yıllarda gittikçe önem kazanan kent çalışmalarına toplumsal cinsiyet açısından yaklaşan araştırmaların sayısının az olduğu ifade edilebilir (Acuner, 2016). Oysa, toplumsal cinsiyet eşitsizliği günümüzde tüm yaşam alanlarında yoğun bir şekilde hissedilmekte ve diğer alanlarla birlikte kadınların kentsel açık ve yeşil mekânları kullanımına yansımaktadır. Bu durum kadınların sosyal yaşamlarını olumsuz yönde etkilemekte ve yaşam kalitesini düşürmektedir. Tüm bireylerin kentsel açık ve yeşil alanlara eşit erişimi sağlanmalı ve hizmetlerden eşit yararlanmaları için mekanizmalar geliştirilmelidir. Bu bildiride; “Toplumsal cinsiyet kavramı, dış mekân planlama-

tasarım-yönetim sürecine nasıl katılmaktadır /katılmakta mıdır?“, “Yerel yönetimlerin dış mekâna yönelik düzenlemelerine ve ilgili hizmetlerin sunumuna toplumsal cinsiyet bakış açısı ne kadar yansımaktadır?” sorularına Peyzaj Mimarlığı meslek disiplini bakış açısı ile yanıt aranmaktadır.

2. Materyal ve Yöntem:

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kentsel dış mekâna yansımalarını incelemek amacıyla yapılan bu çalışma, Batı Karadeniz Bölgesi’nde yer alan Bartın Kenti’nde gerçekleştirilmiştir. Çalışma Alanı olarak Bartın Belediye sınırı alınmıştır (Şekil 1). İlin merkezinin yüzölçümü 1.191 km² olup, il merkezinin rakımı 25 m’dir. Bartın Merkez (Bartın Belediyesi) toplam nüfusu 68.881 kişi’dir. Bartın Merkez nüfusunun çoğunluğunu % 52 ile kadınlar (35.654) oluşturmaktadır (TÜİK, 2016).

Şekil 1. Çalışma alanının konumu ve sınırı.

Çalışmanın yöntemi dört aşamadan oluşmaktadır: Veri toplama, Analiz, Değerlendirme, Sonuç ve Öneriler. Konuya ilişkin veri toplama sürecinde toplumsal cinsiyet eşitsizliği, dış mekân planlamasına ilişkin yayınlar, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı 2008-2013 (KSGM, 2009), TCDB, kadın dostu kentler, ulusal ve uluslararası iyi uygulamalar incelenmiştir. Açıksöz ve Uslu (2010) tarafından yapılan “Kadınların fiziksel aktivite yapmasını teşvik eden toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı bir eylem planı: Türkiye-Bartın Örneği” çalışmasından yararlanılarak süreç değerlendirilmiştir.

Alana ilişkin veri toplama sürecinde TCDB konusundaki Yücel (2016) tarafından yapılan çalışmanın yönteminden yararlanılarak Bartın Belediyesinin kamuya açık belgeleri gözden geçirilmiştir: 2011-2014 ve 2015-2019 Dönemine

ait Stratejik Planlar; 2015, 2016 ve 2017 Performans Programları; 2014, 2015 ve 2016 Faaliyet Raporları. Kamuya açık belgelerde “Kadın, cinsiyet, eşitlik, TCDB” kelimeleri taranmıştır. Ayrıca Bartın Belediyesi’nin web sitesi, teşkilat şeması, müdürlüklerin/ daire başkanlıklarının görev tanımları incelenmiştir.

Konu ve alan ile ilgili kurum/kuruluşların toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve dış mekân planlaması ile ilgili görüşlerini almak amacıyla (İlgili Meslek Odalarının Temsilcileri, Kadın Komisyonları ve STK’lar) ile derin mülakat yapılmıştır.

Tüm veriler analiz edilmiş, toplumsal cinsiyete duyarlı kentsel dış mekânların planlanması-tasarlanması-yönetimi süreci Bartın Kenti örneğinde değerlendirilmiş ve öneriler geliştirilmiştir.

3. BULGULAR

Bartın Kent merkezi Bartın nehrinin (Parthenios) şekillendirdiği yeşil bir kent dokusuna sahiptir (Şekil 2). Bartın Kenti belediye sınırı içindeki aktif açık-yeşil alan sistemi incelendiğinde 104 adet park olduğu ve kişi başına 1.23 m² alan düştüğü görülmektedir (Tablo 1).

Şekil 2. Bartın Kent Merkezi'nden görünüm

Açıksöz ve Uslu (2011) tarafından yapılan çalışma ile karşılaştırıldığında bu süreçte Yalı Mevkii’ndeki Sevgi Parkı’na yapılan spor sahası (Şekil 3) ve Karaçay

Piknik Alanı'ndaki spor sahasının (Şekil 4) eklendiği görülmektedir. Genel olarak konut çevresi incelendiğinde yürüme mesafesi içinde organize ve sistemli bir yeşil alan dağılımının bulunmadığı ifade edilebilir. Aktif açık-yeşil alanlar olarak en etkin kullanım olanağını stadyumların sunduğu görülmektedir (Şekil 5). Bu mekânlar kadınlara, futbol oynanan gün ve saatler dışında kısıtlı olarak yürüyüş, koşu vb. etkinlik olanağı sunmaktadır.

Tablo 1. Bartın Merkez İlçe nüfusu ve mahallelere göre park sayısı, alan dağılımı (Bartın Belediyesi, 2014a)

SIRA NO	MAHALLE ADI	NÜFUS	PARK (Adet)	PARK ALANI (m ²)	m ² /kişi
1	AĞDACI	2.507	4	3.500	0,72
2	ALADAG	4.257	7	2.000	2,13
3	CUMHURİYET	2.900	7	3.500	0,83
4	ÇAYDÜZÜ	3.230	4	2.000	1,62
5	DEMİRCİLER	3.274	3	1.500	2,18
6	ESENTEPE	2.141	6	3.000	0,71
7	GÖLBUCAĞI	7.564	10	5.000	1,51
8	HÜRRİYET	2.621	3	1.000	2,62
9	KARAÇAY	325	2	1.000	0,33
10	KARAKÖY	2.113	4	2.000	1,06
11	KEMERKÖPRÜ	9.246	12	6.000	1,54
12	KIRTEPE	3.756	8	4.000	0,94
13	KÖYORTASI	1.682	0	0	0,00
14	OKUL AK	1.579	3	1.500	1,05
15	ORDUYERİ	6.260	13	6.500	0,96
16	ORTA	1.938	3	1.500	1,29
17	ŞİREMİRÇAVUŞ	896	3	1.000	0,90
18	TUNA	4.730	8	4.000	1,18
19	İNKUM	270	4	500	0,54
GENEL TOPLAM		61.019	104	49.500	1,23

Şekil 3. Yalı Sevgi Parkı'nda yer alan spor alanları

Şekil 4. Karaçay Piknik Alanı'nda yer alan spor alanı

Şekil 5. Bartın Kenti mevcut açık-yeşil alanları

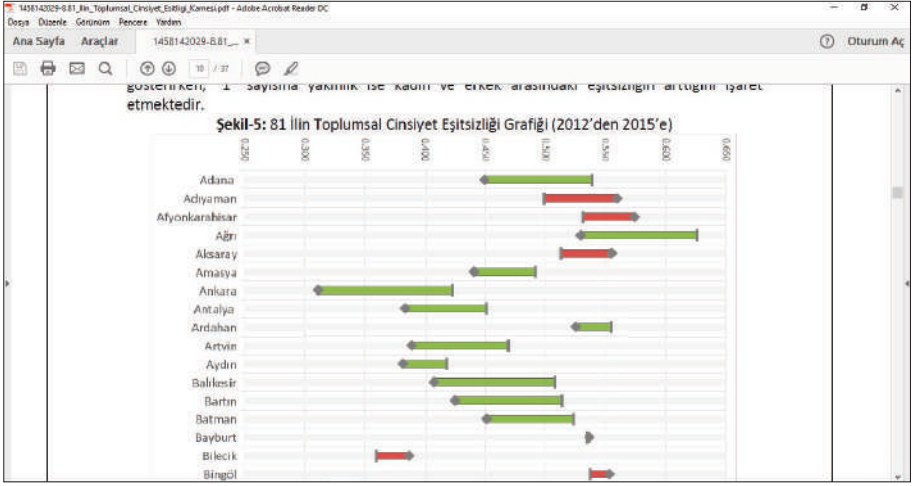

81 il için Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV) tarafından 2014 ve 2016 yıllarında oluşturulmuştur. Bu çalışmalarda ülke ölçeğinde 2011-2012 yıllarına ait veri kaynakları kullanılarak; eşitsizlik düzeylerine göre iller sıralanmıştır. 2016 yılındaki çalışmada ise, aynı yöntem kullanılmış; il bazında toplumsal cinsiyet eşitsizliği endeksi ve kadın güçlenme endeksi 2015 yılı verilerine göre oluşturularak, 2012 yılına göre değişimler incelenmiştir. Toplumsal cinsiyet eşitliği karnesinin amacı, kadın erkek eşitliğinin il düzeyinde ölçülmesi ve illerin durumunun kadınlar açısından değerlendirilmesidir. Bu karne kapsamında yapılan çalışmada iki endeks oluşturulmuş ve iller kadınlara sundukları belirli hizmetler açısından karşılaştırılmıştır (Demirdirek ve Şener, 2014; (Kavas Urul, 2016). Bartın İli'nin 2015 yılı toplumsal cinsiyet eşitsizliği endeksine (Tablo 2) bakıldığında; Yerel Düzeyde Kadın Güçlenme Endeksi sıralamasında 41. ve Yerel Düzeyde Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi sıralamasında ise 30. sırada yer aldığı görülmektedir. Bartın İli'nin 2012 ile 2015 yılları arasında olumlu yönde değişim gösterdiği belirlenmiştir (Şekil 6).

Tablo 2. Bartın İli Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi (2015) (Kavas Urul, 2016).

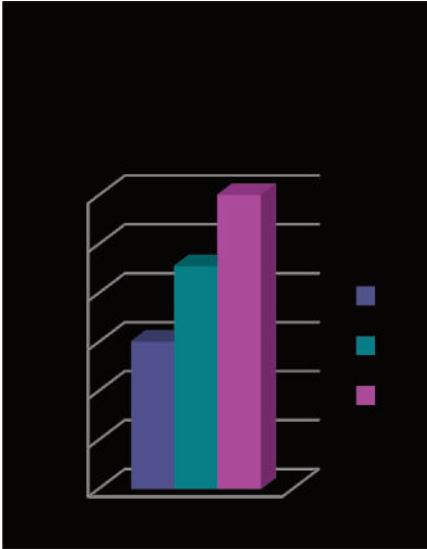
İl	BARTIN
	2015
Belediye Genel Meclisinde Kadın Oranı (yüzde)	9,09
Toplam doğumlar içinde Ergen doğurganlık 19 yaş altı (binde)	68,27
Anne ölüm oranı (100.000 canlı doğumda) bölgesel düzeyde	14,10
Kadın kayıtlı istihdam	15,77
Erkek kayıtlı istihdam (il)	40,25
En az ortaöğretim mezunu kadın oranı (25 yaş ve üstü)	12,21
Yerel Düzeyde Kadın güçlenme endeksi (Anne Ölüm Oranı Hariç)	2.719,00
Yerel Düzeyde Kadın Güçlenme Endeksi Sıralaması	41
Yerel Düzeyde Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi	0,425
Yerel Düzeyde Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi Sıralaması	30

*Endekste 0'a yakınlık değeri, kadın ve erkeğin eşit olduğunu; 1'e yakınlık ise iki cinsiyet arasındaki eşitsizliğin arttığını göstergesidir.

Şekil 6. Bartın İli'nin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi'ndeki Değişim: 2012-2015 (Kavas Urul, 2016).

Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği sıralamasındaki değişikliğin nedenleri; kadınlarla ilgili sağlık, istihdam, eğitim ve temsiliyete ilişkin göstergelerde yaşanan farklılaşmalardır. Buna ek olarak sıralamadaki değişimi en çok etkileyen, kadınların belediye meclisindeki temsiliyet oranıdır (Demirdirek ve Şener, 2014; Kavas Urul, 2016). Bartın Belediye Meclisi'ndeki kadın oranı da 2012-2017 yılları arasında yaklaşık %6'dan %12'ye yükselmiştir (Şekil 7).

Şekil 7. Bartın Belediye Meclisindeki kadın oranı

Bartın Belediyesi'nin Kamuya Açık Belgeleri "eşitlik, cinsiyet, toplumsal cinsiyet ve TCDB" kelimeleri/ terimleri taranarak analiz edilmiştir (Tablo 3):

- "Eşitlik" kelimesi Belediyenin çalışma ilkeleri içinde "Faaliyetlerin adalet, eşitlik ve şeffaflık temelinde yürütülmesi" şeklinde yer almaktadır.
- "Cinsiyet" kelimesi yalnız nüfusa ait TÜİK verilerinde geçmekte olup, 2010-2014 Stratejik Planı hariç plan-politika ve faaliyetlerinde yer almamaktadır.
- "Toplumsal cinsiyet eşitliği" terimi tek bir yerde; 2010-2014 Stratejik Planı'nda "Kadın ve kız çocuklarının toplumsal gelişimini ve toplumsal cinsiyet eşitliği yaklaşımını güçlendirecek faaliyetlerin yapılması" şeklinde yer almaktadır.
- TCDB'ye ilişkin ise herhangi bir çalışma bulunmamaktadır.

Tablo 3. Bartın Belediyesi'nin Kamuya Açık Belgelerinin Analizi (Bartın Belediyesi, 2010, 2014a, 2014b, 2015a, 2015b, 2016, 2017)

İncelenen Dokümanlar		Toplumsal cinsiyete yönelik taranan kelimeler			
		Kadın	Cinsiyet	Eşitlik	TCDB
Stratejik Planı	2010-2014	13	1	1	Yok
	2015-2019	15	2	1	Yok
Performans Programı	2015	10	0	1	Yok
	2016	17	0	2	Yok
	2017	17	0	1	Yok
Faaliyet Raporu	2014	8	0	0	Yok
	2015	10	0	0	Yok

Genel olarak Bartın Belediyesi'nin kamuya açık belgelerinden web sitesinde yer alan 2015, 2016 ve 2017 yıllarına ait kadınlara ilişkin yapılan çalışmalar Tablo 4'de ve -doğrudan kadınlarla ilgili olmamasına karşın- Park Bahçeler Müdürlüğü'ne bağlı olarak yapılan çalışmalar ise dış mekânla ilgili olduğu için Tablo 5'de verilmiştir. Kadınlara ilişkin yapılan faaliyetlere ayrılan bütçe 2015-2017 yılları arasında yaklaşık olarak %0,09 - %0,11 olduğu ifade edilebilir. Tablo 4'te yer alan çocuklar, gençler ve kadınlar başta olmak üzere tüm vatandaşlar için yapılan etkinlikler katıldığında % 1,16- % 1,33'e yükselmektedir. 2015-

2016-2017 yıllarında -toplumsal cinsiyet bakış açısının dış mekânla ilişkilendirilmesi nedeniyle- tamamı ilgili olmasa bile Park Bahçeler Müdürlüğü'nce yapılan faaliyetlere ayrılan bütçe de eklendiğinde % 6,62- % 9,04'ten % 9,26'ya yükselmektedir. Bu elde edilen sonucun net bir bütçe analizi olmadığı ifade edilmelidir. Kadınlara yönelik yapılan faaliyetler bütçe içinde ayrı olarak görülmektedir. Bu nedenle toplam bütçe içinde tam olarak kadınlar için yapılan faaliyetlere ne kadar ayrıldığı saptanamamıştır. Bütçede ayrılan payın yanı sıra faaliyetlerin gerçekleştirilmesi ve uygulamanın izlenmesi süreci de önemlidir.

Tablo 4. Kadınlara ilişkin yapılan çalışmaların bütçe analizi (Bartın Belediyesi, 2015a, 2016, 2017)

Faaliyetler	Bütçe (TL)		
	2015	2016	2017
Çocuklar, Gençler ve Kadınlar Başta Olmak Üzere Tüm Vatandaşlarımız İçin Sportif, Eğitsel ve Sanatsal Eğitim vb. Etkinlikler Düzenlenmesi; Amatör Sporların Desteklenmesi	704.000,00	805.000,00	1.000.000,00
Step Kursları ve Aerobik (kadınlar için) Kursları Düzenlenmesi	25.000,00	30.000,00	40.000,00
Gençlik, Kadın, Engelliler vb. Meclislerinin Kurulması	15.000,00	13.000,00	15.000,00
Kadın Danışma Evi Faaliyetlerinin Yürütülmesi	35.000,00	40.000,00	50.000,00
Toplam Bütçe*	65.000.000,00	71.000.000,00	80.000.000,00
Bütçede Kadınlara Ayrılan Oran (%)	0,09	0,09	0,11
	0,12 / 1,16	0,12 / 1,21	0,13 / 1,33

*Toplam Bütçe stratejik amaç ve hedefler bazında yedek ödenekler, faiz giderleri ve genel yönetim giderleri dışındaki tutarı ifade etmektedir.

Tablo 5. Bütçede Park Bahçeler Müdürlüğü'ne ayrılan oran (Bartın Belediyesi, 2015a, 2016, 2017)

Faaliyetler	Bütçe (TL)		
	2015	2016	2017
Park ve Bahçeler Müdürlüğü'ne ait 22 adet faaliyet	3.550.000	5.563.000	6.349.000
Toplam Bütçe*	65.000.000,00	71.000.000,00	80.000.000,00
Bütçede Kadınlara Ayrılan Yaklaşık Oran (%)	5,46	7,83	7,93

*Toplam Bütçe stratejik amaç ve hedefler bazında yedek ödenekler, faiz giderleri ve genel yönetim giderleri dışındaki tutarı ifade etmektedir.

Sonuçlar

Bartın Belediyesi'nin Misyon ve Vizyonu incelendiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

- *Misyon: «Vatandaş memnuniyeti temelinde, mahalli müşterek ihtiyaçların ekonomik ve etkili şekilde karşılanması, dayanışma, yerel ekonominin gelişimi ve kentlilik bilincini artırmaya yönelik çalışmaları ile öncü adımlara imza atan idare.»*
- *Vizyonu: «Doğası, tarihi ve kültürel değerleriyle bütünleşik; hemşehrilik anlayışının, kaliteli hizmet, estetik ve korunan kent dokusu ile harmanlandığı, yerli yabancı herkesin görmek istediği; geleceğin kalkınmış Bartın'ının inşa edilmesi.»*

• Misyonda “vatandaş memnuniyeti temelinde” ifadesi ile tüm vatandaşların eşit olduğu varsayılarak dezavantajlı gruplar göz ardı edilmiş ve cinsiyet körü/nötr bir ifade kullanılmıştır. Vizyonunda eşitlik, katılımcılık vb. kavramlara yer verilmediği görülmektedir.

Belediyenin Örgüt Yapısı İncelendiğinde; yöneticilerin % 27'sinin kadın olduğu (Özel Kalem, Mali Hizmetler, Hukuk İşleri, Yazı İşleri, Park ve Bahçeler Müdürlüklerinin yöneticileri), Belediye Meclisinde ise %12 oranında kadın üye bulunduğu görülmektedir. Belediye personelinin eğitim ve yaşa göre verilerinin sınıflandırılmasına karşın, cinsiyet faktörünün göz ardı edildiği saptanmıştır. Bu nedenle personelin kadın oranı verilememiştir.

Bartın Belediyesi örneğindeki toplumsal cinsiyet eşitliği ve TCDB ile ilgili elde edilen sonuçlar, diğer belediyelerde yapılan toplumsal cinsiyet analizi çalışmalarının (Belediyelerde Toplumsal Cinsiyete Duyarlılık: Beşiktaş Belediyesi) sonuçları ile benzerlik göstermektedir (Kaymak, 2014). Bu sorunun yalnız Bartın Belediyesi'ne özgü olmadığı, ülkemizde yerel yönetimlerde toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda hâlâ önemli sorunlar olduğu ifade edilebilir.

Derin mülakat yapılan kurum/kuruluşlardan elde edilen verilere göre aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır (Tablo 6):

- Belediyenin stratejik planlarında dış paydaş olarak yer almalarına karşın (Bartın Belediyesi, 2010) yeterli/ etkin iletişimde bulunmadıkları bunun sonucu olarak da yeterli ortak çalışmalarının olmadığı (BAKAD hariç),
- Hem belediyenin hem de diğer paydaşların TCDB ile ilgili bilgisi olmadığı,
- Belediye tarafından 2008 yılında karara bağlamasına karşın hâlâ kadın meclisi kurulamaması konusunda Bartın'daki ilgili kadın kuruluşlarının katkı/ baskı unsuru olamadığı,

- Cinsiyet körü/nötr yerel yönetim anlayışının değiştirilmesi konusunda baskı oluşturmak için bir Sivil İzleme Grubu (SIG) oluşturulsa lider olmak isteyip istemedikleri sorulduğunda tüm paydaşlar tarafından lider değil, gönüllü olmayı tercih edecekleri ifade edilmiştir. Neden olarak ise konuda uzman olunmaması, paydaşlar arasındaki politika farklılığı nedeniyle ortak bir çalışma yapmanın/ lider olmanın zorluğu, Bartın Kenti'nin önceliği olarak algılanmaması vb. konular belirtilmiştir.

- Yerel yönetimin dış paydaşlardan görüş talep etmemesinin yanı sıra Bartın kadınlarını temsil eden paydaşların da sorunlara ve/veya çözüm önerilerine ilişkin belediyeye taleplerini iletmedikleri görülmektedir. Bu karşılıklı iletişim-sizlik cinsiyet körü yönetim anlayışının devam etmesine neden olmaktadır.

Tablo 6. Derin mülakat verileri

Konular	Mülakat Yapılan Kurum/Kuruluşlar		
	TMMOB PMO İl Temsilciliği	Bartın Kadın Platformu (Sendikaların Kadın Meclisleri, Halkevi vb)	BAKAD
Bartın Belediyesi ile ortak çalışma	-	-	Yer temini ve masrafların karşılanması -
Dış Paydaş Katılımcı/Katkı	-	-	-
Kadın Meclisi/ Eşitlik Birimi kurulması	-	-	-
Katkı/Baskı	-	-	-
Kadınlara ilişkin dış mekân etkinliklerinin yeterliliği	+?	+?	+?
TCDB / Bilgi	-	-	-
SIG kurulmuş mu?/	+	+	+
Lider / Gönüllü	Gönüllü	Gönüllü	Gönüllü

(+ Olumlu, - Olumsuz, ? Fikri yok)

- “Kadın” kelimesi sorgulandığında; Belediyenin görev ve sorumlulukları içinde kadınlar için koruma evleri açılmasının yer aldığı görülmektedir. 5393 sayılı Belediyeler kanununun 76.maddesine dayanılarak kurulan Bartın Kent Konseyi tarafından diğer meclislerle birlikte Kadın Meclisi'nin de kurulmasına ilişkin kararın 2008 yılında alınmasına karşın; hâlâ sonuçlandırılmadığı ve sürecin devam ettiği raporlanmıştır (Bartın Belediyesi, 2014b). 2016 yılında Bartın Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü'ne bağlı 1 adet Kadın Konukevi açılmıştır (Bartın Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü, 2017).

- 2010-2014 Stratejik Planı'nda hayata geçirmeyi planladığı stratejik alanlardan

biri olarak “kadın ve kız çocuk” konusudur. Stratejik amaçlar içinde “Kadın ve kız çocuklarının toplumsal gelişimini ve toplumsal cinsiyet eşitliği yaklaşımını güçlendirecek faaliyetlerin yapılması”, “Kadın ve kız çocuklarına yönelik meslek kurslarının açılması”, “Mevcut Belediye Kadın Danışma Merkezinin daha aktif hale getirilmesi” konularına yer verilmiştir (Bartın Belediyesi, 2010) .

- 2015-2019 Stratejik Planı’nda ise Kadın Başvuru Merkezi faaliyetlerinin sürdürüleceği belirtilmiştir. Stratejik hedef olarak ise “Çocuklar, gençler ve kadınlar başta olmak üzere tüm vatandaşlarımız için sportif, eğitsel ve sanatsal eğitim vb. etkinlikler düzenlenmesi; amatör sporların desteklenmesi.” konusu yer almaktadır (Bartın Belediyesi, 2014a) .

- Belediyenin Örgüt Yapısı İncelendiğinde;

- Karar mekanizmalarında yer alan yöneticilerin % 27’sinin kadın olduğu görülmektedir.

- Yönetim şemasında; Özel Kalem, Mali Hizmetler, Hukuk İşleri, Yazı İşleri, Park ve Bahçeler Müdürlüklerinin yöneticilerinin kadın olduğu, ancak çalışma alanları ile ilgili toplumsal cinsiyet eşitliğine gerekli önemin verilmediği görülmektedir.

- Belediye Meclisinde ise %12 oranında kadın üye bulunmaktadır.

- Belediye personelinin eğitim ve yaşa göre verileri sınıflandırılmış, cinsiyet faktörü ise göz ardı edilmiştir.

- Özellikle yerel yönetimler toplumdaki diğer farklılıkların yanı sıra cinsiyet farklılıklarını dikkate alarak, eşit fırsatlardan oluşan kentsel mekânların planlanması, tasarlanması, yönetilmesi için politika ve projeler üretmelidir.

- İlgili meslek disiplinleri, üniversiteler, meslek odaları ve STK’lar ile medyanın toplumsal cinsiyet konusunu gündemde tutması halka farkındalık kazandırılmasında ve yerel yönetimlerin yönlendirilmesinde önemli rol oynayacaktır.

Öneriler

Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Yerel Yönetim Anlayışına Yansıması amacıyla Bartın için üç temel öneri geliştirilmiştir (Tablo 7). Bu önerilerden ilki Bartın Belediyesi bünyesinde oluşturulacak Eşitlik Birimi olup, TCDB’nin temelini oluşturduğu düşünülmektedir. Belediye bünyesinde oluşturulacak “Eşitlik Birimi” tarafından cinsiyet temelli istatistiklerin elde edilmesi, buna bağlı olarak TCDB oluşturulması, Belediye Meclisi tarafından “Yerel Eşitlik Eylem Planı”nın

hazırlanması önerilmektedir. Bu eylem planı ile kadınların yerel karar alma mekanizmalarına katılımının artırılması, kadınların yaşam koşullarını iyileştirilmesi, hayatın her alanında kadın-erkek eşitliğini sağlayacak yerel hizmet sunumlarının gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır.

Yerel yönetimlerin teşkilat şeması içinde Eşitlik Birimleri; plan, bütçe, denetim süreçlerine katılabilecek şekilde konumlandırılmadığıdır. Eşitlik Birimi'nin yürüttüğü çalışmalar yerel yönetimler ile STK'lar arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi açısından da önem taşımaktadır. Eşitlik Birimi için hazırlanacak mevzuat ile kentlilerin hizmet ve kaynaklardan eşit şekilde yararlanmasının sağlanması gerekmektedir. Katılımcılığın ön plana çıkarılması ve STK'ların karar alma süreçlerine dahil edilmesine ilişkin mekanizmalar geliştirilmesi önemlidir. Bu yönetim anlayışı ile belediye hizmetlerinin iyileştirilmesinin yanı sıra kararların şeffaf ve eşitlikçi şekilde alınması da sağlanmış olacaktır (TUSEV, 2016; URL-3; URL-4).

İkinci olarak Bartın Üniversitesi bünyesinde Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi'nin kurulması önerilmektedir. Bu merkezin temel amacı; "yerel ve ulusal düzeyde kadın ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kaynaklarının araştırılması ve çözüm yollarının geliştirilmesine hizmet edecek araştırmaların yapılmasını desteklemek" olarak ifade edilebilir. İlk olarak İstanbul ve Ankara Üniversitesinde kurulan merkezlerin sayısı ülkemizde son yıllarda giderek artmıştır. Bu merkezlerde, kadınlarla ilgili araştırmalar yapılmasının yanı sıra kamuoyunun kadın ve toplumsal cinsiyet konusunda duyarlılığının artırılmasını amaçlayan toplantılar da düzenlenmektedir (Çilingiroğlu, 2001; URL-5; URL-6). Bu çalışmaların toplumsal cinsiyet eşitliği açısından yerel yönetimin yönlendirilmesinde etkili olacağı düşünülmektedir.

Son olarak Sivil İzleme Grubu (SIG)'nin kurulması önerilmiştir. Yerel yönetimlerin yönlendirilmesi sürecinde Üniversitelerin yanı sıra ilgili kadın kuruluşlarına da görevler düşmektedir. Türkiye'de kadın kuruluşlarının yıllar süren mücadeleleri sonucunda politika oluşturanlarda kadın-erkek eşitliği konusunda belli bir duyarlılık olmakla birlikte, toplumsal cinsiyet bakış açısının her alana kazandırıldığını ifade etmek oldukça güçtür (Adaçay, 2014).

"Eğitimde ve Toplumsal Katılımda Cinsiyet Eşitliğinin Sağlanması Projesi" kapsamında çalışmaya katılan illerde yerel düzeyde çalışma yapacak SİG ve bu gruplardan gelecek bilgiyi değerlendirerek kız çocuklarının eğitime erişimi ilgili eğitim politikalarını ulusal düzeyde izleyecek bir Ulusal İzleme Grubu (UİG) kurulmuştur (Erbil ve Yenigün, 2008). Toplumsal cinsiyet eşitliğinin mekâna yansımalarının artırılması için bu proje kapsamında geliştirilen "Sivil İzleme

Grubu Oluşturma Kılavuzu” değerlendirilerek SİG oluşturulması önerilmektedir. SİG bünyesinde belirlenen konuda çalışma yapanlar, ilgili sivil toplum kuruluşları, gönüllüler vb. yer alabilir.

SİG; “*üzerinde çalıştığı konuyu kendi bölgesinde izlemek, problemleri tespit etmek ve nedenlerini araştırmak, çözüm önerileri geliştirmek, bulgu ve önerilerini ilgili makamlara aktararak bunlarla ilgili ‘savunu’ yapmak ve önerilerinin hayata geçip geçmediğini yine yerinde takip ederek başta yerel olmak üzere ilgili yönetimler karşısında bir baskı grubu oluşturmak amacıyla kurulan gruptur. Savunu ise, belli bir konuda karar vericilerde görüş değiştirme süreci demektir*” (Erbil ve Yenigün, 2008).

Yerel yönetimlere ait plan-program ve faaliyetlerindeki cinsiyet körü yönetim anlayışının bir sonucu olan cinsiyet eşitsizliklerinin dış mekâna yansıma(ma)larının görünür kılınması önem taşımaktadır. Bu durumun azaltılması/ ortadan kaldırılması için TCDB gibi politika yapım süreçlerindeki etkili araçların geliştirilmesi gerekmektedir (Yücel, 2016). Bu süreçte yerel yönetimlere olduğu kadar, karar mekanizmalarını yönlendirecek ve baskı unsuru olacak araştırma kurumlarına ve STK'lara önemli görevler düşmektedir.

Tablo 7. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin yerel yönetim anlayışına yansıması için öneriler

Eylem	Eylemin Amacı	Sorumlu Kurum/ Kuruluş	Destekleyen Kurum/Kuruluş
Eşitlik Birimi kurulması Nüfer Belediyesi ve Şişli Belediyesi Eşitlik Birimi (URL-3, URL-4) <i>İçişleri Bakanlığı tarafından yayımlanan 19 Şubat 2010 tarih ve 2010/10 Sayılı Genelge ile tüm kamu kurumları ve yerel yönetimlerde kurulması zorunlu hale getirilmiştir.</i>	Yaşam koşullarını iyileştirici yerel eşitlik politikalarının oluşturulması, cinsiyet eşitliği politikalarının yerel yönetim anlayışına yerleştirilmesi ve katılımcı bir yönetim anlayışının benimsenmesi.	Bartın Belediyesi	Bartın Üniversitesi, konu ile ilgili/gönüllü akademik personel, diğer araştırma kurumları, STK'lar, Medya
Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi'nin kurulması (URL-5, URL-6)	Bartın Üniversitesi'ne bağlı fakülte ve akademik birimlerince yerel ve ulusal düzeyde kadın ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kaynaklarının araştırılması ve çözüm yollarının geliştirilmesine hizmet edecek araştırmaların yapılmasını desteklemek.	Bartın Üniversitesi	Konu ile ilgili/gönüllü akademik personel, diğer araştırma kurumları, STK'lar, Medya
Sivil İzleme Grubu (SIG) oluşturulması (Erbil ve Yenigün 2008).	Üzerinde çalıştığı konuyu kendi bölgesinde izlemek, problemleri ve nedenlerini saptamak, çözüm önerileri geliştirmek, bulgu ve önerilerini makamlara aktararak savunu yapmak ve yönetim üzerinde baskı oluşturmak.	İlgili STK'lar, konuyla ilgili uzmanlar, duyarlı/gönüllü kişi ve kurumlar (Savunu yapabilmesi için sivil olması önerilmektedir)	Bartın Kadın Platformu (Sendikaların Kadın Meclisleri, Halkevi vb), BAKAD vb

Son söz...**HER ALANDA****SINIRLARIMIZI****ZORLAMALIYIZ**

(Sandberg &
Scovell, 2013)

Kentsel alanlardaki dış mekân plan ve politikalarında toplumsal cinsiyete duyarlı kadın dostu kentlerin yanı sıra sağlıklı kentler, engelli dostu kentler, yaya-bisiklet öncelikli kentler ve aktif yaşlanmayı teşvik eden yaşlı dostu kentler gibi kavramlara da öncelik verilmesi gerekmektedir. Yerel yönetimler *yönetim* değil, eşitlik ve katılımcılık anlayışını yansıtan *yönetişim* anlayışı ile politikalarını geliştirmelidir. Yaşadığımız kentlerde açık-yeşil alan sistemine bu kavramların yansımaları için yerel yönetimlerin yanı sıra aktif vatandaşlık bilinci ile tüm halka görevler düşmektedir. Özellikle toplumsal cinsiyet açısından duyarlılığın artması ve kente yansımaları açısından kadınların duyarsız vatandaşlıktan sınırlarını zorlayarak aktif vatandaşlığa geçmesi önemlidir. Kadınların ataerkil düzenin yönlendirdiği “Aile-ev” sorumlulukları kadar kentlilik bilinci ile dış mekânlarda da varlığını yansıtacak sosyal vatandaş sorumluluğunu geliştirmelidir. Ancak o zaman *-her alanda olduğu gibi-* dış mekânların planlanması ve yönetimine toplumsal cinsiyet bakışı açısı istenilen ölçüde yansiyacaktır.

KAYNAKLAR

Acuner, D. (2016) Canavarlaş(tırıl)An Kent Sokakları: Kadının Kent Deneyimi Üzerine Bir Değerlendirme. Fe Dergisi, 8 (1): 1-14. (URL: http://cins.ankara.edu.tr/15_1.pdf)

Açıksöz, S. & Uslu, A. (2010) An action plan for promoting physical activity in women and sensitive to social gender equity: Case of Bartın/Turkey. African J. of Agr. Res. 5(1): 34-44.

Adaçay, F.R. (2014) Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma. Ekin Basım Yayın Dağıtım, 202 s., Bursa.

Alkan, A. (2009) “Kadın Dostu Yerleşimler”e Doğru Yerel Planlama ve Hizmet Sunum Modeli Uygulama Rehberi. Birleşmiş Milletler Kadın ve Kız Çocuklarının İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Ortak Programı, 175 s., Ankara.

Altay Baykan, D. (2015) Yerel Yönetimler İçin Kadın Dostu Kent Planlaması ve Tasarım İlkeleri. <http://www.kadindostukentler.com/content/docs/kadin-dostu-kent-planlasi.pdf>, Erişim: 12.02.2017.

Altay, D. (2008) Yerel Yönetimlerde Kadınlara Yer Açmak. Birleşmiş Milletler Kadın ve Kız Çocuklarının İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Ortak Programı, <http://www.kadindostukentler.com/content/docs/outputs/yerel-yonetimlerde-yadinlara-yer-acmak.pdf>, Erişim: 12.03.2017.

Altay, D., Tokman L.Y. & Tanrıku, A. (2008) Nasıl Bir Kentte Yaşamalıyız? Birleşmiş Milletler Kadın ve Kız Çocuklarının İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Ortak Programı, <http://www.kadindostukentler.com/content/docs/outputs/nasil-bir-kentte-yasamaliyiz.pdf>, Erişim: 12.03.2017.

Ayas, I. (2016) Cinsiyete Duyarlı Bütçelemenin Toplumsal Kabul Edilebilirliği: Marmara Bölgesi Alan Araştırması. Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Ocak 2016 (11): 7-22.

Bartın Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü, (2017) Kadın Konukevi Müdürlüğü, <http://bartin.aile.gov.tr/kuruluslarimiz/kadin-konukevi-mudurlugu>, Erişim: 28.02.2017.

Bartın Belediyesi (2010) Bartın Belediyesi 2010-2014 Dönemi Stratejik Planı, <http://www.bartinbelediyesi.com/dosyalar/stratejikplan.pdf>, Erişim: 28.02.2017.

Bartın Belediyesi (2014a) Bartın Belediyesi 2015-2019 Dönemi Stratejik Planı, <http://www.bartinbelediyesi.com/dosyalar/stratejikplan.pdf>, Erişim: 28.02.2017.

Bartın Belediyesi (2014b) Bartın Belediyesi 2014 Faaliyet Raporu, http://www.bartinbelediyesi.com/dosyalar/2014_faaliyet_raporu.pdf, Erişim: 28.02.2017.

Bartın Belediyesi (2015a) Bartın Belediye Başkanlığı Performans Programı 2015, http://www.bartinbelediyesi.com/dosyalar/2015_performans_programi.pdf, Erişim: 28.02.2017.

Bartın Belediyesi (2015b) Bartın Belediyesi 2015 Faaliyet Raporu, http://www.bartinbelediyesi.com/dosyalar/2015_faaliyet_raporu.pdf, Erişim: 28.02.2017.

Bartın Belediyesi (2016) Bartın Belediye Başkanlığı Performans Programı 2016, http://www.bartinbelediyesi.com/dosyalar/Bart%C4%B1n_PP_2016_V3.pdf, Erişim: 28.02.2017.

Bartın Belediyesi (2017) Bartın Belediye Başkanlığı Performans Programı 2017, http://www.bartinbelediyesi.com/dosyalar/Bart%C4%B1n_PP_2017.pdf, Erişim: 28.02.2017.

Çilingiroğlu, N. (2001) Türkiye’de Akademik Düzeyde Kadına Yönelik Kurumsallaşma. http://www.thb.hacettepe.edu.tr/arsiv/2001/sayi_2/baslik2.pdf, Erişim: 17.02.2017.

Demirdirek H. ve Şener Ü. (2014) 81 İl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi. Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV), Ocak 2014.

Ecevit, Y. (2011) Ünite 1: Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisine Başlangıç. Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi. Ed. Ecevit, Y. ve Karkıner, N. T.C. Anadolu Üniversitesi yayını No: 2307, Açıköğretim Fakültesi Yayını: 1304, s. 2-30, Eskişehir.

Erkan, B., Şentürk, M., Akbaş, Y.E. ve Paksoy, S. (2012) Dünyada ve Türkiye’de Sosyal Bütçeleme (Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme) Yaklaşımı. Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi (International Journal of Economic and Administrative Studies), 5 (9): 85-???.

Genç, M. (2010) Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme ve Kamu Hizmetlerinde Etkinlik, Sayıştay Dergisi, Nisan-Haziran 2010 (77): 33-61, dergi.sayistay.gov.tr/icerik/der77m2.pdf, Erişim: 23.02.2017.

Gök, M. (2016) Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet ve Tabakalaşma. Türkiye’de Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik, Ed. L. Sunar, Matbu Kitap, s. 341-366, İstanbul.

Kancı, T. (2015). Türkiye’de Eğitim, Milliyetçilik ve Toplumsal Cinsiyetin Kesişim Noktaları. Milliyetçilik ve Toplumsal Cinsiyet, Der. S. Coşar ve A. Özman, İletişim Yayınları, s. 77-109.

Kavas Urul, A. (2016) 81 İl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi - 2016. Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV), Mart 2016.

Kaymak, Ö. (2014). Belediyelerde Toplumsal Cinsiyete Duyarlılık: Beşiktaş Belediyesi. İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı Doktora Semineri (basılmamış) file:///C:/Users/ACER/Downloads/Belediyelerde_Toplumsal_Cinsiyete_Duyarlı%20(1).pdf, Erişim: 15.02.2017.

Kiper, T., Korkut, A. ve Üstün Topal, T. (2016) Mekansal Planlamada Kadın Dostu Kent Yaklaşımı. İdil Sanat ve Dil Dergisi, 5 (26): 1777-1796.

Klatzer, E. (2012) Yerel Yönetimlerde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Bütçeleme Kılavuzu. Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı İyi Yönetişim Programı, Çev. Keleş F. ve O. Bilgin, TESEV Yayınları, 71 s., İstanbul.

KSGM (2009). Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı 2008-2013. T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2. Baskı, 82 s., Ankara.

Kurdoğlu, A. (2011) Ünite 5: Kent Yaşamı. Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi. Ed. Ecevit, Y. ve Karkıner, N. T.C. Anadolu Üniversitesi yayını No: 2307, Açıköğretim Fakültesi Yayını: 1304, s. 106-128, Eskişehir.

Külekci, C. ve Canbay, T. (2012) Kadına Haklarının Kazandırılmasıyla Birlikte Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme. Electronic Journal of Vocational Colleges, Mayıs 2012: 32-48 (URL: http://www.ejovoc.org/makaleler/may_2012/pdf/04.pdf).

Oğuz, M. (2013) Neden Cinsiyetçi Planlama? TMMOB Şehir Plancıları Odası Haber Bülteni, 05-06-07/ 2013, Kadın Özel Eki-2, (222): 26-27 (URL: http://www.spo.org.tr/yayinlar/dergi_goster.php?kodu=194&dergi=1).

Sandberg, S. ve Scovell (2013) Sınırlarını Zorla Kadınlar, İş ve Liderlik İsteği (*Lean In*). (Çev. Z. Koçak Yılmaz). Doğan EgmontYayıncılık ve Yapımcılık Ti. A.Ş., 277 s., İstanbul.

Şahin, M. (2011) Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme (TCDB) Yazınına Kuşbakışı, Fe Dergi, 3 (2): 85-100.

Şenol, N. (2008) Kadın Dostu Kentler Avrupa'dan örnekler. Birleşmiş Milletler Kadın ve Kız Çocuklarının İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Ortak Programı, <http://www.kadindostukentler.com/content/docs/outputs/avrupadan-ornekler.pdf>, Erişim: 12.03.2017.

Şenol, N., Sargın, A., Salmaner, N., Karaca, Ö., Mısırlıoğlu, S., Ulusoy, S., Yılmaz, T. & İnceler Aktan, S. (2010) Kadın Dostu Kentler. Birleşmiş Milletler Kadın ve Kız Çocuklarının İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Ortak Programı, 191 s., Ankara.

TBMM (2014) Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Komisyon Raporu. TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu, Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Yayınları No: 14, Yay. Haz. M. Şahin, C. Dinmezpinar, <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/index.htm>, Erişim: 14.02.2017.

Tekinbaş, E. (2015) Kadın Dostu Kent Uygulama Rehberi. <http://www.kadindostukentler.com/content/docs/kdk-uygulama-rehberi.pdf>, Erişim: 12.02.2017.

Tokman, L.Y. (2013) Kadınların Ankara'sı. TMMOB Şehir Plancıları Odası Haber Bülteni, 05-06-07/ 2013, Kadın Özel Eki-2, (222): 10-16 (URL: http://www.spo.org.tr/yayinlar/dergi_goster.php?kodu=194&dergi=1).

TUSEV (2016) Yerel Yönetimlerde Toplumsal Eşitlik Birimleri: Şişli Belediyesi Örneği, Vaka Analizi. Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı, Sivil Toplum İzleme Raporu 2015-2016, http://www.tusev.org.tr/usrfiles/images/belgeler/Yerel_Yonetimlerde_Esitlik_Birimleri-Sisli_Belediyesi_Ornegi.pdf.

URL-1: Toplumsal Cinsiyete Dayalı Bütçeleme. 9 Haziran 2016. <http://www.haberler.com/toplumsal-cinsiyete-duyarli-butceleme-8513496-haberi/>, Erişim: 24.02.2017.

URL-2: Eşitlik ve Bütçe Komisyonları, Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme için Toplandı. <http://bianet.org/bianet/toplumsal-cinsiyet/175706-esitlik-ve-butce-komisyonlari-toplumsal-cinsiyete-duyarli-butceleme-icin-toplandi>, BİA Haber Merkezi, 10 Haziran 2016, Erişim: 24.02.2017.

URL-3: Nilüfer Belediyesi Eşitlik Birimi. http://www.nilufer.bel.tr/niluferbelediyesi-64-esitlik_birimi, Erişim: 17.02.2017.

URL-4: Yerel Yönetimlerde Toplumsal Eşitlik Birimleri: Şişli Belediyesi Örneği, Vaka Analizi. Sivil Toplum İzleme Raporu 2015-2016, Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TUSEV), http://www.tusev.org.tr/usrfiles/images/belgeler/Yerel_Yonetimlerde_Esitlik_Birimleri-Sisli_Belediyesi_Ornegi.pdf, Erişim: 17.02.2017.

URL-5: İstanbul Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, <http://kadinarastirmalari.istanbul.edu.tr/>, Erişim: 15.02.2017.

URL-6: Ankara Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi (KASAUM), <http://kasaum.ankara.edu.tr/>, Erişim: 15.02.2017.

Yücel, Y. (2016) Dirlik Temelli Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Denetimi: Büyükşehir Belediyeleri Arasında Bir Karşılaştırma. Çağdaş Yerel Yönetimler, 25 (1): 25-46.

KADININ TOPLUMSAL KİMLİĞİNİN VE ROLÜNÜN İNŞASINDA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYELERİNİN ROLÜ

Arş. Gör. Zeynep ARSLAN

Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Öz

Kent çalışmalarının bugün geldiği noktada, mekanı metropoliten bölgelerden ve bu bölgelere özgü özelliklerden bağımsız ele almak artık neredeyse mümkün değildir. Metropoliten kentlerdeki mekan, küresel akış uzamında, girişim ve yatırımlarda, sanayileşmede, organize olmuş pazarda ve finans organizasyonlarında merkez konumunda olduğu kadar; kompleks sosyo-ekonomik problemlerin ve demokrasinin de laboratuvarı olmuştur. Metropoliten mekanların güçlü birer ekonomik, sosyal ve siyasal merkez konumunda olmaları metropoliten yönetimler için büyük bir avantaj kaynağı oluşturmakla beraber aynı zamanda metropoliten yönetimlerin yetki ve sorumlulukları sosyal, ekonomik, siyasal bariyerler kurma gibi dezavantajlı uygulamalara da yol açabilmektedir. Bu bağlamda metropoliten yönetimler o bölgenin sınırlar içinde, o bölgeye özgü kimliklerin yeniden üretiminde ve metropoliten vatandaşlığının sınırlarının ve özelliklerinin belirlenmesinde etkin rol alırlar. 3194 sayılı İmar Kanununun 9. Maddesinde bahsi geçen “metropoliten imar planları”nın ölçek olarak birden fazla belediyeyi ilgilendirmesi sebebiyle Türkiye’deki uygulamalarda metropoliten alan kavramı -kavramın doğru ya da yanlış kullanıldığına ilişkin tartışmalardan bağımsız olarak- büyükşehir belediye alanıyla eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Bu noktada büyükşehir belediyelerinin sahip olduğu yetki ve imkanları kullanma yöntemleri kompleks yapıdaki sosyal, siyasal, toplumsal ve ekonomik problemlerin çözümüne katkı sunabilirken farklı toplumsal kesimlere yönelik bariyerlerin yaratılması veya var olan bariyerlerin yeniden üretilmesine de sebep olabilir. Cinsiyete ilişkin

rollerin inşasında ve farklılaş- masında bireyin içinde yetiştiği sosyal-toplumsal arka plan, eğitim düzeyi, medeni durum, meslek, gelir düzeyi gibi sosyo-ekonomik, psikolojik değişkenler ile mevcut siyasetteki yönetim etkili olmaktadır. Bununla birlikte farklı sosyal yaşamın ve kültürlerarası karşılaş- maların da farklı cinsiyetlerin ayrı sosyal davranış kalıpları oluşturmalarında sorumluluk sahibi olduğu iddia edilebilir. Bu bağlamda belediyelerin son dönemde sempozyum, konuşma, etkinlik gibi kültürel faaliyetler düzenlemeye ağırlık verdiği gözlemlenmekle birlikte bu tür etkinliklerin sosyal yaşamı düzenleyici fonksiyonlardan bir tanesi olduğu ve belediye yönetimlerinin temsilcisi olduğu siyasal tutumu destekleyici şekilde bölgede ikamet eden kişilerin kimlik inşasında önem arz ettiği iddia edilebilir. Bu yaklaşım doğrultusunda, çalışma kapsamında tartışılacak temel soru büyükşehir belediyelerinin metropoliten alan yönetimindeki etki düzeylerinden yola çıkarak toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama ve güçlendirmede rol oynadığı varsayımıyla büyükşehir belediyelerinin toplumsal cinsiyete ilişkin rollerin yeniden üretimine nasıl bir katkı sunduğudur. Çalışmanın hipotezi ise siyasal partilerin örgütlenmiş oldukları ideolojik eksenin yerel yönetimlere ve yöneticilere de yansıdığı ve bu ideolojik yansımanın kadının toplumsal rolünün yeniden- üretiminde etkili olduğudur. 30 Mart 2014 Mahalli İdareler Genel Seçimleri, Büyükşehir Belediye Başkanlığı Seçimlerinde kayıtlı seçmenlerin %50,6'sı kadın olmasına karşın 30 büyükşehir başkanlığından sadece üçünde kadın adaylar seçimi kazanmış, büyükşehir belediyeleri dışında kalan 51 il belediyesinin ise sadece birinde kadın başkan adayı galip gelebilmiştir. Eylül ve Kasım 2016 tarihinde Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'ne ve Hakkari Belediyesi'ne kayyum atanmasının ardından belediye başkanlıklarındaki erkek egemenliği daha fazla pekişme imkanı bulmuştur. Çalışma kapsamında 30 büyükşehir belediyesinin stratejik planları, 2014 seçimlerinden bu yana yaptıkları etkinlikler, evlenmek üzere başvuru yapan çiftlere verilmek üzere hazırlanan kitapçıklar, üretilen her türlü basılı, görsel, elektronik gibi kayıtlı diğer türden belgelerden kadına ve kadının toplumsal rolü ve kimliğine ilişkin olan belgeler ve kadınlarla ilişkili merkezler, bu merkezlerin görev ve sorumlulukları kategorize edilip, içerik analizi yöntemi kullanılarak kadının toplumsal rolünün inşası ile siyasi tutumlar arasındaki ilişki değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, Kadın, Yerel Yönetimler, Kimlik

I. Giriş

Aristoteles'in insanın sosyal bir hayvan olduğu doktrinin kabulüyle, bireyin belirli bir toplumun üyesi olmayı sosyalleşme sürecinde öğrendiği iddia edilebilir. Bireylerin sosyal yaşamdaki karşılaşmaları ve etkileşimleri ve diğer bireylerin davranışlarına ilişkin gözlemleri kendi davranışlarını belirlemede etkili olur. Bireylerin bir toplumda gerek kendi gerekse de diğerlerinin davranışlarını anlamasına yardımcı olan semboller fikirler ve normlar ise o toplumun kültürünü oluştururlar. Bu bağlamda kişinin o toplumda nasıl davranacağını öğrenebilmesi için o kültürün içinde sosyalleşmesi gerekir (Fulcher & Scott, 2011). Bir diğer ifadeyle bireyler kimliklerini ve bu kimliklere ilişkin sosyal rollerini oluşturmada tam anlamıyla özgür olmamakla birlikte o topluma özgü kültürün içinde tanımlanmış kimliklere ve rollere adapte olurlar. Bu bağlamda bireyler sosyal rolleri gereği belli başlı gereklilikleri gözlemleyip, kopyalarlar ve sadece kopyalamakla kalmayıp rolleri içselleştirerek o rollerle birlikte gelen gereklilikleri de zorunluluk olarak kabul ederler (Johnson, 1960). Sosyalleşmenin ömür boyu sürecek bir eylem olduğu göz önünde bulundurulduğunda ise bireylerin katıldıkları yerel nitelikli toplantılarda, kamusal alanda, okulda, iş yerinde, aile içinde ve diğer sosyalizasyon ajanları aracılığıyla kimliğe özgü sosyal rolleri öğrenmeye devam ettiği öne sürülebilir. Cinsiyete ilişkin roller de diğer roller gibi sosyalleşme süreci içerisinde öğrenilir. Kadın ve erkeğin düşünme, davranma ve hissetme şekline ilişkin beklentiler ve kalıplar toplumdan topluma farklılık gösterebilir; cinsel kimliğe yüklenen roller bireyin kimliği, yaşam tarzı ve katılabileceği sosyal aktiviteleri de belirleyebilir (Fulcher & Scott, 2011).

Kadın ve erkeğin ne olabileceği, ne olduğu, kadın ve erkeğe biçilen rollerin çeşitliliğine ilişkin perspektifler, kadın ve erkeğe yüklenen sorumluluklar ve haklar içinde bulunulan topluma göre değişmektedir. Cinsiyetleri etiketleyerek o cinse özgü geliştirilen roller, haklar, sorumluluklar toplumdan topluma değiştiği gibi zamanla da değişim gösterebilir. Sosyologlar ve antropologlar, cinsiyete ilişkin kategorik etiketlerin ekonomik yapı, özel ve kamusal alan etkisi, evlilik faktörü gibi kritik öneme sahip girdilerle şekillendiği gibi meslek dağılımları ve iş bölümündeki hiyerarşi, ev içindeki görev paylaşımı ve diğer sosyal çevreye ilişkin faktörlerin de etkili olduğunu farklı çalışmalarda ortaya koymuşlardır (Deux, 1985). Diğer bir ifadeyle kadın diye doğal bir grup yoktur (Witting, 2009) aksine kadın kimliği toplum tarafından somut olarak düşünceler, fikirler ve dolayısıyla ideolojiler tarafından doğal bir grup olarak yeniden üretilmektedir. Simone de Beauvoir İkinci Cins adlı eserinde bu yeniden üretimi aşağıda alıntılındığı şekilde açıklamaktadır:

“kişi kadın olarak doğmaz, fakat zamanla kadın olur” yani kadınlık dışı cinsin biyolojik yapısı veya cinselliği değil daha ziyade kültürel olarak inşa edilen bir olgudur. İnsanın sosyal bir varlık olmasından ötürü, kadınlık biyolojik olmaktan çok, toplumsal kaynaklıdır (Koç, 2015)

Kamu politikalarının bireyin yaşamının pek çok alanını kapsamaya ve düzenlemesi sebebiyle uzun vadede toplumu dönüştürücü gücü bulunmaktadır. İster ulusal ister yerel nitelikli olsun kamu politikaları devletin örgüt yapısına bağlı olarak politika yapıcılar tarafından oluşturulur. Bu sebeple “Kadın nedir, kimdir?” sorusu kadının toplumsal konumunu (yeniden) tanımlar ve işlevini tartışırken bu soruya verilen cevaplar iktidar ilişkilerinden bağımsız ele alınamaz. Öyle ki kamusal alanın işlevinden, nüfus politikaları bağlamında gebeliğin oluşumundan sonlandırılmasına kadar bir çok alanda devlet meşru kadın imajını ve kimliğini üreterek, sürdürür. Erken cumhuriyet döneminde eğitim, çalışma hayatı, siyaset katılım ve miras alanında yapılan yasal düzenlemelerle kadının kamusal alanda yer alarak kadın erkek arasındaki eşitsizliğin giderilmesi amaçlanmıştır (Özbay, 2015). Geç Osmanlı döneminden günümüze kadar üretilen meşru kimlikler iktidarda olan siyasi ideolojiye göre şekillenmekle birlikte erkek egemen söylemde şekillenen kadın kimliğinin ortak noktası anneliğe ve kadının ev, aile içindeki rolüne yapılan vurgudur¹.

Yönetim yaklaşımındaki trendlerin değişmesiyle beraber yerel yönetimlerin tartışılarda, küreselleşmenin etkisiyle beraber baskın trend yönetimin çok düzeyli katmanlara yayılması yönündedir. Yaşamın ve siyasetin genel akışı içerisinde gerek ideolojik gerekse de pratik anlamda sunduğu siyasal zemin sebebiyle, yerel yönetimlerin alternatif siyaset stratejisi bağlamında bir model oluşturabilmek açısından zengin kaynaklara sahiptir. Kentli nüfusun giderek artması ve tüm yerleşim alanlarını kente evirmeye dönük iştahla birlikte; kent ziyadesiyle yerel yönetim alanları bu gün idari, yapısal, yaşamsal, toplumsal ve siyasal bir alan olma özelliklerinin tümünü içinde barındırmaktadır. Öyle ki yerel yönetimlerdeki başarı ve başarısızlıklar merkezi yönetimin başarı veya başarısızlığı olarak görülmekte başka bir şekilde ifade etmek gerekirse yerel yönetimin hizmet performansı temsil ettiği siyasal partiye mal edilmektedir. Pendik eski belediye başkanı ve AKP yerel yönetimlerden sorumlu Genel Başkan Yardımcısı Erol Kaya, partinin doğduğu yer ve başarısının sebebi olarak yerel yönetimlerdeki hizmet başarısına işaret etmektedir (Kaya, 2016). Bu bağlamda siyasi partilerin örgütlenme ve siyaset oluşturma sürecinde, siyasi partilerin

1 Geç Osmanlı döneminden 2010'lu yıllara kadar kadının toplumsal konumdaki işlevi, feminist yaklaşımdaki dönemsel değişiklikler ve ideolojiler ile kadınlar arasındaki ilişkiye ilişkin akımlara ilişkin daha detaylı bilgi için Bkz. Bora, 2017.

söylem ve uygulamalarının görülebileceği alanlar olması sebebiyle yerel yönetimler, inkar edilemez bir önemdedir. Siyasi yapılanmaların cinsiyetler üzerindeki tutumuna ilişkin en temel göstergeler cinsleri siyaset yapmaya çağırışlarındaki farklılıklar, siyasi arenada var olmak için mücadele veren gruplara yaklaşımları iken; parti programları ve tüzükler çoğu zaman kadını ötekileştirmeyen bir içeriğe sahip gibi gözükmekte ve kadın seçmeni yakalama konusunda bir araç olarak kullanılmaktadır (Terkan, 2010). Parti politikalarının temel amacının seçmeni seçmek olduğu varsayımından ve yerel yönetimlerde sürdürülen faaliyetlerden yola çıkarak, siyasi partilerin kadına yaklaşımı konusunda daha doğru bir sonuca ulaşılabileceği iddia edilmektedir. Kadının siyasette ve yerel yönetimlerdeki yeri temsil ve katılım tartışmaları üzerinden ele alınırken, kadın ve kent ilişkisi ise daha çok kadının kamusal alandaki varlığı, kentsel hizmetlere ulaşım ve kentsel mekanın güvenliği bağlamında ele alınmaktadır. Çalışmada kadınların temsil ve katılım oran ve sorunlarından farklı olarak yerel yönetimlerin kadın rolünün inşası ve egemen kadın paradigmasının siyasi partilerin temsil ettiği siyasi ideoloji bağlamında nasıl yeniden üretildiği ve pekiştirildiği incelenmektedir.

II. Metropoliten Alan ve Kadın

Mekanı şekillendiren disiplin olan planlama kamu yararı ve toplum yararı gözetilerek yapılır. Planlar yapılırken, kentlilerin farklı gereksinimlerini ve önceliklerini, farklı kesimlerin farklılaşan taleplerini karşılamayı göz önünde bulundururlar. Ancak, plan yapan kurumuna göre toplum ve kamu yararı kavramlarına atfedilen anlam değişebileceği gibi, farklı kesimlerin ihtiyaç ve taleplerine gösterilen duyarlılık da farklılık gösterebilir. Manuel Castells Kent, Sınıf ve İktidar adlı kitabında *“Günümüzün kenti ‘kadın tüketicilerin’ ‘erkek üreticilere’ bağımlılığına dayanmaktadır”* der (Castells, 2015). Bireylerin kentsel mekandan ve yerel nitelikli kamusal hizmetlere duydukları ihtiyaçlar ve sunulan hizmetlerden faydalanmaları içinde buldukları toplumsal, ekonomik, sosyal, biyolojik, mekânsal koşullara göre değiştiği gibi cinsiyetlere göre de farklılık gösterebilir. Bununla birlikte de kadınların de kentsel mekana ve kentsel hizmetlere ulaşımı, kadınlara yüklenen farklı toplumsal roller sebebiyle de değişebilmekte; yoksul, engelli, bekar, boşanmış, göçmen gibi sıfatlara sahip kadınlar için kentsel mekana ve hizmetlere erişimdeki eşitsizlik daha da ön plana çıkmaktadır (Altan- Baykan, 2015).

Gündelik yaşamın yeniden üretildiği kentler ve özellikle metropoliten kentler toplumsal cinsiyet eşitsizliğin giderilmesinde mekânsal olarak büyük önem arz etmektedirler. Gerek yerel siyasetin ulusal siyasete bağlı nitelikteki yapısı

gerekse de metropoliten yönetimlerin sorumlulukları ile sahip oldukları yetki ve imkanlar dolayısıyla ulusal ölçüğe nispeten yerel ölçekte kurumsal düzeyde toplumsal cinsiyete yönelik zihniyetin ve politikaların değiştirilmesi ile yerleştirilmesi daha olanaklı gözükmektedir. Ulusal ölçekten farklı olarak metropoliten alanların temelde sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyelerinin farklı olması sebebiyle, toplumsal cinsiyet eşitliğini etkileyen ana sebepler aynı olsa da bu sebepleri etkileyen değişkenler farklılık gösterebilir. “Kadın meclisleri Bağlamında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Projesi” dahilinde yapılan çalıştaylar da, siyasi katılım, eğitim ve kadına şiddet konularının toplumsal cinsiyet eşitliğine temel konular olduğu kabul edilmiş, ancak katılım gösteren grupların çalışmalarında bu konulardaki eşitsizliği besleyen farklı sorunlar olduğu tespit edilmiştir (Sosyal Politikalar Merkezi, 2015).

Kentsel hizmetlerin genellikle belediyelerin doğrudan sorumlu kılındığı alan (Günlük-Şenesen, Yücel, Yakar Önal, Ergüneş, & Yakut Çakar, 2017) olarak ortaya çıkması sebebiyle belediyelerin oynadığı rol daha da büyük bir önem kazanmaktadır. Metropoliten mekanların ekonomik, sosyal ve siyasal merkez konumda oluşları metropoliten yönetimler için yetki ve sorumlulukları doğrultusunda avantaj sağlarken; metropoliten yönetimler hizmet sunum biçimleriyle ve sunulan hizmete olan erişim güçlüğüyle veyahut hizmeti sunmamayla sosyal, siyasal, ekonomik bariyerler kurabilme kapasitesiyle dezavantajlı uygulamalara da yol açabilir. Bu bağlamda, kentsel haklar pratiğinde metropoliten yönetimler kentlinin, metropoliten vatandaşlığının sınırlarının ve özelliklerinin belirlenmesinde etkin rol oynarlar. Alınan yerel nitelikli kararlar kadınların hayatını doğrudan etkilemekle beraber, kadınlar yerel meclislerde temsil edilmedikleri için bu kararları etkileyememektedirler (Günlük-Şenesen, Yücel, Yakar Önal, Ergüneş, & Yakut Çakar, 2017, s. 10). Kadının toplumsal kimliğinin ve rolünün inşasında ve yeniden üretilmesinde büyükşehir belediyeleri kadınlara yönelik dezavantajları ortadan kaldıracak politikalar üretebileceği, mekânsal planlamalar yapabileceği gibi kadının geleneksel rol kavramı çerçevesinde bakma, büyütme, ailenin hizmetinde olma gibi rollerin devamını sağlayarak kadının siyasal alandaki duygularının daha zayıf olması ve dolayısıyla da siyasetle daha az ilgilenmesine (Güldü & Ersoy- Kart, 2009) yol açabilir.

Kadınlar yerel karar alma süreçlerine tam ve eşit bir biçimde katılmadığı gibi (Günlük-Şenesen, Yücel, Yakar Önal, Ergüneş, & Yakut Çakar, 2017, s. 10), kadınlara yönelik yerel düzeyde sunulması gereken hizmetler sunulmadığı takdirde bu boşluk kadınlar tarafından doldurulmakta veya üstlenilmektedir (Alkan, Yerel Siyaset Kadınlar İçin Neden Önemli?, 2004). Şüphesiz ki metro-

politen alan ve kadına ilişkin tek sorun sunulan yerel nitelikli hizmetin eksikliği değildir, hizmetin sunulduğu biçiminin de mekânsal olduğu kadar kadınların ihtiyaçlarına hitap etmesi de önemlidir. Zira, mekanlar cinsiyetlere göre farklı anlamlar da teşkil ederler. Avrupa Kentli Hakları Deklarasyonu'na (1992) göre cinsiyetten bağımsız olarak tüm kentliler suç, şiddet ve yasadışı olaylardan arındırılmış emin ve güvenli bir kentte yaşama hakkına sahiptirler. Ancak, kava karardıktan sonra sokakta yalnız kalmak, تنها sokaklara girmek, ışıklandırılmamış caddede yürümek, meydanda tek başına oturmak kadınlar açısından pek de güvenli değildir (Saygılıgil, 2013). Son yıllarda toplu taşıma kullanan kadınların uğradığı tecavüz ve taciz vakalarının görünürlüğünün artması sebebiyle kentsel güvenliğin sağlanmasında, özellikle metropoliten alanlarda, kent içi ulaşım düzenlemelerine verilen önem artmıştır. 2015 yılında bindiği minibüsün şoförü tarafından öldürülen Özgecan Aslan'ın ardından "*mini etek giymeseydi, gece dışarı çıkmasaydı*" gibi kadının özgürlüğünü ve kamusal alan kullanımını kısıtlayıcı cinsiyetçi açıklamalar ve taciz ve tecavüz davalarında sanıklara mağdurun kamusal alanda giydiği kıyafet sebebiyle verilen indirimler; ev içinde özel mekanda anne, eş, çocuk kimliğiyle toplumsal rollerinin sınırları çizilen kadınların; aile reisi, evin direği gibi evin daha ziyade dışa dönük ve maddi yükümlülüklerini karşılama rolünü üstlenen erkeğin çalışma hayatına katılması dolayısıyla da kamusal alanla kurduğu ilişki, sokağı erkeğin mekanı yapmakta, kadınların sokağı, caddeyi, meydanı, parkları kısaca kamusal alanı ancak erkeğin çizdiği sınırlar ve kamusal alanın kullanımında koyduğu kurallar içinde güvenle kullanabileceği anlamına gelir. Birleşmiş Milletler Kadın Dostu Kentler Ortak Programı tarafından hazırlanan "Yerel Yönetimler için Kadın Dostu Kent Planlaması ve Tasarım İlkeleri Rehberi" nde (Altan- Baykan, 2015) ulaşım ve erişilebilirliğe atfedilen önem büyüktür. Kent içi ulaşım kent merkeziyle kurulan ilişki, kent bütünüyle kurulan ilişki, kentin farklı alanları arasında (sanayi, iş, konut, sağlık, turizm, ticaret, yeşil alan gibi) ulaşım ve erişim kolaylığı ile, maliyeti; çalışan kadının ev ve iş yeri arasındaki ilişkili ile çalışan ve çalışmayan kadının diğer kamusal alanlarla kurduğu ilişkide belirleyici olması sebebiyle ulaşım yolları ve biçimi sebebiyle önemlidir. Ehliyetli kadın sürücü sayısının 5 milyon 917 bin kişiyle, toplam sürücü oranının yaklaşık %23'ünü oluşturması (Uğur, 2015), kadınların erkeklere kıyasla ulaşımında toplu taşımaya çok daha fazla bağımlı olduğunun kanıtıdır. İzmir, Eskişehir ve İstanbul Büyükşehir Belediyeleri Kasım 2016 tarihi itibarıyla kadınların 22:00 sonrası otobüsten güzergah üzerinde durak harici istedikleri yerde inebilmelerine ilişkin düzenlemeler kadınların kamusal alan kullanımını daha güvenli hale getirmeye yönelik olumlu örnekler olarak gösterilebilir.

III. Araştırmanın Metodolojisi

Türkiye’de kadın haklarına ilişkin Erken Cumhuriyet Dönemi’nde seçme ve seçilme hakkı gibi kazanımlar elde edilmiş olsa da günümüzde kadın temsili toplumun büyük bir çoğunluğu kadın- erkek eşitliğine inanır ve siyasal işlerde kadın ve erkek olmanın fark etmediğini söylerken (KONDA , 2011, s. 16-17), kadın temsil oranı oldukça düşük seyretmektedir. Yapılan çalışmalar ülkelerin büyük çoğunluğuna kadınların siyasete katılımlarının ulusal düzeye kıyasla yerel düzeyde daha güçlü olduğunu göstermekle beraber, Türkiye’de tam tersi bir şekilde kadınların yerel düzeyde temsili ulusal düzeye göre daha düşük kalmaktadır (Alkan, 2009). Türk siyasetinin erkek egemen yapısı göz önünde bulundurulduğunda kadınların temsili sadece nicel olarak değil, siyasal arenada kadınların farklı gereksinimlerini, haklarını savunma ihtiyacı özellikle kadın üzerindeki eril tahakkümle mücadelede zihinsel dönüşümü sağlayabileceği için de önemlidir. Bu sebeple kadının medyada, üst yönetimde ulusal ve yerel siyasette nasıl temsil edildiği, bu temsillerin neden önemli olduğu toplumsal cinsiyet ve kadın çalışmaları literatüründe önemli bir yerdedir. Kadının siyasetteki temsil ve siyasete katılım sorunsalında eğitim tabanlı sosyo-ekonomik ve psikolojik gerekçeler sebep olarak gösterilmektedir (Demir, 2015; KONDA , 2011; Alisbah-Tuskan, 2012). Çalışma, toplumda kadına biçilen rolleri inşa etmede ve yeniden üretmede yerel yönetimlerin bir rolünün olup olmadığını, varsa bu rolün nasıl şekillendiğini ve pekiştirildiği sorusunu sorar. Çalışma kapsamının büyükşehir belediyeleri ile sınırlandırılmasının sebebi metropoliten kentlerin siyasal ve ekonomik olarak ulusal siyasette kapladığı alan ile; mahalli idare yapılanmasında bütünşehir yaklaşımı doğrultusunda metropoliten alanların yönetiminden büyükşehir belediyelerinin sorumlu kılınıp, büyükşehir belediyelerinin hiyerarşik olarak ilçe belediyeleri ve parti genel merkezi arasında yer almasıdır. 5393 sayılı Belediye Kanunu ve 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanununa göre büyükşehir belediyelerinin görev, yetki ve sorumlulukları arasında *“kadınlara yönelik her türlü sosyal ve kültürel hizmetleri yürütmek, geliştirmek ve bu amaçla sosyal tesis kurmak, meslek ve beceri kazandırma kursları açmak, işletmek veya işlettirmek, bu hizmetleri yürütürken üniversiteler, yüksek okullar, meslek liseleri, kamu kuruluşları ve sivil toplum örgütleri ile işbirliği yapmak”* vardır. Büyükşehir belediyelerinin bu görev ve yetkisini kullanım biçimi de büyükşehir belediyelerinin kadının toplumsal rolü ve inşasında rolü olduğunun bir göstergesi olduğu öne sürülebilir. Yerel yönetimler stratejik planlarının hükümet programları ve kalkınma planlarıyla uyum içinde olma gereğine ilaveten stratejik planlamanın kamu idarelerinin planlı hizmet sunumu, politika geliştirme, belirlenen politikaları somut iş programlarına ve bütçelere dayandırma ile uygulamayı etkili bir şekilde izleme ve değerlendir-

mede temel bir araç olması (T.C. Devlet Planlama Teşkilatı, 2006) ve yerel siyasetteki dinamiklerin ulusal siyaset ve özellikle seçimler üzerinde etkisi büyükşehir belediyelerinin çalışılması sebeplerindedir. Bu doğrultuda yapılmak istenen siyasi partilerin örgütlendiği ideolojik eksende tanımladığını kadın ve kadının toplumsal rollerinin, yerel ajansı olan büyük şehir belediyelerinde nasıl bir karşılığı olduğu, ana akım söylemlerin ve rollerin yeniden üretimde varsa oynadığı rolün keşfedilmesidir.

Bu kapsamda öncelikle mecliste grubu olan dört siyasi partinin parti programları, kadın kolları çalışmaları ve varsa kadın çalışmalarına ilişkin yayınlarında kadına ilişkin temel söylemleri 30 büyükşehir belediyesinin 2015-2019 stratejik planları, 2014 ve 2015 yılı faaliyet raporları, resmi internet sitelerinde yer alan haberler, duyurular, etkinlikler, yayınları ile büyükşehir belediye bünyesinde isimleri değişmekle birlikte faaliyet gösteren kadın merkezlerinin faaliyetleri incelenerek kadına ilişkin algı ve yaklaşımları karşılaştırmalı olarak analiz edilmeye çalışılmıştır.

Halkların Demokratik Kongresi'nin siyasi kanadı olarak ortaya çıkan Halkların Demokrasi Partisi'nin doğudaki seçimlere Barış ve Demokrasi Partisi adı altında girmiş olması ve HDP'nin bir parçası olan BDP'nin Temmuz 2014 Demokratik Bölgeler Partisi adını alması ve Ahmet Türk'ün siyasi yasaklı olması sebebiyle seçimlerde bağımsız aday olması neticesinde Diyarbakır, Van ve Mardin Büyükşehir Belediyeleri HDP çatısı altında değerlendirilecektir. Ancak, BDP'nin seçim kazandığı belediyelere kayyum atanması sebebiyle belediyelerin kayyumdan önceki eylem ve planlarına ulaşamaması çalışmanın en temel kısıtıdır.

Büyükşehir belediyelerinin, ilçe belediyeleriyle koordineli çalışması yürüttüğü eylem ve politikaları etkilemektedir. Bu bağlamda ilçe belediyelerinin incelenmemiş oluşu, çalışmanın bir diğer kısıtını teşkil eder. Çalışmanın özgün değeri, kadının toplumsal rolüne ve cinsiyete ilişkin rollere yerel politika bağlamında bakması ve keşifsel araştırma niteliğinde oluşudur.

Çalışma bulguları siyasi parti başlıkları altında ele alınacak olup, partiler arası mukayeseye sonuç kısmında yer verilecektir.

IV. Siyasal Söylemde Kadın ve Kadın İmgesi ve Büyükşehir Belediyelerinin Kadın Politikaları

Dünya Savaşı ve arkasından gelen Milli Mücadele dönemi kadınların politik ve toplumsal görünürlüğünü belirgin biçimde artırmış (Bora, 2017, s. 750) ancak

1930'larda seçme ve seçilme hakkını kazanmış olmasına rağmen, kadının durumunun ve konumunun siyasi partilerce ele alınması ise 1980'li yılları bulmuş (Akın, 2015) fakat geçen süreçte geçici popülist söylem üretmekten öteye geçilememiştir (Üşür-Sancar, 1998). Bu bağlamda yaşanan ilk kurumsal gelişme 1987 yılında Devlet Planlama Teşkilatı'na bağlı olarak Kadına Yönelik Politikalar Danışma Kurulu'nun kuruluşu olmuş bunu 1990 yılında Başbakanlık'a bağlı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü'nün kuruluşu izlemiştir.

1980 sonrası dönemde Özal Hükümeti'nde ik kadın bakan olmasına rağmen, hükümet programında kadınlara ilişkin özel ifadeler yer almamış ve aileye ilişkin ifadeler kadına yönelik kurgulanmıştır (Gazioğlu- Terzi, 2015). 1980'den günümüze kadar geçen zaman diliminde ise gerek parti gerekse de hükümet programlarında kadın kimliği biyolojik doğası gereği aile ile özdeşleştirilmiş, anne ve eş kimliği üzerinden tanımlanmış, 2000'li yıllarla beraber piyasa dinamiklerinin değişmesiyle birlikte kadın daha eşit ve daha özgür kadın yaratmaya yönelik de bir söylem geliştirilmiştir.

Birleşmiş Milletler Kadın Dostu Kentler Projesi (BM-KDKP) Kadın Dostu Kent Taahhütnamesi ile Avrupa Yerel Yönetimler ve Bölgeler Konseyi (CEMR) Avrupa Yerel Yaşamda Kadın- Erkek Eşitliği Şartı yerel yönetim birimleri için daha fazla eşitliği hayata geçirmede bir başvuru kaynağı oluşturması bakımından önem arz etmektedir. 30 BŞB'nin dokuzu BM-Kadın Dostu Kenti iken altısı Avrupa Yerel Yaşamda Kentler Şartına taraf olmuştur. Birleşmiş Milletler Kadın Dostu Kenti olan şehirlerimiz Antalya, Bursa, Gaziantep, İzmir, Malatya, Mardin, Samsun, Şanlıurfa ve Trabzon'dur. CEMR şartına taraf olan kent yönetimleri ise İzmir, Denizli, Antalya, Adana, Trabzon ve Bursa'dır. Kadın dostu kentler, kentin sunduğu ekonomik, sosyal ve siyasi fırsatlardan kentte yaşayan herkesin eşit bir biçimde yararlanabileceği ve özellikler kadınların sağlık, eğitim ve sosyal hizmetlere, istihdam olanaklarına, kaliteli, kapsamlı kentsel hizmetlere, şiddete maruz kaldıklarında haklarını güvence altına alacak mekanizmalara erişimi, yerel yönetimlerin planlama ve karar alma katılımlarını sağlayan ve kentsel yaşamın tüm alanlarında erkeklerle eşit biçimde yer almasını destekleyen kentlerdir (Birleşmiş Milletler Kadın Dostu Kentler Ortak Programı, 2014). Avrupa Yerel Yaşamda Kadın Erkek Eşitliği Şartı ise eşitliğin sağlanmasında ve buna ilişkin yaptırımların uygulanmasına ilişkin kamunun sorumluluğuna ilişkin hem siyasal bir belge de hem de pratiğe yönelik bir araçtır (Just, 2014). Şart, şartı imzalayanların Eşitlik Eylem Planı geliştirmesi taahhüdünde bulunması ve günlük yaşamda kadın erkek eşitliğinin sağlanmasını amaçlaması sebebiyle (CEMR, 2006) önemlidir.

IV.1 AKP ve Kadın Söylemi

2023 Siyasi Vizyonunda AKP kendini muhafazakar-demokrat bir kitle partisi olarak tanımlamakta ve bu kimlik “*Türkiye’nin sosyo-kültürel özellikleriyle şekillenen bir muhtevaya ve yerel dinamiklerle şekillenen bir siyaset tarzına sahiptir*” şeklinde açıklanmaktadır (Adalet ve Kalkınma Partisi, 2012). Yalçın Akdoğan Muhafazakar Demokrasi kitabında AKP’nin muhafazakar demokrasi anlayışını aşağıda alıntılındığı haliyle açıklamıştır (Akdoğan, 2004):

Muhafazakarlık, devrimci dönüşüme karşı evrimci ve tedrici değişimi savunur, radikalizmin yerine ılımlılığı esas alır, geleneği, aileyi ve geçmişten gereken toplumsal kazanımların korunması gereğine inanır.

Aynı eserde Muhafazakar Demokrat çizginin, muhafazakar ideolojiyle örtüşen parametrelerinden biri de (...) *jailenin korunması kaygısı ve dini gerekçelerle devletin kürtaj ve cinsiyet değiştirme ameliyatlarına parasal destek vermesine karşı çıkmak (...) aile kurumunu sarsacak uygulamalar konusunda hassasiyet gösterilmesi bebeklerin anne karnındayken bile haklarının korunması gerektiğine inanmak (...)* olarak özetlenmiştir.

Ancak, ne Muhafazakarlık ve Demokrasi Sempozyumu’nda (2004) ne de Muhafazakar Demokrat Siyasal Kimliğin Parametreleri’nde (Akdoğan, 2004) kadına ayrı bir vurgu yapılmamıştır. 2023 Siyasi Vizyonu Sosyal Politikalar, Aile başlığı altında ise kadınlar ailenin yapı taşı olarak tanımlanmıştır. Sosyal Politikalar ile Çalışma Hayatı ve Sosyal Güvenlik başlıklarında ise kadınların iş gücüne katılımı ve finansal özgürlüğüne vurgu yapılmıştır.

AKP, parti programında kadını, sosyal politikalar başlığı altında ele almış ve kadına yaklaşımlarını aşağıda alıntılındığı şekilde beyan etmişlerdir:

Kadınlar sadece toplumumuzun yarısını oluşturdukları için değil, her şeyden önce birey ve sağlıklı nesillerin yetiştirilmesinde birinci derecede etkin oldukları için, yılların ihmali sonucu biriken her türlü sorunlarıyla ilgilenilmesi, partimizin öncelik verdiği bir konudur (AKP).

Parti programında kadın konusunda ele alınan diğer konular ise kadının kamusal yaşama katılımının özendirilmesi, kadına yönelik istismarın önlenmesi, kız çocuklarının okuma oranlarını arttırılması, kadın hakları için mücadele veren yapılanmalara destek, kadının çocuk ve aile sorumlulukları dikkate alınarak sosyal güvenlik ve çalışma durumunun iyileştirilmesi başlıklarında derlenmektedir. Ek olarak, literatürde bir hayli tartışılan kadınların siyasetteki temsil ve katılım sorunsalına ise parti programında yer verilmemiş, bu husus “kadınların partimize üye olmaları ve siyasette faal rol oynamaları özendirilecektir” cümlesiyle ifade edilmiştir.

Parti politikası göz önünde bulundurulduğunda AKP'nin kadın kimliğinin aile içinde eş ve anne konumlandığı söylenebilir. AKP'nin kadın kimliğine ilişkin yaklaşımı parti eski lideri, 59, 60 ve 61. Hükümet Başbakanı ve mevcut Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın söylemlerinde de mevcudiyetini devam ettirmektedir. Erdoğan'ın nikah törenlerinde evlilik cüzdanını kadına vererek en az üç çocuk öğüdünde bulunduğu ilişkin bir çok örnek mevcuttur. Erdoğan'ın Kadın ve Demokrasi Derneği hizmet binası açılış töreninde yaptığı kadın tanımını ise aşağıda alıntılanmış gibidir (Erdoğan, 2016):

(...)İnsanlığın yarısını oluşturan kadın, anneliğiyle, evinin ve çocuklarının üzerindeki etkinliğiyle, estetiğiyle, sahip olduğu farklılıklarla kadındır(...) Çalışıyorum, diye annelikten imtina eden bir kadın aslında kadınlığını inkar ediyor demektir. Bu benim samimi düşüncemdir. Anneliği reddeden, evini çekip çevirmekten vazgeçen bir kadın, iş dünyasında istediği kadar başarılı olsun özgünlüğünü kaybetme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Eksiktir, yarımdır. Anneliği reddetmek insanın yarısından vazgeçmektir. Daha geniş tutuyorum. İnsanlıktan vazgeçmektir. Anne olmazsa insanlık olur mu? Anne varsa insanlık var. Bunun için her fırsatta en az 3 çocuk tavsiyesi yapıyorum (...).

Parti Kadın Kolları tarafından hazırlanan 2017 Sosyal Politikalar ve Sosyal Haklar Rehberinde (Ak Parti Kadın Kolları Genel Merkezi). Genel Başkan Binali Yıldırım her ne kadar kadının parti tarafından siyasetin öznesi olarak görüldüğü vurgulansa da, rehberin içinde yer alan bilgiler daha ziyade kadını ev ve aile yaşamına bağlayan politikaların hayata geçirildiği yönündedir. Doğum ve emzirme hakları ile ilgili gelişmeler olumlu bulunmakla birlikte, çocuğun bakımının sadece annenin rolü olarak inşa edilmekte ve doğum sonrası izin süresi yalnızca annenin ölümü halinde babaya devrilmektedir. Kadın kollarının hazırladığı broşürler incelendiğinde ise kadın kollarının daha ziyade iş hayatındaki kadınlar ve partinin kadın üye sayısını arttırmaya yönelik faaliyetler içerisinde olduğu tespit edilmiştir.

IV.I.I AKP'li Büyükşehir Belediyelerinde Kadın

Çalışma kapsamında incelenen AKP'li 18 büyükşehir belediyesinin² yedisi Birleşmiş Milletler Kadın Dostu Kent unvanına sahiptir. Kadın Dostu Kent unvanına sahip kentler Antalya, Bursa, Gaziantep, Malatya, Samsun, Şanlıurfa

2 2014 Mahalli İdareler Genel Seçimleri Büyükşehir Belediye Başkanlığı Seçimlerinde kazanan adayın AKP'li olduğu iller: Ankara, Antalya, Balıkesir, Bursa, Denizli, Erzurum, Gaziantep, İstanbul, Kahramanmaraş, Kayseri, Kocaeli, Konya, Malatya, Ordu, Sakarya, Samsun, Şanlıurfa, Tekirdağ.

ve Trabzon'dur. 18 kentin stratejik planları, faaliyet raporları incelendiğinde kadının ailedeki rolüne ve kadına karşı şiddetin önlenmesine yönelik eğitim programları öne çıkmaktadır. Kadın istihdamı, çalışma hayatına katılması ve kadına meslek kazandırılmasına ilişkin beceri kurslarının ebru, iğne oyası gibi geleneksel el sanatlarına yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Kursların tanımı yapılırken meslek edindirme haricinde vurgulanan özelliklerden biri de kadının boş zamanını değerlendirecek aktivitelerle hem becerilerini geliştireceği hem de sosyalleşerek kendine olan özgüveninin artacağıdır. Bursa, Samsun, Sakarya, İstanbul Büyükşehir Belediyeleri kadını yaşlı, yoksul ve engellilerle birlikte dezavantajlı grubun içinde değerlendirmiştir. Denizli Büyükşehir Belediyesi yönetim ilkelerinde kadına hizmette öncelik verirken bu politikasını kadınların toplumsal bütünleşmesinin sağlanması, aidiyet duygusunun güçlendirilmesi ve kırılmalıklarının engellenmesi ifadeleriyle gerekçelendirmiştir (Denizli Büyükşehir Belediyesi, s. 54).

Kadınların kamusal alana katılımı ve sosyalleşmeleri hanımlar lokali ve kadın dayanışma merkezi, kadın sosyal yaşam merkezi gibi sosyal tesislerde ve erkek katılımının olmadığı kadınlar matinesi gibi etkinliklerle olmaktadır. Kadınlara yönelik verilen eğitimler ise aile içi eğitim, gebelik, annelik, çocuk eğitimi ve kadın hastalıkları konularında gerçekleşmektedir. AKP'nin muhafazakar, anne, eş kadın tanımı ve politikalarına uygun olarak büyükşehir belediyelerinin açtıkları merkezlerde kadının anne ve eş rolüne vurgu yapan, kadın-erkek fitrat farkına ilişkin eğitimlerin verildiği, gelin-kaynana ilişkileri seminerlerinin düzenlendiği "annelik" okullarının varlığı dikkat çekicidir. Kahramanmaraş BŞB bünyesinde faaliyet gösteren evlilik okulu, Kayseri BŞB Anne ve Aile Akademileri, Malatya BŞB bünyesinde faaliyet gösteren Anne üniversitesi, Sakarya BŞB Kadın Gelişim Akademisi, Kocaeli BŞB Anne Okulu bu nitelikteki kurumlara örnek olarak gösterilebilir.

Kahramanmaraş BŞB evlilik okulunun faaliyetlerinden bazıları İslam'da aile ve eşlerin dini sorumlulukları, camilerde ve kuran kurslarında aile içi eğitimidir (Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi, 2015). Kahramanmaraş BŞB Kadın ve Şube Müdürlüğü'nün Evlilik Akademisi gibi faaliyet gösteren bir diğer birimi ise Aile Akademisidir. Burada da Evlilik Akademisine benzer bir şekilde kadının aile içindeki ve dolayısıyla toplumdaki rolü muhafazakar çizgide yeniden üretilmektedir. Eğitimi veren Pedagog Aslı Çankırılı annelerin kızlarına ev işi yaptırmayarak hata ettiğini aşağıda alıntılanmış şekilde ifade etmiştir (Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi, 2016).

Zaman zaman karşılıyor. Anneler evlerinde özellikle kızlarına ev işi konusunda seçici davranıyorlar. Ev işi konusunda kızlarına iş

yaptırmayarak 'benim kızım okuyacak' diyorlar. Okuyan genç kızlarımız, meslek edinecek, kariyer yapacak, işgücüne katılacaklar. Bu genç kızlarımız aynı zamanda eş olacak, anne olacaklar. Kariyer yaparken aynı zamanda yuva kurmaya, eş olmaya ve anne olmaya da hazırlanmalılar.

Sakarya BŞB'nin Kadın Gelişim Akademisi'nin verdiği eğitimlerde de öfke kontrolü, ailelere sağlıklı beslenme önerileri gibi genel eğitimlerin yanı sıra AKP'nin muhafazakar kimliğiyle de örtüşen İslamiyet'te Aile Hayatı eğitimi de öne çıkmaktadır (Sakarya Büyükşehir Belediyesi, 2017). Konya Büyükşehir Belediyesi Aile Destek Merkezi (KADEM) de aile destek merkezi, aile akademisi, aile içi şiddeti önleme ve genç okulu gibi ailenin tümüne hitap eden etkinlikleri bulunmaktadır. 2014 yılından sonra faaliyet gösterdiği tespit edilmemekle beraber KADEM Evlilik Okulu'nda eğitim veren Semra Maraşlı mutlu bir evliliğin emek isteyeceğini belirterek bunun nasıl sağlanacağını aşağıda yer alan sözlerle ifade etmiştir (Konya Büyükşehir Belediyesi, 2016):

Allah kadınları daha yumuşak, şefkatli ve teslimiyet duygularıyla yaratmış; erkekleri de güç odaklı ve liderlik vasıflarıyla yaratmıştır. Yaradılışı bozmadan, fıtratları unutmadan ona göre davranırsak evlilikte pek çok sorunu çözmüş oluruz

Antalya BŞB 2012 yılında Kadın Dostu Kent Taahhütnamesini imzalayarak 2013 yılında Birleşmiş Milletler Kadın Dostu Kent unvanı kazanmakla birlikte kadına yönelik hizmetlerin genel itibarıyla cinsiyetçi bir karakterde olduğu iddia edilebilir. Aile ve Toplum Hizmetleri Şube Müdürlüğü'nün yürüttüğü Hamilelik Okulu, Anne benimle oynar mısın? Programları kadının aile içindeki geleneksel rolünü pekiştirecek niteliktedir. Antalya BŞB'nin bir diğer faaliyeti olan aile eğitimi programının içeriği ise "annenin çocuklarla olan iletişimini desteklemek, anne ile çocuk arasındaki ilişkinin daha sağlıklı hale gelmesine sağlamak, çocuk gelişimi konusunda annelere yol göstermek" (Antalya Büyükşehir Belediyesi, 2014) olarak açıklanmaktadır. Muhafazakar kadın kimliğini vurgulayarak, yeniden üretiminde rol oynayan bir diğer hizmet alanı ise kadınlara özel plaj, havuz, spor tesisleridir. Antalya, Ordu, Samsun Büyükşehir Belediyelerinin sadece kadınlara ve anneleriyle birlikte gelen 0-8 yaş grubu erkek çocuklara açık olan kadınlar plajı kamusal alan kullanımına yönelik cinsiyet eşitsizliğini üretmektedir. Sığınma evlerindeki kadınlara verilen kadın hakları, toplumsal cinsiyet rolleri ve kadın erkek ilişkileri seminerlerinin ise kadınların yüzleşmek zorunda kaldığı toplumsal sorunların çözümüne katkı sunmadığı düşünülmektedir. Sığınma evlerindeki kadınlara verilen bu minvaldeki eğitimler, aile içi şiddetin toplumsal cinsiyet boyutunu görmezden gelerek, güç ilişkilerini erkeğin lehine düzenlenmesine katkı sunmaktadır. Kadına yönelik şiddetin ön-

lenmesi amacıyla sadece kadına yönelik eğitim ve bilgilendirmeler şiddet uygulayan taraf olan erkeğin rolünü göz ardı etmektedir.

Aynı partiye mensup büyükşehir belediyelerinin tamamında yukarıda örneklendirilen nitelikte eğitim veren merkezlerin olmaması kimlik inşasında ideoloji haricinde belediye başkanının kişisel yaklaşımı ve bölgenin sosyo-ekonomik demografisi gibi farklı değişkenlerin de etkili olabileceğini ortaya koyar. Ancak bu değişkenler, aynı coğrafi bölge içinde benzer sosyo-ekonomik demografik özelliklere sahip kentlerin yönetimlerin geliştirdiği politikaların ve aynı partiye mensup belediye başkanlarının dönemlerinin kıyaslanarak araştırılmasıyla ortaya konabilir. Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Kadın Destek Merkezi'nin ücretsiz çamaşırhane uygulaması çalışmayan kadınların iş yükünü azaltırken aynı zamanda sosyalleşmelerini sağlama amacını güderek özgün bir girişim olma özelliğine sahiptir. Meslek kurslarından yararlanan kadınların çocuklarına kreş hizmeti yaygın olarak başvuru alan uygulamalardan biriyken Şanlıurfa BŞB'sinin çamaşırhane uygulamasının coğrafi farklılıklardan kaynaklanabileceği gözönünde bulundurulmalıdır.

Kadın çalışma hayatına katılımı bütün büyükşehir belediyelerin stratejik planında yer alsın da iş hayatına katılma meslek kursları üzerinden kurgulanmaktadır. Açılan meslek kurslarından kadının kendi evi dışında çalışma imkanı sağlayanlar evde bakım hizmeti ve tarıma yönelik olanlardır. Meslek kurslarının etkisinin yararlananın içinde bulunduğu sosyo-ekonomik duruma göre değiştiğini de göz önünde bulundurulmalıdır. Kadınsız Kentler (Günlük-Şenesen, Yücel, Yakar Önal, Ergüneş, & Yakut Çakar, 2017)de belediyenin meslek kurslarından faydalanan kadınların farklı yaklaşımları buna örnek olarak gösterilebilir. Erzurumlu kadın kursiyer *"Ben gelir için değil, gelirim düzenli, çeyiz için... çeyiz önemli, zaten o yüzden çok satış da yapıyoruz. Yapamayanlar, gelemeyenlere satıyoruz."* derken, Kayserili kadın kursiyer ise *"Üç çocuğum var.. Onları da okula götürdükten sonra evde sürekli boşum ben. Buraya hem arkadaş ortamında bulunma, bu yıl özellikle arkadaş ortamı için geliyorum."* demiştir (Günlük-Şenesen, Yücel, Yakar Önal, Ergüneş, & Yakut Çakar, 2017, s. 377,379). Sağladığı mikro kredi desteğiyle kadınların gerçek anlamda iş yaşamına katılmalarında ise Denizli, Şanlıurfa ve Gaziantep BŞB rol oynadığı söylenebilir. Gaziantep BŞB'nin plan ve eylemlerinde diğer AKP'li belediyelere kıyasla erkeği dışsallaştırmadığı, kadına ilişkin politika tasarımlarının daha detaylı ele alındığı ve eşitlik vurgusunun yapıldığı tespit edilmiştir. Bu farkın Gaziantep BŞB Başkanı'nın AKPlı başkanları içindeki tek kadın oluşundan kaynaklandığı iddia edilebilir.

Bir diğer ortak nokta ise 18 büyükşehir belediyesinde de çalışan kadınlara yönelik bir etkinlik veya eğitimin olmayışdır. Kadınların siyasete katılımını artırma konusu Ankara ve Gaziantep BŞB stratejik planlarında yer alsa da bu konuda hiçbir etkinlik ya da eğitimin düzenlendiği tespit edilememiştir. Yalnızca Bursa BŞB Kadın- Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu, Bursa Kent Konseyi Kadınlar Meclisi ve BM Kadın Dostu Kentler Programı kapsamında aktif çalışmış, “Kadın Meclisleri Bağlamında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Projesi”sini yürütmüştür. Bu projenin çıktısına göre, kadınların karar alma mekanizmalarında katılmalarının önündeki temel sebeplerden biri eğitimken diğer, bakım evi -kreş gibi kadının geleneksel rolünden kaynaklanan yükümlülüklerini paylaşabileceği mekanizmaların eksikliğidir (SOMER, 2015).

Yukarıda değinilen noktalara ek olarak tüm belediyelerde ortaklık gösteren konular kadın sağlığı konusunda verilen eğitimler (özellikle meme kanseri), kadınlara yönelik spor faaliyetleri ve 8 Mart Dünya Kadınlar Gününde yapılan etkinliklerdir.

IV.II CHP ve Kadın Söylemi

CHP 1935 tarihli parti programında parti ideolojisini Kemalizm olarak tanımlamıştır. Ortanın solu kavramı ise 1960’lı yıllarda Ecevit’le birlikte partinin ideolojik kimliğine dönüşmüş, 1970’li yıllarda ise parti ideolojisi “demokrat sol” kavramıyla tanımlamıştır (Cumhuriyet Halk Partisi, 2015). Bugün ise parti kendini çağdaşlığın ve laik demokratik cumhuriyetin savunucusu olarak konumlandmaktadır. Laiklik ise *insan haklarının, kadın erkek eşitliğinin, çağdaşlığın ve modernliğin güvencesi* şeklinde tanımlanmaktadır (s.16).

CHP parti programında kadın kimliğine ilişkin kısımlarda cinsiyet eşitliği vurgulanmaktadır. Kadın sorunu ise bir demokrasi, insan hakları ve eğitim sorunu olarak tanımlanıp, Cumhuriyetin ilanıyla birlikte meşru kadın kimliği olan “Türk kadını” kimliğine vurgu yapılmış ve kadınlara her alanda fırsat eşitliğinin sunulması Çağdaş Laik Demokratik Cumhuriyetin Var olma koşulu olarak adedilmiştir (s.52). Atatürk Devrimlerinin bir sonucu olarak Türk kadını çağdaş, eğitilmiş, meslek sahibi ve özgür bireyler olma niteliklerine sahiptir. Bu bağlamda CHP’nin izleyeceği politikaların kadını özgürleştirici, çevre baskısından ve feodal yapıdan kurtarıcı, eğitim ve kültür yoluyla sosyolojik kökenden kaynaklanan sıkıntıları giderici özellikte olacağı belirtilmiş, eğitimin kadınıla ilgili tüm sorunların çözümünde temel yapı taşı olduğu kabul edilmiştir. Kadına şiddet, AKP parti programında olduğu gibi CHP parti programında da ön plana çıkarken, AKP’den farklı olarak kadının ev dışındaki çalışma hayatı çocuk ve aile

sorumluluklarından bağımsız olarak ele alınmıştır. Çocuk ve yaşlı bakımı için gerekli kurumların geliştirilmesiyle, çalışan annelerin iş yükününün azaltılacağı iddia edilirken, çocuk ve yaşlı bakımı rolünü geleneksel bir yaklaşımla kadına/ anneye yüklenmektedir. Ek olarak yalnız ve bekar anneye yönelik bir politika önerisine rastlanılmamıştır. Parti programında Türkiye'nin ekonomik büyümesinde kadın ve genç istihdamına bir çok farklı yerde vurgu yapılmış, "vatandaşlık hakkı ödemesi" önerisiyle çalışan veya çalışmayan vurgusu yapılmaksızın kadının evde daha güçlü konuma getirilmesi amaçlanmıştır. Siyasetteki katılım ve temsil sorunu ise bir sorunsala bağlanmadan, "gençlerin ve kadınların siyasi partilerde ve siyasette aktif yer almaları sağlanacaktır" şeklinde ifade edilmektedir. Özellikle "kadın hakları ile ilgili bilinçlendirme" başlığı altında, kadınların kamu yönetiminde ve siyasette karar alma mekanizmalarında varlık göstermesi; yargı, idare ve ekonomi alanlarında etkin olması gereği vurgulanmıştır.

CHP Kadın Kollarının faaliyetleri incelendiğinde ise parti kadın örgütünün güçlendirilmesi ve kadın üye sayısının arttırılmasının ön plana çıktığı gözlemlenmiştir. Bunun haricinde kadın kollarının faaliyetlerinin partinin faaliyetlerini destekleyici rolünde sürdürüldüğü tespit edilmiştir.

Parti programının yerel yönetimlere ilişkin kısmında ise yerel yönetimlere kadınların toplumsal ve ekonomik yaşama katılımlarını sağlayıcı, statülerini artırıcı ve kadın erkek eşitliğini güçlendirici projelerin gerçekleştirilmesine yönelik rol ve görev verilmiştir. Yukarıda sayılan genel görevlere ek olarak yerel yönetimlere özelde kadın sığınma evi açmak, kadına şiddet ve ayrımcılıkla mücadele, kadınların yerel seçimlerde aday olmasının özendirilmesi (s.56-57) görevleri de yüklenmiştir.

IV.II.I CHP'li Büyükşehir Belediyelerinde Kadın

Çalışma kapsamında incelenen altı büyükşehir belediyesinden³ sadece İzmir Büyükşehir Belediyesi Birleşmiş Milletler Kadın Dostu Kent unvanına sahiptir. İzmir Büyükşehir Belediyesi ise ayrıca CEMR Avrupa Yerel Yaşamda Kadın Erkek Eşitliği Şartına taraftır.

Altı kentin BŞB'nin stratejik plan, faaliyet raporları, etkinlikleri incelendiğinde kadına yönelik hizmetlerin fırsat eşitliğinin sağlanması amacıyla öncelikli olduğunun ifade edildiği tespit edilmiştir. Sadece Tekirdağ ve Muğla Büyükşehir

3 2014 Mahalli İdareler Genel Seçimleri Büyükşehir Belediye Başkanlığı Seçimlerinde kazanan adayın CHP'li olduğu iller: Aydın, Eskişehir, Hatay, İzmir, Muğla ve Tekirdağ.

Belediyelerinde kadın dezavantajlı grup olarak sınıflandırılmıştır. Hatay ve Muğla BŞB'lerinde kadın sığınma/konuk evi bulunmama ile birlikte Muğla Büyükşehir Belediye bünyesinde kadın ve çocuk konuk evi açılmamasının sebebi olarak üst makamlarca uygun görülmediği gösterilmiştir (Muğla Büyükşehir Belediyesi, 2015). Hatay Büyükşehir belediyesinin stratejik planında kadın nüfusunu eğitmek ve kültürel gelişimine katkı sağlamak amacı yer alsa da kadına yönelik faaliyetler "*Hatay kadınlarını kültürle buluşturma*" projesiyle sınırlı kalmıştır. Bu kapsamda özellikle kırsal kesimde yaşayan kadınların toplumsal yaşamdan geri kalmamasının amaçlandığı belirtilmiştir (Hatay Gazetesi, 2017). CHP'li büyükşehir belediyelerinin ortak unsurlardan biri aileye yönelik verilen eğitimlere ek olarak medeni kanunda kadın hakları, kadın ve insan hakları gibi hak temelli eğitimlerin verilmiş oluşudur. Aydın Büyükşehir belediyesi anne-baba okulu gibi eğitimlerin yer aldığı kadın eğitim seminerlerine ek olarak medeni kanunda kadın hakları semineri de düzenlemiştir.

Özellikle İzmir ve Eskişehir BŞB'lerinin kadın - erkek eşitliği konusunda daha yoğun çalıştığı ve kadınlara yönelik yaptıkları etkinliklerde ve kurslarda geleneksel olduğu kadar günümüzde daha çok karşılığı olan proje yazma, yaratıcı yazarlık atölyesi, ve fotoğraf gibi alanlarda da beceri kazandırmaya yönelik kurslar açtığı tespit edilmiştir. İzmir Büyükşehir Belediyesi Kadın Çalışmaları Şube Müdürlüğü farklı sivil toplum örgütleriyle Kadının İnsan Hakları Eğitiminden, Kadın Sağlığı Eğitimine farklı alanlarda çalışmalar yürütmekle beraber kadınlı erkekli futbol turnuvası (İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2015) düzenleyerek toplumsal cinsiyet eşitliğine dikkat çekecek nitelikte faaliyetlerde bulunmuştur. Kadının insan hakları, toplumsal cinsiyet eşitliği farkındalığı, kadına yönelik şiddetin suç olduğu içerikli toplamda sayısı 2000'i bulan afiş ve görsellerle (İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2015, s. 302) de kentlilerin farkındalığının arttıracak girişimlerde bulunulmuştur. 0-3 yaş arası çocuk sahibi anneleri sosyal hayata kazandırmaya yönelik sosyal anne projesi, kadın meclisi tarafından yürütülen yerel siyaset akademisi, emekçi kadınlar akademisi, kadın politikaları çalıştay gibi faaliyetler sebebiyle İzmir Büyükşehir Belediyesinin kadına yönelik faaliyetler konusunda daha aktif olduğu ve parti politikasıyla uyumlu yerel politikalar geliştirdiği öne sürülebilir.

Eskişehir Büyükşehir Belediyesi de İzmir BŞB gibi toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda -kadın özelinde- parti politikasıyla uyumlu yerel politika ürettiği gözlemlenmiştir. Diğer belediyelerde varlık gösteren kadın danışma merkezleri, aile ve çocuk eğitimi, kadın el emeğini destekleme- değerlendirme merkezleri, şiddetle mücadele ve sağlıklı yaşam Eskişehir BŞB'nin de faaliyet gösterdiği

alanlardır. Ek olarak; toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme komisyonu, belediyenin aracı olduğu Maya Mikro Kredi, girişimcilik ve iletişim eğitimleri, Uçan Süpürge film gösterimi, Türk bilim kadınların gösterildiği film gösterimleri yapılmıştır. İzmir ve Eskişehir Büyükşehir Belediyeleri toplumsal cinsiyet eşitliği çalışmayı, iş yaşamında kadını güçlendirmeye yönelik girişimler ve kadın erkek eşitliğine dikkat çeken farkındalık kampanyalarıyla diğer CHP'li BŞB' lerinden ayrılmaktadır. Her ne kadar kadınların cinsiyet bilincini arttırma, aile yaşamı dışındaki toplumsal rollerinde de erkeklerle eş düzeye ulaşmaya yönelik - yeterli olmamakla beraber- faaliyetlerde bulunulsa da 8 Mart Dünya Kadınlar Günü'nün zumba gibi danslı spor etkinlikleriyle kutlanması (ES Gazete, 2017) toplumsal cinsiyete ilişkin belediye faaliyetlerinde bir siyaseti takip etmekten ziyade sadece popülist mi davranıldığı sorusunun sorulmasına yol açmaktadır. Hatay Büyükşehir Belediyesi örneğinde olduğu gibi kimi büyükşehir belediyelerinde-parti ayrımı gözetmeksizin- kadın erkek eşitlik komisyonların kuruldukları andan itibaren hiçbir faaliyette bulunmaması da toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik politikaların ve uygulamaların somut çıktılarını detaylı tartışma ihtiyacı doğurur.

Aydın Büyükşehir Belediye Başkanı kadın olmasına rağmen İzmir ve Eskişehir BŞB'leri gibi kadının gereksinimlerine ve siyasete katılımına yönelik uygulamalar geliştirmedeği, bu iki kent yönetimine kıyasla daha pasif kaldığı gözlemlenmiştir. Bu da bizlere, AKP'li belediye örneklerinde olduğu gibi toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin yaklaşımlarda parti bağı kadar yerel yönetici faktörünün de ayrıca değerlendirilmesi gerektiğini gösterir.

Yukarıda ele alınan faaliyetlere ek olarak 8 Mart Dünya Kadınlar Günü etkinlikleri ortaklık gösteren konulardan biridir. Aydın, Tekirdağ, Hatay ve Muğla'nın İzmir ve Eskişehir'e kıyasla daha pasif kalması tarım kendi oluşlarından veya 6360la yakın bir zamanda BŞB olmalarından kaynaklanıyor olabilir. Ancak bunu konuda kesin yargıya varabilmek için 6360 sayılı kanunla yerel yönetim yapısı yeniden örgütlendirilen kentler ile bu düzenleme öncesi büyükşehir belediye yönetim yapısı olan 16 kent yönetiminin kadına yaklaşımı ve kadına yönelik faaliyetlerinin kıyaslamasını içeren daha kapsamlı bir çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

IV. III MHP ve Kadın Söylemi

Milliyetçi düşünce geleneği 1960 yıllarda partileşse de parti ideolojik olarak bir hayli karmaşık siyasal tahayyül ve geleneğe sahip olup milliyetçilik, Turancılık, ülkücülük, muhafazakarlık, milliyetçi-muhafazakarlık, Türk-İslam sentezi,

Türk-İslam Ülküsü gibi farklı ama aynı zamanda da birbirine yakın ideolojik arka plana sahiptir (Ete, Taşdelen, & Ersay, 2014, s. 17). Zaman içerisinde farklı ideolojik çizgilerde salınan Milliyetçi Hareket Partisi, Türkçülük ve İslamcılık sentezi bir çizgi benimsemiştir (Tekin & Okutan, 2011) ülkücü hareketin ataerkil çizgide devam ettiğini söylemek mümkündür. Türk mitolojisinde on erkek çocuk doğurarak önemli bir yeri olan dişi kurt Asena (Gökalp, 2009), MHP'nin kadın seçmeniyle özdeşleşmiştir. Kendilerini teşkilatın cevval bir yüreği olarak tanımlayan Asenaların kadın tanımında Türülük ve annelik vurgusu öne çıkmaktadır (Taşlıçay, 2017):

(...)Türk kadının yüreği: emek emek yetiştirdiği evlatlarını şehadete yollayan Türk Kadını... Kurduğu bütün gelecek hayallerini bir kahpe pusuya, bir hain kurşunla bölündüğü kesildiği Türk kadını...

Seçilen kadın siyasetçi, genel başkan yardımcısı, merkez yönetim kurulu gibi üst düzey yönetim kadrolarına baktığımızda ise erkek egemen yapı dikkat çekmektedir. %8,33 oranla mecliste en az sayıda kadın temsili olan parti MHP'dir (TBMM, 2015) MHP seçmeniyle yapılan çalışmada ise seçmenin kadının teşkilata katılımını ataerkil söylem üzerinden savunması, partideki erkek egemen siyasi dilin teşkilat tarafından nasıl içselleştirildiğine örnek teşkil eder (Ete, Taşdelen, & Ersay, 2014, s. 76).

MHP Parti programında kadın, Temek Hak ve Özgürlüklerin Teminat Altına Alınması başlığında çocuk haklarıyla beraber ele alınmış, her türlü fiili, hukuki ayrımcılığa ve istismara karşı durulduğu belirtilmiştir. Diğer parti programlarında olduğu gibi istihdam başlığı altında da kadına değinilmiş ancak kadın uzun süreli işsizler, engelliler, yoksullar gibi dezavantajlı gruplarla birlikte değerlendirilmiş, özelde kadın istihdamından veya evde sarf edilen emeğin ücretlendirilmesine değinilmemiştir. Sosyal Hedef ve Politikalar başlığı altında yer alan Aile, Kadın ve çocuk bölümünde ise kadınların toplumsal konumuna vurgu yapılmış ancak kadın kimliği, kadın ve kadının toplumsal konumu bir sorsunsel çevresinde ele alınmadan değerlendirilmiştir.

MHP kadın kollarının üstlendiği görevlerden biri Türk Aile Yapısı'nın bozulup yozlaşmasını önleyecek çalışmalar yapmaktır (Milliyetçi Hareket Partisi). Kadın kolları tarafından çıkarılan dergide Parti Genel Başkanı Devlet Bahçeli Kadının tanımını aşağıda alıntılanıldığı haliyle yapmaktadır (Bahçeli, 2016):

Kadın toplumsal hayatın vazgeçilmezi, insanlığın ve ailenin temel direğidir. (...)Türk ailesinin ağırlık merkezi olan kadın, huzura ve güvene kavuşmadan, kimden gelirse gelsin, gelişme ve ilerleme iddialarının hiçbir karşılığı ve inandırıcılığı da olmayacaktır.

Kadın Kolları başkanı Nevin Taşlıçay ise, Freudyen bir yaklaşımla çocukların gelişimlerinin 0-2 yaş arasında tamamlandığı iddiasıyla kadınları toplumun mimarlar ilan etmiştir (Taşlıçay, Kadın Kolları Dergisi, 2016). Dergide, kadının toplumsal rolünün ve toplum içindeki fonksiyonunun sosyal değişim içinde olduğu, kadınların para kazanma işlevine katılmasıyla ekonomik rol paylaşımında yerinin değiştiği ancak aile içindeki rolde ev bakıma ilişkin rolde paralel bir değişim olmadığı vurgulanırken, din olgusunun yanlış yorumlanması sebebiyle kadının kazandığı toplumsal statüde gerilemeler olduğu da belirtilmiştir.

MHP'nin milliyetçi- ölkücü kadın kimliğinde kadının ailedeki rolü, diğer rollerinden baskın gelmekte, partiyi besleyen muhafazakar ideolojinin kadına attığı geleneksel kimliği benimsemekle birlikte çağın değişmesiyle beraber, toplumsal cinsiyet rollerindeki değişimi de kabul ettiği öne sürülebilir.

IV.III.I MHP'li Büyükşehir Belediyelerinde Kadın

30 büyükşehir belediyesinin sadece üçünde MHP'li adaylar galip gelmiştir. Bu iller Adana, Manisa ve Mersindir. MHP'li büyükşehir belediyelerinden sadece Adana Büyükşehir Belediyesi CEMR Avrupa Yerel Yaşamda Kadın- Erkek Eşitliği Şartına taraftır.

Türkiye'nin ilk kadın belediye başkanı Mülfide İlhan 1950 yılında Mersin belediye meclis üyelerince başkan seçilmiştir (Bozkurt & Bozkurt, 2014). 2017 yılı itibarıyla Mülfide İlhan halen daha Mersin'in ilk ve tek kadın belediye başkanıdır. Kadınlar, Mersin Büyükşehir Belediyesince çocuklar, yaşlılar, gençler ve engellilerle beraber dezavantajlı gruba dahil edilmektedirler. Stratejik Planda kadın ve çocuk istismarlarının artış göstermesine rağmen genç ve kadın sığınma evinin olmayışı büyükşehir belediyesinin karşı karşıya olduğu tehditlerden biri olarak ele alınırken, yasal zorunluluk olmasına rağmen çalışmanın yapıldığı tarih itibarıyla kadın sığınma / konuk evi henüz yapılmamıştır. Mersin Büyükşehir Belediye Başkanı siyasette kadının etkin rol oynaması gerektiğini aşağıda alıntılanan ifadelerle savunmaktadır (Kocamaz, 2017):

(...)Tarihin derinliklerinden günümüze gelinceye kadar Türk milleti birçok imparatorluk oluşturmuştur ve tabii ki bu imparatorlukları oluşturan yiğitlerin dünyaya gelmesini sağlayan, onları doğuranlar yüce Türk kadınlarıdır. Dolayısıyla bir devlet var olucaksa, bir millet ayakta durucaksa, geleceğe güvenle bakacaksa mutlaka kadınlara muhtaçtır.

(...)Geleceğe güvenle bakmak istiyorsak, bu ülkeyi birlik ve beraberlik içerisinde geleceğe taşımak istiyorsak, ölüm geldiğinde gözümüz açık

gitmek istemiyorsak, kadınlara gereken değeri vermek ve onların yetiştirdiği evlatlara güvenmek mecburiyetindeyiz.

Mersin BŞB Başkanı'nın söylemi Partinin ve Devlet Bahçeli'nin söylemiyle uyumludur. Kadına atıfta Türklük vurgusu ön plana çıkmakta, kadın doğurganlığı vurgulanarak annelik ve özellikle milliyetçi genç analığı methedilmekte ve gelecek inşasında kadınların oynayacağı rolün altı çizilmektedir. Ancak, siyasette kadının etkin rol almasına yönelik istek reel politikte karşılık bulmuş değildir. 77 Büyükşehir Belediye Meclis Üyesinin sadece beşinin kadın oluşu ve kadın encümenin bulunmayışı söylem ve uygulama arasındaki farka yönelik örnek teşkil eder. Büyükşehir belediyesi bünyesinde Kadın ve Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu olmasına rağmen, komisyon üyelerinin cinsiyet dağılımındaki eşitsizlik dikkat çekicidir. Kadın ve Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu'nda iki kadın ve beş erkek üye oluşu kadınların yine dışlandığı yönünde yorumlanmıştır (Harberci, 2017).

Adana Büyükşehir belediyesi Suriyeli kadınların şehirde yaşadıkları sorunlara ve kadın mahkumlara destek vermesiyle diğer belediyelerden ayrılmaktadır. Adana BŞB'nin kadına yönelik yaptığı etkinliklerde ve BŞB Belediye Başkanı Sözlü'nün söylemlerinde Parti'nin söylemine paralel olarak güçlü Türk kadınına ve Türk kadınının ulus inşasındaki role yapılan vurgu öne çıkmaktadır (Adana Büyükşehir Belediyesi, 2016; 2017). Adana Büyükşehir Belediyesi belediye otobüslerinde 120 kadın şoförün istihdam edilmesi (Adana Büyükşehir Belediyesi, 2016) mesleklere ilişkin cinsiyetçi yaklaşımın kırılmasına yardımcı olabileceği sebebiyle önemli bir gelişmedir. Adana BŞB kadının ev dışındaki yaşamına yönelik siyasette kadının yeri, seçme ve seçilme hakkı, Çukurova Kadın Çalışmaları Kongresi, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Çalıştay, Toplumsal Hayatta Kadın, Adana'da İlkleri Başaran Kadınlar gibi farklı etkinlikler yapmaktadır (Adana Büyükşehir Belediyesi, 2014; 2015). Bunun yanı sıra şehit ailelerine "Acınız Acımızdır", yeni doğan çocuklu ailelere "Annelere Değer" ve yeni evlenen çiftlere "Bir Yastıkta Kocayın" ev ziyaretleri gerçekleştirilmektedir. Manisa Büyükşehir Belediyesinin kadınlara yönelik etkinliklerinin ise çalışmayan kadınlarına yönelik olduğunu söylemek mümkündür. "Hoşgeldin Bebek" projesi kapsamında lohusa anne ve yeni doğan bebek ziyareti yapılmaktadır, bunun dışında belediyenin bir diğer projesi ise ilçeler arası kültür gezisi olarak tanımlanabilecek "Haydi kadınlar Manisa'ya" projesidir (Manisa Büyükşehir Belediyesi, 2014; 2015).

Manisa Büyükşehir Belediyesinin, MHP'li diğer belediyelere göre daha pasif oluşu, büyükşehir belediyesi statüsünü 6360 sayılı kanunda kazanmış olmasından kaynaklanıyor olabileceği gibi iktisadi faaliyetlerine ilişkin aynı grupta

yer almaları sebebiyle⁴ yönetici yaklaşımından kaynaklanabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır. Kadına yönelik şiddetle mücadele, kadın sağlığıyla ilgili bilgilendirme ve 8 Mart Dünya Kadınlar günü etkinlikleri üç belediyede de benzer mahiyetler göstermektedir.

IV.IV HDP ve Kadın Söylemi

Halkların Demokratik Partisi (HDP) Kürt ulusal hareketinin sadece kendi iç seçmen kitlesine seslenmekten ziyade, 2013 yılında, her dilden, her inançtan ve kültürden Türkiye halklarına hitap ederek, mevcut iki akıma (Türk- İslam sentezci veya ulusalcı) alternatif olarak (Halkların Demokratik Partisi, Belirtilmemiş) Türkiye Partisi misyonuyla konumlanmıştır (Bora, 2017, s. 900). Diğer partilerde olduğu gibi HDP de parti programında kadın-erkek eşitliği vurgusu yapmakla birlikte tüm karar alma mekanizmalarında kadınlar lehine, en az, eşit temsili esas alması ve uygulaması parti tüzüğünde örgütlenme ve iç işleyiş ilkesi olarak yer almaktadır. Bu yaklaşım doğrultusunda, Kürt kadın hareketinin içinde yer alan kadın politikacıların yaptığı girişimlerle Figen Yüksekdağ 2014 yılında kadın eş başkanlığa seçilmiştir.

Parti bünyesinde kadınlar, diğer parti örgütlerinden farklı olarak meclis olarak yapılanmaktadır. AKP, CHP ve MHP'nin tutumundan farklı olarak HDP eş başkanlık ve Kadın Meclisiyle, erkek egemen sistemi ve iktidarına meydan okurken, kadını ve erkeği dönüştürücü bir müdahale olduğunu beyan eder (Halkların Demokratik Partisi). Erkek egemen iktidara meydan okuyan ve kadının siyasal ve toplumsal rolünü dönüştürmeye yönelik söylemi sebebiyle HDP Kadın Meclisinin diğer partilerin kadın kolları teşkilatına göre daha feminist bir duruş benimsediği söylenebilir. HDP'nin kadın kimliğinde kadının toplumsal rolüne olan vurgu diğer partilere kıyasla daha fazladır, toplumsal barışın inşasında kadın kimliğine ve rolüne yapan vurgu dikkat çekicidir. Kadının finansal özgürlüğü ve istihdama katılımı, ev içi emek de dahil edilerek ele alınmaktadır. Eğitim, aile içi şiddet öne çıkan konulardan biri olmakla birlikte cinsiyetçiliğin aşılması ve cins bilinci kazanılması HDP'nin kadın söyleminde farklılaştığı konulardan biridir.

Bağımsız Van ve seçimleri Demokratik Bölgeler Partisi adaylarının kazandığı Diyarbakır ve Van'ın HDP başlığı altında değerlendirilmesi çalışmanın eleştiri-

4 2013 Verileriyle Türkiye'de İllerin Gelişmişlik Düzeyi endeksine göre Adana(9), Mersin(14) ve Manisa(21) illeri en gelişmiş 2. Grupta yer almaktadır.
Kaynak: https://ekonomi.isbank.com.tr/UserFiles/pdf/ar_07_2015.pdf
Son erişim tarihi: 28.04.2017

lebilecek yönlerinden bir tanesidir. BU bağlamda gelebilecek eleştiriler temelde iki yönlü olabilir. Bunlardan ilki DBP ve HDP'nin ayrı partiler olduğu ve DBP'nin TBMM'nde bir grubunun olmadığı yönünde olabilir. Ancak Araştırmanın Metodolojisi kısmında da değinildiği üzere bu iki parti Halkların Demokratik Kongresinden çıkan kardeş partilerdir ve siyasi tavırları aynı olduğu ve de miting gibi siyasal etkinliklerini ortaklaşa düzenlemeleri sebebiyle beraber değerlendirileceklerdir. Gelebilecek bir diğer eleştiri ise çalışmanın yapıldığı tarih itibarıyla üç büyükşehir belediyesine de kayyum atanmış oluşudur. Muhakkak ki bu siyasal ve yönetsel gelişme çalışmanın seyrini değiştirecek niteliktedir fakat çalışmaya 2016 Eylül sonrası dahil edilmemiş, eski başkanların görevde olduğu süre zarfındaki stratejik planlar, faaliyet raporları ve veri tabanında ulaşılabilir olan bilgiler ışığında değerlendirme yapılmıştır.

IV.IV.I Diyarbakır, Van ve Mardin Büyükşehir Belediyeleri

Mardin Büyükşehir Belediyesi BM-KDKP Kadın Dostu Kent Taahhüdüne taraf olmuştur ve BM Kadın Dostu Kent unvanına sahiptir ve stratejik plan yaklaşımını “kadın özgürlükçü” olarak tanımlar (Mardin Büyükşehir Belediyesi, 2015). Buna rağmen kadın personel % 5,91 ile oldukça düşüktür. Kadın Politikaları Daire Başkanlığının ise memur, işçi ya da sözleşmeli statüde personeli bulunmamaktadır. Mardin Büyükşehir belediyesi kadınları dezavantajlı grubun içinde sınıflandırmamakla birlikte kadını dezavantajlı grupla beraber konumlandırmaktadır. Stratejik planda toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın politikalarına yönelik üç ana amaç olmakla birlikte ne ölçüde gerçekleştiklerinin tayin edilememesi sebebiyle üzerinde durulmayacaktır⁵.

Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi stratejik planında HDP parti programıyla uyumlu olarak toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın özgürlüğü vurgusu hakimdir. 2014 yılında Kadın Politikaları Daire Başkanlığı kurularak kadın çalışmalarının bir üst basamağa taşınması amaçlanmıştır. Meslek ve spor kursları ile sağlık eğitiminden ayrı olarak Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi çamaşır ve tandır evleri uygulamasıyla özellikle dar gelirli ailelerin masraflarını azaltmayı hem de bu ailelerin çalışmayan kadınlarının hem ev işi yükünü azaltmayı hem de kadınların birbirleriyle sosyalleşmesi amacını gütmektedir (Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, 2014). Diyarbakırlı birim sorumlusu çamaşırhanelerin çok fonksiyonluluğunu aşağıdaki sözlerle ifade etmiştir (Günlük- Şenesen, Yücel, Yakar Önal, Ergüneş, & Yakut Çakar, 2017, s. 388):

5 Mardin Büyükşehir Belediyesi'ne kayyum atanmasının ardından bu nitelikteki verilere ulaşılamaması ve www.sp.gov.tr üzerinde de faaliyet ve performans raporlarının yer almaması sebebiyle yer verilememiştir.

Çamaşirevleri mahallede belediyenin bir uzantısı gibi çalışıyor. Kadınlar sorunlarını anlatmak, dertleşmek için de buralara geliyorlar. Hatta akşamları gençler evlerinde elektrik kesintisi olduğu ve evler çok kalabalık olduğu için ders çalışmak için buraya geliyorlar.

Komşu Diyarbakır ve Şanlıurfa Büyükşehir Belediyelerinin bu uygulama bakımından benzerlik göstermeleri, yerel yönetimlerin politikalarını hayata geçirirken yerel nitelikli ihtiyaçları da değerlendirdiğinin göstergesi olarak kabul edilebilir.

Van Büyükşehir Belediyesi stratejik planı neredeyse aynı denebilecek ölçüde Diyarbakır ve Mardin Büyükşehir Belediyelerinininkine benzemekle birlikte; kadın okur yazarlık oranının dolayısıyla da iş gücüne katılma oranının neredeyse Türkiye ortalamasının yarısı kadar olduğuna vurgu yapar (Van Büyükşehir Belediyesi, 2015). Aynı plana göre okur- yazar olmayan nüfusun %80'inin kadın olduğu Van'da kadınlar ücretsiz ev işçisi, ev kadını olmaları sebebiyle ev işleriyle meşguliyetten okuma- yazma öğrenememekte ve iş gücüne dahil olmamaktadır. Göçmen, sığınmacı ve mülteci kadınlar ve çocuklar için danışma birimi, kadın üreticilere yönelik ekolojik çiftlik pazarı, anadilde kreş, şiddet gören kadınların istihdamı, içine toplumsal cinsiyet modüllerinin eklendiği iş garantili meslek kurslarıyla Van Büyükşehir Belediyesi kadının toplumsal cinsiyet rollerinden sıyrılmasını ve sosyal hayata entegre olmasını sağlamayı amaçladığını ifade etmektedir.

HDP'nin "Kayyumlar kadın kazanımlarını nasıl etkiliyor?" raporuna göre faaliyet gösteren kadın merkezleri kapatıldı, bu merkezlerde çalışan kadınların işine son verildi veya daha pasif görevlere aktarıldı (HDP, Belirtilmemiş). Rapora göre kürt kadın hareketinin en büyük kazanımlarından biri olan ve erkek egemen yönetimin dönüşümünü amaçlayan eş başkanlıklar, atanan kayyumlarla ve kayyum atanmayan belediyelerin faaliyetlerine getirilen kaymakam onayı şartıyla sekteye uğramıştır. Rapor HDP ve DBP'li belediyeler ile Diyarbakır Van ve Mardin Büyükşehir Belediyeleri ile diğer belediyelerin faaliyetlerini ayrıştırarak değerlendirmedeğinden kadın kooperatifi, istihdam edilen kadın sayısı, kadın tarlası, kadın festivalleri gibi faaliyetlere ilişkin değerlendirmelere bu çalışma kapsamında yer verilmeyecektir.

V. Sonuç Yerine

Çalışmada büyükşehir belediyelerinin, başkanların üyesi ve temsilcisi olduğu siyasi partilerin örgütlendiği ideolojik eksende tanımlanan kadın kimliğini ve kadının toplumdaki rolünün inşasında ve (yeniden) üretimdeki rolünün

sorgulanması amaçlanmıştır. Çalışmaya konu olan 4 partinin parti politikası, kadın kolları faaliyetleri, kadınlarla ilgili veya kadınlar kolu tarafından üretilmiş her türlü yayınları ve 30 büyükşehir belediyesinin 2015-2019 stratejik planları, faaliyet raporları, resmi internet siteleri, dergi, yayın, etkinlik, duyuru ve benzeri materyalleri incelenerek nitel söylem analiziyle değerlendirilmiştir. Kadın, bayan, anne, hanım anahtar kelimeleri üzerinden araştırma yürütülmüş ancak aynı raporda kadınlara ilgili konularda hem bayan, hem kadın hem de hanım kelime seçiminin bilinçli olup olmadığı mülakat yapılmadan anlaşılacağı için bu ayrıma girilmemiştir. Partilerin seçim kazandığı büyükşehir sayısı farklılık göstermesi hipotezin doğrulama ve yanlışlama sürecine aynı ağırlıkta katkı sunamamıştır. Öyle ki 18 AKP'li belediye örneğine karşılık 6 CHP'li, 3 MHP'li, 3 de (2'si DBP, 1'i bağımsız olmak koşuluyla) HDP'li belediye örneği ele alınmıştır. Ancak, belediyelerin toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın rolünün inşasına ilişkin öncü bir çalışma olmaması sebebiyle, araştırmanın keşifsel niteliği gereği ve anakütlevi tam olarak temsil edememe hatasına düşmemek için tam sayım yapılmıştır.

Sonuç olarak, büyükşehir belediyelerinin ve ziyadesiyle belediye başkanının mensubu olduğu siyasi partinin ideolojik ekseni ve kimlik tanımına uygun olarak yerel nitelikli kamusal mal ve hizmet sunma eğiliminde olduğunu söylemek mümkündür. Ancak bunun her ideolojik ekseninde hizmet ve mal sunumuna aynı oranda yansıdığı iddia edilemez. Yerelin ihtiyaçları ve sosyo-ekonomik demografik özellikleri ile büyükşehir belediye başkanının yaklaşımı ve büyük şehir belediyesinin siyasal kompozisyonunun da (meclis üye dağılımı) etkili olduğuna dair göstergeler mevcuttur. Ek olarak, İstanbul ve Ankara Büyükşehir Belediyelerinin bu konuda Bursa, Eskişehir, Adana ve İzmir gibi gelişmişlik seviyesi ve deneyim süresi kendine yakın diğer büyükşehir belediyelerine göre daha pasif bir rol üstlendiği gözlemlenmiştir. İstanbul Büyükşehir Belediyesinin hizmet alanı göz önünde bulundurulduğunda toplumsal cinsiyet ve özellikle kadın ile ilgili konularda ilçe belediyelerinin bu görevi üstlenmiş olduğu iddia edilebilir. Özellikle İstanbul ve Ankara için ilçeler arasında sosyo-ekonomik demografik yapılar ve hatta yerel seçimlerde gözlemlenebilecek ölçüde siyasi/ideolojik bir ayrışma olduğunu söylemek mümkündür. Bu da Türkiye'nin en kozmopolit iki kentinde kimlik inşası ve yeniden üretimini ilçe belediyelerinin üstlenmiş olabileceği savını desteleyebilecek bir argüman olarak savunulabilir. Vurgulanması gereken bir diğer nokta ise 6360 sayılı kanun ile büyükşehir belediyesi ilan edilen 14 il hali hazırda büyükşehir belediyesi olan belediyeler arasında yetki, görev ve sorumlulukları aynı olsa da gerek deneyim farkı gerekse de adaptasyon sürecinden kaynaklanan farklar bulunmaktadır.

Diğer 16 büyükşehir belediyesinin 6360 sayılı kanun ile büyükşehir statüsü kazanan 14 belediyeye göre daha aktif olduğu, 6360ların ise halen daha kadın sığınma/konuk evi kurmakla ilgili uğraşlarının olduğu tespit edilmiştir. CHP'li büyükşehir belediyelerinde bu ayırım daha net olarak ortaya çıkmaktadır.

Çalışmanın bir diğer sonucu ise ideolojik eksenden bağımsız olarak, büyükşehir belediyelerinin kadına biçtiği temel rol aile içinde eş ve anne rolüdür. Annelik rolü ve kadın Şüphesiz ki bunda kadınların sadece %27,5'inin iş gücüne katıldığı (TÜİK, 2017) gerçeği de etkilidir. Ancak, kadına yönelik düzenlenen etkinliklerde kadınlar diğer kadınlarla, ilişki uzmanlarıyla bir araya gelerek “doğru” davranış kalıplarını öğrenerek bunu aileye taşımakla mükelleftir. AKP'li büyükşehir belediye örneklerinde görülen annelik, evlilik okullarında geleneksel ve muhafazakar kadın imajı ön plana çıkmaktadır. Bununla birlikte kadınlara ayrı merkezler, spor salonları, meslek kursları ve hatta plajlar kadını özgürleştirici, donanım kazandırıcı bir nitelikten ziyade kamusal alana karışmadan kadın kadına sosyalleşme gereğini pekiştirmektedir. MHP'li büyükşehir belediyelerinde ise Türk kadını, kahraman Türk anası vurgusu oldukça baskındır. Kahraman Türk kadını vurgusu, Kurtuluş savaşı süresince kadının cephede erkekle omuz omuza çatışmasından ve vatani için şehit olabilecek milliyetçi gençler doğurup, yetiştirecek olmalarından kaynaklanmaktadır. CHP ve HDP'li belediyeler için de benzer nitelikte örnekler verilebilir.

Bu veriler ışığında, hizmet sunucu kesim olan büyükşehir belediyelerinin kadın kimliğinin inşa sürecinde nasıl bir rol oynadığı sorusunca cevap aranmıştır. Bu hizmetlerin kime ulaştığı, belediyelerin hali hazırda seçmeni olan ve bu kimlikteki kadınlara mı hizmet ettiği yoksa bu hizmetler vasıtasıyla kendi ideolojik ekseninde kimlikler (yeniden) üretmeye ne ölçüde katkı sunduğu, bunda büyükşehir ilçe belediyelerinin rolünün ne olduğu soruları, hizmet alıcılarının da dahil edileceği bir araştırma kapsamında cevaplanmayı beklemektedir.

Kaynakça

- Özbay, F. (2015). *Dünden Bugüne Aile, Kent ve Nüfus*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Adalet ve Kalkınma Partisi. (2012, 9 29). *2023 Siyasi Vizyon*. Retrieved from Adalet ve Kalkınma Partisi: http://www.akparti.org.tr/site/akparti/2023-siyasi-vizyon#bolum_
- Adana Büyükşehir Belediyesi. (2015). *2015 Faaliyet raporu*.
- Adana Büyükşehir Belediyesi. (2016, Mart 9). *Başkan Sözlü, "Kadın Hak Ettiği Yerdeyse, O Ülke Gelişmiş Ülkedir."*. Retrieved Şubat 20, 2017, from Adana Büyükşehir Belediyesi: <http://www.adana.bel.tr/baskan-sozlu-kadin-hak-ettigi-yerdeyse-o-ulke-gelismis-ulkedir/>
- Adana Büyükşehir Belediyesi. (2017, Mart 8). *Başkan Sözlü: "Cumhuriyetimiz Türk Kadınının Yükselişi ile Yükelecektir"*. Retrieved Nisan 25, 2017, from Adana Büyükşehir Belediyesi: <http://www.adana.bel.tr/baskan-sozlu-cumhuriyetimiz-turk-kadininin-yukselisi-ile-yukselecektir/>
- Adana Büyükşehir Belediyesi. (2016, Mayıs 18). *Belediye Otobüsü Sürücüsü 'Yılın Örnek Şoförü'*. Retrieved Şubat 15, 2017, from Adana Büyükşehir Belediyesi: <http://www.adana.bel.tr/belediye-otobusu-surucusu-yilin-ornek-soforu/>
- Adana Büyükşehir Belediyesi. (2014). *Faaliyet Raporu*.
- Ak Parti Kadın Kolları Genel Merkezi. (n.d.). *Sosyal Politikalar ve Sosyal Haklar Rehberi*. Retrieved Şubat 23, 2017, from <http://www.akparti.org.tr/kadinkollari/dosyalar>
- Akın, D. (2015). Siyasal Reklamlarda Kadın Söylemi ve Kadın İmgeleri: 2011 Genel Seçimleri Örneğinde AKP ve CHP Televizyon Siyasal Reklamları Üzerine Bir İnceleme Eklamları Üzerine bir örneğinde. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 41, 277-289.
- Akdoğan, Y. (2004). *AK Parti ve Muhafazakar Demokrasi*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- AKP. (n.d.). *Parti Programı*. Retrieved Şubat 10, 2017, from AK Parti: https://www.akparti.org.tr/site/akparti/parti-programi#bolum_
- Alisbah-Tuskan, A. (2012). *Toplumsal Cinsiyet Adına Biçilen Roller ve Çözümleri*. Retrieved Mart 2, 2017, from Türkiye Barolar Birliği: <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2012-99-1179>
- Alkan, A. (2009, Bahar). Gendered Structures of Local Politics in Turkey. *Digest of Middle East Studies*, 31-56.
- Alkan, A. (2004). Yerel Siyaset Kadınlar İçin Neden Önemli? *Birikim* (179).
- Altan- Baykan, D. (2015). *Yerel Yönetimler İçin Kadın Dostu Kent Planlaması ve Tasarımı İlkeleri Kitabı*. Ankara: Kadın Dostu Kentler Birleşmiş Milletler Ortak Programı.
- Antalya Büyükşehir Belediyesi. (2014). *2014 Faaliyet Raporu*.
- Avrupa Konseyi. (1992). *Avrupa Kentsel Şartı*. Retrieved Mart 1, 2017, from <http://www.mo.org.tr/UIKDocs/kentselsart1.pdf>

- Bahçeli, D. (2016, Mart 8). *Milliyetçi Hareket Partisi Kadın Kolları Dergisi*. Retrieved Şubat 21, 2017, from Milliyetçi hareket Partisi Kadın Kolları: http://www.mhp-kadinkollari.org/usr_img/docs/kadin-kollari-dergi/mhp-kadin-kollari-dergi-sayi01.pdf
- Birleşmiş Milletler Kadın Dostu Kentler Ortak Programı. (2014). *Kadın Dostu Kent Nedir?* Retrieved Mart 21, 2017, from Kadın Dostu Kentler: <http://www.kadindostukentler.com/kdk-kadin-dostu-kent.php>
- Bora, T. (2017). *Cereyanlar Türkiye’de Siyasi İdeolojiler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bozkurt, B., & Bozkurt, İ. (2014). Türkiye’nin İlk Kadın İl Belediye Başkanı ‘Müfide İlhan’ ve Mersin’deki Çalışmaları. *Cumhuriyet Tarihi Ataştırmaları Dergisi*, 10 (19), 51-75.
- Castells, M. (2015). *Kent, Sınıf, İktidar*. (A. Türkün , Trans.) İstanbul: Phoenix.
- CEMR. (2006). *AVRUPA KADIN - ERKEK EŞİTLİĞİ ŞARTI*. Retrieved Mart 21, 2017, from CEMR European section of United Cities and Local Governments: http://www.ccre.org/img/uploads/piecesjointe/filename/charte_egalite_tr.pdf
- Cumhuriyet Halk Partisi. (2015, Ocak 30). *CHP Tarihi*. Retrieved Şubat 20, 2016, from Cumhuriyet Halk Partisi Resmi Web Sitesi: https://www.chp.org.tr/Haberler/0/chp_tarihi-54.aspx
- Demir, Z. (2015). Kadınların Siyasete Katılımı ve Katılımı Arttırmaya Yönelik Stratejiler. *Kadın Araştırmaları DErgisi*, 1 (2).
- Denizli Büyükşehir Belediyesi. *2015-2019 Stratejik Planı*. Denizli Büyükşehir Belediyesi.
- Deux, K. (1985). Sex and Gender. *Annual Review of Psychology*, 36, 49-81.
- Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi. (2014). *2014 Faaliyet Raporu*.
- Erdoğan, R. T. (2016, Haziran 05). *Erdoğan: Anneliği reddeden kadın eksiktir, yarımDIR*. Retrieved Şubat 20, 2017, from Hürriyet Gazetesi: <http://www.hurriyet.com.tr/erdogan-anneligi-reddeden-kadin-eksiktir-yarimdir-40113493>
- ES Gazete. (2017, Mart 8). *Büyükşehir Kadınlar gününü ‘Zumba’ ile kutladı*. Retrieved Nisan 12, 2017, from ES Gazete: <http://www.esgazete.com/gundem/buyuksehir-kadınlar-gununu-zumba-ile-kutladi-h102804.html>
- Ete, H., Taşdelen, H., & Ersay, S. O. (2014). *Ülkücülükten Tepkisel Milliyetçiliğe*. İstanbul: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı.
- Fulcher, J., & Scott, J. (2011). *Sociology* (Fourth Edition ed.). Oxford: Oxford University Press.
- Gökalp, Z. (2009). *Küçük Mecmua*. (Ş. Filiz, Trans.) Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları.
- Güldü, Ö., & Ersoy- Kart, M. (2009). Toplumsal Cinsiyet Roller ve Siyasal Tutumlar: Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme . *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 64 (3), 97-116.

Günlük- Şenesen, G., Yücel, Y., Yakar Önal, A., Ergüneş, N., & Yakut Çakar, B. (2017). *Kadinsız Kentler- Toplumsal Cinsiyet Açısından Belediyelerin Politika ve Bütçeleri*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Gazioğlu- Terzi, E. (2015). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Politik Söylen:1989-2011 Yılları Arası Hükümet Programlarında Aile ve Kadınlar. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi* , 18 (2), 145-176.

Haberci. (2017, Nisan 14). *Kadınlar Yine Dışlandı*. Retrieved Nisan 25, 2017, from Mersin Haberci Gazetesi: <http://www.mersinhaberci.com/haber/9023/kadınlar-yine-dislandi.html>

Halkların Demokratik Partisi. (Belirtilmemiş). *Halkların Demokratik Partisi Parti Programı*. Retrieved Şubat 27, 2016, from Halkların DEMokratik Partisi: <http://www.hdp.org.tr/tr/parti/parti-programi/8>

Halkların Demokratik Partisi. (n.d.). *Kadın Meclisi Tanımı*. Retrieved Şubat 28, 2017, from Halkların Demokratik Partisi: <http://www.hdp.org.tr/tr/kadin/kadin-meclisi/kadin-meclisi-tanitim/8825>

Hatay Gazetesi. (2017, Mart 13). *HBB'den Kadınlara Özel Gezi*. Retrieved Nisan 4, 2017, from Hatay Gazetesi: <https://www.hataygazetesi.com/haberDetay-3144-hbbden-kadınlar-ozel-gezi>

HDP. (Belirtilmemiş). *Kayyumlar Kadın Kazanımlarını Nasıl Etkiliyor?* Retrieved Mart 6, 2017, from Halkların Demokratik Partisi: <http://www.hdp.org.tr/images/UserFiles/Documents/Editor/Kayyumlarkadinkazanimlarininasiletliyor.pdf>

Üşür-Sancar, S. (1998). Siyasal Alanda Cinsiyetçilik ve Kadınların Söylemsel Kuşatılmışlığı. In O. Çitçi (Ed.), *20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek Konferansı* (pp. 531-542). TODAİE.

İzmir Büyükşehir Belediyesi. (2015). *2015 Faaliyet Raporu*. İzmir.

Johnson, H. M. (1960). *Sociology: A Systematic Introduction*. (R. K. Merton, Ed.) New York: Coloumbia University.

Just, J. (2014). *Equality of Women and Men in Local Life*. Retrieved Mart 21, 2017, from Council of European Municipalities and Regions- European Section of Unitec Citeas and Local Governments: <http://www.ccre.org/en/activites/view/11>

Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi. (2016, Mart 20). *Büyükşehirden Ailelere Çocuk Eğitimi*. Retrieved Mart 21, 2017, from Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi: <http://kahramanmaras.bel.tr/haber/2016/03/20/buyuksehir-den-ailelere-cocuk-egitimi>

Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi. (2015). *Evlilik Okulu* . Retrieved Mart 1, 2017, from Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi: <http://kahramanmaras.bel.tr/search/node?keys=evlilik-okulu>

Kaya, E. (2016, Aralık 30). "AK Parti'nin doğduğu yer yerel yönetimlerdir, yerel yönetimlerdeki efsanevi hizmet başarısıdır. Retrieved Şubat 20, 2017, from AK Parti: <https://www.akparti.org.tr/site/haberler/ak-partinin-dogdugu-yer-yerel-yonetimlerdir-efsanevi-hizmet-basarisidir>

Koç, E. (2015). Simone De Beauvoir'in 'İkinc Cins'i: Öteki Olarak Kadın. *Sosyal Bilimler Dergisi- The Journal of Social Science* , 2 (4), 1-17.

Kocamaz, B. (2017, Mart 17). *Başkan Kocamaz: "Kadınlarımız Siyasette Etkin Rol Oynamalı"*. Retrieved Nisan 25, 2017, from Mersin Büyükşehir Belediye Başkanı Burhanettin Kocamaz: <http://www.burhanettinkocamaz.com.tr/baskan-kocamaz-kadinlarımız-siyasette-etkin-rol-oynamali/>

KONDA . (2011). *Siyasette Kadın Temsil Araştırması*. KONDA.

Konya Büyükşehir Belediyesi. (2016, Şubat 16). *Evlilik Okulu Seminerleri Devam Ediyor*. Retrieved Mart 22, 2017, from Konya Büyükşehir Belediyesi: <http://www.konya.bel.tr/haberayrinti.php?haberID=3649>

Manisa Büyükşehir Belediyesi. (2014). *2014 Faaliyet Raporu*.

Manisa Büyükşehir Belediyesi. (2015). *2015 Faaliyet Raporu*.

Mardin Büyükşehir Belediyesi. (2015). *2015-2019 Stratejik Planı*.

Milliyetçi Hareket Partisi. (n.d.). *Kadın Kolları Genel Başkanlığı*. Retrieved Şubat 21, 2017, from Milliyetçi Hareket Partisi: https://www.mhp.org.tr/htmldocs/kadrolar/kk/mhp/Kadin_Kollari.html

Muğla Büyükşehir Belediyesi. (2015). *2015 Faaliyet Raporu*.

Sakarya Büyükşehir Belediyesi. (2017, Mart). *Kadın Gelişim Akademisi'nde Yeni Dönem Başlıyor* . Retrieved Mart 21, 2017, from Sakarya Büyükşehir Belediyesi: <http://www.sakarya.bel.tr/1/Haber/kadin-gelisim-akademisinde-yeni-donem-basliyor/10988>

Saygılıgil, F. (2013). Mekanın Cinsiyeti. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi* , 5 (1), 209-218.

SOMER. (2015). *Kadın Meclisleri Bağlamında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Projesi Sonuç Kitapçığı*.

Sosyal Politikalar Merkezi. (2015). *'Kadın Meclisleri Bağlamında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği' Projesi Sonuç Kitapçığı*. (Ö. Acar, Ed.) Bursa.

T.C. Devlet Planlama Teşkilatı. (2006, Haziran). *Kamu İdareleri İçin Stratejik Planlama Kılavuzu- 2. Sürüm*. Retrieved Şubat 20, 2017, from Kamuda Stratejik Yönetim: http://www.sp.gov.tr/upload/xSpKutuphane/files/8pd20+Kamu_Idareleri_Icin_Stratejik_Planlama_Kilavuzu_2_Surum.pdf

Taşlıçay, N. (2016). *Kadın Kolları Dergisi* , 1, p. 5.

Taşlıçay, N. (2017, Mart 8). *Türk Kadını Diyor ki!!* Retrieved Mart 30, 2017, from Milliyetçi Hareket Partisi : <https://www.mhp.org.tr/htmldocs/mhp/4225/mhp/index.html>

TBMM. (2015). *Türkiye Büyük Millet Meclisi Milletvekilleri Dağılımı*. Retrieved Şubat 18, 2017, from Türkiye Büyük Millet Meclisi: https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.dagilim

Tekin, Y., & Okutan, Ç. (2011). *Türk Siyasal Hayatı*. Ankara: Orion Kitabevi.

Terkan, B. (2010). Siyasi Partilerin Kadına İlişkin Söylem ve Politikaları (AKP ve CHP Örneği). *Selçuk İletişim*, 6 (2), 115-136.

TÜİK. (2017). *İstatistiklerle Kadın, 2016*. Türkiye İstatistik Kurumu, Bilgi Dağıtım Kurumu, Ankara.

Uğur, M. (2015, Mayıs 25). *Ehliyetli kadın sürücü sayısı artıyor*. Retrieved Mart 1, 2017, from Basın İlan Kurumu: <http://www.bik.gov.tr/ehliyetli-kadin-surucu-sayisi-artiyor/>

Van Büyükşehir Belediyesi. (2015). *2015-2019 Stratejik Planı*.

Witting, M. (2009, Şubat 15). Kadın Doğulmaz. *Birikim Dergisi* .

3. Oturum - 11 Mart 2017

Zaman - Mekan - Emek Süreçleri

Kolaylaştırıcı: Dr. Gül TÜZÜN

EMEĞİN SAVUSUNUSUNDAN KENTİN SAVUNUSUNA:
KADIN DİRENİŞLERİNDE BEDEN-EMEK-KENT DİYALEKTİĞİ
Arş. Gör. Yeşim AKIN YALÇIN

GEÇMİŞTEN ÖĞRENMEK:
1950-80 DÖNEMİ ANKARA'SINDAN
KADINLARIN KENT DENEYİMLERİ BİZE NE ANLATIYOR?
Yrd. Doç. Dr. Selda TUNCER

TARIMDA ÜCRETLİ İŞLERİN ÖRGÜTLENDİĞİ
MEKANLAR OLARAK GÖÇMEN-İŞÇİ MAHALLELERİ:
ADAPAZARI ÖRNEĞİ
Dr. Elif S. UYAR-MURA

FLORYA PLAJI ÜZERİNDEN KENT VE KADIN KİMLİĞİ ÜZERİNE
BİR OKUMA, 1935-1960
Arş. Gör. Ceren HAMİLOĞLU*

---

* Yazar sempozyuma katılamadığı için bildirisi yayınlanmamıştır

EMEĞİN SAVUSUNUSUNDAN KENTİN SAVUNUSUNA: KADIN DİRENİŞLERİNDE BEDEN-EMEK-KENT DİVALEKTİĞİ

Arş. Gör. Yeşim AKIN YALÇIN

Kastamonu Üniversitesi Eğitim Fakültesi , Eğitim Bilimleri Bölümü

*“Ve çalışmak doğuştan mezara dek
Ve böyle sürüp gitsin istemiyoruz
Yaşamak için ekmek
Ruhumuz için gül istiyoruz!”¹*

Giriş

Mekânın ve mekânsal ilişkilerin kurulu hali gündelik yaşamda apolitik bir atmosfermişçesine verili olarak kabul edilir. Bu yaklaşım mekânın tarihselliğini yok saymaktadır. Oysa bu ilişkilerin varlığı ve üretiminde tarihsel devinimler temel belirleyicidir ve köklerinde emek süreci önemli bir bileşen olarak yer almaktadır.

Nasıl ki yönetimde ilk günah işbölümü olarak kabul edilmekteyse (Fişek, 2012), yeryüzünün özel alan / kamusal alan olarak ayırımında da cinsiyete dayalı işbölümü ilk günah olarak kabul edilmelidir. Ve bu ilk günah bir yandan da kendi cennet ve cehennemini yaratmıştır. Uygarlığa geçişle birlikte ataerkil aile kadınlara dayatılan bir yapı olmakla birlikte hane içi sürekliliğin, çocuk ve aile bireyleri bakımının kadına yüklenmesiyle ev işleri uygarlık öncesi komünal toplumda görülen kamusal niteliğini yitirdi. Engels’in “*kadın cinsin büyük tarihsel yenilgisi*” olarak adlandırdığı bu başlangıç ile “evde bile yönetimi elde tutan erkek oldu; kadın aşağılandı, köleleşti ve erkeğin keyif ve çocuk doğurma aleti haline geldi.” (Engels, 2015: 68-69).

Emek gücünün meta haline gelişi ve alınır-satılır bir nitelik kazanması cinsiyete dayalı işbölümü ile aynı gövdeyi paylaşmış, yüzyılların takvimi ilerledikçe bu

¹ James Oppenheim (Çev. Metin Demirtaş)

gövdeden beslenerek dallanıp budaklanmıştır. Devletler kurulur, toplumlar değişir ve kentler inşa edilirken ister evde ister ev dışında olsun kadın emeği özellikle vazgeçilemeyen, sömürülen, sömürüldükçe toplumlara "gönenç" getiren niteliğiyle var olmuştur. İlk uygarlıklardan Sanayi Devriminin ortaya çıkışına uzanan yolda kadınlar bedenleri ve emekleri ile, döşenen taşların bizzat kendisini oluşturmuştur. İlksel birikim, yeniden üretimin yani kadın bedeninin denetim altına alınmasıyla mümkündür. Uzun yüzyıllar boyunca doğum kontrol yöntemleri uygulayan, sağaltım ve şifa sağlayan, ebelik yapan kadınlar cadı olarak addedilip kitlesel bir şekilde yakılarak katledildi. Önce İngiltere'de tarımsal kapitalizmin, sonrasında tüm Avrupa'da sanayi kapitalizminin gölgesinde kadınlar göç ettirildi, yoksullaştırıldı ve bedenleri ve emekleriyle birlikte metalaştırıldı. Kadınların örgütlü olarak bu yaşam düzenine karşı çıkışları bundan yalnızca iki yüz yıl öncesine uzansa da hikâye çok daha öncesindeki anlamlara borçludur.

19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başı arasındaki dönemde birinci dalga feminizm ilk olarak siyasal temsiliyet ve oy hakkı, eşit işe eşit ücret, her iş kolunda çalışma hakkı gibi doğrudan bu çalışmanın konusunu oluşturan başlıklar için mücadele etmiştir. Ancak ardından gelen ikinci ve üçüncü dalga feminist hareketlerde emek ve çalışma başlıkları geri plana itilmiş, dönemin koşulları uyarınca mücadele konuları farklılaşmış, emek tartışmaları daha çok kuramsal boyutta kalmıştır.

Bu çalışmanın temel tezlerinden biri kadının ezilmişliği ve sömürülmesinde emeğin belirleyici konumda olduğu ve beden ve emek savunusunun birbirinden ayrı yürütülemeyeceğidir. Dahası, eski Yunan kentlerinden günümüzün neoliberal ideoloji ile sarmalanan kentlerine, kadınların mücadeleleri tarihsel koşullarda gömülmüştür. Kadın hareketlerinin kadınların kentlerde özgürce var olabilecekleri ve var kalabilecekleri bir dünya yaratımında emek ekseninde politika geliştirmeyi yeniden gün yüzüne çıkarmaları gerektiği yukarıdaki tez ile bağlantılı olarak öne sürülecektir. Elbette ki söz konusu dünyanın yaratımı için sihirli formüller, ivedi reçeteler sunmak mümkün değildir. Ancak bu yaratımın itici güçlerinden birinin kadın bedeni-kadın emeği ve kent diyalektiğinde yatığına inanılmaktadır.

I. Proleter Dünyanın Oluşturulması ve Emek Birikimi

12. yüzyılda İngiltere, izleyecek yüzyıllarda Avrupa'da da dalgalar halinde büyüyecek bir olguya şahitlik etti. Devlet eliyle, köylüler tarafından ortaklaşa ekip biçilen toprakların çitlenmesi ve orada yaşayanların kentlere sürülmesi

başlatılmıştı. Bir yandan sanayileşmeye henüz adım atmış kentlere işçi akışının sağlanması amaçlanırken diğer yandan da tarımda küçük üreticilik yerine büyük çiftlikler ile tarımsal kapitalizm döneme damgasını vurmaktaydı. Bu durum ilk olarak beraberinde “kadın bedenlerinin çitlenmesini” getirdi. Sanayide çalışacak işgücünün üretimi ve yeniden üretimi için gerek yasalar gerek kilise baskısıyla kadın bedenleri denetim altına alınmalıydı. Kadınlar daha çok doğurmalı, doğum kontrol yöntemleri lanetlenmeli, paralel olarak da kadınların emeğinden en ucuz şekilde yararlanılmalıydı. Kadınlar baskı altına alınıp yoksullaştırıldıkça yoksulluk da kadınlaştırıldı. 13. yüzyılda kırsaldan gelen göçmenlerin çoğunu kadınlar oluşturmakta, 15. yüzyılla birlikte ise şehir nüfusunun geniş bir bölümü kadınlardan oluşmaktaydı (Federici, 2014: 49).

Sanayileşmenin ihtiyacı olan proleter dünyanın oluşturulması ve emek birikimi, sanayileşen kentlerde de cinsiyete dayalı yeni bir ayrıştırmanın yaşama geçirilmesi ile birlikte gerçekleşti. Yoksul kadınlar sokaklardan kovularak yerleri ev ve atölyeler olarak belirlendi. Bedenin çocuk doğurma makinesi, emeğinin ise sömürülecek bir kaynak olarak nitelendirilmesi ile kadınlar kamusal yaşamda sistematik bir şekilde metalaştırıldı. Kentlerde kapitalizmle birlikte artık büyük esnaflık hakim olmaya başlamış ve kadınlar bu alandan dışlanmıştı. Fabrika ve ucuz kadın emeği gerektiren atölye dışındaki işleri içeren dış dünya yalnız erkeğe sunulmuş, öncelikli olarak ev ve aile yaşamındaki işler kadınlara özdeşleştirilmişti. Rowbotham (1994: 29) işlerdeki bu farklılaşmayı ve kent yapısını şöyle anlatır:

“Endüstri örgütlenmesindeki değişiklikler, kadının yerini yaptıkları açısından da etkilemişti. Loncalarda durumları giderek zayıflıyordu. (...) ‘Kadın işleri’ tanımı üzerinde 16. yüzyıldan gelen sürekli bir çekişme vardı. Kadınlara özgü bazı işlere el uzatılıyor ve sonuçta bunlar erkekler kaptırılıyordu. Mayalama işleri eskiden genellikle kadınların uğraşığıydı, ama 17. yüzyıla doğru bira üreticilerine (kadın olanlara) bu iş yasaklanmıştı. York’da kadınların direnişine karşın, erkekler mum yapıcılığında da onların yerini almıştı. Hiçbir güvence taşımayan yeni endüstriler ortaya çıktıkça bunlar loncalardan atılan kadınların iş alanı haline geliyordu. Özellikle dokumacılık yalnızca geleneksel olduğundan değil, bazı işlemleri evde de yapılabileceğinden “kadın işi” olmaya uygundu. (...) 18. yüzyılda ev içi endüstrileri hızla artacaktı. İşbölümündeki bütün yeni arıtmalarla birlikte kadınlar kendilerini ya güçsüz bıraktıkları ya da kötü bir biçimde sömürüldükleri bir yere itilmiş buldular.”

17. yüzyılda alevlenip Aydınlanma Çağı olarak nitelendirilen 18. yüzyılda doruk noktasına ulaşan kadının doğası tartışmaları, kadınların proleterleşmesi ve me-

talaştırılması söylemlerine zemin oluşturdu. Erkek, aklın ta kendisi - kadın onun eksik ve/ya yarım, defolu hali, erkek uygarlık - kadın doğa, erkek mantık - kadın duygu ikilikleri aydınlanma teorisyenleri tarafından formüle edildi. Artık yer-yüzüne inen tanrı bilim halini almıştı ve ekonomik düzenin kadınlara dayattıkları yerine, kadın doğasının “isyankâr, iffetsiz, eve kapatılması gereken” doğası masaya yatırılmaktaydı. Hele ki 16. ve 17. yüzyıl İngiltere’sinde açlık (ya da ekmek) isyanlarını başlatanlar ve yürütenlerin kadın olması kadın doğasının erdemleri ve kötücül şeytani içeriği üzerinde dönen tartışmaları körüklemiş, bu tartışmalar 19. yüzyılda tam gün ev kadınlığının doğuşuyla en uç noktasına ulaşmıştı. Kadınlar sokaklardan ve dolayısıyla kentlerden uzak tutulmalıydı. Kentler uygarlık demektir ve kültürel olarak inşa edilen kadın erkek karşıtlıkları isyanların suçunu kadınların doğası üzerinden kurguluyordu. Artık “proletaryanın proletaryası” kadınlar yaratılmıştı. Orta sınıf ya da burjuva kadınlar bedenlerini korunaklı evlerin kapalı kapıları ardında çocuk doğurmaya adarken, işçi kadınlar isyankâr doğalarıyla günde on sekiz saate varan vardiyalarda çalışmalı, geri kalan zamanda emekçi kitlesine yeni bireyler doğurmalıydı.

19. yüzyıl, ulaşılan bu neticede önceki yüzyıllarda yaşananlara ne kadar bağlıysa, sonrasında gelen süreç de bu yüzyılda kadınların başlattığı, dahil olduğu isyanlar ve sokak hareketleri ile o kadar ilintilidir. 19. yüzyılda dalga dalga büyüyen kadın hareketleri kadınların bedenlerini, emeklerini, yaşam haklarını savunmaları ile birlikte hem eylemlerine içkin olarak hem de eylemlerinin kazanımı olarak kentlerin politik ve ekonomik erkek düzeninde kendilerine yer açma, şehirlerde var olma ve sokakları yeniden kazanma hedefleri iç içe yürümüştür.

II. Kadın Direnişleri ve Beden-Emek-Kent

İlk kitlesel kadın hareketlerinde açlık isyanlarını milat olarak okuyabiliriz. İngiltere’de dört yüz yıl süresince defalarca çıkartılan Yoksulluk Yasalarının ilki 17. yüzyılın başlarına rastlamaktadır. Yoksulluk Yasalarının temel işlevlerinden biri Londralı yoksul kadınların çalışma evlerine gönderilmelerine yasal zemin oluşturmak iken diğeri ise kadınların sokaklarda buluşmalarını engellemek ve kocalarının onları “evde tutmalarını” sağlamak idi. 19. yüzyıla gelindiğinde 1834 yılında çıkarılan Yeni Yoksulluk Yasası ile işçi sınıfı yoksulluğunun devlet tarafından bir tehdit unsuru olduğu fark edilmişti. Neocleous’a göre (2015: 174), yoksulluk ve düşkünlük arasındaki ayrımın ulaşacağı sonuç, kapitalizmde yoksulluğun doğal olduğu anlayışı, düşkünlüğün doğurduğu tehdidin ise devlet tarafından yönetilebileceği inancıydı. Buradaki düşkünler kitlesinin içinde

yosma ya da fahişe olarak adlandırılan kadınlar ezici ağırlıktaydı. Yoksul olan ve iffetini koruyamayan, burjuva aile ahlakını tehdit eden “yosmalar” ile fabrika ve atölyelerde açlık sınırının çok daha altında çalışarak yaşamaya çabalayan kadınlar arasındaki çizgi aslında devlet nezdinde oldukça geçirendi. Tehdit bütün olarak işçi sınıfından ziyade kadınların kendisiydi. İngiltere ve Fransa’da 19. yüzyıl ekmek bunalımı yaşanırken “aralarında balık satıcısı, dükkancı, emekçi olanların yanı sıra şık giyimli kentsoylu hanımların da bulunduğu kadınlar başı çekiyordu.” Yine 1792 ile 1793’te Faubourg Saint Antoine’dan gelen çamaşırcı kadınlar bakkallara saldırmışlardı (Rowbotham, 1994:121). Fransa’da Ives Marie tarafından incelenen otuz bir yiyecek isyanından altısı tamamen kadınlardan oluşmaktaydı. Diğerlerinde de kadınların varlığı o kadar ağırlıktaydı ki Berce bunlara “kadın isyanları” demişti (Federici, 2014: 118).

18. yüzyıl özellikle Fransa’da tüm bir siyasal değişime tanıklık etse de Devrim kadınların eşitlik, özgürlük, kardeşlik umutlarını yok saymıştı. Devrim sonrasındaki yüz yıllık sürede erkek kurucular, sosyalistler, muhafazakârlar kadının doğası meselesini, kadının oy hakkının hatta çalışma hakkının olup olmadığını tartışmaya devam etmişlerdi. Paris Komünü ise bu tartışmaların yörüngesinde kadın işçilerle özdeşleşmişti. Kadınlar ya kundakçılar yani *petroleuse* olarak ya da kabaca isyankar cadılar olarak nitelendirilmekteydi. Oysa Komün’deki kadınlar Cumhuriyeti sevmiş, varsıllardan nefret etmiş, emekçi ve kadın olmaları nedeniyle aşağılanarak yaşadıkları yıllara karşı başkaldırmışlardı (Rowbotham, 1994).

19. yüzyıl kadın hareketlerinin hedefleri ve mücadele çizgisi oldukça belirgin ve amaca yönelikti. Kadınların ve emekçilerin özgürlüğünün ayrılmaz bir biçimde birbirine bağlı olduğuna duyulan inanç ve kurtuluşa hep birlikte erişileceği umudu kadınlar tarafından yükseltilmekteydi. Kadınlar emeklerinin karşılığı olarak yeterli ücret almalıydılar. Birinci dalga feministler, hem Amerikan Bağımsızlık Bildirisi’nde hem de Fransa’nın İnsan Hakları Bildirisi’nin sunduğu haklara sahip olmak istiyor, erkeklerin sahip olduğu doğal hakların aynısına sahip olacaklarına dair umut besliyorlardı (Donovan, 2010: 16). Oy verme temelinde yükselen birinci feminist dalga, oy vermenin yanı sıra evlilikte eşitlik, eğitim hakkı, eşit işe eşit ücret ve kadınların istedikleri her kesimde çalışma hakkının altını çizmekteydi. Mücadele, kadın / köle benzerliği temelinde yürütülürken özellikle evlilikte kadının erkeğin kölesi olması durumuna karşı çıkılıyor, kadın bedeni üzerindeki denetimin kadına geri verilmesi dile getiriliyor, diğer yandan da kadınların emek dünyasındaki haklarının ve kamusal alandaki yerlerinin teslim edilmesi talep ediliyordu. Bir yandan da yüzyılın ortalarına doğru fabrikalarda örgütlenmeler ve grevler görülmeye başlanmıştı. Rowbot-

ham'ın aktardığına göre *The Union* gazetesi 1842–1843 Lancashire, Staffords-hire ve Yorkshire şehirlerinde yaşananları şöyle aktarmaktadır: “Birçok olayda işbirakımını yönetenlerin kadınlar olduğu yalın bir gerçektir –kadınlar toplan-tılar düzenlemişler, delegelerini göndermişler ve koşullarını belirlemişlerdir– ayrıca kitleler halinde bütün üretim bölgelerinde işbirakımlarına, yürüyüşlere ve karşı yürüyüşlere katılmışlardır. Bu dönemde ABD’de de kadınlar benzer ey-lemlilikleri yaşama geçirmektedirler. 1857 yılında New York’ta kırk bin çalışanı bulunan bir dokuma fabrikasında kadınlar “Daha iyi çalışma ve yaşam koşul-ları, eşit işe eşit ücret ve günde on saat çalışma süresi” talepleriyle greve gitmişlerdi. Diğer işçilerin grevci kadınlarla dayanışmasının önlemek için fabrikanın kapısına kilit vurulması ve çıkan şaibeli yangın sonucunda 129 kadın işçi yanarak hayatını kaybetti.”²

İş yerlerindeki ve üretim konusundaki bu geniş ölçekli örgütlenme, yeni bir sa-vaşım yöntemiymiş. Bunun ekmek kavgasının ötesinde bir anlamı vardı. Kadın-lar kendi sorunlarını ortaya koymayı öğrenmişlerdi (Rowbotham, 1994: 132). Diğer yandan düzenlenen toplantılar ve yürüyüşler kadınların şehirlerde var olma biçimlerini duyurma yöntemiymiş. Fabrikada güçlü bir örgütlenme ile toplu olarak iş bırakmanın, kadınların sıkıştırıldıkları mekana karşı koyuşlarını ifade ettiği kadar, işyerlerinden çıkıp eve gitmek yerine yürüyüşler düzenlemek ve sokakları yüzlerce emekçi kadının sesiyle doldurmak da cinsiyetçi şehir düze-nine karşı koyuşu ifade etmekteydi.

20. yüzyıla gelindiğinde özellikle 1929 Büyük Bunalımı öncesi hem Amerika’da hem Avrupa’da fabrikalarda kadınların grevleri doruk noktasına ulaşmıştı. Belki de tarihin tanıklık ettiği en güçlü işçi kadın hareketleri, bu on yıllarda görüldü. 1910-1914 yıllarında Amerika, *The Great Unrest* olarak bilinen uzun süreli bir grev dalgasına sahne olmuştu. 1912 Massachusetts dokuma grevi bu dalga-nın en ses getiren eylemlerinden biriydi. Kadınlar ekmek talep ettikleri kadar “gül” de istediklerini haykırmışlardı. 1913 Barselona tekstil grevi ise çalışma sa-atlerinin gündüz dokuz, gece sekiz saate indirilmesi ile birlikte ücret artışını talep eden bir grevdi. İlk çağrıda yaklaşık bin kadın işçinin katıldığı grev üç gün sonra on üç bini kadın ve çocuklardan oluşan yirmi bin kişinin katılımına ulaş-mıştı (Kaplan, 1982: 555). Daha birçok şehirde büyük ya da küçük ölçekli grev-ler, protestolar yükselmekteydi. Kapitalist sistem devasa makineleri, fabrikaları

2 1910 yılında Clara Zetkin, Kopenhag’ta gerçekleştirilen II. Enternasyonel’e bağlı kadınlar toplantısında yangında hayatını kaybeden kadın işçilerin anısına 8 Mart’ın Uluslararası Kadınlar Günü olması önerisini getirmiş ve bu öneri kabul edilmiştir. 1921 yılında Moskova’da toplanan III. Uluslararası Kadınlar Konferansı’nda 8 Mart “Dünya Emekçi Kadınlar Günü” olarak belirlenirken, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 1977’de, 1960 sonrası Batı bloğunda da çeşitli protesto ve gösterilerle etkin hale getirilen 8 Mart’ın “Dünya Kadınlar Günü” olarak anılmasını kabul etmiştir.

ile büyümeye devam ederken kadınların ikincilliğinin oluşması ve korunmasında sermaye sahiplerinin olduğu kadar devletin de rolü tariflenmeye başlandı. Kadınlar başka bir dünyanın mümkünliğüne olan inançları ile birlikte sokakları ve şehirleri terk etmeyeceklerini gösteriyorlardı. Birinci Dünya Savaşı kadın emeğine duyulan ihtiyacı bir başka boyuta evriltti. Erkekler cephede ya da karargâhlarda “devlet akli ve silahını” temsil ederken kadınlar fabrikalarda ve ulaşım, iletişim gibi hizmetler sunan kamu kuruluşlarında ağırlıklı olarak çalışmaktaydılar. Ancak bu süreçte 1917 Ekim Devrimi tüm emekçiler için olduğu kadar kadınlar için de bir milada işaret etmekteydi. Sömürü koşullarının ortadan kaldırıldığı bir yaşam hayali ve eşitlik vaatleri kitlesel işçi hareketleriyle birleşmişti. Ekim Devrimi sonrasında kadınların hem çalışma hayatında hem özel alanda kazanımları elbette halen tartışılmalı konulardır. Bu tartışmalar mevcut çalışmanın konusunu aşmakla birlikte Sharon Smith’in (2011: 22) sözleriyle belirtmek gerekirse “Rus Devrimi kısa ömürlü olsa da, sınıflı toplumlar ortaya çıktığından beri kadınlar için gerçek eşitliğin kazanılması yönünde bugüne kadar atılmış en büyük adım olmaya devam ediyor. Tüm dünyaya işçi sınıfının, savaşı, sömürüyü ve bütün insanlık için baskıyı sona erdirmeye kapasitesine dair bir fikir vermiş oldu.” Avrupa’da ve Amerika’da kadınlar Ekim Devrimi sonrası SSCB kadınlarının durumunu izlemekteydiler. Kadınlar, Batı’da Rus kadınlarına ün kazandıran, özgürlüğün iki yönüne –çalışma hakkıyla, çocuklarını geçindirme olanaklarına– sıkıca sarılmışlardı. Özgürlük hep çalışma hakkı olarak tanımlanagelmiştir –bu çok sınırlı bir tanımdır ama gene de çok önemlidir (Rowbotham, 1994: 190).

Takvimler 20. yüzyılın ikinci yarısını gösterirken ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünya haritaları yeniden çizilirken, sömürgecilik karşıtı özgürlük akımlarının ortaya çıktığı bilinmektedir. Hem Anglo-Sakson coğrafyada hem de Avrupa topraklarında savaşın izleri silinmeye çalışılırken her iki savaş döneminde de olduğu gibi fabrikalarda ve kamu kurumlarında kadınların yoğun olarak çalıştığı görülmektedir. 1960’lara gelindiğinde bu topraklardaki kadın mücadelesi emek eksenini arka plana itmiş, kürtaj ve doğum kontrol hakkı (daha çok birinci dalga feminizmin bir kazanımı olarak), heteroseksüel evlilik ve ailenin sorgulanması, cinsellik, sömürgecilik ve kadınların sömürgeleştirilmesi, toplumsal devrimde kadınlar başlıkları ön plana çıkmıştı. 1970’lerde de aynı başlıklar tartışma eksenindeki belirleyici yerlerini korumuş, ancak ek olarak eviçi –görünmeyen emek başlığı kapitalizm bağlamında masaya yatırılmıştı³. Özellikle 1970’lerde açığa çıkan kadın hareketlerinin çoğu Üçüncü

3 Hatta eviçi emek “tartışması”, 1969’da Margaret Benston’un “Kadınların Kurtuluşunun Ekonomi Politikası” (*The Political Economy of Women’s Liberation*) yapıtında başlatıldı.

Dünya’da yaşanmaktaydı ve köylü-işçi kadınlar tarafından hayata geçirilmek-
teydi. Feminist hareket Üçüncü Dünya’daki kadınların mücadelelerine yüzünü
dönmüştü, ancak bu hareketleri dar kapsamlı bir şekilde, çoğunlukla sömür-
gecilik, etnisite, ırk bağlamında ele almaktaydı. Oysa hem sömürgecilikten yeni
kurtulmuş ya da hala mücadele veren ülkelerde ya da yeniden Anglo-Sakson
ve Avrupalı dünyada kadın işçi hareketleri de yükselmekteydi. 1968 yılında İn-
giltere Dagenham’da Ford otomotiv fabrikasındaki 187 kadın “eşit işe eşit
ücret” talebi ile grev örgütlemişlerdi⁴. Bu grev sürecinde Kadınlara Eşit Hak
İçin Ulusal Birleşik Eylem Kampanyası –*National Joint Action Campaign Com-
mittee for Women’s Equal Rights* (NJACCWER)- adında bir sendikal yapı ku-
ruldu ve bu yapı çağrıcılığında 1969 Mayıs’ında bin kadar insan Trafalgar
Meydanı’nda eşit ücret protestosuna katıldı. 1970’e gelindiğinde artık İngil-
tere Parlamentosu eşit ücret düzenlemelerine yönelik resmi çalışmalara baş-
lamıştı. Cinsiyetçi ayrıma bağlı sorunlar, bu grev ile birlikte hem kamuya açık
ve resmi düzeyde tartışılmaya açılmış olması ile hem de on yıllardır süren cin-
siyetçi ayrımcılığa karşı mücadelenin 1970’lerde dahi bulunduğu noktayı gös-
termesi açısından önem taşımaktadır.

1973 yılında Almanya’da Pierburg Kadın Grevi de zikredilmesi gereken önemli
yapı taşlarından biridir. Otomotiv sanayi için karbüratör ve pompa üreten Alf-
red Pierburg’a ait işyerinde çalışan üç bin beş yüz işçinin iki bine yakını kadındı
(Akgökçe, 2015). Kadın işçilerin büyük bir kısmı Yugoslav, Yunan ve Türkiyeli
göçmenlerden oluşmaktayken, grevin temel hedefi kadın ve erkek çalışanlar
arasındaki ücret eşitsizliğini sona erdirmektir. Grev iki ana slogan etrafında ör-
gütlenmişti: “Eşit işe eşit ücret” ve “Bir mark daha fazla”. Bir hafta süren grev,
kadınların isteklerinin kabul edilmesiyle sonlandırılmıştı. Irk, etnisite ve sö-
mürgecilik teorilerinin yoğun olarak tartışıldığı yıllarda kadın hareketlerinin
böyle bir temel birleşimi ve talebi ön plana almaması büyük talihsizliklerden
biri olarak okunabilir. Smith (2011: 22) genel bir biçimde bu durumu, “Ana
akım feminizm, işçi sınıfından kadınlar için hayati önemde olan konulara hiç-
bir zaman yeterince cevap verememiş, hatta pek çok açıdan bunu gerçekten
denememiştir çünkü sistemi temelden dönüştürmeyi değil sistem içinde kadın
haklarını ilerletmeyi hedeflemektedir” biçiminde eleştirmektedir.

Kadın grevleri yalnızca bir iki örnekle sınırlı olmamakla birlikte 1978-1979 İn-
giltere’sinde yine Ford fabrikasında kitlesel grevlerin yaşandığı kış (*Winter of
Discontent*) önemlidir ve farklı yıllarda daha birçok grev dalgasında, tarihçiler
tarafından işçi olgusunun erkek olarak verili kabulü ile kadın işçilerden bahse-

4 1968 Dagenham grevi 2010 yılında Nigel Cole tarafından “*Made in Dagenham*” adıyla sinemaya aktarılmış,
2014 yılında da müzikal uyarlaması Londra’da gösterime girmiştir.

dilmez. Bir bütün olarak işçi tarihi hep erkek işçi tarihi olarak ele alınagelmiş ve öyle anlatılmıştır. Oysa kadınların grevleri başlatış biçimleri, mücadele yöntemleri ve talepleri genel bir anlayışın içinde eritilmekten çok daha fazlasının teslim edilmesini gerektirmektedir. Kadınlar yalnızca eşit ücret talep etmek ya da cinsiyet ayrımcılığına karşı çıkmak için çok daha ötesinde olarak, farkında olunsunlar ya da olmasınlar, kovuldukları sokaklara yeniden çıkmakta, şehirlerin kamusal alanlarında kendilerine yer açmakta, insanca yaşam koşullarının ev ve işyeri sıklığından başka bir anlam ifade ettiği bilincinin peşine düşmektedirler.

1980’lerde feminist teorinin ana teması, tek yönlü, büyük anlatıları olan bir söylemin egemenliğine direnişti. Postmodernizm ve çok kültürlülük teorilerinin fark vurgusunun kıskırttığı feminist teori giderek daha da özgüleşti, kadınlar arasındaki farklara –özellikle de ırk, sınıf, etni ve cinsellik farklarına– daha fazla dikkat sarf etmeye başladı (Donovan, 2010: 351). Diğer yandan dünya ekonomisi ve neredeyse sıralı bir şekilde devletler, neoliberalizm furçasına kendini kaptırmıştı. 1973 petrol krizi ile yeni arayışlar içine girilmişti; 1980’lere gelindiğinde çözüm sermaye için daha fazla işgücüyü ancak güvencesiz istihdam, esnek, geçici ve yarı zamanlı iş sözleşmeleri ve kadınları tam zamanlı işlerden uzak tutma politikaları bu çözüm yolunun temel basamaklarıydı. 1975 yılı Birleşmiş Milletler tarafından Uluslararası Kadın Yılı olarak belirlenmişti ve bu yıl vesilesiyle açıklanan rakamlara göre dünyadaki işlerin üçte ikisini kadınlar yapmakta, karşılığında bütün gelirlerin %10’unu kazanmakta ve dünyadaki bütün üretim araçlarının yalnızca %1’ine sahip olmaktaydılar (Mies, Bennholdt-Thomsen & VonWerlhof, 2014: 245). Kadınların tam zamanlı işlerden uzaklaştırılmaları daha fazla işgücünün yeniden üretiminde belirleyiciydi ve neoliberalizmle birlikte ailenin kutsallığı, kadının yerinin yine ısrarla ev olarak tanımlanması ve bu amaca yönelik politikalar hemen hemen dünyanın bütün ülkelerinde eyleme geçirilmeye başlandı. Diğer yandan kadınların ucuz işgücü olarak sömürülmesini de bu politikalar sağlıyordu. Yüzyıllar önce modern yönetimin araçlarından biri olan ev ile iş mekânının ayrılması kadınlar için ortadan kalkmaktaydı. Evde parça başı iş yapma, kadını ev işlerinin sorumluluğundan kurtarmadan bir yandan da ailenin diğer bireylerini ki başta çocukları ev işçisi konumuna mahkûm ediyordu. Nasıl ki başlangıçta ücretli emek sömürsü ancak kadınların ikincilleştirilmesiyle mümkün olmuşsa, “vahşi kapitalizm” çağında da bu ikincilleştirme daha da derinlere inmeliydi ve halen hızla inmeye devam etmektedir.

Neoliberal Dünyada Beden – Emek- Mücadele ve Kent

1980’den sonra kapitalizmin yöntem ve iktidar stratejileri değişmiş, müdahaleci - denetleyici devlet yerine piyasa mekanizması yönetimde baş aktör olarak belirlenmiştir. 2000’li yılların başından itibaren ise, piyasanın ulusüstü ve rekabetçi yönlerinin şiddetle ön planda olduğu neoliberal ideolojinin hareket sahaları, ekonomik ve siyasal yapılar olduğu kadar toplumsal yaşam da olmuştur. Özelleştirme furyası, hâlihazırda az sayıda olan kamusal hizmetlerin devletler sorumluluğundan çıkarılması ile esnek ve güvencesiz çalışma koşullarının yaratımı ezici etkisini en çok kadınların üzerinde göstermektedir.

Nüfusun biyo-politiğinin bir iktidar aracı olarak kullanılması oldukça eski tarihlere dayandığı bilinmektedir⁵. Kadın üzerinde kurulmak istenen baskılar kökenini her daim doğurganlık gerçeğinden almış, rahim; orduya asker, fabrikaya işçi, kapitalist iktidarın amaçlarına kolaylık sağlayacak yoksul birey ve hep daha fazla doğuracak kadınlar üretecek bir üretim aracı olarak görülmüştür. Neoliberal dünyada da kadınların yeniden üretimin hizmetkârları olması; ailenin kutsanması, kadına yönelik şiddetin günbegün artması, kadınların sosyal haklarının baba ve kocalar üzerinden verilmesi⁶, erken yaşta evliliklerin teşvik edilmesi, kürtaj ve doğum kontrolün hak olmaktan çıkarılmasının yanında fiili olarak kadınların erişimine engellenmesi ve daha birçok politika ile sağlanmaya çalışılmaktadır. Kadın bedenini emek gücünün yeniden üretimine tabi kılmanın bir ön koşulu olarak, kadın bedeni üzerinde devlet kontrolünün kurumsallaşması yukarıda bahsettiğimiz üzere beş yüz yılı aşkın süre önce gerçekleşmiş olsa da somutluğundan hiçbir şey kaybetmemiştir. Ve hatta bu kontrol neoliberal ideolojinin dayanak noktasını oluşturmaktadır.

Bir yandan kadınları hanede tutmanın hem politik hem ekonomik araçları iktidarlar tarafından güncel tutulurken diğer yandan kapitalizmin kadın ve çocuk emeğine bağımlılığı tüm gerçekliği korumaktadır. Neoliberalizm penceresinden bakıldığında, kadınların emeğine belki de önceki yüzyıllarda olduğundan

-
- 5 Foucault biyo-iktidardan söz eder ve yaşama iki ana biçimde müdahale ettiğini belirtir: 1)Bedenin anatomipolitiği: İnsan bedenine bir makine gibi yaklaşan disiplinci iktidar biçimidir. İnsan bedeni daha verimli ve uysal kılınarak ekonomik denetim sistemleriyle bütünleştirilir. 2)Nüfusun biyo-politiği: Nüfus düzenleyici bir denetimdir. Burjuva toplumun büyük buluşlarından biridir ve kapitalizmin gelişmesinde vazgeçilmez bir unsur olmuştur; çünkü kapitalizm bedenin üretim sürecine denetimli bir şekilde girmesini ve nüfusun ekonomik süreçlere uygun kılınmasını gerektirir.(Michel Foucault, Özne ve İktidar, çev. Işık Ergüden & Osman Akinhay, Ayrıntı, 2011, s. 17)
- 6 2008 yılında Türkiye’de yürürlüğe giren SSGSS (Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası) kanunu bu politikanın dünya üzerinde birçok benzerine rastlayabileceğimiz örneklerinden biridir. SSGSS kanunu ile tüm işçilerin emeklilik yaşı yükseltilirken, bu değişim kadınlar için emekli olmayı imkânsız hale getirmektedir. Özellikle özel sektörde çalışan kadınlar ele alındığında, hem işte hem ev dâhilinde çalışmanın sorumluluğu, doğum sebebiyle işe ara verme durumunda kalma gibi nedenlerle yarım kalan çalışma hayatı tamamlanamaz hale gelmektedir. Dolayısıyla bu durum kadınları evdeki erkeğin gelirin, sağlık güvencesine daha fazla bağımlı kılmak anlamına gelmektedir.

çok daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır ancak bu ihtiyacın kayıt dışı, yarı zamanlı ve ucuz işgücü istihdamı ile sağlanması gerekmektedir. Emek örgütlerinin etkisizleştirilmesi ve sendikal örgütlenmenin kırılması da bu bağlamda değerlendirilmelidir.

Küresel ekonomik yeniden yapılanma yeni uluslararası iş bölümlerini getirdiği gibi cinsiyete dayalı işbölümünün daha da fazla derinleşmesine neden olmaktadır. Ulusüstü ya da çokuluslu şeklinde adlandırılan şirketlerin ucuz işgücü arayışları ile az gelişmiş ve/ya gelişmekte olan ülkelere sermaye aktarımı, özellikle Üçüncü Dünya kadınlarının gündem güne daha fazla çalışırken çelişki gibi görünse de aynı hızla yoksullaşmaları ile sonuçlanmaktadır. Küreselleşen işgücünün ekonomik belirleyenleri, yoksul ülkelerde işgücünü kadınlaştırırken Jarvis, vd. 2015: 202), dünyada yoksulluk sınırında yaşayanların %70'inin kadın olduğu bilinmektedir (www.globalwomenstrike.org).

Neoliberalizmin ve küresel ekonominin tüm bu saiklerine kentler de kayıtsız kalmamakta, yapılanmaları ve biçimlenmelerinin piyasacı anlayış dahilinde gerçekleştiği görülmektedir. Kamu yararı anlayışının yok olmasına paralel olarak kamusal alanların yok olması, kolektif paylaşım alanlarının yerini betonların, inşaatların alması, küresel tüketim anlayışının bir sonucu olarak devasa alışveriş merkezlerinin şehirleri kaplaması ve daha birçok faktör üzerinden, şehirlerin son on yıllardaki değişimleri ilk elden okunabilir. Şehirler özellikle kadınlara kapatılmaktadır. Hâlihazırda mevcut çalışma düzeninde nefes alacak zamanları da her gün biraz daha ellerinden çalınan kadınlara, beton binalarla kuşatılmış ancak güvenli olmayan sokaklar sunulmakta, içinde parkı, yemek reyonları, onlarca mağazası bulunan, çocuklu ailelerin her türlü ihtiyacını karşılayacak ve dileklerini yerine getirecek alışveriş merkezleri en olası seçenek olarak sunulmaktadır. Türkiye, Hindistan gibi ülkelerde taciz, tecavüz ve kadına yönelik şiddet vakalarının inanılmaz ölçüde arttığı bilinmektedir; ancak daha üzücü olan bu örüntülerin dünya genelinde bir düzenin parçası olarak artarak yaygınlaşmakta olmasıdır. Diğer yandan kent yapılanmalarında görülen değişimi Jarvis, vd. (2015: 315) feminist eleştiri temelinde şöyle değerlendirmektedirler:

“Küresel ekonominin rekabet kabiliyeti söylemi, kent literatürüne ege-men olur ve bu, uygulamacının her tür işi üzerinde kayda değer bir etki yaratır. Neoliberalizmin dünya çapında piyasaya sürülemeyecek kadar kötü bir model olarak feminist eleştirmenler tarafından her yerde mah-kûm edilmesi de işte bu ahlaki temelde gerçekleşir.”

Ekonominin küresel ucuz işgücü talebi, beden politikaları ile düzenlenmeye çalışılan demografi ve yaşam alanlarındaki bozulmalar, beraberinde iki temel

olguyu getirmektedir: göç ve halk hareketleri. Göç olgusunu ele almak mevcut çalışmanın kapsamını aşmakla birlikte yeni dönemde ortaya çıkan halk hareketleri, hatta asıl olarak kadın hareketleri dikkatimizi yöneltmemiz gereken kısımdır. Kadın hareketleri, neoliberal ekonomi ve politikaların sonuçlarını okumakta ve belki de daha önce olmadığı kadar emek üzerine eğilmektedir. Özar (2012: 303-304), oldukça haklı bir biçimde, "neoliberalizmin radikalleştiği bir dönemde kadın hareketinin emek eksenli politikaları gündeme getiriyor olması, aynı zamanda, yaşamsal alanlarımıza yönelen bu saldırının hızlanmasına karşı bir refleks olarak da değerlendirilebilir" yargısında bulunmaktadır.

Dünya geneline baktığımızda 2000'li yıllar grev hareketlerinin yeniden hız kazandığı bir dönem için başlangıç niteliğindedir. Kadınların rolü bu grev hareketleri içinde oldukça önemli olmakla birlikte tekstil, konfeksiyon, tütün, gıda sektörlerinde çalışan kadın işçilerin çoğu zaman grevlerin başını çektiği görülmektedir. Neoliberal zamanlara başkaldırı niteliği taşıyan bu grevler ve kadın işçi hareketleri için örneklerin Türkiye üzerinden değerlendirilmesinin gelecek süreçte en yakınımızdan başlanacak yol haritası için önem taşıdığı düşünülmektedir.

Yeni dönem kadın işçi hareketlerinde Türkiye'de (2009 öncesinde de kadın grevleri ve hareketlerinin deneyimlenmiş olduğu gerçeği ile birlikte) 2009-2010 Tekel grevi bir milat sayılabilir. 1990'lı yılların başında Türkiye'de hızlıca yürürlüğe giren özelleştirme politikaları 2000'lerin başına gelindiğinde Tekel'e dek uzanmıştı. On yıllık bir tasfiye sürecinin sonunda, birçok farklı şehirde bulunan Tekel'e bağlı fabrikalar kapatılmış, bu durum özellikle tütün yaprak fabrikalarında çalışan kadınları sarsmıştı. Güvencesiz çalışmaya, düşük ücretlere razı edilmeye ya da işten atılmaya, sendikasılaştırılmaya karşı çıkan kadın ve erkek işçiler Ankara'da 78 gün süren eylem gerçekleştirmişlerdi. Sayılan (2010: 140) on yıllık "bu özelleştirme sürecinde tütün fabrikalarının kısmen feminize olduğunu anlıyoruz" değerlendirmesi yapmaktadır. 2009 yılında Ankara'yı çadır-kente çeviren eylem başladığında, eyleme Muş'tan Samsun'dan, Adana'dan İzmir'den, Adıyaman'dan ve daha birçok şehirden, kısaca ülkenin dört bir yanından kadınlar katılmıştı. Kadınlar direnişin en önemli faktörü haline gelirken oradaki varlıklarını öncelikle erkek grevcilere, sendika yöneticilerine, kendi ailelerine ve sonrasında devlete kabul ettirmeyi başarmışlardı. Tekel direnişi Sayılan'a göre (2010: 145) işçilerin mücadele tarihinde kadınların katılımını öne çıkaran bir direniş olarak da anılacaktır.

Tekel direnişi sonrası, direnişe katılan kadınların yaşadığı deneyimleri tanımlarken, özgürlük duygusu, özgüven kazanma, yapabileceğini görme gibi kav-

ramlar kullandıkları görülmektedir. Daha dar bir çevrede evden işe, işten eve yaşayan kadınların hayatında çok özel bir deneyim olarak kadınların verili konumlarını ve ilişkilerini sorgulamalarına da kapı aralamış olduğu bilinmektedir (Sayılan, 2010: 150).

Tekel'den geriye doğru bir okuma yaparsak, Desa ve Novamed Grevleri de bu yeni sürece dair özgüllükleriyle ortaya çıkan ve hatırlanması, dersler çıkarılması gereken kadın hareketleridir. 2008 yılında Desa Düzce ve Sefaköy deri fabrikalarından Deri-İş sendikasına üye oldukları için işten atılan kadın işçiler uzun süreli bir direnişe imza attılar. Desa'nın Sefaköy fabrikasında 3 Temmuz 2008'de tek başına başlattığı direnişi 175 gün sürdüren Desa işçisi Emine Arslan'ın sözleri direnişin güçlendirici niteliğini gözleri önüne sermektedir: "Direnişler, kadın işçilerin özgürleştikleri bir alan. Bu direniş pratiği yalnızca fabrikayla sınırlı kalmıyor, aynı zamanda diğer yaşam alanlarına da yansıyan bir kazanım oluyor kadınlar için." Novamed grevi ise, Antalya Serbest Bölgesi Novamed işyerinde 26 Eylül 2006 ile 18 Aralık 2007 tarihleri arasında 81 kadın işçinin katılımıyla gerçekleşti. Novamedli kadın işçilerin 448 gün boyunca sürdürdükleri direnişin en büyük özelliğinin "kadınların grevi" olması ile birlikte Türkiye'den ve dünyadan birçok kadın örgütünün, feministlerin, sendika, konfederasyon ve siyasi partilerin kadın birimlerinin bu greve destek vermesiydi (Saygılıgil, 2010: 4).

Görünen o ki neoliberal yapılanma ile yeni küresel ekonomik saikler kadınların sömürülmesini, ikincilleştirilmesini ve hatta yaşam haklarının yok sayılmasına varan politikaları hayata geçirirken, kadınların karşı koyuşları daha güçlü olacak, "eylemden öğrenmek" olgusu dâhilinde bir bütün olarak kadın hareketi de bu karşı koyuşlara daha sistemli bir biçimde ses katacaktır. Kadınları mülksüzleştirilmeye, yoksullaştırılmaya, bedenlerini itaat altına almaya, emeklerini sömürmeye yönelik politikalar yakın vadede azalacağına benzemiyor. Ve tabii kadınların direnişleri de.

Sonuç Yerine

Mevcut çalışmanın varmayı hedeflediği sonuç, kadın direnişlerinin tarihsel bir hat üzerinde incelenmesi sonucu beden-emek-kent arasındaki diyalektik ilişkinin çözümlenmesi ve kapitalist birikim modelinin ortaya çıkışından günümüz neoliberal ideoloji temelinde yükselişine dek, kentlerde sokaklardan kovulan kadınların emek eksenli direnme pratiklerinde bu ilişkinin var olma biçimini ortaya koymaktır. Başta da belirtildiği üzere, bir reçete sunma ya da ivedi bir formül bulma niyetinden çok, örnekler ve örneklerin analizi üzerinden, ancak

tikelliği, her bir örneğin kendine özgüllüğünü yüceltmekten kaçınmaya çalışarak yürütülen bir yöntem tartışması ortaya koymak amaçlanmıştır.

Kadın bedeninin, sistemin iktidarları tarafından emeğin yeniden üretimi ile birikiminin bir aracı olarak işlev görmeye zorlandığı ve zorlanmaya devam ediyor olması, sistemin devamlılığını sağlayan temel bileşenlerden biridir. Federici'nin (2014: 32) belirttiği gibi, kapitalizmin özünde yalnızca ücretli-sözleşmeli emek ile kölelik arasındaki sembiyotik ilişki değil, bununla birlikte, emekleriyle ve hayatlarıyla kadınların ödemekte olduğu, emek gücünün birikimi ve imhası diyalektiği bulunur. Kadınların içinde sıkıştırıldıkları bu sömürü çarkının kendisi hedef alınmadan, tek tek aygıtların sökülmesiyle işleyişin durdurulması mümkün görülmemektedir. Özar (2012: 300), kadın emeği ve istihdamının, kadın meselelerinin diğer alanlarıyla kıyaslandığında, belki de en başta gelen ayırıcı özelliğinin, kapitalizmle kurulmak zorunda kalınan doğrudan ilişki olduğunu belirtmektedir. Bu çalışmada Özar'ın ifadesine ek olarak kadın emeği ile birlikte kadın bedeni meselesinin de aynı zorunlu bağlantı dahilinde ele alınması gerektiği öne sürülmektedir.

Kadınlar baskı ve sömürünün kökeninden itibaren değersizleştirilen, ikincileştirilen, ezilen, sömürülen, yönetilen taraf oldu ancak hiçbir dönem kabullenen taraf olmadı. Kadınların tarihsel deneyimlerinin ve başkaldırı mücadelelerinin bir yeniden okumasını yapmak, kapitalizmin küresel ekonomi rejiminde elzemdir. Günümüz kentlerinde kadınların varoluş şarkılarını yeniden duyabilmenin yolu, caddelerde halen yankılanan "ekmek ve gül!" seslerini duyabilmekten geçmektedir.

Kaynakça

- Acar-Savran, G. (2002), Özel / Kamusal, Yerel / Evrensel: İkilikleri Aşan bir Feminizme Doğru, *Praksis*, 8, s. 255-306.
- Akın, Y. (2013), An Activist Worker Woman in the Case of the Tekel Resistance Movement in Turkey, *4th Int. Conference on Gender Studies Conference Proceedings: Vol. I* içinde, Famagusta: Eastern Mediterranean University Press, s.19-26.
- Alkan, A. (2015), Toplumsal Cinsiyet ve Kent Planlaması, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 54 (4), s.1-29.
- Bulut, G. (Der.), (2010), *Tekel Direnişinin Işığında Gelenekselden Yeniye İşçi Sınıfı Hareketi*, (2. Baskı), Ankara: Notabene.
- Donovan, J. (2010), *Feminist Teori*, (6. Baskı), Bora, A., Ağduk Gevrek, M. & Sayılan, F. (Çev.), İstanbul: İletişim.

- Ecevit, Y. (2010), Kentsel Üretim Sürecinde Kadın Emeğinin Konumu ve Değişen Biçimleri, Şirin Tekeli (Ed.), **1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar** içinde, (s. 105-114), İstanbul: İletişim.
- Engels, F. (2015), **Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni**, (17. Baskı), Somer, K. (Çev.), Ankara: Sol.
- Federici, S. (2014), **Caliban ve Cadı – Kadınlar, Beden ve İlksel Birikim**, (2. Baskı), Karakaş, Ö. (Çev.), İstanbul: Otonom.
- Fişek, K. (2012), **Yönetim**, (4. Baskı), Ankara: Kilit.
- Foucault, M. (2011). **Özne ve İktidar** (3. Baskı), Ergüden, I. & Akınhay, O. (Çev.), İstanbul: Ayrıntı.
- Gullickson, G. L. (2015), **Komün'ün Asi Kadınları**, Bereketli Zafeirakopoulos, İ. (Çev.), İstanbul: Yordam.
- Günindi Ersöz, A. (2015), Özel alan / Kamusal Alan Diktonomisi: Kadınlığın "Doğası" ve Kamusal Alandan Dışlanmışlığı, **Sosyoloji Araştırmaları Dergisi**, vol. 18, no. 1, s. 80-102.
- Jarvis, H., Kantor, P. & Cloke, J. (2015), **Kent ve Toplumsal Cinsiyet**. Temurtürkan, Y. (Çev.), Ankara: Dipnot.
- Kaplan, T. (1982), Female Consciousness and Collective Action: The Case of Barcelona, 1910-1918, **Journal of Women in Culture and Society**, vol. 7, no. 3, s. 545-566.
- Mies, M. Bennholdt-Thomsen, V. & Von Werlhof, C. (2014), **Son Sömürge: Kadınlar**, (2. Baskı), Temurtürkan, Y. (Çev.), İstanbul: İletişim.
- Neocleous, M. (2015), **Sivil Toplum Yönetmek**, (2. Baskı), Ahıska, B. (Çev.), Ankara: Notabene, s. 173-238.
- Özar, Ş. (2012), Türkiye'de 1980 Sonrası Dönemde Kadın Emeği ve İstihdamı Politikaları: Kadın Hareketi, Sendikalar, Devlet ve İşveren Kuruluşları. Ahmet Makal & Gülay Toksöz (Ed.), **Geçmişten Günümüze Türkiye'de Kadın Emeği** içinde (s. 266- 304), Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi.
- Özbay, F. (2010), Kadınların Ev İçi ve Ev Dışı Uğraşlarındaki Değişme, Şirin Tekeli (Ed.), **1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar** içinde, (s. 115-139), İstanbul: İletişim
- Rowbotham, S. (1994), **Kadınlar Direniş ve Devrim**, Şarman, N. (Çev.), İstanbul: Payel.
- Saygılıgil, F. (2011), Novamed Grevini Hatırlamak, **Feminist Politika**, 9 (Kış), s. 4-5.
- Sayılan, F. & Türkmen, N. (2010), Tekel Direnişi – Ekmek ve Gül, Gökhan Bulut (Ed.), **Tekel Direnişinin Işığında Gelenekselden Yeniye İşçi Sınıfı Hareketi** içinde, Ankara: Notabene.

Emeğin Savusunusundan Kentin Savunusuna:
Kadın Direnişlerinde Beden-Emek-Kent Diyalektiği

Smith, S. (2011), *Kadınlar ve Sosyalizm*, Bilen Eratalay, E. (Çev.), İstanbul: Yordam.

Yapar Gönenç, A. (2006), Fransa'da ve Türkiye'de Kadın Hareketleri, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, vol.27:1, s. 63-84.

<http://bianet.org/bianet/emek/113581-desa-direniscisi-emine-arslan-odtu-deydi>

<http://www.birgun.net/haber-detay/hatirlamak-onemli-pierburg-kadin-grevi-82258.html>

GEÇMİŞTEN ÖĞRENMEK: 1950-80 DÖNEMİ ANKARA’SINDAN KADINLARIN KENT DENEYİMLERİ BİZE NE ANLATIYOR?¹

Yrd. Doç. Dr. Selda TUNCER

Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

Her şeyden önce, bu sempozyumun düzenlenmesinde emeği geçen herkese çok teşekkür ediyorum. Çünkü ben bu çalışmaya başladığımda -bir 10 yıl olmuş, bitireli 3 yıl oldu diyelim; yakında umuyorum kitap olarak yayınlanacak- gerçekten, herhalde kent ve toplumsal cinsiyet alanında, bir-iki kişi hariç, doğru dürüst bir çalışma yoktu. Bugün bu konu üzerine çeşitli paneller düzenleniyor. Ama özellikle mekanın hem uygulayıcısı, hem düzenleyicisi olarak aktif rol oynayan bir kuruluş tarafından düzenlenmesi, akademide yer alan biri olarak benim için çok daha önemli. Bir arada olduğumuz için çok memnunum.

Burada yapacağım sunumun, ilk oturumlarda yapılan kamusal mekan ve toplumsal cinsiyet tartışmalarıyla oldukça bağlantılı olduğunu düşünüyorum. Biraz oradan hareketle, çok kapsamlı yapmış olduğum bir çalışmanın çok küçük bir kısmını sunacağım size. Araştırmam kapsamında 1950-80 döneminde gençliğini geçirmiş farklı kuşaklardan toplamda yaklaşık otuza yakın kadınların kent ve kamusal mekan deneyimlerine ilişkin çok çeşitli konularda uzun saatler süren görüşmeler yaptım. Bu sunumda özellikle bu sempozyumun konusuyla ilişkili olacak şekilde küçük bir kısmını paylaşacağım sizinle. Çünkü benim bu araştırmayı yaparken karşılaştığım en önemli sıkıntılardan biri -hâlâ

1 Bu metin, sempozyumda yapılan sunumun deşifresinin, yazar tarafından düzenlenmesi sonucu oluşturulmuştur. Konuyla ilgili daha fazla bilgi için sunum kapsamında anlatılan doktora çalışmasına bakılabilir: Selda Tuncer, "Going Public: Women's Experience of Everyday Urban Public Space in Ankara Across Generations Between 1950-1980," Yayınlanmamış Doktora Tezi (Ankara: Middle East Technical University, 2014). Ayrıca bu tez çalışmasına dayanarak Türkçe dilinde yazılmış iki makale bulunmaktadır: "Kadınlar Sokağa Çıkınca: 1950-80 Ankara'sında Kadınların Gündelik Kamusal Mekan Deneyimleri," *Toplumsal Tarih Dergisi* 269 (Mayıs 2016): 57-61; "Dışarı Çıkmak: Özelden Kamusala Feminist Bir Saha Hikâyesi," *Moment Dergi* 2.2 (2015).

da ben bunun çok geçerli olduğunu düşünüyorum-, mekan ve cinsiyet mev-
zusunda birbiriyle ilişkili olması gereken iki ayrı literatürün birbirinden çok ay-
rışmış halde olmasıydı. Bunlardan biri, şehir-bölge planlama, mimarlık vb
alanlarda yapılan çalışmaları, diğeri ise sosyoloji ve antropoloji gibi disiplinle-
rin başını çektiği sosyal bilimler alanındaki çalışmalar. Türkiye açısından bu iki
literatüre genel olarak baktığımızda, sosyoloji ve antropoloji alanlarındaki ça-
lışmaların en büyük eksikliği, mekanı bir araştırma birimi olarak yeterince ele
almamasıydı. Bu konuda sosyologlar olarak en çok ilgilendiğimiz nokta, mekan
açısından kullanıcı deneyimleriyken, toplumsal cinsiyet bağlamında da ataer-
kil ilişkiler ve bunların kullanıcı deneyimleri bağlamında nasıl gerçekleştiğidir.
Şehir-bölge planlamada ise daha çok mekanın organizasyonu, düzenlenmesi,
planlanması ağırlıklıydı ve ataerkil ya da erkek egemen sistemin izdüşümlerini
inceleme genelde bu bağlamda yapılıyordu. Oysaki, ikisi hakikaten bir madal-
yonun iki yüzü gibi. Benim tezim de böyle, sürekli, bu iki literatürün arasında
kendi çalışmamı nasıl konumlayabilirim ve iki tarafın sorularını bir araya nasıl
getiririm sorularıyla geçti. Çünkü iki taraf da kendi içinde çok büyük bir öbek,
ve kendine özgü bir inceleme alanına sahip. Burada özellikle altını çizmek ist-
tediğim nokta, toplumsal cinsiyet ve mekan ilişkisi üzerine çalışırken, farklı di-
siplinlerden gelişerek ayrılmış olan inceleme alanlarını yan yana daha çok
düşünmemiz, ve bu bağlamda her birinin kendine özgü yöntemleri ve soruları
üstüne daha çok ilişkisel bir düzelemde tartışmamız gerekiyor.

Şimdi ben bu sunumda, hazır şehir bölge planlamacıların ağırlıkta olduğu bir
etkinlikteyiz, biraz daha şehir-bölge planlama alanındaki eksik olan ya da ön-
celikli problem olmayıp gözardı edilen kısımların üzerinde durmaya çalışıca-
ğım. Araştırmamın bulgularını anlatmaya geçmeden önce, önemli bir noktanın
altını çizerek bir çerçeve kurmak istiyorum: Ataerkil ilişkiler dediğimizde, yani
bütün bu toplumsal ve kültürel ilişkilerin düzenlediği bir sistemden bahsed-
yoruz ve bu sistemin içinde hem mekanın düzenlenmesi hem de kullanımları
yer alıyor. İşte bu noktada, kadınların mekansal deneyimleri çalışıyorsanız ve
özellikle de kadın ve kamusal mekan arasındaki ilişkiyi anlamak istiyorsanız,
ataerkil sistemden kaynaklanan ilişkileri gözardı etmenin ciddi anlamda bazı sı-
kıntıları var. Yani bunu yeterince odağa almadığınızda, kadın ve kamusal mekan
arasında tarihsel olarak kurulmuş süregelen karmaşık ilişkiyi kapsamlı bir şe-
kilde anlamak imkansız hale gelir.

Bu alanda en çok yapılan yaygın hatalardan biri -sadece Türkiye'de değil, ya-
bancı ülkelerde de sıklıkla karşılaşılabileceğiniz bir şey- genelde kamusal mekan
üzerine bir çalışma yapılırken, belirli bir kamusal mekan seçilerek kadınların
bu mekanları nasıl kullandıklarını üzerine yoğunlaşıyor, yani o mekanlarda

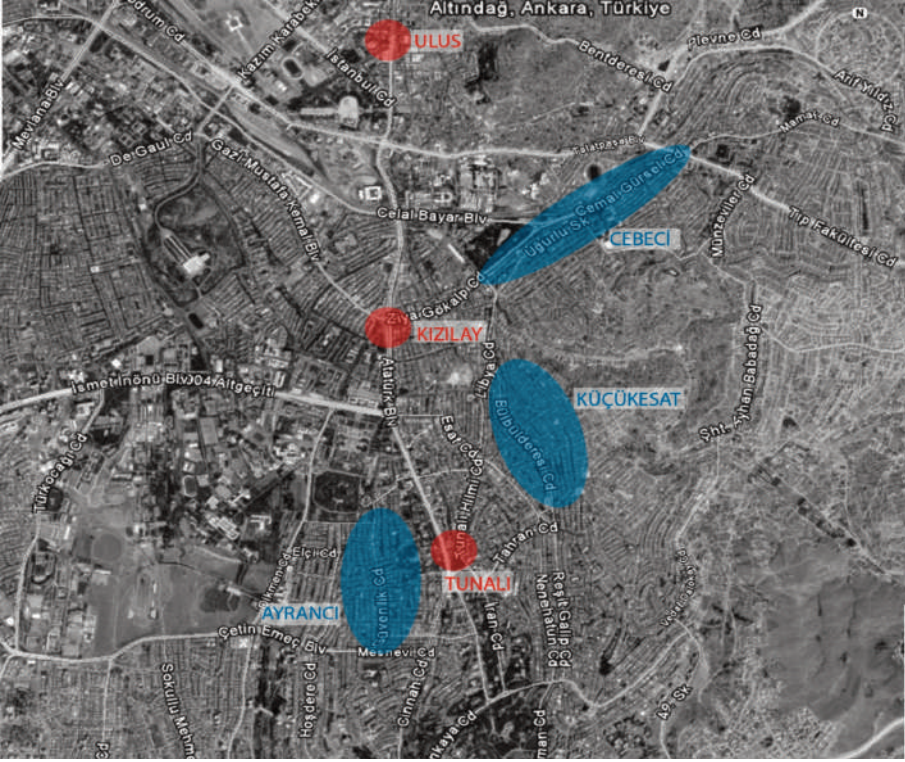
neler yaptıklarıyla sınırlı kalınıyor. Yani şöyle düşünün: Kamerayı bir yere koyup, kadrajın aldığı kadarını göstermek gibi. Oysaki kadının kamusal mekan deneyimi dediğimiz şey bunun çok ötesinde. Çünkü deneyim çok geniş bir kavram, özellikle vurgulamak istiyorum, kamusal mekan pratiği ya da kullanımı bahsetmiyorum; kamusal mekan deneyimi, bunları da içine alan çok boyutlu, çok katmanlı bir alana işaret ediyor. Benim doktora çalışmamın en temel argümanlarından biri şuydu: Kadının kamusal mekan deneyimi evden çıkmayla başlar; daha evin kapısında, eşikte kadının kamusal deneyimi başlar. O sürekli kullandığımız özel ile kamusalın analitik ayrılmaları, aslında gerçek hayatta birbirinin ilişkisidir dediğimiz şey böyle bir mevzu. Ve bu yüzden de, sorgulamaya bu evden çıkış kısmından itibaren başladığımızda, karşınıza büyük bir ataerkil normlar, kültürel değerler toplamı gelir. Çünkü çıkışın kendisi, evden çıkışın kendisi hiçbir zaman basit olamayacak bir şeydir kadın için. Erkekten farklı olarak, kadının çıkışının kendisi bir mücadeledir. Kamusal mekan deneyimini bununla birlikte düşünmek gerekiyor.

Ve buradan hareketle kadınların deneyimlerini evden çıkışlarıyla başlatınca, şüphesiz erişim ve ulaşım konusu önemli. İlk oturumda epey sunum vardı, ama genelde gözlemlediğim ulaşım meselesini hep böyle ayrı bir şeymiş gibi alıyorduz. Oysaki benim çalışmamda hep gördüğüm bir husus, ulaşım deyince izin almanızdan tutun da, o mekana gitmenizi, onu kullanma biçiminizi her şeyi kapsayan bir şey. Kamusal mekan deneyiminin bir parçası yani. Oradan bunu çıkarıp resmin geri kalanıyla ilişki kurmadan tek başına incelemek ciddi sıkıntılar içerir. Bununla ilgili daha birçok noktayı anlatabilirim, ancak burada süremiz kısıtlı, bu yüzden çok detaya giremiyorum.

Bu arada saha çalışmamı anlatmaya geçmeden şunu belirteyim: Sunumda kullandığım fotoğrafların büyük bir kısmı görüşmecilerin fotoğrafları; görüşmecilerimin bir kısmıyla fotoğraf görüşmesi de yaptım ek olarak, ayrıca gündelik hayata ilişkin fotoğrafları yer aldığı çeşitli arşivlerden de yararlandım.² Alan araştırmamı yürütmek için üç mahalle seçtim; Küçüksat, Cebeci ve Aşağı Ayrancı. Cebeci diyorum, ama bölge olarak düşünün, Kurtuluş, Demirlibahçe'yi de içine alıyor örneğin. Bunların üçünü de Ankara'nın geleneksel orta sınıf mahalleleri olarak tanımlayabiliriz. Dönemin mahalle özelliğini iyi yansıtan, hala bunun izlerini aşağı yukarı bugün bir şekilde taşıyan mahalleler. Bunları seçme nedenimde etkili olan diğer faktörse şehir merkezlerine yakın mahalleler olması. Bu haritayı gösterme nedenim de, Ankara'da şehir merkezinin kuzeyden güneye doğru 1950'lerden sonra şehrin dönüşümüne

2 Bu yazıda kullanılan fotoğraflardan görüşmecilere ait olanların dışındakiler, Eski Ankara Fotoğrafları adlı facebook grubundan alınmıştır, <https://www.facebook.com/groups/EskiAnkaraFotoğraflari/?fref=ts>

paralel olarak kaymasını çok iyi yansıtmaları. Yani şehir merkezinin Ulus'tan Kızılay'a kayması ve daha yakın dönemde alt merkez olarak Tunalı'nın ortaya çıkmasına paralel olarak mahallelerin de kaydığı söylenebilir. Örneğin, görüşmecilerimin yarısı Cebeci'den, daha doğrusu önce Hamamönü'nden Cebeci'ye, sonra Küçükesat ve/ya Aşağı Ayrancı'ya taşınmış.

Çalışmamda genel olarak bu mahallelerde yaşamış olan kadınların üç ölçekte kent deneyimlerine ve kamusal mekanlarla ilişkilerine baktım. Ama en başta belirttiğim üzere, hareket noktam kadınların evden dışarı çıkışıydı. Kadınlar sokağa nasıl çıkıyor ve kent kamusal mekanlarını nasıl deneyimliyor bu dönemde? Şüphesiz bu noktada, özel olarak niye bu dönemi çalıştığım sorusu akla gelebilir. 1950-80 dönemi, her ne kadar şimdi biraz bu konuda çalışma yapılmaya başlasa da- Türkiye kentleşme tarihinde, özellikle de Ankara bağlamında Cumhuriyet'in başkenti olmasından dolayı, erken dönem çalışmalarının popülerliğinin karşısında hep gölgede kalmıştır. İlginç bir şekilde, 1980 darbesi sonrası gerçekleşen yapısal dönüşümlerle birlikte Ankara üzerine yine çalışmalar artmaya başlar. 1950-80 dönemi ise arada böyle gölge gibi duran bir

dönem olarak kalmış desek yanlış olmaz. Hele gündelik hayat çalışıyorsanız, gerçekten iğneyle kuyu kazmak gibi bir şey çünkü yararlanabileceğiniz çok ama çok az kaynak yok. O yüzden de bir örtüyü kaldırmak gibi bir şeydi benim için bu çalışmayı yapmak.

1950-80 döneminde Türkiye tarihi açısından oldukça önemli dönüşümler yaşandığı için bu döneme ilişkin bir sürü şeyini anlatabilirsiniz, ama bizim tartışmamız açısından kentsel gündelik hayat araştırmanın temeli oluşturuyor. Bunu o dönemde yaşayan kadınların deneyimleri üzerinden incelemek istediğim için, gençliklerini bu otuz yıllık dilimde geçirmiş kuşaktan kadınlarla görüştim. İlk kuşağım 65-75 yaşındaydı görüşme yaptığım sırada, yani gençlikleri 1950-60'lı yıllarda geçmişti. İkinci kuşağım ise 40-55 yaş aralığındaydı, yani gençlikleri 1970-80'li yıllara tekabül ediyor. Kuşakları belirlerken çok temel olarak şöyle ayırdım denebilir: 1950 öncesi ve sonrası doğanlar olmak üzere birbirini takip eden iki kuşak kadın.

İlk kuşağım 50-60'larda gençliği geçenlerin çoğu kız enstitüsü ya da akşam sanat okulu mezunuydu. Bu kadınların büyük bir kısmı gayet o dönem için oldukça eğitilmiş, vasıflı olmalarına rağmen çalıştırılmamış; çoğu evde çalışmış, en çok da terzi yapmış. Yani çalışmışlar ama ev dışında ücretli işe çok katılmamışlar. Aralarında bir tanesi üniversite mezunu vardı; onun dışındakilerin çoğu enstitü eğitiminden sonra evlendirilmiş, ne aileleri ne eşleri çalışmalarına izin vermemişti. Görüşmelerde, işe girmek ve dışarda çalışmak için verilen mücayelerle ilgili anılara sıklıkla rastladım.

İkinci kuşak ise genelde üniversite mezunu, hatta aralarında yüksek lisans-doktora yapan var, neredeyse hepsi profesyonel meslek sahibi. Sosyo-ekonomik durumları için genel olarak orta sınıf diyorum, ama kendi içinde farklılaşmalar var, epey heterojen bir resim çıkıyor; ama burada altını çizmemiz gereken nokta geleneksel orta sınıf olmaları, yani devlete bağlı gelişmiş bir orta sınıftan bahsediyorum; bu ikinci kuşak da devlet eğitimi olarak sınıf atlamış ve annelerine göre çok daha bağımsız, ekonomik özgürlükleri olan kadınlar olmuş. Şüphesiz bunda dönemin Cumhuriyet reformlarıyla başlayan ve bu yıllarda daha da gelişen ve yaygınlaşan seküler eğitim ideolojisinin etkisi kaçınılmaz. Ayrıca, ikinci kuşak kadınların arasında dönemin politik atmosferine bağlı olarak sol harekete dahil olmuş epeyce kadın bulunmasının yanısıra sonraki dönemlerde feminist ve/ya kadın hareketinde katılan bir kaç kadın da vardı.

Görüşme yaptığım kadınlarla ilgili belirtmem gereken son bir husus daha var; bu iki kuşak kadınların arasında anne-kız çiftler de var. Görüşmeleri yaparken eğer mümkünse, önce ilk kuşak kadınlarla ve sonrasında varsa ve kabul eder-

lirse kızlarıyla yaptım; böylelikle, kuşaklar arası değişim ve geçişleri anne-kız ilişkisi üzerinden de takip etme şansım oldu.

Kadınların kamusal mekan deneyimlerini anlatmaya geçecek olursak, analizi temel olarak ev, mahalle ve kent olmak üzere üç ölçek üzerinden yaptım; bu sunum kapsamında özellikle mahalle ve kent deneyimine odaklanmaya çalışacağım. Bu üç ölçek zaten bize kamusal ve özellik üzerine önemli bir skala veriyor, evin en özelinden şehrin en kamusalına kadar. Aslında bu şekilde ölçeklere ayırma tamamıyla analitik bir ayırım; gündelik hayatta ev, mahalle ve kentsel ölçek sürekli iç içe geçmiş şekilde deneyimleniyor. Çok genel bir şekilde ifade edecek olursak; bunların arasında evi özel alan, mahalleyi ingilizcede çoğunlukla semi-public diye tanımlanan yarı kamusal, ve kenti de kamusal olarak tanımlayabiliriz. Ama aslında pratikte deneyimlere bağlı olarak, bütün mekanlar kullanım şekline göre kamusal ve özel olma hali değişebiliyor. Mahallenin içine girdiğinizde, özel alanlar olduğu kadar kamusal alanlar da var; ve en önemlisi bunlar tanımlarla sabit ve değişmez değil, gündelik pratiklerle kamusal ve özel olma nitelikleri ve dereceleri yeniden belirleniyor. Örneğin, bir mahallenin duvarı cinsiyete göre, kamusal mekanın çok rahat tartışılacağı mikro düzeydeki bir mekan olarak düşünülebilir. Mahallenin genç delikanlıları için sıradan bir buluşma noktasıyken, genç kızlar için uygunsuz yer olarak tanımlanabilir; ancak bu sınırlar gençler tarafından eğilip bükülebilir ya da tümünden başka bir şekle sokulabilir. İşte tüm bunları anlayabilmek için mekanları kullanan aktörlerin gündelik pratiklerine yakından bakmak gerekir. Yani etkinlikler, ilişkiler, eylemler, bir mekanın ne kadar kamusal, ne kadar özel olduğunu gösterir bize. Kent ölçeğinde ise, kuşkusuz kent merkezi çok önemli; ama kadınların kendi mahallesi dışında gittiği diğer semtler de kent deneyiminin bir parçası onlar için, dışarı çıkma anlamında.

Cumhuriyetin erken döneminden sonra, 1950-80 arasındaki dönemin en önemli özelliklerinden biri, Türkiye'de olgunlaşmaya başlayan bir modernleşme deneyimi. Bu konuda yapılmış çoğu çalışmada göreceğiniz gibi, 1960'lar, 70'ler demokratik özgürleşme hareketlerinin olduğu, kadınların seküler eğitime katıldığı, seküler hayat tarzının çok daha ön plana çıktığı, ve 70'lerle birlikte sol hareketin de etkili olduğu kamusal alana, sokağa çıkma talebinin, arzusunun yüksek olduğu bir dönemden bahsediyoruz. Toplumun bütün katmanlarında görülen talep, şüphesiz kadınların sokağa çıkması ve kent hayatına katılmasında etkili oluyor.

Ancak buna rağmen, bu döneme daha yakından baktığımızda, gündelik düzeyde hâlâ çok ciddi düzeyde ataerkil baskı ve denetim mekanizmalarının her alanda nasıl bütün her şeyi etkilediğini görüyoruz. Benim çalışmam tam da

bunu ortaya çıkardı diyebilirim. Burada Cumhuriyet'in planlanmış, modern kent kültürünün oluşturulması için uğraşmış bir şehirden bahsediyoruz. Yani çalışmamın konusunun Ankara olması tesadüfi değildi bu çalışmada, modernleşmenin olgun döneminde kent hayatı ve kültürüne bakmak için başkenti özellikle seçtim. Ve araştırmamın sonucunda şunu diyebilirim ki Cumhuriyet'in kurduğu modern kamusal alan aslında bir aile kamusalılığı. Kadınların kamusal alana girebilmesinin koşullarından en önemlisi bu ve kadınlar ile erkeklerin bir arada seküler hayatı yaşadığı alan da aile kamusalılığı. Çünkü kadınların ev dışında gittiği yerleri ve bu yerlere nasıl, hangi koşullar altında gittiklerini inceleyecek olursanız, karşınıza her şeyden önce çıkacak olan bir aile kamusalılığıdır. Görüşmelerde piknik başta olmak üzere sıklıkla bahsedilen buluşma mekanları ve boş zaman aktivitelerinin ortak özelliği ailece gidilen ve yapılan şeyler olmasıydı. Görüşmecilerden ve çeşitli arşivlerden seçtiğim bu fotoğraflarda bunu rahatlıkla görmek mümkün. İşte bunların başlıcalarını söyleyecek olursak, Atatürk Orman Çiftliği, Gençlik Parkı, Çubuk Barajı ve çeşitli aile çay bahçeleri ve aile gazinoları denilebilir. İsimlere dikkat ederseniz zaten daha baştan ne amaçla ve kimlere yönelik yapıldığını ele veriyor; yani sadece kullananların tercihi değil, aynı zamanda kurumsal düzeyde gündelik mekanın düzenlenmesi ve planlanması da aile kamusalığının oluşmasına hizmet ediyor.

Ancak bununla beraber bu konuda üzerinde durmamız gereken çok önemli başka bir nokta var; kadınların aile dışında tek başına, hele de ilk kuşakta, bir yere gitmesi çok zor, neredeyse imkansız. Yani aile kamusalılığı derken sadece istenerek, gönüllülük üzerine kurulu bir kamusal kültürden bahsetmiyoruz; kadının hiçbir şekilde aileden bağımsız bir birey ve onun dışında kendine ait bir hayatı olma ihtimali ve buna dair bir varsayım yok burada. İkinci kuşakta, yani gençliği yetmişli yıllar ve seksenlerin başında geçmiş kadınlarda bile aileden bağımsız çıkmak ve arkadaşlarla dışarda vakit geçirmek ancak üniversitede yavaş yavaş başlıyor; asıl rahatlama ise ancak evlilikle birlikte mümkün oluyor. Şimdi şöyle bir durum var, genelde bu dönemle ilgili okuduğumuz, dinlediğimiz anlatılar çok özgür ve rahat bir dönem olduğu üzerine kurulu, hele şu an yaşadığımız dönemle karşılaştırılınca bu çok daha belirgin hale geliyor. Fakat, tarihsel çalışmalar, geçmiş dönemler üzerine çalışırken aslında bize ne nostaljiye kapılmanın, ne de çok böyle sert bir eleştirelilik benimsemenin doğru olmadığını ve bunun yerine daha serinkanlı analitik bir bakış geliştirmek gerektiğini hatırlatıyor. Bu tür bir yaklaşımdan hareketle 1950-80 dönemine baktığımızda, aslında toplumsal ve politik açıdan görece demokratik ve rahat bir dönem olsa da gündelik hayatın her alanında ataerkil ilişkilerin ne kadar etkili olduğunu ve bunun kadınların kent hayatına katılımı, kamusal mekanları deneyimlemesinde ne kadar belirleyici olduğunu gördüm.

“Bak biz mesela yazın bizim orda aile bahçesi vardı, gazino. Aile bahçesi, vardı Cebeci Dörtüyl Aile Bahçesi vardı. [...] çok sık aile bahçesine giderdik akşamları, bütün ev olarak ev hani aile olarak değil bütün evin halkı olarak o aile bahçesine gidilirdi, sık sık mesela haftada bi kere, işte 15 günde bi kere veya ı çok sanatkar Müzeyyen felan gelirse haftada iki kere. [...] ondan sonra şey Gençlik Parkı'nda ekseriye unutuyorum isimleri aklımda kalmıyo Zeki Müren'in falan konserleri oldu mu çok sık giderdik... **(Hikmet, 1. Kuşak)**

“Yani öyle kendi başıma bi yere gitmek bilmem ne falan hiç öyle bi şey olmadı. (...) yani öyle biz sinemaya gidicez bilmem ne öyle olaylar filan yoktu yani o devirde. Sinemaya gidersek ailecek yani ailecek dediğim o zaman Hülya Koçyiğitler bilmem neler ağlamalı zırlamalı filimler vardı (gülüyor) annem de giderdi yani öyle giderdik.” **(Ferda, 2. Kuşak)**

Her biri ayrı kuşaktan farklı kadınlara ait bu iki alıntıya baktığımızda, yukarda bahsettiğim aile kamusalılığı ve bunun sınırlarını görebiliriz. Örneğin, ilk kuşaktan olan Hikmet'in anlatısında aile üzerinden kurulan güçlü bi sosyal hayatın olduğu açıkça anlaşılıyor; burada altını çizerek vurguladığı aile, bütün evin halkından kasit kuşkusuz sadece çekirdek aile değil, yakın akrabalar ve kom-

şuları da içine alan bir toplaşmadan bahsediyor. Ve Hikmet bunu büyük bir keyif ve mutlulukla anlatıyor. Oysaki ikinci kuşaktan Ferda'nın alıntısı, durumun biraz değiştiğinin ipuçlarını veriyor. İlk iki cümlesinde aileden bağımsız arkadaşlarıyla dışarı çıkmak gibi bir ihtimalin olmadığını, ancak ailecek gidilebileceğini net olarak belirtiyor. İlk kuşakta da bu ihtimal yok ama ikinci kuşak kadar bundan rahatsız değil ve ailecek zaman geçirmekten daha çok keyif alıyor. Fakat, bu demek değil ki baskı ve kısıtlama yaşamıyor ya da bunun farkında değil ve bundan şikayetçi değil; aksine birinci kuşakta kadınlar sokağa çıkış ve kent hayatına katılım konusunda çok yoğun bir baskı yaşıyorlar ve bunu da yeri geldikçe dillendiriyorlar.

Örneğin görüşmecilerin anlattıklarına dayanarak, kadınlar için dışarı çıkışın çok belirgin koşulları var diyebiliriz; işte ailecek ya da herhangi bir aile üyesi, muhtemelen anne veya erkek kardeş, ile gidecek, asla tek başına olmayacak, yabancı bir erkekle karşılaşma ihtimali çok fazla olmayacak, belirli bir saatte, karanlık olmadan veya akşam yemeği saati gelmeden evde olacak. Bu saydıklarım kadınların kent hayatına katılım ve kamusal mekanların deneyimi konusunda belirleyici bir rol oynuyor çünkü bunların hepsi kadınların evden dışarı çıkmasının koşulları.

Dolayısıyla, böyle bir aile kamusalına çıkmaya çalışan ve kendine yer edinmeye çalışan, çoğunlukla da ataerkil bir düzenlemeyle yapıldığı için kamusal alana sonradan eklenmiş ve misafir ya da yabancı konumunda bir kadın deneyimi söz konusu, özellikle ilk kuşak için bu daha da geçerli. İkinci kuşakla kaçınılmaz olarak değişime uğruyor bu durum, tümünden ve bir anda kaybolmasa da sınırlar genişliyor ve esniyor. İkinci kuşaktaki kadınların yüksek öğrenime katılmalarının ve buna bağlı olarak iş hayatına girmelerinin kuşkusuz büyük etkisi var bu süreçte. Özellikle, üniversiteye gitmeleriyle beraber, erkeklerle daha rahat ilişki kurmalarının ve birlikte bir sosyal hayat oluşturma imkanları açılıyor; bu durum, örneğin fotoğraf albümlerinde çok çarpıcı bir şekilde kendini gösteriyor. İlk kuşakta, eşi ve aile üyeleri, yakın akrabalar dışında yabancı bir erkekle fotoğraf bulmak neredeyse imkansızken, ikinci kuşakta erkeklerle birlikte çekilmiş çok sayıda fotoğraf görüyoruz. Bunlar çoğunlukla üniversite yıllarına ait olmakla birlikte, iş hayatında çekilmiş fotoğraflar da var. Bu fotoğrafların üniversite yıllarına ait olması tesadüf değil; ilk kuşağın neredeyse hepsi kız okullarına gitmiş oldukları ve kendi kızlarını da çoğunlukla Ankara Kız Lisesi gibi dönemin eğitim açısından meşhur kız liselerine gönderdikleri için bundan öncesinde erkeklerle bir arada fotoğraf görmek çok zor, olanlar ise istisna düzeyinde kalıyor. Zaten fotoğraflara bakınca kıyafetlerden yetmişli yıllar olduğunu anlıyorsunuz. Bu arada mini eteklerin

moda olduğu yıllar hatırlarsanız ve etek üzerine çok ciddi bir mücadele var, bunu çalışmamda ayrıntılı olarak anlattım.

Zamanım çok kısıtlı olduğu için, buradan hızla mahalle ölçeğindeki deneyimlere geçmek istiyorum. Niye mahalle ölçeği üzerinde durmak istedim burada? Tam da ilk başta belirttiğim bu özel ile kamusalın arasındaki ilişkinin ne kadar hareketli, dinamik olduğu ve sınırlarının çok yoğun biçimde iç içe geçerek her an değişime uğrayabileceğini görmek açısından mahalle çok uygun bir inceleme alanı. Ayrıca, burada odaklanmış olduğu dönem, mahallenin bulunduğu şehirde gündelik hayatı çok belirlediği bir dönem. Mahalle, aynı zamanda hem dayanışma, hem baskı ve kontrolü içinde barındıran bir alan, ve bunları anlamamız için özel ile kamusalın sınırlarının değişen ve geçişken yapısını dikkatle ele almak gerek.

Benim çalışmamda mahalleye ilişkin şöyle bir nokta ortaya çıktı ve bu iki kuşak arasındaki farkı da belirgin bir biçimde ortaya koyuyor: İlk kuşak kadınlar başta da belirttiğin üzere gerçekten evden çıkış için mücadele içindeydi ve buna mahalle alanı da dahildi. Yani mahalle evin hemen devamı olarak düşünülüp rahatça çıkılan, gezilen bir yer değildi. Hele genç kızlık çağında bu durum çok daha etkisini gösteriyor; anne-baba dışarı kolay kolay yalnız göndermezken, mahalledeki komşular da ev dışında denetim ve kontrolü sürdürüyorlardı. Öte yandan, ikinci kuşakta bu durum neredeyse tümünden değişiyor, kadınların mücadelesi evden değil mahalleden çıkış oluyor çünkü mahalle biraz ev gibi, yani evin uzantısı olarak işlev gören bir alana dönüşüyor. Bunu görüşmelerde yaygın olarak karşılaştığım durumları temsilen seçtiğim iki alıntıda açıkça görebiliriz:

“Ablamları annemden yalvar yakar yalvarırdık gidelim bi dondurma almaya diye çıkarmazlardı bizi yalnız yani ... ıı misal annem de nolur derdik ablamları ikimiz üç yaş var aramız bi gidelim Akman’dan dondurma alıp gelelim derdik, işte ben on yedi yaşındaydım o da on dokuz yaşındaydı, hayır gidemezsiniz derdi annem nasıl yalvar yakar böyle... **(Sevim, 1. kuşak, Küçükkesat)**

“Ortalık çok rahattı. Sokaklarda büyüdük yani biz. Sürekli sokakta oynardık, okula kendimiz giderdik. Kendimiz gelirdik.” **(Esra, 2. kuşak, Aşağı Ayrancı)**

Burada ilk alıntıda dikkat ederseniz, ilk kuşak örneğinde mesela mahalle içinde bir dondurmacıya gitmek için bile 17 yaşında iki kız kardeş evden çıkamıyor; ve Sevim sözlerinde açıkça görüldüğü üzere, çıkmak için büyük bir izin alma uğraşı var ve kurallar gerçekten keskin olduğu için alamıyor. Ama ikinci kuşakta buna karşın mahalle sınırları içinde bir rahatlama görüyoruz. İkinci alıntıda “sokaklarda büyüdük” ifadesi bunun en açık göstergesi olarak okunabilir. Bunu bu kuşaktan çoğu kadın söylemiş olduğunu belirtmek isterim. Burada şunu görüyoruz bir bakıma, özeline kamusal doğru genişlemesi, yani bir mahallenin de ev gibi olması, en azından belli ölçülerde, söz konusu. İkinci kuşaktan bir başka kadın Gülay, büyüdüğü mahalle olan Aşağı Ayrancı’yı anlatırken, “kocaman bir ev gibiydi” demişti. İşte herkesin birbirini tanıdığı, mahallelinin bir kısmının akraba ve çoğunun ise arkadaş olduğu, az sayıda aracı bulunduğu güvenli bir alandan bahsediyor.

Bu bizim tartışmamız açısından bence çok önemli bir nokta. Çünkü o dönemde mahallede çok çeşitli aktiviteler bulunmakta, özellikle yazları daha da belirginleşen hareketli bir sosyal hayat var; sinema salonları, açık hava sinema gösterim yerleri, parklar ve çay bahçeleri gibi ve tabii çocukların oynaması için daha apartman yapılmamış boş araziler ve yoğun trafiğin olmadığı sokaklar.

Yani bugünden bakıldığında oldukça hareketli, özellikle kadınların alanını hanım lokalleriyle sınırlandırılmaya çalışıldığını düşünürsek. Ama bu anlattıklarım tabii ki mahalle hayatının sadece olumlu yanları. Başta da bahsettiğim gibi bu kollektif hayatın bir de öbür yanı var. Mahalle hayatı, anonimliğe çok az ve hatta çoğu zaman hiç imkan tanımadığı için büyük bir kontrol, baskı ve denetim alanına da kolayca dönüşebiliyor. Özellikle ilk kuşaktaki kadınların anlatılarında bunu çok keskin şekilde yaşadıklarını görüyoruz. Erken yaşta kocasını kaybetmek, boşanmış olmak, genç kadın olmak, bunların hepsi kontrol ve denetim altında tutulması gereken özel kadınlık durumları olarak görülüyor. Örneğin farklı kuşaktan kadınların alıntılarına bakacak olursak aşağıda bunların örneklerini görebiliriz:

“Eskiden kocan ölmüş dul musun biraz da göze geliyo fazla, öyle bi kere gitsen bi alışverişe gittin icap etti di mi başka sokaktan giderdim ki aynı bu bayan niye han... Tanırdı herkes tanırdı çünkü bilirlerdi... **(Saime, 1. kuşak, Cebeci)**

“Babaannem bana şey derdi, yani “bir sokak aşağıda vedalaş gel, bak böyle böyle diyolar, laf verme şunların ağzına”, derdi. (...) o beni tembihlerdi, hani erkek arkadaşlarınla yürüyorsan bir sokak aşağıda vedalaş (gülerek), mahalleye normal gir, diye.” **(Gülay, 2. kuşak, Aşağı Ayrancı)**

İlk kuşaktan Saime mesela, mahalle içinde aynı gün iki kez çıkmak durumundaydı söz olmasın diye aynı yoldan gitmediğini söylüyor çünkü kocasını genç yaşta kaybetmiş. Görüşmelerde bu tür durumlara dair örnekler çoktu. Yani bunlar istisna örnekler değil, özellikle yaygın olanların arasından seçtim.

Bir sonraki alıntıya dikkat ederseniz, ikinci kuşakta bu kurallarda biraz yumuşama olduğunu söyleyebiliriz. Mesela babaanne uyarıyor, komşuların laf etmemesi için önlem olarak taktik veriyor torununa; işte o da eve gelirken erkek arkadaş varsa bir sokak öncesinde ayrıl ki komşular görmesin. Zaten ikinci kuşağın mahalle sınırları içindeki en çok tartışma konusu erkeklerle birlikte vakit geçirme, oyun oynama vb. Burada ayrıca baba otoritesi mühim, özellikle onun görmemesine dikkat ediliyor. O yüzden baba işten gelene kadar gibi görünmez bir kural var; baba geldiği anda içeride olmalılar. Bana ikinci kuşaktan görüştüğüm bir kadın şunu demişti; “Jargon buydu.” Yani mahalledesiniz, baba gelene kadar belli ölçülerde ne yaparsan yap, özellikle erkeklerle çok görünme ama genelde anneler tanıdık komşunun çocuğuydu idare ediyor. Bu anlamda mahalle bağlamında gerçekten ev alanının genişlemesi gibi bir durum söz konusu. Bu kontrol ve denetim mekanizmalarının olması, özel alanın daha ağırlığı olduğunu gösteriyor. Yani anne baba değil sadece, komşu da kontrol ediyor örneğin.

İkinci kuşakta da esnemeler olsa da bu tür kontrol mekanizmalarının etkisinin sürdüğünü söyleyebiliriz. Bu durum özellikle boşanmış kadınların anlatılarında öne çıkıyor. Burada bir noktayı belirtmem gerek, boşanma olayı sadece ikinci kuşak kadınlarda görülürken ilk kuşakta hiç boşanmış kadın yoktu görüşmecilerimin arasında. Genelde, boşanmış kadınlar, hele de çocukluysa, ailesine ve özellikle de annelerine yakın olmak için kendi mahallelerine dönmeyi tercih ediyor. Özellikle Aşağı Ayrancı ve Küçükesat mahallelerinde buna dair örnekler epeyce vardı. Görüştüğüm kadınlar, daha önce büyüdükleri mahalle olduğu için çoğu insanı tanıdığını ve mahallelinin birçok konuda, hele de çocuk bakımı, eğitimi hususunda çok yardımcı olduğunu söyledi. Bu anlamda bir dayanışma alanının varlığından söz edebiliriz; ve kuşkusuz hem çalışan hem de tek başına çocuk bakmak durumunda olan kadın için, kendilerinin sözlerinde ifade ettiği gibi, bu çok önemli bir destek. Ancak, bu mahalle hayatının sunduğu dayanışma ve destek ağının hep bir koşulu ya da sınırı var. Burada unutmamak gerekir ki ikinci kuşak kadınlar daha bağımsız ve aralarında feminist kadınlar da var. Aşağıdaki alıntılarda görüülen kadınların mahalleye ilişkin anlatılarında, yaşadıkları durumu avantajları ve dezavantajlarıyla açıkça ortaya koyduğu görülüyor:

“Bir gün kuruyemişi bana onu dedi, Esra hanım dedi size giren çıkan belli, biz sizi iyi tanıyoruz. Yani beni sevdi o anlamda, ben biraz femme fatale bir tip olsaydım belki bu kadar yardımcı olmazlardı, (gülüyor) ondan eminim yani.”
(Esra, 2. Kuşak, Ayrancı)

“Bir taraftan rahatsız, güvenlik alanındasın, bildiğin kişiler, en azından tehlikenin nerden geleceğini biliyorsun ama bir taraftan hayatına çok karışıyorlar.”
(Gülay, 2. Kuşak, A.Ayrancı)

Esra ve Gülay’ın ifadelerine baktığımızda, mahallenin bir güven alanı oluştururken bunun sınırlarının toplumsal cinsiyet normlarına göre nasıl çizildiği açıkça ortaya çıkıyor. Yani güven duygusuyla birlikte hayata karışılması durumu söz konusu oluyor. Özellikle, Esra’nın sözleri bu anlamda, yaşanan durumu çok güçlü bir biçimde özetliyor; mahallelinin kendisini niye sevdiğinin gayet farkında, ve biliyor ki toplumsal normların dışında davranan bir kadın olsa kimse ona bu şekilde yardım etmeyecek. Yalnız bir kadın olduğu için gözetim altında olduğunu bildiği için buna göre hareket ediyor. Bu biraz dar alanda kısa paslaşmalar gibi. Yani her şeyin farkındalar ve buna göre stratejiler üretiyorlar. Yani bir nevi ödül-bedel dengesi kuruluyor mahalle hayatı içinde.

Sonuç olarak, mahalle söz konusu olduğunda belli bir kamusal hayat olsa da bunun dinamikleri özel alanla iç içe geçerek belirleniyor. En önemlisi ise bir şehir hayatının, özellikle merkezlerinin, sunduğu anonimliği vermediği için kamusalığa birçok açıdan sınırlı şekillerde sahip. Bu noktada mahalle üzerine bu eksenle tartışmaya son verip, kadınların kamusal mekan deneyimine dair yine mahalle ölçeğini temel alarak birkaç örnek verip sunumumu bitirmek istiyorum çünkü sürem sonuna geldim.

Kentsel kamusal mekan deyince, bu dönemde en çok mesire yerlerinin yerini şehir parkları ve mahalle çevresi park alanlarının aldığını görüyoruz. Özellikle mahalle çevresindeki park alanları, kadınların günlük hayatında çok önemli bir yere sahip. Hele çocuk varsa, düzenli olarak gidilen ve yeni arkadaşlıkların kurulmasına vesile olan bir yer. Mesela, aşağıda yer verdiğim alıntılarda yer alan Ayten'in verdiği örnek özellikle çok yaygındır. Mahallede aile dışında kadınlar arasında bir arkadaşlık edinebilmek için birimkan sunmaktadır bu parklar. İkinci alıntıda Sinem'in Kurtuluş Parkı örneğinde anlattığı biraz daha doksanlı yıllara tekabül ediyor; spor, yürüyüş vb aktiviteler için parklara gitme biraz daha sonraki dönemlerde başlıyor. Buradaki önemli nokta kadınların aile üyelerinin dışında kendine ait bir network oluşturabilmesi; bu, kadınlar için epeyce önemli bir şey çünkü, ilk kuşakta yoğun biçimde gördüğümüz gibi, kadınların aile dışına özellikle koca, kayınvalide vb üyelerden bağımsız bir alan kurmasının önünde hep engeller var.

“(park) çok vardı yakınımızda. Hemen şöyle yakınımızda, biraz ilerimizde çok yakınımızda parklar vardı. (...) komşularla bile gitmesek annemle filan gidiyorduk, orda tanışıyoduk öyle tanışmış çok arkadaşlarım var, parklarda tanışılmış kaç senelerce evveli senelerce arkadaşlık sürdürdük böyle.” **(Ayten, 1. kuşak)**

“Yıllarca Kurtuluş Parkı'na doğru yürüdüm ııı orda bir çevrem oldu, orda işte herkes minderini getiren jımanstik yapıyor bir grup oluştu. Onlar yemeğe, sinemaya falan da giderler o jimnastik grubu. (...) Her gelen yürüyüş grubu kendine bir grup oluşturdu, ciddi bir network var orda.” **(Sinem, 2. kuşak)**

İkinci vereceğim örnek ise, şu an üzerinde ayrıca çalışmakta olduğum bir alan olan sinemalar. 1950-80 döneminin gündelik kent hayatını bana bir şeyle anlat denilse, aklıma ilk sinemalar gelirdi dersem abartmış olmam sanırım. Gerçekten, bu dönemde sinema herkesin, farklı sınıflardan ailelerin, farklı ekonomik ve kültürel özelliklere sahip insanların en çok gittikleri yerlerin başında geliyor. Bunun en önemli nedenlerinden biri, sinema salonları sadece şehir merkezlerinde olmayıp çok sayıda mahalleye yayılmış durumda; Dışkapı'dan tutun da Cebeci'ye, Esat'tan Bahçeli'ye birçok yerde sinema salonu

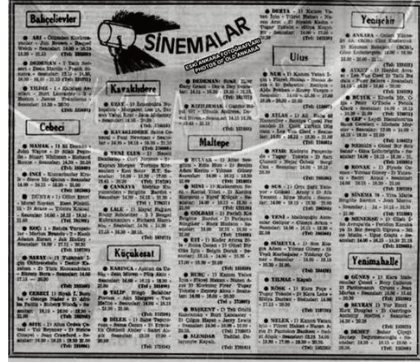
var. Hatta, Cebeci'de öyle çok sinema salonu var ki -maalesef çoğu sonradan düğün salonu veya market oluyor- sinemalar semti denilmeyi hak ediyor. Görüşmelerde, insanların film izlemek için akşamları topluca açık hava sinemasına gittiklerini dinlediğim çok oldu. Ve burada, ilk söylediğim aile kamusalığının izlerini görmek mümkün, tabi ki daha farklı biçimde. Örneğin, gündüzleri aile matinesi oluyor; sadece kadınlar ve çocuklar gidiyor, zaten erkeklerin çoğunluğu işte ya da dışarda. Ama aynı zamanda, akşamları özellikle mahallenin toplanıp gittiği filmler var. Hepimizin en az bir kez izlemiş olduğu *Sultan* filmindeki görüntüler hatırlayabiliriz bu bağlamda. Yani kolektif bir etkinlik sonuç olarak, ama yine de en temelde aile üzerinden şekillendiğini unutmamak gerek, öyle bekar genç bir çiftin el ele gidip izlemesi o kadar rahat olmayacağı kesin. Aşağıdaki birinci kuşaktan kadınların alıntıları, sinemanın gündelik hayatlarında ne kadar önemli bir yeri olduğunu gösteriyor:

“Ulucanlar Aile Bahçesi'nde, şimdiki Sigorta Hastanesi'nde Sakarya Açık hava Sineması vardı. Onun yanında başka bir açık hava sineması vardı, hatta amcan oranın müdürüydü. [...] Bir de bizim evin altında Yıldız Sineması vardı, açık hava sineması. Cebeci Sineması'nın orda İnönü Stadı'nın orda açık hava sineması vardı, kalp hastanesinin orda açık hava sineması vardı. [...] Gece giderdik. Gündüzleri de Cebeci'de kapalı sinema vardı. Orası gündüz bayanlara matinesi vardı. [...] Bir de İnci Sineması vardı Cebeci'de, oraya da giderdik. Gündüz aile matinesi olurdu hep bayanlara. [...] Türk filmleri, yabancı sinema da olurdu. Çarşamba Cuma sadece aile matinesi olurdu.” (*Saadet, 1. kuşak, Cebeci*)

“Bi de bütün mahalle toplanıp iki tane açık hava yazlık sinema vardı. (...) Esat pazarı'nın olduğu yerdeydi. (...) Hemen hemen iki akşamda bir oraya giderdik bütün mahalle toplanırdı ama o zamanda hep gençler otururduk burda işte yakın... dayımlarda böyle bizim ayar kiracılar vardı teyzem de öyle biz öyle toplanıyoduk annemler dayımlar teyzemler, ellerimizde çekirdekler böyle yollara düzülüp açık hava sinemasına gidiyoduk...” (*Hikmet, 1. kuşak, Küçükcesat*)

Fotoğraflardan soldaki Gölbaşı Sineması, dönemin çok popüler sinemalarından biri, farklı mahallelerden insanlar bu sinemaya film izlemeye geliyorlar. Dikkat ederseniz, mahalle sinemalarının programları bile gazetelerde var; ne kadar talep gördüğü buradan bile anlaşılıyor. Sinema bir çok açıdan mühim, her şeyden önce mahalle hayatını canlandıran bir işlevi var. Ayrıca, her ne kadar aileye bağlı olarak ya da kadınlara özel homo-sosyal bir şekilde düzenlenmiş olsa da, kadınları mahalle içinde evin dışına çıkarıp günlük hayatlarında mobilize eden herkes tarafından kabul görmüş bir kamusal etkinlik.

Geçmişten Öğrenmek: 1950-80 Dönemi Ankara'sından Kadınların Kent Deneyimleri Bize Ne Anlatıyor?

Bu bana kalırsa azımsanmayacak kadar önemli bir durum çünkü bugün sinemaların böyle bir işlevi kalmadı; her şeyden önce çok pahalılar ve çoğu da AVM binalarına sıkışmış durumda, bir aile olarak kolaylıkla gidemezsiniz. Bu görüştüğüm kadınlar haftada en az iki kez sinemaya gittiklerini söyledi, bugünle karşılaştırılması imkansız. Mesela hafta sonları çocukları komşulara ya da kayınvalideye bırakarak, karı-koca çift olarak giderken, hafta içi akşamları da ailecek açık hava sinemasına gidiyorlar. Bugünkü kent planlamaları açısından üzerinde düşünülmesi gereken bir nokta, çünkü canlı bir sosyal hayat var bu anlatılanlarda; oysaki bugün mahallelerin kendi içine kapalı sitelere dönüştüğünü görüyoruz.

Sinema ile ilgili söylemek istediğim ikinci bir nokta var, genel olarak kent ölçeğinde. Sinema salonları sadece mahallelerde değil, kent merkezlerinde de önemli bir yer kaplıyor. Bunlar görece biraz daha pahalı ve genelde yabancı filmleri daha ağırlıkta oynatıyor. Mahallelerdeki gibi evden çıktığın gibi gidilen bir yerden çok önceden bir hazırlık gerektiriyor. Ancak bu sinema salonları ikinci kuşağın anlatılarında çok daha yer alıyor, bu biz iki kuşak arasındaki kadınların mobilitesi açısından farka dair de bir şey söylüyor kuşkusuz. Şöyle bir durum var özetle, örneğin çalışan ve okuyan kadınlar şehir merkezlerindeki sinema salonlarını daha çok tercih ediyor. Burada küçük bir örnek vermek istiyorum. Dönemin projeksiyonistlerinden Behiç Köksal'ın anlattıklarına göre,

Çalışanlar için Kızılay'da öğle yemek arasında 12.00'de bir saat on beş dakika-
lık film seansı ayarlanırmış. Özellikle memur kadınların çok rağbet ettiği bir
seans bu, kendi görüşmelerimde de rastladım. Yemek arası sinemaya gidilerek
değerlendiriliyor, ve anlaşılan o kadar çok talep var ki sinema salonu buna göre
Özel bir seans ayarlamaya karar veriyor. Sonuç olarak, sadece mahalle le-
ėinde değil, şehir merkezinde de sinema salonları yaygın olarak kullanılan ka-
musal mekanlar. Burada artık sunumu sonlandırmam gerekiyor çünkü süremi
oldua aşmış bulunuyorum. Beni dinlediğiniz için çok teşekkür ederim.

TARIMDA ÜCRETLİ İŞLERİN ÖRGÜTLENDİĞİ MEKANLAR OLARAK GÖÇMEN-İŞÇİ MAHALLELERİ: ADAPAZARI ÖRNEĞİ

Dr. Elif S. UYAR MURA

Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

Özet

Bu çalışma, Adapazarı'nda kentte yaşayan ve tarım işlerinde çalışan kadınların, sosyal ağları kullanarak iş sözleşmelerini daha güvenceli hale getirme yöntemlerine odaklanmaktadır. Bölgede 2011, 2012 ve 2015 yıllarında gerçekleştirilen saha çalışması, farklı işçi gruplarının, iş bulmak ve güvenle çalışmak için geliştirdikleri özgül stratejilere dair veriler sunmaktadır. Kentte, işçilerin yoğun olarak yaşadıkları mahallelerde, işverenler genellikle mahalleye gelecek veya mahalledeki bir aracıya ulaşarak işçi talep ettikleri için buralarda tarım işleri genellikle işçilerin yaşam alanında örgütlenmektedir. Dolayısıyla, bu mahallelerde akrabalık ve komşuluk ilişkileri, iş olanaklarını artıran veya azaltan bir faktör olarak, işçilerin iş yaşamlarının da bir parçasını oluşturmaktadır. Mahalle sosyal ağlarının başka bir önemli işlevi - işveren karşısında haklardan mahrum bir şekilde çalışılan tarım sektöründe - iş yeri güvenliği ve ücreti garantisi sağlayan bir ekstra güvenlik mekanizması olarak kullanılabilmesidir. Bu bağlamda, bölgede son dönemde özellikle Roman işçilerin yaşadıkları alanları etkileyen kentsel dönüşüm süreci, mahallelilerin konut hakkı ve işe erişim imkanlarına olduğu kadar, yaptıkları işleri güvencelleştirmek için ihtiyaç duydukları sosyal ağlara da zarar veren bir müdahale biçimini almaktadır.

Giriş

Türkiye'de işletme büyüklüğü sınırı sebebiyle büyük ölçüde İş Yasası'nın kapsamı dışında kalan tarım işçileri için sosyal ağlar, yeni işlere erişim, iş yeri

güvenliği ve ücret garantisi sağlamak için kritik bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, pek çok işçinin yaşadığı mahalle, komşuluk ve akrabalık ilişkileri, getirdiği sosyal imkanlar ve sınırlılıklar bakımından iş yaşamının önemli bir parçasını oluşturur. İşçilerin ayrılmış yaşam alanları ve birbirinden bağımsız ücretli emek süreçleri, işe erişim ve çalışma koşullarındaki farklılıkları da beraberinde getirmektedir. Bu çerçevede makale, Adapazarı'nda tarım sektöründe çalışan kadın işçilerin farklı sosyalleşme stratejilerini iş organizasyonunun önemli parçası haline getiren koşul ve bağlamlara ışık tutmayı amaçlamaktadır¹.

Adapazarı ve çevresinde tarımsal üretim büyük ölçüde, Türkiye tarımının tipik bir özelliği sayılan, pazar için üretim yapan küçük işletmelerde gerçekleşmektedir. Bu işletmelerde fide dikimi, çapa, hasat, paketleme gibi tarımsal işlerde ağırlıklı kadınlar çalışmaktadır ve tarım işleri, kasacılık gibi özel tanımlı bazı işler dışında, genel olarak kadın işi olarak görülmektedir. Yetişkin erkeklerin giderek artan oranlarda tarlada çalıştığı Roman grubu bir kenara ayırırsak, kentteki tipik işçi ekipleri seyrek olarak tanıdık genç erkeklerin dahil olabildiği kadın gruplarıdır. Şehrin çevresindeki günlük ücretlendirilen tarım işleri tarihsel olarak Adapazarı'nda yaşayan kadınların önemli bir gelir kaynağı olagelmıştır. Makineleşme, endüstrileşme süreci ve yerleşim alanlarının genişlemesi, bölgedeki yevmiyeli işlerin sayıca azalmasına yol açsa da bugün halen kentin çevresindeki tarım işleri, kentin çeperlerine yeni göçenlerin özellikle de Kürt ve Romanların yoğun olarak yerleştiği mahallelerinde yaşayan pek çok kadın için temel geçim kaynağı olmayı sürdürmektedir. Kentte yaşayan tarım işçisi kadınlar üzerine yapılan bu araştırmanın amacı bir taraftan kentsel/kırsal istatistiklerde yer almayan kentli kadınların tarımsal üretimdeki emeğine, diğer taraftan da tarım sektörünün şehrin çeper mahallelerinde yaşayan yeni göçmen, Kürt ve Roman kadınlar için bir geçim kaynağı olarak önemine dikkat çekmektir. Saha çalışması tarım işçilerini kurbanlaştıran-nesneleştiren genel-geçer söyleme ve ötekileştiren aracı stereotipine alternatif bir bakış açısı geliştirmek için işçi failliğine odaklanmıştır. Bu bağlamda, çalışma, tarımda işçi aracılığı pratiğini işçilerin kültürü ve/veya gelenekleriyle ilişkilendiren anlayışa alternatif olarak, tarımda ücretli emek süreçlerinin analizinde işçi failliğine, iş ilişkisinin gerçekleştiği özgül bağlama, işverenin sorumluluğuna ve işçiler için yasal güvencesizliği yaratan politik süreçlerin rolüne vurgu yapmayı amaçlamaktadır. Başka bir deyişle, işçilerin sosyal ağları kullanma pratikleri ile iş gücü piyasasının güvensiz yapısı arasındaki bağlantıyı

1 Bu bildiriye doktora çalışmamın verilerinden yararlandım. Saha çalışması ve ayrıntılı bulgular için bkz. Mura (2016)

vurgulayan araştırma, mevcut popüler aracı stereotipine ve işçilerin aracılarla kurdukları ilişkiye dayanarak - ilkel sömürü, ilksel bağlar, geleneksel otorite, saygı kültürü vb. *apriori* tanımlanan kültürel özelliklerine vurgu yaparak – ötekileştirilmesine alternatif bir çerçeve sunmaktadır.

Yöntem

Saha çalışmasının verileri Adapazarı'nda iki dönem (Mayıs-Eylül 2011/Haziran-Ağustos 2012) katılımcı gözlem yoluyla işveren ve işçilerle yapılan görüşmeler ve Haziran-Eylül 2015 döneminde işçilerle yapılan yarı-yapılandırılmış derinlemesine görüşmelerle toplandı. Katılımcılara diğer katılımcıların yardımıyla (kartopu yöntemi) ulaşıldı. İlk iki yılın verileri araştırmacı tarafından günlük tutulan saha notları ve ses kayıtlarından; 2015 döneminin verisi ise (52 görüşme) ses kayıtları ve araştırmacının doldurduğu yapılandırılmış görüşme formlarından oluşmaktadır. 2011-2012 yıllarında gözlenen farklı çalışma örüntüleri, 2015 yılında gerçekleştirilen saha çalışmasının mekanlarını ve katılımcılarını belirlerken temel alındı. Buna göre, saha çalışmasının odaklandığı mekanlar patates hali ve şehrin çeperindeki tarım işlerinin organize edildiği ve *Karaköy, Arabacıalanı, Yeni Mahalle, Bağlar* mahalleleri içinde yoğun olarak işçilerin yaşadığı dört yerleşim alanı olarak belirlendi. Yerleşim yerleri ve çalışma örüntüleri bağlamında karşılaştırmalar yapabilmek amacıyla kurgulanan bu araştırmanın katılımcıları kentte yerleşik ve farklı çalışma örüntüleri gösteren Türk, Kürt ve Roman kadın tarım işçileri oldu. Araştırma grubu tam zamanlı veya yarı zamanlı; geçici veya düzenli çalışan; iş için göç eden ve sadece yerleşim yeri yakınında çalışan işçileri kapsayacak şekilde geniş tutuldu.

Patates hali tüccarlar tarafından toplatılan patates ve soğanların kadın işçiler tarafından temizlenip paketlenmesi ve toptan satışının yapıldığı bir mekandır. Diğer tarla işleri için toprak sahibi işverenler ihtiyaç olduğu hallerde hale gelip işçi talep ederek hale kullanmaktadır. Bu nedenle, patates hali kentte tarım işlerinin organize edildiği önemli bir mekandır. Halde en düşük ücretle çalışan grubu oluşturan işçi kadınlar genellikle halin çevresinde yürüme uzaklığındaki (şehir merkezine yakın) mahallelerde yaşamaktadır (ör, Tepekum, Hacıoğlu, Tabakhane, Yeni Cami ve Pabuççular). Öte yandan, şehrin çeperlerindeki mahallelerde yaşayan işçiler için tarım işlerinin örgütlenme mekanı da genellikle yaşadıkları mahalle olmaktadır. Merkeze görece daha uzak olan bu mahallelerde, işveren toprak sahibi ve tüccarlar genellikle mahalleye gelerek veya mahalledeki bir aracıya ulaşarak işçi talep ettikleri için buralarda tarım işleri genellikle işçilerin yaşam alanında örgütlenmektedir.

Bulgular

Literatürde tarım işleri genellikle vasıfsız iş olarak tanımlansa da aslında bazı kolektif vasıflar, örneğin ekip çalışması, uyum ve hız tarla işlerinde emek maliyetlerini ciddi şekilde düşüren etkenlerdir (Thomas 1992; Ortiz 2002). Bu sebeple, işverenler zaman maliyetini düşürmek için ekip olarak çalışan deneyimli işçileri tercih etmektedir (Ferguson 2007: 22). Kolektif beceri faktörü, ayrıca, tarım iş gücü piyasasında işçi davranışlarını - işçilerin neden araçlarla çalıştığını, işçilerin neden farklı sosyal birlikteliklere yatırım yaptığını - açıklamak için önemli bir araç sunmaktadır.

Adapazarı ve çevresinde çalışma şartları, işverenle ilişkiler, görevler ve çalışma dönemleri bakımından pek çok farklı çalışma örüntüsü görülmektedir. Saha araştırmasının bulgularına göre işçiler, sıklıkla arkadaş, komşu, akraba ve aile gibi farklı sosyal ağları işe erişim, iş ilişkisinin belirsizliklerini yönetmek veya emeklerinin niteliğini artırmak için değerlendirmektedir. İşçilerin, sosyal ağları değerlendirme yöntemleri yerleşim yerleri bakımından çeşitlilik göstermektedir. Örneğin, araştırma kapsamındaki Roman kadınlar daha çok komşuluk ve akrabalık ilişkilerine; Kürt kadınlar mahalleyi ve bir kısım tüccar işvereni de içeren etnik bağlara; Türk kadınlar ise iş arkadaşlarıyla olan ilişkilerine yatırım yapmaktadır. Çalışmanın üç temel bulgusu bu stratejilerdeki farklılaşmayı sağlayan koşulları göstermektedir:

İlk olarak, şehirdeki işçi grupları diğer sektörlerdeki işlere ve başka gelir getirci aktivitelere erişim bakımından eşitsiz durumdadır. Güvencesiz tarım işleri merkeze daha yakın mahallelerden şehrin çeperlerindeki yeni göçmen-işçi mahallelerinde yaşayanlara doğru kaymaktadır. Merkeze yakın mahallelerde yaşayan Türk katılımcılar, tarım işçiliğini şehirdeki güvenceli işleri tercih eden çocuklarına devretmemektedir. Bu gruptaki işçiler genellikle civar köylerden göç etmiş, kendi komşu ve akrabalarından farklılaşan aile öyküleri sebebiyle (boşanma, dul kalma, eşin hastalığı, iflas) tarım iş gücü piyasasına dahil olmuş ve yaş ortalaması diğer gruplara göre yüksek olan kadınlardan oluşmaktadır. Buna karşın, Roman katılımcılarda ve Kürt katılımcıların bir bölümünde görülen toplu - aile, akraba ve komşularla beraber - çocukluktan itibaren çalışma örüntüsü ve yaş yelpazesinin genişliği dikkat çekicidir. Bu fark, başta Romanlar olmak üzere çalışma kapsamındaki etnik azınlık mensubu işçilerin sosyal haklardan mahrum kalacağı bir çalışma biçimini yakın gelecekte de büyük olasılıkla sürdüreceğini göstermektedir.

İkincisi, şehirde işçiler, günlük ücretlenen tarım işlerine erişim bakımından eşitsiz durumdadır. Özellikle 1990'lardan sonra kurulan, kentten uzak yeni

yerleşimler olan Bağlar mahallesindeki Kürt işçiler ile Karaköy yerleşimindeki Roman işçiler tarım işlerine ve bunun için gerekli sosyal ağlara erişim sıkıntısı yaşamakta ve tarlada çalışma dönemlerini artırmak istemelerine rağmen yeterli iş ilişkisi kuramamaktadır. Bağlar mahallesindeki katılımcılar hane halkı erkeklerinin inşaat, pazarcılık gibi sektörlerdeki işlerden sağladığı düzenli gelirden ve bölgede işçi talep eden Kürt (mısır ve marul) tüccarlarıyla direk iş bağlama imkanından yararlanabilmekte ve zaman zaman şehrin diğer mahallelerinde kurulan çalışma ekiplerine girebilmektedirler. Roman kadınlar ise genellikle (genel iş gücü piyasasından dışlanmış olan) mahalledeki erkeklerle birlikte çalıştıkları için iş gücü piyasasında daha yoğun bir sosyal dışlanma ve damgayla baş etmek zorundadır. Bu kadınlar çalışma dönemlerini artıracak nitelikli sosyal ağlardan yoksun olarak genellikle eşleri ve yakın akrabalarıyla birlikte çalışmaktadır. Bu işçiler çalışma dönemlerini artırmak için mevsimlik göç etmeye ve farklı (yabancı) aracılara çalışmaya da diğer gruplara göre daha açıktır.

Son olarak, yetersiz sosyal ağlar, dışlanma ve damgalanmanın yarattığı koşullar Roman gruptaki işçilerin görece daha katmanlı/hiyerarşik bir iş organizasyonunda çalışmasına yol açabilmektedir. Bölgede ağırlıklı tüccarlar tarafından istihdam edilen Roman işçilerin işverenlerini tanıma oranı diğer işçilere kıyasla çok düşüktür. Kentteki Türk ve Kürt işçiler genellikle sadece kadınlardan oluşan, başlarında bir işçi-aracı olacak şekilde hiyerarşik olmayan ekiplerle çalışırken; özellikle yalıtılmış Karaköy bölgesinde yaşayan Roman işçiler daha hiyerarşik, kendileriyle işveren arasında daha çok aracının olduğu, daha çok kişiye komisyon ödedikleri, daha güvensiz sözleşmelerle çalışmak durumunda kalabilmektedir.

Bu bulgular, tarım iş gücü piyasasında farklılaşan işçi stratejilerini anlamak için önemli bir temel oluşturmaktadır. Örneğin, grup genel toplumdaki ne kadar dışlanmışsa (yaşam alanı, emek piyasasındaki konum ve benzeri) ücretlerini korumak ve iş imkanlarını artırmak için aracılığa başvurma oranı o kadar yüksek olmaktadır. Nitelsiz sosyal ağlar, damgalanma ve sosyal dışlanma ile daha katmalı ve çoklu aracı pozisyonları kullanma arasındaki bağlantı özellikle Karaköy yerleşimindeki Roman grup örneğinde göze çarpmaktadır.

İşçilerin farklı aracılara ilişki kurma, mahalle sosyal ağlarını kullanma ve genişletme, farklı dayanışma ağlarını kuvvetlendirme imkanları tarım iş gücü piyasasında yeni iş bağlantıları, iş yeri güvenliği, ücret garantisi ve hatta emeğin niteliğini artırmak için önemli araçlar olabilmektedir. Adapazarı örneğinde, özellikle yeni kurulan kentten yalıtılmış bölgelere yerleşen Romanların dışlanma ve damgalanması, yetersiz/nitelsiz sosyal ağları, onları tarım iş gücü

piyasasında işe erişim ve işverenle ilişkiler açısından dezavantajlı bir konuma sokabilmektedir. Bu koşullar altında Roman işçiler, çalıştıkları işleri ürün bazında mümkün olduğu kadar çeşitlendirmeye, başka mahallelerden aracılara çalışmaya ve bunun yanında akrabalık ve komşuluk ilişkilerini daha da kuvvetlendirerek mahalleye gelen her işten haberdar olmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda, işçileri götürecek bir araç sabah mahalleye geldiğinde kimin çağrılıp kimin çağrılmayacağı konusu kadınların sosyalleşmesinin önemli gerilim alanlarından biri olmaktadır. Kentteki Kürt işçiler ise görece düzenli gelire sahip hanelerde yaşamaktadır. Bu grupta sadece kadınların ve gençlerin tarımda çalışması, Kürt kadınların kentteki diğer çalışma ekiplerine girme şansını artırmaktadır. Nitekim, Kürt kadınlar zaman zaman cep telefonlarıyla merkez mahallelerdeki işçilerle iletişim kurarak mahalle sosyal ağlarını aşan iş ilişkilerine girebilmektedir. Kürt kadınlar, bir yandan da etnik bağlara yaptıkları yatırımla bölgede yaygın iş yapan Kürt tüccarlara çalışma imkanını iş yeri, ulaşım güvenliği, aracı kullanma bakımından olumlu bir faktöre dönüştürmeye çalışmaktadır. Kentin merkez mahallelerinde yaşayan işçiler ise yaş grubu, mesleği çocuklarına devretmeme ve yaşadıkları mahallede istisnai tarım çalışanları olmaları sebebiyle tarım iş gücü piyasasından çekilen bir grubun son üyeleri olarak, iş yerinde tanıştıkları arkadaşlarıyla olan ilişkilerine yatırım yapmaktadır. Bu kadınlar, komşularından ziyade çalışma arkadaşlarından oluşan küçük gruplar haline sosyalleşmekte ve hem mali kararlar, ev içindeki sıkıntılar konusunda birbirlerini destekleme hem de işverene karşı birlik olma anlamında dayanışma sergilemektedir. Bu gruptaki işçiler, kentteki tarım işçileri içinde işe erişim ve patronla yüz yüze ilişki kurma oranı en yüksek olan grup olarak iş tercih etme, aracı olma ve aracısız çalışma imkanlarını değerlendirirler.

İşçilerin sosyal ağları kullanma biçimleri, kendi özgül koşullarında güvencesiz tarım iş gücü piyasasının şartlarıyla mücadele stratejilerine ışık tutmaktadır. Özellikle, kentten yalıtılmış alanlarda yaşayan Roman işçiler için mahallenin sunduğu sosyal ağlar, alternatifsizlik sebebiyle, hem işe erişim hem de işi güvencileştirmek için kilit konumdadır. Bölgede son dönemde Sapanca-Kestanelik, Erenler-Yeni Mahalle gibi sakinlerinin neredeyse tamamının güvencesiz ve geçici işlerde çalıştığı alanlarda başlatılan kentsel dönüşüm projeleri, mahallenin dağılmasına yol açarak, işçilerin yıllar içinde geliştirdiği sosyal ağlara da zarar verebilecek niteliktedir. Nitekim, başka bir şehrin kentsel dönüşüm süreci ve bohçacılık mesleğinin çöküşü sebebiyle Karaköy'e yerleşen Romanlar, şehirde konut, hizmet alımı, işe erişim, işverenle tanışma ve iş koşulları konusunda en çok sıkıntı yaşayan grubu oluşturmaktadır. Bu biçimiyle kentsel dönüşüm, diğer mahallelerdeki pek çok aileyi de baştan başlamak durumunda

bırakarak, mahalle sakinlerinin mülkiyetleriyle birlikte, var olan sosyal sermayelerini de gelecek kuşaklara aktarmasını engelleyecek bir sürece dönüşme tehlikesi taşımaktadır.

Kaynakça

Ferguson, N. (2007). *[E]motions, Moments, and Transnational Connections: The Lived Experiences of Two Labour Migrants in Canada's Seasonal Agricultural Workers' Program*. Yayınlanmamış Doktora TEzi, Concordia Üniversitesi.

Mura E. (2016). *Dynamics of Intermediation in the Agricultural Labor Market: Women Workers in Adapazarı, Turkey*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi. Ankara

Ortiz, S. (2002). Laboring in the Factories and in the Fields. *Annual Review of Anthropology*, Sayı: 31, 395-417.

Thomas, R. J. (1992). *Citizenship, Gender, and Work: Social Organization of Industrial Agriculture*. University of California Press.

11 Mart 2017

Film Gösterimi:
Sulukule mon Amour

Söyleşi

Kolaylaştırıcı: Filiz HEKİMOĞLU

Kumru ÇILGIN - Azra Deniz OKTAY

Filiz HEKİMOĞLU

TMMOB Şehir Plancıları Odası Genel Sayman

Size biraz sonra sunacağımız slayt gösterisi, video gösterisi, yaşamımızı sınırlandıran sınırlardan oluşacak.

Devletle ilişkilendirebileceğimiz hukuksal, siyasal, ekonomik ve kültürel alanların cephelerine olan sınırlar ülkeden ülkeye farklılık gösterse de, doğduğu andan itibaren tüm kadınların etrafını sarmaktadır. Daha doğduğumuz anda pembe-mavi renk ayrımıyla hayatımıza konulan sınırlar, büyüdükçe, oğlan çocuklarının sokaklarda oynama iznine karşılık, kız çocuklarının evde anne gözetiminde oynamasıyla sınırlandırılmaktadır. Her geçen yaşta bu sınırlar farklılıklar göstermektedir. Yaşamımızı çevreleyen tüm bu sınırlar biz kadınlara nerede, nasıl, hangi koşullarda yaşamamız gerektiğini dikte etmektedir. Sınırlar dahilinde yaşadığımızda sistemle barışık bir hayat sürerken, sınırların dışına çıkmak istediğimizde yaşanan olaylardan yine biz sorumlu tutulmaktayız.

Mekanla ilişkilendirilen sınırlar, biz Şehir Plancıları Odası Kadın Komisyonunun uzun zamandır önüne koyduğu sorunsallardan biridir.

Fransız düşünür ve sosyolog Lefebvre, mekanı, toplumun her gün üretmesini sağlayan alanlar olarak tanımlar. Toplum kısmına dikkat çekmek istiyorum ve her gün ürettiği alanlar kısmına da lütfen dikkat edelim. Oysa ki mekan, toplumsal pratikler yoluyla inşa edilirken, iktidar yapısı ve ilişkileri tarafından düzenlendiği de unutulmamalıdır. İktidar, toplumsal olan sınıf, ırk, yaş, din, etnisite ya da cinsiyet gibi kimlikleri mekan yoluyla kurup düzenlerken, bu kimlikler ya kabul görür ya da yok sayılıp imha edilir. Bir mekan, bir sınıf ya da bir etnitise belirlenirken, öteki daima dışlanır. İktidar, onları daima görmezlikten gelir; bunun için, yaşam alanlarından onları dışlar. Böylece, dışlananlar kendileri için ayrı bir mekan oluşturur. Genellikle de dışlanan kimlikler mekanın çeperlerinde bırakılarak, merkezin varlığını, kimliğini ve iktidarını vurgulamaya hizmet ederler. Gecekondu alanları, Sulukule ya da sistem tanımlamasıyla Çingen mahalleleri, günümüzde de Suriyeli göçmenlerin mekanı bu türden mekanlardır.

Az sonra seyredeceğimiz slayt çalışması ülkemizin son 15 yılına ait verileri içermektedir. Siyasilerin beyanları, kentsel mücadele pratikleri ve kadınlar

üzerinden biçimlenen toplumsal cinsiyet bakış açıları. Özetle, ülkemizde mekanların ve kentlerin üretiminde son 15 yıldır yaşanan, dile getirilen toplumsal cinsiyet bakış açısı anlatılmaktadır.

Ne yazık ki ülkemizde yaşanan ataerkil sistemde kadınlara ilişkilendirilen ahlak, erdem ile ev kadını, çalışan kadın, diğer kadınlar gibi sınıflandırmaların mekanla nasıl ilişkilendirildiğine dair görüntüler yer almaktadır. Cinsiyet ve cinselliğin mekanı oluşturma biçimi ve mekanın sınırlarının nasıl oluştuğuna dair bilgiler bulunmaktadır. Örneğin, muhafazakar çevrelerde kadınların mini etek, şort, hatta tayt giyimi için en uygun mekan olarak evler tanımlanmaktadır; ancak, bu kıyafetler evde giyilmesi mubahken, dışarıda giydiğiniz zaman ahlaksız olarak damgalanmaktasınız. Sınırları aşan kadınların taciz veya tecavüz gibi davranışlara maruz kalmaları; ancak, buna kadınların davranışlarının zemin hazırladığına dair inanışları göreceğiz.

Sonra kendi sınırlarımızı düşüneceğiz. Örneğin, biz Ankaralı kadınlarla çok iyi bilir, Ulus, Maltepe gibi semtlerde gündüz vakti çok rahat şekilde dolaşırsınız. Ama mesai saati bitiminde, hava karardığında, hele ki saat 21.00'i geçtiyse, o sokaklarda, bırakın ana caddeyi, o sokaklarda bile gezinirseniz, "aranıyor" yaftasını yapıştırıyorlar size. Gündüz size biri bir şey dediğinde karşı taraf sorunlu olurken, gece hava karardığında oradaysanız siz sorumlusunuz. Artık bir sınır çizilmiştir, mekan zamanla sınırlandırılmıştır; sizin kullanım alanınız kamusal alan bile olsa, orada bulunma hakkınız elinizden alınmıştır. Burada sınırların mekana göre değil, mekanın kullanım saatlerine göre şekillendiğini göreceğiz.

Seyredeceğimiz filmde, bu ülkenin her yanında yaşam alanlarını korumak için sınırları aşan kadınların mücadelesini göreceğiz. Yırca'da, İstanbul'da bostanlarda, Karadeniz'de yaylalarda, Artvin'de, Diyarbakır Sur'da, Ege'de Foça'da, Mersin'de, Dersim'de, Munzur'da göreceğiz ve Türkiye'nin toplumsal cinsiyet ve kent-mekan ilişkisinde nerede durduğunu daha geniş bir bakış açısıyla irdedeceğiz.

(Video Gösterimi)

Son söz olarak; dilerim ülkemizde ve dünyamızda her bir bireyin kendini özgürce ifade ettiği mekanların üretimi gerçekleşir ve barış-kardeşlik içinde yaşam alanlarımızın tadını çıkartırız. Tekrar hoş geldiniz.

SÖYLEŞİ

“Sulukule Mon Amour Belgeseli”

Kolaylaştırıcı: **Filiz HEKİMOĞLU**

Kumru ÇILGIN - Azra Deniz OKYAY

KOLAYLAŞTIRICI- Bu filmin üstüne söz alma biraz zor olacak. Filmin yönetmeni Sayın Azra Hanım'ı söyleşimiz için sahneye davet ediyorum. İstanbul Şube Yönetim Kurulu üyemiz de olan, Odamız İkinci Başkanı Kumru Hanım'ı sahneye davet ediyorum.

Biraz söyleşi havasında geçsin istiyorum. Tabii, biraz mesleki bakış açısını da sunacağız. Ama sempozyumun açılışında bahsettiğimiz sınırlar konusuna birazcık değinebiliriz. Ama sözü öncelikle size bırakmak istiyorum.

Sizi bu filmi yapmaya iten yaşanmış bir olay mı var, nasıl gelişti, projeniz nasıl başladı?

AZRA DENİZ OKYAY- İlk önce şunu belirteyim: Ailem mimar ve şehir plancısı. Babam, Prof. Dr. İsmet Okyay, Mimar Sinan'da öğretim üyesiydi, 2009'da kaybettim. İstanbul'da Sulukule, 2008 gibi başladı yıkımı, en son kurtarmaya çalıştığı projelerden bir tanesiydi. Hayatı zaten şehircilik ve korumaya adanmıştı. Mardin Koruma Planı ve Safranbolu Koruma Planı'nı UNESCO'ya kattı. Dolayısıyla, benim bakış ve görüş alanım bu konuyla ilgili harmanlandı.

Benim mesleğim sinema, yönetmenim. 2008'de babam bu konuyla ilgilenirken Sulukule'de sürekli yanında değildim. Ama yıkımdan sonra tekrardan Sulukule'ye gittim ve bir sinema atölyesi kurdum, 2015'te ve o sırada Gizem ve Dina'yla tanıştım. Çocuklara film gösterimleri yapıyordum zamanım oldukça ve orada Gizem ve Dina'nın çok mantıklı bireyler olduklarını fark ettim ve “Gelin, bir kız kıza konuşalım” dedim. Aslında öyle değildi mantığım ve bu filmi planladım, bu şekilde çekmeyi planladım. Nasıl konuşacaklarını biliyordum; çok doğal bir şekilde kendilerini aktardılar. Kendilerince farklı bir yıkım sürecine

tanıklık ettikleri için, bir olgunluk ve yıkım süreciyle birlikte gelişen bir aktivizmleri de var. Dolayısıyla, yaptıkları ve büyüdükleri şekil hiphop dansı üstüne olsa bile, kendilerini tekrardan yaratma süreciyle ilgili ve bu benim için çok önemli. Özellikle bu jenerasyondaki gençler için ve evet, bir kadın olarak da çok önemli bir konu.

Bu filmi 2015'te çekmeye başladım, 2016'nın sonunda ancak bitirebildim. Kısa, ama uzun süreç aldı post prodüksiyonu, kurgu zamanı. Müzik olarak helikopter sesini kullandım; çünkü 2014 sonundan itibaren İstanbul'da özellikle helikopter sürekli tepemdedi. Onun dışında Nirvana'nın müziğini kullandım.

Şöyle ilginç bir şey oldu: Normalde kısa bir belgesel olmasına rağmen, ilk film festivalinde çok beğenilip, "Üç gün boyunca açmak istiyoruz biz bunu online olarak ve hediye etmek istiyoruz" dediler. Ben de "Tabii ki" dedim. Şöyle de çok ilginç bir şey oldu: Üç gün içinde 20 bin kişi izlemiş. Normalde bir kısa film bu kadar izlenmez. Binlerce paylaşım, binlerce mail aldım; özellikle Diyarbakır, Mardin ve Batman'dan. Kadın gazetecilerden, kadın-erkek gençlerden ve "Çok teşekkür ederiz size" dediler. Çünkü alt metni farklı; şehirciliğin dışında gelişen bir insanlık olayı ve buna rağmen yaşamaya devam ederek ne yapabiliriz konusunu anlamış insanlar. Doğrusu, bu film kafamdayken, bu kadar insanın bu şekilde geri döneceğini hiç tahmin etmiyordum. Çünkü kısa film öyle bir şey değil normalde. Ve bunun açılımı farklı oldu. Detay olarak bunu söyleyebilirim.

KOLAYLAŞTIRICI- 20 bin kişiye ulaşan bir proje, gerçekten önemli de bir proje, etkileyici de. Kısa, ama verdiği mesajlar çok fazla. Yıkım ve sonra kendini yeniden yaratma. Yani sanırım Sulukule ve buna benzer bölgelerde yaşayan ki gelen telefonlara baktığımızda, Diyarbakır, Mardin, Batman... Genellikle bizim büyük şehirlerde yaşayanlar, pek o bölgelerde yaşayan, kendi şehrinde bile, dış çeperlerde yaşayan halkla çok bütünleşmezler. Ama farklı mekanlarda, farklı coğrafyalarda yaşasanız bile aynı sorunları yaşadığınız için, onlara da dokundunuz. Siz bir Sulukule projesi yapayım derken, çok farklı şeylere el attınız. Sanırım bunda anne ve babanın etkisi de olmuştur. Plancıların yanında büyüyenler planlamayı da öğreniyor sohbetlerde.

Kumru hocam da Sulukule'yi çalışmıştı. Biraz oradan bahsedebilir misiniz hocam?

KUMRU ÇILGIN- Önce şöyle bir şey söyleyeyim: İsmet hoca benim de Mimar Sinan'dayken hocam oldu. Dolayısıyla, böyle bir masayı tahayyül edemezdim. Onunla birlikte atölye çalışmaları yaparken Sulukule'deki yıkımlar gerçekleşmişti. Ben 3. sınıftım yanlış hatırlamıyorsam. Ve sonrasında gönüllü birkaç hocayla -Yıldız'dan hocalarımız da vardı, farklı mesleklerden kişiler de

vardı- biz Sulukule’de gönüllü olarak alternatif bir plan ve proje sürecine girdik. O dönem TOKİ’yle de, Fatih Belediyesiyle de çeşitli görüşmelerimiz olmuştı. Ve o dönem itibarıyla aslında yakinen hem mahalleyi, hem orada yaşayanları, hem Roman kültürünü tanıma imkanı bulduk. İlk defa bir Roman kültürü deneyimim olmuştı, ilk defa bir Roman mahallesine gitmişim. İlk zamanlar hepimiz için, hani genç plancı öğrenciler için zorlu bir süreçti; hem mahalleyi anlamak, hem farklı bir kültürü anlamak, hem de oradaki yıkımlara bir şekilde karşı çıkıyor olmak.

Yıkımlara bir süre karşı çıkabildik, ama sonrasında elimizden bütün şanslar alındı. Ve görmüşsünüzdür; yerine oranın dokusuyla hiçbir şekilde uyuşmayan, oldukça da çirkin, çok kötü binalar yaptılar ve bütün proje bittikten sonra yürütmeyi durdurma ve iptal kararları geldi. Çok ironikti. Meslek odaları, Mimarlar Odası, Şehir Plancıları Odası olarak itiraz ettik, davalar açtık, ama yargı bunu çok sonrasında fark etti.

Sulukule, o dönem hem Türkiye’nin, hem de dünyanın çok ilgisini çeken bir projeydi. Sezen Aksu’dan Gogol Bordello’ya kadar mahalle ziyaretleri oldu ve hem ulusal, hem de uluslararası kamuoyuyla çokça dillendirilerek bu yıkımlara karşı çıkılmaya çalışıldı.

Bir yanıyla orada planlamaya dair bir şeyler yapmaya çalışırken, bir yanıyla da oradaki özellikle tek ebeveyn kadınlar ve çok sayıdaki genç kadınlarla ve yine çok sayıdaki çocuklarla bir şekilde vakit geçirmeye, onların enkazlar arasındaki psikolojik bir şiddeti de barındıran durumunda, mahalle içerisinde mekanla kurmuş oldukları aidiyetleri devam ettirmeye çalışmıştık.

Çocuk gelişim alanında ya da çocuklarla birlikte gönüllü olarak ya da profesyonel hayatta çalışanlar orada çocuk atölyelerini kurmuşlardı. Bu çocuk atölyelerinden bir tanesi, çocukların da isteği üzerine, müzik atölyesi ve ritim atölyesiydi. O dönemin çocukları, belki duymuşsunuzdur, Tahribat-ı İsyân diye bir müzik grubu kurdular ve daha bugün telefondan gördüm, prodüktörlüğünü Kenan Doğulu’nun yaptığı bir albüm hazırlığındalar ve bugün de Açık Radyo’da söyleşileri vardı.

AZRA DENİZ OKYAY- Çıkarttılar, bu hafta çıkarttılar.

KUMRU ÇILGIN- Çıkartmışlar, pardon. Bugün de Açık Radyo’da söyleşileri vardı. Tahribat-ı İsyân, Kardeş Türküler’den aklınıza gelebilecek birçok farklı sanatçının konserlerinde yer aldı. Ve bütün müzikleri, sözleri, bu yıkım ve şiddet üzerinden aslında; orada nasıl kendi varoluşlarını yeniden nasıl elde ettiklerine, kazandıklarına ilişkin.

Bir yanıyla şöyle bir not da düşmek isterim: Gizem'in bu videodan önce başka bir kısa videosunu izledim. O da Suriyeli mülteci çocuklarla birlikte rap ve hiphop deneyim paylaşımı ve o çalışmaları üzerineydi. Aslında orada söylediği, "Biz Araplarla da, Kürtlerle de Romanlar olarak hep birlikte dans etmek istiyoruz ve bizim aramızda bir ayrımcılık yok"u kendisi de kendi çalışma hayatında bir şekilde yapmaya çalışıyor. O video da çok etkileyiciydi. İnternette ararsanız bulabilirsiniz diye tahmin ediyorum.

Sulukule hepimiz için çok üzücü, ama bir yanıyla da öğretici. Bütün sorumlular açısından da yeniden bu hatanın yapılmaması gerekliliğine ilişkin bir örnek olarak karşımızda duruyor.

Fatih Belediyesi de, sonrasında TOKİ de çokça "Keşke böyle yapmasaydık" dediler. Çok temsili bir kentsel dönüşüm projesi olarak karşımızda duruyor bir yanıyla. Ama Roman Mahallesi olması durumu çok daha farklı boyutlara taşımıştı.

İki tane örnek vermek isterim.

Bir tanesi şu: TOKİ Başkanı o zaman Erdoğan Bayraktar'dı, söylemekte de hiçbir beis görmem, hocalarımızdan bir tanesiyle yaptığı görüşmede, Romanlar için, "Affedersiniz, ibneden daha beterler; dolayısıyla bu alanları hak etmiyorlar. Ama siz madem bu kadar emek ediyorsunuz akademisyenler olarak, bir yoluna bakalım" demişti. Yani ayrımcılığın ayrımcılığı. Bugün toplumsal cinsiyeti konuşurken, aslında farklı etnik ve inanç gruplarını da konuşmamız gerekiyor.

İkincisi, Sulukule'nin bu yıkım ve ona karşı geliştirilen mücadele sürecinin akabinde Tarlabası'nda benzer bir yıkım ve karşı mücadele filizlenmeye başlamıştı, o proje de gündemdeydi ve biz, Sulukule'deki bu kadar farklı mesleklerden ve sanatçılardan oluşan bu kadar büyük kamuoyu yaratmışken, aynı direngenliği ve sözü yükseltme eylemini Tarlabası için de organize etmeye çalışmıştık. Ama birçoğundan, özellikle sanatçılardan gelen itiraz şöyleydi: "Tamam, Romanlar iyi, hoş, rengarenk, cıvı cıvıl, dans ediyorlar falan; ama Tarlabası daha beter, Kürtler daha beter. Seks işçileri var, translar var. (Tabii, onlar seks işçisi demiyorlardı.) Dolayısıyla, biz buradaki bu meşru itirazımızı orada dillendirirsek, bizim kimliğimiz zedelenir, bizim itibarımız zedelenir. Bizden bunu beklemeyin." Dolayısıyla, oradaki mücadeleyi biz Tarlabası'na taşıyamadık. Sonrasında oradaki mücadeleyi de kurtaramadık.

Yani bugün çokça ayrıştırılan, ama zamanının eğlence evleri... Yani bu bir kültür, aslına bakarsanız; oradaki kadınların o eğlence evlerinde yemek hazırlamaları, sofraya kurmaları, oradaki giyim kuşam dikimleri, onların sahnelenmesi. Yanlış

hatırlamıyorsam Demirel döneminde iptal ediliyor, kapatılıyor ve sonrasında aslında bugün kriminalize şekilde onlara yüklenen işte uyuşturucudur, suçtur, başka türlü bir sürü şeyler... Çünkü ekonomik gelirlerini ellerinden almış olduk. Aynı şekilde, çok geleneksel çiçekçilik, arabacılık, at yetiştiriciliği; bütün bunları da ellerinden aldık. Dolayısıyla, o mekanın daha zorlu koşullarda kullanılmasına ve bakımsızlığına sebebiyet aslında biz verdik. Sonrasında o mekanı da ellerinden aldık. İnsanlar 40 kilometre ötede TOKİ bloklarına taşındılar. Sonrasında orada sadece iki-üç aile kaldı, onlar da doğalgaz faturalarını ödeyemiyorlardı, herkes Sulukule çeperlerine geri döndü, Karagümrük'e özellikle. Şimdi Sulukule'nin o şaşalı binalarında Suriyeli mülteciler ranza sistemiyle yaşıyorlar. Yani kimseye bir faydası olmayan bir projeydi. Hem insani, hem psikolojik, hem mekansal, hem toplumsal, bir sürü boyutuyla kötü bir deneyim. O yüzden sıklıkla vurgulamak ve bunu konuşuyor olmak bir sonraki projeler için çok önemli diye düşünüyorum.

KOLAYLAŞTIRICI- Şimdi Gizem ve Dina'yı düşünüyorum. Aslında Gizem ve Dina çok güzel şeyler yaşamışlar, yaşatmaya çalışmışlar. Yaptıklarını, çalıştıkları alanı düşündüğümde, kendilerini bir şekilde kamusal alanda geliştirmeye çalışmışlar. Sabahki sunumlarla bunları bir değerlendirmeye çalışıyorum. Biraz o bakış açısıyla bakarsak, mesela kadınların var olma mücadelesinden bahsettik; dansla nefes alıyorlar ve kendilerine bir şeyler yaratmaya çalışıyorlar. Kalkınma planlarındaki ifadelerin miş gibi olmasından bahsettik. Gerçekten de öyle. Sonuçta film buradaki 20 tane gençten bahsediyor başta. Çocuklar parkta kendilerini geliştirmeye çalışıyorlar. Halbuki devlet olarak, yetenekli olan bu çocukları destekleyecek yerde... Bu sektörde dans hiçbir zaman bir spor alanı olarak görülme de, bu konuda yeteneklerini geliştirecek projelere devlet destek vermediği gibi, devlet eliyle bunların gelişiminin de önünü tıkiyorlar ve bu çocuklar parklardan kovulmaya çalışılıyor. Niye? Dans ediyorlar diye. Yine belli bir sınır var. Sınırlardan bahsetmiştik. Parkta ne yapacaksınız; oturacaksınız, çekirdek çitleyeceksiniz. Bunun dışında, basket sahası varsa basket oynayacaksınız, çimlere basmayacaksınız, hele hele dans hiç etmeyeceksiniz. Biraz bu noktada bu konuyu konuşalım istiyorum.

Mesela "Bacaklarını topla" ile bunun bir ilişkisi var. Yine mekanda dışlanma meydana geliyor. Kendilerine bir yer bulmaya çalışırken, oradan dışlıyorlar onları. Yine bacaklar açılıyor, "Buraya giremezsin" deniliyor. Aslında bu sunumla da bağlantılı gibi geliyor bana gördüklerim, ben öyle bağdaştırıyorum.

Özge Yenigün hocamızın "Türkiye'de Merkezi ve Yerel Yönetimlerin Politikalarını Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Bakmak" çalışmasında da yerel yönetimlerin çok da bu anlamda desteklenmediğini görüyoruz. Hani

kendi çizdikleri sınırlar içerisinde yerel hizmetleri kullanıyorsanız, ahlaklı, erdemli ve kabul görüyorsunuz. Ama bunun dışına çıktığınız anda, 20 genci kovmak için 5-6 tane özel güvenlik görevlisini istihdam edebiliyorsunuz.

Kumru hocam da çok güzel şeylere değindi. Biraz salona mı söz verelim, sizin ekleyeceğiniz bir şey var mı? Bu noktada soru-cevap olarak ya da katkılarla bu konuyu devam ettirelim.

AZRA DENİZ OKYAY- Şunu ekleyebilirim belki; Bu paylaşım sürecinde LGBT'lerden de çok paylaşım aldım ve teşekkür aldım. Kadın bedeni dışında, söz ettiğiniz gibi, bacak veya beden konusu da önemli. Özellikle muhafazakar bir kesim içinde çok zor bir şey kadın olarak orada dans etmek, özellikle mini şortla. Tam tersine, inadına mini şort giyorlar, yani biz bile şu an Beşiktaş'ta giyemezken. Bu çok önemli bir kuram. Nereye kadar gider bilmiyorum. Ama Gizem, tamam, deli divane de, arkasından 20 kızı daha sürüklerse devam edebilir bu şort giymeye.

Ayrıca, bu erkeklerin bakmama, bakma derken, orada bilerek kurguda çok uzattım. İki tane erkek bakıyor. Ve ona ilk film festivalinde herkes "Çok teşekkürler, iyi ki uzatmışsın, daha da uzatsaydın" falan diye tepki verdi. Yavaş çekim olduğu için... Çünkü bu çok rahatsız eden bir şey.

Bir de şeyin farkına vardım; özellikle Türkiye sinemasında kadınların tamamen sürekli ev içinde hapsolme durumu var. Bunu az önce not aldım. Çünkü bütün kadınların hepsi, yani dizilerde, televizyonda, hepsi hapsolmuş durumda. Ya evlilik programındalar, ya dizilerde dövülen kadın durumundalar. Bu filmin özellikle paylaşılmasının, benim senin gibi insanları gerçekten doğal olarak göstermenin dışında, gerçekten de provoke edici şekilde dışarıda göstermeye çalışmamdan da ileri geldiğini düşünüyorum. Sinema yapmak zaten çok zor, bir kadın için de. Buna rağmen, ben bu eğilimin, bu dayatmanın tam tersi ilerlemeye, yani akışın tersine yüzmeye çalışıyorum, o da var. Bu yüzden, filmi yaparken çok dikkat ettiğim noktalar var. Yavaş çekim çekmemin nedeni de şu: Normal çekseydim bu kızları, gerçekten çok estetize etmem gerekiyordu. Çünkü direkt seksi ve şey konumuna giriyorlar. Ve bu çok önemli bir kuram şu an, Türkiye'de özellikle. Zor bir kavram.

Yani gerçekten filmi yaparken kendim de zorlandım diyebilirim sosyolojik açıdan. Çünkü tamamen hapsolmuş bir Türkiye sineması var. Yere bakan, depresif erkekleri izliyoruz genellikle. Nuri Bilge Ceylan sayesinde oldu bunların hepsi. Sağ olsun da, tuttu diye herkes öyle yapıyor bu ara. Bu da çok güzel bir tartışma konusu bu arada, birçok arkadaşım da hemfikir. Yani buna karşılık biz bunu yapıyoruz.

Bu hafta başka bir paneldeydim, yine kadınlar vardı, kadın yönetmenler. Yani şehir plancısı olarak nasıl bu konuyu tartışmak zorsa, sinemada da ne kadar zor olduğunu sürekli konuşuyoruz. Ama benim sorunum, erkek araçlarıyla devam ettiğimiz takdirde -şehircilik veya mimarlıkta öyle olduğunu düşünmüyorum- biz sürekli bir yere kapalı kalıyoruz, mekanın içinde kapalı kalıyoruz, o şekilde çekmemiz gerekiyor. Bu filmi belgesel ve aslında video art tarzı yaptım. Bu yüzden belirli bir kalıba girmiyor ve bu yüzden de farklı bir şekilde ortaya çıkabildiğini düşünüyorum.

Teşekkürler.

KOLAYLAŞTIRICI- Salondan soru alalım.

Buyurun.

BURCU TÜM- Sadece bir şeyler söylemek istedim, onun için söz aldım.

Öncelikle, çok değerli buldum çalışmanızı, tebrik ederim.

Benim de “Bacaklarını topla” örneğinde aslında bahsetmek istediğim birazcık böyle bir şeylerdi. Yani anlık olarak kişilerin kendi bireyselliklerinden yola çıkarak çıkardıkları bir eylemlilik türü gibi. Kent mekanına yayılan ve bugün bizim sinema aracılığıyla, fotoğraf ya da birçok sanat aracılığıyla ya da kentin içerisinde gözlemediğimiz, izlediğimiz. Çünkü bugün kitlesel eylemlilikler çok önemli, ben bugün sokakta olmayı çok önemsiyorum. Ama benim kendi açımdan, özellikle bu OHAL süreci içerisinde düştüğüm sıkıntılı süreçlerde hep bana umut olan, bu genç kadınların böyle küçük küçük eylemliliklerle, varoluş ve kendini ortaya koyuş biçimleriyle, ortak birlik sağlayarak, o birlikle bir dayanışmaya girerek (kimisi sinema yapıyor, kimisi dans ediyor, bu birliği sağlıyor) bize ulaşıyor olması haliydi. O yüzden buna benzer örnekleri çok değerli buluyorum. Bundan ötürü de sanıyorum ki Türkiye’de bu kadar ses getirdi ve birçok kesim tarafından sahiplenildi.

Tebrik ediyorum tekrar.

AZRA DENİZ OKYAY- Sağ olun.

KOLAYLAŞTIRICI- Ön tarafta genç bir planlama öğrencisi arkadaşımız var, ona söz verelim.

SALONDAN- Karadeniz Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü 2. sınıf öğrencisiyim.

Öncelikle, çalışmanız için çok teşekkürler.

Şeyi merak ettim ben; hani “Olumlu bir sürü dönüş aldım” dediniz ya, aldığınız olumsuz dönüş oldu mu hiç?

AZRA DENİZ OKYAY- Aslında hiç sanatsal bakmayan birisinden öyle bir olumsuz dönüş aldım. Bu ödül aldı bir tane yeni film fonundan, post sürecinde. “Ne yani, şimdi bu kızları acındırmak için mi ödül aldın?” gibi bir soru aldım. Ben de “Hiç gösterilmediği herhalde ödül aldım” dedim. Yani öyle bir kritik geldi, ben de ancak bu şekilde cevap verebildim. En kötü kritik buydu; ama şeydi zaten, hani Mars ve şey gibi, yani gezegenlerimiz çok farklıydı herhalde.

KOLAYLAŞTIRICI- Buyur Esra.

ESRA OĞUZ- Merhaba.

Her zaman bir yönetmen gelmiyor bizim oturumlarımıza. O yüzden ben birazcık da konuyu medya ve kadın, sinema ve kadın düzlemine getirmek istiyorum.

Benim görebildiğim kadarıyla, medyada... Tabii, bu işin uzmanı sizlersiniz, o yüzden sizin yorumlarınızı almak istedim. Görebildiğim kadarıyla, medyada, izlenebilir işlerde belli kadın kalıpları var. Güzel, ama aptal. Zeki, ama fettan... Bir de bütün bu kadınların dış görünüşleri güzel olmak zorunda, seyredilir olmak zorunda. Ve yanındaki erkek tipleri şeklinde. Bu şekildeki işler tutuluyor ve reytingleri artıyor ve insanlar yoğun bir şekilde bunları izliyor. Buna alternatif, bunu yırtmaya yönelik yapılan çalışmalar noktasında sizin söyleyeceğiniz şeyler olabilir mi? Niye mesela şişman-obez kadınlar bir başrol oyuncusu olamıyorlar ya da ne bileyim, sadece dış görünüş üzerinden şey yapılıyor? Ben bundan şöyle rahatsız oluyorum: Bunu da bir kadına karşı şiddet olarak algılıyorum. Çünkü billboard’lardaki kadınların hepsi hiçbirimizin yanına bile yaklaşamayacağı kadar güzel kadınlar, onun altında bir marka var ve şöyle bir algı yaratıyor: “O markadaki ürünü, git, koş, al, sen de öyle olursun” gibi kadınlara verilen mesajlar var. Bu mesajları yırtmaya yönelik olarak kadın yönetmenlerden bir çaba, bir kolektif çaba, bir kaygı var mıdır? Bu noktada bir şeyler duymak istedim sizden.

AZRA DENİZ OKYAY- Çok önemli bir soru.

Ben reklam da yaptım bir dönem, bıraktım neyse ki. Ama o dönem karşılaştım ve çok genç bir yönetmen olmama rağmen, projeleri yaparken, ilk baştan itibaren... Hani genç olmanıza rağmen zaten zorlanıyorsunuz. Çünkü 20 erkek yönetmen varsa... Türkiye’nin en büyük şirketi, Depo Film’den bahsediyorum. Tek kadındım ve 26 yaşında bu sektöre girdim. Bir ödül almıştım, uluslararası. Ve ödüllü olmama rağmen -tek ödüllü bendim- bütün projelerim elimden

alındı, en sonunda işi molped şeyine dönüştürünce, ben, “Pardon, ben gidiyorum” falan dedim ve her şeyimi alıp döndüm. Birçok kadın yönetmenin başına bu geliyor. Ya “Okey” diyorsunuz, “Molped’i de çekerim, onu da çekerim, bunu da çekerim” ya da gerçekten erkekler o objeleştirilen kadınları çekiyor ve biz onlara bakmaya devam ediyoruz. Öyle bir durum var. Dizilerde daha çok kadın yönetmen var diye biliyorum; ama oradaki kadınlar da senaryolarda tamam demek zorunda kalıyor her gün.

Ama söylediğim gibi, yeni jenerasyondan ben çok umutluyum. Çünkü çok hibrit kavramları birbirine katıyoruz. Bu konuda uluslararası platformlar özellikle yardımcı oluyor. Sonra da maalesef o erkek takımının da tamam demesi gerekecek. Yapabilecek bir şey yok. Obje evrensel bir dile geldiği zaman zaten ilerliyor ve onun kesilebilecek bir noktası yok. Ama çok daha fazla çalışmamız gerekiyor, kadın yönetmenler olarak özellikle.

KOLAYLAŞTIRICI- Buyurun.

FİLİZ DEVECİ- Ben geçen hafta yayınlanan bir reklam üzerine konuşmak istiyorum, bir şeyler söylerseniz sevineceğim.

8 Mart dolayısıyla bir reklam yayınlandı. Bu reklam bir anda çok gündem malzemesi oldu, insanlar çok etkilendiler, çok paylaştılar. Reklamda, toplumun farklı kesimlerinden insanların, kadınların gülebileceği, istediğini giyebileceği, çocuk yaşta evlendirilmemesi gerektiği söylendi. Bunu izliyor olmak, bunun yayınlanıyor olması birçok insanı mutlu etti. Yani böyle bir şey çok cesurca karşılandı. Diğer taraftan bu reklamı yayınlatan kişi ya da kurumu, şirketi veryansın ederek eleştirmeye başladılar. Sonuçta garip bir çelişki görüyorum burada. Normalde aslında bu reklamda söylenen şeylerin söylenebiliyor olması rahatsız edici bir şey. Hani “Çocuk gelin olmasın” deniliyor ve biz bunun denilebiliyor olmasından bile mutlu oluyoruz ya da “Şort giyebilsin” dediği için, bunu diyebiliyor olmasından bile mutlu oluyoruz.

Medya çok önemli ve böyle bir kıskaç var anladığım kadarıyla. O anlamda neler yapılabilir ya da ne yapmak lazım, bir fikriniz varsa duymak isterim?

AZRA DENİZ OKYAY- Şu boya reklamı, değil mi?

FİLİZ DEVECİ- Evet.

AZRA DENİZ OKYAY- Şöyle; engellilerle birlikte istatistik olarak kendimi gördüm bugün, bir akademisyenin sunumunda. Yani kadın olunca bütün sorunlar da böyle direkt konulduğu zaman zaten konuşulabilecek bir konu yok. Tam bir sorun kütlesi gibi, ayaklı sorun kütlesi gibi, yürüyor oluyoruz herkes için. Ama bu, reklam ajanslarının sorunu maalesef. Satıyor diye kadını objeleştirme

durumu da 8 Mart'ta farklı oluyor. Aslında sizin söylediğiniz gibi, herkesin eleştiri yağmuruna tutması dünyanın en önemli şeyi şu an mesela. O reklamın bir ara, ben farkındayım, reklamcı arkadaşlarım olduğu için, büyük bir tartışma konusu oldu Facebook'ta. O insanların da, ajansların da düşünmesine neden oluyor. O iyi bir şey. Ama yapılabilecek şey; aynen, daha fazla kadın yönetmenin, daha çok ajansın ve konuşmaların, tartışmaların olması lazım ki başka konulara da el atabilelim kadın yönetmenler olarak. Çünkü yalnızca kadın ve molped olmamız gerekiyor. Çünkü gerçekten çok daha önemli şeyler yapıyoruz yani.

KOLAYLAŞTIRICI- Başka sorusu olan var mı?

Buyurun.

YILDIZ TAHTACI- Merhabalar.

Ben Filiz'in en son söylediği üzerinden, Dina ve Gizem'in kamusal alandan çıkarılması üzerinden devam etmek istiyorum. Aslında sabahtan bu yana yapılan sunumlarda ve tartışmalarda kamusalılık, kimin için kamusalılık, yani kadının kamusal alana çıkarılmasını falan konuştuk, tartışmalar hep bu kavramlar üzerinden dönüyor. Ama geldiğimiz noktada kamusalılığın iktidar ya da devletin elinde olduğunu görüyoruz. Bir park alanı, ama bu iki kadın orada danslarını sergileyemiyor.

Kamusallık kavramına da yeni bir kavramsallaştırmanın da getirilmesi gerekiyor, plancı disiplini açısından. Çünkü biz de plan yaparken kamusalılığı resmi kurumlar, yani devletin himayesi ya da devletin kontrolü altında olan alanlar olarak düşünüyoruz. Halkın kullandığı alanlar bağlamında şey olmuyor yani, tam bir yerini bulmuyor. Kamusalılık daha çok böyle devletle bağdaştırılıyor, iktidarla bağdaştırılıyor ve hele ki bu işin içerisine kadın girince, kadın kullanamaz ya da kullansa da itinayla kullanır, işte dans edemez, şort giyemez ya da açık-dekolte giyinemez oluyor. Belki şeyin sonucunda böyle bir sorunsal da çıkacak. Kamusal alan kavramı çok tartışmalı bir kavram. Zaten burjuva sınıfının ortaya çıkardığı bir kavram. Avrupa kökenli ortaya çıkıyor. Öncesinde Yunan agoralarında hep erkeğin, vatandaş olan erkeğin kullandığı bir alan, köle ve kadın kullanamıyor. Sonrasında burjuva sınıfının iktidara karşı kendini göstermeye çalıştığı bir alan olarak ortaya çıkıyor. Yani şu ana kadarki kamusal alan kavramlarında kadın yok. Ama şimdi kadını kamusal alana kavuşturmaya çalışırken, aynı şekilde iktidar ve devletle aynı yaklaşımla karşı karşıya kalıyoruz. Ki biz Diyarbakır'da bunu çok yaşıyoruz. Şu an Diyarbakır Suriçi'nin 6 mahallesi kamusala kapalı; hem kadına, hem erkeğe. Yani erişime kapalı. Yollar kapalı, parklar kapalı, kadın alanları kapatılıyor. Yani kamusalılığa

bir müdahale var. Bunu bu OHAL sürecinde çok net yaşıyoruz. Belki oradaki bölgeden kaynaklı o güvenlik politikalarını daha hissedilir bir şekilde yaşıyoruz. Ama diğerkentlerde bu farklı bir şekilde yüzünü gösteriyor.

BÜŞRA CİZRELİOĞULLARI SADAK- Devam edebilir miyim?

KOLAYLAŞTIRICI- Tabii.

BÜŞRA CİZRELİOĞULLARI SADAK- Ben de söz isteyecektim aslında, Yıldız'ın mevzua gireceğinden habersiz olarak.

Şeyden bahsedeceğim, çok kısa, aslında soru niteliğinde de değıl. Kumru Hanım'ın bahsettiğı önemli bir ayırımdan bahsedeceğim. Sulukule ile Tarlabaşısı arasındaki ayırımdan. İnsanlar, "Orada Romanlar vardı..." Hep de böyle hoş gelir, filmlerde işlenmiştir vesaire. "Ama Tarlabaşısı'nda seks işçileri, Kürtler var" vesaire gibi şeyler söylemişler. Sylemişler yani, hani biz biraz konuştuk ettik de o dönem Sulukule mücadelesi yürüten insanlarla. Şimdi Sur için artık "Orada teröristler vardı" diyecekler, yani bunun bir tık üstünü. Bu bir araya gelmenin önündeki engellerin aslında her an yaşatılıyor olması, her an gözümüzün önüne sokuluyor olmasının bir örneğı ve çok da çarpıcı, hani bir sürü de insan öldüğü için orada, çok can yakan bir örneğı olacak.

Biz orada o dönem birtakım şeyler yapmaya çalıştık. Ben o dönem Diyarbakır'daydım, bir araya geldik; ama şu an maalesef orada da çok bir şey yapılamıyor. Yıldız herhalde destekleyecektir. İstanbul'da o dönem eşzamanlı olarak bir şeyler yapılıyordu, onu da biliyorum, çalıştaylar falan da oldu, kısmen katıldığımız. Şu an mesela ne yapılıyor? Yani bir şey yapılabilir mi üzerinden kendi aranızda mesela bunu tartışımasını yürütüyor musunuz? Sur mevzuu hâlâ güncel bir mevzu mu? Bunu sormak istiyorum.

Bu arada, bunu böyle çok kentsel dönüşüm mevzusu üzerinden de düşünmemek lazım, hani bağlamdan koparmak gibi bir niyet içerisinde değılim tartışımaları. Biz mesela Diyarbakır'da, hatta bizzat belediye eliyle, 2011'de ve 2013'te uygulanan kentsel dönüşümün etkilerini belediyeyle paylaşmak, tabiri caizse gözlerine sokmak üzere bir saha çalışması yürüttük. Sur'un bir kısmı yine kentsel dönüşüme uğratılmıştı. Toplu konutlara, yani kentin bayağı dışında toplu konut evlerine hapsedilmişti o insanlar ve daha çok kadınlar olmak üzere bir sürü insanla görüştük. Kadın açısından zaten kentsel dönüşümün ne kadar ağır sonuçlar doğurduğunu hepimiz biliyoruz. Buradan da belki bir tartışma yürüyebilir.

KUMRU ÇILGIN- O noktada şöyle bir şey demek isterim: Aslında gelinen noktada savaşın kendisi de dönüştürücü bir hal almış durumda. Yani hem

toplumdaki politik algıyı dönüştürmeye çalışan, hem de mekansal olarak oradaki yaşamı dönüştürmeye çalışan. Bu bir savaş aracılığıyla ve oradaki çeşitli meşrulaştırıcı, toplumun geri kalan kısmı için meşrulaştırıcı söylemler üzerinden devam ediyor. Dolayısıyla, ben, bütün o mekansal düzenlemeleri birbiriyle çok örtüşür görüyorum. Çünkü elmadan armuda dönüşüyor ve orada yaşayanlar da daha farklı sınıfsal kategoriye sahip oluyor.

Şeyi tam olarak anlayamadım, hani “Siz burada bir şeyler yapmaya devam ediyor musunuz?” diye sorarken, oradaki sizden kastınızın hangi grup olduğunu.

BÜŞRA CİZRELİOĞULLARI SADAK- Ankara’da mısınız, İstanbul’dan mı geldiniz, bilmiyorum; ama daha çok İstanbul’da Emek Sineması’yla birlikte başlayan kent hakkı savunucularının bir araya geldiği yapılar açısından soruyorum. Çünkü biz onlarla birlikte tasarladık, o süreçte İstanbul’da çok ciddi çalıştaylar, bir araya gelmeler söz konusu oldu. Diyarbakır’dakilerin talebinden bağımsız bir süreçti. Bu anlamda, hani Ankara’da veya İstanbul’da, Oda bazlı bakılabilir, çok daha genel bir kent hakkı, aktivizm üzerinden de bakılabilir; hani nasıl bir çalışma yürütülüyor ya da yürütülüyor mu, konuşuluyor mu en azından?

KUMRU ÇILGIN- Konuşulduğundan emin olabilirsiniz. Ama ilk dönemdeki yoğunluğuyla mı? Ondan emin değilim. Yani bunu meslek odası kapsamında söylemiyorum; ama kent hareketliliği içerisinde ya da kent aktivizmine kendisini yakın görenlerin nezdinde. Çünkü Sur çok yakıcıydı ve oranın bir sürü dinamiği vardı; çocuğundan kadınına, yetişkinine, sivilinden devletine bir sürü dinamiği olan bir alan. Bildiğim kadarıyla, meslek odası ve gönüllü ya da bu tarz alanlarda çalışmış ya da bu tarz konulara emek etmiş kişilerin bir araya gelerek yaptığı çalıştaylar vardı. UNESCO süreciyle birlikte yapılanlar keza öyle. Ama çok küçük grupların oraya gitmesinin dışında, kitlesel bir yönelişi biz o tarafa doğru yapamadık. Ben bunu şöyle görüyorum: Gezi’nin o yoğunluğunu Üçüncü Köprü’nün inşaatının oraya taşımaya çalışan bir kitle vardı, o zaman da bunu yapamamıştık. Yani karşımızda duran şey bize hukuki şeylerle geliyor artık, metinlerle geliyor. Dolayısıyla, bedenen bir karşı koyuş ortaya koymak artık çok zorlaştı. Dolayısıyla, hukuk yolunu kullanarak oradaki yapılanlara itiraz etmeye ve onu daha iyiye dönüştürmeye çalışıyoruz. En azından meslek odası kapsamında bu böyle. Ama onun dışında, bu acele kamulaştırma ve oradaki savaş koşulları sebebiyle kamulaştırmaya başka bir gerekçe bulunduğu için, daha farklı bir boyutuyla konunun ele alınması gerektiğini düşünüyorum.

Ama Yıldız’a şöyle bir ek yapmak isterim: Ben, devletin mekansal düzenlemelerde bir iktidar olduğunu kabul ediyorum, ama sadece bunun devlet olduğunu

kabul etmiyorum; aslında plancılar ve mimarlar da o iktidarı mekan düzenlemede yapıyorlar.

Sen konuşurken aklıma şöyle bir şey geldi: Mimarlık-Mühendislik-Şehircilik Günlerine öğrenci arkadaşlarımız, LGBTİ hareketinin öncü isimlerinden rahmetli Boysan'ı çağırmışlardı, Mimar Sinan'a ve bir çalıştay sonucunda öğrenciler kendi çalışmalarını sunmuşlar, kentte farklı cinsiyetlerin güvenliği için kamusal alanlarda ışıklandırmayı ve ışıkla birlikte o karanlığı ortadan kaldırmayı bir çözüm önerisi olarak ortaya koymuşlardı. Boysan dedi ki, "Siz Gezi Parkı'na ışıklandırmayı koyduğunuz zaman, oradaki LGBTİ bireylerin ve seks işçilerinin bütün o kamusal alandaki varlığını da ellerinden almış oluyorsunuz bir yandan." Bu mesela bizim hiç düşünmediğimiz bir tarafı.

Sur planlarının altına imza atan plancılar, mimarlar ve diğer meslek insanları da aynı iktidarı orada devletle birlikte gerçekleştiriyorlar. Dolayısıyla, aslında oradaki mücadeleyi hiçbir zaman gündemden düşürmemek, oradaki mücadeleyle birlikte mevcut koşulları ve ora halkının ne istediğine dair sözleri her alanda hatırlatmak, konuşmak, tartışmaya açmak gerektiğini düşünüyorum. Biz de meslek odası olarak elimizden geleni yapmaya çalışıyoruz. Zaten Diyarbakır Şube çok ciddi bir şekilde orada hemen saha tespit çalışmaları, hem de raporlamalar yapıyor. Biz de Ankara'dan elimizden geldiğince o tarafa destek olmaya çalışıyoruz. Ama bundan sonra yürümesi gereken süreç biraz hukuki olacak. Ama onun dışında, sözlerimizle kamuoyu yaratma konusunda da o desteği hepimizin göstermesi gerektiğini düşünüyorum.

SALONDAN- Ben de bu konuda bir şey söylemek istiyorum.

Bakırköy'de bir panele gitmiştim. Bakırköy'ün bir bölgesinin 6306 sayılı Yasa kapsamında riskli alan ilan edilmesi söz konusuydu. Böyle bir talep gitmiş daha doğrusu belediyeden, dönüşüm için. Bir kat imar hakkı talebi vardı özetle. Ben, Oda davetiyle gittim ve İstanbul'daki riskli alan ilan edilen alanları, burada yaşanan süreçleri, nasıl bir şeyle karşı karşıya olduklarını, yani talep ettikleri şeyin ne getireceğini anlatmaya çalıştım. Orada bir avukat kadın çıktı ve şunu söyledi: "Siz burada Fikirtepe'yi falan anlatıyorsunuz bize. Biz onlar gibi değiliz. Onlar suça bulaşmış, gecekondulaşmış" bilmem ne falan deyip, bir sürü olumsuzluk sayarak, aslında kendilerinin onlardan çok farklı olduğunu ve aynı şeyi yaşayamayacaklarını, yani 6306'dan benzer şekilde etkilenmeyeceklerini söyledi.

Aslında toplumun temelinde böyle bir kendince meşrulaştırma var. Yani kendisi de aslında benzer şeyden mağdur olabilecek durumdayken, kendinden uzak

gördüğü, hiç bağdaştıramadığı insanların yaşadığı mağduriyeti de kendince meşrulaştırıyor. Belki bir vicdan rahatlatma da olabilir, bilmiyorum. Yani görmediğimiz zaman hiç sanki öyle bir şey yokmuş gibi davranabiliyoruz, kendi vicdanımızı rahatlatıyoruz. Açıkçası, bunu da kullanıyor siyasetçiler, politika yapanlar. Birinde diyor ki, “Burada Kürtler var, burada Romanlar var, burada suç işleniyor” bilmem ne. Yani aslında bir proje varsa, o projeyi meşrulaştırmak için bir araç olarak onu kullanıyor. İşte Tarlabası’nda bambaşka bir süreç işledi, Fener’de bambaşka bir süreç işledi.

Sur’un dönüşümü bu çatışmalardan çok önce konuşuluyordu, yıllardır, siz daha iyi biliyorsunuz. Ama bugün onu meşrulaştırmak için, o dönüşüm projesini, buna ihtiyaç duyuyor, bugün bunu kullanıyor. Yarın başka bir mahallede bambaşka bir şey kullanıyor olabilir.

Bizim orada işte dayanışma gösterip, bir araya gelebilmeyi sağlayabilmemiz lazım aslında. Bence temel sorun bu oluyor. Hepimiz kendimizi onlar gibi görmüyoruz yani, onlar başka diye hemen dışarı çıkarıyoruz, ondan sonra da o dayanışmayı kuramıyoruz. Halbuki inşaatçılar gayet bir araya geliyor; muhafazakarı, elitisti, milliyetçisi, Kürt’ü, Türk’ü. Yani hiçbir farklılık görmeden onlar çok güzel bir araya gelebiliyor. Ama biz, ondan etkilenenler olarak, hiçbir şekilde bir araya gelemiyoruz ve bir araya geledikçe de benzer problemleri ülkenin her yerinde ve dünyanın belki her yerinde yaşamaya devam edeceğimiz gibi geliyor.

Burada şunu bitirip Azra Hanım’a bir şey sormak istiyordum.

Ben aslında o filmi çekme sürecinizi de biraz merak ettim. Ne kadar sürdü bilmiyorum, ama mahallede size karşı bir tepki oldu mu? O filmin etkisinden sonra kızların yaşamında bir değişiklik oldu mu? Yani hem süreci, hem sonrasında biraz merak ettim.

Teşekkür ederim.

AZRA DENİZ OKYAY- Çekim çok kısa sürdü aslında, bütün bir 24 saat gibi bir şey o. Haftalarca çekmedim. Paramız yoktu çünkü. Çok basit bir cevap.

Hayatlarına çok dikkat ediyorum bu arada. Mesela, Dina lise sonda şu anda, doktor olmak istiyor, çok çalışkan aynı zamanda. Gizem liseyi bitirmeye çalışıyor. Onlara dikkat ediyorum. Bunun dışında, öyle çok ünlü olmadılar. Hürriyet falan ilgilenecekti de, şeyin farkına vardılar, o güzel; böyle, insanların izlemesi, onlara teşekkür edenler. Yani insan olarak çalışmaya devam etmeleri gerektiğini anladılar. En iyisi o. Çok olgun oldukları için hani, bu süreçte, senin anlattığın gibi, çok iyi sanatçılarla çocukluklarından itibaren çalıştıkları için,

daha farklı algılayabiliyorlar. Ama tabii, çok parasız bir yerde yaşadıkları için, para kazanma sıkıntısı var hâla. Öyle.

İLAYDA AYDOĞDU- Ben aslında Azra Hanım'a soracaktım; ama kimi konuşmacılarımız, panelistlerimizin dışında, misafirlerimiz de aynı şeylere değindiler. Tekrar aynı şeyleri sormayacağım; ama bu bağlamda birkaç saptamayla beraber Azra Hanım'a birkaç soru sormak istiyorum.

Oturumlar sabahtan beri devam ediyor. Saptamalarımız genel olarak aynı düzeyde ve paralel devam ediyor. Fakat bu bağlamın içerisinde, Diyarbakır'dan gelen arkadaşımızın sormuş olduğu soruyla beraber, daha doğrusu belirttiği içerikle beraber düşünerek söylüyorum, kamusal alan, evden çıktığımız alanla beraber, evet, devam ediyor; ama bu kamusal alanı biz tek başımıza kullanmıyoruz. Hiyerarşik yönetim ve siyasi yönetim bunu çok güzel kullanmasını biliyor. İşine gelmediği zaman bu alanı kendi saptamalarıyla, kimi misafirlerimizin dediği gibi, Kürt adıyla ya da Roman adıyla ya da daha aşığılayıcı isimler vererek, özöme ulaştırmak istemedikleri noktalarda açıklamalarda bulunabiliyorlar. Bunu da işine gelmediği için yapıyor. Aslında bu durumun ya da zaruretin, zorluğun farkındalar; ama özöme ulaştırmak işlerine gelmediği için böyle davranıyorlar. Çünkü o alanı onlar çok iyi kullanabiliyorlar. Siyaseten kullandıkları için, yönetim olarak işlerine geldiği için böyle davranıyorlar.

Bu bağlamda, sinema gerçekten evrensel bir dil ve bunu kullanabilmek bir sanat. Bu sanatı da siz yaptığınıza göre, bu kadar çok akademisyenin bu kadar güzel saptamaları var, yer yer küçük ölçekte olabilir, ama totalde gerçekten güzel. Kadının eylemlilik adına sadece İzmir Belediyesinde yüzde 26'yla kamusal hayata girdiğini, en büyük oranda orada girdiğini, birçok yerde yüzde 10'u bulmadığını tespit ediyor akademisyenlerimiz. Acaba kadının toplumsal cinsiyet ve kent-mekân konusunda işlenebileceği böyle kısa filmler çekilebilir mi? Mesela şöyle bir örnek vardı: Bir sinemanın başında ve sonunda gösterilen 1 saniyelik Coca-Cola reklamını bilirsiniz hepiniz. 1 saniyelik bir spotun sonunda, film bittiğinde insanların arada ve sonunda mutlaka Cola içmeye yönlendikleri tespit edilmiş. Sadece 1 saniyelik bir spot film bunu etkileyebiliyorsa, bu dili siz de bildiğiniz için sormak istiyorum, bunu kullanabilme imkanı olabilir mi? Kadının kamusal alana girişı, yani kamusal alanda kadına dikkat çekilmesi için böyle çekici filmler kullanılabilir mi? Artı, akademisyenlerin ortaya koyduğu bu hususlar mağdur olan toplumlar üzerinden yapılabilir mi?

Teşekkür ederim.

AZRA DENİZ OKYAY- Yapılabilir tabii. Çekim olanakları Türkiye’de çok kısıtlı; devlet kısa filmlere para vermediği için, cebinizden çıkarmanız gerekiyor. Ki şu an Kültür Bakanlığı zaten tamamen muhafazakar bir toplum için çalışıyor. Daha yeni herkes ret aldı, benimle birlikte bütün arkadaşlarım. Kendi aranızda film yapıp, bunu sonra festivallere göndermeniz en iyisi veya internete koymanız. Ben kendi filmim için, festivale gider, bir de kendim bir-iki kere açarım, döner diye bahsederken, başka bir şeye dönüştü. Dolayısıyla, bu iyi bir örnek. Yani yapınca görülebiliyor.

Filmlerin başına, sonuna koyma, Coca-Cola örneği fikri çok güzel. Ben Fransa’da bir süre kaldım. Orada kısa filmleri uzun metrajların önüne koyuyorlar bazen. Dolayısıyla, hem kısacılar para kazanıyor, hem değişik bir formatta filme giriş oluyor.

Bunun için yalnızca çekin diyebilirim yani, çok iyi olur, ben desteklerim. Neden olmasın.

İLAYDA AYDOĞDU- Bizim çekmemiz değil de, siz bunu çekseniz diyorum. Hani güzel bir yapım yaptığınız için diyorum, bunu çekerseniz.

AZRA DENİZ OKYAY- Kumru’yla çekelim.

İLAYDA AYDOĞDU- Siz çekerseniz daha güzel olacak düşüncesiyle söylüyorum.

AZRA DENİZ OKYAY- Anladım. Zaten bahsettiğimiz gibi, film daha çok olmalı, bu sosyolojik konuları ele almamız gerekiyor.

İLAYDA AYDOĞDU- Çünkü bu işi daha iyi bildiğiniz için, içerik olarak da daha güzel anlatabildiğiniz için diyorum. Bunlara daha çok önem verebilir misiniz? Yani rica ediyoruz, lütfen; biz değil, sizlerden bunları rica ediyoruz. Bunları önemser, öncelik hakkı tanırsanız daha iyi olacağı kanaatiyle rica ediyorum.

AZRA DENİZ OKYAY- Tabii ki.

KUMRU ÇILGIN- Akademisyenlerin makalelerinden daha fazla ilgi görüyor, değil mi?

Ben de bu görselliği her zaman çok önemsiyorum. Görsel olan hafızaya daha çok kazanıyor, yazılı bir şeyi okumaktansa. Dolayısıyla, aslında Azra’ya burada bir kez daha teşekkür etmek istiyorum. Konuşmamın başında teşekkür etme fırsatı bulamamıştım. Bir kez daha teşekkürler. Hem böyle bir filmi çekmiş olduğu için, hem bu görselliğin daha viral bir şekilde herkesle paylaşılmasına imkan tanıdığı için, hem de burada bizimle mekan ve kadını, toplumsal cinsiyeti konuştuğu için.

AZRA DENİZ OKYAY- Ben teŖekkür ederim.

KOLAYLAŖTIRICI- Sanırım salondan baŖka bir soru ya da katkı yok. Saat de 18.00'e gelmiŖ zaten.

Toplumsal cinsiyet, kent ve mekan temalı filmlerin çoğalması dileğiyle, sözü daha fazla uzatmadan, oturumumuzu burada sonlandırıyorum.

KUMRU ÇILGIN- Burada bir Ŗey söylemek istiyorum.

Sabah izlediğimiz video gösterimini Filiz Hekimoğlu'nun büyük emekleriyle bir araya getirdi. Ben bir sonrakinde Filiz Hanım'dan böyle kısa filmler bekliyorum.

KOLAYLAŖTIRICI- TeŖekkürler.

AZRA DENİZ OKYAY- Bu arada, ben de son bir teŖekkür etmek istiyorum. Panele davet edildiğim için ayrı bir teŖekkür. Kimse bilmiyordu Ŗehir plancısı bir babadan geldiğimi. Ayrıca Kumru öğrencisiymiŖ babamın; ayrı bir gurur duydum. Kuzenim de burada, Ankara'dan. Çok güzel bir söyleŖi oldu. TeŖekkür ederim, çok sağ olun.

4. Oturum - 12 Mart 2017

Toplumsal Cinsiyet - Kent ve Mekan Deneyimi

Kolaylaştırıcı: Dr. Deniz ALTAY BAYKAN

KENTSEL MEKAN, PLANLAMA VE KADIN:
ANKARA ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME
Doç. Dr. Kübra CİHANGİR ÇAMUR - Doç. Dr. Burcu ÖZÜDURU

GECEKONDU VE APARTMANDA KADIN DENEYİMLERİ:
ANKARA AKŞEMSETTİN MAHALLESİ ÖRNEĞİ
Arş. Gör. Elif ERTEM

KAMUSAL ALANIN CİNSİYET TEMELLİ PAYLAŞIMI:
BEYOĞLU ÖRNEĞİ
Yrd. Doç. Dr. Pınar ENGİNCAN*

TOPLUMSAL CİNSİYET VE MEKAN KENT MEKANINA ERİŞİMDE
KADINLARIN YAŞADIĞI DENEYİMLER VE EŞİTSİZLİKLER
Dilek KÖSE AKKİRMAN, Doç. Dr. Şerife GENİŞ**

---

* Yazar sempozyuma katılmadığı için bildirisi yayınlanmamıştır

** Yazarlar sempozyuma katılmadıkları için bildirisi yayınlanmamıştır

“TOPLUMSAL CİNSİYET-KENT VE MEKAN DENEYİMİ”

Dr. Deniz ALTAY BAYKAN

Kentsel Tasarım ve Peyzaj Mimarisi Bölümü Öğretim Görevlisi

Şehir Plancıları Odasının düzenlemiş olduğu “Toplumsal Cinsiyet, Kent- Mekan” ana temalı Sempozyumumuzun “Toplumsal Cinsiyet-Kent ve Mekan Deneyimi” başlıklı ikinci gün ilk oturumu, değerli katılımcılar Sayın Doç. Dr. Kübra Cihangir Çamur ve Doç. Dr. Burcu Özüduru’nun ve Arş. Gör. Elif Ertem’in sunumları ile gerçekleşti.

Günümüzde, kadının kentsel mekanı erkekten farklı deneyimlediği ve farklı beklenti- gereksinimleri olduğu, üzerinde sıklıkla durulan konulardan biri. Toplumsal cinsiyete duyarlı kentlerin planlanması ve bu planların gerçekleştirilmesi de ancak , bu farklı duruşların araştırılması, farkına varılması ve sorgulanması ile mümkün.

“Toplumsal Cinsiyet-Kent ve Mekan Deneyimi” oturumu gerek kentsel-kamusal, gerekse özel alanda kadının mekansal deneyimlerini irdeleyen ve tartışan iki önemli araştırmayı aktarıyor bizlere.

İlk sunuş,Doç. Dr. Kübra Cihangir Çamur ve Doç. Dr. Burcu Özüduru'nun çalışmaları. Ankara örneği üzerinden mekan-kadın-planlama ilişkisini irdeleyen ve uzun yıllardır devam eden bir araştırmanın bu yıl elde edilmiş sonuçlarını aktarıyor bize. Çalışma çok sayıda açık uçlu sorunun yöneltildiği bir "derin görüşme - anket" yöntemi ile gerçekleştirilmiş.

Genel içeriği itibariyle araştırmada ortaya çıkarılmak istenen '*kadınların kentsel mekandan beklentilerinin niçin önemli olduğunu?*' gösterebilmek.

Bu anlamda ana hatları ile Çamur'un aktardığı araştırma, 80 sonrası küreselleşme ve yeni liberalizmin ürettiği paradigmlar ve farklı kuramsal açılımlar ile ortaya çıkan 'öteki, dezavantajlı' olanı gözeten yeni planlama yaklaşımları üzerine kurulmuş.

Araştırma, Ankara'nın beş ana bölgesinde yeralan farklı yaş – kültür/eğitim-sosyal ve ekonomik gruplarına mensup 99 kadın ile yürütülmüş. Herbir kadının

bireysel hikayesine yönelik özel soruların ardından, kadınların kentten beklentileri, kent hizmetleri; ulaşım, açık alanlar, güvenlik açısından memnuniyet veya memnuniyetsizlikleri üzerine yapılan görüşmelerin sonuçlarını aktarıyor.

On yıllık bir emeğin ürünü olan araştırmanın, Ankara'nın özgün durumunu değerlendirerek olumsuz kentsel özelliklerini ortaya çıkaran ve toplumsal cinsiyet bazlı planlamaya yönelik somut veriler üreterek planlama pratiklerine yol gösteren özgün ve çok değerli bir çalışma olduğu düşüncesindeyim.

Çalışmanın diğer önemli bir çıktısının "öteki" kavramının "farklı coğrafyalar için" farklı biçimlerde tanımlanıp kavramsallaştırılabileceği yorumunu getirmiş olması. Bunun uzun yıllar süren alan çalışmasının katkısı ile ortaya çıkan çok önemli bir önerme olduğu kanısındayım.

Oturumun ikinci sunumu Arş. Gör. Elif Ertem'in yine Ankara kentinde, Akşemsettin Mahallesi'nde gerçekleştirdiği "gecekondu ve apartmanda kadın deneyimleri" ni tartışmak üzere yaptığı araştırmaya dayalı. Bu anlamda kamusal alanda toplumsal cinsiyet eşitliğini irdeleyen bir çalışmanın ardından, bu kez de özel alanın bir sorgulaması ile karşı karşıyayız.

Araştırma, eşit sayıda gecekondu ve apartmanda oturan kadın ile Mayıs-Haziran 2016 da gerçekleştirilen anket çalışması ve odak grup görüşmelerine dayanıyor.

Ertem çalışmasında sesleri duyulmayan, duyulmak istenmeyen kadınların deneyimlerini, düşüncelerini görünür kılmaya yönelik, feminist bir yöntemi temel alıyor. Bu bağlamda araştırma sadece kadın ve kadınlık deneyimleriyle sınırlandırılmıyor, din, cinsiyet ve yaş bağlamında her türlü ayrımcılığa ve baskıya karşı konumlandırılıyor. Anket çalışmaları sonunda her tür tahakküm ilişkisini görünür kılmayı hedefliyor. Ertem'in sürdürdüğü çalışmada "araştırmacının araştırma alanıyla doğrudan ilişki kurması ve tam da içerisinde konumlanması" hiyerarşik olmayan, eşitlikçi bir yaklaşımı gerçekleştirmek açısından çok önemli bulunuyor.

Kadın çalışmaları alanında birçok çalışmaya göndermelerle zenginlik kazanan sunum, mahalleli kadınlar ile yapılan sohbetleri sosyal, ekonomik, istihdam, göç, aidiyet, eğitim, dayanışma, kentsel hizmetler gibi değişkenler üzerinden hikaye ediyor. Gecekondu ve apartman kullanıcısı kadın arasındaki farkları irdeleyerek karşılaştırma yapıyor. Bir kentsel dönüşüm alanının kadın kullanıcılar üzerinden irdelenmesi ve kentsel dönüşümün sonuçlarını toplumsal cinsiyet eşitliği açısından görmemize imkan sağlaması açısından çok değerli bir çalışma olduğu düşüncesindeyim.

KENTSEL MEKAN, PLANLAMA VE KADIN: ANKARA ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

Doç. Dr. Kübra CİHANGİR ÇAMUR

Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü,

Doç. Dr. Burcu H. ÖZÜDURU

Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

1. Giriş

Türkiye’de neoliberal siyasetin ve ekonominin benimsenmesinin üzerinden 37 yıl geçtikten sonra, kentsel alan, üretilen mekan ve planlama konusunda temel sorun alanlarından birisini “cinsiyete duyarlı kentsel ortak alanlar temelinde yaşam kalitesi yetersizliği” ve bu konuda “belirlenmiş, üzerinde uzlaşmış bir toplumsal hedefin” bulunmaması oluşturmaktadır.

Kentsel alanlarda yaşayan nüfus sayısal ve oransal olarak artarken, teknoloji/iletişim alanındaki devrimsel gelişmelere paralel olarak bu alanlarda yaşam ve çevre kalitesine yönelik farkındalık ve talebin de artması beklenmektedir (Görün ve Kara, 2010). 21. Yüzyılın ikinci on yılını geride bırakırken, 20.yüzyıl kentlerinin ortak sorunları olan ulaşım, güvenlik, açık ve yeşil alan yetersizliği, gürültü, kirlilik gibi fiziksel sorunlar kent yaşamının hala en bildik/yaygın sorunlarını oluşturmakta (Cihangir Çamur, 2000); ne yazık ki iletişim çağında kentsel alanlardan beklenen mekansal temsil, aidiyet, kararlara katılım, kentsel algı, estetik, güven hissi, özgürlük, sosyal donatılara erişebilirlik vb. kentsel yaşam kalitesi bileşenleri, kentsel günlük yaşam akışı içinde kendilerine alan açamamaktadır (Yanık, 2012; Alkan ve Duru, 2007, Mollenkopf ve Walker, 2007).

Bu gündeme uygun olarak, Türkiye’de kentsel sorunlara ilişkin çalışmaların büyük bölümü geçmişten günümüze evirilen sosyo-ekonomik yapının

mekansal problemlerinin analizi ve çözüm önerilerine yoğunlaşmaktadır. Olguların mekanla ilişkisini kurarak, analizlerini gerçekleştiren ve betimleyici olmanın ötesine geçip yorumlayarak ve çözüm önerileri geliştirerek katkı sağlamaya çalışan kent çalışmaları, kent planlama disiplininin çok sayıda farklı disiplin ile ortak çalışmasını gerektirmekte; bu çalışmalar, kentin ötekileri olarak tanımlayabileceğimiz grupların/ötekilerin mekanla kurduğu ilişkiyi çözümlenmekte, yeni kentsel politikaların geliştirilmesinde etkili olabilmektedir. Çok sayıda bilim dalının (tıp, psikoloji, ekonomi, işletme, vd) kendi alanlarına özgü yöntem ve içerikleri ile ele aldıkları bir konu olan yaşam kalitesi, planlama disiplini için önemli ve çok güncel bir çalışma alanı sunmaktadır. Planlamanın genelde kentlilerin ve özelde ortak paydaya sahip kentsel grupların mekanla olan ilişkisini sosyal, kültürel, ekonomik, çevresel, psikolojik, teknolojik, sağlık ve diğer olası boyutlarıyla incelemesi, planlamayı diğer sosyal bilimlerden ayırmakta ve kent çalışmaları içerisinde önemli bir yere koymaktadır.

Kentsel alanlar (bu çalışma kapsamında Ankara kenti), mekanın fiziki, sosyal, kültürel ve politik boyutlarındaki araştırmalar için çok değerli bir laboratuvar oluşturmaktadır. Ankara ulaştığı nüfus temelinde toplumsal “ötekiler” olarak tanımlayabileceğimiz grupların¹ (engelliler, yaşlılar, çocuklar, gençler, öğrenciler, yoksullar, mülteciler ve ortak bir paydaya sahip diğer ötekiler ile bu çalışma özelinde kadınlar²) mekanda yer alma/var olma mücadelesinin göstergelerinin ortaya konulabileceği çalışma alanlarından birisini oluşturmaktadır.

Kent planlama disiplininin “savunucu planlama” paradigması, kadınların kentsel alanda sosyo-mekansal ayırmacılığa karşı mücadelesinin önemli desteklerinden birisini oluşturmaktadır. Benzer biçimde içinde barındırdığı farklı gruplar olsa da, cinsel farklılık teorisi (Martucci, 2008) temelli feminist söylemler ve uygulamalarda hakim paradigma ve yeni feminist sosyal uygulamalar, *kadınların öznelliklerinde değişiklikler yaratmayı ve sonuçlarından biri olarak da kadınların kentsel alanı etkin kullanma yollarını etkilemeyi amaçlamaktadır* (Vacchelli, 2014). *Planlama ve kentsel kamusal mekan kaynaklı dönüştürücü uygulamalar sonucunda, cinsiyet ve toplumsal değer yargıları temelli sorunların bir bölümü kentsel kamusal alana entegre olurken, ağırlıklı olarak orta ve büyük ölçekli şehirlerde güvenli/erişilebilir ve yaşam kalitesi kaynaklı kentsel sorunların çözümünde benzer hedeflere ulaşmak için kadınların toplumsal kamusal aktör haline gelmelerine izin*

1 Kentsel mekan kullanımının analizine yönelik bu çalışma dizisinde “sağlıklı, yetişkin, çalışan, orta ve üstü gelir sahibi erkek kentliler” dışındaki tüm gruplar ötekiler olarak tanımlanmaktadır.

2 “Cinsel farklılık” ile bağlantılı bilgiler bu makalenin kapsamı dışındadır.

verecek merkezi ve yerel kurumsal ve sosyal içeriğin geliştirilmesi/tartışılması gerekmektedir.

Bu makale, Ankara’da yaşayan kentli kadınların mekanla ilişkisinin bir okumasını sunmaktadır. Özel yaşam kamusal yaşam arasındaki sınırlar, kamusal alan algısındaki farklılıklar, mekan organizasyonunun ve stratejilerinin politikaya bağımlık düzeyinin yüksekliğini göstermektedir. Genelde mekan özelde ise kent mekanı toplumdaki farklılık ve çeşitli “anomalilerin” normalleştirilip sıradanlaştırıldığı gündelik yaşamın içinde eritildiği bir alandır (Işık, 1994:9). Kentsel alanda “ortak paydaya bir sosyal grubun kentsel mekandan beklentilerinin analizi”ne dayalı bu çalışmada, Ankara’daki kentsel mekan kullanımı ve beklentilerine özgü temel bileşenlere bakılmaktadır. Birincisi kadınların kentte kamusal alanda yer alma /var olma kaygısı/içeriğidir. İkinci temel nokta ise yerel yönetimlerin kentin kadın olarak kullanımına yönelik içeriğinin/hizmetlerinin sorgulanmasıdır. Makale, teorik olarak cinsiyet ve kent çalışmaları alanında yer almakta (Nash ve Bain, 2007) ve mekan oluşumu ve kullanımını günlük hayata yönelik söylemler³ çerçevesinde (Lefebvre, 1947 ve 1971) okumaya çalışmaktadır.

2. Araştırmanın Yöntemi

Kadınların kentsel mekandan beklentilerinin, Ankara metropoliten alanını temsil edecek biçimde beş yönde (merkez, kuzey, güney, doğu, batı) seçilen 99 kadın ile, sosyo-ekonomik, kültürel ve mekansal içeriğin farklılaştığı konut alanlarında “derinlemesine görüşme/anket” yöntemi ile gerçekleştirilen araştırmada;

“Kişi bilgileri,

Kentsel hareketlilik,

Ekonomik durum,

Sosyal-kültürel rekreasyonel etkinliklere katılma

Kentsel hizmetler”

olmak üzere beş inceleme alt başlığı bulunmaktadır. Çalışmada, kentte farklı sosyal, ekonomik, kültürel yapıdaki kadınların kentsel yaşamdan beklentilerinin mekan ile ilişkilendirilmesi ve kentin farklı parçalarında yaşamın

---

3 Mekanın ilişkisel olarak toplumların maddi pratikleri içerisinde üretildiğini savunan Lefebvre (1947), gündelik yaşamı “günlük hayat büyük oranda sürekli tekrar kaynaklı bilinç gerektirmeyen hareketlerin olduğu bir mekan haline geliyor...” (Lefebvre, 1971) şeklinde tanımlamıştır.

ve taleplerin nasıl farklılaştığının ortaya konulması hedeflenmiştir. Bu hedefe yönelik olarak;

“Kentler kadınların ihtiyaçlarını karşılayabiliyor mu?”

Kent planlamada “cinsiyet” boyutunun gerçekten farkında mıyız?

Cinsiyet ve kent planlama ilişkisindeki başlıklar nelerdir?

Cinsiyet boyutunun kent planlamada iyi örnekler doğurabilmesi için rehberlik edebilecek ilkeler var mıdır?” sorularına cevap aranmıştır.

Çalışmanın temel hipotezleri “mahallenin ve kentin sunduğu kentsel çevre” kadınların büyük bölümünün ekonomik sınırlılıklar nedeniyle ve ek olarak daha da büyük bölümünün toplum tarafından konulan cinsiyet temelli sınırlar nedeniyle “eşit ve özgür” kullanmadığı alanlardır” ve “Ankara özelinde kentin bölgelerine göre kadının kent yaşamına katılımı değişmektedir” şeklinde kurgulanmıştır.

Kent, bir varlık olarak tanımlandığında demografi, ekonomi, idari, işlevsel bileşenleriyle analiz edilirken, kentsel kalite algısal haritalama ve yaşam tarzı bileşenleriyle tanımlanmaktadır (Pacione, 2009 ve Wirth, 1938). Bu farklı tanımlamalar, kuramsal içerik farklılaştığında yapısalcılığa sosyo-ekonomik ayrışmalar, kırılmalar temelinde; postmodern yaklaşıma ise cinsiyet, etnik köken, seksüalite ve işbölümünde cinsiyet ayrımı temelinde farklılaşan çalışma alanları sunmaktadır.

Kentte cinsiyet ayrımı ve cinsiyet eşitliğine yönelik tartışmalar çok sayıda disiplinin çalışma konusunu oluşturmaktadır. kentsel alanlar kadınlar ve erkekler tarafından farklı algılanmakta, farklı kullanılmakta ve kentsel çevreler cinsiyet rollerini hem yaratmaktadır hem de yansıtmaktadır. Mahallenin ve kentin sunduğu kentsel çevre genel olarak fiziksel, sosyal, kültürel, kamusal olarak; özelde ise kırılma, güvenlik/güvenli, barınma, sosyal dışlanma/ötekileştirilme, istihdam eşitliği (çalışma oranı, gelir, sigorta), katılım temelinde tanımlanabilmektedir.

Araştırma Ankara kentsel alanında “Tabakalı Rastgele Örnekleme” yöntemiyle Kasım 2016’da gerçekleştirilmiştir. 18-75 yaş arasındaki 99 kadına uygulanan 53 soru ve açık uçlu sorudan oluşan anket çalışmasında ortalama yaş 38,3’tür. Ankara kentsel alanının merkez ve dört ana yön olmak üzere beş alt parçada çalışıldığı araştırma bölgeleri aşağıda tablo 1.’de verilmiştir:

Tablo 1. Ankara Kentsel Alanı-Araştırma Alt Bölgeleri

1	MERKEZ	Kızılay, Maltepe, Beşevler, Bahçelievler
2	KUZEY	Sincan, Eryaman, Etimesgut, Yenimahalle, Keçiören
3	DOĞU	Mamak, Keçiören, Pursaklar, Nata Yolu, Cebeci
4	BATI	Çiğdem, Çukurambar, Çayyolu
5	GÜNEY	Çankaya, Ayrancı, Dikmen, Öveçler

3. Araştırma Bulguları

Kentsel sistemde mekan, yapıların oluşturduğu, kentlilerin algıladığı, tüm kentsel olayların ilişkilendiği bir bütündür. Kentsel mekandan öncelikle fiziksel-ekonomik gereksinimleri karşılama beklenirken, sosyal-kültürel ve psikolojik-duygusal ihtiyaçlara da cevap vermesi, yaşam kalitesine (Sipahi, 2002) yönelik beklentilerin artışına paralel olarak artmaktadır. Kentsel mekan insanın ulaşım, erişim, iletişim, bilgi ve mal alışverişi, ortak paylaşım, tanıdıklarla karşılaşma, kendini bir “yer” e ait hissetme, yeni kişilerle tanışma, kendini “bulma” ve kendini “unutma” gibi bir çok değişik ve bazıları birbirleriyle çelişen ihtiyacına cevap veren bir alandır (Kahraman, 1998:23).

Kent nüfusunun yarısını oluşturan kadınların mekandan beklentilerinin, ihmal edilmişliklerinin ve sosyo-mekansal-psikolojik sınırlarının değerlendirilmeye çalışıldığı, kent kullanımlarıyla sosyo-ekonomik ve demografik özelliklerinin eşleştirildiği bu çalışmada Ankara’da kadınların yaşadıkları mahallelere göre kenti ve kentsel mekanı kullanımları ve algılarının değiştiği görülmüştür. Kentin farklı bölgeleri arasında, kent merkezi ve çeperler arasında önemli algı ve yaşam kalitesi farklılıkları bulunmaktadır. Aşağıdaki tablolarda görüşme yapılan kadınların yaşları, medeni ve eğitim durumları, çalıştıkları işler ve sektörler sunulmaktadır. Kadınların yaklaşık dörtte biri 25 yaş altı gençlerden, yarısı 35-54 yaş grubundan oluşmaktadır. 25-34 ve 55 üzeri yaş grubu ise %12 ve %13’tür. Ortalama yaş ise 38,3 olarak hesaplanmıştır. Tüm yaş gruplarını temsil eden bu içerik, mekandan beklentinin en yüksek olduğunun ve ifade olasılığının en yüksek olduğunun varsayıldığı 35-54 yaş grubunu da yüksek oranda temsil etmektedir.

Tablo 2. Yaş Grupları

YAŞ GRUPLARI	SAYI	YÜZDE
<25	26	26,3%
25-34	12	12,1%
35-44	23	23,2%
45-54	25	25,3%
55-64	8	8,1%
>64	5	5,1%
GENEL TOPLAM	99	100,0%

Medeni durum (bkz tablo 3) yaklaşık olarak yarı yarıya temsil edilmekte, eğitim durumunda yine mekan algısı ve beklentinin yüksek olduğu öngörülen üniversite öğrencisi-mezunu ve yüksek lisans öğrencileri %68 oranıyla çoğunluğu oluşturmakta, ilkokulmezunları ise %9,1 ile temsil edilmektedir.

Tablo 3. Medeni Durum

MEDENİ DURUM	SAYI	YÜZDE
Evli	53	54,6%
Bekar	44	45,4%
GENEL TOPLAM	97	100,0%

Tablo 4. Eğitim Durumu

EĞİTİM DURUMU	SAYI	YÜZDE
Üniversite Mezunu	40	40,4%
Üniversite Devam	21	21,2%
Yüksek Lisans Devam	3	3,0%
Lise Mezunu	20	20,2%
Ortaöğretim Mezunu	6	6,1%
İlkokul Mezunu	9	9,1%
GENEL TOPLAM	99	100,0%

Eğitim düzeyinin yüksek olmasına karşın, çalışmama oranının yarıdan yüksek olması (%55,6) öğrenimine devam eden denek oranının %24 olmasından kaynaklanmaktadır. Yüksek öğrenimi bitirmiş olan kadınların çalışma oranının (%89) yüksekliği mekandan beklentileri de yükseltmekte, yetersizliklerin ve

beklentiyi karşılayamayan hizmetlerin algılanmasında ve tanımlanmasında olumlu katkı sağlamaktadır.

Tablo 5. Çalışılan Sektör

İŞ SEKTÖRÜ	SAYI	YÜZDE
Eğitim	14	14,1%
Sanayi	3	3,0%
Hizmet	16	16,2%
Serbest	11	11,1%
Çalışmıyor	55	55,6%
GENEL TOPLAM	99	100,0%

Tablo 6'da deneklerin %76 oranında iki ve daha kalabalık ailelerde yaşadığı, % 24'ünün ise tek yaşayan kadınlar olduğu görülmektedir. Tek kadınların kentsel mekanla ilgili algı ve beklentilerini değerlendirmek açısından önem arz etmektedir.

Tablo 6. Birlikte Yaşanılan Kişiler

BİRLİKTE YAŞADIĞI KİŞİLER YÜZDE	SAYI	YÜZDE
Akrabalarıyla	36	36,4%
Eşiyle	39	39,4%
Tek	24	24,2%
GENEL TOPLAM	99	100,0%

Tablo 7. Doğum Yeri/Memleket

BÖLGE	SAYI	YÜZDE
Akdeniz	7	7,1%
Doğu Anadolu	18	18,2%
Ege	8	8,1%
Güneydoğu Anadolu	5	5,1%
İç Anadolu	46	46,5%
Karadeniz	9	9,1%
Marmara	3	3,0%
Yurtdışı	3	3,0%
GENEL TOPLAM	99	100,0%

Araştırmaya katılan kadınların yarısı orta Anadolu kökenliken, %18,4'ü Ankara doğumlu, %3'ü yurtdışı mekan deneyimi de olan deneklerdir. %79 katılımcı ise iş, eğitim ve ailevi nedenlerle Ankara'da yaşamaya başlamış, başka kentlerle ilgili deneyimi de bulunan, karşılaştırma yapabilecek durumdadır. Geliş tarihi itibarı ile en büyük gurubu 1990-2000 arasında gelen %30'luk grup oluşturmakta, Ankara kent deneyimi 20 yıla yakın ve üzerinde %65 oranında kadın bulunmaktadır.

Tablo 8. Ankara'ya Geliş Nedeni

ANKARA'YA GELİŞ NEDENİ	SAYI	YÜZDE
Aile	18	23,7%
Ankara'da Doğmuş	14	18,4%
Diğer	1	1,3%
Eğitim	19	25,0%
İş	23	30,3%
Ziyaret	1	1,3%
GENEL TOPLAM	76	100,0%

Tablo 9. Ankara'ya Geliş Tarihi

ANKARA'YA GELİŞ TARİHİ	SAYI	YÜZDE
<1980	18	18,8%
1981-1990	16	16,7%
1991-2000	29	30,2%
2001-2010	18	18,8%
>2010	17	17,7%
GENEL TOPLAM	96	100,0%

Orta gelir grubu olarak tanımlayabileceğimiz 4000 TL'nin altı %40, 3000 TL'nin altı orta-alt gelir grubu ise %36 oranını oluşturmaktadır. Orta, orta alt ve orta-üst gelir grubunun en büyük payı oluşturduğu denekler, kentle toplu-taşıma, alışveriş yapma, açık yeşil alanları kullanma vb. ilişki kurma düzeyinin de yüksek olması beklenen grubu oluşturmaktadır.

Tablo 10. Hane Geliri

ORTALAMA HANE GELİRİ	SAYI	YÜZDE
<3000	35	35,7%
3001-4000	39	39,8%
4001-5000	18	18,4%
>5001	6	6,1%
GENEL TOPLAM	98	100,0%

Tablo 11. Başka Kentte Yaşama İsteği

BAŞKA KENTE GÖÇ ETME İSTEĞİ	SAYI	YÜZDE
Var	58	58,6%
Yok	39	39,4%
Cevapsız	2	2,0%
GENEL TOPLAM	99	100,0%

Yaşanılan kentten memnuniyetin en belirgin göstergelerinden birisi olan başka kentte yaşama isteğinin olup-olmamasına verilen %59 evet cevabı, kentsel mekanın sunduğu yaşam kalitesinin yetersizliğinin göstergesidir. BU cevapların nedenlerine inildiğinde en yüksek oranı coğrafi özellikler ve coğrafya ile birlikte sakinlik, yaşam kalitesi, kentte boş vakit geçirilecek yerlerin yetersizliği oluşturmaktadır.

Tablo 12. Başka Kentte Yaşama İsteğinin Nedeni

BAŞKA KENTE GÖÇ ETME İSTEĞİ VE NEDENİ	SAYI	YÜZDE
Evet	58	59,8%
Cevapsız	12	12,4%
Ailevi Nedenler	7	7,2%
Coğrafi Özellikler	17	17,5%
Coğrafi Özellikler, Ekonomik Düzey	2	2,1%
Coğrafi Özellikler, Sakinlik	4	4,1%
Coğrafi Özellikler, Sosyo-Kültürel Düzey	2	2,1%
Coğrafi Özellikler, Sosyo-Kültürel Düzey (Kentte Gezilecek Yerler)	2	2,1%
Coğrafi Özellikler, Yaşam Kalitesi	3	3,1%
Sosyo-Kültürel Düzey	2	2,1%
Sakinlik	4	4,1%
Yaşam Kalitesi	3	3,1%
Hayır	39	40,2%
GENEL TOPLAM	97	100,0%

Tablo 13. Güvensiz Hissetme Durumu

GÜVENSİZ HİSSETME	SAYI	YÜZDE
Evet	70	70,7%
Hayır	26	26,3%
Cevapsız	3	3,0%
GENEL TOPLAM	99	100,0%

Kentte güvensizlik hissini yüksekliği %71 oranıyla dikkat çekici oranda yüksektir. Gasp, taciz, hırsızlık olasılığı ise bu güvensizlik hissini oluşmasında %52'lik oranı oluşturmaktadır. Son yıllarda yükselen terör olayları güvensizlik hissinde artış etkisi oluşturmaktadır. Ulaşım araçlarının güvensizliği de %4,2 ile belirgin bir sorun alanıdır. Tüm bileşenleriyle güvensizlik hissi, kent yöneticilerine, planlılara acil eylem/önlem/politika alanı sunmaktadır.

Tablo 14. Güvensiz Hissetme Nedeni

GÜVENSİZ HİSSETME NEDENİ	SAYI	YÜZDE
Evet	70	97.2%
Gasp/Taciz/Hırsızlık	37	51.4%
Cevapsız	11	15.3%
Terör	11	15.3%
Protestolar	3	4.2%
Ulaşım	3	4.2%
Gece Klüpleri	2	2.8%
Taciz	2	2.8%
Hırsızlık	1	1.4%
Hayır	2	2.8%
GENEL TOPLAM	72	100.0%

Güvensizliğin Ankara kentinde mekansal dağılımı farklılık arz etmektedir. En yüksek oran %72 ile güney ve %69 ile Merkez olarak tanımlanan bölgede ortaya çıkarken, kuzey bölge ikinci sırayı, doğu ve batı ise %36 ve %30 ile en düşük oranları sunmaktadır. Yüksek gelir gruplarının temsil oranının yüksek olduğu bölge en yüksek güvensizlik oranını sunmaktadır. Bu durum gelir ile güvenlik beklentisi arasında doğru ilişki olduğunu göstermektedir.

Tablo 15. Güvensiz Hissetme Nedenleri ve Kentte Dağılımı

Evete	Gasp/ Taciz/ Hırsızlık	Gece Klüpleri	Hırsızlık	Cevapsız	Protestolar	Taciz	Ulaşım	Terör	Toplam
1. GRUP (Merkez)	68.8%	12.5%	6.3%	6.3%	0.0%	0.0%	0.0%	6.3%	100.0%
2. GRUP (Kuzey)	41.7%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	58.3%	0.0%	100.0%
3. GRUP (Doğu)	35.7%	0.0%	0.0%	21.4%	21.4%	14.3%	0.0%	7.1%	100.0%
4. GRUP (Bati)	30.0%	0.0%	0.0%	30.0%	0.0%	0.0%	40.0%	0.0%	100.0%
5. GRUP (Güney)	72.2%	0.0%	0.0%	22.2%	0.0%	0.0%	0.0%	5.6%	100.0%

Kullanılan ulaşım modları kentin alt bölgelerinin özelliklerine göre büyük ölçüde farklılaşmaktadır. En yüksek yürüme oranı Merkez ve çevresinde %39 ile ortaya çıkarken, kuzey raylı toplu taşıma, doğu otobüs-dolmuş, batı %60 ile özel araç kullanmaktadır. Toplam oranlarda en yüksek oran % 26 özel araç, %21 otobüs ile ulaşımıdır.

Tablo 16. Kullanılan Ulaşım Türü

BÖLGELER	DOLMUŞ SİSTEM	RAYLI SİSTEM,	RAYLI ARAÇ OTOBÜS	ÖZEL	SERVİS	TAKSİ	YÜRÜME	GENEL TOPLAM	
1.GRUP(Merkez)	0.0%	5.6%	5.6%	16.7%	16.7%	16.7%	0.0%	38.9%	100.0%
2. GRUP (Kuzey)	0.0%	40.0%	20.0%	10.0%	30.0%	0.0%	0.0%	0.0%	100.0%
3. GRUP (Doğu)	23.5%	5.9%	0.0%	35.3%	11.8%	11.8%	0.0%	11.8%	100.0%
4. GRUP (Bati)	0.0%	10.0%	0.0%	20.0%	60.0%	10.0%	0.0%	0.0%	100.0%
5.GRUP (Güney)	5.9%	11.8%	5.9%	17.6%	29.4%	5.9%	5.9%	17.6%	100.0%
GENEL TOPLAM	6.9%	12.5%	5.6%	20.8%	26.4%	9.7%	1.4%	16.7%	100.0%

Belediye hizmetleri algısının sorgulandığı bölümde bilgi-tanım düzeyi hem büyükşehir hemde ilçeler düzeyinde yüksektir ve sırasıyla %96 ve %89'dur. Büyükşehir hizmetlerinden memnuniyet, ilçe belediyesiyle karşılaştırıldığında düşüktür. En yüksek memnuniyetsizlik ulaşım-erişim hizmetleri ve güvenlikle ilgili algı ve hizmetlerdedir. Ulaşım ek olarak ulaşım altyapısı da memnuniyetsizlik oluşturmaktadır. Yeşil alanlar, sosyal hizmetler, temizlik diğer olumsuzluk oluşturan kentsel hizmet bileşenleridir.

Tablo 17. Belediye Hizmetleri Algısı

BELEDİYENİN GÖREVLERİ HAKKINDA BİLGİ SAHİBİ	SAYI	YÜZDE
OLUNUP, OLUNMAMASI		
Evete	83	83,8%
Hayır	16	16,2%
Genel Toplam	99	100,0%

BÜYÜKŞEHİR BELEDİYE BAŞKANININ ADINI BİLİP, BİLMEME DURUMU		
	SAYI	YÜZDE
Evet	95	96,0%
Hayır	1	1,0%
Cevapsız	3	3,0%
Genel Toplam	99	100,0%
BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİNİN HİZMETLERİNDEN MEMNUNİYET		
	SAYI	YÜZDE
Evet	28	28,3%
Hayır	68	68,7%
Cevapsız	3	3,0%
GENEL TOPLAM	99	100,0%
İLÇE BELEDİYE BAŞKANININ ADINI BİLİP, BİLMEME DURUMU		
	SAYI	YÜZDE
Evet	88	88,9%
Hayır	11	11,1%
Genel Toplam	99	100,0%
İLÇE BELEDİYESİNİN HİZMETLERİNDEN MEMNUNİYET		
	SAYI	YÜZDE
Evet	59	59,6%
Hayır	40	40,4%
GENEL TOPLAM	99	100,0%

Tablo 18. Memnun Olunmayan Belediye Hizmetleri

MEMNUN OLUNMAYAN HİZMETLER		
	SAYI	YÜZDE
Ulaşım	47	50,5%
Güvenlik	10	10,8%
Ulaşım, Altyapı	8	8,6%
Yeşil Alan	8	8,6%
Altyapı	7	7,5%
Sosyal Hizmetler	3	3,2%
Ulaşım, Temizlik	3	3,2%
Temizlik	2	2,2%
Kentsel Estetik	2	2,2%
Altyapı, Parklar	1	1,1%
Pazarlar	1	1,1%
Ulaşım, Sosyal Hizmetler	1	1,1%
GENEL TOPLAM	93	100,0%

Tablo 19. Memnun Olunan Belediye Hizmetleri

MEMNUN OLUNAN HİZMETLER	SAYI	YÜZDE
Parklar	30	43,5%
Sosyal Etkinlikler	8	11,6%
Ulaşım	7	10,1%
Raylı Sistem	5	7,2%
Sosyal Etkinlikler, Parklar	4	5,8%
Temizlik	4	5,8%
Sosyal Etkinlikler, Yaşlı Hizmetleri	2	2,9%
Pazar	1	1,4%
Cevapsız	1	1,4%
Parklar, Raylı Sistem	1	1,4%
Parklar, Ulaşım	1	1,4%
Raylı Sistem, Sosyal Etkinlikler	1	1,4%
Sosyal Etkinlikler, Ulaşım	1	1,4%
Sosyal Etkinlikler, Yaşlı Hizmetleri, Ulaşım	1	1,4%
Sosyal Hizmetler	1	1,4%
Yaşlı Hizmetleri	1	1,4%
GENEL TOPLAM	69	100,0%

Kentsel hizmetlerden memnuniyette en yüksek oranı %44 ile yeşil alanlar, %12 ile sosyal hizmetler oluşturmaktadır. Temizlik ve yaşlı hizmetleri memnuniyet oluşturan diğer hizmetlerdir. Memnuniyet ve memnuniyetsizlikte alt bölgesel olarak farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Bölgeler arasındaki memnuniyet farklılaşması, ilçe belediyelerinin sunduğu hizmet düzeyinin farklılaştığını, sosyo-ekonomik ve kültürel yapının beklenti-memnuniyet ilişkisini belirlediğini göstermektedir.

4. Sonuç ve Tartışma

Kentsel mekanda kadın cinsiyetine duyarlı sosyal ve özgüven hissettiren yaşam çevrelerinin ve olanaklarının sağlanması, merkezi ve yerel yönetimlerin görevi olduğu kadar fiziki planlama açısından da zor bir politika ve eylem alanı olarak ortaya çıkmaktadır.

Aristo'dan günümüze içerik değiştirerek sürekli tartışılan "kentsel alanda eşit vatandaşlık" kavramı Lewis Mumford, Max Weber, Georg Simmel, Walter Benjamin, Henri Lefebvre, David Harvey ve farklı akademik disiplinlerden bilim insanlarının yaptığı kentsel araştırmaların temelini oluşturmaktadır ve kentsel

kamusal alanda/mekanda cinsiyet eşitliğini sağlayıcı sosyo-ekonomik ve kentsel politikaların gündelik yaşamda kendine yer ve uygulama alanı bulduğu ülkeler, gelişmişlikte ve yaşam kalitesinde ön sıralarda yer almaktadır.

Ülkemiz koşullarında ise kadınların kentsel kamusal alan talebi ve bu alandaki yeri tanımlanmamıştır ve geçmişten gelen muğlaklığını korumaktadır. Ev ortamı, toplumunun katı ataerkil ve muhafazakar düzeninde, kadınlar için “doğal” bir alan olarak tanımlanırken, sembolik olarak bir “hapishane”ye de dönüşebilmektedir. “Görünmeyen/görülme-yen kadın” imajlı kentsel politikalar kamusal alanda sıkı cinsiyet rollerinin yeniden üretiminden kopamayan içeriği perçinlemektedir.

Gelinen noktada, kentsel kamusal hayatı duvarların içine ve kadına özgülenmiş renklere yerleştiren politikalar, iç/dış, kamusal ve özel arasındaki sınırları katılaştırmakta, kentsel mekanın kullanımında olumsuz bir değişime ve alanların erkek egemen yeniden tahsis edilmesine işaret etmektedir. Yenilikçi mekansal uygulamalar yoluyla “mekanın melezleştirilmesi” ve “kentsel alanın cinsiyetten arınmış toplumsal kullanıma” evrilmesi gerekmektedir. Kadınların kendilerini erkek hegemonik söylemin dışında temsil edebildikleri ve kendi söylemlerini oluşturabilecekleri bir kentsel ortama yönelik kentsel politikaların yeniden yazılması önem arz etmektedir.

Araştırmanın sonuçları kentsel ortak ve/veya yarı ortak mekanların kadınların gereksinimleri ve talepleri doğrultusunda yeniden kurgulanması ve düzenlenmesi gerektiğini, sorunun sadece kadın cinsiyeti açısından genel bir sorun olmayıp, kadınların kendi içinde de değişen ve özel/farklı yaklaşımlar gerektiren sorunlara sahip olduğunu göstermektedir. Kadınların kentte “eşit” var olma haklarının alt ve üst yapısının oluşturulmasındaki eksiklikler ve sorunlardan çok, yerel yönetimlerin cinsiyete dayalı ayrımcı politika ve uygulamaları ile kadınlar, kentsel mekanı kullanış ya da kullanamayış biçimleri üzerinden, yeniden ötekileştirilmektedir.

Alan araştırmasının sonuçları, kentin alt bölgelerinde farklı içerikte olmak üzere ancak kentin bütününde, kadınları özel alana sıkıştıran yetersizlikte hizmet sunulduğunu göstermektedir. Kadınlar en temel insan ve kentli hakkı olan yürüyecek kaldırıma dahi muhtaç durumdadırlar. Ankara, kaldırımların otomobillerle, ticari işletmeler ve büfelerle kapatıldığı; yeşil alanların yetersiz olduğu, olanlara da erişimin kısıtlı/uzak olduğu; güvensiz kent algısının, ulaşım-erişim-altyapı yetersizliğinin ve temizliğin en temel sorun alanları olarak ortaya çıktığı bir büyükşehir olarak değerlendirilebilir.

Bu zeminde, kent yönetimleri ve kent plancılarına, mekan kullanımındaki cinsiyet farklılığını ve cinsiyetin kendi içindeki farklılıklarını giderici, eşit kullanımı destekleyici yaklaşım içinde olma görev/sorumluluğu düşmektedir. Bu sorunların aşılmasında yeni yaklaşımların benimsenmesi, insan ölçeğine saygılı politikaların üretilmesi ve uygulamaya geçirilmesi önem kazanmaktadır. Kadını “öteki” ve “kent yoksunu” olmaktan çıkaracak, kentsel mekanda cinsiyet ayrımcılığını ortadan kaldıracak yeni kentsel politikalar üretilmesi elzem görünmektedir.

Kentte kadına özgülenmiş eşitsizliğin, sınırların aşılabilmesi, ancak merkezi ve yerel yönetimlerin kentsel mekanda kadını özgür kılacak politikaları benimsenmeleri ve uygulamaya koymalarıyla çözülebilecek bir sorun alanını işaret etmekte; kadınların mekanı algılama, hissetme, kullanma biçimlerini eşitleştirmeye-eşleştirmeye, mekanda eşit aktör olarak yer alabilmelerini sağlamaya yönelik mekansal politikalar ve planlar ivedilik arz etmektedir.

Kaynakça

Alkan, A., Duru, B., 2007. Türkiye’de Kent Çalışmalarının İzinden Giderken “Toplumsal Adalet, Eşitsizlik ve İktidar” Nereye Düşer?, Kent ve Planlama – Geçmiş Korumak Geleceği Tasarlamak, İmge Yayınevi, s. 87-111, Ankara.

Cihangir Çamur, K., 2000. “Yeni Liberal Politikaların Kentsel Arazi Kullanım Yapısına Etkileri: Çankaya (Ankara) İlçesi’nde Yapılaşmanın Çözümlemesi, 1985-1998”, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Kent ve Çevre Bilimleri Anabilim Dalı, 2000.

Görün, M., Kara, M., 2010. “Kentsel Dönüşüm ve Sosyal Girişimcilik Bağlamında Türkiye’de Kentsel Yaşam Kalitesinin Artırılması”, Yönetim Bilimleri Dergisi, vol.8.

Işık, O., (1994) “Değişen Toplum/Mekan Kavrayışları: Mekanın Politikleşmesi, Politikanın Mekansallaşması,” Toplum ve Bilim 64:65 (1994), s.9.

Kahraman, C., 1998. Kentsel Mekan Sürekliliği/Süreksizliği ve Güvenlik İhtiyacı İlişkisi, İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Lefebvre, H. (1947’den Çeviren Işık Ergüden, 2012) Gündelik Hayatın Eleştirisi (Critique of Everyday Life, 1947-1991), Sel Yayıncılık, Düşünsel Dizisi.

Lefebvre, H. (1975’den Çev. Işık Ergüden, 2014) Mekanın Üretimi (The Production of Space), Sel Yayıncılık, Düşünsel Dizisi.

Martucci, W., Sinatra, K. R., 2008. “Caregivers in the Workplace: Prohibitions Against Family-Responsibility Discrimination, Employment Relations Today”, Volume 34, Issue 4, Version of Record Online, Wiley Interscience.

Mollenkopf, H., Walker, A., 2007. *Quality of Life in Old Age: International and Multi-Disciplinary Perspective*, Springer, Netherland.

Nash, C. J.; Bain, A. L., 2007. "The Toronto Women's Bathhouse Raid: Querying Queer Identities in the Courtroom", *Antipode*, Volume 39, Issue 1: 17-34.

Pacione, M. 2009. *Urban Geography: A Global Perspective*. Routledge: New York, NY.

Sipahi, S., 2002. *Ülkemiz Illerinin Yaşanabilirlik Açısından Analitik Hiyerarşi Prosesi Tekniği ile Sıralanması*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Vacchelli, E., 2014. *Gender and the City: Intergenerational Spatial Practices and Women's Collective Action in Milan*, *Le Tournant Spatial Dans Les Études Genre, Les Cahiers du CEDREF*.

Wirth, L. 1938. *Urbanism As a Way of Life*. *AJS* 44, p. 1-24.

Yanık, C., 2012. "Kent Sosyolojisi Alanında Yapılan Tezlerin Değerlendirilmesi", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2(1): 93-107.

GECEKONDU VE APARTMANDA KADIN DENEYİMLERİ: ANKARA AKŞEMSETTİN MAHALLESİ ÖRNEĞİ

Araş. Gör. Elif ERTEM

Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

Öz: Ankara, Ege Mahallesi sınırında bulunan Akşemsettin Mahallesi, kentsel dönüşüme uğramış, bölgedeki gecekondu, 'daha yaşanabilir' ve görece 'lüks' apartmanlara dönüşmüştür, yeni kurulan AVM'ler ve alışveriş merkezleri ile bölge bugün Ankara'nın gözde alışveriş mekânlarından birini oluşturmaktadır. Mahalle büyük ölçüde kentsel dönüşümünü tamamlasa da, sınırlı bir gecekondu bölgesi apartmanlara komşu şekilde varlığını sürdürmektedir, bu çalışma bu bölgedeki gecekonduya yaşayan kadınlar ve öncesinde gecekonduya yaşarken kentsel dönüşüm ile apartmanlara geçen farklı yaşlarda, çalışmayan kadınlar ile yürütülmüştür. İlgili çalışma Mayıs-Haziran 2016 tarihinde Ankara, Ege Mahallesi sınırında olan Akşemsettin Mahallesi'nde yürütülmüş ve çalışma kapsamında 360 kadın ile anket çalışması ve sınırlı bir kadın grubuyla odak grup görüşmesi yapılmıştır. Araştırma gecekondu ve apartmanda yaşama deneyimleri bağlamında, bu geçiş kadınlık deneyimlerini ve pratiklerini nasıl etkilemiştir? Sorusundan hareketle, kentsel dönüşümü ve kadınların deneyimlerini incelemeyi amaç edinmiştir. Şu bir gerçek ki, günümüzde evde ki roller ve sorumlulukları paylaşan erkek figürü ön plana çıkmış olsa da, ev ile mekânsal ve sosyal bağ kuran kadın ve kadınlıktır. Böylelikle mekânsal dönüşüm ve en genel anlamda kentsel dönüşüm, kadınların deneyimlerinde; onların arkadaşlık ve dayanışma ilişkilerinde, komşuluk, akrabalık gibi ilişkilerde, aile ilişkilerinde, çocuklar ve çocukların eğitimleri gibi konuları da içine alarak, evin mekânsallığı üzerinde ne gibi farklılaşmalar öngörmektedir? Göç deneyimini geride bırakmış ve 'çoktan şehirli olmuş' kadın için gecekondu dan apartmana geçiş hala sancılı bir süreç midir? Gecekondu ve apartman sadece birbirinden farklı iki fiziksel yerleşim alanı değildir, gecekondu ve apartman mekânsallıkları üzerinden ürettikleri farklı 'sosyal ilişkilere' ve 'sosyal üretim alanlarına' referans vermektedir (Ayata,1989). Çalışma bu noktadan

hareketle gecekondu-apartman karşılaştırmaları üzerinden, anketlerin SPSS programı kullanılarak analiz edilmesinden ve odak grup çalışmalarının dökü-münden yararlanarak, kadınların deneyimlerini ve bölgede ki gecekondu ve apartman komşuluğunu incelemekte ve çokça çalışılan bir alan olan kentsel dönüşüme kadınların söylemlerinden katkı sunmaya çalışmaktadır.

Anahtar kelimeler: Gecekondu, Apartman, Kadın Deneyimleri, Kentsel Dönüşüm

1.GİRİŞ

“Göç hikâyeleri, coğrafyalar arası ortaya çıkan iktisadi, toplumsal, eğitimsel be başka türden kaynakların dağılımında artan eşitsizliğe verilmiş bir cevap olarak karşımıza çıkıyor.” diyor Burcu Şentürk (2015). Burada tartışılan konu, ikinci dünya savaşını takip eden dönemde Türkiye’ nin geçirmiş olduğu dönüşümlerin kır ve kente yansımalarıdır; 1945 sonrasında dek uygulanan emek yoğun tarım teknolojisi dönüşüme uğramış, değişen teknolojinin kırdan kopardığı nüfus kentlere akmaya başlamıştır (Şenyapılı, 2004). Tarımsal üretimdeki makineleşmenin özellikle küçük üretici ve topraksız köylüler üzerinde etkileri, evden bir kişinin ya da geniş aileye bağlı ailelerden birisinin şansını kentte aramaya gitmesi ile başlayan uzun sürecek bir göç ve şehirleşme süreci tartışmamıza konu olmuştur. Aslında 1960’lı yıllarda başlayan ithal ikameci kalkınma politikalarına geçiş, beraberinde şehirlerde sanayide çalışacak iş gücüne ihtiyaç duyulmasını ve sonrasında kırdan kente göçü tercih edilebilir bir hale getirmiştir, bu durum literatürde birinci dalga göç olarak tanımlanmaktadır. Ancak şehirler gelecek kitlelere hazır değildi, kalacak yer problemi uzun soluklu bir problem haline geldi, ilk gelenler Şenyapılı’nın deyimiyle ‘sırtında yorganı ile gelen’ yalnız erkek, bekâr odalarında, şehirde çalışan diğer akraba ve tanıdıklarının yanında başlarının çaresine bakarken, zamanla bu geçici çözümler kalıcı çözümlere; gecekonduya dönüşmeye başladılar. Var olan arsalarla ev yapmaya başlayan göçmenler, sadece kendi emekleri ve uğraşları sonucunda yeni evler ve gecekondu yapılmadılar, bunlar başlı başına gecekonduyu yeni bir sosyal olguya dönüştürmenin ilk adımlarıydı. Bahsedilen nokta, akrabalık bağlarının, dayanışmanın, birbirine ön ayak olmanın ve şehre tutunmak için oluşturulan stratejilerin belirtenleriydi. Gecekondu komüniteleri, şehrin dışlanma, işsizlik ve barınma gibi sıkıntılarına karşı yardımcı olan bir mekanizma işlevi görmekteydi. Zamanla Ankara’nın çeşitli bölgelerinde kitlesel olarak seçilmeye başlamıştı gecekondu. Çalışmada konu edilen Ege Mahallesi, ancak 1970’li yıllarda, kente gelen ve Ankara’nın merkezine görece yakın olan yer-

lerinde boş alan bulamayan kırsal göçmenler tarafından kurulmuştur (Şentürk, 2015). Ankara Mamak'taki Ege Mahallesi, Tuzluca'yır'dan biraz ötede, Nata-yolu' nun kenarında bir gecekondu mahallesi (idi). Çalışmaya konu olan Akşemsettin Mahallesi, Ege Mahallesi'nde bulunan yerleşim yerlerinden biri olarak bu araştırmanın saha çalışmaları için belirlemiş olduğu gecekondu ve apartman komşuluğunun, kentsel dönüşümün yansımalarının görüldüğü ve bu anlamda önem kazanan bir yerleşim yeri olarak çalışmada yer almaktadır. Ege Mahallesi, semtlilerin diliyle 'eski çöplük', mahalleliler tarafından da, mahalle sakinleri dışında pek kimseler gelmediği, hatta merkeze uzaklığı bahane edilerek toplu taşımının da sorunlu olduğu bir yer olarak tanımlanabilir. Mamak bölgesinin planlanması 1987 yılında, Ege Mahallesi'ninki ise 1992 yılında başlamıştır. Mahalleliler, bir zamanlar bakkal bile bulamadıklarını ifade ederlerken, 2005' den bugüne bakıldığında Ege Mahallesi şimdilerde Metro Market, Nata Vega AVM, IKEA gibi ünlü alışveriş merkezleri ve mağazalar ile anılmaya başlanmıştır. Türkiye' nin en büyük akvaryumunun da; Aqua Vega Akvaryum bu bölgeye kurulmuş olması da önemli bir tartışma konusudur (Şentürk, 2015: 197). Figür 1' de Akşemsettin Mahallesi web harita görünümünden takip edileceği gibi, mahalle Mamak-Çankaya viyadüğünün ve Doğukent bulvarının hemen paralelinde, bu da bölgeyi yatırım ve kapital birikim için cazip hale getiren nedenlerden biri olarak kabul edilebilir.

Figür 1. Akşemsettin Mahallesi Web Harita Görünümü

Ege Mahallesi'nde gerçekleşen kentsel dönüşüme, gecekondu ve apartman yaşamına değinmeden önce, bu araştırma Burcu Şentürk'ün çalışmasından bir alıntı paylaşmayı uygun görüyor: "Kentsel dönüşümü insan tarafından geliştirilmiş ve birikim politikasından tamamen farklı bir şey gibi sunmak, onu kaçınılması güç ve bir çeşit doğa olayı gibi tanımlamak, 'yapılacak hiçbir şey yok' anlayışı ile anlamlandırmak oldukça sorunlu bir bakış açısı olarak görülmektedir. İşte sosyal bilimlere tam bu noktada ihtiyaç duyulmaktadır." (Şentürk, 2015). Bu bağlamda çalışmada konu edinilen Ege Mahallesi kentsel dönüşümü ve tüm yeni nesil kentsel dönüşüm projeleri, gecekonduları lüks, daha kon-

forlu, rahat ve daha yaşanabilir apartman dairelerine ve sitelere çevirmek amacıyla, kendine sermayenin değer kazanabileceğini umduğu yerler seçmektedir diyebiliriz. Bu noktada, Ege Mahallesi ve özelinde Akşemsettin Mahallesi'ndeki kentsel dönüşüm yaşamları nasıl etkiledi? Sorusu çalışmanın çıkış noktasını oluşturacak, mahallede ki yaşamı ve mekânın dönüşümünü en iyi bilen ve belki en çok deneyim eden kadınlar bu dönüşümün neresinde duracak ve bu dönüşümü nasıl anlamlandıracaklar çalışmada temel sorunsal olarak belirmiştir.

İlk gecekondu çalışmaları, gecekondu olmayı ve gecekondu insanını kendine has bir gecekondu kültürü ile nitelendirir. Bu konuda haksız da değildir, gecekondu kimi zaman şehrin merkezine yakın ve hatta şehrin tam merkezinde de konumlansalar gecekondu tam anlamıyla 'şehirli olmamış' ya da 'olamamış' halk kitleleri olarak anılmaya başlamışlardı, bu anlayışın yansımaları popüler kültürlerde de yer etmiştir. Gecekondu kesiminin kente entegrasyonu da ayrı bir konu olarak orta sınıfları özellikle meşgul etmiştir. Tahire Erman Karacaören TOKİ konutlarında yürütmüş olduğu '*Mış Gibi Siteler*' adlı kapsamlı çalışmasının önsözünde 90'lı yılların sivil toplum örgütlenmelerinin, gecekondu kadınları kente entegre etme projelerinden bahsediyor. Erman'ın da üzerinde durduğu gibi, bu projeler orta sınıf STK'ların ve belediyelerin kadınları toplayıp kültürlerini geliştirmek için onları sinemaya, tiyatroya götürmek, kente geziler düzenlemek şeklinde belirlenmiştir. Masum ve iyi niyetli olan bu uygulamalar, asimetrik güç ilişkilerine referans vereceği için sorunludur (2016). Yani, orta sınıf modern kentli kadınların cahil ve köylü hemcinslerine görgü ve kültür öğretme misyonunun günümüzde farklılıkları kabul eden-etmesi gereken ve tek bir model üzerinden insanları şekillendirmeyen çoğulcu anlayışta yeri yoktur (Erman, 2016: 13). İşte bu güç ilişkileri ve hiyerarşi tartışmaları temelinde, çalışmanın feminist metodolojiyi seçmesi, araştırmanın kadın öğrenciler tarafından mahalleli kadınlar ile yürütülmesi bu noktada önem kazanmaktadır. Buradan hareketle, 'kültür' kavramı gecekondu çalışmalarında ve literatüründe hep sorunlu ola gelmiştir.

Bu bağlamda kentsel dönüşüm, sadece gecekonduların ve yaşanan alanın dönüşümü değil, gecekondu yaşamının da dönüşümü olmalıydı. Peki, Gecekondu nasıl dönüşmektedir? Gecekondu yaşamı ve ona paralel olarak insanlarımız nasıl dönüşmekteydi? Nasıl bir şehir ve nasıl bir apartman hayali kuruluyordu? Yine, Tahire Erman'ın '*Mış Gibi Site*' çalışmasında üzerinde durduğu meseleden yola çıkarsak, söylem temelinde ötekileştirilen, modern orta sınıflar tarafından kültürsüz ve cahil görülen, iktidarlar tarafından 'işgalci' ilan edilen (Erman, 2016) ve tüm bunlarla birlikte yıllarca şehirde yaşamış, belki

de şehirde doğmuş gecekonduların 'biz' ve 'onlar' söylemindeki deneyimleri önemli bir tartışma alanı olarak önümüze çıkmaktadır. Kentli orta sınıfın pek de yolunun geçmediği, hatta gidilmesi tehlikeli bölgeler olarak kabul edilen, gecekondular, Yelda Yürekli'nin (2016) kitabından isimle bu '*Küçük Moskovalar*', gecekondular için ne ifade etmektedir bu çalışmanın temel sorunsallarındandır. Çalışmaya konu edinilen Akşemsettin Mahallesi' nin önemi buradan gelmekte denilebilir, mahalle kentsel dönüşüme uğramış ve apartmanlar uzun zaman öncesinden bu yana çoktan gecekonduların yerini almıştır, ancak mahallede sınırlı bir gecekondular alanı apartmanlar ile komşuluğunu sürdürmektedir. Konuşulan kadınların bir kısmı gecekondular, bir kısmı ise apartman yaşamını deneyim etmiş ve dönüşümü yaşamış kadınlardır. Akşemsettin'de gecekondular ve apartman komşuluğu, gerçek anlamda bir kadın paylaşımını ve dayanışmasına içermektedir. Öyle ki gecekondulara ihtiyaç duyulduğu ve özleildiği takdirde gecekondular yaşamı seçilirken, apartmanların uygun olduğu faaliyetlerde apartman dairelerinde ve önlerinde buluşulabilmektedir. Bu araştırma için gecekondular aynı zamanda kadınların buluşma, toplanma ve paylaşım yerleridir. Çalışma, Akşemsettin Mahallesi'nde gecekondular ve apartman birlikteliğini, geçirdiği kentsel dönüşümü gecekondular-apartman karşılaştırması bağlamında, odak grup görüşmeleri ve yüz yüze anket uygulamalarıyla kadın deneyiminde nasıl algılandığını konu etmektedir.

1.1 Mekân ve Kadın

Bu araştırma gecekondular ve apartman yaşamını kadınların deneyiminden sunmaya çalışmaktadır. Bunun için Akşemsettin Mahallesi'nde gecekondular ve daha önce gecekondularda yaşarken kentsel dönüşümle birlikte apartmanlara taşınan farklı yaşlarda, evli ve 'düzenli ve maaşlı' bir işte çalışmayan kadınlar-bir kısmı mevsimlik, yarı zamanlı, evden ve gündelik işlerde çalışanlar- ile anket çalışması ve odak grup görüşmeleri yürütülmüştür. Gecekondular ve apartman hayatını karşılaştırmalı bir bakış açısıyla incelemek, kadın deneyimlerinden bakmak, çalışmacıya gecekondular ve apartmanlara yönelik farklı görüşleri ve deneyimleri araştırabilmek için eşsiz bir kapı aralamaktadır. Kadınların gözünden gecekondular ve apartman yaşamının hangi anlamlara referans verdiğini incelemek, kadınlık deneyimleri ve evin sürekliliği için geliştirdikleri yaşam stratejilerini araştırmak bu noktada önem arz etmektedir. Gecekondular ve apartmanlarda yaşama deneyimleri bağlamında, bu geçiş kadınlık deneyimlerini ve pratiklerini nasıl etkilemiştir? Kadınların gözünden ve deneyimlerinden gecekondular ve apartman yaşamının incelenmesinde, evin mekansallığı; odalar, odalar ve ev ile ilişkisi toplumsal cinsiyet ve onun politikası ile doğrudan ilişkilidir (Amargi,

Sayı 27). Kadın deneyimleri, deneyimlerin dönüşümü ve mekânın dönüşümü birbirini yansıtan sosyal ilişkiler olarak belirir. Kadınların görünmez emekleri, ev içi ücretsiz emekleri ve yaşam stratejileri (Bora, 2002), (Kalaycıoğlu ve Rittersberger-Tılıç, 2002) bu bağlamda ve bu dönüşümde önem kazanır. Kısaca, bu çalışma ve dönüşüm sorgusunda, ev ile mekânsal ve sosyal bağ kuran kadın ve kadınlıktır; böylelikle mekânsal dönüşüm ve en genel anlamda kentsel dönüşüm, kadınların deneyimlerinde; onların arkadaşlık, dayanışma ilişkilerinde, komşuluk, akrabalık ilişkilerinde, aile ilişkilerinde, çocuklar ve çocukların eğitimlerinde, evin mekânsallığı üzerinde ne gibi farklılaşmalar öngörmektedir? Göç deneyimini geride bırakmış ve 'çoktan şehirli olmuş' kadın için gecekondu dan apartmana geçiş hala sancılı bir süreç midir? Gecekondu ve apartman sadece birbirinden farklı iki fiziksel yerleşim alanı değildir, gecekondu ve apartman mekansallık üzerinden ürettikleri farklı 'sosyal ilişkilere' ve sosyal üretim alanlarına referans vermektedir (Ayata,1989). Yine, Ayata ve Ayata' nın Ankara' da *Konut, Komşuluk ve Kent Kültürü* isimli çalışmasında konu edildiği gibi, gecekondu bölgelerinde kadınların kurdukları ilişkiler ve kendi aralarında ki sohbetlerin konuları cinsiyetçi iş bölümünden kaynaklı sorunlara işaret etmektedir (1996). Şentürk, *Bu Çamuru Beraber Çiğnedik* isimli çalışmasında gecekondu kadınları, orta sınıf kadınlardan ayıran en önemli noktalardan birinin özel hayatın bilgisinin komşularla paylaşılması durumu olduğuna işaret etmiştir, Şentürk'e göre bu durum gecekondu nun mekânsal özelliği gibi özel ve kamunun arasındaki sınırın muğlaklığına işaret ediyordu (Şentürk, 2015). Akşemsettin Mahallesi'nde gecekondu ve apartmanda yaşayan kadınlar için de bu gibi keskin ayrımlar bulunmamaktadır. Kendi içlerinde de gecekondu ve apartman ayrımını çok net şekilde yapmadıkları gibi, burada konu edilen 'orta sınıf kadın' da bu çalışmada yer etmiyor; çünkü apartmanlarda yaşamaya başlayan kadınlar öncesinde aynı bölgede gecekondu da yaşıyorlardı. Bu nedenle araştırma, geçiş aşamasını ve dönüşümünü ölçmek amacıyla hem gecekondu da yaşayan kadınlarla hem de öncesinde gecekondu dayken sonrasında apartmana yerleşen, mekân ile ilişkisini tam anlamıyla koparmayan kadınlarla yürütüldü. Özünde iki tarafın da gecekondu olduğı bir çalışma ile dönüşüm ve gecekondu-apartman deneyimi anlamlandırılmaya çalışıldı. Araştırmanın çalışmayan evli kadınlar ile yürütülmesinin nedeni de mekânın deneyiminin en iyi ve en uzun soluklu olarak bu kadınlar tarafından anlaşıldığından ötürüdür. Apartmana yerleşmiş bu kadınlar, Erman'ın sorunsalı gibi, apartmanlı olabildiler mi? Orta sınıf apartman ve site hayatını içselleştirebildiler mi? Tüm bunların bu dönüşümde kazandığı anlam nedir? Bu sorunsallar çalışma içinde sıklıkla tartışıldı. Şentürk' ünde (2015) belirttiği gibi, Ege Mahallesine ilk yerleşimci kadınların sosyal ilişkilerinden anlaşılacağı üzere, ilişkiler mekânsal te-

melliydi, erkeklere göre evde ve mahallede daha çok vakit geçiriyorlardı. İlk gelenlerin çoğu Ankara’ da ki farklı mahallelere taşınırsalar da, mahallede kalanlar ile ilişkilerini devam ettiriyorlardı. Eski komşularının düğün, cenaze gibi günlerinde onları yalnız bırakmıyor ve ihtiyaç duyduklarında birbirlerine destek olmaya devam ediyorlardı. Bunu göçün ilk yıllarında koşullarının ve sorunlarının benzer olmasına ve dayanışma içerisinde çözümler üretilmesi sonucunda oluşan yakınlıkları ile okumak mümkün olabilir (2015:101). Benzer şekilde, Akşemsettin’ de gecekondulu kadınlar gecekondudan apartmana geçen komşularıyla bağlarını sürdürüyorlar ve yardımlaşabiliyorlar. Bu çalışma bu noktadan hareketle gecekondulu-apartman karşılaştırmaları üzerinden, kadınların deneyimlerini ve bölgede ki gecekondulu ve apartman ‘komşuluğunu’ incelemekte, feminist metodoloji ile çokça çalışılan bir alan olan kentsel dönüşüme kadınların söylemlerinden katkı sunmaya çalışmaktadır.

Peki neden feminist metodoloji? Bu çalışmanın temel meselesini, feminist mücadele ile ortaya çıkan ve sesleri duyulmayan ve duyulmak istenmeyen kadınların deneyimlerini ve düşüncelerini görünür kılmaya çalışan feminist bir dert oluşturuyor. Elbette, feminist yöntem bilim kendini sadece kadın ve kadınlık deneyimleri ile de sınırlandırmaz, etnik, sınıfsal, politik görüş, herhangi bir gruba ve dine mensubiyet, cinsiyet ve yaş bağlamında her türlü ayrımcılığa ve baskıya karşı konumlandırır ve yapılan araştırmalarda tüm bu parametreler içerisinde bakabilmeye yönelik bir aldı yaratmayı hedefler (Maynard, 1994). "Her şeyin ötesinde bilimsel araştırmacının tahakküm ilişkilerini görünür kılma ve bu tahakkümler karşısında ezilenlerin mücadelelerine katkı yapma sorumluluğunu vurgulamasından ötürü gecekonduların geçirdiği dönüşümün hikâyesi (ancak) feminist yöntem ile" anlaşılmalı çalışılabilir (Şentürk, 2016). Sosyal bilimlerde hâkim olan anlayışa karşılık, buradan hareketle araştırmacının araştırma alanı ile mesafe kurmasından, araştırmaya katılan kişiler ile ilişkilerinde de belli bir hiyerarşi kurulmasından çok araştırma alanının tam da içinde konumlanması ve hiyerarşi içermeyen (*non-hierarchical*) bir ilişki kurması gerekir (Oakley, 1981). Çalışma, konumları gereği araştırmacı öğrenciler, araştırmacı ve araştırmaya katılan kadınların arasında ki ilişki, saha deneyimleri ve araştırmacının gidişatı yönünden bu argümanı ve hedefi yerine getirmeye çalışmıştır denebilir.

1.2.Saha Deneyimleri

Çalışma, 18 sosyoloji lisans öğrencisinin, 360 kadınla yürüttüğü anket çalışmaları ve sınırlı sayıda odak grup çalışması yapılarak- 10 gecekonduda yaşayan

kadın ve ayrı olarak 10 apartmanda yaşayan kadın ile odak grup görüşmeleri yapılmıştır-, kadın öğrenciler tarafından Akşemsettin Mahallesinde gecekondu ve apartman dairelerinde ikamet eden farklı yaşlarda ve düzenli ücretli bir işi olmayan kadınlar ile yürütülmüştür.

Şentürk (2016), Ege Mahallesinde yürüttüğü çalışmasında, hem kadınlar hem de erkekler arasında yer edilebildiğini, ancak pozisyonunun ve ilişkilerde kurduğu kodların değiştiğini yinelemiştir. Erkekler arasında 'bacı', 'Cengiz abinin yeğeni' gibi tanımlamalarla kendine yer bulurken, kadınlar arasında eğitim seviyesinden de kaynaklı olarak 'yaralı hanım, eğitilmiş, hoca hanım' gibi kodlar ile yer edindiğini eklemiştir. Akşemsettin Mahallesinde yürütülen çalışmalarda, kadınların yaş aralıkları oldukça genişti, 18 den başlayarak 70 yaşındaki kadınlara kadar, bölgede yaşayan kadınlar anketimize ve odak gruplara dâhil oldular. Çalışmayı yürüten öğrencilerin ve çalışmanın yazarının yaşı ve pozisyonu düşünülürken, sahada kadınlarla kurulan ilişki daha çok araştırmaya katılan kadınlar tarafından abla-kardeş ve anne-kız ilişkisine referans verilerek sürdürüldü. 'Sizler de bizim kızlarımızımsınız', 'Beni ablan gibi düşün' söylemleri, çalışmaya gönüllü ve içleri rahat katıldıklarını belirtmeleriyle bir arada gitmiştir. Elbette bu çalışma, bölgede yaşayan kadınların paylaşımları ve katkıları olmasaydı gerçekleşemezdi, bizlere büyük bir misafirperverlik ve yakınlık gösterdiler. Çalışmayı yürütülen öğrenciler olarak, özellikle kadınların evlerine girmemeye, daha doğrusu onlara ve ailelerine 'rahatsızlık vermemeye' dikkat ve özen göstermemize rağmen, çalışmalar büyük oranda, çalışmaya katılan kadınların ısrarları sonucu onların evlerinde gerçekleştirildi. Bahçede, parkta ve kadınların sıklıkla bulunduğu kamelyalarda ve bankalarda yürütmek istediğimiz çalışmalar, sonra doğru hep evlere buyur edilmeye ve ikramlarla sonuçlandı. Apartman dairelerinde oturan kadınlarla daha çok bahçede ve kamelyalarda yürütülen çalışmalar, gecekondu kadınlar ile evlerde ve gecekondu bahçelerinde/avlularında yürütüldü. Mahallede ki kadınlar için evin alanı sokağa da yansıyor, kadınlar evlerinin önünde ki parklarda, kamelyalarda buluşuyor ve bu alanlar kadınların buluşma ve paylaşma alanlarına dönüşebiliyor, Demirbaş'ın (2012) da belirttiği gibi, dükkânlar, kahveler ve kapalı mekânlardan daha farklı olarak, sokaklar kadınlar için evin uzantısı haline gelebilir. Araştırmacı, apartman ve gecekondu yaşamını, bu bağlamda beliren kadın deneyimlerini, kadınlar arası komşuluk ve dayanışma ilişkilerini sahada deneyim etmeye çalıştı, bu noktada katılımcı kadınların katkıları yine oldukça fazladır buradan hareketle hem evlerinde hem de sokağa ve ev dışına taşan ilişki ağlarını önemsiyor bu çalışma. Resim 1, bir kısmı gecekondu da bir kısmı da apartmanda oturan kadınların bir araya gelerek tandırda yufka yapmalarını göster-

mektedir. Araştırmacı, yufka yapımına yardım etmeye çalışmış, kadınlarla sahada yakın bir diyalog içine girmiş olsa da yufka yapım işini başaramamıştır. Bu başarısızlığın odak grup görüşmelerine katılan kadınlar arasında bir şaka konusu olması ve araştırmacının konumu gereği zaten yufka yapımını bilemeyecek olmasının öngörülmesi durumunu Şentürk, Ege Mahallesinde yapmış olduğu çalışma da “kadınlık pratikleri sınıf, ırk, etnisite gibi birçok etkenle değişkenlik gösterirken sadece cinsiyet temelinde ortaklık kurmak gerçekten zordur.” (2016) şeklinde belirtmiştir. Ancak, bu çalışmada araştırmacının konumu ve yaşı itibarıyla bu durumun görece çözüldüğü söylenebilir. Çalışmada bu konu temel mesele olarak tartışılmıyorsa da, bu ne kadar mümkün, feminist metodolojinin sınırlılıkları ve sınırsızlıkları nelerdir soruları her daim tartışılması gereken ve feminist bilgi üretiminde sorunsal haline getirilmesi gereken bir konu olarak belirlemektedir. Konu edilen toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü, mutfakta olmak, yemek yapmak-yapabilmek, ev ekonomisini belli yaşam stratejileri ve ücretsiz ev emeği ile sürdürülmesine katkı sağlamak tamamen politik ekonomiye ve kadın olmanın, kadın öznelliğinin politığıne dair bilgi alanı açmaktadır.

Amargi’ nin ‘*Hayatın Dönüşümü: Mutfak*’ sayısında da bu konuda kapsamlı incelemelere yer verilmiş, kadınlık, dönüşüm, politika ve kadının alanı olan evin ve özel olarak mutfağın ne anlama geldiği, kadınların günlük yaşam deneyimlerinin, neoliberal politikalarda ve dönüşümde nerede durduğuna dair bu çalışmaya kaynaklık etmiştir (Amargi, 2013, Sayı 27).

Ek olarak araştırmacının ve katılımcıların paylaşımı ve sahadan çıkan bu gibi samimi ve yakın ilişkiler aslında bize çalışmanın metodolojisi, onun sınırlılığı ve başarısı üzerine tüyolar vermektedir. Portelli (1991), alandaki durumun ve saha çalışmasının bir diyalog olduğunu, böylelikle araştırmanın çalışmaya kaynak bulma arayışından, çok insanlarla konuşmak ve ilişki kurmak olduğunu söyler. Burada ki örnekten yola çıkarsak, günlük bir hayat pratiği olarak görülen yufka yapımı ve farklı sınıftan kadınların kadınlık deneyimleri arasında önemli bir ilişki söz konusudur. Apartmanda oturan kadınların- öncesinde gecekondudayken apartmanlara taşınan kadınların- yufka, tarhana gibi ev içi emekleriyle oluşturdukları genellikle ev ekonomisine katkıda bulunma amacıyla sürdürdükleri bu gibi işler için gecekondudaki arkadaşlarına geldiklerini gözlemledik. Bu işleri birlikte yaptıklarını ve bu işler için gecekondudaki tandır, avlu, bahçe gibi alanları kullandıklarını belirtmeleri de çalışmanın sorunsalı açısından ciddi bir çıkış noktası oluşturdu. Komşuluk ilişkisini sürdüren kadınların büyük bir kısmı aynı mahallede apartmanlara taşınmışlar, ancak gecekondu arkadaşlıklarına ve birlikte üretime devam ediyorlar.

Resim 1. Gecekondu tanırında birlikte yufka yapan kadınlar (Akşemsettin Mahallesi)

1.2.1 ' Onlar Bizimle Birlikteler'

Araştırma için katılımcı kadınlara kartopu örneklem yöntemiyle ulaşılmaya çalışıldı, öncelikle Akşemsettin Mahallesi muhtarı ile iletişime geçildi, sonrasında mahalleden araştırmaya katılmak isteyen kadınlar ile anket uygulamasına başlandı, odak grup görüşmeleri ile anket uygulamaları paralel zamanlarda gerçekleştirildi, mahallede ki gecekondu bölgeleri ve gecekonduların büyük bir kısmı ile görüşüldü ve iletişime geçildi. Gözlemlerimden yola çıkarak şunu söyleyebilirim; gecekondu apartmana geçen kadınlarda görüşmelere katılma isteği oldukça yüksekti, hemen hepsi ' gecekondu çalışıyormuşsunuz, ben de gecekonduymdan, gecekondu anılarımdan bahsetmek isterim' şeklinde dönüş yaptılar ve diğer arkadaşlarını da araştırmaya katılma konusunda teşvik ettiler. Araştırmacılar olarak orada oturmadığımız, orali olmadığımız gerçeğini ve çevredekilerin 'bunlar kim' sorularını anketlere ve odak grup çalışmalarına katılan kadınlar, 'onlar bizimle birlikteler' diyerek belirtiyorlardı, bu benimseyici tavır ODTÜ öğrencileri olduğumuzdan ve dönüşümü çalıştığımızı bildiklerinden kaynaklandığını görebiliyorduk. Yürekli' nin kitabında sıklıkla bahsettiği durum bizim içinde geçerliydi: Ege Mahallesi'nde sol hareketlerin güçlü olmasının, mahallelinin Ankara'daki öğrencileri dayanışma gruplarından, Ege mahallesindeki dönüşüme, ve ulaşımına karşı yürütülen pek çok eylemden bilmelerinden ötürü, araştırmacı öğrencilerin sahada işleri kolaylaşmıştı. Daha doğrusu görüşmelerin rahatlıkla yürütülebilmesi, görüşmelerin 'gönül rahatlığı' ile yapılabilmesi Akşemsettin mahallesi için geçerli bir durumdur. 'Biz, sizi tanıyoruz, sizin arkadaşlarınız bizimle birliktediler' anlayışı çalışma boyunca, bugün baskı alanı oluşturulan, insanların kamusal alanda hükümete ve politik olana dair sesinin kısılmasına neden olan atmosferde, politik konularda dahi rahatça konuşulmasının ve daha yakından ilişkiler kurulmasının yolunu açmıştır. Peki, sol grupların ve oluşumların destek görebildiği, eylemlerin düzenlendiği Ege Mahallesi ve bizim çalışmamız için bir gecekondu-apartman komşuluğunun tam merkezinde olan Akşemsettin Mahallesi, polislerin giremediği, 'suçluların ve

suç oluşumlarının' rahatlıkla yerleştiği, 'zararlı bir takım politik görüşlerin yerleştiği' 'kenar mahalleler' mi (*slum*)? Çalışmaya devam ederken, çevremde ki pek çok kişinin ki buna bölüm arkadaşlarımda dâhil, ne yapıyorsunuz gecekondu bölgesinde? Oralar biraz tehlikelidir yalnız dikkat edin gibi söylemelerine maruz kalmıştım. Aynı anlayış akademik çalışmalarda oldukça yaygındır, gecekondu bölgeleri, suç ile anılır, gecekondu mahallelerine girilemez. Yürekli 'Küçük Moskova: Tuzluçayır' kitabında, Ege mahallesinin, "alevi mahallesi, anarşist ve politik bir mahalle, zaten önceden oralara polis giremiyordu" şeklinde anıldığından bahsetmiştir. Aynı söylemin, Şükrü Aslan'ın '1 Mayıs Mahallesi: 1980 Öncesi Toplumsal Mücadeleler ve Kent' isimli çalışmasında da tartışıldığını söyleyebiliriz. Gecekondu mahalleleri, şiddetin, tehlikeli ilişkilerin ve davranışların, anarşist yapılanmaların alanı olarak görülürler, bu anlayış kendini, damgalanmış mahalleler (*stigmatized neighborhood*) metaforuyla kent çalışmalarında da yansıtmaktadır (Slater, 2015, Wacquant, 1999).

2. BULGULAR VE TARTIŞMA

Şenyapılı (2004), Ankara'nın başkent olmasından başlayarak, 1950li, 60lı yıllar itibarıyla, gecekondu ailelerinin işlevinin değişmeye başlamasından bahseder. 1960'lı yıllar, başkent ucuz iş gücüne ihtiyaç duyduğu yıllardır, aile bireyleri marjinal işlerden marjinal olmayan işlere geçiş yapmaya başlamışlardır. Gecekondu da bu dönemde dönüşmeye ve yayılmaya, mahalleleşmeye başlamışlardı. Durumu biraz iyiye gidenler, gecekondu apartman dairelerine geçmeye başlamışları. Türközü, Kartaltepe, Tuzluçayır, Köstence ve Kayaş, o dönemde ki gecekondu mahalleleri olarak ortaya çıkmıştır (2004: 243). Gecekondu mahalleri yayılmaya ve çoğalmaya devam ederken, alt yapı sorunları ortaya çıkmaya başlamıştı. Belediyeler çok kısıtlı hizmetler sağlıyor, hatta çoğu görüşe göre hiç sağlamıyordu. Kurulma aşamasında ki gecekondu, aile üyelerinin ve komşuların desteği ile kuruluyor, mahallenin ihtiyaçları mahalleli tarafından el birliği ve dayanışma içerisinde giderilmeye çalışılıyordu. Haldun Taner' in *Keşanlı Ali Destanı*, Fakir Baykurt' un *Tırpan ve Kaplumbağalar* eserleri, o dönemin gecekondu dayanışmasını ve yokluklara bulunan kolektif çözümleri konu alan eserlerdir. Belediyelerden ve devletten hizmet alamayan ve sorunlarına çözüm bulamayan, gecekondu halkı çözümü bazen bu bürokrasiye ve devlete rağmen kendisi bulmuş ve mahalleleri sıfırdan var etmişlerdir.

Araştırma bu noktayı düşünerek, eski günlerden, katılımcıların hikâyelerinden başlamayı uygun görmüştür. Araştırmanın anket yürüttüğü 360 kadının, göç hikâyelerine bakacak olursak; kendisi ve ailesi göç eden kadınların %29,2 ' si Ki-

rıkkale, %17,8' si Yozgat, %12,8 Ankara, %11,4 Çorum, %6,7 Sivas, %5,6 Tokat ve %2,8 'si Kırşehir kökenlidir. Şenyapılı (2004), Ankara' nın başkent olmasıyla birlikte, civar şehirlerden gelen göç dalgasının tarımsal üretimde meydana gelen değişikliklerin bir sonucu olduğunu belirtmiştir. Doğum yeri konusunda, %63, 9 ' u köy-kır doğumlu, %23, 1' i kasaba ve ilçe merkezinde doğduğunu, %12, 5' i ise şehir merkezinde doğduklarını belirtmişlerdir. %12,5 lik kısmı dışarıda bırakırsak, araştırmaya katılan kadınların büyük bir kısmının köyde ve ilçede doğduğunu, sonrasında ailesi veya eşi ile birlikte Ankara' ya ve şehir merkezine geldiklerini çıkarabiliyoruz. Ailelerinin ve/ya kendilerinin Ankara' ya kaç yılında geldiklerine bakarsak, 1980'li yıllarda geldiklerini söyleyenler, 1970'li yılların tam iki katı olarak görülmektedir. Bu trendi 12 Eylül dönemi, yapısal uyum politikaları ve Marshal Planı düşünmeden tartışmak zordur, tarımsal üretim biçiminin değişmesi, köylünün topraksız kalması, ülkenin politik atmosferi topyekûn köyden kente göç dalgasını tetiklemişlerdir.

Araştırmaya katılan kadınlar düzenli bir işte çalışmıyorlardı, yalnız zaman zaman aile bütçesine katkı sağlamak amacıyla gündelik ve evden çalışma olarak nitelendirilebilecek işler de çalışıyorlardı. Konuştuğumuz kadınların yaklaşık %10'luk kesimi iş aradığını ama bulamadığını söylediler. Eşleri ve yetişkin çocuklarını sordüğümüzda, %32, 8 oranında eşlerinin düzenli ücretli bir işi olduğunu (özel sektör), % 19,7 oranında emekli olduğunu, % 9 oranında devlet memuru olarak çalıştığını, % 6 oranında mevsimlik ve geçici işlerde çalıştığını ve % 8 oranında ise işsiz oldukları sonucunu elde ettik. Konuşulan kadınların eğitim seviyelerini sordüğümüz da, % 44, 4 ilkokul mezunu, % 16,4 ortaokul mezunu,% 14,4 okuma yazması olmadığını belirtti; bu kategori, okula gitmemiş ve gidememiş, okula başladıysa da mezun olmadan bırakmış kadınları kapsamaktadır, % 12,2 lise mezunu ve % 3,6 oranında üniversite mezunu olduğunu belirtti.

2.1 Enformel Dayanışma Ağları Olarak Aile ve Hemşerilik İlişkileri

Enformel dayanışma ağları; genellikle aile içi ilişkilerde sağlanan yardımlaşma ve dayanışma ilişkileri, akrabalar arası ilişkiler ve hemşerilik bağlarını ifade etmektedir. Göç hikayelerine ve gecekondu mahallelerinin kuruluş aşamalarına baktığımızda, kurulan bağların ve ilişkilerin enformel dayanışma ağları ile paralel gittiğini, şehre yeni gelen kesimin bu dayanışma sayesinde şehre tutunabildiğini görmekteyiz (Erder, Yasa, Güneş-Ayata, Bora, Kalaycıoğlu ve Tılıç). Keyder ve Buğra (2006) enformel dayanışma ağları hakkında, göç edenlerin uyum sağlamasında, tutunabilmesinde ve köyle/memleketle ilişkilerini sür-

dürebilmesinde hemşerilik, akrabalık ve en genel anlamda enformel dayanışma ağlarının çok önemli bir görev üstlendiğini söylerler. Memleket ile ilişkileri sürdürmek hem bir tür yaşam ve geçinme stratejisi hem de yaşanan mahallede ve bölgede memlekete özgü pratiklerin ve özelliklerin sürdürülebilmesi açısından önemli bir alan yaratılması açısından kritik bir önem arz etmektedir (Keyder ve Buğra, 2006: 220). Erder için enformel dayanışma ağları gecekondular bulabilmek, yapabilmek ve şehirde iş bulabilmek için en önemli mekanizmadır. Bu noktada, Keyder ve Buğra bir eklemeye bulunarak, toprağın metalaşması ve kapitalizmin mülkiyet haklarının gelişmesi bağlamında bu ilişkilerin dönüşmeye başladığını ve görevini yitirmeye başladığını belirtmişlerdir. Burada gecekondular artık bir seçenek olmayı bırakıyordu, gecekondular yerine apartmanlar yapılmaya başlanmış ve gecekondular kapitalist üretim ilişkileri içerisinde meşruiyetini kaybetmişti (2006:221). Onlara göre aile, akrabalık ilişkileri, hemşerilik ve memleket ile sürdürülen ilişki eskisi gibi önem arz etmiyordu, zayıflayan ve fonksiyonunu yerine getirmeyen bağların yerini kim dolduracaktır, sosyal devlet bu noktada neler yapabilecektir gibi sorunsallar ile Keyder ve Buğra bu tartışmaya önemli katkı sağlamışlardır. Artık, sosyal devletin açıklarını kapayan aile ve hemşerilik ilişkileri kalmamıştır, bundan sonrası için Türkiye’de sosyal devlet rejimi enformel dayanışma ilişkilerini bir güvenlik tamponu olarak görmemelidir.

Araştırmamızda ki kadınların %63,9 ‘unun köyde doğmuş olduğunu belirtmiştik, gecekondular deneyimlerinden ve komşuluğundan sıklıkla bahsettiğimiz çalışmamızda, ‘memleketinizle ilişkilerinizi sürdürüyor musunuz’ sorumuzda; %44,2 oranında memleket ile ilişkilerimi devam ettirmiyorum yanıtını alırken, %48,1 oranında memleket ile ilişkilerimi devam ettiriyorum yanıtını aldık, odak grup görüşmelerinde de benzer sonuçlar çıktı:

“Devam ettiriyorum desem yalan olur, yani görüşmüyor değiliz yakınlarla, ama köyde sadece ev var arada gidip gelmeye, başka da bir şey yok “(Zeliha, 46)

“Memleket kalmadı eskisi gibi, eskiden devamlı giderdik köye, akrabalarımız ile aramız çok iyiydi, şimdilerde aradıysa bir derdi vardır diye düşünüyorlar herhalde pek arayan soran akraba kalmadı, ben de aramam, beni aramayanı zaten aramam, çocuklar büyüdükçe köyü bilmez olduk, oralarda da pek kimse kalmadı zaten..”(Nurten, 53)

Apartman ve gecekondular karşılaştırması yapmak için soruyu hem gecekondularda yaşayan hem de apartmanda yaşayan kadınlara sordumuzda, apartmanda oturan kadınların %60’ ı ilişkilerini sürdürdüğü söylerken, gecekondularda kadınların %40’ ı memleket ile olan ilişkilerini sürdürdüğünü belirtmiştir. Buğra

ve Keyder' in söylediği gibi, en azından gecekonduya yaşamaya devam eden kesim eskisi gibi enformel dayanışma ağlarını kullanmıyor gibi görünmektedir. Özellikle odak grup görüşmelerinde pek çok kadın akrabaları ve hemşerileri için eleştirel söylemlerde bulundurlar ve bazı ailevi sıkıntılarını paylaştılar. Gecekondu da oturan kadınların odak grup görüşmelerinde genellikle maddi durumları olmadığı için aileler ile aralarının bozulduğu gerçeği çıkıyordu, 'borç isterim diye, yardım isterim diye akrabalar görüşmek istemiyor' söylemi çok yaygın şekilde dillendirilmiştir.

"Borç isterim diye telefonlarımı açmıyorlar,,, Ayıp değil mi bu, akraba mı bu?...Bu kadın gurbette zorda kalmıştır, yeğenim nasıl, bir ihtiyacı var mı diye sorması gerekmez mi, benim durumum olsa ben yine de ararım"(Elif, 32)

"Akraba dedikleri akrepmiş, bir annem babam var onlar da yaşlandı, gerisi yılanmış...En çok neye üzülüyorum canım kardeşim dediğinin bile dini imanı para olmuş ya ona üzülüyorum..."(Belgin, 54)

"Akrabanın iyisi sana dokunmayan, karışmayandır, bir yardım beklediğimiz yok, karışmasınlar bize yeter, yani bana dokunmayan yılan bin yaşasın derler ya ben akrabanın öylesini severim..."(Zarife, 49)

Gecekonduyu enformel dayanışma ağları ile var eden, hemşerilik ve akrabalık ilişkilerini birer yaşam stratejisi ve şehre tutunma aracı olarak gören eski göçmenler, şehre yerleşmiş ve bağlarını koparmaya başlamışlar denebilir. Ancak odak grup görüşmelerinden yola çıkarak, kadınların deneyim ettikleri bu ilişkiler için, akrabadan ve enformel ilişkilerden umudun kesildiği, hatta akrabadan ve hemşeriden kaçınıldığı ve kavgalı olduğu bir ilişkiler ağına doğru bir dönüşüm görülmektedir. İlginç olan nokta, apartmanda yaşayan kadınlar memleketleri ve akrabaları için daha olumlu yorumlarda bulunurken ve eski günlerden hasretle bahsederken, gecekonduya yaşayanlar için umdukları yakınlığı bulamadıkları ilişkilere işaret etmesiydi. Odak grup görüşmelerine tüm kadınların ortak düşüncesi akrabalık bağlarının zayıflaması ve artık eskisi gibi dayanışma ve güven ilişkilerinin kalmamış olmasıydı, özellikle gecekonduya oturan kadınlar bunu bir tür kırılma şeklinde yaşamışlardı, yani çok güçlü olan dayanışma ve yardımlaşma ilişkileri artık tamamıyla yok olmuş ve bir daha onarılamayacak boyutlara ulaşmıştı.

Öyle ki, 'Ankara' ya geldiğiniz de aileniz ve siz kimden yardım gördünüz?', 'Ankara' ya ilk geldiğinizde yerleştiğiniz mahallede akraba ve hemşerileriniz var mıydı?' soruları için, tablo 1 de görüldüğü gibi, kadınların %60,3 ' ü ilk geldiklerinde akraba ve/ya hemşerilerinin olduğunu söylediler. Odak grup görüşmelerinden çıkan ilginç sonuç ise, kadınların büyük çoğunluğunun ailesinin ve

kendisinin akrabalar tarafından yönlendirildiğine, yardım edildiğine ve ilk zamanlar çok destek gördüklerine yönelik açıklamalarına karşın, belki de şimdiki ilişkileri düşünerek sorulan ‘ilk geldiğinizde akraba ve/ya hemşerilerinizden yardım gördünüz mü?’ sorusuna tablo 2 de görüldüğü gibi, % 62,5 oranında yardım görmedim şeklinde cevap vermeleridir.

Ankara’ ya geldiğinizde, mahallenizde sizden önce gelmiş akrabanız ve/ya hemşeriniz var mıydı?

Tablo 1		Frequency	Percent	Valid Percent	C. Percent
Valid	hayır	116	32,2	32,8	32,8
	evet	217	60,3	61,3	94,1
	bilmiyorum	20	5,6	5,6	99,7
	diğer	1	0,3	0,3	100,0
	Total	354	98,3	100,0	
Missing	System	6	1,7		
Total		360	100,0		

Ankara’ ya ilk geldiğinizde, akraba ve/ya hemşerilerinizden yardım gördünüz mü?

Tablo 2		Frequency	Percent	Valid Percent	C. Percent
Valid	hayır	225	62,5	64,1	64,1
	evet	99	27,5	28,2	92,3
	bilmiyorum	26	7,2	7,4	99,7
	diğer	1	0,3	0,3	100,0
	Total	351	97,5	100,0	
Missing	System	9	2,5		
Total	360	100,0			

2.1.1 ‘Ben Sadece Kredi Kartlarından Yardım İsterim’

‘Zor durumda kalınca kimden yardım istersiniz’ sorusuna hem anket hem de odak grup çalışmalarında verilen yanıtlar;

“Hiç kimseden isteyemeyiz, sadece kendimiz...”(Sema,36)

“Sıkışınca kredi çekerim, zaten çok çektik, eşe dosta yalvardık yine çektik” (Belgin, 54)

“Kimden isteyeyim ki? Ben sadece kredi kartlarından yardım isterim, sıkışınca kredi kartı hemen imdadıma yetişir...” (Canan, 48)

“Maddi olarak pek kimseden isteyemem de, hastalıktır, düğündür, cenazedir komşularımı akrabalarım var çok şükür, ben de onların yardımına koşarım, yardım etmeyi çok severim.”(Ayşe, 51)

Zor durumda kimden yardım istersiniz, akrabalarınızdan ve hemşerilerinizden yardım gördünüz mü, yardım ister misiniz? Gibi sorulara odak grup görüşmelerinden ve anket sonuçlarından çıkan sonuçlara göre, kadınlar enformel dayanışma ağlarının zayıfladığını ve akrabalar hemşeriler arası dayanışma ilişkilerinin eskisi gibi çalışmadığını belirttiler. Anketin SPSS analizinden çıkan sonuca göre, ‘zor durumda kalınca kimden yardım istersiniz?’ Sorusuna kadınların % 51,4’ ü hiç kimseden yardım almam şeklinde cevap verdi. Gecekonduya yaşayan kadınların % 53,2 si hiç kimseden yardım almam diye görüş bildirirken, apartmanda oturan kadınların %49’ u kimseden yardım almam dediler. Oranların birbirine yakın olması çalışmanın, apartman-gecekondu karşılaştırması sorunsalını, gecekondu-apartman komşuluğu olarak almasına da fırsat vermiştir.

Kalaycıoğlu ve Tılıç (2002), yoksulluk ve hane halkı üzerine yaptıkları çalışmada, bazen 2,3, bazen 4 ailenin bir arada yaşadıklarını, ortak bir aile havuzundan yediklerini böylece işsizlik, hastalık gibi sıkıntılı durumlara karşı bir çeşit strateji geliştirdiklerini yazmıştır. Alan araştırması boyunca, gecekonducularda birlikte yaşayan aileler ile karşılaştık, ancak en fazla iki aile bir arada yaşıyordu, Kalaycıoğlu ve Tılıç’ ın bahsettiği durum burada da geçerliydi. Evin oğlu ve babası, geçici ve yevmiyeli işlerde, inşaat, boya işleri, bazı mevsimlik işler vb. çalışıyordu, evin annesi buldukça temizliğe ve ev işine gidiyordu, evin gelini çocuğuna ve büyükbabaya bakıyor ve ev işleri ile ilgileniyordu. Araştırmamıza katılan anne ve gelin, bu şekilde ayarlanmazsa geçinmenin zor olacağını, şimdi ki durumlarında evde en az biri çalışırsa bile zar zor da olsa geçinebildiklerini, büyükbabanın yaşlılık aylığının da ev için iyi bir gelir kaynağı olduklarını belirttiler. Ev ekonomisini ve evde ki işleri bu iki kadın yürütüyordu.

“ Ben çok çalışkanımdır, evin erkeklerinden hayır yok, ya hasta ya iş yok, iş de yok yalan değil, ben temizlik işi buldukça giderim, evde yaşlı babam (kayınpe-deri) var, torun var gelin çok iyi her şey elinden gelir o da benim gibi. Torun du-runca ben bakarım o da gider, o da çok çalışkan. Biz çeviriyoruz evi, oğlan iş buldukça çalışır...”(Fatoş, 51)

“Benim işim yok lise mezunuyum, hemen evlendim liseden sonra okulda iyi de-ğildim okulu sevmezdim ama şimdi bakıyorum keşke okuyabilseydim çok öze-niyorum” (Gül, 19)

Kalaycıoğlu ve Tılıç'ın aile havuzu örneği, 2,3 ailenin bir arada yaşama durumu azalmış olsa da, aile bireylerinin ve birkaç ailenin birlikte yaşaması ve iş buldukça çalışıp havuza katkı sağlaması durumu gecekondulu pek çok ailede hala geçerli. Bir çeşit enformel dayanışma ağlarını kullanan bu aileler ve özellikle kadınlar için yine de akrabalık bağları ve yardımlaşma ilişkileri oldukça umutsuz şekilde nitelendirilmekte, bu durum Aksu Bora (2002)'nin '*Olmayanın Nesini İdare Edeceksin*' adlı kadın-yoksulluk çalışmaları bağlamında danışılması gereken kapsamlı bir kaynak niteliğinde ki çalışmasında, konuşulan kadınların akrabaların ve tanıdıkların tek yapabildiklerinin birbirinin haline bakıp üzülme olduğunu belirtmesiyle, akrabalık bağları, yardımlaşma bağları ve gecekondulu ilişkileri temelinde dayanışma durumunun artık mümkün olmadığını gerçeği, herkesin zor durumda olduğu durumu ile açıklanmaya çalışıyor kadınlar tarafından. Yani, aile ve akrabalık ilişkileri onlar için artık bir yaşam stratejisi değil, hatta daha çok ailevi sorunlara referans veren ve baskıyı artıran bir unsurdur.

2.1.2 Enformel Dayanışma Ağları ve Kadın

Peki bu enformel dayanışma ağları; akrabalık ve hemşerilik bağları kadın deneyiminde nasıl yer ediyor çalışma için önemli bir nokta. Ayşe Güneş-Ayata (1990/1991) '*Gecekonduda Kimlik Sorunu, Dayanışma Örüntüleri ve Hemşerilik*' isimli çalışmasında enformel dayanışma ağlarının; akrabalık ve hemşerilik ilişkilerinin kadınlar üzerinde baskı ve bir tür kontrol mekanizması oluşturduğunu belirtmiştir. Özellikle gecekondulu mahallelerinde yaşanan yakınlık, herkesin tanıdık, akraba ve hemşeri olma durumu kadınların devamlı bir gözetim ve baskı mekanizmasına maruz kalmaları durumunu da berberinde getirmiştir. Apartman hayatının kadınlara daha çok alan tanıdığına, apartmanda kadınların daha özgür olduklarına yönelik bir argüman sunmuştur, çünkü apartmanlarda enformel ilişki ağları gecekondular kadar baskın değildir, hatta çoğu zaman hiç bulunmamaktadır (s.95). Akşemsettin Mahallesi'nde yaptığımız araştırmamızda, görüşülen kadınlar mahallede uzak akrabalarının ve hemşerilerinin olduğunu söylediler, kimisi bunun kendileri için iyi bir şey olduğunu söylerken, kimisi akrabaların gözetimi konusunda mahallenin başlı başına onlar için bir denetim ve kontrol mekanizması oluşturduğunu söylediler.

‘Apartmanda Kadınlar Gecekonduya göre daha özgürdür’

Tablo 3	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Kesinlikle katılmıyorum	34	9,4	9,4	9,4
katılmıyorum	28	7,8	7,8	17,2
Ne katılıyorum, ne katılmıyorum	59	16,4	16,4	33,6
katılıyorum	116	32,2	32,2	65,8
Kesinlikle katılıyorum	123	34,2	34,2	100,0
Total	360	100,0	100,0	

Tablo 3, de sorulan görüş sorusu ‘apartmanda kadınlar gecekonduya göre daha özgürdür’ ifadesi için kadınlar %34,2 oranında kesinlikle katılıyorum derken, %32,2’si katılıyorum şeklinde görüş belirtmiştir. ‘gecekondu kadınlar apartmanlara göre daha özgürdür’ ifadesinde de benzer bir sonuç çıkmıştır; %36 oranında kadın katılıyorum, %31 kesinlikle katılıyorum şeklinde görüş belirtmiştir. Odak grup görüşmelerinde gecekonduya yaşayan kadınların bulunduğu temel nokta tanıdıkların ve komşuların markajlarına takıldıkları, incelendikleri ve gözlemlendiği yönündedir. Benzer yorumlar odak grup apartman görüşmelerinde de gözlemlendi, kadınlar akraba ve hemşeri bağlarından bunaldıklarını, daha doğrusu gözetim ve kontrolün hissedildiğini belirttiler. Kadın yaşamını tümüyle düşünürsek, yer ve mekandan bağımsız olarak da kadınların bu tür kontrol ve gözetim mekanizmalarına maruz kaldıklarını söyleyebiliriz. Özellikle, tek yaşayan kadınlar için bu yük hem apartman hem de gecekondu yaşamının bir parçası olarak görünmeye devam etmektedir. Akşemsettin Mahallesi için kadınların hissettiği gözetimin ve mahalle baskısının apartman ve gecekondu ayrımı ile doğrudan ilişkisi görünmüyor, görüşmeye katılan genç kadınlardan Gül (19) “mahalle aynı mahalle değil mi? Tabii apartmanlar lüks rahat ama pencereden baksam yine aynı evi görüyorum.” şeklinde belirtmiştir.

2.2. Suç Mekanı Olarak Gecekondu ya da Suç Mekanı Olarak Apartman

Şentürk (2016) neoliberal kentsel dönüşüm projelerinin gecekonduya yaşayan insanlar için yaşam alanı bırakmadığına işaret eder. Neoliberal dönüşüm projeleri, neoliberal temizlenme (*neoliberal cleaning projects*) projeleridir, çöplükleri, yıkık dökük alanları ve evleri yaşanabilecek lüks mekânlara çevirme vaadiyle başlar işe, aynı zamanda ‘suça’, ‘suça meyilli grupları’ ve insanları da temizler bölgeden, orta ve üst sınıflar için suçtan arındırılmış yaşanılabilir,

konforlu alanlar yaratır, şehri de dönüştürür. Kapital ve rant uğruna kendine yeni damgalanmış mahalleler yaratır. Araştırmada, kadınların bu konuda ne düşündüğünü ölçmek için ‘gecekondu mahallelerinde suç oranı daha yüksektir’ ve tersi olarak, ‘apartman bölgelerinde suç oranı daha yüksektir’ şeklinde iki önerme sunuldu.

Gecekondu Bölgelerinde Suç Oranı daha Yüksektir

Tablo 4	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Kesinlikle katılmıyorum	88	24,4	24,4	24,4
katılmıyorum	52	14,4	14,4	38,9
Ne katılıyorum ne katılmıyorum	79	21,9	21,9	60,8
katılıyorum	90	25,0	25,0	85,8
Kesinlikle katılıyorum	51	14,2	14,2	100,0
Total	360	100,0	100,0	

Tablo 4’ den çıkan sonuca göre gecekondu bölgelerinde suç oranı daha yüksektir ifadesine, %24,4 oranında kadın kesinlikle katılmıyorum, %14,4 oranında ise katılmıyorum demiştir. Kesinlikle katılıyorum 14,2, katılıyorum ise %25 oranında görülmektedir. Karşı görüşlerin eşit şekilde yansıtıldığı anket sonucunu odak grup görüşmelerinde tartışan kadınlar, ; ‘her yer suç mekanı, her yerde suç var’ şeklinde fikir beyan ettiler. Gecekonduya yaşayan kadınların genellikle ilgili kaygıları çocukları ve onların geleceği üzerineyken ve grup olarak mahallede pek çok kişiyi tanıdıklarını söylediklerinden bu konunun üzerinde fazla durmadılar, ancak apartmanda yaşayan kadınlar kendilerini fazlasıyla güvensiz hissettiklerini, her gün bir daireye hırsız girdiğini, çocuğu bile dışarı çıkarmadıklarını ve suçun çok arttığı konusunda şikâyetlerinden bahsettiler. Odak gruplardan çıkan kesin sonuç, apartmanda güvenli hissetmedikleri ve devamlı suç işlendiği, hırsız girdiği vb. yönündeydi. Buradan çıkan sonuç bizi bir diğer ifadenin incelenmesine götürdü. ‘Gecekonduarda herkes birbirini tanıdığı için daha güvenlidir’ ifadesini ölçtüğümüzde, apartmanda yaşayan kadınların %21’ i ifadesine kesinlikle katıldıklarını, %41,6 oranında katıldıklarını söylemişlerdir. Gecekonduya yaşayan kadınlar ifadeye, %45,5 ile kesinlikle katılıyorum, %33 ile katılıyorum demişlerdir. Bu analizden yola çıkarak, toplamda apartmanda oturan kadınların %60’ından fazlası ve gecekonduya oturan kadınların yaklaşık %79’ u gecekonduya herkesin birbirini tanıdığına ve bunun için gecekonduyunun daha güvenli olduğuna dair olumlu görüş bildirmişler, ifadeye katıldıklarını söylemişlerdir (Tablo 5’de cevapların sayısal ağırlığı görülmektedir).

Tablo 5 Gecekonduarda herkes birbirini tanıdığı için daha güvenlidir

Tablo 5		Kesinlikle katılmıyorum	katılmıyorum	Ne katılıyorum ne katılmıyorum	katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	Total
Ev tipi	Apartman	2	6	13	25	13	59
	Gecekondu	15	12	30	92	135	284
	Diğer	0	0	1	1	2	4
	Köy evi	0	0	1	3	7	11
Total		17	18	45	121	157	358

Kadınların deneyimleri ve söylemleri suçun ve güvensizliğin arttığı yönünde olurken, onlar için gecekondu bölgeleri apartmanlardan daha güvenli ve daha sıcak ortamlardı. Crank ve Jakoby' nin çalışmalarında alıntılıdığı, Erdoğan, Gedik ve Düzgün (2010)¹ tarafından Etlik mahallesi Ankara'da yürütülen çalışma da, gecekondu bölgelerinde suç oranlarının, yeni planlanan apartman ve site bölgelerine göre çok daha düşük olduğu önermesi doğrulanmıştır. Gecekondu bölgelerinde yaşayanların ekonomik durumları daha kötü olsa da, kentsel dönüşümden ve onun rantından çıkar elde eden gruplar onlar olmasa da, mahalleye hissettikleri aidiyetin ve bağın onları herhangi bir olaya karışmaktan alıkoyduğunu ve gecekonduya yaşayanların buradan hareketle suça karışma oranlarının düşük olduğu belirtilmiştir. Damgalanmış mahalleler olarak gecekondu incelenirken, literatürün ilk bahsettiği konular gecekondu gençliği ve suçluluktur. Çalışmamızda gecekonduyu daha güvenli bulan kadınlar için aile ve çocuk temelinde sorular sormak bu noktada şart olmuştu. Sencer Ayata (1989) '*Toplumsal Çevre Olarak Gecekondu ve Apartman*' isimli çalışmasında gecekonduya yaşayan çocukların apartmanda yaşayan akranlarına göre daha başarısız olduğunu belirtmiştir. Bu noktada sadece gecekondu ve apartman tartışması yapmak sorunlu görünmekle birlikte, yaşanan mekânın da ailenin sosyal ekonomik durumundan, sosyal ve kültürel sermayesinden, kısaca pek çok bileşenden doğru seçildiğini söylemek önemli görünüyor. Ayata çalışmasında apartmanların çocukların eğitimleri, çevreleri ve yetiştirilme yerleri olarak daha uygun algılandığına gecekonduların çocuk büyütme için pek uygun olmadığına ve gençleri kötü alışkanlıklara, suça ilebilen alanlar olarak düşünüldüğüne dair görüş belirtmiştir. Çalışma Akşemsettin Mahallesi'ni, gecekondu ve apartman komşuluğunu, bu noktada hem özel hem devlet okullarını, hem mahalle bakkalını hem de lüks mega AVM'leri içeren bir

1 Erdoğan, A., Gedik, A. & Düzgün, H. Ş. (2010). Integrated Analysis of Crime Incidents within a Loose-Coupled GIS-Based System: Case of Etlik Police Station Zone in 2000, Gazi University Journal of Science, 23 (4), 531-549. Retrieved from <http://www.limnofish.org/gujs/issue/7417/97235>

alan olarak kadınlar için çocukları ve onların eğitimleri konusunda nasıl anlaşıyor ve algılanıyor araştırmak istedi.

2.2.1 'Çocuk her yerde çocuk'

Ayata'nın çalışmasından hareketle, mekân ve çocuklar, çocukların eğitimleri nasıl şekilleniyor, kadınların gözünden bu konu nerede duruyor görebilmek için 360 kadın ile yürüttüğümüz anket çalışmasında 'gecekinda yaşayan çocuklar okulda daha başarısız olur' önermesi hakkında görüş bildirmelerini istedik, kadınların %37,5'i bu ifadeye kesinlikle katılmadığını, %16,4'ü katılmadığını, %22,5'i ne katılıp ne katılmadığını ve %11,4'ü kesinlikle katıldığını belirtti. Çoğunluğun bu ifadeye katılmadığını görmekteyiz ancak kadınların önemli bir kısmı, % 22,5 bu konu hakkında ne katılıyorum ne katılmıyorum şeklinde görüş bildirdiler. Odak grup görüşmelerinde çıkan, gecekinda kadınların çocukların dışarda oyuna daldıklarından ve zaman zaman sözlerini dinlemeyerek ödev, okul gibi konularda onları üzdüklerini belirttiler. Aynı durum apartmanda da çocukların bilgisayara, telefona çok baktığı ve ders çalışmadıkları üzerinden tartışıldı. İki grubunda genel kararı, 'çocuk her yerde çocuk' ve 'çocuğun içinde olmalı, gecekinda apartmanı yok bu işin' şeklindeydi. Çocuklar ve eğitimleri konusu açılınca kadınların hemen hemen hepsi çocuklarının okumasını çok istediğini, onlara destek çıkabilmek istediklerini, zaman zaman bunlar için ek işler, temizliğe gitmek, çocuk bakmak, evden işler nikâh, bebek vs. şekeri yapmak, sipariş üzerine yemek-pasta vs. yapmak gibi yaptıklarını, ev ekonomisine katkı sağlamayı en çok çocuklar için istediklerini belirttiler.

Gecekinda yaşayan çocuklar okulda daha başarısız olur

Tablo 6	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Kesinlikle katılmıyorum	135	37,5	37,5	37,5
katılmıyorum	59	16,4	16,4	53,9
Ne katılıyorum ne katılmıyorum	81	22,5	22,5	76,4
katılıyorum	44	12,2	12,2	88,6
Kesinlikle katılıyorum	41	11,4	11,4	100,0
Total	360	100,0	100,0	

Eğitimden ve çalışma hayatından bahseden ifadelerde ve odak grup konularında, kadınların bir kısmı duygulandılar ve geçmişe dair hayal kırıklıklarından, umutlarından ve pişmanlıklarından bahsettiler. 360 anket katılımcısı ve toplamda 20 odak grup katılımcısı kadın, çalışmak ister miydiniz? Ve okumaya devam etmek ister miydiniz? Sorusuna istedik şeklinde cevap verdiler.

“ Ben okumayı çok isterdim, çok da istedim, ben çok başarılıyım okulda, ilkokul ortaokul hep birinciliklerle bitirirdim, hocalarımda çok söyledi sen okursun diye ama işte liseye geçiş zamanları evlilik çıktı, babamlar istemedi okumamı, evlilik olunca taşındık buraya okuyamadım. Ama içimde kaldı, sizi görünce çok seviyorum- okuyan kadınları-, iki kız çocuğum var biri ilkokulda biri lisede ikisini de okutuyorum, okusunlar, bu devirde asıl kız çocuk okumalı..” (Melih,49)

“bizim zamanımızda kız çocukları okumazdı, o yüzden bende okumadım, isterdim hep öğretmen olmayı, inşallah kızım okuyacak” (Canan,38)

“abim karşı çıktı okumama yoksa babam okutabilirdi beni, biraz uzaktı okul, sana sahip çıkamayız dedi eee o zamanlar biraz farklı olaylar vardı o yüzden hakkı var, sağ-sol olayları öyle olunca liseye gidemedim.” (Hülya,53)

“ Okumak çok önemli, eğitilmiş insan ile olmayan bir oluyor mu, okuyun hepimiz herkes okusun tüm kadınlar okumalı çok iyi meslek sahibi olmalı” (Ayşen, 42)

“ben okulu erken bıraktım, bırakmasaydım keşke okusaydım, maddi sıkıntılar, evlilik filan girdi araya, benim arkadaşlarımdan hemşire olanlar çıktı, zamanı geri alsaydım çok çalışır okurdum...”(Selda, 37)

“Evide ben, bir ortaokula giden oğlum, 3 yaşında bir kızım bir de özürü erkek kardeşim var, eşim ile ayırıyoruz, boşanmadık daha ama boşanacağız, yürümedi işsizlik, maddi sıkıntı nedeniyle ayrıldık, ilk zamanlar durumumuz iyiydi zaten apartman dairesinde otuyorduk sonradan gecekonduya taşındık, kardeşimin özürü aylığı ile geçiniyoruz, oğlum arada iş bulursa gidip geliyor o kızla durursa ben arada temizlik filan işlerine gidiyorum, düzenli iş istiyorum, gencim çalışmak istiyorum ama çocuğa kim bakacak, ben nerden iş bulacağım.” (Arzu, 31)

“ Ah çalışmak istemez miyim, ama artık yaşım ilerledi, yaşlandık, artık geç kaldım, ama genç olsam çalışırdım”(Cemile, 62)

Kadınların odak grup görüşmelerinde de en sık vurguladıkları ve ortak noktada buldukları eğitim ve kızlarının okumalarıydı, kadınlardan bu konular üzerine tartışmalarında ‘iş olsa çalışırım’, ‘iş bulsam çalışırım ama yok’ şeklinde

çok sayıda yorumları oldu. Genç katılımcılarımızdan Gül, 17 yaşında liseyi bitirir bitirmez evlenmişti, 1 yaşında bir çocuğu vardı, odak grup çalışmalarında oldukça yardımcı olan ve araştırma ekibinin bir parçası haline gelen Gül, okula devam edemediğine pişman olduğunu sıklıkla belirtmişti. Üniversite eğitimi ve yaptığımız proje ile çok ilgilendi. Proje sonlarında katılımcılara teşekkür etmek için son kez uğradık mahalleye, Gül üniversite okumak istediğine karar verdiğini açıkladı, sınav ve geçiş tarihlerini konusunda ona mesaj atacağımıza söz verdik. Bu kadın özneliği konusunda çalışmada beliren önemli örneklerden biri olarak görülmekte, erken yaşta evlenen ve gecekonuda çocuk bakımı, yaşlı bakımı gibi işleri üstlenen Gül, kayın validesi ile evin tüm işlerini üstlendiklerini evin planlamasını ve ekonomisini birlikte yapıyor olduklarını belirtmişti, bu süreçte açık öğretim fakültesi ile ilgili bilgi toplayan bu genç kadın, okumaya ve çalışmaya eşinden çok daha hevesli olduğunu sıklıkla söylemiştir.

Konuşulan kadınların hepsi evi, mekânı en uzun soluklu ve kapsamlı şekilde deneyim etmiş, kurmuş ve planlamışlardı. Evin erkeklerinin, babaların, eşlerin, abilerin sadece sembolik olarak evin babası, eşi, direği olduğunu bildiklerini ama onlara söylemediklerini belirttiler.

“İş kadında bitiyor ablacım, iş yok bulamadım, hastayım diyor, gidiyordun sen ufak tefek iş buluyorsun kendine, evin tüm yükü zaten kadında, evde ne nerde haberi yok..”

“Tüm gün evdeler bazen, ama bir şey yaptıkları da yok- evin erkekleri için”

“Allah kocamı başımdan eksik etmesin, yıllarca birlikte çalıştık uğraştık her şeyi emek emek yaptık ama tabii bir kadın gibi değil erkek, ben ayarlamasam bazı şeyleri yürümez”

“İki gün babama gittim yaşlılık rahatsızlandı ilgilenmek gerekiyor, eşim ve çocuklarım mahvolduk dediler, kaç yaşına geldiler çocuk desen değil, ellerinden bir iş gelmiyor”

“Bir iş kovalamıyor, kovalasa da olmuyor, soramıyorsun da ben yıllarca çalıştım didindim sizin için uğraştım, sen ne yapıyorsun ki sen evdesin diyor, iyi diyor da ben uğraşmadım mı, asıl ben uğraştım her işe ben koşturuyorum, ev hanımın işten ne anlıyorsun diyor, bu yardımlar için-yaşlılık, engelli aylığı gibi sosyal yardımlar- bile ben koşturuyorum ben soruyorum konu komşuya”

Odak grup görüşmelerinde tartışılan konulardan yola çıkarak kadınların evin asıl yürütücüleri ve reisleri olduğunu, bunun farkında olduklarını ama toplumsal algıda yer ettiği üzere öyle değilmiş gibi davranıldığını gözlemledik, kadınların ortaklaşa buldukları nokta evin erkeklerinin çok da bir iş

yapmadıkları, evin geçimi ve yürütülmesi konusunda toparlayanların hep kendileri olduğu yönündeydi.

2.3 Gecekondu ve Apartman’ da Komşuluk

Aras Bulut’ un ve Türkan Şoray’ın oynadığı *Sultan* filmi gecekondu dayanışmasını ve komşuluğunu işlemiştir, yoksulluk ve yokluk arasında zor durumda kalmış insanların birbirlerine nasıl koştuklarını işler, bu komşuluk bambaşka bir komşuluk ilişkisidir. Gecekondu siccak ilişkilerin ve dayanışmanın varlığı ile tanımlanan yerlerdir. Demirbaş (2012) çalışmasında kadınlar için evin alanının sokağa taşıdığı, kadınların erkeklerden farklı olarak sokaklarda, mahallelerde ve evlerinin önlerinde buluşabilir, sokakları, parkları ve kapı önlerinde ki bankaları birer paylaşım mekânı haline getirebilirler. Bu durum Akşemsettin Mahallesi’nde yaşayan kadınlar içinde geçerliydi, araştırma yaz aylarında yapıldığı için parklarda ve kapı önlerinde yapılan buluşmaları gözlemledik ve bu buluşmalara çoklukla dâhil olduk. Mahalledeki Demokrasi Parkı bizler için hem buluşma hem de dinlenme alanı olmuştu. Parkın kamelyalarında kadınlarla buluşmalar ve günler yaptık, odak grup görüşmelerinin bir kısmı da burada gerçekleştirildi. Görüşmelerden yola çıkarak komşuluğun ve komşuluk ilişkilerinin kadınlar için çok önemli olduğu sonucuna vardık.

Apartmanda ölsen kapını açan olmaz

Tablo 7	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Kesinlikle katılmıyorum	51	14,2	14,2	14,2
katılmıyorum	38	10,6	10,6	24,8
Ne katılıyorum ne katılmıyorum	40	11,1	11,1	35,9
katılıyorum	99	27,5	27,6	63,5
Kesinlikle katılıyorum	131	36,4	36,5	100,0
Total	359	99,7	100,0	
Missing System	1	0,3		
Total	360	100,0		

Komşuluk bağlarının-gecekondu ve apartman komşuluğu da buna dâhil- çok güçlü olduğunu gördüğümüz kadınlara, apartman ve gecekondu da komşuluk

nasıl ayırır diye sorduk, görüşmelerden çıkan söylemler doğrultusunda ankette 'apartmanda ölsen kapını açan olmaz' ifadesine yer verdik. Tablo 7'de verilenlere bakacak olursak, kadınların %36,4'ü ifadeye kesinlikle katıldıklarını söyledi, %27,5' i katılıyorum şeklinde görüş bildirdi. İfadeye katılmayanların oranı %10,6, kesinlikle katılmıyorum diyenler ise %14,2 oranındadır. Bu ifadeye katılımın yüksek olması, odak gruplar ile de doğru orantılıdır, katılımcılar apartmanda komşuluğunun zayıf olduğunu söylediler, gecekondudan apartmana geçen kadınlar en çok apartman komşuluğu olmamasından dolayı gecekondularını özlediklerini söylediler.

Apartmentda komşular birbirini tanımaz

Tablo 8	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Kesinlikle katılmıyorum	46	12,8	12,8	12,8
katılmıyorum	32	8,9	8,9	21,7
Ne katılıyorum ne katılmıyorum	45	12,5	12,5	34,2
katılıyorum	116	32,2	32,2	66,4
Kesinlikle katılıyorum	121	33,6	33,6	100,0
Total	360	100,0	100,0	

Anket analizimizden, kadınların %33,6 oranında kesinlikle katılıyorum, %32,2 oranında katılıyorum şeklinde görüş bildirdiğini ve böylece apartman komşuluğuna olumsuz bakış açısının hayli yaygın olduğunu görüyoruz.

Gecekonduda komşuluk ilişkileri daha sıcak ve samimidir

Tablo 9	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Kesinlikle katılmıyorum	6	1,7	1,7	1,7
katılmıyorum	7	1,9	1,9	3,6
Ne katılıyorum ne katılmıyorum	41	11,4	11,4	15,0
katılıyorum	105	29,2	29,2	44,2
Kesinlikle katılıyorum	200	55,6	55,6	99,7
Other	1	0,3	0,3	100,0
Total	360	100,0	100,0	

Yine kadınların %55,6'sı 'gecekondu komşuluk ilişkileri daha sıcak ve samimidir' ifadesine kesinlikle katılıyorum derken, %29,2'si katılıyorum demiştir. Bu ifadeye katılım yine gecekondu komşuluğunun gerçek komşuluk olduğu ve bu komşuluğun özleildiği ifadesini doğrulamaktadır. Görüşmeler doğrultusunda Akşemsettin' de yaşayan kadınlar için, akrabalık ilişkilerinin yerini bile komşuluğun aldığını, ancak bu komşuluğun gecekondu komşuluğuna referans verdiğini, bu sebeple mahallede oturan kadınların gecekondu ve apartman komşuluğu şeklinde eski komşuluk ilişkilerini, gecekondu komşuluklarını sürdürdüğünü görüyoruz. ' Gecekondu bir çok iş komşularla ortaklaşa yapılır' ifadesi için kadınların %60' ndan fazlası katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum dediler, mahallede kadınların komşuluğu, dayanışmaları ve kolektif yaptıkları işler araştırmamız süresince gözlemlendi ve bu çalışmanın önemli bir bölümü için kaynak kabul edildi.

Sonuç

Demirbaş (2012)' a göre "Türkiye' de kentlerin yoksul yerleşim alanları olan gecekondu mahalleleri kadınların ekonomik sınırlılıklar, toplumsal sınırlar ve ataerkil kontrol nedeniyle gündelik hayat pratiklerinde kullandıkları neredeyse en geniş mekânsal ölçektir"(s.4). Feminist metodoloji, kadınların mekanı algılama, deneyim etme, kullanma ve dönüştürmelerinde belirli roller (eş, anne) aktörler (çocuk, eş) üzerinden yürüttükleri baş etme stratejileri yoluyla hayatlarında yarattıkları anlamları ve deneyimleri görmeyi sağlamaktadır (Demirbaş, 2012). Kadının öznelliğinin bu noktada ortaya çıkarılması ataerkil kapitalist her türlü ilişki biçimlerinin anlamlandırılması ve bu bağlamda kadınların yaşam pratiklerinin incelenmesi feminist her çalışma için büyük önem taşımaktadır. Demirbaş ' Kentsel mekânın parçası olan mahalle, kadınlar için, hem tahakküm hem de mücadele alanıdır' (2012:4) demiştir. Araştırma, büyük oranda kentsel dönüşümünü tamamlamış Ankara Ege Mahallesi sınırında olan Akşemsettin Mahallesi'nde yaşayan kadınlar ile yürütülmüştür. Kadınların gecekondu ve apartman deneyimleri, gecekondu ve apartman algıları, bu bağlamda komşuluk ilişkileri, akrabalık ve hemşerilik ilişkileri, çocuklar ve çocukların eğitimleri gibi konular araştırmanın temel sorunsallarıdır. Kadınlar için en önemli ilişkilerden biri komşuluk olarak belirtilmiştir, bu yüzden çalışma da gecekondu ve apartman karşılaştırmasından daha çok komşuluğu üzerinden gitmeye çalıştı. Gecekondu oturan kadınlar evlerinden gayet memnundular, apartmanlardakiler ise gecekonduklarını özleyiyor, daha doğrusu gecekondu ilişkilerini özleyorlardı. Ev ve aile ile ilgili meselelerde kadın öznelliğinin ortaya çıkmış ol-

ması gerçeği kadınlar tarafından da biliniyor ve paylaşılıyordu, tabii sadece kadınlar arasındayken. Araştırmada dönüşüme dair doğrudan sorular sorulmadı çünkü kadınlar dönüşümü deneyim etmiş ve bu dönüşüm sonrasında komşuluklarını ve ilişkilerini bir araya gelerek sürdürmeye devam etmişlerdi. Kentsel dönüşüm onlar için apartmanlara taşınmaktı ve apartmanlar ölsen bile kimse kapını çalmadığı yerlerdi. Görüşülen kadınlar için gecekondular güzel anıların yaşandığı yerlerdi, suçla, anarşizme, suça itilen geçlerle değil, sıcak komşuluk ve dayanışma ilişkileri ile deneyim edilmiş ve halen apartmana karşı tercih edilen yaşam alanları ve sosyal çevrelerdi. Bu araştırmanın önemi kolektif bir çalışma olmasından gelmektedir, bu emek 18 kadın sosyoloji öğrencisi ve mahallede yaşayan 380 kadına aittir. Gecekondular bir apartmanlara, sitelere, lüks rezidanslara dönüştürülmektedir, yakın gelecekte şehir çeperlerine serpilmiş gecekondular göremeyeceğiz. Bunun farkında olan belli projeler ve belediyeler gecekondular ortadan kalkacağı için onlara turistik bir önem atfetmeye başladılar bile, örneğin Altındağ Belediyesi kentsel dönüşüme uğramış alanlarda turistik amaçlı birkaç gecekondular örneği bırakılması yönünde bir plan olduğunu bildirdi, bu plan henüz uygulamaya konmasa da, bu düşünce başlı başına sosyal bilimler içinde önem arz etmektedir. Çok yakın bir gelecekte gecekondular ve gecekondular ilişkileri artık sosyal bilimlere konu edilemeyecekler, çünkü gecekondular dönüşümleri ile beraber bu ilişkiler de dönüşmektedir. Araştırmamız kentsel dönüşümde çokça çalışılmış olan gecekondular ve apartman deneyimlerini incelemek istedi. Bu çabayı belki de gecekondular literatürüne yapılacak son katkılardan bir kaçısı olarak değerlendirmek gerekir, bu anlamda çalışma eski araştırmalara bugünden bir selam verme, gecekondular ilişkilerine dair bir kaç söz söyleyebilme gayretinde bulunmuştur.

Kaynakça

Amargi, 2013, Hayatın Dönüşümü: Mutfak. Kış 2013, Sayı 27

Ayata, S. (1989), Toplumsal Çevre Olarak Gecekondular ve Apartman. Toplum ve Bilim, issue 46/47, pp.101-127

Bora, A. (2002), Olmayanın Nesini İdare Edeceksin? Yoksulluk Kadınlar ve Hane. In Erdoğan, N. and Bora, T. (Eds.) Yoksulluk Halleri: Türkiye’de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri. İstanbul: İletişim Yayınları

Buğra, A. & Keyder, Ç. (2006), The Turkish Welfare Regime in Transformation. Journal of European Social Policy. 16(3), pp. 211-228

Demirbaş, G. (2012), Kadınların Mekan Algısı ve Mekan Kullanma Biçimleri, In F. Ş. Canket (Ed), Kenarın Kitabı: "Ara"da Kalmak, Çeperde Yaşamak, İstanbul: İletişim Yayınları

Erder, S. (1996), İstanbul'a bir kent konu: Ümraniye. İstanbul: İletişim Yayınları

Erman, T. (1996), Women and the Housing Environment: The Experiences of Turkish Migrant Women in Squatter and Apartment Housing. *Environment and Behavior*, 28(6).

Erman, T. (1997), The Meaning of City Living for Rural Migrant Women and Their Role in Migration: The case of Turkey. *Women's Studies International Forum*, 20(2).

Erman, T. (2016), Mış Gibi Site: Ankara'da bir Toki-Gecekondu Dönüşüm Sitesi. İstanbul: İletişim

Güneş-Ayata, A. (1991), "Gecekonduarda Kimlik Sorunu, Dayanışma Örüntüleri ve Hemşerilik". *Toplum ve Bilim*, issue 51/52, pp.89-1001

Kalaycıoğlu, S. & Rittersberger-Tılıç, H. (2002), Yapısal Uyum Programlarıyla Ortaya Çıkan Yoksullukla Başetme Stratejileri. In Dikmen, A.(Eds.) *Kentleşme, Göç ve Yoksulluk. Türkiye Sosyal Bilimler Derneği*, 7. Ulusal Sosyal Bilimler Konferansı, Ankara, 197-246

Maynard, M. (1994). 'Methods, Practice and Epistemology'. The Debate about Feminism and Research, M. Maynard, J. Purvis (der.), *Researching Women's Lives from Feminist Perspective*, Londra: Bristol, Taylor and Francis

Oakley, A. (1981). *Interviewing Women: a contradiction in terms*, h. Roberts (der.), *Doing Feminist Research*, Londra, Boston ve Henley, Routledge & Reagan Paul

Portelli, A. (1991). *The Death of Luigi Trastulli and Other Stories: Form and Meaning in Oral History*, Albany, NY: SUNY Press

Slater, T. (2015), *Territorial Stigmatization: Symbolic Defamation and the Contemporary Metropolis. The Handbook of New Urban Studies*, London: Sage Publications

Şentürk, B. (2015), *Bu Çamuru Beraber Çiğnedik. Bir Gecekondu Mahallesi Hikayesi. İstanbul: İletişim*

Şenyapılı, T. (2004). *Baraka' dan Gecekondu'ya. Ankara' da Kentsel Mekanın Dönüşümü:1923-1960. İstanbul: İletişim Yayınları*

Wacquant, L. (1999). *Urban Marginality in the Coming Millenium, Urban Studies*, 36 (10)

Yasa, İ. (1966), *Ankara'da Gecekondu Aileleri*, Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi yayını

Yürekli, Y.(2016). *Küçük Moskova: Tuzluca'yır. İstanbul: İletişim*

5. Oturum - 12 Mart 2017

Cinsiyete Duyarlı Kentler

Kolaylaştırıcı: Ege TEKİNBAŞ

TOPLUMSAL CİNSİYET VE KENT-MEKÂN İLİŞKİSİNDE KADIN DOSTU
KENTLER PROJESİ ÖRNEĞİ
Dr. Gözde KEÇECİ

KADIN VEYA LGBTİ “DOSTU” MEKAN POLİTİKALARI VE
UYGULAMARININ İKİRCİKLİ YAPISI
Araş. Gör. Ece YOLTAY

ESKİŞEHİR BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİNİN
KENT/MEKAN ÇALIŞMALARINDA TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİNİN
ENTEGRE SÜRECİ
Hale KARGIN KAYNAK, Ceyda SÖĞÜT, Çilem SARI, Merve KAS

KADINLARDA EKAN ALGISINA BAĞLI SUÇ KORKUSU VE GÜVENLİK:
KADIKÖY ÖRNEĞİ
Doç. Dr.Nilgün ÇOLPAN ERKAN, Beril SEVİN*

---

* Yazarlar sempozyuma katılmadıkları için bildirimleri yayınlanmamıştır

CİNSİYETE DUYARLI KENTLER ÜZERİNE...

Ege TEKİNBAŞ

B.M. Kadın Dostu Kentler Ortak Programı - Eski Türkiye Koordinatörü

Yerel yönetimlerin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarını planlarına, bütçelerine ve hizmetlerine katmaları Türkiye'deki kadın hareketinin yoğun savunuculuk çalışmalarının ve bu çalışmalara paralel ilerleyen "yerel yönetimlerde katılımcılık" politikalarının etkisi ile 2000'li yıllarla birlikte Türkiye'de gündemimize girdi. Bu süreçte en önemli itici güçlerden birisi de Birleşmiş Milletler'in 2006 yılında başlayan Kadın Dostu Kentler Programı oldu. 2014 yılına kadar 12 ilde uygulanan program Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın haklarının tesisine yönelik politikaların yerel düzeyde faaliyet gösteren kamu kurum ve kuruluşları tarafından benimsenmesi açısından önemli bir pilot uygulama oldu. Bu sürece paralel olarak da Güneydoğu illerinde başlayan ve Türkiye geneline yaygınlaşan bir kadın politikaları ve yerel yönetimler algısı da sürecin daha geniş bir coğrafyaya yayılmasına ve tabanda karşılık bulmasına yardımcı oldu. Bu sürecin en önemli etkilerinden birisi de toplumsal cinsiyet eşitliğinin yerel yönetimler tarafından benimsenmesi ile birlikte birçok yerel yönetim içerisinde özelleşmiş birimler kurulması ve kadınlara ve kız çocuklarına yönelik özel hizmet sunum modellerinin hayata geçmesidir. 10 yıldan uzun süredir devam etmekte olan bu çalışmaları bugün geldiğimiz noktada daha geniş bir çerçeveden bakarak değerlendirme ve bu çalışmaların toplumsal cinsiyet eşitliğinin tesisi ve kadının insan haklarının korunması açısından etkisini ve faydasını değerlendirme şansı yakalamaktayız.

Bu anlamda, bu oturumda yapılan sunumların ortaya koyduğu bütünsel bakış bizim için çok önemli bir çerçeve sunuyor. Kendisi de Kadın Dostu Kentler Programı'nın içerisinde yer almış biz uzman olan Dr. Gözde Keçeci tarafından yapılan sunum bizlere programın içerisinden hem eleştirel olabilen hem de programın güçlü yönlerini ortaya koyabilen bir çerçeve sunmakta. İkinci olarak söz alan Arş. Gör. Ece Yoltay'ın sunumu ise kadınlara ya da LGBTİ bireylere

“dost” olarak tanımlanan politika ve hizmetlerin kadınlar ve LGBTİ bireyler için ne ölçüde içerici ne ölçüde dışlayıcı olduğunu tartışan eleştirel bir perspektif sunuyor. Sunum kapsamında Yoltay, daha özel / korunaklı alanlar yaratmak suretiyle, kamusal alandan kadınları ve LGBTİ bireyleri uzaklaştırıp uzaklaştırmadığımızı sorgulamakta ve bu politikaların risklerine dikkat çekmekte. Son olarak söz alan Hale Kargın Kaynak Eskişehir Büyükşehir Belediyesi’nde aktif görev yapan bir idareci olarak belediyenin toplumsal cinsiyet bakış açısıyla sundukları hizmetlerden örnekler vermekte ve bu anlamda teorik sunumların pratikteki yansımaları ortaya koyan tamamlayıcı bir bildiri ortaya koyuyor.

Soru cevap kısımlarında da dile getirilen bir diğer önemli noktanın bu kapsamda altını çizmekte fayda bulunmakta. Yerel yönetimlerin toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik politika ve hizmetleri çoğu zaman daha görünür olan kadın ve kız çocuklarının pratik ihtiyaçlarına (örneğin hobi kursları, toplu taşımada güvenlik artırıcı önlemler, kadınlara özel alanlar oluşturulması gibi) odaklanmakta ve bu sebeple kadınların sık sık karşılaştıkları toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklanan ayrımcılık ve eşitsizlik yerel yönetimler tarafından çoğu zaman görmezden gelinmektedir. Oysa, yerel aktörlerin eşitsizlik politikalarını dönüştürebilmeleri için ilk aşamada dikkat çeken pratik ihtiyaçlara cevap verilirken aynı zamanda ayrımcı algıyı dönüştürecek stratejik politika ve hizmetlerin de üretilmesine (örneğin kadınların karar ve yönetim süreçlerinde eşit temsiline yönelik politikalar, cinsiyet rollerini dönüştürücü istihdam politikaları gibi) ihtiyaç duymaktayız.

Bir diğer tespit edilen önemli eksiklik de yerel yönetimlerin çoğu zaman çalışmalarını gerçekleştirirken yeterli bilgi ve deneyime sahip oldukları varsayımı ile hareket ediyor oldukları ve bu sebeple çoğu zaman sivil aktörleri (sivil toplum örgütleri, meslek örgütleri, kadın grupları), yani konunun öznelarını, politika ve hizmet geliştirme süreçlerine dahil etmedikleridir. Bu bağlamda, yerel yönetimlerin kadın politikalarını katılımcı araçlarla desteklemelerine duyulan ihtiyaç bu oturumdaki sunumlar kapsamında dile getirilmekte.

Özetle, bu oturum kapsamında dinleme şansı bulduğumuz üç sunum, hem yerel yönetimlerin içerisinde görev yapan kamu çalışanlarının hem de bu çalışmalarını değerlendiren akademisyenlerin görüşlerini, deneyim ve araştırmalarını ortaya koymakta olup, sundukları geniş kapsam sayesinde yerel yönetimlerin toplumsal cinsiyet politikalarını değerlendirebilmemiz için bütünsel bir çerçeve sunuyor.

TOPLUMSAL CİNSİYET VE KENT-MEKÂN İLİŞKİSİNDE KADIN DOSTU KENTLER PROJESİ ÖRNEĞİ¹

Dr. Gözde KEÇECİ

Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Sosyal Hizmet Anabilim Dalı

Özet:

Bu çalışmanın amacı, Kadın Dostu Kentler projesi örneğinden yola çıkarak, Türkiye’de makro feminist sosyal hizmet uygulaması yürütmenin imkânlarını ve zorluklarını keşfetmektir. Makro feminist sosyal hizmet uygulaması olan toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana akım politikalara dâhil edilme sürecinin günümüzde neoliberal politikalar ve muhafazakâr, ataerkil bir söylem içerisinde ne kadar gerçekleştirilebildiği, bir sorun alanına işaret etmektedir. Bu çerçevede proje uygulayıcılarının ve yereldeki kadınların geri bildirimleri ve deneyimleri görünür kılınmaya çalışılmıştır. Nitel araştırma yönetiminin kullanıldığı çalışmada, sahada çalışan dokuz proje koordinatörü ve bir ulusal koordinatör ile proje illerinden birisi olan Kars’taki kadın sivil toplum kuruluşlarına üye üç kadın ve mahalle örgütlenmesine katılan üç lider kadın ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Gerçekleştirilen analiz sonucunda kamu kurumları ve kadın STK’ler arasında kalkınma programlarında hedeflendiği gibi katılım, işbirliği ve diyalog ortamının hayata geçtiği, yerel eşitlik mekanizmalarının kurulduğu ancak, a)merkezi siyasetin sahip olduğu muhafazakâr söylemin ve yereldeki içselleştirilmiş ataerkil değer yargılarının toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırmasının önünde önemli bir engel oluşturduğu, b)yereldeki kadın STK’lerin kapasitelerinin toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırması sürecinde gereken savunuculuk, politika izleme ve uygulama faaliyetleri için yeterli olmadığı, c)Kars özelinde projenin yerel STK’ler ve mahalle çalışmasına katılan kadınların özel alandan kamusal alana geçişine katkı sağladığı ancak örgütlenme ile ilgili sıkıntılar yaşadığı ortaya çıkmıştır.

1 Bu çalışma, araştırmacı tarafından Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı’nda yapılan “Kadın Dostu Kentler Projesinin Freirean Yaklaşım ve Makro Feminist Sosyal Hizmet Uygulamaları Üzerinden İncelenmesi” doktora tezinden üretilmiştir.

Giriş

Türkiye toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik 1985 yılında Birleşmiş Milletler “Kadınlara Yönelik Her Türü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Uluslararası Sözleşmesi”ni (CEDAW), 1995 yılında 4. Dünya Kadın Konferansı Eylem Planı ve Pekin Deklarasyonunu, Birleşmiş Milletler Bin Yıllık Kalkınma Hedeflerini, Avrupa Yerel Eşitlik Sosyal Şartını, 2011 yılında “Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi”ni imzalamıştır. Bunun yanı sıra Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü tarafından Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı (2014-2018) hazırlanmış ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin ortadan kaldırılması, var olan politikaların cinsiyet körlüğünden uzaklaştırılması ve cinsiyete duyarlı bütçe yapılması gibi hedefleri içeren projeler ve politikaların üretilmesi hedeflenmiştir.

Bu hedefteki projelerden birisi de birinci aşaması 2006-2010 yılları arasında Kars, İzmir, Nevşehir, Trabzon, Şanlıurfa illerinde tamamlanan “Kadınların ve Kız Çocuklarının İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi” ortak programıdır. Program, 2011 yılında Kadın Dostu Kentler projesi kapsamında tekrar hayata geçirilmiş; Adıyaman, Bursa, Gaziantep, Malatya, Samsun, Antalya, Gaziantep, Mardin illeri de projeye dâhil edilmiştir.

Proje ile kadın STK’ler, taban örgütleri, ulusal ve yerel düzeydeki kamu kurumları ile yapılacak yerel çalışmalar neticesinde, yerel yönetim planlama süreçlerine cinsiyet eşitliğinin dâhil edilmesiyle, kadın dostu kentlerin oluşmasını sağlayan bir ortamın geliştirilmesi hedeflenmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın dostu hizmetlerin desteklenmesi için kadın STK’lerin güçlendirilmesi, yerel yönetimlerin (valilik, kamu kurumları ve belediyelerin) kapasitelerinin artırılması, kurumların toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme yapması ve yerele özgü yerel eşitlik eylem planlarının hazırlanması beklenmektedir (www.kadindostukentler.org.tr). Her iki proje de Türkiye’de kadınların ihtiyaçlarının toplumsal cinsiyet eşitliği açısından ele alınması, cinsiyet eşitliğine duyarlı sosyal politikaların ve kentsel hizmetlerin üretilmesi sürecine kadın örgütlerinin dâhil edilmesi açısından önemli bir adım olmuştur.

Proje yaklaşımı **yerel sahiplik, diyalog ve katılım** üzerinde geliştirilmiştir. Program ortağı her ilde ilgili kurum ve kuruluşlar bir araya gelerek, ilde yaşayan kadın ve kız çocuklarının sorun ve ihtiyaçlarını altı temel başlık (sağlık, şiddet, eğitim, istihdam, kentsel hizmetler, siyasal katılım) altında inceleyen ve kurumların görevlerini net bir şekilde ortaya koyan Yerel Eşitlik Eylem Planları (YEPP) hazırlanmıştır. Program kapsamında hazırlanan YEPP’ler ile toplumsal

cinsiyet eşitliği ilkesinin kurumsal hedef haline gelmesi ve kurumlar tarafından sahiplenilmesi hedeflenmektedir. Bunun için ikincil hedef, hazırlanan planların kurumların stratejik planlarına dâhil edilmesidir.

Proje kapsamında yerel koordinatörlerin öncelikli görevi, alanda yerel eşitlik mekanizmasının kurulmasını sağlamaktır. Eşitlik mekanizmasının bileşenleri: il kadın hakları koordinasyon kurulu, eşitlik birimleri, eşitlik komisyonları ve kadın sivil toplum kuruluşlarıdır. Ayrıca projenin bir diğer uygulama alanı beş ilde (Trabzon, Kars, İzmir, Nevşehir, Şanlıurfa) gerçekleştirilen mahalle çalışmalarıdır. Kadınların mahalle ölçeğinde örgütlenerek kentsel hizmetlere entegrasyonun hedeflendiği çalışmada tespit edilen mahallerde doğrudan kadın odaklı (bilinç yükseltme, savunuculuk, örgütlenme vb.) çalışmalar yapılmıştır.

Bu bağlamda araştırmada, Kadın Dostu Kentler projesi, toplumda, sivil örgütlenmelerde, kamu politika ve hizmetlerinde cinsiyet eşitliğine dayalı bir toplumsal kalkınmayı hedeflemesi nedeniyle makro feminist sosyal hizmet uygulaması olarak ele alınmıştır. Feminizm ve sosyal hizmet temelinde yer alan “hak kavramı” “sosyal adalet” ve “güçlendirme yaklaşımı” nedeniyle birbirlerini tamamlayan bir teorik çerçeve ve uygulama alanıdır. Feminist yaklaşım, sosyal hizmet uygulamasının mikro, mezo ve makro olmak üzere üç boyutunda da yer almaktadır. Mikro düzeyde kadınlarla çalışırken feminist uygulamanın amacı, kadınların içsel duygularına girmek ve kişisel güçlerine ulaşabilmektir, mezo uygulamada feminist perspektif, kadının çevresindekiyle ilişkileri üzerine odaklanmaktadır. Bu durum hem çalışma hayatındaki hem de özel hayatındaki etkileşimleri ve ilişkileri içermektedir. Makro uygulamada feminist perspektif ise kadınlarla ilgili sosyal politikalara ve politik yapılarla bakarak makro boyutta düzenlemeleri ve değişimi hedeflemektedir (Ashman ve Hull, 1999, s. 494, akt: Acar, 2001, s. 20).

Bu bağlamda neoliberal politikalar, kentleşme, uluslararası göç, yoksulluk, şiddet gibi sorunların kadınların hayatında yaratmış olduğu eşitsizlikler açısından makro feminist uygulama alanı, kadınlar için sosyal adaletin yaratılmasında önemli bir yere sahiptir.

Toplumsal cinsiyet rollerinin bakım rolü üzerinden kadını özel alana hapseden döngüsü, kadınlar için bireysel güçlendirme çabalarının ötesinde, feminist uygulamanın daha derin bir perspektifte olmasını zorunlu kılar. Bu nedenle feminist toplum uygulaması, cinsiyet üzerinden rollerin, kuralların ve statülerin yapısal ve kültürel temelde değişimini arar (Hyde, 2005, s.361). Önceki yıllarda yapılan çalışmaların birçoğu, kadın faaliyetlerine teorik olarak odaklanırken toplum odaklı uygulamanın çeşitli aşamalarında kadınlar ve erkekler arasın-

daki farklılıkların (ya da benzerlikleri belirten) karşılaştırılmasına nispeten daha az amprik katkı sağlamışlardır. Bu nedenle toplum uygulamaları, toplumsal hareketler ve mahalle kalkınmaları ile ilgilenen feminist bilim, problemlerin, örgütsel performansların, eylem planlarının cinsiyet farklılıkları üzerinden algılanmaları üzerine odaklanmaya başlamıştır. (Campbell ve Lee, 1990; Gittell, Ortega- Bustamante ve Steffy, 2000; Gutierrez ve Lewis, 1994; Hyde, forthcoming; Naples, 1998; Paulsen ve Bartowski, 1997; Weil, Gamble ve Williams, 1998; akt: Hyde, 2003, s. 46).

Cinsiyet eşitliğini göz önünde bulunduran algılama, özellikle toplum çalışmalarında kadınların ihtiyaçlarının ve sorunlarının erkeklerden farklılıklarının ortaya konması, kadınların hizmetlerden ve politikalarından da farklı bir şekilde faydalandığını ve etkilendiğinin görülebilmesi açısından önemlidir. Weeks(1994)'e göre kadınların ihtiyaçlarının ya da sorunlarının feminist analizi, makro feminist sosyal hizmet uygulamasının başlangıç noktasını belirler. Kadınların kaynaklara, fırsatlara ve tam yurttaşlığa erişiminde karşılaştığı çeşitli engellerin tespit edilmesi, sosyal politika ve hukukun cinsiyet ayrımcı olduğunun kabul edilmesi gerekmektedir.

Sosyal hizmet literatüründeki feminist eleştiri, sosyal adaletin ve eşitliğin sağlanması için politik, kültürel, ekonomik unsurların değişimi hedefine dayanan tüm makro sosyal hizmet uygulamalarının, kadınların ihtiyaçlarının, farklılıklarının ve sorunlarının feminist perspektifte değerlendirilmesi gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Bu nedenle Gutierrez ve Lewis (1994, 1997, 1999); Weil, Gamble ve Williams (1998); Hyde, (1989, 1996); Weil (1986, 1996); Dominelli (1995), Lee ve Weeks (1991) gibi yazarlar, sosyal hizmet yazınında toplum uygulamalarındaki feminist ilkeleri geliştirmişlerdir. Weeks(1996) ve Hyde (2003) makro feminist sosyal hizmet uygulamaları için üç önemli ilke üzerinde durur. 1- Kadınlarla ilgili sosyal sorunların feminist analize dayandırarak adlandırmak, 2- Kişisel olan politiktir ilkesini benimsemek, 3- Kadınların yaşam yapılarında değişiklikler yapmak. Bu ilkeler genel olarak toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana akım politikalara dâhil edilmesi ve sosyal hizmet temelinde kadınların güçlendirilmesini hedeflemektedir.

Birleşmiş Milletler Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kadının Güçlenmesi Birimi (UN Women, 2011), toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırma stratejisini mevzuat, politikalar veya programlar da dâhil olmak üzere planlanmış tüm eylemlerin, tüm alanlarda ve tüm seviyelerde kadın ve erkekler için ortaya çıkan sonuçların değerlendirilmesi süreci olarak tanımlamaktadır. Kadın ve erkekler arasındaki eşitsizliğin sürdürülmemesi amacıyla, kadın ve erkeklerin kaygı ve deneyimle-

rinin politik, ekonomik ve sosyal alanlardaki politika ve programların tasarımına, uygulanmasına, izlenmesine ve değerlendirilmesine dâhil edilmesi için bir stratejidir.

Koray (2011, s.15), “Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi”nin 200 dolayında ülke tarafından onaylanması ile birlikte 90’lı yıllar sonrasında BM’in “ana akımlaştırmaya” (mainstreaming) karar verdiğini ve toplumsal cinsiyet (gender) eşitliği politikalarının bugün “küreselleştiğini” vurgulamaktadır. Türkiye de bu sözleşme ile ana akımlaştırılan cinsiyet eşitliği politikalarının bir tarafı olmayı taahhüt etmiş ülkelerden biridir. Hem CEDAW hem de Pekin Deklarasyonu’nda küresel kadın hareketinin emeği ve gücü önemli bir gerçektir. Kadınların eğitim, sağlık, istihdam, şiddet, sosyal hizmetler gibi en temel alanlardaki ihtiyaçlarının ve sorunlarının göz önünde bulundurulması ve buna yönelik hizmet ve politikaların üretilmesi/yürütülmesi için en önemli politika dokümanlarından. Her iki doküman da cinsiyet eşitsizliğini dönüştürecek politikaların oluşturulmasında kadın sivil toplum kuruluşları ile hükümetler ve uluslararası organizasyonları işbirliği ve diyalog ortamına davet etmektedir.

Ancak feminist yazın, toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana akımlara dâhil edilmesine yönelik bu kadar uluslararası sözleşme ve taahhüt söz konusu iken kadınlara yönelik cinsiyet ayrımcılığında somut bir ilerleme kaydedilmemesinin sebeplerinin neo-liberal politikalar üzerinden ve kadın hareketinin ana akım politikaya uyumlaştırılmaya çalışılması perspektifinden tartışılması gerektiğini vurgulamaktadır. Zalewski (2010, akt: Gedik, 2015)’ye göre toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma stratejilerinin başarısız olmasının iki nedeni vardır: 1) Neoliberal politikaların etkisinde küreselleşen piyasaların kadınlar ve kadın emeği üzerine etkileri, 2) Bu stratejilerin uygulandığı ülkelerin kültürel yapılarının ve değer yargılarının etkisi.

Neoliberal yaklaşım devlet harcamaları olarak görülen eğitim, sağlık, ulaşım, fiziki altyapı gibi kamusal alanlarda yapılan harcamaların kısılması gerekliliğini öngörmektedir (Acı, 2005, s. 205). Bu bağlamda yaklaşım, devletin sosyal hizmet gibi en temel alanlardaki sorumluluklarını özel sektöre ve yerel yönetimlere devrederken devlete sadece hizmetleri kontrol eden bir rol biçmektedir.

Koray (2011)’a göre, uluslararası düzeyde kabul gören ve ana akımlaştırılan eşitlik politikaları toplumda değişim öngörürken ekonomik sistemin sınırları eşitlik politikalarının da sınırlarını belirlemektedir. Kadının ücretli işe katılımının artması istenirken bunun, küreselleşen ekonomik sistem (kapitalizm) ve uygulanan neo-liberal politikaların yararına olduğunu vurgulamaktadır. Örne-

ğın, kadınların güçlendirilmesine yönelik projelerde kadınların talep ettiği birçok hizmetin kamunun sosyal devlet harcamalarından kısıntıya gitmesi nedeniyle karşılanamaması neoliberal politikalar ve cinsiyetin ana akımlaştırmasında karşılaşılan önemli bir çıkmazdır. Kadınların istihdam oranının artırılması hedeflenirken kadınların çocukları için ücretsiz kreş hizmeti verilmemesi ya da kadınların yarı zamanlı işlere yönlendirilmesi gibi örnekleri çoğaltabiliriz. Bu durumu Özüğurlu (2012,s.127) feminizmin politik öznesi olan kadının, neoliberalizm tarafından ele geçirildiğini savunarak, üretim ve yeniden üretim süreçlerinde emeği değersizleştirme esasına dayanan neoliberal politikaların (bunun bedeli öncelikle ve esas olarak kadınların ücretli/ücretsiz emekleriyle ödeniyorken) cinsiyet eşitliği ilkesiyle yürütülüyor olmasının ironisi ile açıklamaktadır. Güçlendirme kavramının neoliberal nosyonu, toplumsal kimliklerin ve ilişkilerin piyasalaştırılmasına yol açmaktadır. Çünkü kamu malları ve hizmetleri fikri, güçlendirme ve katılım kavramlarının her alanında mevcut değildir (Kamat, 2004).

Fraser (2009) feminizm ve neoliberalizm arasındaki bu çelişkiye dikkat çekerek feminist eleştiri ile kapitalizm eleştirisi arasında yeniden bağlantı kurularak feminizmin yeniden sol hareketin içine alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Bunun için de feministlerin, katılımcı demokrasi bakış açısını yeniden gündeme getirerek bürokratik yönetimler yerine sivilin yetkilendirilmesini destekleyen yeni bir politik güç örgütlemesi için harekete geçmesini önermektedir. Böylece arzu edilen katılımcı demokrasi ile ekonomik pazarlar ehilleştirilebilir ve toplumun yararına yönlendirilebilir.

Ekonomi küreselleşmesinden etkilenen diğer alan ise yönetim alanıdır. Acı (2005, s. 210)'ya göre, uluslararası kuruluşlar tarafından yürütülen yapısal uyum programlarında istenen başarının elde edilememesi ve sivil toplum kuruluşlarının BM'ye yönelik eleştirilerinin yoğunlaşması bu programların uygulanmasını kolaylaştıracak ve süreklilik kazanmasını sağlayacak yeni bir model ve kavramsal çerçeve ihtiyacını doğurmuştur.

KDK projesi kapsamında olduğu gibi sorunların yerelde tespit edilmesi ve yerel aktörler arasında diyalog yoluyla tartışılması ve çözümler aranması dezavantajlı grupların sorunun çözümüne katılımı için önemli bir süreçtir. Katılımcı iletişim ve işbirliği ile karar verme ve yürütme sürecine dâhil edilen sivil toplum kuruluşlarına politikaların izlenmesi ve değerlendirilmesi için önemli bir denetleme sorumluluğu verilmektedir. Ayrıca Dünya Bankası sunmuş olduğu modelde sivil toplum kuruluşlarını dezavantajlı grupların yani ezilenlerin sesini duyurabileceği bir örgütlenme olarak görmektedir. Mühlenhoff (2014, s.

104)'un belirttiği küresel yönetim literatüründe, STK'ler genellikle marjinal kesimi temsil etmektedir ve vatandaşların katılımı için kanallar sağlayarak meşruiyet ve hesap verebilirliğin artırılmasından sorumludur. STK'lerin bu durumda olup olmadığı tartışmalıdır. Çünkü STK'ler imkânları kısıtlı kesimi sözde temsil ederken üyeleri seçkin eğitimli kişilerden oluşmaktadır.

Diğer yandan sorunların yerelde çözümü için yerel yönetimlerin de kapasitelerinin artırılması gerekmektedir. Topcuoğlu ve Akbaş (2009)'ın belirttiği gibi, günümüz koşullarında yerel yönetimlerin hizmet sunumuna katılımları sadece yasayla yeterli olmayacağından yerel yönetimlere bu yetkinliğe ulaşacak bilimselliği ve sosyal devlet anlayışını bir alt yapı olarak sunmak gerekmektedir. Hizmetin organizasyonunun, sunumunun, değerlendirilmesinin her aşamasında uzman kişilerin çalışması ve çalışanların ve kalifiye olmayan sosyal hizmet personelinin de insan hakları, vatandaşlık, toplumsal cinsiyet, sömürülme gibi konularda bilinç yükseltme eğitimine sahip olmaları gerekliliğinin önemine dikkat çekmektedirler.

KDK projesi gibi katılım programları güçlendirmenin, katılımın ve işbirliğinin gerçekleştirilebilmesi için etkili bir araç olabilir. Ancak bu aracın siyasi ve yüzeysel biçimde kullanımı ile mümkün olamaz. Amaç özellikle güçsüz ve dezavantajlı insanları bu sürece dâhil etmek olduğunda stratejilerin ve kalkınma politikalarının formülasyonu, programların seçimi, izlenebilmesi ve değerlendirilmesi için güçlendirme için uygun ortam yaratılmalıdır. Buna karşılık katılım, sadece donör kuruluşların taleplerine cevap verilmesi ve katılımcıların basit bir danışmanlık yürütmesi olursa güçlendirme gerçekleşemez. (Development Backgrounder, 2006). Bu nedenle proje hedefinde olduğu gibi yerel yönetimlerle kadın kuruluşlarının işbirliğini gözetken bir yönetim anlayışı ile hizmetten yararlanıcı olan kadınların karar verme aşamasından başlayarak politika belirleme, planlama ve uygulamanın tüm aşamalarına katılımları sağlanmalıdır. Bunun için hem politik kültürün ve yerel kurumların hem de sivil toplum kuruluşlarının yönetim kavramının hayata geçirebilmesi için alt yapılarının ve kapasitelerinin yeterli olması gerekmektedir.

Kadınların insan haklarının yaşama geçebilmesi, söz konusu gündelik yaşam koşullarının önce kamusal olarak fark edilmesine, ardından iyileşmesine ve bunun için yerel düzeyde somut önlemler alınmasına bağlıdır. Bu somut önlemlerin yerel hizmetlerin nicelik ve niteliğiyle doğrudan ilişkisi vardır. Eşitsizlik, yerel düzeyde ve somut olarak yaşanıyorsa çok açık bir biçimde, özel destek mekanizmalarının ve hizmet sunum modellerinin geliştirilmesi gereklidir çünkü "herkese eşit kamu hizmeti, eşit mesafe, ayırım yapmama" gibi kavramlara yas-

lanarak belirlenen politikalarla uygulamalar, çoğu zaman öyle niyet edilmese de eşitsizlikleri derinleştiren ya da azaltmayan sonuçlara yol açar (Alkan, 2009).

Sosyal değişimi hedefleyen kalkınma politikaları ve programları merkezine bireyi yerleştirdiği zaman hayata geçebilir. Kamu kurumları şeffaf ve gerçekten değişime açık ve hizmet sunumu için kapasiteleri yeterli olduğu zaman katılım kavramı güçlendirmenin tanımını karşılayabilir. Bu nedenle araştırmanın analiz boyutunda kadın dostu kent olma taahhüdünün yerel yönetimler tarafından Birleşmiş Milletlerin hedeflediği ölçüde bir güçlendirme ve gerçek katılım olarak mı yoksa bir marka olarak mı algılandığı öznelerin deneyimleri üzerinden aktarılmaya çalışılmıştır. Aynı bakış açısını yereldeki kadın örgütlenmeleri üzerinden de sorgulamamız gerekmektedir. Kadın örgütlerinin kadının güçlendirilmesi sürecinde yereldeki dezavantajlı kadınları çalışmalarının odağına yerleştirerek, onların deneyimlerine kulak vererek mi projelerini hayata geçirdiği ya da Birleşmiş Milletlerin hedeflediği ölçüde cinsler arası eşitliğin sağlanması için yerelde politika izleme ve değerlendirme yapacak yeterli kapasiteye (aynı zamanda kapasitelerinin bu yönde geliştirilip geliştirilmediği) sahip olup olmadığı tartışılmalıdır.

Bu bağlamda neoliberal politikaların kalkınma programları ile kadınları sürece dâhil etme arzusu ile siyasete, ekonomiye ve kültürel dinamiklere yerleşmiş olan ataerkil algı arasındaki tezatlıkların irdelenmesi gerekmektedir. Analiz bölümünde her iki alanında bu yöntem ve sürece hazır olup olmadığı neoliberal politika, muhafazakârlık ve projecilik olguları üzerinde tartışılmıştır.

Yöntem: Nitel araştırma yönetiminin kullanıldığı çalışmada, sahada çalışan dokuz proje koordinatörü ve bir ulusal koordinatör ile proje illerinden birisi olan Kars'taki kadın sivil toplum kuruluşlarına üye üç kadın ve mahalle örgütlenmesine katılan üç lider kadın ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Analiz, yerel koordinatörlerin toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana akımlaştırma sürecini ve kadın STK'ler ile mahalle örgütlenmesine katılan kadınların yerel yönetimler ile işbirliği ve diyalog sürecini nasıl deneyimlediğini anlamak amacıyla yapılmıştır. Araştırmada tüm görüşmelerde ses kaydı kullanılmış ve not alınmıştır. Ses kayıtlarının çözümlenmesinde karmaşık olan cevaplar, veri kaybına uğratmadan düzenlenmiştir. Görüşmelerdeki cevaplar matrix bir tablo oluşturarak alt alta yerleştirilmiştir. Yazılı metinler tekrar okunarak ve ses kayıtları tekrar dinlenerek içeriğe ilişkin notlar alınmıştır. Görüşmelerin analizinde araştırmanın amacı doğrultusunda 20 kod belirlenmiştir. Daha sonra bu kodlar gruplandırılarak temalara ayrılmıştır.

Bulgular: ²**1.Toplumsal Cinsiyetin Ana Akımlaştırması Sürecindeki Yerel Dinamikler:**

Toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırmasında karşılaşılan yerel dinamikler bu bölümde iki alanda değerlendirilmiştir. İlki doğrudan değişim için hedef alınan politikanın ve hizmetlerin uygulama yeri olan kamu ayağının durumu, diğeri ise bu değişim için alanda işbirliği yapılan yereldeki kadın sivil toplum kuruluşlarının bu süreçteki rolüdür.

1.1. Kamu Kurumları:**a. Dirençler ve Mitler: ‘Biz kadına çalışın demek gibi bir zulmün parçası olmayız’**

Toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırması ile ilgili yaşanan temel sıkıntılardan biri, merkezi politikanın muhafazakârlaşması ve bunun taşraya olumsuz yönde yansımaları olarak aktarılmıştır. Kişilerin geleneksel ve dini değerlerinden bağımsız olarak merkezi siyasetin muhafazakârlaşması, taşrayı etkilemektedir. Eğitim, sağlık gibi kadınların hayatını en temel noktalardan etkileyen ve belirleyen politikalar, merkezden taşraya doğru sunulmaktadır. Bu, aslında en temelde Ankara’da politika yapanların toplumsal cinsiyet eşitliğine bakış açısını belirler niteliktedir. Projenin genel koordinatörü ve Antalya koordinatörü, bu durumu aşağıdaki şekilde aktarmışlardır:

Özellikle kadın konusunu yardım düzeyine indirgemiş bir merkezi politika var. Yerel hizmet sunumu ve kadını gözetme konuları açıldığında, herkesin verdiği örnekler, işte biz meslek edindirme kursu veriyoruz, biz süt yardımı veriyoruz şeklinde (Genel Koor.).

Genel ülke politikasını izlemek ile yükümlü yerel kurumlar, bu genel politikayı benimsemek zorunda. Projenin hedefleri ile örtüşmediği noktada direnç yaşıyoruz (Antalya Koor.).

Çelik ve Atabey (2013, s. 153)’in belirttiği gibi toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana akımlaştırmasının (TCAA) uygulanış biçimi dönüştürücü potansiyelinin gerçekleşmesi açısından önemli bir fark yaratacağından, TCAA’nın metodolojisi dikkatle irdelenmesi ve olabildiğince açık biçimde anlaşılması gereken bir

2 Tez çalışmasında yerel koordinatörlerin deneyimi yerelin diyalog ve praxis süreci, atölye çalışmaları, eğitim ve algı değişikliği, proje illerinde kadınların yaşadıkları sorunlar ve ihtiyaçları, yerelde mahalle örgütlenmelerinin dinamikleri başlıkları altında analiz edilmiştir. Sempozyum bildirimi olması nedeniyle analizlerin belli başlıkları aktarılmıştır.

konudur. Aksi takdirde TCAA bir yandan mevcut bürokratik yapılar ve yönetim mekanizmalarını eleştirdiğinden diğer yandan da aynı bürokratik yapılar ve yönetim mekanizmaları kanalıyla uygulanmayı gerektirdiğinden, kamu yönetimi örgütleri içerisinde çalışan bürokratların mevcut ve süregelenleşmiş toplumsal cinsiyet eşitliği anlayışları doğrultusunda uygulanarak dönüştürücü potansiyelini yitirme riskiyle yüz yüze kalacak ve sonuç olarak sıradan bir teknokratik yaklaşıma dönüşecektir. Bu doğrultu da koordinatörlerin deneyimleri de muhafazakâr merkezi politikanın yanı sıra kamu kurumlarında çalışan kişilerin geleneksel ve dini değer yargılarının da eşitlik mekanizmasının oluşturulma sürecinde bir direnç olduğunu göstermektedir.

Savunuculukta en çok karşılaştığımız direnç, toplumda yerleşmiş olan geleneksel değerler, inançlar ve mitler. 'Kadının evi yeridir' ya da 'kadın güçlendiğinde boşanmalar artar, aile değerleri sarsılıyor' vb. gibi (Urfa Koor.).

Eylem planının onay toplantısında temsilci olarak yer alan SGK'dan bir avukat onay sırasında el kaldırıp, 'Ben buna inanmıyorum. Hukuk mezunu olabilirim; medeni hukuk tek eşliliği savunuyor olabilir ama dini inançlarım gereği çok eşliliği savunuyorum' dedi (Antep Koor.).

Ataerkil bir toplumda büyüyen bireyler, yıllarca içselleştirdiği kültürel değerleri ve mitleri, çalışma yaşamlarına da beraberinde getirmektedir. Schlegel (1990:24)'e göre, toplumsal cinsiyet, toplumun kültür ideolojisini yansıtmaktadır. Ritüeller, yazınsal ürünler, mitler ve tüm simgesel anlatımlar toplumsal cinsiyet ile ilgilidir.

Belediyedeki sorumlu kişi: 'Biz kadına çalışın demek gibi bir zulmün parçası olmayız. Kadının zaten geleneklerimiz gereği evde bir sürü sorumluluğu var bir de bu kadına çalışın dersiniz kadını parça parça edersiniz, niye böyle bir şey yapıyorsunuz?' dedi. (Malatya Koor.).

Türkiye'deki toplumsal cinsiyet rolleri, ataerkil ve dini örüntüler üzerine şekillenmektedir. Kadının annelik rolü ve ev içindeki sorumlulukları birincil görevi olarak algılanmaktadır. Dolayısıyla özellikle mitler, gelenekler ve dini inanışlar kamu kurumlarında çalışan bireylerin kendi mesleki yükümlülüklerini tarafsız bir şekilde yapmalarını da etkilemekte, toplumsal cinsiyetin politikaya ve hizmetlere dâhil edilmesinde kişiler üzerinden bir direnci beraberinde getirmektedir.

Bazıları çok dürüst davranıyor ve kadın erkek eşitliği yoktur diyor; bazıları da dürüst davranmıyor, ilgiliymiş gibi gözüküp bir şey yapmıyor. Ya-

pılan işe politika dönüştürücü bir yaklaşım gibi değil faaliyet gözüyle bakıyorlar. Temel sıkıntı şu: Doğru bir zeminde buluşamıyoruz. Onlara inandırdıkları şeyi anlatıyoruz aslında (Trabzon Koor.).

Toplumsal ilişkilerin kendiliğinden yapısı öğrenilmiş/geleneksel ilişkilerin yeniden üretimine dayalıdır. Toplumsal cinsiyet eşitliği hedefi, bu kendiliğinden yapıya müdahaleyi gerektiren bir iradeyi zorunlu kılar (Üstün, 2011, s. 63). Anlatılanlarda görüldüğü gibi kamu görevlilerinin bakış açısı, genel olarak muhafazakâr söylem ile iç içe geçmiş ve kadınları erkeklerden ayırarak dışıl görevlerin içerisine hapsetmiş bir bakış açısıdır.

b. Kurumsal ve Kişisel Sahiplenme

Projenin ilerleyişinin ve çıktılarının yerel öze özgü farklılıkları elbette ki mevcuttur. Kamu kurumlarındaki dirençlere karşılık, birçok ilde önemli çıktılar elde edilmiş ve koordinatörlerin çoğu tarafından projenin yerelde sahiplenildiği belirtilmiştir.

Her alanda, belediyede, valilikte, kamu kurumlarında, il özel idaresinde kesinlikle projeyi sahiplendiler. O yüzden de mekanizmalar oturdu ve işliyor. Kusursuz değil tabii ki eksiklikleri var ama oldukça sahiplendiklerini söyleyebilirim. Çalıştığımız her kamu kurumundaki üst düzey personelin “Kadın Dostu Kent Projesi”nin ne olduğuna dair bir fikri vardır (Trabzon Koor.).

Projenin yerelde sahiplenilmesi en üst düzeyde vali ya da belediye başkanları tarafından olduğu gibi kamuda çalışan eşitlik birimi temsilcileri üzerinden olabilmektedir. Bu sahiplenmede özellikle kişilerin toplumsal cinsiyet eşitliğine olan bakış açısı, var olan kadın erkek eşitsizliğinin ve bunun sonuçlarının farkında olması önemli etkenlerdir. Çünkü bu farkındalığa sahip eşitlik birimi temsilcileri, kurum içinde cinsiyet eşitliğine duyarlı politika ve hizmetlerin üretilmesi için üst düzey yöneticilere karşı savunuculuk yaparak projenin daha kolay ilerlemesini sağlamaktadır.

Bütün kurumların olumsuz olduğunu söyleyemem ama olumlu olanlarda da bireysel katkı ile gerçekleşiyor. Eşitlik masası sorumlusu, inanıyor ve benimsiyor ise faaliyetlerin hayata geçmesi için elinden geleni yapıyor. Ama sadece öylesine görevlendirilmiş olarak hissediyorsa sadece yapılması gerekeni yapıyor, onun dışında bir şey katmıyor (Nevşehir Koor.).

Ancak bu durumun yerelde eşitlik mekanizmasının işleyişi açısından iki sıkıntıyı beraberinde getirdiği görülmüştür: İlki sahiplenmenin kişisel düzeyde olması,

kamu personelinde yaşanan sık rotasyonlar nedeniyle projenin bütününde ilerleme sağlanamaması sonucunu doğurmaktadır.

Nevşehir’de çok fazla rotasyon var. Tam biriyle çalışmaya başlıyorsun o gidiyor ve bir başkası geliyor. En baştan başlıyorsun (Nevşehir Koor).

Sahiplenmenin az olduğu illerde ise projenin yerel koordinatör üzerinden ilerlediği ve çıktılarının da daha çok koordinatörün özel çabalarının sonucu elde edildiği belirtilmiştir. Koordinatörlerin deneyimleri, toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana akımlaştırması sürecinde karşımıza kamu alanında dört temel sorunu çıkarmaktadır. Bu sorunlar koordinatörlerin ifadeleri üzerinden aşağıdaki şekilde sıralanmıştır:

- 1-Merkezi politikanın muhafazakâr tutumu,
- 2-Ataerkil düşüncenin kişilerde yarattığı içselleştirilmiş değer yargıları,
- 3-Yetki ve karar alma mekanizmalarında kadın temsil oranlarının düşüklüğü, nedeniyle kadınların ihtiyaç ve sorunlarının görülememesi (cinsiyet körlüğü),
- 4-Kamudaki personel rotasyonunun sık olması.

Toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırması sürecinin iki temel yönü vardır: (1) politika geliştirme ve uygulama, (2) içerici müzakere ve kadınların ve/veya kadın örgütlerinin sürece dâhil olması. Birinci yön, bürokrasi ve politika mekanizmaları üzerinden işlerken; ikinci yön ise, demokratik katılım ile ilgilidir. Toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırmasının demokratik katılım ile ilgili boyutu politika yapıcıların kendi çalışmalarının bizatihi kendisinin toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin üretilmesinde ne şekilde rol oynadığının eleştirel tahkikinin sağlanması bakımından önemlidir (Çelik ve Atabey, 2013,153). Bu nedenle koordinatörlerin deneyimi kurumsal ve kişisel sahiplenmenin ya da dirençlerin bürokrasi ve politika mekanizması üzerindeki etkilerini ortaya koymaktadır. Aşağıdaki bölümde kadın örgütlerinin sürece dahil olma süreci ile ilgili analizler aktarılacaktır.

1.2. Yereldeki Kadın Sivil Toplum Kuruluşları:

Feminist makro sosyal hizmet uygulamalarındaki en önemli unsurlardan biri, feminist toplulukların uygulamadaki yeri ve rolüdür. Toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırma sürecinde de kadın örgütleri önemli paydaşlardan biridir. Yerel koordinatörlerin deneyimi göstermektedir ki daha önce tanımlandığı biçimde cinsiyet ayrımcılığına karşı, hak temelli bir yaklaşımla kadınların yaşadıkları sorunları feminist bir bakış açısı ile analiz eden, “kişisel olan politiktir” ilkesini

benimseyen ve kadınların yaşam alanlarında değişiklik yapacak politikaların üretilmesi için savunuculuk faaliyetleri yapan yerel kadın örgütlenmelerin sayısı çok azdır.

Feminist odaklı olduklarını düşünmüyorum, belki bir iki tanesi. Kadın bakış açısı yok çoğunun. Bunu atölyelerde ve çalışmalarda daha net görüyorsun. Halen her konuda kadını suçlayabiliyorlar, bu da hak temelli ya da feminist olmadıklarını gösteriyor (Bursa Koor).

Yani kadın erkek eşitliği gibi bakış açıları yok böyle bir şeyi telaffuz bile edemiyorsun. Eşit haklar, fırsat eşitliği diyorsun. En güzel laf fırsat eşitliği, bizim projenin içine de oturuyor. İşte bir kız çocuğu sırf cinsiyeti için okumaktan mahrum kalmasın üzerinden gidiyorsun (Malatya Koor).

Yereldeki kadın örgütlerinin feminist düşünce ile bağlantılarının kurulması özellikle irdelenmesi gereken bir sorun alanıdır. Feminizm kadın örgütlerinin ortak bir politik hedefte birleşebilmesi ve iktidar yapılarına karşı birlikte mücadele verebilmesi için bütünleştirici bir teoriye sahiptir. Sancar (2013, s.55)'in de belirttiği gibi feminizm, farklı zaman ve bağlamlarda değişen içeriğe sahip olsa da en genel anlamda erkeklerle kadınların eşit olması gerektiği iddiasına dayanır ve bu nedenle kadınlarla erkekler arasındaki hiyerarşik ilişkilerden doğan eril tahakkümü ortadan kaldırmayı ister.

Feministler olanlar da var olmayanlar da var. Feminist odaklı olanlar, kadın hakları temelinde kadın çalışmaları yürütüyor, öyle olmayan kadın dernekleri de var. O yüzden tamamı öyle ya da böyle diyemem. Ama çoğunluk feminist politika yürütmüyor (Trabzon Koor.).

Nighar (2000; akt: Sancar, 2013, s. 67)'a göre süreçte birçok önemli kadın grubunun ve örgütünün eleştirel konumunu yitirip erkek egemen kurumlardaki iktidar ilişkilerinin bir parçası haline geldiği ya da kadın örgütlerinin STK'leştiği söylenebilir. Kadın hareketinin STK'leşmesi, finansman için proje profesyonelliğini zorunlu kıldı; projeler, uygulama programları ve eylem planları temel eylem biçimi oldu. Proje ihaleleri, bürokratik yazışmalar, muhasebe raporları, profesyonelliğe dayalı feminizmin bir parçası oldu; bilinç yükseltme, "kişisel olan politiktir diye bağırma", hiyerarşik olmamaya çalışma, kolektif eylem gibi ilkeler tartışılmaz oldu. Bu durumun feminist söylemi nasıl etkilediğini Nevşehir Koordinatörü şu şekilde aktarmıştır:

Ayakta kalabilmek için sürekli proje yapıyorlar. Bu nedenle de dönüp kendilerini sorgulayıp yenileme şansları olmuyor. O nedenle feminist olduklarını söyleyemem (Nevşehir Koor.).

Sadece KAMER'in feminist odaklı olduğunu düşünüyorum. Onun dışındakiler biz kurtulduk biz iyiyiz biz kendimizi kurtardık şimdi yardıma ihtiyacı olanlara yardım etmeliyiz diye bakıyorlar (Antep Koor.).

Projecilik tehlikesinin ana eksenleri; projelerin tabana yayılamaması, toplumdaki dinamiklerle bağlantısının kurulamaması, toplumsal gruplar içerisindeki farklılığın bu projelere yansımaması ve projelerin gerçek anlamda soruna hitap etmiyor olmasıdır (Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu, 13-14 Aralık, 2002).

AÇEV mesela onun da çoktan üstten bir dili vardır. İşte kadınlar çalışmak istemedikleri için işsiz, cahil oldukları için şiddet görüyor gibi bir bakış açıları vardı (Antep Koor.).

Yukarıdaki örnekte aktarıldığı gibi karşımıza yereldeki kadın sivil toplum örgütlerinin temsil ettikleri kesim ve ulaşmak istedikleri hedef arasında bir kopuş çıkmaktadır. Kadınların durumlarını “cahil”, “yoksul” gibi etiketlemek ve sadece yardım temelinde çalışmak, var olan sorunları çözmez. Bu kadınların sistemde yaşadıkları zorlukların neler olduğunun onlar tarafından dile getirilmesi ve bu sorunların çözümü için onlarla eyleme geçilmesi gerekmektedir. Her iki grubun da birbirlerinden öğrenebileceği birçok şey olduğu unutulmamalıdır.

Yereldeki kadın örgütlenmeleri konusunda yapılan başka bir araştırmada da örgütlerin feminizme yaklaşımları ile ilgili saptanan verilerin, yerel koordinatörlerin deneyimleriyle örtüştüğü görülmektedir. Araştırmada yer alan kadınlar, kendilerini feminist olarak tanımlamışlar ancak kadınların yarısı, içinde buldukları örgütleri feminist bulmadıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca olumsuz toplumsal algılar, birçok örgütün kendisini feminist olarak tanımlamasını engellemektedir (İşat, 2009, s. 30).

Feminist değiller ama bunun nedeni de feminizm algısı. Feminizmi tartıştık aslında ama feminizm başlığı altında tartışmadık. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği dedik, kadınların yaşadığı sorunlar dedik, kadın hareketi dedik, kadın çalışmaları dedik. Vardığımız yer, belki feminizmin söylediği şeylerdi ama feminizm, çok nadir kullandığımız bir kelimeydi (Samsun Koor.).

Ama bazıları hak temelli olarak çalışsa da kendilerini feminist olarak tanımlamak istemiyorlar (Antalya Koor.).

Projenin paydaşlarının da feminizme olan algısı bir diğer önemli unsurdur. Antep koordinatörünün deneyimi projenin başında belediyenin feminizm algısındaki olumsuz tutumu ortaya koymaktadır:

Mesela belediye daha önce böyle feminist kadın örgütlerine mesafeliydi. Hani böyle bir kötü bakarlardı her şeyi eleştiriyorlar hiçbir şeyi beğenmiyorlar diye (Antep Koor.).

İşat (2009, s. 30)'a göre bu çok anlaşılır bir kaygı elbette ancak feminist politika yapan örgütler, kendilerini feminist olarak tanımlamadıkça toplumda feminizme dair olumsuz algının nasıl değişebileceği de bir başka soru. Bunun yanında, örgütün kendisini feminist olarak tanımlaması çalıştığı konuya yaklaşımı, yöntemleri, politik zeminini ortaya koyması açısından da önemli. Bunun eksikliğini de koordinatörlerin yereldeki politikanın belirlenmesi ve izlenmesi sürecinde yalnızca birkaç derneği örnek verebilmesinde görebiliyoruz. Bu da toplumsal cinsiyet konusunda dönüştürücü bir politika oluşturulmasını, olumsuz yönde etkilemektedir.

Bu bağlamda toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırmasında kamunun bu konuya sahip çıkması kadar yereldeki bir diğer aktör olan kadın sivil toplum kuruluşlarının projeyi tam olarak sahiplenmesi ve bu doğrultuda çalışması önem taşımaktadır. Ancak yerel deneyimler, var olan kadın kuruluşlarının kapasitelerinin savunuculuk için yeterli olmadığını göstermektedir.

İKHKK toplantılarına katılıyorlar. Ama politika üretme savunuculuk ve lobicilik anlamında çok ciddi desteğe ihtiyaçları var (Antalya Koor.).

Kadınlar, aslında savunuculuk yaptıkları alanda kamunun nasıl işlediğini bilmiyorlar. En büyük eksikleri o kadınların. O izlemeyi yapabilmeleri için, savunuculuk yapabilmeleri için gerçekten mevzuatı da bilmeleri lazım, hiyerarşiyi, ilişkiyi iyi bilmeleri lazım; özellikle yerel meclislerin nasıl çalıştıklarını çok iyi bilmeleri lazım (Nevşehir Koor.).

Donörler ve uluslararası kuruluşlar tarafından Türkiye'deki sivil toplumun kapasitesinin artırılması yönündeki rasyonel amaç, tüm kuruluşların değişimi başlatıcı ve reformu uygulayıcı durumda olmamasıdır (Kuzmanovic, 2010). Projelerin temel hedefi öncelikle sivil toplumun ve aktivizmin ne olduğu yönünde kuruluşlarda farkındalık yaratılmasına yönelik olmalıdır. Çünkü sivil toplum kuruluşlarının dönüşümü gerçekleştirebilmeleri için önce kendilerini dönüştürmeleri ön koşuldur. Projenin ulusal koordinatörünün de iller üzerinden yaptığı genel değerlendirme, projedeki en önemli aktörlerden biri olan örgütlerin projenin hedefine ulaşmasındaki rolünü ortaya koymaktadır:

Bence sivil toplum en önemli dinamik. Biz kamu ile çalışan bir projeyiz. Hedefimiz kamuyu değiştirmek ama bunu yaparken de katılımıcılıktan bahsediyoruz. Kamu ya da yerel yönetimler zaten tek başına kadının so-

runlarını algılamakta yetersiz. Sivil toplumun bir şekilde bu işi yapıyor olması ve bizim onları birleştiriyor olmamız gerekiyor (Genel Koor).

Bu konudaki bir diğer sorun da yereldeki kadın örgütlerinin politika ve çalışma alanlarının merkez ve taşra politika ve hizmetleriyle örtüşmesidir. Buradaki amaç, gerçekten cinsiyet eşitsizliğinin çözümüne yönelik bir politika ve hizmet sunumu ise tabii ki projeye katkı sağlanacak bir çıktı elde edilebilir. Ancak merkezi politikanın tavrı ve duruş noktası, özellikle cinsiyet körü ve kadını aile içindeki geleneksel rollere hapseden bir tutum içindeyse bu projeyi olumsuz etkileyebilir. Bu durumda örgütler tarafından yürütülen faaliyetler, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini dönüştürücü değil destekleyici bir hal almaktadır.

STK'ler daha ziyade ailenin güçlendirilmesi, ailenin bölünmesine engel olmak için çalışmalar yani ailenin devamına yönelik faaliyetler yapıyorlar. Mevcut politikalarla kendi çizgileri örtüşüyor. Politikayı etkilemekten çok politikanın yerele inmesini sağlıyorlar (Malatya Koor).

Koray (2011, s. 47)'in belirttiği gibi indirgenmiş cinsiyet eşitliği politikalarının, ana akım kadın hareketi tarafından da büyük ölçüde paylaşıldığı gibi bir gerçek var. Oysa, 2000'li yıllarda AKP iktidarıyla toplumda güç kazanan muhafazakârlık eğilimleri ve eşitlik politikalarının iyice araç haline getirilişini düşünürsek, geleceğin feminist istemler için pek umut verici olmadığını anlamanın yanı sıra, kadın hareketi açısından pek parlak olmadığı ortadadır.

Diğer yandan STK'ler ve "projecilik" kavramını neoliberal politikalar açısından ele alacak olursak bu durumun sosyal hizmetler için daha kritik bir önem taşıdığını görmekteyiz. Neoliberal politikalar, devletin kamu alanındaki sorumluluklarını her geçen gün küçültürken açıkça en temel hizmetleri STK'lerin sağlaması eğilimine yönelmektedir. Ancak özellikle kadına yönelik şiddet ya da temel insan hakları alanında devletin bu yükümlülükleri STK'lerle paylaşması zorunludur. STK'nin görevi burada hizmeti sunmaktan öte, politikaların üretilmesi ve izlenmesi; hizmetlerin denetlenmesi olmalıdır.

Yereldeki kadın sivil toplum örgütlenmelerinin, yerelde kadınların yaşadıkları sorunları çok iyi tespit etmesi ve içselleştirmeleri gerekmektedir. Ancak o zaman bu konu için çalışmalarını toplumsal bir eyleme dönüştürebilmeleri mümkündür.

Yereldeki kadın örgütleri, kendi yaşadıklarını, kendilerinin kadınlık üzerinden yaşadıkları dezavantajlı durumlarını görseler de göstermek istemediler. Bir kere şunu aktarmak lazım kadınlara, şunu içselleştirmeleri lazım, bu yaşanan sıkıntılardan eşitsizlik durumundan hiç birimiz azade değiliz, hiç birimiz kurtulmuş kadınlar değiliz (Samsun Koor).

Ataerkil kültürün ağırlığı, sivil toplum hareketinin zayıflığı, kaynak sıkıntısı, iktidarın söylemi gibi birçok faktör, yerelde feminist bir örgütlenme kurmanın önünde engel oluşturmaktadır. Bu, Türkiye’deki feminist hareket başlığı altında yıllardır incelenen ve tartışılan bir sorun alanıdır. Ulusal düzeyde politikaları etkileme, belirleme ve izleme konusunda birçok başarı elde etmiş feminist kadın örgütlerinden bahsetmek mümkün ancak yerelde feminist örgütlenme ve bu örgütlerin bir araya gelmesi ile ilgili sıkıntılar bulunmaktadır. En başta yereldeki örgütlerin gönüllülük, hak temelli çalışma vb. gibi sivil toplum hareketinin özelliklerini tam olarak benimsememiş olmaları, projelerle ayakta kalmaya çalışmaları küçük yerlerde zaten az sayıdaki kadın örgütleri arasında ciddi bir rekabete yol açmakta bu da kadın örgütlerinin kamudaki algısını olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

2. Kars’ta Mahalle Örgütlenmesi Deneyimi ve Lider Kadınlar

Proje kapsamında yürütülen mahalle çalışmasının temel hedefi, mahalledeki kadınların cinsiyet rolleri nedeniyle yaşantılarında karşılaştıkları zorluk ve sorunları birbirleriyle paylaşmaları için imkân yaratmak; kadınların günlük yaşamlarını etkileyen cinsiyetçi durumları belirlemek, tespit edilen sorunlara ortak çözümler üretip mutabakat sağlamak ve mahalledeki kadınların günlük sorunlarını çözmek için geliştirebilecekleri işbirliğine yönelik farkındalığı artırmaktı. Mahalle çalışması kapsamında kadınlarla sırasıyla isim egzersizi, hayat ağacı egzersizi ve 24 saat egzersizini içeren odak grup görüşmeleri yapıldı ve ardından yine mahallede yaşadıkları sorunlar üzerinde tartışıldı. Bu çalışmaya katılan kadınlardan biri hariç hepsi ev kadınıdır. Yaş aralıkları 20-50’dir ve hepsi çocuk sahibidir. Kadınların çoğu kent merkezinde doğup büyümüş, bir kısmı da evlendikten sonra köyden kente göç etmişlerdir. Bu bölümde mahalle örgütlenmesi çalışmalarının tüm aşamalarına katılan üç lider kadınla gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerin analizi özel alandan kamusal alana geçiş başlığı altında sunulmuştur.

2.1. Özel Alandan Kamusal Alana Geçiş: “*Kendimde Hakkımı İsteme Gücünü Buldum*”

Kadınların yaşamış olduğu çevrenin/mekânın/kentlerin/mahallelerin ideolojiden bağımsız olarak şekillendiğini düşünemeyiz. Yaşadıkları alan, ataerkil bir sistemin yeniden üretimini sağlayan bir alan aynı zamanda (Alkan ve Duru, 2007). Mahalle çalışmasındaki amaç, kadınlara sunulan hizmetlerin, politika-

ların erkek egemen bir ideoloji tarafından tasarlandığı ve kimi zaman da ihtiyaçlarını karşılamadığını görmelerini sağlamaktı. Mahalle çalışmasına aktif olarak katılan üç lider kadın bu çalışmayı başarılı bulduklarını aktarmışlardır. Mahalle muhtarı ve mahalle örgütlenmesi çalışmasının koordinatörü olan Semra, projenin başarısında Birleşmiş Milletlerin katkısına vurgu yaparak bu tarz örgütlenme çalışmalarında dışardan profesyonel bir desteğin olması gerektiğini belirtmiştir. Bu ifade aslında yerelde kamu ile yürütülen projelerde uluslararası kuruluşların itekleyici gücünü vurgulamaktadır. Yönetişim kavramı esasına dayanan birçok uluslararası belge (Yerel Gündem 21, Avrupa Yerel Yaşamda Eşitlik Şartı vb.) yerel yönetimlere sorunlarını yurttaşları ile belirlemesi, çözüme ve politika üretimine dâhil etmesi için yol çizmesine rağmen tabandan, herhangi bir kuruluştan bağımsız bir yönetim politikasının hayata geçmesi özellikle küçük kentlerde mümkün görünmüyor. Bu nedenle sivil katılımın ve örgütlenmenin yerelde uygulanabilmesi için destek verilmesine ve model oluşturulmasına ihtiyaç vardır.

Harika ama geç kalınmış bir proje. Keşke muhtar olduğum ilk dönemde böyle bir proje olsaydı. Yol gösteren yoktu, imkânsızlıklar çoktu; adım atamıyordum, şu anda elimi attığım her şeyi tutabiliyorum. Birleşmiş Milletler dediğimiz zaman bütün kapılar açılıyor. Belediye, her türlü isteğimizi kabul ediyor. Geçen gün çöp için belediyeden anons istedim, hemen kabul ettiler. En çok kadınlara yönelik olması beni etkiledi. Kadınlara vermiş olduğu değer beni mutlu etti. İhtiyacımız vardı. Destek gördüm, bu desteğin devamını gördüm yani tek başımaydım, şimdi sanki bir ordu benim arkamda. Bu proje ile yapmadığım şey kalmayacak diyorum (Semra).

Sevil ise mahalle muhtarının kadın olmasının ne kadar önemli olduğuna vurgu yapmıştır. Bu belirli görevlerde kadınların yer almasının kadınların sorunlarının görünür kılınmasında etkili olduğunu, aynı zamanda hemcinsleri ile daha rahat iletişime geçtiklerini de ortaya koymuştur.

Aynı mahallede 32 yıldır oturuyorum, ilk defa biz de bir şeyler yaptık. Mahalle muhtarımız kadın olmasaydı erkek olsaydı biz bunların farkında bile değildik. Biz de muhtarımızla birlikte bazı şeylere katıldık, bazı birimlere derdimizi anlattık.

Mahalle çalışmalarının belli bir zaman diliminde gerçekleşmesi, istenen hedeflerin alt yapı gibi uzun soluklu ya da yüksek bütçeli taleplere dayanması durumunda kadınlar çalışmalarının sonucunu göremedikleri için hayal kırıklığı yaşadılar. Nevşehir Koordinatörü de mahalle çalışması ile ilgili deneyiminde

kadınların çalışma sonunda hayal kırıklığı yaşadığını aktarmıştı. Senem de aynı şekilde çalışmanın uzun soluklu olmaması ve kolay çıktılar elde edilememesinin yol açtığı hayal kırıklığını dile getirmiştir.

Çok fazla bir yere varamadık. Bu tür işler biraz zaman istiyor. Şu anla elle tutulur gözle görülür bir çıktı yok. Ufak tefek şeyler oldu tabii ama büyük bir başarı elde edemedik (Senem).

Mahalle çalışması lider kadınlar için bir ilki oluşturuyordu. Evlerinden, ailelerinden ve temel sorumluluklarından farklı, ilk defa ayrı bir yaşam alanında bir araya geliyorlardı. Yapılan odak grup görüşmeleri, aynı mahalle sakinleri olarak birbirlerine daha önce sadece selam vermiş kadınların yaşadıkları yerin ve kültürün hayatlarını nasıl benzer şekilde baskı altına aldığını görmelerini, deneyimlerini paylaşmalarını ve sosyalleşmelerini sağlamıştır. Bu konuda Sevil şunları aktarmıştır:

Sosyalleştik, önceden birbirimizden haberimiz yoktu. Herkes kendi evinde, işinde idi. Şimdi iyi günümüzü kötü günümüzü biliyoruz, destek oluyoruz.

Kadınların içine girdikleri örgütlenme ve yaşam alanlarındaki sorunların çözümleri için verdikleri mücadelenin aile ilişkilerini ve bağımsızlıklarını olumlu yönde etkilediği görülmektedir. Hatta bu, aile içindeki diğer kadınların yaşamlarına da özgülleştirici bir etkiyle temas etmektedir.

Benim farklı projelerde olmam çocuklarımın eşimin hoşuna gidiyor benimle gurur duyuyorlar (Semra).

Önceden izinsiz komşuya bile çıkamazdım. Toplantım var, arkadaşlarla buluşacağım dediğim zaman onlar da artık alıştılar tepki göstermiyorlar. Değiştirdim onları (gülüyor..). Kocamın burada olduğumdan haberi yoktu, beni aradığında ben toplantıdayım deyip kapatmak zorunda kaldım. Beni rahatsız etmedi. Belki eski dönemlerde olsa gençlik döneminde olsa niye gidiyorsun diye tepkisini alırdım (Sevil).

Anlatılardan çalışmada yürütülen toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadının insan hakları gibi eğitimlerin etkilerinin de olumlu olduğu görülmektedir. Bu çalışma ile kadınlar, toplumsal cinsiyet rollerinin yaratmış olduğu heteronormatif kamusal düzenin ve ataerkil baskının yaşadıkları çevreyi ve ailelerini nasıl etkilediğini görmüş ve yaşam alanlarına eleştirel bir göz ile bakmaya başlamışlardır.

Daha önce kadın erkek ilişkilerini, evliliğimde eşimle olan ilişkiyi falan irdelemiyordum. Ama burada bir araya geldiğimiz arkadaşlarımın, yöremiz kadınının yaşamlarının birbirine ne kadar benzediği gördüm. Bu

açidan irdelemeye, incelemeye, düşünmeye başladım. Düşünerek nereye varabilirim, bilemiyorum (gülüyor...). Aile ilişkilerini, evdeki yaşantını irdeliyorsun belki de daha önceden bu kadar irdelemiyordum öyle söyleyeyim (Senem).

Mahalle çalışmaları kadınların kentsel hizmetler ve bunların sunumuna eleştirel bakmalarını sağlamıştır. Aynı zamanda kadınları güçlendirmeyi ve kamusal alana katılımlarını hedefleyen bu eğitimler, kadınlarda kendi sorunları için mücadele etme ve güven eksikliğinin aşılmasında da etkili olmuştur.

Önceden belediyeden bir şey istemeye çekinirken şimdi bunu ben istemeliyim, bunu bana bu kurum vermeli diye düşünmeye başladım. Onların da neler yapabileceğini gördük çalışmalarda (Senem).

Ben bu mahallede 32 yıldır oturuyorum. Hiçbir şey yapmıyordum. Arada bir gündeme getirsem de nereye ne yapacağımızı bilmiyordum. Ama şimdi muhtarımızla örgütlendik. Birkaç kere toplantılarımız oldu, onların meyvelerini de inşallah toplayacağız. Bazı sorunlarımız var: Kanalizasyon, su, sağlık ocağı, park. Bu tür sorunlarımızı inşallah yeni belediye ile çözeceğiz. Yavaş yavaş kendimizi hissettirip bunları yaptıracağız (Sevil).

Mahalle örgütlenmesi sürecinde kadınlar birer yurttaş olarak, yerel yönetimlerdeki birimlerin görevlerinin neler olduğunu, hizmet sağlayıcılardan neleri talep edebileceklerini ve hizmetlerin belirlenmesi sürecine nasıl katılabileceklerini deneyimlemişlerdir.

Onların artık belediye başkanından en küçük birimine kadar bana hizmet etmek zorunda olduklarını biliyorum. Bunları yapmadıkları takdirde uyarma hakkım olduğunu da biliyorum. Her türlü, her yerde hakkımı isteme gücünü kendimde buluyorum. Bana bu gücü yaptığımız toplantılar sağladı. Önceden de farkındaydım ama yürümeye korkan çocuklar gibi çekingendim. Şu anda hiçbir çekincem yok. Hakkımı artık söke söke alırım (Sevil).

Anlatılar bu deneyimin kadınların hizmet sunumuna yönelik bakış açılarında değişiklik yarattığını; yönetişim, yurttaşlık hakları, hesap verilebilirlik gibi kavramların az sayıda da olsa ulaşılan kadınlar tarafından benimsendiğini göstermektedir.

Ben bunu istiyorum, sen vermek zorundasın. Adam, yok dediği zaman sen, yok oluyorsun. Ama bir gerekçe göstermesi lazım, neden yok. Kimi zaman bu gerekçe de biraz siyasete dönüşüyor. Orada tıkanıp kalıyor-

sun... ( )... İstedğim şeyler belediyenin görevi. Su, yol, kaldırım, aydınlatma ben isteyeceğim üşenmeden. Hakkım olan şeylerdir. Belediye bunun sözünü veriyorsa devamının gelmesi lazım. Ama gerekçe bütçedir, paradır beni hiç alakadar etmez (Semra).

Kadınların anlatıları, önceden kamu kurumlarından hizmet talep ederken çekinme, nereye başvuracağını bilememe gibi sıkıntılar yaşadıklarını göstermektedir. Gerçekleştirilen çalışmalar sırasında kadınların kamu çalışanları ile bir araya gelerek sorun analizi yapmaları ve topluluk içinde konuşmaları kadınların konu hakkında bilgi edinmelerini sağlamış bunun yanı sıra kendilerine karşı özgüvenlerinin artmasında da etkili olmuştur. Sevil bu deneyimi şu şekilde aktarmaktadır:

Önceden pek sosyal ortama çıkmadığımız için konuşma gücümüz bile çekiyordum; şu anda kendime özgüvenim geldi, kendimi farklı hissediyorum, kendimi işe yarar hissediyorum.

Çalışmalar sonucunda elde edilen en önemli çıktılar, lider kadınlardan birinin yerel seçimlerde muhtar azası olarak seçilmesidir. Bu yerel yönetimlerde kadın görünürlüğünün artmasında elde edilen önemli bir kazanım olmuştur. Lider kadınlar, bunun dışında mahalledeki önemli sorun alanlarından biri olan çöp ve kirlilik sorunuyla ilgili belediye ile ortaklaşa bir temizlik kampanyası düzenlemiştir. Kampanyada belediye tarafından çöp toplama saatlerinin belirtildiği el broşürlerini ve çöp poşetlerini mahallelerinde dağıtmışlar ve mahalle sakinleri ile sokaklarda çöp toplama etkinliği yapmışlardır. Belediye çalışanları proje sonunda yapılan bir toplantıda bu uygulamadan çok memnun kaldıklarını belirtmişler ve temizlik kampanyasının yaygınlaşması için kent genelinde çöp toplama saatlerine yönelik büyük bir kampanya başlatmışlardır.

Mahalle çalışmasının en temel sıkıntısı, kadınların örgütlenmesi ile ilgiliydi. Hedeflendiği şekilde, güçlü, samimi, kendini adanmış lider kadınlardan oluşan bir destek ağı ya da mahalle komitesi yaratılamadı. Bunun kimi nedenleri, onların toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklansa da diğer nedenler, kişisel özellikler ya da kentsel hizmetlere karşı duyarsızlık ve çoğu zaman da onların anlatılarıyla artık bu kentte hiçbir şeyin değişmeyeceğine yönelik bir umutsuzluktan kaynaklanıyordu. Çok az kadın, ev işi ve çocuk bakımı gibi işlerden farklı olarak kendilerini özgürleştirerek bu mücadelenin içine girebildi. Ancak bu mücadeleye giren kadınların çocuklarının yaşlarının büyük olduğunu ve artık bakım sürecinde olmadıklarını vurgulamam gerekir. Burada yaşadığımız önemli bir diğer deneyim ise lider kadınlardan birinin toplantılara çok düzenli katılırken bir dönem torununa bakması gerektiği için toplantı saatlerinin ona göre

düzenlenmesi olmuştur. Yine bir çocuk bakım görevi ve onun etkileri kadınların hayatında baskın bir rol oynamıştır. Yıllardır mahalle muhtarı olarak görev yapan Semra ise bu sıkıntısını şu şekilde dile getirmiştir:

Eksik bulduğum yön, kadınlardan kaynaklanıyor. Örgütlenme ile ilgili sıkıntı var. Bir kısmının çalışmaya katılması, bir kısmının katılmaması.

Ama bu yeni yapılmış bir çalışma. Hiç birimiz bu tarz çalışmalara alışık değiliz. Ben mesela ilk kez katılıyorum böyle bir çalışmaya. Yani belki daha sonra yapacağımız çalışmalarda daha etkili olabiliriz. Çok bilinçli değiliz. Daha önceden çalışmamanın verdiği sıkıntılar var (Senem).

Bunun yanı sıra toplantılarda kadınların, mahalleye ilişkin tespit ettikleri sorunların belediyenin yapmakla yükümlü olduğu görevler olarak algılandığı görülmüştür. Bu algı yerel topluluklar ile kamu hizmetini sunanlar arasında bir kopukluğu beraberinde getirmekte ve yurttaş olarak sorun analizine ve çözüm sürecine katılımı engellemektedir. Yerel toplulukların örgütlenebilmesi uzlaşma ve gönüllü işbirliğine dayanan demokratik bir süreçtir. Bu durum lider kadınlardan biri tarafından da örgütlenmenin önündeki engellerden biri olarak aktarılmıştır.

Mahalledeki arkadaşlardan çoğunu duyarsız görüyorum. Daha fazla duyarlı olmalarını istiyorum. Yani hizmet bize gelmeden biz hizmeti koparıp alalım istiyorum. Birileri bize gelsin, bir şeyler yapsın diye beklemeyelim; biz gidip isteyelim, onlar gelsin, yapsınlar. Ama biz hep bekliyoruz duruyoruz, işte birileri gelsin de bize bir şey versin, kurs açsın, istiyoruz ama biz almalıyız. Tutumumuz yanlış. Komşular arasında diyalog yok, insanlar da biraz her şeye maddi bakıyorlar (Sevil).

Anlatılarda görüldüğü gibi mahalle bazında bir örgütlenme emek, zaman ve özveri gerektiren bir süreç. Bunun yanın sıra etkili bir örgütlenme için gönüllülük, işbirliği, katılım gibi kavramların gerçekten benimsenmesi gerekiyor. Mahalle örgütlenmesi çalışması hedeflediği biçimde kamusal alanların düzenlenmesinden dışlanmış olan kadınların toplumsal, siyasi ve kentsel hayata entegrasyonu için ancak sınırlı sayıda kadına dokunabilmiştir. Örgütlenme talebinin kadınların kendisinden gelmesi mahalle çalışması için önemli bir unsur. Bunun yanı sıra yönetim, yurttaşlık, hesap verilebilirlik, şeffaflık gibi kavramların da hem yerel halk tarafından hem de kamu kurumları tarafından bilinmesi ve benimsenmesi bu demokratik sürecin sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi için gerekli koşulların başında gelmektedir.

3. Kars'taki Kadın Sivil Toplum Kuruluşları

Bu bölümde Kadın Dostu Kentler projesi gibi uluslararası kuruluşlar tarafından yereldeki kadın örgütlenmelerin güçlenmesine yönelik sürdürülen projelerin dernekler üzerindeki etkileri aktarılmıştır. Kars'ta Kadın Dostu Kentler projesi kapsamında Karslı Girişimci Kadınlar Derneği (KAGİKADER), Kaz Irkını ve Yaşamını Koruma Derneği, KAMER Kars Şubesi olmak üzere üç kadın sivil toplum kuruluşu aktif olarak yer almıştır. Derneklerin hepsi, projenin ilk aşamasında da yer almıştır. Yalnızca KAMER derneği ulusal bazda çalışma yürüten Kadın Koalisyonuna üyedir. Ancak onun da şube olması, bu etkileşimin az olmasına sebep olmaktadır. Çünkü şube ağırlıklı olarak merkezden gelen faaliyetleri hayata geçirmektedir.

3.1. Kadın Dostu Kentlerin Etkisi: “Serap eskiden çocuğunun okulu için yılda iki kere evden çıkardı”

KDK projesi başta olmak üzere, uluslararası birçok kuruluşun verdiği hibe desteği ve kapasite geliştirme eğitimlerinin yerel dernekler üzerinde olumlu etkileri olmuştur. Projecilik algısı, yerel dernekler arasında rekabeti beraberinde getirirse de uluslararası kuruluşların vermiş olduğu bu fonlar, aidat almayan dernekler için önemli mali kaynak sağlamıştır. Projede hedeflenen en önemli nokta, kadınlar için üretilen politika ve hizmetlere yereldeki kadın örgütlerinin dâhil edilmesi ve yerel aktörler arasında diyalog sürecinin başlamasıydı. İl Kadın Hakları Koordinasyon Kurulu toplantıları hem diyalogun oluşmasına zemin hazırlamış hem de yerel aktörlerin birbirlerini daha iyi tanımalarını sağlamıştır:

Toplantılarda bütün STK'lerin bir araya gelmesi çok güzel bir şey. Bütün kurumlardan gelen insanlarla bir diyalog kurabiliyorsun. Kurumları ve kişileri tanıyoruz (KAMER).

Çok farklı kurumlardan kişilerle tanıştık bir kere yerele dâhil olduk (KIKYD).

İKHKK'nın kurulması ile diyalog süreci başlarken KDK kapsamı dışında da birçok proje için kurumlar arası işbirliğinin önü açılmıştır. KDK kapsamında oluşturulan yerel eşitlik mekanizması ile yerel paydaşlar arasındaki ilişkilerin olumlu yönde arttığı aktarılmıştır:

Mesela ben geçen gün ASP İl Müdürlüğü'ne gittim. Projemiz yeniden kabul edilirse diye. Önceki görevli arkadaşımız (SHU) askere gitmiş,

müdür bey, proje kabul olursa mutlaka bir görevlimiz hazır dedi. Birbirimizi tanıyoruz, yardımcı oluyoruz. Başka bir proje için müftülüğe gittik, hemen yardımcı oldular (KAGİKADER).

Diyalog sürecinin olumlu gelişmesinin yanı sıra proje kapsamında alanda karşılaşılan en önemli sorun, kamunun projeyi sahiplenmesi ve katılımı ile ilgiliydi. Yerel koordinatörlerin deneyimleri, bize bu sahiplenmenin kurum üzerinden değil, daha çok kişiler üzerinden gerçekleştiğini göstermişti. Dernek temsilcileri ise bu süreci Kars'ta her ay düzenli yapılan İKHKK toplantıları ve beraber gerçekleştirdikleri çalışmalar üzerinden ele almışlardır:

Bizim kahvehane projesine gönüllü katıldı kamu temsilcileri. Eğer gereken saatte orada bulunup destek veriyorlarsa sahiplenmişlerdir (KAGİKADER).

Evet çoğu kurum sahiplendi yoksa havada kalırdı. Her kurum toplantılara katılıyor demek ki sahiplenmişler (Kaz Irkını Koruma ve Yaşatma Derneği)

KAMER temsilcisi kamu kurumlarının temsilcilerinin toplantılara düzgün katılımının olumlu bir tavır olduğunu ancak cinsiyet eşitliğine yönelik politika ve hizmet sunumu için kamu kurumlarının daha fazla çaba harcanması gerektiğini düşünmektedir

Toplantılarda herkes katılım sağlıyor. Bizler de çok çaba harcıyoruz. Ama kamu kurumları daha aktif olabilir (KAMER).

Kapasite artırma eğitimleri, kurumlarla yapılan toplantılar ve hazırlanan eylem planları sayesinde derneklerin, kamu kurumlarının sorumlulukları, hizmet ve politikaları hakkında bilgilendiği görülmüştür. İKHKK toplantıları, derneklere kamu temsilcilerine hizmet ve politika üretimi için taleplerini iletmelerinde bir ortam sağlamıştır:

Tabii ki de onlarla düzenli olarak toplantı yapmak, diyalog kurmak, onların neleri yapabileceği ya da yapamayacağını görmemizi sağladı. Bizi dinlediler, beraber çalışmalar yaptık (KAMER).

Bunun yanı sıra bu çalışmalar ile dernek temsilcilerinin, yereldeki kadınların ihtiyaçlarının kamuya aktarılması, bunun için savunuculuk yapılması ve bütün örgütlerin birlikte hareket etmesi için kendi üstlerine düşen görevler hakkında da bilinçlendikleri görülmektedir:

İlde kadınlar için pazar alanı oluşturulması belediyenin görevidir, bu bilincin farkına vardık. Onun için valiliğe diyoruz ki kadın merkezi açın,

bunun için nasıl baskıda bulunabiliriz bunu düşünüyoruz. O bilinci edindik ama keşke diğer STK'lerle ortaklık kursak. Çıktığımız yolda daha etkili çalışsak. Bence eğitim aldıktan sonra kadınlar, birlikte hareket etme yoluna girecek KAGİKADER).

Benim için en önemli kriter ise bu derneklere gerçekten dokunabiliyor muyduk, sorusuydu. Gözlemlerim ve deneyimlerim hem dernek temsilcilerinin hem de kamu temsilcilerinin toplantılardan çok memnun ayrıldıkları yönündeydi. Dernek temsilcileri proje sürecinde bir kadın olarak kendi öznelliklerinin, değerlerinin farkına varmaları ve kamusal alana geçişleri ile ilgili yaşadıkları değişimi şu şekilde aktarmıştır.

Bence bir değişim yarattı. İş planları, çalıştaylar çok etkili oldu. Kendi değerlerimizin farkında değildik. Kadının sosyal hayata katılması, bir birey olması konusunda etkili oldu (KIKYD).

Beni dinliyorlar, benim bir söz hakkım var. Kurumlara mesela sıkılarak gidiyorduk, çekiniyorduk. Sonuçta o da bir insan yani. Gidip rahatlıkla konuşabiliyorum proje sayesinde. Önceden bir vali ile nasıl oturacağım, diyordum o bir vali, ben bir vatandaşım ama bu toplantılar sayesinde bir vali ile aynı masada oturabiliyoruz (KAMER).

KAGİKADER'in temsilcisi ise dernek yaşamı ve projeler ile başlayan farkındalık ve güçlenme sürecini kendi deneyimleri üzerinden şu şekilde aktarmıştır:

2007 yılında Serap, sadece yılda iki defa çocuğunun okul durumunu sormaya giden bir kadındı. Sosyal hayatım sıfırdı. Televizyon dahi seyredemiyordum çünkü aşırı derecede baskıcı bir kocam vardı. Televizyon seyredip bilinçlenmemi istemiyordu. Bir gün Halime Güner (Uçan Süpürge Deneği temsilcisi) bir kadın derneğinin çalışması için Kars'a gelmiş. Bir imkân buldum, ona katıldım. Halime Hanım'a bu işi nasıl yapabilirim dedim, o da bana kitaplar gönderdi. Benim bir rehber ihtiyacım vardı. Bir şans oldu benim için. O program içerisinde derneği kurdum, bütün çalışmalarına katıldım. Düşün, ilk otele gittik, ben yalnız yatmaya korkuyorum, asansöre bile binmemişim hayatımda. Cesaret aldık ve aştık bunları. Bu program benim hayatımı değiştirdi. (KAGİKADER).

KAGİKADER temsilcisinin aktarımı, ataerkil baskının Kars'ta bir kadının hayatının şekillenmesinde ne kadar etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu baskı ortamından kurtulabilmek, bir kadının güçlenmesinde önemli bir basamak olarak karışımıza çıkıyor. Dernek temsilcilerinin proje ve dernek çalışmaları sırasında

deneyimledikleri bu süreç, aile ilişkileri üzerinden de ele alınmıştır. Kendilerini zoru başarma, çıtayı yükseltme gibi kelimelerle ifade eden kadınların özgüvenlerinin geliştiği görülmektedir. Güçlenme sürecinin kendi yaşamları üzerindeki etkisi kadar, aile ile ilişkileri üzerindeki etkisinin olumlu olduğunu aktarmışlardır:

Çocuklarımla üzerinde çok olumlu etkileri oldu, bana çok destek oldular. Eşim de aslında benimle evrilmeye başladı. Kahvelerde Eşitlik Konuşuyoruz projesindeki kahvehanelerden birinin sahibi benim eşimi tanıyor. Eşin kadınlar için çalışıp buralara kadar geliyorsa seni ve eşini tebrik ediyorum demiş. Bu benim çok hoşuma gitti tabii. Akrabalarım da övgü ile bahsetmeye başladı ve öyle devam ediyor. Çünkü Kars'ta olmayan bir şeyi, zoru başardım diyebilirim (KAGİKADER).

Ben kendimi böyle (elini yukarı kaldırıyor) görüyorum. Onu (eşini) böyle görüyorum. (elini aşağıya indiriyor). Gücümün kapasitemin farkına vardım. Şimdi eşimin kapasitesini görüyorum, ondan nasıl faydalanabilirim, onun yollarını arıyorum artık. Mesela ne yapabilir, kapıyı mı süpürebilir, ortalığı mı toplayabilir, çiçek mi eker ne yaparsa artık. Kızlarımla mesela benim geldiğim çıtayı aşmalarını istiyorum. Onları daha ileride görmek istiyorum bazen tatmin olmuyorum o yüzden (KIKYD).

KAGİKADER temsilcisi, proje kapsamında gerçekleştirilen kapasite geliştirme eğitimlerinin etkili olduğunu ama hak temelli çalışan örgütlenme yapıları için yeterli olmadığını görüşündedir. Bu eğitimlerin yereldeki halkın derneklerin ne olduğuna ve nasıl çalışmalar yapabileceğine ilişkin görüşleri üzerinde de etkili olabileceğini vurgulamaktadır.

Projenin ilk aşamasında örgütlenme, proje yazma, bilgisayar eğitimi aldık. Yerel Gündem 21'in eğitimini aldık. İkinci aşamadaki eğitimlerin de katkısı oldu. Ama STK'lerin tamamına yine örgütlenme eğitiminin verilmesi lazım. Çünkü burada hâlâ o bilinç yok ve amacımıza ulaşamıyoruz. Dernekçilik nedir, sivil toplum bilinci nedir, örgütlenme nedir bunların anlatılması lazım.

Bunun yanı sıra yerelde kadın dernekleri, kadın ve çocuk eğitimi, yoksullara yönelik hayır işleri yapan kuruluşlar olarak algılanmaktadır. Kadınların güçlenmesi ya da hak arama mücadelesi içinde olmasından ziyade yine anaç bir toplumsal kimlik üzerinden bir şeyler üretmesi, yerelde hem halk tarafından hem de siyasi erk tarafından daha çok desteklenmektedir. KAGİKADER bu algının değişmesi için derneklere yönelik kapasite artırma çalışmalarının devam etmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Eskiden dernekçilik, zengin kadınların boş zamanlarını geçirdiği, bağış, yardım faaliyeti yaptığı bir şey olarak görülüyordu. Bu eğitimler olmadığı zaman da öyle görünüyör. Mesela benim ticaret odasından üyelerim var: “Burada çok yoksul bir kadın var nasıl yardımcı olabiliriz?” diye soruyorlar. “Ya arkadaş bizim paramız yok.” diyorum, derneği hep o gözle görüyorlar. İllerde daha önce valinin, belediye başkanın eşi bir çay partisi yapar, onun parası ile de yardım yaparlardı. Dernekçilik denince akla bu geliyordu. Bunun bir toplumdaki kadınlara ne kadar faydası olur bunu düşünmüyorlar. Kadının üzerinde bir farkındalık yaratma gibi bir etkisi var mı? Hayır. Bir erkeğin üzerinde farkındalık yaratma etkisi var mı? Hayır. Onun için biz başka bir kuruluşuz ve eğitime yüzde yüz ihtiyacımız var (KAGİKADER).

Dernek temsilcilerine göre, proje kapsamında yerelde verilen toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimleri, kalıplaşmış cinsiyet rollerini ve bu roller üzerinden kurulan kamusal ve özel alanı görmeleri açısından etkili olmuştur. Daha önce koordinatörlerin aktardığı gibi dernek temsilcileri de eğitimler ile tam bir dönüşüm yaşanmadığını ancak eğitimlerin bazı kişileri etkilediğini belirtmişlerdir:

Eğitimler tabii ki etkili oldu. Kişilerin zihniyetini değiştirmek çok zor. Önce bütün halkın bu eğitimi alması lazım (KAGİKADER).

Herkeste etkili olamayabilir ama mutlaka birkaç kişiyi etkilediğini düşünüyorum (KAMER).

Sonuç olarak anlatılarda, KDK projesi kapsamında gerçekleştirilen birçok faaliyetin kadın derneklerinin kapasitelerinin gelişmesinde, kamu ile diyaloglarının ve işbirliklerinin artmasında, derneklerin İHKKK toplantıları ile hizmet ve politika üretimi sürecine dâhil edilmesinde, kendi güçlerinin farkına varmalarında ve özgüvenlerinin artmasında olumlu etkilerinin olduğu görülmektedir.

Genel Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada BM tarafından yürütölen Kadın Dostu Kentler projesi, yereldeki koordinatörlerin ve kadınların geri bildirimleri ve deneyimleri ışığında makro feminist sosyal hizmet uygulamaları üzerinden analiz edilmiştir. Bu bağlamda ulaşılan deneyimler, makro feminist sosyal hizmet uygulamalarının ve bütünleştirici bir küresel yönetim biçimi olarak BM'nin gelişmekte olan ülkelerde uygulamakta olduğu toplumsal kalkınma programlarının Türkiye'deki uygulanabilme koşullarına ilişkin önemli ipuçları sunuyor. Koordinatörlerin deneyimi ayrıca yerel ve kamusal hizmetlerin sunumunda toplumsal cinsiyet eşitliğinin gözetilmesinin önündeki engelleri ortaya koymaktadır.

BM çatısı altında yürütülen Kadın Dostu Kentler projesi de makro feminist bir sosyal hizmet uygulaması olarak yerelde eşitlik mekanizmalarının ve il kadın hakları koordinasyon kurullarının kurulması, eşitlik eylem planlarının hazırlanması ve kamu ile kadın STK'ler arasında diyalog, katılım ve işbirliği ortamının oluşturulması gibi birçok önemli çıktılar elde etmiştir. Ancak, araştırma analizleri politika dönüşümlerinin yeteri kadar gerçekleştirilemediğini ortaya koymaktadır.

Araştırmanın analizi ele alınan üç boyutun (kamu kurumları, kadın STK'ler, mahalle çalışmaları) toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin dönüşümün sağlanabilmesi için birbirlerini nasıl doğrudan etkilediklerini ortaya koymaktadır. Kamu kurumlarının yönetim ilkelerine ve ayrımcılık karşıtı sosyal politikalara karşı göstermiş olduğu direnç hem kendi taahhütleri hem de imzalamış olduğu uluslararası anlaşmalar ile çelişmektedir. Dolayısıyla kamu temsilcilerinin toplumsal cinsiyet eşitsizliğini fark edecekleri ve kendi önyargıları ile yüzleşecekleri çalışmalar devamlı hale getirilmelidir. Kamunun bu tutumuna karşı gelebilecek ve değişimi talep edecek en önemli unsur yereldeki kadın örgütleridir. Kadın örgütlerinin feminist odak temelinde kendilerini yeniden sorgulamaları ve geliştirmeleri gerekmektedir. Tartışmada sunulduğu gibi kadın örgütlerinin neoliberal/muhafazakâr politikalar ve ataerkillik arasındaki ilişkinin kadınlar üzerinde yaratmış olduğu sorunları analiz etmeleri, eleştirmeleri ve radikal bir duruş sergilemeleri gerekmektedir. Bu analizi yaptıkları zaman dezavantajlı kadınlara ulaşarak örgütlenmeyi ve güçlendirmeyi gerçekleştirebilir ve dernek statüsünden bir örgütlenme yapısına dönüşebilirler. Dolayısıyla Birleşmiş Milletlerin yereldeki kadın sivil toplum kuruluşlarının ve mahalle örgütlenmelerinin güçlendirilmesi için uyguladığı modeli sınıfsal, yerel ve kültürel farklılıklar temelinde yeniden sorgulaması gerekmektedir.

Tespit edilen bu sorunlar Türkiye'deki cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kalkması için bu konuda yapılması gereken makro sosyal hizmet uygulamalarına ihtiyacı ortaya çıkarmaktadır. Sosyal adaletin ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlandığı bir toplumsal dönüşüm için sosyal hizmet uygulamalarının cinsiyetçilik karşıtı makro çalışmalar ile egemen ayrımcı davranışlara, tutumlara, değerlere, uygulamalara ve yapılar meydan okuyarak ayrımcılık ve baskı unsurlarını belirleyerek toplumda kadınlar ve erkekler hakkındaki kültürel dogmaları, eleştirel bir yaklaşım ile ele alması gerekmektedir.

Kaynakça

- Acar, H. (2001). Tek Ebeveynli Ailelere Yönelik Feminist Sosyal Hizmet Müdahalesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*,1/3, 13-25.
- Acı, E.(2005). Neoliberal Yaklaşım ve Yönetişim Kavramı. Marmara Üniversitesi. *İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt, XX, Sayı, 1, 211-214.
- Alkan, A. (2009). *Kadın Dostu Yerleşimlere Doğru Yerel Planlama ve Hizmet Sunum Modeli Uygulama Rehberi*. Ankara: BM Kadın ve Kız Çocuklarının İnsan Haklarını Korunması ve Geliştirilmesi Ortak Programı. Yalçın Matbaacılık. Ekim 2009. Ankara.
- Alkan, A. ve Duru B. (2007). Türkiye’de Kent Çalışmalarının İzinden Giderken “Toplumsal Adalet, Eşitsizlik ve İktidar” Nereye Düşer? Ruşen Keleş’e Armağan, III. Kitap: Kent ve Politika. Der. Ayşegül Mengi. İmge. Ankara, 2007, ss.87-110.
- Atabey, S. ve Çelik, Ö. (2013). Toplumsal Cinsiyetin Ana Akımlaştırması ve Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13-4, 151-166.
- Atasü-Topcuoğlu, R. ve AKBAŞ A. (2009) “Küreselleşme Sürecinde Daralan Sosyal Haklar ve Türkiye’de Sosyal Hizmet Sunumunda Yaşanan Dönüşümün Kuramsal ve Politik Çerçevesi”, *Uluslararası Sosyal Haklar Sempozyumu*, 22-23 Ekim, Akdeniz Üniversitesi, s.175-181.
- Birleşmiş Milletler Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kadının Güçlenmesi Birimi ve Birleşmiş Milletler Küresel İlkeler Sözleşmesi Ortaklık İnsiyatifi (2011), Kadınların Güçlenmesi Prensipleri- Eşitlik İş Demektir Açılımı. Erişim: 15/02/2015. http://weprinciples.org/files/attachments/TR_WEPs_2.pdf
- Development Backgrounder (2006) May 01, Empowerment, Çev. Stephanie S. Gough. *Fundación para las Relaciones Internacionales y el Diálogo Exterior* (FRIDE) erişim: www.fride.org 15/12/2015
- Fraser, N. (2009). Feminizm, Kapitalizm ve Tarihin Oyunu. (G, Kurtsoy çev.). *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar*, sayı, 09, Ekim,2009.
- Gedik, E. (2015). Toplumsal Cinsiyeti Ana Akımlaştırmanın Türkiye’de Kadın Hareketi Üzerindeki Etkisi ve Toplumsal Cinsiyet Adaleti Kavramı. *Akademik Hassasiyetler*, 2(4), 209-229.
- Hyde, C. (2003). A feminist model for macro-practice: Promises and problems. *Journal of Community Practice*, 11 (1), 39-59 30.
- Hyde, C. (2005). *Feminist Community Practice*. Chapter 19, 361-368.
- İşat, C. (2009). *Kadın Örgütlenmeleri: Sorunlar, İhtiyaçlar, Olanaklar*. (Elektronik Sürüm). Ed. Aksu Bora. ISBN: 978-605-61015-1-9SOGEP—Sosyal Kalkınma ve Cinsiyet Eşitliği Politikaları Merkezi, İstanbul.

Kamat, S. (2004). The privatization of public interest: theorizing NGO discourse in a neoliberal er. *Review of International Political Economy*, 11:1 February 2004, 155-176

Kuzmanovic, D. (2010). Project Culture and Turkish Civil Society. *Turkish Studies*, September, Vol. 11, No. 3, 429–444.

Koray, M. (2011). Avrupa Birliği ve Türkiye’de “Cinsiyet” Eşitliği Politikaları: Sol-Feminist Bir Eleştiri. *Çalışma ve Toplum*. 2011/29, 13-53.

Mühlenhoff, H. (2014). Funding Democracy, Funding Social Services? The European Instrument for Democracy and Human Rights in the Context of Competing Narratives in Turkey. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 16:1, 102-118. DOI:10.1080/19448953.2013.864186

Özğurlu, A. (2012). Neoliberalizm ve Feminist Politikada “Sınıfsal Tutum” Arayışları. Ankara Üniversitesi, *SBF Dergisi*, Cilt 67, No. 4, 2012,125 – 146.

Sancar, S. (2013). Türkiye’de Kadın Hareketinin Politikası: Tarihsel Bağlam, Politik Gündem ve Özgünlükler. Erişim: <http://kasaum.ankara.edu.tr/files/2013/09/Serpil-Sancar>

Schlegel, A. (1990). “Gender Meanings: General and Specific”, *Beyond the Second Sex- New Directions in the Anthropological of Gender*. Ed: P. R. Sanday & R. G. Goodenough. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Üstün, İ. (2011). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Hesaba Katabiliyor muyuz?*. Ed: Aksu Bora. STGM, Temmuz, Ankara.

Projeler, Projecilik ve Sivil Toplum Kuruluşları (2002). Sempozyum, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt, 2003.

Weeks, W. (1994). Feminist Principles for Community Work. *Women in Welfare Education*. Number 7, October , 2004, 1-16.

www.kadindostukentler.com. Erişim:12/02/2013

KADIN VEYA LGBTİ “DOSTU” MEKAN POLİTİKALARI VE UYGULAMARININ İKİRCİKLİ YAPISI

Arş. Gör. Ece YOLTAY

Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

ÖZET

Bedenin asimetric toplumsal cinsiyet ilişkileri ile kimikleşme sürecini ve onun failliğinin kamusal mekanlardaki üretimini tartışacak olan bu çalışma, mekan ve cinsiyet üzerine yapacağı eleştiri pratiğini “kadın dostu” veya “LGBTİ-dostu” mekanlar olarak anılan kentsel parçaların olumsuzluk alanının sorgulamak üzerine kurar. Çalışmada, yasal, siyasal ve mekansal müdahaleler ile kentsel mekanları kadınlar ve LGBTİ bireyleri için daha yaşanılır ve erişilir kılma pratiğinin özünde, eril bir yapıli çevrenin olumsuzluk alanının inşasına nasıl dönüştüğünü dair, Türkiye’deki örnekler üzerinden, bir okuma yapılacaktır. Yerel politikalar ile toplumsal cinsiyet asimetrisini bir nebze kırarak olan düzenlemeler ve uygulamalar, kısmi çözümleri ile patriarkal toplumsal yapının ve onun mekansal organizasyonun paradoksal olarak rızasını oluşturur. Dolayısıyla parçalı ve lokal müdahaleler, kadın ve LGBTİ bireyleri için korunaklı ve kendi içine dönük yapıli çevreler üreterek kamusal mekana erişimin ve kamusal görünürlüğün sınırlarını başka biçimlerde yeniden üretir. “Kadın dostu” veya “LGBTİ-dostu” kentsel mekanların/bölgelerin fiziksel ve siyasal oluşumu, kadın veya LGBTİ kimliğinin varlığını özel alanlar ve politikalar içine hapseder. Böylece “dost” olan mekan içinde yaratılan kapalı, korunaklı ve parçalı özgürlük alanın yarattığı ikircikli durum, eril ve heteroseksüel olmayan bedenin mekansal sınırlarını ve kullanımları yeniden tarifler. Çalışmanın savı, bu kimliklere yönelik mekansal politikaların ve uygulamaların kendi içinde, eril hegemonyanın olumsuzluk alanını konsolide edecek diyalektik bir tersine dönüşü barındırdığıdır. Çünkü bu mekanların oluşumunu tetikleyen feminist ya da *queer* mücadelenin, eril mekansal uygulamalar ve düzenlemeler

karşısındaki sınırlı kazanımı, bu sınırlar dışında asimetrik toplumsal yapının çözümlenmesi konusunda yeterli olmamakla birlikte bu asimetriye rıza gösterecek olumsuzluk alanını üretme riskine sahiptir.

Anahtar Kelimeler: güvenli mekan, eril hegemonya, toplumsal cinsiyet, yerel yönetim politikaları.

Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Güvenli Mekanlar

Bu yazı toplumsal cinsiyet eşitsizliği konusunda Türkiye’de yerel yönetim politika ve uygulamalarına dair eleştiri pratiğini, hem yerel hem de uluslararası örgütlenmelerin desteği ile yürütülen projelerin analizi üzerinden yapar. Bu projelerin temel hedefi, toplumsal cinsiyet asimetrisini giderecek yasal düzenlemeler, uygulamalar, bilgilendirmeler sonucu ayrımcılığa ve şiddete maruz kalan bireylere yönelik güvenli alanların oluşturulmasını sağlamaktır. Güvenli alan, eril hegemonyanın mekansal organizasyonu içinde toplumsal cinsiyet meselesine duyarlı ve bu meseleden kaynaklı oluşan maduniyeti ve mağduriyeti önleyen mekanları (çalışma alanları, eğitim ve sağlık merkezleri, kamusal mekanlar) tanımlar. Dolayısıyla tanımın sosyo-mekansal karşılığının neye tekabül ettiği ilk olarak kullanıcı için olası risklerin ve tehlikelerin minimize edildiği yerler olarak söylenebilir. Kullanıcısının fiziksel bütünlüğünü, ruhsal ve duygusal varlığı içinde korunaklı alanları nitelediğinden kullanıcı için rahat mekan olarak da tanımlanır. Yani güvenli mekanlar, kişinin kiminle iletişime girdiğini bildiği ya da kiminle iletişime girdiğinin denetlenebildiği yerlerdir. Dolayısıyla aynı zamanda ruhsal, fiziksel, duygusal tehlikelerden yalıtıldığı için de kullanıcıları için özelleşmiş alanlardır.

Heteronormatif değer üzerine kurulu toplumsal yapı içerisinde her türlü şiddete maruz kalan kadın ve LGBTİ bireylerinin gündelik rutinleri toplumsal yaşamlarını (eğitim, çalışma, ulaşım, barınma, sosyalleşme gibi) gerçekleştirebilecek alanlara ihtiyaç duyar. Bu yüzden toplumsal cinsiyet haklarına duyarlı örgütlenmeler ya da yönetimler, kadın ve LGBTİ bireyleri için güvenli mekanların oluşturulmasına yönelik politikaları ve pratiklerini içerir. Özellikle feminizmin ikinci dalgasını takiben 20. yüzyılın sonlarında artan feminist ve *queer* mücadele ve örgütlenmeler, yerel ve merkezi yönetim politika ve uygulamaların gündemine toplumsal cinsiyet farkındalığını ve duyarlılığını kazandırmıştır.

Eril şiddetten, tacizden, kötü muameleden, tecavüzdten arındırılmış güvenli mekanlar kadın ve LGBTİ için dost mekanlar olarak tanımlanır. Toplumsal cin-

siyete duyarlı mekansal politikalar sonucu üretilen projelerin temel hedefi yerelin cinsiyet eşitliği, kentsel hizmetler, kadının insan hakları konusunda farkındalığını sağlamaktır. Fakat daha bürokratik yani yerel ya da merkezi yönetimleri ilgilendiren proje uygulamaları çoğunlukla kadının toplumsal rollerinin eşitsizliğine yönelik olurken, LGBTİ ye yönelik proje uygulamaları idari yönetimlerin gündemini meşgul etmemektedir. Dolayısıyla bu bireyler yerel ve merkezi yönetimin politik olarak farkında olmadığı, görmezden geldiği bireylerdir ve toplumsal hayatta yaşadığı sorunlar yerel yönetimin sorumluluğunda değildir. LGBTİ için güvenli alanlar daha çok tabandaki örgütlenmeler ve sosyalleşmek için kullanılan mekanların işletmecilerinin veya çalışanlarının duyarlı yaklaşımlarından kaynaklı üretiliyor. Bunun sebebi yerel ve merkezi yönetimin toplumsal cinsiyete duyarlı projelerin kadın-erkek üzerine kurulu dikotomik cinsel kimlik oluşumunun sınırlarını aşabilecek özgür yaklaşımlara sahip ol(a)mamasıdır.

Dünyada toplumsal cinsiyet mesellerin etkili olduğu bir zamanda Türkiye’de son zamanlarda kadın inisiyatifleri ve yerel yönetimlerin yapmış olduğu bir takım düzenlemeler var. Bu çalışmaların temel hedefleri:

- yerel yönetimlerde karar organlarında kadın sayısını artırması,
- yerel yönetimlerde eşitlik birimlerinin oluşturulması,
- sivil toplum kuruluşlarının güçlendirilmesi,
- toplumsal cinsiyet asimetrisini giderecek plan, program ve bütçelerin hazırlanışı,
- ulaşım, sağlık, barınma gibi yerel hizmetlerin kadın ihtiyaçları ve sorunları için çözüm geliştireceği ve kolaylıkla bu hizmetlerden yararlanabilmesi,
- toplumsal cinsiyet ve kadın hakları konusunda farkındalık sağlayacak bilgilendirmelere ve eğitimlere olanak sağlayacağı, kadına yönelik şiddeti önleyecek ve onların güvenliğini sağlanması

gibi kentsel politikaları ve uygulamaları içerir.

Genel olarak yerel yönetim politikalarının gerçekleştirdiği hedefler yerelde yaşayan kadınları toplumsal cinsiyet eşitliği ve hakları konusunda yapılan bilgilendirme toplantıları olurken bunun dışında plan, program ve bütçelerin hedeflendiği gibi duyarlı projelere aktırılması çok da söz konusu değildir. Ayrıca yerel ve merkezi yönetimlerde kadın yöneticilerin sayısının artırılması, toplumsal cinsiyete duyarlı sivil toplum örgütlerinin gücünün artırılması gibi hedeflerin de çoğunlukla birer seçim vaadi olmaktan öteye geçemediği görülmektedir.

Türkiye’de toplumsal cinsiyete yönelik politikalar içinde atılan en somut adım, kadının eril düzen karşısında yaşadığı şiddete karşı tampon bölgeler oluşturmak. Bunlar kişi ölçeğinde şiddet kaynağı olan (koca, baba, kardeşin) koruma tedbirli uzaklaştırma kararı¹ ile kadına yaklaşmadığı alanlar. Böylece kadın şiddet kaynağından uzak durduğu öznel güvenli alanlarını sahip oluyor. Bunun dışında daha geniş ölçekte kadınlara güvenli alanlar yaratacak bir takım projelerin de varlığından bahsetmek mümkün. Bunlar sosyo-mekansal ilişkiler içinde kadının güvenliğini sağlayan projelerdir ve çoğunlukla yerel meselelerin ithal çözümlerini içerdiğinden yerel yönetimlerin atmış oldu adımların en biliniyor ve görünür olduğu popüler yöntemlere sahiptir. Yani dünyada deneyimlenmiş ve Türkiye’de de uygulanmış projelerdir.

“Dost” Projeler İçindeki Düşmanca Yaklaşımlar

Bu yazı, eril olmayan kimliklerin kentlerde yaşadığı sosyo-ekonomik ve sosyo-mekansal problemlerin çözümü konusunda yapılan istişareler, değerlendirmeler, bilgilendirmeler ve paylaşımlar sonucunda atılan pratik adımların eleştirel bir okumasına dayanır. Eksik olmakla birlikte, yapılan yasal düzenlemelerin, cezalandırmaların, güçlendirilen kadın dayanışma ağlarının, örgütlerinin ve artan toplumsal muhalefetin ülkedeki yerel yönetim politikalarını etkilediği görülmektedir. Bu yüzden uygulamalar STK’ların, kadın derneklerinin yapmış olduğu çalışma ve direnişlerin ve ulusal - uluslararası yürütülen projelerin bir kazanımı olarak görülebilir. Fakat kadın hakları ve cinsiyetler arası eşitliği temin etmeyi hedefleyen düzenlemelerin salt yetersiz olduğu üzerine yapılan eleştiriler, bu düzenlemeler içindeki temel yanlışların görmezden gelinmesine neden olmaktadır. Değişimlerin, kadınlar için daha sağlıklı ve yaşanılır bir kentin iyimser yaklaşımına dayalı olduğu söylenece de toplumsal cinsiyete ve kadın haklarına yönelik uygulamalar çoğunlukla kadına yönelik şiddeti ve cinsiyet asimetrisini besleyen niteliklere sahiptir.

Kendi içinde çelişkilere sahip olan uygulamalardan biri ekonomik güce sahip olmayan kadınlara yönelik yapılan, kadın istihdamını sağlayan projelerdir. Bu projelerde, kadının toplumsal rolünün altını çizen bazı yaklaşımların mevcut olduğu görülmektedir. Çünkü istihdamı sağlayacak proje önerileri, kadının kamusalını da sağlayacak iş olanaklarına değil, özel ve kapalı alanlarda el becerisine yönelik üretime dayandırılır. Sorunun sosyal boyutunun salt iktisadi temeller üzerine kurulu olmasının sıkıntısı, atölyeler ve eğitim merkezlerinde geliştirilen beceriler sonrasında gelir sağlayacak üretimin soyutlanmış kapalı

1 “Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesi”ne dair kanun 2012 yılında yürürlüğe girmiştir.

ortamlarda yapılmasından kaynaklanmaktadır. Oysa sorun sosyo-ekonomik bir meseledir. Kadın, benzeri hayatları yaşayan diğer kadınlarla izole bir ortamda ekonomik özgürlüğünü sağlayamayan gelir kaynaklarını aile içi harcamalarda kullanır. Çoğunlukla mutfak masrafları ve çocuk yetiştirme giderlerine dönüşen bu gelir, kadının kamusal görünürlüğüne sağlayacak bir araca dönüşemez. Dolayısıyla sağlanan istihdam, kadının hayat standartlarını yükseltmek yerine aile içi masrafların giderilmesi için kullanılır. Ev ve atölye/kurs arasında dolaşım ise kamusal mekanlardan ve sosyal yaşantıdan soyutlanan kadınların sorunlarına çözüm üretmez.

Kadının sosyo-ekonomik ilişkilere bağlı kamusal görünürlük ya da kamusal mekan kullanımına yönelik projeler toplumsal cinsiyete duyarlılık konusunda bir takım çıkmazlara sahiptir. Çünkü kamusal görünürlüğü hedefleyen projeler, kadının kamusal mekanlarda yaşadığı sıkıntıları gidermeye yönelik temel sorunları göz ardı edecek uygulamalara içermektedir. Kentin kamusal mekanlarını günün belli saatlerinde kadınlar tarafından kullanılamamasını erişim sorunu olarak tartışmak, meselenin çözümü hakkında yüzeysel önerilere neden olur. Mesela fiziksel, sözel ve cinsel şiddetten koruma amaçlı toplu taşımaların günün belli saatinden sonra kendi güzergahları boyunca kadın yolcuların istediği yerde durması, bu şiddeti çözmek yerine ötelemeyi içerir. “Kadın geç saatlerde, sokakta taciz edilir” algısı veya gerçekliği onun korunması gerektiğine dair çözüm önerileri ile başka biçimlerde yeniden üretilir. Kadının şiddete açık bir varlık olarak görülmesi ve korunaklı alanların yaratılmaya çalışılmasındaki çaresizlik, yeterince aydınlatılmamış sokaklara ya da çıkmaz sokaklara dair yapılan önerilerde de görülür. Kadına yönelik şiddete, mekansal eksiklikler ya da yanlış planlamalar neden olmadığından, bu eksikleri gidermek, şiddeti önleme konusunda yeterli olamayacaktır. Bunun sebebi, korkunun güvenli alanların yaratılmaya çalışılması, toplumsal hayatta kadının kamusal görünürlüğü ve pratikleri önündeki engelleri çözebilecek bir boyutta olmak yerine, kadının korunmaya ihtiyacı olduğu aksi taktirde şiddetle karşılaşabileceği ihtimallerine dolaylı olanak sağlar. Tehlike, karanlıkla ya da çıkmaz sokakların varlığı ile ilgili değildir çünkü bu mekanlar şiddetin sebebi değil, yeridir. Öte yandan böyle bir önlem ya da düzenleme, kadının eril beden karşısında toplumsal hayatta korunmaya ihtiyacı olan zayıf özne algısını pekiştirir. Dolayısıyla bu proje önerileri, kadının kentteki varlığını ancak belli önlemlerle güvenceye alırken, proje alanı dışındaki özel ve kamusal alanların şiddet mekanı olmalarını dolaylı yoldan yaratır.

Kadının hem kamusal görünürlüğüne hem de istihdamını sağladığına inanılan yanlış çözümlerden biri de, cinsiyetlendirilmiş mesleklerden birinin korunaklı

yöntemlerle icra edildiği pembe taksi örneğidir (proje Kütahya, İstanbul ve Sivas hayata geçirilmiştir). Bu uygulama ilk olarak 2000’li yılların başında Avrupa’nın büyük başkentlerinde (2006’da Paris ve Londra) başlatılmıştır. Şoförünün bir kadın olduğu bu araçlar, kadının kent içinde güvenli erişimi için uygun görülmüştür. Sadece kadın ya da ailelerin yolcusu olduğu bu ulaşım araçları, kullanıcıları için güvenli ulaşımı sağlar. Kadının, böylece rengin temsili dili kullanılarak izole edilen kent içi dolaşım ya da erişimi, can güvenliği ve ‘namusu’ tehlikeye atılmadan sağlanır. Ayrıca aynı projeler kapsamında tartışılan kadının ekonomik gücünün yetersizliği, eşit işe eşit ücret alamaması ya da iş güvencesizliği gibi sorunlar karşısında ulaşım/erişim aracı olarak taksi kullanımına yönlendiren çözümler çelişkilidir. Bu tip projeler salt yeterli gelire sahip kadınların kent içi “güvenli” dolaşımını garantiye alarak meselede iktisadi bir çıkmaz yaratmıştır.

Ayrıca kadının toplumsal varlığını güçlendiren ve iş hayatını destekleyen projeler de kendi içinde çelişkili önerilere sahiptir. Kadının toplumsal rolleri (çocuk bakımı, ev işleri) üzerinden belirlenen mesai saatlerinde ve meslek kollarındaki daralmalara yönelik projelerin amacı, kadının çalışma hayatında yaşadığı sorunları çözmeyi hedefler. Buna dair en bilindik talepler iş yerlerinde çocuk bakım hizmetinin veriliyor oluşudur. Böylece çalışan anne bakımından sorumlu olduğu çocuğunu, iş saatlerinde ücretsiz ya da cüzi bir ücret karşılığında bırakabileceği güvenli bir alanı temin edebilecektir. Fakat kadınların, çalışma alanlarında kreşlerin varlığı iş hayatındaki sürekliliğini sağlarken başka bir biçimde kadının toplumsal rollerini heteronormatif tanımlar içinde yeniden üretir. Bu yaklaşımda, kadın çalışıyor olsa dahi çocuğun bakımıyla ilgilenen özne konumundan kurtulamaz. Dolayısıyla kadının ekonomik özgürlüğü ile yeniden kurulmaya çalışılan toplumsal kimliği, eril değerler ile kurulan aile olgusu içindeki pozisyonu üzerinden şekillendirilmeye devam eder.

Kadının kamusal mekan kullanımı içinde baskının ve şiddetin kısmi çözümünü içeren sorunlu proje önerilerinden biri de sadece kadınların kullanımına açık mekanlardır (kadın lokalleri, merkezleri, kadın parkları ya da sokakları gibi). Bu mekanlar kadının güvenliğini (aynı zamanda ‘namusunu’) kendi sınırları altında muhafaza eder. Görünmez bir sınırın belirlediği bu alanlar kamusal mekanlar içinde yalıtılmış bir alan yaratır. Oysa bedeninin kamusal mekan içinde fiziksel varlığı onun sosyal varlığı için yeterli olmamaktadır. Bu tür bir sınırlama sorun olarak tespit edilen ve çözmeyi vaat edilen kadının soyutlanmış toplumsallığını yeniden üretir.

Buna benzer kapalı sosyalleşme biçimleri toplumsal cinsiyete duyarlı LGBTİ-dostu mekanlarda da gözlemlenir. Cinsel yönelimi bakımından ikili cinsiyet

kalıplarına uymayan LGBTİ, herhangi bir ayrımcılığa, şiddete ya da damgalamaya maruz kalmadan kendi kimliğini rahatlıkla yaşacağı mekanları LGBTİ-dostu mekanlar olarak tarifler. Kimliklerini gizlemeden hem birbirleriyle hem de diğer kullanıcıları ile sosyalleşebilecekleri bu mekanlar, LGBTİ için kamusal güvenli alanlardır. LGBTİ mekansal kullanımı ile burayı hegemonik gücün eril ilişkilerinden ayırır. Kent içinde LGBTİ için “güvenli alanlar” olan bu mekanlar *fiziksel, duygusal ve entelektüel olarak ihlal, baskı ve şiddete maruz kalmadıkları alanlar olarak sosyalleşmek için sürekli tercih edilir*. Bu mekanlar deneyimler sonucu kendi temsillerine erişmiş olması bakımından cinsiyet eşitlikçi projelerin bir ürünü değildir fakat yarattığı iyimser algının temelinde yatan sorunlarla kadına yönelik mekan önerilerine benzer etkilere sebep olur. LGBTİ bireyleri bu mekanlar dışında kendi kimliklerini gizlemeden sosyalleşebilme imkanlarına sahip değildir. “Dost” olan mekanların dışı, bu kimliklerin fiziksel ve psikolojik varlığı için tehdit yaratan şiddet mekanlarıdır. Dolayısıyla ötekileştirilmediği bir mekan kendi ölçeğinde LGBTİ için özgürlük mekanına dönüşürken kentsel ölçekte kullanıcılar için gettolara dönüşür.

Sınırları olumsuzlukla tanımlanmış sosyal alanlar içine itilen kadınlar ve LGBTİ bireyleri korunaklı bölgeler dışında şiddetle karşılaşma risklerine sahiptir. Sadece sınırlı saatlerde sınırlı kentsel mekanları kullanılması beklenen bu bireyler, belirlenmiş yaşam yöntemlerine mahkum bırakılır. Yöneticilerinin erkek olduğu yerel yönetim politikaları içinde böylesi proje ve uygulamalar heteroseksüel erkek olmayan bedenleri kısmı alanlar içinde yaşamaya iter. Korunaklı alanlar içinde ancak kendi sosyalliğini yaşayabilen kadınlar ve LGBTİ’ler güvenli alanlarda kapatılmanın ve gözetimin şiddeti ile karşı karşıya kalır. Fakat baskının ve şiddetin kendisi tehlikeler üzerinden değil bu sefer güven üzerinden yaratılır.

Güvenli bir yaşam, despotluğun tehlikeli sınırlarında tanımlanan mahremiyet alan ile ilişkilidir. Sınırlamalar içinde yaşanan hayat öznenin tüm etkinliklerinin, düşüncelerini, duygularını denetim altına alan mahrem despotluğun sonucudur. Özne kendi sosyal ve can güvenliğini sağlayabilmek için bu despotluğun tanımladığı yaşam sınırları içinde kalır. Richard Sennet’in ev üzerinden tartıştığı (kamusal mekana karşın özel mekanın ifadesi olarak) gündelik hayatın mekanları -ki bunlar kamusal mekanlar olsa dahi tekrarlayıcı pratikler ile özelleşir- klostrifobik bir etki yaratan faşist bir kontrole dayalıdır. Gözetlenen, baskılanan, şiddet gören özne (kadın yahut LGBTİ) bu rutinler ve onların mekanları içinde kendi güvenli, korunaklı alanlarını oluştururlar. Otorite tarafından belirlenmiş bu güvenli alan (rutinler, alışkanlıklar, özelleşen mekanlar) özne tarafından içselleştirilir. Sennet’in mahrem despotluk olarak nitelendirdiği bu

alan, öznenin gündelik ilişkileri içinde performatif yollarla kurulur. Bu performatiflik ise eril hegemonyanın zorba dayatmaları ile değil, zaman içinde belli imtiyazlar ve çıkarlar üzerine kurulu rıza kültürü ile oluşur. Rıza, baskının ve şiddetin “insanileşmiş” halidir. Dolayısıyla öznenin eril hegemonyaya karşı gelecek, taraf olacak oluşumu yerine onun yaptırımlarını içselleştirecek ve doğallaştıracak bir kurulumla sahiptir.

Eril Hegemonyanın Olumsuzluk alanı: “Dost” Mekanlar

Judith Butler, Slavoj Žižek ve Ernesto Laclau’nun ortak kaleme aldığı kitapta (*Contingency, Hegemony, Universality*) iktidara karşı yeni nişler yaratacak çabanın siyasal oluşumlarını ve onların örgütlenme modellerini hegemonya/karşı-hegemonya tartışmaları üzerinden yürütür. Bu tartışmanın herhangi bir siyasal oluşum ya da örgütlenmenin “mantıksal” ya da yapısal çözümlemesi, iktidara karşı mücadele pratiğinin temelinde dışlamalar aracılığıyla oluşturulan bir kimlik oluşumu yatması üzerinedir. Dışlamalar ve hiyerarşiler üzerine kurulu kimlik siyasetlerini oluşturan kurucu sınırların, hegemonyanın adalet ve eşitlik normlarından beslendiği tartışılır. Hegemonyanın kurucu dışlama sorununu evrensellik nosyonu üzerinden yürüten tartışmada tüm insanları kapsayacak bir eşitlik ve adalet durumunun gerçekliğini ve bunun için gerekli olan siyasal düzenlemeyi ve pratik yolları sorgular. Kitabın temel argümanı, hegemonyanın evrensel değer üzerinde tartıştığı kavramların yapısal sınırlarının kuramsal bir üst belirlenimiyle olanaksızlaştığı üzerine kuruludur. Burada bahsedilen bir hizbin kendisini evrenselmiş gibi gösterip, genel iradeyi temsil ettiği iddiasına dayalı hegemonik siyaset anlayışı üzerine bağlanır. Temsil alanından dışlanan öznelerin evrensel haklardan yararlanamaması, evrensellik değerlerinin kapsayıcılığı içinde tartışılan adalet, eşitlik, özgürlük değerinin kısmı olmasından ve tikel değerler üzerine oluşturulmasından kaynaklanır.

Dışsal koşulu içkinmiş gibi gösteren “aporetik” ve “metaleptik” yapının savunduğu değerler, Žižek’e göre diyalektik bir tersine dönüşle karşı olduğu değerlere dönüşür. Burada tikel değerler ve çıkarlar, rıza yöntemiyle özne tarafından benimsenir. Rızaya neden olan özgürlük, eşitlik ya da adalet vaatleri özünde tikel değer üzerine kurulduğundan bu gibi değerlerin bir egemenlik aracına dönüşebilme tehlikesi vardır. Tikel bir kimlik farklılaşan ilişkilerden oluşur (asimetrik cinsiyet ilişkiler gibi). Bu farklılaşma da bir dışlama ve antogonizma ilişkisidir. Laclau tikel bir kimliğin evrenselleştirmeye çalıştığı çıkar ve hakların diğer kimliklerle “özdeş bir yapısal durum” içinde olmadığı sürece savunulan ve mücadele edilen tüm değerlerin sorgulanması gerektiğini savunur. Çünkü

direniş örgütleyen bu değerler, aslında, madunu temsil eden dilin ve politik pratiğin hakim gücün söylemsel ve performatif yollarla başka biçimlerde yeniden üretmesine sebep olur. Butler bununla ilgili, metaforik bir anlatım ile, hak ve adalet iddiaları ile özgürleştirilmiş bir kölenin yeni yöntemlerle başka tabi olma biçimlerine mahkum bırakıldığını söyler. (Butler, 1997, s. 40)

Yerel politikaların, kadın ve LGBTİ bireylerinin yaşadığı maduniyeti çözmek iken yeni maduniyet süreçleri yaratıyor oluşu ya da çözmeyi hedeflediği sorunu olumsuz yöntemlerle konsolide ediyor oluşunun yarattığı çelişkili durumu sebebi buna benzer bir paradokstur. Kadının (veya LGBTİ'nin) toplumsal rolleri içinde yaratılan asimetrik oluşumları gidermenin yolu olarak öngörülen kısmı ve parçalı çözümler, bu asimetriyi yaratan eril hegemonyanın olumsuz alanını pekiştirir. Bu da cinsiyet eşitsizliğini yaratan ve bu eşitsizliğe maruz kalan arasında ontolojik bir belirsizlik yaratır.

Butler bu ilişkiyi özne ve failliği arasındaki ikirciklikli alanda tartışır. Ona göre, direniş eylemin önkoşulu olarak bir öznenin varlığı, bu eylemin sebebi olan maduniyeti yeniden üretir çünkü direniş ontolojik olarak bu maduniyet üzerine kuruludur. Yani özne hem kendi kuruluşunu hem de karşı pratiklerini iktidara tabi kılar. Böylece iktidara karşı faillik esnasında, özne kendi tabi olma durumunu, direnişinin önkoşulu olarak gördüğü maduniyeti sahiplenmesiyle yaratır.

Kadın dostu kent projesi içinde yerel yönetim politikaları ve uygulamalarının kadının eşit olmayan toplumsal rollerinin rızasını içeren kısmi çözümleri, Butler'ın maduniyete karşı koyan bir çabanın onu baştan varsayıp kaçınılmaz olarak yeniden ürettiği tartışması ile ilişkilidir. Çünkü toplumsal cinsiyet meselesine duyarlı dost mekanlar/kentler ikircikli bir yapıya sahiptir: cinsiyet eşitsizliğini yaratan şey aynı zamanda kendi direniş pratiğini ve öznelerini de yaratır. Bu saptama Michel Foucault'un iktidar ve direniş arasındaki ilişkinin analizine dayanır. Foucault, her iktidarın kendi karşıtlığını yarattığı söyler. Bu diyalektik içinde direniş hem iktidarın bir parçası hem de ötekisidir. Bu ikircik, eril hegemonya ile işbirliğinde gerçekleşen kadın haklarına dayalı sosyal oluşumların ve LGBTİ-dostu mekanların çözüm üretmeyen etkilerinin kaynağıdır. Yöneticilerinin heteroseksüel erkeklerden oluştuğu kentlerin kadın ve LGBTİ hakları için gerekli tasarrufa sahip olması, projelerini batılı büyük kuruluşların garantörlüğü ile sağlıyor oluşu, toplumsal cinsiyet eşitliğine dair örgütlenme modellerinin iktidar ilişkileri üzerine kurulu olduğunun bir göstergesidir. Bu tür yerel yönetim politikaları, eril hegemonyanın tersinden kuruluşunu sağlar. Yani hem bu hegemonyaya dışsal hem de bunun içerisinde kurulduğu için ontolojik olarak ikircikli bir alana sahiptir.

Bu tartışma toplumsal cinsiyete duyarlı yerel politikaların, eril hegemonyaya hizmet ettiği şeklinde indirgemeci bir yaklaşıma değil; derinleştirilememiş, yüzeysel ve kısmi uygulamaların çözüm üretmek konusunda yetersiz kalmasını kendini heteronormatif düşünce ve pratiğinden kurtaramadığı saptamasına dayanır. Eril hegemonya tarafından evcilleştirilmiş politikaların (bunlar genellikle kısa vadede etkili sonuç getiren uygulamalar olarak yorumlanır) çözüm konusunda yarattığı yanılsama, toplumsal cinsiyet eşitsizliği besleyen niteliklere sahiptir. Sorunun naif biçimde ele alınışı ve kaçınılmaz olarak tahakküm ilişkilerinin konsolide edilişi, çözüm konusunda geliştirilen alternatiflerin patriyarkanın düşünce sisteminden kurtulamamaktan kaynaklanır. Bu tür çalışmalar dolaylı yollardan, Butler’cı ifade ile, karşıtlık üzerinden üretildiğinden, iktidar ile bir işbirliğini içerir ve bu yüzden başarılı olması pek mümkün değildir. (Butler, 2006, s. 142-3)

Kaynakça

Butler, Judith. (1997), *The Psychic Life of Power: Theories in Subjection*, Stanford University Press.

Butler, Judith. (2006), *Gender Trouble*, Routledge Press.

Butler, Judith, Laclau, Ernesto, Zizek, Slavoj. (2011) *Contingency, Hegemony, Universality: Contemporary Dialogues on the Left*, Verso Press.

Duggan, Lisa.(2002) ‘The New Homonormativity: The Sexual Politics of Neoliberalism’, in R. Costronovo and D. Nelson (eds.) *Materializing Democracy: Toward a Revitalized Cultural Politics*, Durham, NC and London: Duke University Press.

Foucault, Michel.(1975), *Discipline & Punish: The Birth of the Prison*, Great Britain: Penguin Books.

Laclau Ernesto and Mouffe, Chantal. (2014). *Hegemony and Socialist Strategy : Towards A Radical Democratic Politics*, Verso Press.

Sennet, Richard. (2016), *Kamusal İnsanın Çöküşü*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Tonkiss, Frann. (2005), *Spaces, the City and Social Theory*, Cambridge: Polity Press.

Unger, Roberto Mangabeira. (1987), *False Necessity: Anti-necessitarian Social Theory in the Service of Radical Democracy*, Cambridge Press.

Ahu Sumbas,” *Cinsiyete Duyarlı Politika Yaklaşımı Çerçevesinde Türkiye’de Belediyelerin Hukuksal ve Siyasal Durumları*”,Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, 3(1) 2013, 31–44.

http://www.unfpa.org.tr/rapyay/kadin_dostu_kentler_avrupadan_ornekler_4.pdf

<http://bianet.org/bianet/siyaset/153789-kadin-dostu-belediyeler-parmak-kaldirsin>

<http://www.idildergisi.com/makale/pdf/1476448733.pdf>

ESKİŞEHİR BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİNİN KENT/MEKAN ÇALIŞMALARINDA TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİNİN ENTEGRE SÜRECİ

Hale KARGIN KAYNAK, Ceyda SÖĞÜT, Çilem SARI, Merve KAS
Eskişehir Büyükşehir Belediyesi

Kadına Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi(CEDAW)'nin birinci maddesi; siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel, kişisel veya diğer alanlardaki kadın ve erkek eşitliğine dayanan insan haklarının ve temel özgürlüklerin, medeni durumları ne olursa olsun kadınlara tanınmasını içermektedir. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, bireylerin haklarının, sorumluluklarının ve olanaklarının, kadın ya da erkek olarak doğmalarına bağlı olmayacağı anlamına gelir. Pek çok toplumda, kadınlar ile erkekler arasında üstlenilen sorumluluklar ve görevler, toplumsal kaynaklara erişim ve bu kaynakların kontrolü gibi konularda eşitsizlikler mevcuttur.

Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme (TCDB), bütçe sürecinin tüm aşamalarının, kadınların ve erkeklerin ihtiyaçları ve hakları dikkate alınarak yapılandırıldığı ve değerlendirildiği bir stratejidir. TCDB, kadınlar ve erkekler için ayrı bütçeler hazırlanması ve sadece kadınlara yönelik programların harcamalarının artması anlamına gelmez. TCDB'nin amacı, kamu harcamalarını artırmak değil; öncelikleri yeniden düzenlemektir.

Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme, kamu kuruluşlarına da fayda sağlar. TCDB sürecinde, cinsiyete göre ayrıştırılmış veriler toplanmakta ve bu verilerin analizi yapılmaktadır. Ayrıca, bu süreçte kadınların ve erkeklerin yararlandığı toplumsal kaynakların gerçek değerinin belirlenebilmesinin yolları geliştirilmektedir. Bu çalışmalar, kamu kuruluşlarının kaynakların nasıl ve hangi önceliklere göre harcandığını tespit etmelerine katkıda bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, kamu politikalarının verimliliğinin artırılması için daha etkili bir yaklaşım geliştirmelerine imkân vermektedir.

ESKİŞEHİR BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ “TCDB’NİN BELEDİYEYE ENTEGRE SÜRECİ”

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Birleşmiş Milletler Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kadının Güçlenmesi Birimi (UN Women) ve Sabancı Üniversitesi tarafından yürütülen Birleşmiş Milletler Kadın Haklarının Geliştirilmesi Ortak Programı (BMOP), 4-5-6 Kasım 2013 tarihlerinde Eskişehir’de Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme (TCDB) Eğitimi gerçekleştirmiştir.

Bu eğitim sonunda TCDB hibesi kapsamında 7 Kasım 2013 tarihinde bir arama konferansı gerçekleştirildi ve sonucundan ESEP izleme platformu oluştu. Ayrıca Belediye için TCDB yol haritası oluşturuldu. Bu yol haritası Belediye Başkanı Yılmaz Büyükerşen’e de sunuldu ve taslak yol haritası temel alınarak, Un Women’ın katkılarıyla Belediye TCDB iş planı hazırlandı. Bu iş planı Belediye Başkanı Yılmaz Büyükerşen tarafından Nisan 2014’te onaylandı. İş planına göre ; ilk olarak Sosyal Hizmetler Daire Başkanlığına bağlı Kadın, Çocuk ve Engelli Hizmetleri Şube Müdürlüğü kuruldu. 22 Mayıs 2014 tarihinde ise Eskişehir Büyükşehir Belediyesi, Kadın-Çocuk ve Engelli Hizmetleri Şube Müdürlüğü’ne bağlı olarak Eşitlik Birimi kuruldu.

Eşitlik Biriminin amacı; yerelde kadın erkek eşitliğini gerçekleştirmeye, toplumsal cinsiyet eşitliği yaklaşımını yerel yönetim anlayışına yerleştirmeye yönelik olarak, kadınların, yerel karar alma süreçlerine ve karar mekanizmalarına katılımını artırıcı, kadınların yerel bütçeden erkeklerle eşit pay almalarını sağlayan yerel plan, program ve politika stratejilerini belirlemek, bu stratejilerin uygulanmasını sağlayacak yerel hizmet önerileri geliştirmek, bu konuda çalışan sivil toplumla işbirliği gerçekleştirmek için Eşitlik Komisyonunun sekretaryasını yapmaktır.

EŞİTLİK BİRİMİNİN KENT/ MEKAN ÖLÇEĞİNDEKİ FAALİYETLERİ

Ulaşım / İki Durak Arası Uygulama

İki durak arası uygulama kadınların şehir içi toplu ulaşım hizmetlerinden daha güvenilir ve daha yaygın yararlanabilmeleri amacıyla hava karardığında otobüs güzergahı üzerinde gidebilecekleri en yakın yerde indirilmeleridir.

Bu uygulama, 5 Haziran 2015 tarihinde Ulaşım Daire Başkanlığı işbirliğinde 22.00- 24.00 saatleri arasında Vadişehir, Sultandere ve Zincirlikuyu mahallerine çalışan 3 uzun hat ile başladı. Bu uygulamanın 2017 yılı içerisinde şehir içindeki tüm otobüs hatlarında başlaması planlanmaktadır. Uygulamamız diğer illere de örnek olmuş ve yaygınlaşmaya başlamıştır.

Ulaşım / Kırsalda Yaşayan Kadınlar için Sağlık Hizmetlerine Erişim Desteği

Belediye ve muhtarlar işbirliği ile kırsalda yaşayan kadınların şehir merkezindeki Kansere Erken Teşhis ve Tarama Merkezi'ne (KETEM) ücretsiz erişimi ve kırsalda yaşayan kadın ve çocukların dış muayenesi için Büyükşehir Belediyesi Dış Polikliniğine ücretsiz erişimi için araç tahsis edilmiştir.

Aydınlatma / TCDB Odaklı Aydınlatma

TCDB odaklı Aydınlatma; sokaklarda yeterli düzeyde aydınlatma sağlamak, saha çalışması ile aydınlatmanın az olduğu yerleri tespit etmek ve bu tespitleri uygulama planına almaktır.

Eskişehir'de Porsuk Nehri ve çevresi Büyükşehir Belediyesinin sorumluluğundadır. Porsuk Nehri, Adalar Mevkiinde aydınlatma armatürlerinin arızalanması ile karanlık olan bölgeler oluşmuştur. Saha çalışması ile ihtiyaç tespiti yapılması için Park Bahçeler Dairesi bilgilendirilmiş ve tespit üzerine gerekli tadilat yapılmıştır.

Kurumsal/ Eşitlik Komisyonun Kent/ Mekan Ölçeğindeki Faaliyetleri

Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme (TCDB) göz önüne alınarak; kadına yönelik cinsiyet ayrımcılığına karşı toplumsal duyarlılık geliştirmek, kadının her alandaki sorunları ile ilgili projeler üretmek, araştırmalar yapmak amacıyla belediye bünyesinde Eşitlik Komisyonu oluşturulmuştur. Komisyon beş daire başkanlığından oluşmaktadır. Bunlar; Sosyal Hizmetler Dairesi Başkanlığı, Fen İşleri Dairesi Başkanlığı, Ulaşım Dairesi Başkanlığı, İmar ve Şehircilik Dairesi Başkanlığı, Park Bahçeler Dairesi Başkanlığı'dır.

Bu komisyon; yerel meclislere kadın-erkek eşitliği ile ilgili konularda tavsiyelerde bulunmak, belediyelerin ve STK'ların eşitliğin sağlanmasına yönelik hazırladıkları çalışma raporlarını gerektiğinde değerlendirmek, ihtiyaç ve durum tespitine yönelik kadınlarla ilgili çalışmalar yapan kurum, kuruluş ve sivil toplum ile işbirliği yapmak, TCDB kontrol listesi oluşturup, yapım işleri ile ilgilenen birimlerin hazırlanmakta olan projelerine tasarım süreci ve son onay öncesinde görüş bildirmek, bunun yanında mevcut uygulamalarda gerekli iyileştirmelerle ilgili öneri vermek amacıyla kurulmuştur. Buna örnek olarak; EsÇocuk Evi'nin imar ve yapım aşamasında EsÇocuk Evi eğitimcilerinin mimarla birlikte projeyi oluşturması, Çifteler(İlçe) Otogarı projesinin komisyon toplantısıyla gündeme gelmesi üzerine refakatçisinin çocukla beraber girebileceği ebeveyn

tuvaleti ve içerisinde lavabonun da olduğu hem bez değiştirme hem de emzirmenin yapılabileceği bebek bakım odasının projeye eklenmesi, benzer şekilde Bilim Deney Merkezi, Su Altı Dünyası ve Masal Şatosu içerisine bebek bakım odası eklemesi verilebilir.

Eşitlik Komisyonu belediyede yapılan proje çalışmalarını izlemek ve gerekirse düzenlemek için Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Kriterlerini de oluşturmuştur. Bu kriterler şöyledir:

- 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun kapsamında yer alan kamu kurumlarının engelli erişimine uygun hale getirilmesini öngören 20.07.2013 tarihinde yayınlanan Başbakanlık genelgesi yönetmeliğine uygun olmalıdır. Bu yönetmelikte engelliler için gerekli rampalar pusetli kadınlar için de gereklidir.
- Yeşil alanlardaki yürüme koridorlarında ağaçlandırmanın, duvarların görüş açısını engellemeyecek şekilde yapılması ve koridorlarda aydınlatma açısından hiçbir kör noktanın bırakılmaması gerekmektedir.
- Belediyenin parklarında şikayet durumuna göre ışıklandırılma arttırılmalıdır.
- Belediyenin hizmet binalarında (spor merkezi, eğitim merkezi, sanat merkezi, müze vb.) bebek bakım odası ve ebeveyn tuvaleti olmalıdır.
- Şehrimizdeki cadde ve sokaklarda özellikle kadınların yaya olarak dolaşabilmelerini engelleyen, güvensizleştiren kaldırım işgallerinin denetlenip, çözümlenmesi gereklidir.
- Sazova Bilim Kültür ve Sanat Parkı ve Kentpark gibi alanı 100 dönümden büyük olan parklarda kadınlara yönelik bebek bakım ve emzirme odası, wc ihtiyaçlarını karşılayacak küçük istasyonların yapılması ve bu istasyonların görünür yerlerde olması.

Bu komisyonun asıl amacı; Belediye tarafından yapılacak olan her yeni mimari projenin komisyonun gündemine gelmesi ve bu kontrol listesiyle birlikte ele alınmasıdır.

PLANLANAN YAKIN DÖNEM ÇALIŞMALARI

1. Eskişehir’de gerçekleşen kadın cinayetlerini unutmamak / unutturmamak ve farkındalığı artırmak adına “kadına saygı duvarı” yapılması, bunun için tasarım yarışması düzenlenmesi

2. Eskişehir Büyükşehir Belediyesi Eğitim Merkezlerinden biri olan Turistik El Sanatları Merkezi'nin kursiyerlerini kadın kooperatifi kurmaları, ürün geliştirme ve satış kanalları yaratma konularında desteklemek
3. Çeperdeki bir eğitim merkezini okul öncesi gündüz bakım merkezine dönüştürerek sosyo-ekonomik yönden dezavantajlı ailelere ücretsiz okul öncesi eğitim ve ulaşım imkanı sağlamak
4. Sosyal Hizmetler ve Strateji Geliştirme Dairelerinde çalışan dört erkek personelin UNFPA işbirliği ile eğitici eğitimi almasını sağlayarak, önce belediyede çalışan erkek personele sonra kent ölçeğinde toplumsal cinsiyet eşitliği konulu eğitimler vermesiyle "erkeklerden erkeklere toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimi" konulu çalışmayı başlatmak

SONUÇ

Eskişehir Büyükşehir Belediyesi 2015-2019 stratejik planına toplumsal cinsiyete duyarlı belediyecilik çalışmalarını hedef koymuş ve 2013 yılından bu yana toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı yerel yönetim olma yolunda somut adımlar atmıştır. Bu somut adımlar ulaşım, aydınlatma ve kurumsal değişim boyutuyla Kent / Mekan ölçeğinde değerlendirilebilmektedir.

Eskişehir her yaştan ve konumdan kadın ve erkeğin kentsel hizmetlerden eşit haklarla ve farklı ihtiyacına yönelik şekilde yararlanabildiği bir kent olmayı sürdürecektir.

6. Oturum - 12 Mart 2017

Mekanın Felsefesi

Kolaylaştırıcı: Remzi ALTUNPOLAT

DİNCİ İDEOLOJİNİN TOPLUMSAL YENİDEN ÜRETİMİNDE
KAMUSAL MEKÂN- KADIN BEDENİ İLİŞKİSİ
Banu TOPAKTAŞ - Fatıma EROL

KOMÜNİST TOPLUMUN MEKAN KURGUSU
TOPLUMSAL CİNSİYET AÇISINDAN NE İFADE EDİYOR?
Dr. Olkan SENEMOĞLU

CİNSİYET SAHNESİ: SOKAK
Hatice Yıldız LEVENT*

ERKEKLİK VE MEKAN BAĞLAMINDA
FUHUŞ PAZARINDA ERKEK MÜŞTERİ OLMAK
Ferit KARACA**

---

* Yazar sempozyuma katılmadığı için bildirisi yayınlanmamıştır

** Yazar sempozyumda bildirisini sunmuş ancak, bildiri tam metnini iletmediği için yayınlanmamıştır

MEKÂNIN FELSEFESİ

Remzi ALTUNPOLAT

Kaos GL

Mekân; coğrafya, mimarlık, şehircilik gibi disiplinlerin ve felsefenin temel konularından biri olmakla birlikte uzun zaman mutlak, verili, durağan ve yansız bir kavram, insani pratiklerden ve toplumsal süreçlerden bağımsız, apolitik ve teknik bir inceleme nesnesi olarak ele alınmıştır. Mekân fetişizmine dayalı hâkim paradigmayı eleştirerek mekânın, daha spesifik düzlemde kentin toplumsalla ilişkisini kuranlar Marksist gelenekten gelen felsefeci ve sosyal bilimciler olmuş; **Henri Lefebvre**, **David Harvey**, **Manuel Castells** gibi düşünürler mekânı ve kent mekânını ideolojik, siyasal ve toplumsal süreçlerden bağımsız düşünülemez, toplumsal ve politik olarak üretilmiş bir olgu olarak kavramayı önermişlerdir. Marksist geleneğin dışında özellikle **Michel Foucault** da iktidarı gündelik yaşamın bütün düzlemlerinde yeniden tanımlayarak yani iktidarın her yerdeliğine vurgu yaparak mekânsal düzenlemelerle iktidarı ilişkilendirmiş; sosyal bilimlerin mekân körlüğünü yıkmada önemli bir rol oynamıştır.

Mekânın, toplumsal cinsiyet rejiminin ve cinsiyet hallerinin birbirlerini nasıl yapılandırdıklarına ve yeniden ürettiklerine bir başka deyişle mekân ile cinsiyetin ilişkiselliğine dair çalışmaların tarihi ise yenidir. Cinsiyetin ve cinsiyet ilişkilerinin mekân analizine dâhil edilmesi ancak 1980'lerde mümkün olmuş; Feminist teorisyenler mekânı/kenti, mekânsal süreçleri ve kentteki ilişkileri toplumsal cinsiyet denklemi bağlamında tartışmaya açmıştır.¹

Mekânda/kentte meydana gelen gerek toplumsal gerek öznel süreçleri anlama çabası, mekânı deneyimleyen öznelerin mekân ve kent mekânı ile kurduğu ilişkiye odaklanmayı zaruri kılar. Mekânsal/kentsel pratikler özneyi inşa ederken, özne de mekânı/kenti şekillendirir ve dönüştürür. Mekânın karakteristiği, bir anlamda “şehirsal bedenler”² yaratır ve “toplumsal ilişkilerin coğrafyası”³ haritalamaya imkân verir.³ Bu anlamda kentler, toplumsal

1 Ayten ALKAN, **Cins Cins Mekân** (Der.), Varlık Yayınları, İstanbul, 2009.

2 “Şehirsal bedenler” kavramsallaştırması için bkz: Thierry PAQUOT, **Şehirsal Bedenler**, çev: Zeynep Bengü, Everest Yayınları, İstanbul, 2011.

3 Mustafa ERTÜRK, **Mekânın Diyalojisi: Kent Mekânı-Kent Öznesi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013.

cinsiyet normlarının ve cinsiyetli kimliklerin üretim, tüketim ve yeniden üretim sürecinde kilit mekânlar işlevi görürler. Diğer yandan kentleri şekillendiren de evde, kamusal alanda ve hareket halinde icra edilen gündelik pratik ve rutinlerin cinsiyetli niteliğidir.⁴

Toplumsal Cinsiyet ve Kent-Mekan Sempozyumu'nun "Mekânın Felsefesi" başlığını taşıyan bu oturumda, salt felsefi bir sorun olarak mekânın ele almaktan ziyade toplumsal cinsiyet ile mekân/kent ilişkisinin felsefi, sosyolojik ve politik boyutlarına farklı düzlemler ve örnekler üzerinden yaklaşan bildiriler sunulmuştur.

Mersin Üniversitesi Kadın Araştırmaları Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi **Ferit Karaca**, "*Erkeklik ve Mekân Bağlamında Fuhuş Pazarında Erkek Müşteri Olmak*" başlıklı bildirisinde Mersin Genelevi bağlamında 40 erkek müşteriyle yaptığı mülakatlardan yola çıkarak erkeklik ve mekân bağlamında fuhuş pazarında erkek müşteri olmak, mekânlarda erkekliğin nasıl icra edildiği, bu icra sürecinin nasıl inşa edildiği, hegemonik erkekliğin nasıl vücut bulduğu ve nasıl sahnelendiği üzerinde durmuştur.

İlerici Kadınlar Meclisi adına sunum yapan **Banu Topaktaş**, "*Dinci İdeolojinin Toplumsal Yeniden Üretiminde Kamusal Mekan-Kadın Bedeni İlişkisi*" başlıklı bildiride AKP iktidarında kadınların kentler ve kamusal alanlarla ilişkisinde yaşanan dönüşüme işaret etmiş; kadınların kamusal alandan ve kentlerin merkezinden uzaklaştırıldığına, ev içine hapsedildiğine vurgu yapmıştır. Ancak kadınların "dinci gericileşme"ye rağmen kamusal alanı terk etmediğini, kamusal alanlara sahip çıkmak gerektiğini ve bunun toplumun her alanında laikliği güçlendirmekten geçtiğini ifade etmiştir.

Siyaset Bilimci **Dr. Olkan Senemoğlu** ise, "*Komünist Toplumun Mekan Kurgusu Toplumsal Cinsiyet Açısından Ne İfade Ediyor*" başlığını taşıyan bildirisinde önce insan, erkek ve kadın kavramları üzerinde durmuş, Marx'ın perspektifinden kapitalist toplumun nasıl ele alınabileceğine değindikten sonra bir alternatif olarak komünist toplumun nasıl bir toplum olduğu, nasıl bir insan kurgusu sunacağı ve komünist toplumda toplumsal cinsiyetin nasıl şekilleneceğine dair bir çerçeve sunmaya çalışmıştır. Marksist perspektiften komünist toplumda mekânın, bireyin kendisini gerçekleştirebileceği ve geliştirebileceği olanaklara sahip olarak kurgulandığına; bu yönüyle toplumsal işbölümünün ortadan kalkması ve mekânın yeniden düzenlenmesi ile cinsiyetler arasında işbölümüne dayalı ayrışmanın sona ereceğine dikkat çekmiştir.

---

4 Helen JARVIS, Paula KANTOR, Jonathan CLOKE, **Kent ve Toplumsal Cinsiyet**, çev: Yıldız Temurtürkan, Dipnot Yayınları, Ankara, 2015.

DİNCİ İDEOLOJİNİN TOPLUMSAL YENİDEN ÜRETİMİNDE KAMUSAL MEKÂN- KADIN BEDENİ İLİŞKİSİ

Banu TOPAKTAŞ

Hacettepe Üniversitesi, Sosyoloji Lisans Öğrencisi / İlerici Kadınlar Meclisi

Fatıma EROL

Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Arkeometri Yüksek Lisans Öğrencisi / İlerici Kadınlar Meclisi

Anahtar kelimeler: kapitalizm, kent, kentsel planlama, dinci ideoloji, kadın, mücadele, pratikler

Dinci ideolojinin toplumsal yeniden üretimini toplumsal cinsiyet bağlamında ele alırken “Kent nedir?” sorusundan öte ilişkisellik durumu göz önünde bulundurularak “Kentün özellikleri nelerdir?” sorusunu sormak gerekmektedir. Kentlerin ve kent planlamalarının önemli hale gelmesi sanayi kapitalizminin geliştiği dönem ile kesişmektedir. 18.yy’da sanayi kapitalizminin gelişimi ile kentlerde fabrikalar kurulmuş, insanlar kırsal alanda toprak mülkiyetinden yoksun bırakılmaları ve onların yerine işleri yapabilecek makinelerin çıkması ile üretim şeklinin ve ilişkilerinin bir sonucu olarak iş gücüne ihtiyacı olan kentlere kitlesel emek göçleri olmuştur. Sanayi kapitalizminin gelişmesiyle önemli hale gelen kentler üretimi ve verimliliği arttırmak üzerine planlanmıştır. Bu bağlamda kentlerin, kapitalizme içkin olan, üretim ve yeniden üretim ilişkilerini kapsadığı ve ihtiyaçlar doğrultusunda dönüştürdüğü düşünülebilir. Özellikle 20.yy’dan itibaren kentler, Lefebvre’nin de öne sürdüğü gibi, kapitalizmin egemen düşüncesinin gündelik yaşamda yeniden üretilmesine olanak sağlamaktadır [1]. Kapitalizmde iktidarlar krizlerini kentsel alanı kullanarak ve yeni kentsel alanlar üreterek atlatabilmektedirler.

Kentlerin ekonomi ile ilişkili özelliklerinin yanı sıra sosyolojik nitelikleri de bulunmaktadır. Kentler insanlara topluluktan/cemaatten ayrılarak birey olma

imkanı sağlamaktadır. Kırsal yerleşim alanlarında insanlar yerleşim alanlarındaki örgütlenmelerin birer parçası olmak durumunda kalmakta ve bu yerleşim birimindeki diğer insanlar tarafından sürekli bir denetim altında tutulmaktayken, kentlerde insanlar sosyalizasyon sürecini geçirdikleri ortam içerisindeki kültürel normların aksine düşünebilme ve/veya davranabilme olanağı bulmuşlardır. İnsanlar kentlerde bireysel karar verebilme, bağımsız olma imkânlarına sahiptirler. Ancak bu durum insanların kentlerde her şeyi özgürce karar verebildikleri, istedikleri şekilde kente müdahale edebildikleri anlamına gelmemektedir. Kent ve toplumsal hayat arasında karşılıklı bir öznesne ilişkisi bulunmaktadır. Kent planlama süreçlerinde merkeze alınan değerler, yürütülen politikalara göre kentin sunduğu olanaklar ve bu olanaklara erişebilen toplumsal gruplar farklılık göstermektedir. Bu durumun sonucunda da bireylerin yaşamları bağlı oldukları grubun, kentin sunduğu imkânlarla/hizmetlere ulaşabilmelerine göre ayrılmaktadır. Kentte yaşayan yurttaşlar, kentsel yönetimlere katılarak ya da yönetimlerin kararlarına karşı pasif veya aktif direnişler göstererek kentin şekillenmesinde rol oynamaktadırlar. Kenti ekonomik ve sosyolojik bağlamda değerlendirmek kentin iki önemli özelliğini öne çıkartmaktadır: a) Kentler kapitalist sistem içerisinde temel üretim alanıdır. b) Kentler kişilere “birey olabilme” ve toplumsal olarak kişinin kendini var edebilme olanağını sunmuştur.

Belirli istihdam biçimlerinin ayrılmasını (çalışma ilişkilerini) temel alan cinsiyete dayalı iş bölümünün mümkün olması ancak kapitalizmin ve soyut emek kategorisinin gelişimiyle olmuştur. Başka bir deyişle kapitalizm öncesi çalışma ilişkilerinin cinsiyete dayalı iş bölümünü kapsamasına rağmen, bizzat cinsiyet temeli üzerinde yükselen erkeklere ve kadınlara özgü olarak nitelendirilen özel çalışma ilişkisi yoktur [2]. Kapitalizmle beraber, özellikle sanayi kapitalizmi ile kentlerin önemli yerleşim yerleri olarak ortaya çıkmasının yanı sıra, kadınlar üretim ilişkilerinin dışında kalmış, “gerek görüldüğü zamanlarda” çağrılmak üzere yedek iş gücü ordusunu oluşturmuşlardır. Ayrıca kapitalizmde yeniden üretimde kadınların emek güçleriyle sağlanmıştır. Bu durumun doğal bir sonucu olarak, kent planlamasında kadınlar ve kadınların ihtiyaçları göz önünde bulundurulmamış iken, üretimin baş aktörü olan erkekler ve erkeklerin ihtiyaçları ve haliyle üretimin verimliliği - sermaye birikimi dikkate alınmıştır. Tarih boyunca bu durum, sermaye birikimini de olumlu yönde etkilediği için iktidarlar tarafından korunmuş ve onların dönemsel siyasi pratikleri açısından geliştirilmiştir.

Toplumsal cinsiyet rollerine göre ev ve aile ile ilgili bakım işlerini kadınlar üstlenir- üstlenmelidir. Çocuk, yaşlı ve/veya engelli bireylerin bakımından ev

temizliğine, yemek pişirmeye kadar yeniden üretim alanına ait olan tüm işler “kadınların sorumluluğu” olarak görülmektedir. Kapitalizm içerisinde şekillenen bu tür kültürel normlar içerisinde sosyalizasyon süreçlerini geçiren bir kadın da bu durumun bir sonucu olarak bu rolleri sahiplenmekte ve toplum tarafından yerine getirilmesi üzerine baskı görmektedir. Kapitalizm içerisinde iş bölümüne dair gelişen kültürel normların erkeklerin rolüne ilişkin tasarrufu ise erkeklerin çalışıp eve para getirmesidir. Buna göre erkekler kamusal alana çıkan ve para kazanan bireylerdir. Böylece modern dönemin yarattığı ikiliklerden biri de kadınlar ve erkekler arasında oluşmuştur. Örneğin erkekler “mobilize ve özgür” diye düşünülürken, kadınlar “eve ait - sabit” diye değerlendirilip “güvenli” alanlarla özdeşleştirilmektedir. Bir başka deyişle, “yedek iş gücü olarak görülen kadınların” toplumsal olarak inşa edilen ve yapılması için yine toplum tarafından baskılanan bu roller ile özdeşleştirilmesi kadını kamusal alandan uzaklaştırmakta, “güvenli” olan evlere hapsedmektedir. Öte yandan erkekler “çalışan, eve para getiren, gezen” kişiler olarak betimlenmekte ve bu sebeple kamusal alanla-kentle daha çok ilişkili görünmektedir.

Gericilik ve Kadın

Kapitalizm öncesine kısa bir yolculukla gericilik-kadın ilişkisine; kadının varlığı, yaşamı, üretim süreçlerine katılımına bakıldığında 14. ve 18. yüzyıllar arasında, erkeklerin oluşturduğu loncalar ile yükselen kentli burjuvazinin, zanaatkâr kadınları üretim alanının dışına itmeye başladığı görülmektedir. Dahası, çoğunluğu yoksul köylü ya da yoksul kentli kökene sahip milyonlarca kadın, yüzyıllar boyunca zulme ve işkenceye maruz kalarak “büyücü”, “cadı” ilan edilerek yakılmışlardır; çünkü bu kadınlar, kendi bedenleri, özellikle doğurgan güçleri üzerindeki bağımsızlığın bir kısmını kaybetmemek için uğraşmışlardır. Kadınların doğum kontrolü üzerine geliştirdikleri bilgi ve deneyimleri iktidarı korkutmuş ve “cadılara” yönelik kilise ve devlet saldırısı, yalnızca kadın cinselliğini bağımlı hale getirmeyi değil, daha çok, kadınların doğum kontrolü yöntemlerini uygulaması ve ebe olarak yaptıkları uygulamaları hedeflemiştir. Kadın zanaatkârların işlerinden uzaklaştırılmaları; il idarelerinin, devletin ve kilisenin kadınlara ait mülklere el koyması yetmemiş; kadınların yeni yaşamın üretilmesi üzerindeki kontrolü yok edilmiştir. Kadınlara karşı verilen bu savaş Avrupa’da en az üç yüz yıl sürmüştür [3].

Günümüzde ise kadının bedeninin, doğurganlığının kontrolü ve bu bağlamda kadının toplumsal hayata katılımı üzerine verilen mücadele aynı yoğunlukla

devam etmektedir. Toplumsal cinsiyet rolleri, erkeğin ev yönetiminde söz sahibi olması; kadının aşağılanması, köleleştirilmesine ve yalnızca çocuk yetiştirme aracı olarak görülmesine kaçınılmaz zemini hazırlayarak ideolojik yapı içerisinde bu roller ve zemin kendini sürekli bir biçimde yeniden üretmektedir. Çocuk doğurabilen kadın bedeni, annelik söylemleriyle kutsallaştırılıp, aileden ayrılmaz bir konuma getirildi; ev, kadının da bir parçası olduğu sistem olarak görülmekten ziyade, kadının sırtındaki kambur durumuna gelmiştir. Kadının başlı başına ailenin taşıyıcısı, hatta kendisi olarak görülmesi politikasının temel örneklerinden birisini Türkiye 2011 yılında Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı'nın yerine Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nı kurması ile göstermiştir. Kadının toplumdaki konumunun yeterince geri planda olmasının yanı sıra günlük yaşamın dini söylem ve ideolojilerle dönüştürülmeye çalışılması kadınlar üzerindeki baskıyı, şiddeti daha fazla artırır hale gelmiştir. Kamusal alanda kadının varlığına, görünürlüğüne dair erkek-egemen anlayışla mücadele sürdürülmeye devam ederken özellikle son 15 yılda Türkiye'de iktidarın hem siyaset ve hukuk alanında hem de toplumsal yaşamda planlı bir şekilde yürüttüğü siyasal İslam programı* sonucunda son yıllarda kadına dönük şiddetin de belirgin bir oranda arttığı da saptanmıştır [4]. Kadının toplumsal olarak konumunun dinci öğreti doğrultusunda belirlenmeye çalışılması, doğrudan kamu görevlilerinin kadının toplumsal varlığını zedeleyici ve kadın bedenini aşağılayıcı söylemlerde bulunması kadına dönük şiddetin artmasına olanak sağlayan temel nedenler haline gelmektedir. İktidarın dili, söylemi, davranışı zamanla kamu kurumlarında ve doğal olarak sokakta karşılığını bulmaya başlamıştır. Temel kamu hizmetlerine erişim ve kamusal alanın imkânlarından eşit olarak yararlanmak söz konusu olduğunda yaşanan dönüşüm endişe verici olabilmektedir. Kürtaj ve sezaryen tartışmalarına bakıldığında, devlet hastanelerinde bir kamusal hizmet olarak verilen kürtajın, iktidarın söylemi ile –kimi devlet hastanelerinde- fiilen yasaklandığı bir süreçte olduğu görülmektedir [5]. Kamusal bir hizmete erişimde yaşanan bu sıkıntının hukuki bir kararı olmamakla birlikte söylemde üretilen “günah”, “cinayet” kavramları bu durumun temelini oluşturmaktadır. Vatandaşların kamusal haklarının, hukuki zeminden inanç zeminine kayması, bedeniyle ilgili karar alma hakkını talep eden kadınların “cinayet işlemekle” suçlanması tartışmanın zeminini kaydırmaktadır.

AKP iktidarıyla beraber özellikle kadınlar üzerinden yürütülen dinci gerici politikalar kadınların kentlerde kamusal alanları kullanımını, toplumsal yaşamda varoluşlarını da etkilemeye yönelik olmuştur. Bu doğrultuda, devlet televizyonlarında program yaptırılan din adamlarının “Hamile kadının sokakta gezmesinin günah olduğu”na dair söylemleri 2016 yılının Aralık ayında Manisa’da

parkta spor yapan hamile bir kadının, bir erkek tarafından şiddet görmesi ile sonuçlanmıştır [6]. Hamile kadının açıklamasında yaptığı “Üzerimde kapüşonlu bir mont vardı. Montumun her yeri kapalıydı.” vurgusu, kadınların en yakın temel yaşam alanlarında dahi rahatlıkla hareket edemediklerini göstermektedir. Kadının kamusal alanda varlığına tahammül edemeyen zihniyet en temel dayanağını iktidarın ürettiği dilden almaktadır. Buna birkaç örnekle devam etmek gerekirse, 2016 yılının Kasım aylarında meclise getirilen “tecavüzcünün mağdurla evlendirilmesi”ni öngören teklif büyük tepkilere yol açmasına rağmen ısrarla tartışılmaya devam edilmişti. Önerge kabul edildiğinde 12 yaşındaki kız çocuklarını dahi kapsamı söz konusu idi. Yoğun tepkiler sonucu yasa geri çekilmiş olsa da yürütülen tartışmanın toplumda karşılığını bulduğu bir dava vesilesi ile görülmektedir. Küçük yaştaki çocuğu istismar eden sanık, mahkeme savunusunda çocukla nişanlı olduğunu ve evlenmek istediğini belirtmiştir.

Kadının varlığının ev içine hapsedilme sürecinde yeniden düzenlenen iş yasaları, sosyal hakların kısıtlanması, kamusal mekânın kadınları dışlayan yapısı ve hukuki düzenlemeler bir bütün olarak hayata geçmektedir. Kürtaja dönük yürütülen politikalar, kadınlara yüklenen 3-5 çocuk doğurun söylemi, son olarak da anne olmayan kadınların “eksik, yarım” olduğu ifadeleri ile devam etmektedir. Tüm bunları takip eden anneliğe dönük “kutsal”lık ifadeleri, kadının yerinin evi olduğu söylemleri ve en nihayetinde iş yaşamında kadınları çocuk doğurmaya, yarı zamanlı çalışmaya teşvik eden düzenlemeler kadınların hayatına dönük bütünlüklü bir rol biçme düzenlemeleridir. Kadınlar çok çocuk doğurmaya teşvik edilirken, kreşlerin açılmasına dönük herhangi bir düzenleme olmayıp, çocuklara bakan büyükannelere “maaş” bağlanarak yine kadının ev içine hapsedilmesi söz konusu olmaktadır. Kadınların çalıştıkları için erkek işsizliğinin yükseldiği, bir bakan tarafından rahatlıkla söylenirken, başka bir bakan kendisinden iş isteyen kadına “evdeki işler yetmiyor mu?” diye cevap verebilmektedir. Tüm bu tartışmaya baktığımızda, “aslında bunlar hep var olan, zaten uygulanan ama açıklıkla dile getirilmeyen başlıklar” diyemeyeceğimiz kadar sürekli ve planlı bir dönüşümün parçasıdır. Ülkedeki sosyal koşullar nedeniyle eğitimsiz kalan, temel sosyalleşme ortamları kahvehane ya da cami olan önemli bir kesim devlet yetkililerinin, dini kanaat önderlerinin her dediklerini sorgusuz bir biçimde ele almakta, kabullenmekte ya da uygulamakta, dolayısıyla üretilen söylemler toplumsal yaşamda hızlı bir biçimde karşılık bulabilmektedir.

Kadınların kamusal alanda karşılaştıkları en önemli problemlerden birisi olan toplu taşıma üzerinden sürdürülen tartışmalar “pembe minibüs”, “pembe

taksi” uygulamalarının denenmesi noktasına kadar gelmiştir. Gece geç saatlerde kadınların tek başına toplu ulaşım araçlarını kullanmasında yaşanan güvenlik problemlerinde hâlihazırda “o saatte ne işi var” söylemi ile karşılanmaktadır. Mersin’de Özgecan ASLAN’ın maruz kaldığı ve ölümüyle sonuçlanan şiddet ile tekrar gündeme gelen uygulama Şanlıurfa’da pembe otobüs [7], Sivas’ta pembe taksi olarak karşımıza çıkmaktadır [8]. Kadına dönük taciz, tecavüz, şiddet vakalarında kadının davranışı ya da kıyafeti üzerinden uygulanan indirimler, eşler arası şiddette kadının şikâyetinin dikkate alınmaması ya da takipsizlik uygulamaları gibi hukuk başlığında bilinçli ve ısrarlı sürdürülen politikalarla kadına dönük şiddet teşvik edilmektedir. Hem özel alanda hem kamusal alanda kadının maruz kaldığı şiddetin cezasızlığı suç oranını arttırdığı gibi çözüm olarak yine kadını kamusal alandan uzak tutan, suçu kadının yaşam tarzında gören anlayışla süreç devam etmektedir. Bu noktada özellikle son beş yıldır toplu taşıma araçlarında kıyafetinden ya da oturma biçimi bahane edilerek şiddete uğrayan kadınların sayısı artmaktadır. Bu saldırılara maruz kalan kadınlardan birisi olan Ayşegül Terzi’ye otobüste şort giydiği için tekme atan saldırganın savunması özel bir önem taşımaktadır: “İslam’a uygun davrandım, yine yaparım” [9] ve “Müştekinin kendisini taşıyabilecek bir giyim kuşamı olması lazımdı. Herkesin ortak yaşam alanına yakışmayacak şekilde giyim kuşamı vardı. Ortamı bozuyordu. Otobüste aile, ana baba var. Herkesin ruh dünyasını etkiliyordu. Doğruları birinci dereceden Kuran-ı Kerim’den almak zorundayız. Kadının hayâ perdesinin oluşması için örtüsü olması gerekiyor. Kuran-ı Kerim ve hadislerde örtünmesi gerektiği belirtilmiştir. Gayrimüslimim diyorsa kendisini taşıyabilecek giyim kuşamı olması gerekiyor. Aksi takdirde insanları suça teşvik ediyor, insanların şehvet duygularını kabartıyor. Benim olayda şehvet duygularım kabarmadı ama istem dışı bir davranışta bulundum” [10]. Yine Ankara’da 2017 yılının Ocak ayında toplu taşıma aracında bir kadına tecavüz eden saldırgan cezada indirim alabilmek için mahkeme savunmasında “Regldi, dinimizce de yasak olduğu için yüzeysel sürtünme suretiyle birlikte oldum. Bir cinsel birleşme olmadı” demiştir [11]. Kadına dönük şiddet davalarında hakimlerin kullandığı ve “kültürel” normlara göre de belirlenen kanaat indirimleri ve iktidarın ürettiği dini referanslı söylem kadına uygulanan şiddetin savunusunda belirleyen haline gelmeye başlamıştır. Kamusal alanda toplum kurallarını, normları anayasal / hukuki çerçevenin değil dini inançların belirlemesi kadınların temel yaşam alanlarına önemli bir saldırı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç Yerine

Kentlerin “cinsiyet körü” planlamaya tabi tutulmaları kent planlamalarının yapılmaya başlanmasından itibaren olagelen bir özelliktir. Ne var ki, 20.yy ikinci yarısında süregelen toplumsal hareketler içerisinde yükselen kadın mücadeleleri sonrasında kent ve kent planlamaları “toplumsal cinsiyet” dikkate alınarak eleştiriye tabi tutulmuştur. Kentin objektif ve bir nesneymiş gibi ele alınmasının eleştirilmesiyle, kadınların toplumsal hayat içerisinde bir özne olarak var olduğunun farkına/bilincine vardırılması mücadeleleri aynı dönemlere denk gelmektedir ve birbirilerini de etkilemişlerdir. Kapitalizm içerisinde ortaya çıkmış olan “kentler” sermaye birikimini ve bununla beraber üretim için başat aktör olarak görülen erkekleri merkeze almışlardır.

Kapitalist sistem içerisinde, bahsedilen çerçeve içerisinde, siyasi erki elinde bulunduran kişiler ideolojik hegemonya sağlayabilmek için kullandığı araçlardan biri de dinler olmuştur. Din öğretileri içerisinde toplumsal cinsiyet rolleri ve toplum içerisinde “var olabilmek” için nasıl davranmak gerektiği, nelere dikkat edilmesi gerektiği yer almaktadır.

“Tek tanrılı dinlerde, Tanrı'nın tanrısal bir eşi, bir tanrıça yoktur. Tersine, dişil öge bastırılır(...) ve dişil öge yalnızca kutsal düzlemden tümüyle dışlanmış olmakla kalmaz; bu dışlama, yeryüzündeki kadını da kapsar ve onun gerçek yaratma/can verme gücünden yoksun olduğu varsayılır.”[12]. Berktaş'ın değindiği gibi, tüm tek tanrılı dinlerde denetleme ve yaratma yetkisi erkeklere verilmektedir. Kadınların yaşam şekillerine, kamusal alana çıkıp çıkmamalarına-çıkış şekillerine erkekler karar vermektedir. Bu denetleme kadının sadece “dışarıya” çıkması durumunda geçerli değildir, kadın özel mekânda iken de erkekler tarafından dini öğretileri uygulayıp uygulamama yönünden denetlenir. Bu sebeple “özel alan politiktir” argümanı özel mekanının dinselleşmesi söz konusu olduğunda da düşünülmelidir.

Kadınların günlük yaşamlarının temel parçası olan kentsel/kamusal mekânlarda yaratılmaya çalışılan ideolojik dönüşüm, burada kadına dönük işlenen suçların cezasızlığı, sokakları kadınlar için güvenilmez kılarak kadını ev içine hapsedmeye dönük bir söylemle birlikte desteklenmektedir.

Kadınların kent merkezlerinden dışlanmasının, dinci ideolojinin bu merkezlerde kurmaya çalıştığı gerici, cinsiyetçi, ahlakçı hegemonyanın sağlamlaştırılması için zorunlu olduğu görülmektedir. Ancak özellikle Gezi direnişi ve bu direnişi önceleyen ve sonrasında devam eden eylemliliklerde görüldüğü gibi kadınların bedenine, giyimine, yaşam tarzına ve yaşam alanlarına dönük dayatılmaya çalışılan cinsiyetçi ve dinci baskıya karşı kadınlar

sokakları, meydanları, yani kamusal alanları sahiplenerek mücadele etmektedirler.

*2000’li yıllarda AKP’nin temsil ettiği dinci gericilikle liberalizm sentezinin gerek uluslararası sermaye ve emperyalizmin bölge ihtiyaçlarına denk düş-tüğü, gerekse emekçi kitlelere boyun eğdirilmesi açısından benzersiz olanak-lar sağlayacağı görülmüştür. Ekonomik anlamda dönüştürülecek bir Türkiye’nin toplumsal yapısının da buna uygun bir forma getirilmesi süreci bilinçli bir po-litikanın sonucu olmaktadır.

Kaynakça:

- [1] Gottdiener, M., 2001. “Mekan Kuramı Üzerine Tartışma: Kentsel Praksise Doğru”, *Praksis*(2), 248-269.
- [2] Mies, M.Bennholdt-Thomsen, V. & VonWerlhof, C. (2014), *Son Sömürge: Kadınlar*, (2. Baskı), Temurtürkan, Y. (Çev.), İstanbul: İletişim. 188.
- [3] Mies, M.Bennholdt-Thomsen, V. & VonWerlhof, C. (2014), *Son Sömürge: Kadınlar*, (2. Baskı), Temurtürkan, Y. (Çev.), İstanbul: İletişim. 144.
- [4] <http://www.cnnturk.com/haber/turkiye/son-7-yilda-kadina-siddet-yuzde-1400-artti>
- [5] <http://www.milliyet.com.tr/yasa-yok-ama-kurtaj-yasak/gundem/detay/1838845/default.htm>
- [6] <http://www.diken.com.tr/manisada-parkta-spor-yapan-hamile-kadin-saldiriya-ugradi-burada-yurumeyeceksin/>
- [7] <http://www.hurriyet.com.tr/kadinlara-ozel-otobus-seferleri-basladi-28349449>
- [8] <http://www.birgun.net/haber-detay/sivas-taki-pembe-taksi-uygulamasi-kadinlar-ilgi-gosteremedigi-icin-kalkti-111215.html>
- [9] <http://siyasihaber3.org/tekmeci-saldirgan-ilac-aldim-hatirlamiyorum-dedi-tutu-klama-talebi-reddedildi>
- [10] <http://siyasihaber3.org/aysegul-terziye-sort-giydigi-icin-saldiran-cakiroglu-ilk-du-rusmada-tahliye-edildi>
- [11] <http://ilerihaber.org/icerik/ankaradaki-otobuste-yolcusuna-tecavuz-eden-sofor-bir-erkek-ve-kadina-daha-cinsel-saldirida-bulunmus-68921.html>
- [12] *Tektanrılı Dinler Karşısında Kadın, Hıristiyanlık’ta ve İslamiyet’te Kadının Statü-süne Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım*, Fatmagül Berktaş, Metis yayınları, 4. Basım (2012), s. 62.

KOMÜNİST TOPLUMUN MEKAN KURGUSU TOPLUMSAL CİNSİYET AÇISINDAN NE İFADE EDİYOR?

Dr. Olkan SENEMOĞLU

Çanakale 18 Mart Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Kentlerin ilk kurulmaya başlamasından itibaren toplumsal cinsiyet eşitsizliğini yeniden ürettiği söylenebilir. Modern toplumun kent tasavvurunun da kendinden önceki anlayışla hem ekonomi politik hem de üst-kuramsal olarak bir farklılık göstermediği ileri sürülebilir. Bu anlamda kapitalist toplumun kent ve mekan kurgusunun bir cinsiyetin lehine olacak şekilde kurulduğu tespit edilebilir. Ayrıca kapitalist toplum yoğun iş bölümünün yaşandığı bir toplum olması nedeniyle cinsiyetçi bir iş bölümünü yeniden üretmiş ve daha yaygınlaştırmıştır. Bu durum klasik ekonomi politikçilerin kuramlarında bir doğallık kisvesi altında normalleştirilirken Marx, kapitalist topluma gelinceye kadar bütün toplumların dönüştüğü veya yok olduğu teziyle meseleye yaklaşır ve kapitalist toplumun da ortadan kalkacağına ip uçlarını verir. Bu bağlamda kapitalist toplumun “en iyi” alternatifinin komünizm olduğunu Marx’ın teorisinden ortaya çıkarabiliyoruz. Peki Marx’ın komünizm algısı cinsiyetler açısından nasıl ele alınabilir? Mevcut durumun bir alternatifi olabilir mi yoksa o da devraldığı bu kötü mirası yeniden üretir mi? Komünist toplumun iş ve çalışma kurgusu cinsiyetler açısından ne ifade eder? Bu doğrultuda nasıl bir kamusal alan, ne tür bir kent pratiği düşünülmektedir? Komünist bir kent toplumsal cinsiyet açısından daha tercih edilebilir bir alternatif oluşturmaktadır mıdır? Tek başına mekanın dönüşümü bütün bir toplumsal cinsiyete dayalı toplumun ortadan kalkması anlamına gelemez. Bu bağlamda komünist toplumun, toplumsal cinsiyeti yeniden üretmeyecek bir mekan felsefesine sahip olup olmayacağı sorunu ortaya çıkmaktadır. Tek başına mekanın dönüşümü bütün cinsiyetlerin kurtuluşu olmadığı gibi sadece mekana odaklanıp kalmak diğer önemli etkenleri göz ardı etmek anlamına gelecektir.

Bu bağlamda bu çalışma komünist toplumun ekonomi politiğinin cinsiyetler açısından ne anlam ifade ettiğini temele alarak; komünist dünya görüşünün iş bölümü ve bunlara dayalı bir mekan tahayyülünün imkanı ele alınmaktadır. Bu önüyle bu mekanın bir toplumsal cinsiyet eşitliği sağlayıp sağlayamayacağı tartışılacaktır. Bu çalışmanın temel argümanı Marksçı bir komünist toplumun, hem iş bölümü kurgusu nedeniyle çalışma mekanının hem de bütün bir toplumun etkin olarak hayata katılması anlamında toplumsal cinsiyeti ortadan kaldırmaya en uygun toplum olduğudur.

Çalışmanın genel planına bakacak olursak, odak noktasına toplumsal cinsiyeti alarak, cinsiyetler açısından komünist toplumda nasıl bir kent ve mekan kurgusu olduğunu tartışmaktadır. Bu amaç için de ilk önce insanın ne olduğu, daha sonrasında erkek ve kadının ne olduğu, daha sonrasında toplumun ne olduğuna değinilmektedir. Fakat bu soruların yanıtları geniş bir perspektiften değil Marx'ın fikirleri doğrultusunda verilmektedir. Bu bağlamda Marx'ın perspektifinden kapitalist toplumun, hatta toplumların nasıl ele alınabileceği, daha sonrasında da bir alternatif olarak komünist toplumun nasıl bir toplum olduğu ve burada toplumsal cinsiyetin nasıl şekilleneceğine dair bir çerçeve sunulmaktadır.

Bugün bilmekteyiz ki insanı farklı kılan en önemli unsur insanın bir elinin olması ve gelişmeye müsait, kafatasına oranla içindeki beynin en büyük olduğu varlık olmasıdır. İnsanın elini kullanıyor oluşu ve gelişmeye müsait bir beyne sahip olması daha gelişkin bir beyin ortaya çıkarmıştır. Zira eliyle bir nesneyi kavramak beyni sürekli zorlamakta, bu da gelişkin bir beyne sahip olmaya yol açmaktadır. İnsanın elini kullanıp beynini geliştirmesi veya gelişkin bir beyin aracılığıyla elini daha iyi kullanabilme olanağı varlıklar aleminde "farklı" bir varlık olarak yoluna devam etmesine olanak vermiştir. İşte insanın bu elini kullanabilme yeteneği onun alet kullanmasına yardım ederken, aynı zamanda kullandığı aleti de değiştirme kabiliyeti yaratabilmesinin yolunu açmıştır. Bundan dolayı insanlık diğer varlıklardan farklı olarak bir uygarlık veya bir tarih yaratabilmiştir. Çünkü geçim aracı olarak kendi bedeninin dışında bir "nesne"ye baş vurmak insan özgü bir durumdur. Şöyle ki bir aslan diğer aslanlarla da ortaklaştığı iş bölümü etrafında bir avını avlarken kendi geçim aracı olarak doğrudan kendi bedenini kullanmak zorundadır. Oysa insan kendi bedenine başka aletler ekleyerek geçimini sağlayabilmektedir. Bu tür bir geçim sağlamaysa insana kendi maddi koşullarını, doğanın karşısına dayatabilme yeteneği vermiştir. Marx'a göre, "insanlar, kendi geçim araçlarını üretmeye başlar başlamaz kendilerini hayvanlardan ayırmaya başladılar. Bu, onların fiziksel yapılarının koşulladığı bir adımdır. İnsanlar kendi geçim araçlarını üretirken, dolaylı olarak

kendi maddi yaşamlarını da üretirler.”¹ Böylece bir aslan bir başka aslan için üretim yapamazken, örneğin bir ceylan çiftliği kurup onları bir başka aslana vermek gibi, insan bir başka insan için üretim yapabilmekte. Dolayısıyla bir insan diğer insanın geçim “nesnesi” haline gelebilmektedir. Fakat burada belirleyici olan insanın aletler kullanabiliyor ve yeni aletler yapabiliyor olmasıdır. “Emek araçlarının kullanımı ve yapımı, belirli hayvan türleri arasında da embriyo haliyle görülmeyle beraber, insanın özgül emek sürecinin belirleyici niteliğidir ve bundan dolayı, Franklin insanı ‘a toolmaking animal’, aletler yapan bir hayvan, diye tanımlar.”²

Peki tarihte gelişme nasıl yaşanır? İnsanın alet yapan bir varlık olduğuna değindik. Fakat bu aletler zamanla insanın ihtiyacını karşılamaz hale gelir. İnsanın geçim araçları yani üretim araçları, ihtiyacını karşılamaz hale gelince ihtiyaçları doğrultusunda o araçları dönüştürür. İşte bu dönüştürme Marx’a göre toplumların dolayısıyla da toplumsal ilişkilerin dönüşmesi anlamına geliyor. Yani insan maddi koşulları tarafından koşullanırken onları dönüştürebilir bir varlık olarak düşünülmektedir. Şimdi burada durup toplumu nasıl ele alabileceğimize bakalım.

Marx toplumu şöyle ele alır: “Biçimi ne olursa olsun, toplum nedir? İnsanların karşılıklı etkinliklerinin ürünü.”³ Dolayısıyla toplum insanların etkileşim ve ilişkilerinin dışında bir olgu olarak düşünülmemelidir. Peki toplumları birbirinden farklı kılan şey nedir diye sorarsak? Toplumları birbirinden ayıran veya bir toplumdaki bireylerin veya sınıfların farklı olmasını mümkün hale getiren nedir diye sorduğumuzda şöyle bir yanıt alırız: “İnsanların üretici güçlerinin belirli bir gelişme düzeyini alırsanız, ona denk düşen belirli bir ticaret ve tüketim biçimine ulaşırsınız. Üretimin, ticaretin ve tüketicinin belirli gelişme aşamalarını alırsanız, buna tekabül eden bir toplumsal sisteme tekabül eden bir aile, toplumsal katman ya da sınıf örgütlenmesine, tek sözcükle, tekabül eden bir sivil topluma ulaşırsınız. Böyle bir sivil toplum varsayarsanız, ona uygun bir politik sisteme, sivil toplumun ancak resmi ifadesi olan politik sisteme varırsınız.”⁴ Böylece Marx bir toplumun içeriğinin nasıl oluştuğunu o toplumun maddi koşullarına bağlı kalarak anlaşılabilmesine vurgu yapmış olur.

1 Marx, Engels, **Alman İdeolojisi**, çev. Tonguç Ok-Olcay Geridönmez, 2.bs, (İstanbul: Evrensel Basım Yayın, Haziran 2013), 30.

2 Marx, **Kapital: Ekonomi Politığın Eleştirisi. c. 1: Sermayenin Üretim Süreci**. çev. Mehmet Selik ve Nail Sattıgan. (İstanbul: Yordam Kitap, 2011) 183.

3 “Marx’tan Pavel Vasilyeviç Annenkov’a Mektup, 28 Aralık 1846”, Marx, Karl. Frierich, Engels. **Seçme Yazışmalar 1, 1844-1869**, 29.

4 “Marx’tan Pavel Vaslyeviç Annenkova’a Mektup, 28 Aralık 1846”, Engels, **Seçme Yazışmalar 1844-1869, c.1**, 30-31.

O zaman toplum insansal ilişkilerin bütünü olarak düşünölmelidir. İnsan ise kendi etkinliği aracılığıyla kendini ortaya koyabilen ve bir aletle üretim yapabilen bir varlıktır. Zira Marx'ın dikkat çektiği nokta da burasıdır: "Bireylerin hayatlarını ortaya koyuş tarzı, onların ne olduklarını da ortaya koyar. Dolayısıyla, onların ne oldukları üretimleriyle -ne ürettikleriyle olduğu kadar nasıl ürettikleriyle de- örtüşür. Bu nedenle, bireylerin ne oldukları, onların maddi üretim koşullarına bağlıdır."⁵

Kısaca toplumu ve insanı ele aldıktan sonra, toplumsal değişimleri ayrıntılı görmek gerekiyor. İnsanın alet kullanan bir varlık olduğunu daha doğrusu geçim aracı olarak üretim aletini kullandığını söylemiştik. Fakat bu durum tarih boyunca değişerek günümüzde de üretim araçlarının belirli bir mülkiyet haline gelmesi söz konusu olmuştur. Kapitalist toplum insanın geçim araçlarının birilerinin özel mülkü olduğu bir toplumdur. Böylece iş bölümü keskinleşmiş ve toplumsal iş bölümü de yeniden üretilmiştir.

Burada belki de şöyle bir noktaya değinmek gerekiyor. İnsanın yukarıda çeşitli gelişimsel özelliklerinden kısaca bahsedilmişti. Burada bir de buna ister evrimsel bir süreç olarak diyelim isterse yaratışsal özelliği diyelim karşımıza çıkan bir durum vardır. Bu evrimsel süreç içerisinde toplumlar için veya toplumsal cinsiyet için önemli bir ayırım daha ortaya çıkıyor: o da insanın iki ayağı üzerine kalkması durumudur. İnsanın iki ayak üstüne kalkması, kadının rahmini küçölten bir sürece de tekaböl ediyor. Dolayısıyla kadının rahmindeki çocuk dünyaya bakıma muhtaç olarak geliyor. Oysa hayvanlarda -dört ayak üzerinde yaşıyanlar için söylüyorum- neredeyse bir kaç haftaya hatta bazılarında doğunca harekete geçen yavrular bile söz konusu. İşte bu evrimsel süreç içerisinde rahmin daralması, çocuğun dünyaya bakıma muhtaç olarak gelmesine ve uzun çocukluk evreleri geçirmesine neden olmuştur. İşte toplumsal cinsiyet rollerinin belirlenmesinde bunun önemli bir ayırım olduğunu belirtmem gerekiyor.

Şimdi yukarıda yarıda bıraktığımız konuya dönecek olursak, insanların üretim aracı ürettiğine ve bu geçim aracının bir özel mülk haline geldiğine değinmiştik. Dolayısıyla, bir üretim aracının ya da geçim aracının bir mülkiyet haline dönüşmesiyle birlikte de toplumsal işbölümünün ortaya çıkması baş gösterir dedik. Bu durumu kapitalizm bir kez daha yeniden üretmiştir. Bu anlamda, özel mülkiyetin ortaya çıkışı, üretim aracının birilerinin eline geçmesi ve birilerinin üretim aracından mahrum kalması olgusu baş göstermiştir. Böylece kapitalist toplumda da mülkiyet temelinde gelişen bir aile yapısı ve yine bu temelde oluşan cinsiyet rolleri ortaya çıkmış bulunmaktadır.

---

5 Marx, Engels, **Alman İdeolojisi**, 30.

Kapitalist topluma gelinceye kadar tarihin herhangi bir evresinde kadının ikincil planda kalmadığı veya kadının kadınlığından soyutlanıp başka bir boyuta itilmediği hiçbir toplumla karşılaşmıyoruz. Var olan hemen hemen bütün söylemler de dahil olmak üzere kadını veya erkeği, üzerine kurulduğu maddi temeller etrafında kurgulamıştır. Buna bütün dinlerin söylemlerinin de dahil olduğunu söylemek gerekiyor. Yine Marksçı bir perspektifle bakacak olursak, o söylemin içeriğinin neye dayanarak oluşturulduğunu açıklayabiliriz. Bu bağlam da anlıyoruz ki, yine bir toplumdaki, söylem ve bireylerin toplumsal konumlanmaları onların yaşamlarını var etme biçimlerinden bağımsız değiller.

Aynı durumun kapitalist topluma geçtiğimizde de bir değişikliğe uğramadığını gözlemliyoruz. Bu anlamda biraz kapitalist topluma da bakmak lazım; “Kapitalist toplumda durum neydi, komünist toplumda ne olacak?” sorusunun yanıtını alabilmek için.

Öncelikle, kapitalist toplum bir meta toplumdur; yani insanlar arasındaki ilişkiyi metalar belirler. Yani bir bakkalla olan ilişkiniz elinizdeki parayla mümkündür; onun sattığı ürünü satın alabilecek paraya sahipseniz onun karşısına çıkabiliyorsunuz. Fakat bu tek başına bir alışveriş süreci olarak düşünülmemelidir, aynı zamanda bütün bir insansal süreci, bütün toplumsal ilişkileri belirleyen bir süreçtir de. Bu anlamda kapitalist toplum her şeyin bir metaya dönüşebileceği bir toplumdur. Mesela çok iyi piyano çalan birisini düşünelim. Bu kişinin sabahtan akşama kadar piyanoyla uğraştığını bütün günlerini onunla geçirdiğini düşünelim. Bu kişinin, etrafındakiler tarafından bir süre sonra karşılaşıcağı tepki şu yönde olacaktır: “Para kazanıyor musun bundan?” ya da “Bunun sana ne getirisi var ki bununla uğraşıyorsun?” denir. Çünkü yaptığınız etkinlik, karşılığında belli bir ücret aldığınızda makbuldür. Bu anlamda kapitalist toplumun metaya dayanıyor olması, tek başına bir metaya dayanma değil, bütün bir toplumsal ilişkinin oradan belirlendiği anlamına gelmektedir.

Diğer taraftan, kapitalist toplum ciddi anlamda bir iş bölümünün olduğu bir toplumdur. Bu da kapitalist toplumda mekanın yeniden kurgulanmasına neden olan en büyük etkenlerden birisidir. Çünkü kırsal ile kent arasındaki ayrım ortadan kalkmıştır; kırsal ekilebilir tarım arazilerinin meralara dönüştürülmesi veya kapitalist mantık çerçevesinde düzenlenmesi gibi. Dolayısıyla, kırsal kendi işini kendi gören bir küçük üretici, kente döndüğünde artık fabrikanın yani burjuvazinin ücretli işçisine dönüşmek zorundadır. Özel mülkün aile konumuna indirilmesiyle birlikte kapitalist toplumda, sizin kendi geçiminiz sadece sizi ilgilendirir, toplumun diğer bireylerini ilgilendirmez. İşte burada da, ilk başta bahsetmiş olduğumuz kadının rahminin daralması ve çocuğun bakıma muhtaç hale gelmesi toplumda ve bu toplumda da bir mülkiyet ilişkisi olarak ailenin,

özel mülkün en küçük birimi olarak kurgulanmasından dolayı çocuğun bakımı sorunu ortaya çıkmaktadır. Bu durumda tek emzirici olarak anne ortaya çıktığı için de, artık kadın evde çocuğun bakımını üstlenen, diğer taraftan erkek ise diğer çalışmak zorunda kalan birey olup çıkmaktadır. Çünkü çocuk artık topluma değil aileye doğmaktadır.

Halbuki Marx'ın söylemlerinden anlıyoruz ki, komünist toplumda mülkiyete dayalı bir aile biçimi söz konusu değil. Dolayısıyla, çocuk doğrudan aileye doğmuyor aslında, doğrudan topluma doğuyor. Bu anlamda mekansal kurgu, çocuğun bakımının tek bir birey veya tek bir cinsiyet üzerine yıkılması anlamına gelmiyor; aksine, bütün toplumun üyelerinin bu yükü ortaklaşa bildiği, hatta belki evlilik kurumu varsa o evlilik ilişkisine giren herkesin ortaklaşa paylaşacağı bir konuma getiriliyor. Bu anlamda cinsiyete dayalı bir iş bölümünden ziyade, herkesin kendi isteğine göre toplumda kendini konumlandığı bir faaliyetten bahsediyoruz. Zira, kapitalist toplumda iş bölüşümü olduğu için "artık herkesin kendisine dayatılan ve içinden çıkamayacağı belirli ve kesin bir faaliyet alanı vardır. Avcıdır, balıkçıdır, çobandır ya da eleştirel eleştirmendir; ve geçim araçlarını kaybetmek istemiyorsa eğer, öyle de kalmak zorundadır."⁶ Oysa komünist toplumda ise hiç kimsenin faaliyet alanı kişinin kendisinin dışından belirlenmez. Yani kesin bir faaliyet alanına sahip değildir. Eğer bir farklılaşma varsa bile bu bireyin kendi isteği doğrultusunda ortaya çıkmaktadır.

Komünist toplum kişinin dilediği her alanda kendini yetiştirebildiği bir toplumdur, bunu mümkün kılan şey ise genel üretimin toplum tarafından düzenlenmesidir. İşte bundan dolayı Marx, komünist toplumda her yönüyle belirlenmiş bir faaliyet alanının olmadığından bahseder. "Böylece de bana, dilediğimce, bugün bu işi, yarın bir başka işi yapabilme -avcı, balıkçı, çoban ya da eleştirmen olmamı gerektirmeden, sabah ava çıkıp öğleden sonra balığa gitme, akşamları hayvan yetiştirme, yemekten sonra da eleştiri yapma olanağı sağlar."⁷

Diğer taraftan, kapitalist toplumda bireyin durumuna da bakmak gerekiyor. Kapitalist toplumdan komünist topluma geçildiğinde bireyin konumu ne olacaktır ve bunun toplumsal cinsiyet açısından dezavantaj oluşturan bir konumunun olup olmadığının tartışılması gerekiyor. Bu anlamda, Marx, feodal toplumda ya da kapitalist toplum öncesi toplum biçimlerinde bireylerin bir kitle olduğunu söylüyor. Yani eğer siz bir sarayda doğmuşsanız artık saraylısınızdır veya bir çiftçinin çocuğu olarak doğmuşsanız bir çiftçi çocuğusunuzdur,

⁶ Marx, Engels, **Alman İdeolojisi**, 41.

⁷ Marx, Engels, **Alman İdeolojisi**, 41.

oradan saraylı olmanız mümkün değildir -kimi istisnalar dışında-. Bu anlamda Marx, bir kitle olarak birey olabiliyordu diyor kapitalist toplumdan önce. Bu anlamda yığışım kavramı Türkçeye geçmiş, Marx'ın deyimiyle konglomera; yani kumların, çakılların uzun süre deniz dalgalarıyla, rüzgarın etkisiyle bir araya gelip kaynaşması anlamında kullanılmaktadır. Böylece o kitleye bakarak taş mı kum mu olduğuna hemen karar vermek zordur. Aynı bu örnekte de olduğu gibi bireyden bahsedemiyoruz diyor Marx, kapitalist toplum öncesinde. Kapitalist toplumda ise rastlantısal bireyler olarak ortaya çıktığımızı söylenebilir. Çünkü muazzam bir işbölümü ve bu işbölümü etrafında örgütlenen bir mekan kurgusu söz konusu. Diğer taraftan, bu rastlantısallığın bireye birey olma şansı vermediğini görmek gerekiyor. Fakat biz rastlantısallığı kapitalist toplumda sanki özgürmüşüz gibi yaşıyoruz. Mesela bir sınava giriyoruz, üniversite kazanma sınavı, tercih yapacağız mesela, her şey yazılabilir; bir eşit ağırlıkçı için konuşacak olursak, sınıf öğretmenliği, PDR, hukuk, siyaset bilimi, hepsi peş peşedir. Hangisini olacağını bilmiyoruz, hangisi gelirse o aşamadan sonra artık o olmak zorundadır. Yani kapitalist toplumda insanın rastlantısallığının söz konusu olduğunu söylemekte fayda var. Çünkü işbölümü size bunu dayatmaktadır ve işbölümüne dayalı bir mekan kurgusu da aynı zamanda size bunlardan birisini seçme zorunluluğunu dayatmaktadır.

Oysa Marks'a göre, komünist toplumda üretimi toplum yapar, dolayısıyla işbölümü belirli sınıflar arasında veya belirli yetenekler arasında ayrışmamıştır. Diğer taraftan, insanlar kendi geçimlerini sürdürürken belirli bir özel mülke yönelik bir çalışma yapmadıklarından dolayı da, mekan, bireyin kendisini gerçekleştirebileceği, diğer taraftan da kendi öz belirlenim olarak istediği alanda sınırsızca kendini geliştirebileceği olanaklara sahip olarak kurgulanmıştır diyor Marx. Bu yönüyle, işbölümünün, daha sonra toplumsal işbölümünün ortadan kalkması ve mekanın da bununla birlikte yeniden düzenlenmesinin komünist toplumda cinsiyetler arası kendiliğinden bir ayrışmayı getirmeyeceğine atıf yapılabilir.

KAYNAKÇA

Marx, Karl. Engels, Friedrich. **Alman İdeolojisi**. çev. Tonguç Ok-Olcay Geridönmez. 2.bs. İstanbul: Evrensel Basım Yayın, Haziran 2013.

“Marx'tan Paris'teki Pavel Vasilyeviç Annenkov'a Mektup, 26 Aralık 1846”, Marx, Karl. Frierich, Engels. **Seçme Yazışmalar 1, 1844-1869**, 29.

Marx, Karl. **Kapital: Ekonomi Politiiğin Eleştirisi. c. 1: Sermayenin Üretim Süreci**. çev. Mehmet Selik ve Nail Satlığan. İstanbul: Yordam Kitap, 2011.

7. Oturum - 12 Mart 2017

Toplumsal Olgular, Kùltür ve Kadın

Kolaylaştırıcı: Hatice KAPUSUZ

SAVAŞ VE GÖÇ SONRASI OLUŞAN MEKÂNLARDA
KADIN İNİSİYATİFİ İLE İNŞA EDİLEN MÜŞTEREK ALAN PRATİKLERİ
Yıldız TAHTACI - Mezra ÖNER

İDEAL YAŞAMIN GİZLİ ÖZNESİ:
GÜVENLİKLİ-KORUNAKLI KONUT SİTELERİNİN
REKLAM FİLMLEİNDE KADIN İMGESİNİN YENİDEN İNŞASI
Arş. Gör. Zeynep BAYKAL - Arş. Gör. Nergis DENLİ

ATA MİRASI MI ANA YADİGARİ MI:
DÜNYA MİRAS ALANLARININ BELİRLENMESİ VE KORUNMASINDA
TOPLUMSAL CİNSİYETİN ROLÜ
Doç Dr. Savaş Zafer ŞAHİN

KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASINDA
TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİNE DUYARLILIĞIN YERİNİ ANLAMAK
Doç. Dr. Gökçe ŞİMŞEK

SAVAŞ VE GÖÇ SONRASI OLUŞAN MEKÂNLARDA KADIN İNİSİYATİFİ İLE İNŞA EDİLEN MÜŞTEREK ALAN PRATİKLERİ

Yıldız TAHTACI

Şehir Plancısı, Selçuk Üniversitesi, 2004

Mezra ÖNER

Şehir Plancısı, Selçuk Üniversitesi, 2004

Özet:

Son yıllarda Ortadoğu coğrafyasını etkileyen savaşlar ve buna bağlı oluşan göçler 'geçici' ve 'informal' yerleşim alanlarını yarattı. Bu sürecin mağduru ve kahramanı olan kadınlar toplumsal yaşamın her hücresini olumladıkları gibi, toplumsal mekanların da yeniden inşasında aktif rol aldılar. Çalışmamızda inceleyeceğimiz mekan pratikleri, Diyarbakır'da, 90'larda yaşanan köy boşaltmaları sonucu, zorla yerinden edilen halkın yaklaşık 30 yıldır ikamet ettiği BenuSen gecekondu mahallesinde bulunan *Kadın Çamaşır Evi*, 1948 den itibaren İsrail devleti tarafından sömürgeleştirilen Batı Şeria kentlerinin çeperlerinde kurulan Fawar kampında bulunan Meydan Projesi ile 2014 yılında IŞİD terör örgütünün Irak Federal Kürdistan bölgesindeki Ezidi yerleşimlerinde yaptığı katliamlardan kaçan Ezidi halkının barındığı Diyarbakır Yenişehir Sığınmacı Çadır Kampı'ndaki *Müşterek Bostanlar*'dır. Her üç alanın ortak noktası, erkek egemenliğinin yıllardır hüküm sürmekte olduğu Ortadoğu coğrafyasında, kadınların mekanın tasarımı, inşa süreci ve sonrasında özne olduğu müşterek alanlar olmasıydı. İncelediğimiz farklı coğrafyaların tarihinin, yerel siyasi karar mekanizmalarının ve ekonomik dinamiklerinin planlama ve mekanın kullanımını ne yönlü etkilediklerini ortaya çıkarmaya çalıştık. Her üç alana yaptığımız gezilerle görüşmeler, fotoğraflar, alana ait projelerin incelenmesi

sonucu topladığımız verileri derleyip, toplumsal cinsiyet bakış açısı bağlamında inceledik. Katılımcılık ve müşterekleşme bağlamında kadının asli karar verici olduğu mekanların oluşturulmasında, mekanın mübadele değeri değil, temel hak ve ihtiyaçlar çerçevesinde kullanım değeri üzerinden ortaya çıkması mümkün müdür? Bu bağlamda erkek egemen sistemin ürünü olan mekanlarda kadınların özne olduğu bu pratikler nasıl bir mekansal dönüşümün habercisidir? Çalışmamızda üç mekan pratiğini, bu sorular etrafında karşılaştırarak tartışacağız.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Müştereklik, Katılımcılık, Mekan, Göç ve Savaş

1. Giriş

Küreselleşen dünya ve değişen üretim şekilleri sebebiyle bu yüzyıl insanın zamandan ve mekan bağımsız olacağı, dünya üzerindeki nüfus hareketliliğinin artacağı öngörülmektedir. Buna karşın, özellikle son yıllarda Ortadoğu özelinde yaşanan nüfus hareketliliğinin temeli genellikle savaş olmaktadır. Tehdit ister ülke sınırları içinden ister dışından gelsin, birgün geri dönme ihtimali ve ya daha korunaklı ve istikrarlı bir yer bulma fikri ile başta kadınlar ve çocuklar olmak üzere 'geçici mekanlara' sığınan nüfus giderek artmaktadır. Bu anlamda, dünya genelinde kentlerin içinde yada çeperinde konumlanan yerinden edilmiş insanların veya göçmenlerin sığındığı, sayısız kamp ve gecekondular yerleşkesinin varlığından söz etmek mümkündür. İster savaş öncesinde ya da sonrasında, ister bir afetin ardından ya da sığınmacılar için kurulmuş olsun, bu kamplar/gecekondular ilk aşamada kuran ve ya kullanıcı açısından geçici bir mekanı ifade etmektedir. Fakat bu mekanların kimi zaman insanların doğdukları ve evlerine gitmeyi beklerken öldükleri, giderek kalıcı mekanlar haline geldiği de gözlemlenmektedir.

Mülteci kampları genellikle savaş, doğal afet ve benzeri durumlarda hızlı ve kolay kurulması için tasarlanmış çadır ve barınaklardan oluşan, kısa vadede barınmaya ve mimarlığa çözüm olan mekânlardır. Kavramsal olarak da bir geçicilik halinin formülasyonu olma fikrini barındırır, özünde insani yardım amacı taşımaktadır. Ancak zamanla, Avrupa merkezli bir bakış açısı ile sömürgeci devletlerin/güçlerin yerel halk üzerinde denetim sağlamaya yönelik bir güvenlik mekanizmasını oluşturmak için düzenlenmiş mekanlara da dönüştürüldüğü gözlemlenmiştir. Devletler kendileri için tehlikeli gördükleri etnik ya da yerel kimlikleri asimile ve ötekileştirme adına bu toplulukları kontrol etme -bir alanda toplama- alanları ortaya çıkarmışlardır. (buna en iyi örnek Nazi kamp-ları verilebilir.)

Son 50 yıllık tarihsel süreçte, Filistin’de İsrail Devletinin kolonizasyonu sonucu sürekli mültecilik ve kamplı bir yaşam ortaya çıkmıştır. Eş zamanlı olarak, Ortadoğu coğrafyasının bir başka köşesinde, Türkiye’de ,Kürt sorunuyla bağlantılı zorunlu göç süreciyle, ağırlıklı olarak Diyarbakır da mülksüzlerin başka mülkler üzerinde kurduğu gecekonduların oluşmuştur. Diğer taraftan son yıllarda Suriye iç savaşı sonucu savaş mağduru olan halklar Türkiye başta olmak üzere komşu ülkelerde geçici çadır kamplarında yaşam sürdürmeye mecbur kalmışlardır. Yaşanan bu süreçlerde savaşın ve göçlerin yarattığı mültecilik/sığınmacılık hali mülkiyetsiz ve kendiliğinden ortaya çıkan müşterek yaşam alanlarını, farklı mekan formlarını yaratmıştır. Bu süreçler üzerinden, kamp ve gecekondulardaki yaşam metodolojileri arasında yapacağımız karşılaştırma ile kültürlerin ve yaşamın birbirine ne kadar benzeşebileceğini göreceğiz. Kamp ve gecekondulardaki yaşamın akışkanlığı/geçirgenliği, geçiciliği ve karmaşıklığı içinden, kadının ontolojisi/varlığı etrafında inşa edilen müştereklik, dayanışma, birlikte ortak yaşam olgularının belli mekânsal pratiklerini örnekleyeceğiz. Öncelikle araştırmamızda, Ortadoğu coğrafyasının farklı bölgelerinde yaşanan süreçlerin ve kadın kimliği üzerindeki sosyo- kültürel baskı/etki unsurlarının benzerlik taşıdığına altını çizeceğiz. Buna karşın bu bölgelerdeki kadın örgütlülüklerinin mücadelelerinin benzerliği ise birbirinden bağımsız/habersiz ortaya çıkardıkları müşterek alan pratiklerinde nasıl varlık bulunduğunu göreceğiz.

Filistin’in İsrail işgali ile sömürge haline gelmesiyle birlikte ortaya çıkan mülteci kamplarından Al-Fawwar Kampının kuruluşundan (1949 yılından) bugüne, kentle kamp arasında bir kalıcılık haline dönüşmüştür. Bu dönüşümle beraber kampın kadın sakinleri kapalı/baskın bir toplumda görmezden gelinen varlıklarını benimsetme çabası ve zorlu yaşam koşullarıyla başa çıkmanın katılımcı/dayanımcı pratiklerle olabileceği inancıyla; kurdukları kadın merkezi kapsamında kampta bir kadın meydanı yapılmasının yerleşimde yarattığı etkiye dokunacağız. Benzer bir metodoloji ile Diyarbakır Benusen Gecekondular Mahallesi kadınlarla birlikte 2009 yılında belediyenin açtığı kadın çamaşır evinin dört duvar arasına hapis olmuş kadınların kamusal alanda görünürlüğünün sağlanmasına yönelik ortaya çıkan yaşamsal dönüşümde önemli bir müşterek mekan pratiğidir. Yine, 2014 Şengal katliamından kaçan ve Diyarbakır Yenişehir sığınmacı kampına yerleşen Ezidi halkının kamp yaşamında ortaya çıkardıkları müşterek mekan deneyimi olan bostanları örnekleyeceğiz. Ezidiler kapalı feodal ve hiyerarşik toplum yapısına sahip olmalarının yanı sıra Irak Şam İslam Devletinin (İŞİD) gerçekleştirdiği katliamın, kadınlar üzerinde yaşatılan ağır savaş suçları sebebiyle yaşadıkları bu travma kamp yaşamında kadınların normal yaşama adaptasyonu zorlaştırmıştır. Ancak

yerel dinamiklerin desteği ile kurdukları müşterek üretim alanları olan bostanlar ile paylaşım ve dayanışmayı sağlayarak kadınların yaşamla olan bağlarını güçlendirip bir iyileştirme etkisi yaratmıştır. Örneklenen deneyimlerle bugüne kadar bilinen ve tanımlanan Avrupa merkezli burjuva sınıfı ve iktidarların kurguladığı 'kamusal alan' kavramına karşılık, farklı/yeni bir kavramın, 'müşterek alan /sömürsüzleştirme mimarlığı' kavramının yeni yeni tartışıldığı bu dönemde, bizlerde kadın görünürlüğünü ortaya çıkaran müşterek mekânlar pratikler üzerinden örneklemiş olacağız.

2. Filistin Batı Şeria Al Fawwar Kampı

İsrail devleti tarihin son 60 yıllık sürecinde Filistin devleti toprakları üzerinde bir işgal politikası geliştirmiş, Filistin halkının neredeyse yarısından fazlasını kendi ülkesinde mülteci konumuna getirmiştir. Zorunlu olarak yerinden edilen Filistin halkı süresiz geçicilik hali ile giderek kalıcılaşan bir kamp yaşamı sürdürmeye mecbur kalmışlardır.

Bugün, Dünya genelinde UNHCR: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'ne (Office of the United Nations High Commissioner for Refugees) kayıtlı on milyonu aşkın mülteci ve Orta Doğu'daki yaklaşık 60 kampta bulu-

Şekil 1: İsrail işgalini gösteren harita. (Filistin'de değişen birşey yok, 2015)

nan UNRWA Birleşmiş Milletler Yakın Doğudaki Filistinli Mültecilere Yardım ve Çalışma Kuruluşu'na (The United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East) kayıtlı beş milyon Filistinli mülteci bulunmaktadır. Dünya genelindeki mülteci sayısının Filistin'deki mülteci sayısı ile karşılaştırılması sonucu, dünyadaki genel mülteci sayısının yarısını Filistinli mültecilerin oluşturduğunu görmekteyiz. 1948 İsrail Devletinin kuruluşundan bugüne Filistin devleti üzerindeki sömürgeci ve işgal sürecini bu sayısal verilerden ve İsrailin Filistin toprakları üzerindeki işgali ile İsrailin denetimine geçen toprakları gösteren harita üzerinden de rahatlıkla görülebilir.(UNRWA West Bank Public Information Office Report, 2016)

Al-Fawwar kampı, Batışeria'da El-Halil Kentinin Güneydoğusunda yaklaşık sekiz (8) km mesafesinde konumlanmıştır. 1949'da bakir bir coğrafyada, ağırlıklı olarak çadırlar şeklinde kurulmuştur. Sonraki süreçte kamp halinin süreklileşmesi ile barakalar ve kalıcı malzemeden yapılmış yapılar olarak evrilmiştir. (Filistin'de değişen birşey yok, 2015) Bugüne kadar kamp bambaşka bir mekansal ve toplumsal değişime uğrayarak kentle (El-Halil kenti) farklı alanlarda doğallığından -sosyal-ekonomik bağlamda -geçirgen mekansal şekilde adapte olmuş durumdadır.

Şekil 2: Al Fawwar Kampı (30.06.1961)
(Filistin'de değişen birşey yok, 2015)

Fawwar kampı, 1967 de İsrailin mekansal işgal politikasının hali olan İsrail yerleşimi Hajeya ile de komşu bir yerleşimdir. İsrail devletinin tarihselliğinde kontrol altına alınması gereken Filistinliler/ Fawwar kampı sakinleri ile bu konumdan kaynaklı sürekli karşı karşıya yüzleşmektedirler. Bu nedenle İsrail devleti, gevşekte olsa giriş çıkışların İsrail askerleri tarafından kontrol edildiği bir kontrol noktasından Fawwar kampına girişleri kontrol etmektedirler. Bu bağlamda Al-Fawwar kampı ve İsrail devleti arasında bazen geçirgensiz bazende gevşek ilişkinin olduğu paradoksal bir hal ortaya çıkarmakta. Son on yıllık süreçte kampta elektrik, su kanalizasyon sistemleri kurulmaya başlanmıştır. Daha önce İsrail kontrolünde olan elektrik ve su şebekeleri kamp halinin mekânsal dönüşümünün kalıcı hale getirilmesini hızlandırması ihtimaline karşı kamptakiler tarafından red edilmekteydi.

Kampta büyüyen yeni nesil, ekonomik ve sosyal ilişkiler bağlamında El-Halil Kentinin önemli kesimini oluşturmaktadır. Kamp giderek kent olmakta ama yasal bir dayanak olan kamp olma halini de terk etmemek içinde tam anlamıyla da bir kent olma fikrini benimsemeyen farklı bir kentlilik formu ortaya çıkarmaktadır. Kampın mekânsal dönüşümünü ağırlaştırılan en önemli neden eve dönüş hakkını baki kılmak ya da bu düşüncenin kaybedilmesi korkusuna gösterilen mekânsal bir direngenlik halidir. Çadırla kurulan kamp bu direngenliğe karşı artan nüfusa değişen yaşam koşullarına cevap bulmaya çalışan bir farklı mekânsal dönüşümle -modern kent görünümünden farklı- biçimlenmektedir (A. Petti, P. Tan, Ö. F.Gönelç, 2015)

Yeni neslin bu yeni kentlilik adaptasyonuna karşı İsrail işgal sürecini yaşamış yaşlı nesil bu mekansal ve sosyo-ekonomik değişime itirazları görünmektedir. Bu nedenle kampta büyüyen çocuklar sürgün edildikleri yerlerin tarihi ve yerinden edilme sürecinin sözlü anlatımları ile olgunlaşmaktadır. Bu sözlü tarih koştukları topraklara geri dönme hakkını- **eve dönüş hakkı** - canlı tutmayı sağlamakta. Bu durumda kampın yasal meşru zeminini oluşturan geçicilik düşüncesine bağlı kalarak El-Halil Kentine veya başka bir kente yerleşme/hayat kurma olanağı, yaşlı-orta sınıf kesim tarafından ısrarla red edilmektedir. Bu durumu kabullenmeyen kesim – yoğunlukta genç kesim- kampın mekansal dönüşümünün olması gerektiği ve yeni yerleşim alanları kurmayı tercih etmektedir. Bugün Fawwar kampında toplam 9500 nüfus barınmakta, okullarda okuyan çocuk sayısı 2000 civarındadır. (UNRWA West Bank Public Information Office Report, 2016)

Kamptaki yaşamın ihtiyaçlarına göre kurulan bu merkezlerde ,UNRWA çalışanı 128 kişi, okullarda eğitim veren 93 kişi, sağlık merkezinde görevli 17 kişi,sosyal yardım merkezinde 3 kişi, sanitasyon(hijyen ve sağlık koşullarını iyileştirme)

merkezinde 10 kişi, kamp idaresinde 5 kişi çalışmaktadır. Kampta bulunan sosyal-kültürel hizmetleri veren kurumlar; Kampta 4 adet okul, bir adet sağlık merkezi, UNRWA bağlı bir yardım merkezi, UNRWA bağlı bir kadın merkezi, UNRWA bağlı öğrenim kaynakları merkezi bulunmaktadır. (UNRWA West Bank Public Information Office Report, 2016)

Şekil 3: Al fawwar kampı kadın merkezi (foto: E. Ebru Yılmaz)

Fawwar kampında gündüz işe giden sokaklarda dolaşan çarşıda gezen yeni nesil, akşam İsrail'in güvenlik kontrolünden geçerek mültecilik halini geri dönmektedir. Böylelikle Gündüz kentli, gece mülteci farklı toplumsal kimlikler arasında sıkışan bireyler kampın mekansal dönüşümünün şekillenmesine etken olmuş. Kampta yaşayanların birlikte kullandığı, zamanın geçirdiği, dayanışma ve müzakerenin yapıldığı temel insani ihtiyaçları bağlamında müşterek mekanlar yaratılır. Zamanla ortaya çıkan bu kamusal mekanların kamp halinin ve eve dönüşü ortadan kaldıran bir kentsel teslimiyet olmadığı aksine dayanışmanın direnişin ve siyasal örgütlülüğün sağlandığı, ötekiliğe açılan kapıdan özgürleştirici yaşam formları olduğu yadsınamaz. (Stavrides, 2016, s 13)

Ortaya çıkan mekansal değişim/dönüşüm kamp ile kent arasında farklı bir mekansal ve toplumsal yaşam form içindeki somut pratik, kampta yaşayan kadınlar tarafından kurulan kadın merkezi bünyesinde ki kadın meydanı örneğidir. Bu fikir öncelikle kampta yaşayan erkekler tarafından benimsetilmesi güç bir mücadelenin başlaması anlamına gelmektedir. Kadın merkezi sözcüsü Ayet'in anlatımlarına göre Ortadoğu kültüründe kadının yaşam ve mekan içinde görünürlüğünün namahrem/harem olarak adlandırıldığı erkek aklındaki

kalın ve aşılmaz tabuların kırılması zaman almıştır. Öncelikle kamp alanı içinde sadece kadınların ve çocukların kullanımındaki bir meydanı oluşturma fikri kamp sakinlerini-çoğunlukla erkekleri- ikna etme sürecinin çok tartışmalı geçtiği dile getirilmektedir. Ayet ve mimar Sandi Hilal öncülüde kadın merkezindeki Kadınların kamptaki erkeklerle sağlanan görüş birliği ile meydanın yapılması kararı ortaya çıkmaktadır. Kamp merkezinde meydanın yapılacağı alanın bulunması, yine erkeklerle uzlaşının sağlanmasının oldukça zor bir süreç olduğu Ayet tarafından dile getirilmektedir. Yapılan araştırmalar sonucu dar sokakların ve yoğun yapılaşmanın arasında sıkışmış erkekler tarafından otopark olarak kullanılan bir alanın uygun olduğu kanaatine varılmaktadır.. Erkekler tarafından otopark alanı olarak kullanılan alanının dönüşümü oldukça zor olmaktadır. Yapılan uzun görüşmeler ve fikir birliği neticesinde erkeklerin tamamının kabul etmesine karşılık sadece bir kişinin sorun yaratması hala uygulamaya geçen meydan için bir sorun olduğu belirtilmektedir. Arabasını park edecek bir alanın kamp sakinleri tarafından gösterilmesine rağmen bu kişi arabasını meydanın içine kadar getirip park etmeye devam etmektedir.

Şekil 4: Al-fawwar kampı kadın merkezindeki kadınlar tarafından yapılan kadın merkezi
(foto: E. Ebru Yılmaz)

Yaşanılan bu sorunlara rağmen kadınlar, Ayet ve Mimar Sandi Hilal Kadın Meydanı fikrinin ortaya çıkışı, tasarımı ve uygulama süreçlerinin tamamında kadınlarla birlikte yürüterek katılımcı bir müşterek planlama ve müşterek bir mekânı ortaya çıkarmışlardır. Kadın meydanı kamp yaşamı içerisinde sıkışmış kadın kimliğinin mekânsal alanda görünürlüğünü dayanışma ve birlikte ortak yaşamın örgütlülüğünü sağlama açısında oldukça etkin bir araç olmuştur. Şimdiye kadar evlerinden /erkeğin hareminden çıkmayan kadın meydanda bir

araya gelerek günler, törenler, bayramlaşma günleri vb. etkinlikler düzenleyerek sokakları ve meydanları aktif olarak kullanmaktadır. Ayet'in deyimi ile Ortadoğu toplumunda devrimi, yaptığımız bu müşterek kadın meydanı ile kadınlar yapmıştır.

Şekil 5: Kadın merkezi Ayet ve Kadınlar

Şekil 6: Al Fawwar kadın merkezi girişindeki duvar resmi

Al fawwar kampı kadın merkezi kadının kamp yaşamındaki zorluklarla başa çıkmasını bir araya gelinerek ortak ve örgütlü bir şekilde sağlanılabileceğinin pratiklerini göstermektedir. Kadın merkezi kadınlarla sürekli bir arada çalışmalar toplantılar yapmakta sağlıklı kamp yaşamı ve sağlık/toplumsal cinsiyet eğitimlerini uzmanlar eşliğinde vermektedir. Kadınların kadın merkezi terasında gerçekleştirdiği kanalizasyon ve su boruları içinde sebze yetiştiriciliği kamp içerisinde dayanışmacı ev ekonomisine katkı sağlayan oldukça etkin bir çalışmadır. Ev ekonomisine katkı sunan bir diğer çalışma kadınların bir arada toplu olarak El Halil kentindeki lokantalara/restoranlara ev yemeği hazırlama çalışmasıdır.

Şekil 7: Al Fawwar Kadın Merkezi kadınlar tarafından terasında altyapı borularında sebze yetiştiriciliği (foto: E. Ebru Yılmaz)

Bu çalışmalar kadınların kamp yaşamı içerisinde görünürliğini ve ekonomik anlamda evde/yaşamda etkin bir varlık olduğunu benimseterek özgüvenini artırmaya yönelik oldukça önemli çalışmalar olduğu görülmektedir. Bir diğer etki İsrail sömürgeciliğinin ve güvenlik ağırlıklı kontrol altında tutma politikalarının kamp sakinleri üzerinde yarattığı travmatik etkisinin birlikte örgütlü bir duruşla başa çıkmanın koşullarını da yaratılmış olmaktadır.

3. Diyarbakır Benusen Gecekondu Mahallesi

Şimdiye kadar bahsedilen süreçle eş zamanlı olarak dünya genelinde gerçekleşen savaşlar, ekonomik krizler ve ekonomik dönüşümler büyük kentlerin içinde veya çeperinde kendiliğinden oluşan, Türkiye literatürüne 'gecekondu' olarak geçen informal (başkasının/herhangi bir kurumun mülkü üzerinde) yerleşim alanları ortaya çıkmıştır. Yoksul kesimin büyük kentlerde barınma imkânlarının yetersizliğinden kaynaklı ortaya çıkan informal barınma yerleşimleri olarak tariflenebilir.

Türkiye ölçeğinde 1950'lerden sonra doğallığından gelişen kırsal alandan kentlere göç, 1980-2000'li yıllar arasında Doğu ve Güneydoğu Bölgelerinde Kürt sorunuyla birlikte yaşanan savaşla büyük bir ivme kazanmıştır. Bu süreçte Türkiye'nin metropol kentlerinin hemen hepsinde gecekondu yerleşkeleri önce kentin çeperinde oluşmuş, sonrasında kentin büyümesiyle birlikte içerisinde kalmıştır. Güneydoğuda yaşanan savaşla bağlantılı, 3000-4000 arasında köy boşaltmaları ile zorunlu göçe maruz kalan kesimin bölgede en

yoğun barındığı kent Diyarbakır kenti olmuştur. Bu süreçte yaklaşık 400.000 kişi yerinden edilmiş, Diyarbakır nüfusu göç eden kesim ve hızlı artan nüfusla son 30 yıllık süreçte iki katına çıkmış, kentsel alanın yüzde altmışını (%60) zorunlu göçle gelen kesimin barındığı gecekondu alanları kaplamıştır. (Uluslararası Planlama ve Kentsel Tasarım Çalıştayı Ben-u-Sen Raporu, 2011)

Güneydoğuda hızlı gelişen kentleşme ve çatışmalı süreçle 1990'larda ki zorunlu göç, Diyarbakır kenti ölçeğinde gecekondulaşma sürecini hızlandırmıştır. Genellikle organik/kendiliğinden insani barınma ihtiyacından dolayı oluşan bu yerleşimler yasal planlama süreçlerinin dışında kent ile kırsal mekan arasında kalmış yasal olmayan başka mülkiyetler üzerinde kurulmuş kentsel formlardır. Zamanla kentin içinde kalan bu yerleşimler günümüzde yüksek ranta sahip kentsel gelişmenin baskısı altında ezilmektedir. Yanı başında gelişen modern kent formunun cazibesi, iktidarlar tarafından bu yerleşimlerin kent içinde sağlıklı/çarpık kentsel mekânlar olarak nitelendirip değişim ve dönüşümün gerekliliğinin gerekçesi olarak gösterilmektedir. Oysaki bu alanlar dayanışma ve yardımlaşma kültürünün yaşatıldığı, ortak yaşamın herhangi bir iktidar etkisi olmadan kendiliğinden geliştiği mekânlardır. Bu gecekondu alanlarının bugünkü yasal tabiri ile kentsel dönüşüm adı altında dönüştürülmesi sadece fiziki/mekânsal bir dönüşümü sağlamakta; diğer taraftan mahalledeki dayanışma ve yardımlaşma kültürü görmezden gelinmektedir. Böylelikle kentsel yaşam içinde yalnızlaşan insanlar bu yerleşimlerdeki mutluğu kentsel dönüşümle gittiği mekânlarda bulamamaktadır. Kendisi için mutlu olacağı başka bir yerde yine gecekondu-informal yapı-yapmayı tercih etmektedir.

Şekil 8: Benusen mahallesinden görünüş

Diyarbakır Benusen Mahallesi yaklaşık son kırk yıllık süreçte kentin tarihi surları ile Dicle Vadisi'nin ve yeni planlı gelişme alanları arasında kalmış kentin ilk gecekondular bölgesidir. Yasal olmayan bir süreçle kendiliğinden gelişme göstermiş olan mahalle, bugün yaklaşık 30.000 nüfusa sahiptir. Mahalle sakinleri çoğunlukla 1990'lı süreçte köy boşaltmaları/yakılmaları ile zorunlu olarak köylerini terk eden ailelerdir. Acil barınma ihtiyacını karşılamak için kurulan mahalle, çoğunlukla bir, iki ve üç katlı yapılaşma formundadır.

Şekil 9: Benusen Mahallesi sokaktan görünüş

Şekil 10 :Diyarbakır kenti içinde benusen mahallesinin konumunu gösteren uygu görüntüsü (goole earth)

Diyarbakır'da 1960'lı yıllardan sonra Suriçi bölgesinin dışındaki alanlarda imar planlama süreçleri başlamış, surların dibinde kurulan Benusen Mahallesi'nin imar planının bulunmasına rağmen dönemin şartlarından ve bölgede uzun süre devam eden Olağanüstü Hal (OHAL) süreçlerinden kaynaklı plansız ve mülkiyetsiz bir yapılaşma ile kurulmuştur. Bugün Benusen mahallesi'nin kapladığı alan yürürlükteki imar planlarında kentsel dönüşüm uygulama alanı olarak planlanmış olmakta, mahallenin yarısı tarihi surların koruma bandı kapsamında park alanı - yeşil alan- geri kalan alanlar yüksek katlı yeni konut alanları olarak planlanmış bulunmaktadır.

Şekil 11 ve 12: Benusen mahallesi yürürlükteki imar planı(DBB)

Benusen mahallesinde ileri ki süreçlerde mevcuttaki bu planlar kapsamında kentsel dönüşümün yapılması kaçınılmaz olmuştur. Ancak mahalleli, mahallesinden çok memnun buradaki mahalleli kültürünün kaybolması korkusu taşıdığı için buranın dışında bir yerde yaşamak istemiyorlar. Sahada gördüğümüz mahalleliler 'Kentsel dönüşüm yapılacaksa yine mahallemizde yerinde dönüşümle sokakların ve evlerin sağlıklı ve modern yapısal koşullara

kavuşturulması ile yapılması' gerektiği noktasında hemfikirdirler. Mahallede konut yapılaşma yoğunluğu yüksek; yapı konfor ve ulaşım sıkıntısı oldukça yetersizdir. Ancak sağlık merkezi okullar ve altyapı hizmetleri (su, kanalizasyon ve elektrik) bulunmaktadır. Düşük katlı konutlarda yapı malzemesi olarak genelde kil ve beton tuğla kullanılmış yoğunlukla sıvasızdırlar. Kentsel doku dar sokaklar ve merdivenlerden oluşan sırtını surlara veren eğimli arazi üzerinde teraslı bir yapılaşma ile sınırlanmıştır. Mahallenin gelişimi kuzeyinde tarihi surlarla güneyinde planlı gelişen modern kentsel alanlarla sınırlanmış durumdadır. Dolayısıyla artan nüfusa cevap olacak mekânsal ihtiyaç yok denecek kadar azdır.

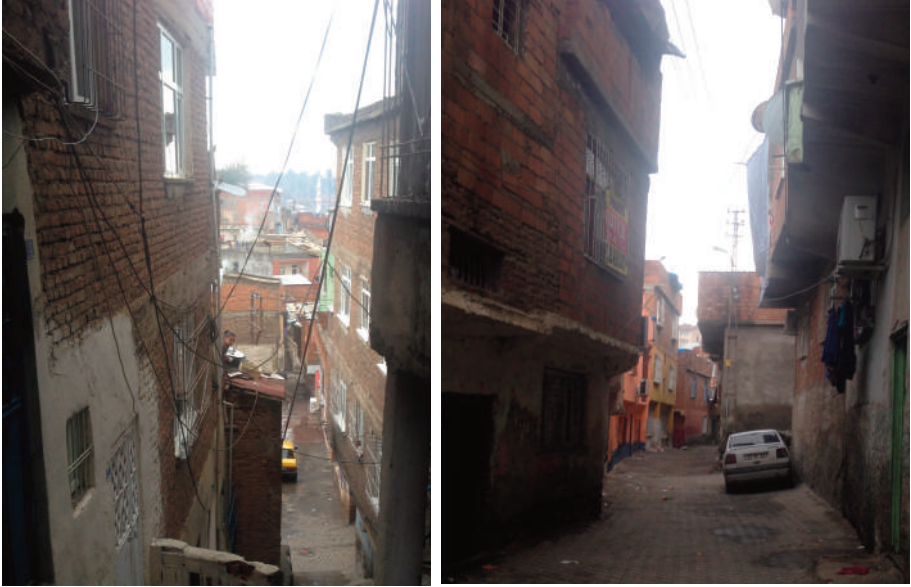

Şekil 13: Benusen kadın merkezi, Zarokistan ve park alanından görünüş

Şekil 14: Benusen mahallesi ana taşıt yolunda cephe alan yapılar (Kyn: Şehir Pln. Yıldız Tahtacı)

Benusen mahallesi yoksul ve informal çalışanların yaşadığı asgari geçim ekonomisi ile barınan yarı kırsal yaşamın sürdüğü bir yaşam formu sürdürmektedir. Mahalledeki bazı sakinler – kadınlar yoğunlukta- güneyinden başlayan oldukça verimli Dicle Vadisi Hevsel Bahçelerinde ev ekonomisini ayakta tutacak düzeyde bostan çalışmaları yapmaktadır. Kırsal kesimin yerleştiği mahallede genellikle alışkın oldukları kırsal kökenli (hayvan kesimi, tarım, ağaç kesimi, hayvan besleme vb) çalışmalar devam etmektedir. Ancak yoğunluklu olarak inşaat sektöründe çalışma ağırlıktadır. Mahallede yaklaşık 270 aile günlük kişi başı bir doların (\$) altında kalmakta olup, kentsel yoksulluğun en çok yaşandığı bölgedir. (Uluslararası Planlama ve Kentsel Tasarım Çalıştayı Benusen Raporu, 2011)

Şekil 15 ve 16: Benusen dar sokaklarından görünüş

Benusen mahallesinde yoksulluğun ve zor yaşam koşullarından en çok etkilenen kadınlar gündelik yaşamlarını avlusu olan evlerinde yada dar sokağa bakan kapılarının önünde komşusuyla geçirmektedir. Yaşamın kadınlar için daha da zor olduğu bu koşullarda oldukça yoksul aileler için dönemin belediyesi (2009 yılında) mahalledeki kadınlar için bir çamaşır evi yapılmasını önerisini geliştirmiştir. Kapalı/muzafakar bir yaşamın sürdüğü mahallede bu fikir erkekler tarafından kabul edilmiyor. Kadınların evlerinin dışında bir alanda görünür olması erkekler tarafından, kadınların gözünün açılıp evlerini terk edecekleri korkusunu ortaya çıkarmış.. Ancak erkeklerin bu karşı duruşlarına

rağmen kadınlar kendileri için böyle bir merkezin yapılması zor yaşam koşulları içinde bir rahatlama/iyileşme gibi olacağı ve ortak yaşam ve dayanışma ile daha da güçlenilecekleri düşüncesiyle çamaşır evinin olması fikrini benimsemişler. Çamaşır evinin sadece kadınların çamaşır yıkayacağı bir alan olmadığı, toplantıların, eğitimlerin, sosyal aktivitelerin, ekonomik faaliyetlerin yürütüleceği mahalledeki kadın görünürlüğünün daha da artacağı bir işleve sahip olduğu anlatılmış. Çamaşır merkezinin bu fikirle ortaya çıkışı zor yaşam koşullarında yaşayan kadınlar için bir nevi nefes almanın mekanı konumunda olacağı yadsınamaz.

Şekil 17: Benusen kadın merkezi ve Zarokistan

Çamaşır evinin konumu Benusen mahallesinin merkezinde mülkiyeti belediye ait imar planında park (kamusal alan) olarak planlı bulunan erişimi oldukça kolay bir yerdedir. Ancak çamaşır evinin tam karşısında bulunan çay evinde (kahvehane) günün her saatinde erkeklerin bulunması kadınlarda sürekli gözetleniyormuş hissiyatı/algısının oluşmasına sebep olmuş. Bu sebeple kadınlar, akşam evinde eşi tarafından sorguya çekilmekte yapılan çalışmalar etkinlikler erkeklerce farklı yerlere götürülerek boşa çıkarılmaya çalışılmaktadır. Bu durum çamaşır evine gelen kadınlar üzerinde yoğun bir erkek baskısı yaratmış, bazı kadınların çamaşır evine gelmemesinin nedeni olmuştur.

Yaşanan sorunlara rağmen Çamaşır evinde kadınların toplanması, zaman geçirmesi ve etkinlikler yapılması kadınlar tarafından benimsenmiş.

Mahalledeki kadınların bir araya gelme birbirinin sorunlarını paylaşma mahalledeki zorlu yaşam şartlarını daha da kolay durumda olumlamış.

Sonraki süreçlerde Çamaşır evinde bazı değişiklikler yapılarak, farklı çalışmaların ve etkinliklerin yürütülmesi sağlanmıştır. Binanın kapalı mekanında ilaveler yapılarak 3-6 yaş arası çocuklara yönelik oyun odaları ve eğitim odaları eklenmiştir. Böylece küçük çocuğundan dolayı evinden çıkamayan kadınların da buraya gelmelerinin önü açılmış olmaktadır. Sonraki süreçte çamaşır yıkama bölümü etkinliğini azaltmış, kadın toplanma odaları, eğitim odaları ve 3-6 yaşa çocuk kreş alanları ile farklı işlevsel bir forma evrilmiştir.

Şekil 18: Benusen'de yürütülen çocuk çalışmaları (kyn: google images)

Bugün değişen siyasi-politik süreçten kaynaklı Benusen kadın çamaşır evinin işlevinin değiştirip değiştirilmeyeceği bilinmemekte. Ancak mahallede kadın görünürlüğünün ve dayanışmasının sağlandığı önemli bir müşterek planlama pratiği olduğu yadsınamaz. Kadınlar erkeklerin üzerinde kurduğu tahakküme karşı kadın kimliğini sahiplendiği/bulduğu bir mekan olmuş. Halen çalışmalarına devam eden çamaşır evi Benusen kadın merkezi olarak belediyenin DİKASUM daire başkanlığına bağlı yetkilerce idare edilmektedir. Sahada ki görüşmelerimiz de on bir yıllık (2016) süreçte yaşanan çatışmalı süreçten kaynaklı Suriçindeki yasaklı mahallerde evleri yıkılanlar ve Suriyeden gelenlerin ucuz konut imkanının bulunduğu, Benusen mahallesine göçün oldukça yoğun olduğu görülmektedir. Bu süreçte çamaşır evi göç edenlerin kayıtlarının

tutulduğu uygun evlere yerleştirildiği bir acil kriz merkezi olarak mahalledeki kadınlarla birlikte çalışma yürütülmüş.

Çamaşır evi 2015 yılında IŞİD tarafından katliamdan geçirilen ve Diyarbakır'a zorunlu sürgünle gelen Ezidi kadınları ile dayanışma çalışmaları da yapmış. 1990'li yıllarda kendilerinin yaşadığı sürece benzer bir süreç yaşayan Ezidi kadınlarının bu travmatik durumu daha kolay atlatmaları için onlarla birlikte etkinlik ve dayanışma çalışmaları yapılmış.

4. Yenişehir Ezidi Kampında Müşterek Mekan Deneyimi Bostanlar¹

2014 yılının Ağustos ayının başında, Irak ve Şam İslam Devleti (IŞİD) terör örgütünün, Kürdistan Federal Bölgesinin Ezdilerin kutsal mekanlarının bulunduğu Şengal bölgesine saldırması sonucu göç edip Türkiye'ye sığınan Êzîdîlerin sayısı 2014 sonbaharındaki verilere göre 30 bini bulmaktadır ve Diyarbakır, Batman, Siirt, Şırnak ve Bitlisteki kamplara dağılmışlardır.

Êzîdîler

Êzîdîler Kürtçe konuşan, etniğe dayalı bir gruptur. Êzîdîlik, eski Kürt inançlarının içinde barındıran fakat İslamiyet ve Hıristiyanlıktan da fazlasıyla etkilenmiş bir dindir. Êzîdîler akraba arasında evlilikler gerçekleştiren katı yasakları olan kapalı ve hiyerarşik bir toplumdur. (Mollica, 2016). Dini inançlarının etraflarındaki diğer dinlere inanlar tarafından farklı yorumlaması sebebiyle tarih içinde bir çok defa baskı ve zorlamalara maruz kalmışlardır. (Asher-Schapiro, 2014) Bu nedenle, Êzîdî sığınmacıların son katliamı ve göçlerini 73. Ferman-katliam olarak isimlendirmektedirler.

Ezîdiler bir çok defa göç mağdur olmalarına ve farklı ülkelere dağılmalarına rağmen, kapalı bir topluluk olarak kalmaya devam etmişlerdir. Yayılmacı din anlayışları yoktur, topluluğa mensubiyet ancak kan bağı ile olabilir. İç evliliklerin oranı çok fazladır, başlık parası ve erken evlilik yaygındır. (ÇELİK, 2011)

Tüm bu sosyal alışkanlıklar ve gelenekler, Êzîdîlerin Yenişehir Sığınmacı Çadır Kampındaki günlük yaşamlarına ve mekansal kullanımlarına etki etmektedir. Hiyerarşik, feodal ve kapalı toplum yapıları ile birlikte, özellikle 2013 yılında IŞİD saldırısında Êzîdî halkına ve kadınlarına dayatılan savaş suçları insanların içe kapanmasına ve Êzîdî kadınlarına karşı daha 'korumacı' yaklaşımlarına sebep olmuştur.

1 Maalesef, sunumun bildiri özeti gönderdiğimiz tarihten on gün sonra -5 Ocak 2017 tarihinde- kamp devlet ellikle boşaltıldı ve sığınmacılar Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı'na (AFAD) bağlı bulunan Midyat Multi-teci Kampına tahliye edildi.

Kampın ilk kurulduğu aylarda yaptığımız ziyaretlerde, kamp sakinlerinin daha mesafeli olduklarını ve özellikle kadınların ortak alanları çok fazla kullanmadıklarını gözlemlemiştik. Fakat zaman içinde kampta eski yaşam alışkanlıkları ve savaş sonrası etkilerin küçük de olsa bir kısmı değişebilmektedir.

Çalışmamızda inceleyeceğimiz kadın inisiyatifi ile inşa edilen ve deneyimlenen bir diğer müşterek alan olan *Bostanlar*, Diyarbakır Yenişehir Sığınmacı Çadır Kampında bulunmaktadır. Kadınları inisiyatifinde olan bu bostanlar, kamptaki kadınların yaşadıkları bu değişimlerin önemli bir örneğidir.

Yenişehir Sığınmacı Çadır Kampı (Çınar Kampı)

Sığınmacı kampları, zaman ve mekan bağlamında geçiciliği ifade eder. Sığınmacının amacı kampa ulaşmak değildir. Kamp sığınmacı için ya daha güvenli bir yerde yaşamını sürdürmek dolayısıyla kalıcı bir mekan bulmak ve ya arkasında bıraktığı toprağına geri dönebileceği şartların olgunlaşmasını beklediği bir duraktır. Sığınmacı kampları genellikle bu geçicilik üzerinden düzenlendiği için tasarımda bir çok eksiklik gözlenebilir.

Özellikle kadın sığınmacıların sığındıkları ülkedeki yaşam alanları ile ilgili olarak Sema Buz 'un Köken Ülke-Sığınılan Ülke hattında Kadın Sığınmacılar ve "Geçicilik" makalesinde, "*Sığınmacı kadınların mekan algısı ve mekanla kurduğu ilişkinin, geçmiş birikimleri ve deneyimleri doğrultusunda şekillendiği görülmektedir. Sığınmacılığın doğasında yer alan "geçicilik" ve "süreksizlik" duygusu ortak bir kimlik ve aidiyetin gelişmesini engellemektedir.*" der. (Buz, 2009)

Makale'de ayrıca kadınlardaki aidiyet hissini geliştirilmesine yönelik politikaların izlenmediği, mekan planlanması sürecine dahil edilmediklerini belirtmiştir. (Buz, 2009)

Yenişehir Sığınmacı Kampı(Çınar Kampı)

Diyarbakır-Çınar Yolu üzerinde, bulunan Yenişehir piknik alanının alanının, sığınmacıların ihtiyaçlarına göre yeniden düzenlenmesi ile 2014 yılı ağustos ayında kullanılmaya başlanmıştır ve sadece Şengal'den göç eden Êzîdî Sığınmacılara hizmet vermektedir. 7000 bin kişi için hazırlanan Kampın nüfusu sığınmacıların bir kısmının Zaho'ya Bulgaristan'a, Bismil ve Ergani kamplarına göç etmesi sebebiyle zaman içinde farklılık göstermektedir. Nisan 2015 te kamp Nüfusu 3,383 kişi olarak belirlenmiştir. (Metin Çorabatır, Berivan Alagöz, 2015)

Kamp yaklaşık 1700 kişiliktir. Güneydoğu Anadolu Belediyeler Birliği (GABB),Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi ve Kayapınar, Yenişehir, Bağlar, Sur İlçe Belediyelerinin organzizasyonun da kentteki kampa destek veren başlıca kurumlardır. Zamanla Ekoloji Derneği Amed Ekoloji Meclisi, Yeryüzü Doktorları, Sınır Tanımayan Doktorlar gibi birçok yardım kuruluşu ve yerel demokratik kitle örgütleri de kampa desteklerini sunmuşlardır.

Grid düzende konumlandırılmış spor, idari sağlık, eğitim binaları, çadırlar ve yeşil alan dan oluşan kamp alanını, sığınmacılar, zaman içinde kendi yaşamsal ve kültürel ihtiyaçları doğrultusunda şekillendirdiler. Çoğunluğu kadın ve çocuklardan oluşan kampta, Ezîdi kültürünün kapalı, hiyerarşik ve feodal normlarına rağmen, mekanın yeniden düzenlenmesinde kadınların ve gençlerin büyük bir etkisi gözlemlenmektedir.

Kampta yaşayan gençler, çadırlar arasında merkezi bir alanda kalan bir yolu akşamları biraraya gelerek sosyolleşecekleri, dinleti ve çeşitli etkinlikler yapabilecekleri bir mekan olarak kullanmaya başlamıştır. kampta bu yol 'sanat sokağı' olarak anılmamaktadır.

Yaşam olanaklarının çok kısıtlı olduğu bu kamplarda, kadınların zaman için ihtiyaçlarına çözüm bulmak için pratik çözümler geliştirdikleri görülmüştür.Örneğin, kamptaki çadır düzeni, yarı özel ve yarı kamusal alanlara imkan vermediği için, kadınlar bataniyeler aracılığıyla birkaç çadırın girişini içine alan bir giriş/koridor oluşturarak yarı özel bir mekan oluşturmuşlardır.

Şekil 19: Çadırlar için geçici yalıtım çözümleri   Şekil 20: Çadır önü yarı özel alanlar

Bu sistemin yazın sıcak ve kurak, kışın soğuk ve yağışlı olan iklim şartlarında da büyük avantaj sağladığını belirtmişlerdir. Bir diğer mekansal müdahaleleri ise çalışmamıza konu olan müşterek üretim alanları olan bostanlardır.

Müşterek Üretim Alanları: Bostanlar

Ortak Bostanlar projesi, IMC TV nin 26 Nisan 2016 tarihli haberinde aktardığına göre Amed Ekolji Meclisi'nin bir projesi olarak başlamıştır. Bin 450 kişi için 30 bin fide temin edilmiştir ve Yenişehir Belediyesi tarafından ortak bir seranın altyapısı için destek sunulmuştur. Bundan sonra bu alanların yönetimi ailelere bırakılmıştır. Komün bir tohum bankasının da kurulduğu bostanlarda, ortak üretim yapılmaktadır. Yaptığımız görüşmelerde, bu alanların ortak ekilip biçildiği, genellikle ailelerin günlük taze sebze ve meyve ihtiyaçlarını sağladıkları ifade edilmiştir. Bostanlarla ilgilenen kadınlar, Şengal'deyken de geçim kaynaklarının tarım ve hayvancılık olduğunu, durumlarının iyi olduğunu, bir çok büyük ve küçük baş hayvan beslediklerini fakat İŞİD in her şeylerini ellerinden aldığını bir çok defa üzülererek belirtmişlerdir. Toprak ile olan bağlarının onları dinlendirdiğini ve huzur verdiğini bostanlara gelerek sosyoleştiklerini vurgulamışlardır. Görüşmecilerden Xoxê, boş durmaktan ve bütün gün çadırdaki vakit geçirmekten çok sıkıldıklarını bostanlarda ailelerinin günlük geçimlerini sağlama bildikleri için mutlu olduklarını belirtmiştir.

Şekil 21: Bostandan bir görünüm

Şekil 22: Müşterek bostanların bir bölümü

Bostanlar kampın bir kaç yerinde konumlandırılmıştır. Büyük çoğunluğu, lineer bir şekilde Dicle nehri kıyısı, ve ona bağlı dere hizasında bulunurken, diğerleri çadırlara yakın bölümlerde konumlandırılmıştır.

Şekil 23: Kampın ilk aylardaki uydu fotoğrafı (Google earth,2014)

Kampın son aylarda alınan uydu görüntüsü-Özellikle Kampın kuzeydoğusunda bulunan çadırlar kaldırılmış bostanlar kurulmuştur.(Google Earth,2016)

Müşterek alanlarında, Kamp'taki kadınların tohum banklarında biriktirip paylaştıkları tohumları ile ortak üretim yaparak, kampın dışında hüküm süren kapitalist ve erkek egemen üretim ve örgütlenme biçimine bir direnç gösterdikleri söylenebilir. Müşterek üretim alanları aynı zamanda kadınların sosyalleştikleri günlük yaşamlarını örgütledikleri mekanlar haline gelmektedir. Kampın ilk aylarında büyük bir korku içinde çadırlarında yalnızlaşan üretimden ve binlerce yıldır bağlarını koparmadıkları topraktan ayrı bırakılan kadınlar bostanlarda vakit geçirip, üretim yaparak geleceğe dair umutlarını canlı tutmaya çalışmaktadır.

4. Sömürgeleştirme Mimarlığı/ Müşterekleşme Mekanları

Bu kavram ilk defa İsrailin sömürgeleştirdiği Filistin halkının yerleştiği mülteci kamplarındaki mekansal ve yaşamsal dönüşüm çalışmalarında çalışan mimar kökenli Eyal Weizman, Aleksandro Petti, Sandi Hilal ve sosyolog-sanat tarihçi Pelin Tan tarafından ortaya çıkan bir kavramdır. Sömürgeleştirme mimarlığı inyasitifi mülteci kamplarının mekanı ve yaşamı müşterek/ortak kullanmasıyla birlikte varlıklarını bu yaşamsal itiraz süreçlerinde (intifada) sürdürmeyi başarmanın yöntemleri olarak ortaya çıktı. Süreklileşen kamp yaşamı ve mültecilik hali mekanda ve yaşamda yeni bir kentlilik formunu kampta yaşanların kendileriyle birlikte ortaya çıkmasına sebep oldu. Müşterekleşen yaşam ve kent onu kontrol altına olmaya çalışan iktidarlara ve devletlere karşı kendi oluşturdukları müşterek mekansal formla direnç göstermeye çalışmıştır. Bu ortaya çıkan müşterek yaşam/mekansal form baskıcı rejimlerin, sömürgeciliğin ve hızlı tüketim toplumların kontrolünden kurtulmanın da cevabı olacak çıkış noktası yaratmak olarak görülebilir.

On dokuzuncu yüzyılın Avrupası'nda burjuva sınıfının ve devletin denetiminde ortaya çıkan kamusal alan kavramına karşılık ötekileştirilmiş bireylerin (biyopolitik kimlikleri ile tanımlanan mülteci, işçi, Çingene, yoksul, kadın vb) temel insani hak ve özgürlükler bağlamında Agamben'in de savunduğu 'istisnai koşulların' yaratılarak özgürleştirici ve birleştirici mekânların -müşterek mekanların - ortaya çıkışı pratikleştirilmelidir Bu bağlamda Sömürgeleştirme mimarlığı/müşterek mekânlar (ortak olan) hem kamusal alandan hem de özel alandan ayrılmaktadır. Birçok kentte ve alanda özel ve kamusal alanlar iktidarların insiyatifin de ve denetimindedir. Ancak devletlerin ve iktidarların metolojilerini red eden insiyatifler, sığınmacı kampları, yoksul kesimin barındığı gayri resmi mekanlarda ortaya çıkan müşterek mekanlar- halkın ortak kullandığı alanlar – sömürgeleştirme mimarlık pratikleri olarak alternatif bir kamusal mekan kavramını ortaya çıkarmaktadır. Tarihte toplumsal mücadelelerin ortaya çıktığı ve toplumsal meselelerin kavrandığı alanlar bu dayanışma mekanları olarak belirginleşmektedir. (Harvey, 1996,s. 264) Savrides, Kentsel Heterotopya kitabında

“Toplumsal mücadeleler ve hareketler eşiklerin biçimlendirici potansiyellerine maruz kalır. Örtük ya da açık olarak müşterek hayatta değişimler yaratmayı amaçlayan mücadeleler, geçici ötekilik adacıları yaratmakla kalmaz. Ötekilik çoğu kez ara mekânlar ve zamanlarda ikamet etmek biçiminde tecrübe edilir. Kendi kendini örgütleyen bir muhitte, bu mekânlar ve zamanlar meclislerde, eylemlerde ya da ortak sofralarda yaratılır.” (Stavrides, 2016,s.12)

olarak belirtmektedir.

Filistin Al-Fawwar kampında (El-Halil Kentine 8 km güneydoğusunda konumlanmış) kadın merkezindeki kadınların kamp içinde ki erkek egemen zihniyete rağmen yarattıkları sadece kadın ve çocukların kullanımında olan meydan yapımı benzeri müşterek mekan pratiği kadın görünürlüğünün yaşamlarında ki hakim egemen erkek zihniyete karşı yürütülen bir özgürleştirici pratikleşme örneği olarak görülebilir. Mülteci kamp yaşamında ki zorluklarla başa çıkmanın koşulları olan küçük katılımcı tasarımlar olan ortak mutfak, ortak ekmek üretim merkezleri, ortak su kullanımı vb yaşamın ortaklaştığı, katılımcı ve dayanışmacı pratikler insani Hızlı bir şekilde gelişen metropol alanlarında ortaya çıkan yerleşim adacıkları kentsel yaşam içinde ayırt edilebilen kimlikleri belirginleştirmekte. Bu bölgelerde oturanlar ve zamanla kentin diğer geri kalanından kopmuş, kamusal alanların kullanımı orada oturanlarla sınırlandırılmıştır. Etrafı sınırlandırılmış güvenli mahalleler ve nüfuz edilmesi imkansız favelalar (beriziyada tenekeden gece konu mahalleler) bu ayrışmayı uç sınırlara vardırır. (Stavrides, 2016,s 33)

Diyarbakır metropoliten kent yaşamında ve mekânında ötekileşen yaşam/ mekan formu kentin yüzde altmışını kapsayan yoksul kesimin barındığı yarı kırsal yaşamın sürdüğü gecekondu alanlarındaki sömürsüzleştirme mimarlığı pratikleri ortaya çıkmış durumda. Mülkiyetsiz ve iktidarsız- doğallığından- ortaya çıkan bu alanlar zorunlu göçün sonucu oluşan mekanlardır. Dolayısıyla kent yaşamı ile alışkın olduğu kırsal yaşamı arasında sıkışmış/arafta kalmış bir kent ve yaşam formu ortaya çıkmaktadır. Bir taraftan kente adapta olmaya çalışırken diğer taraftan kırsal yaşamını sürdürmeye çalışmaktadır. Bu süreçte kentin hakim ahali tarafından nüfuz edilmesi sakıncalı muhsumiyetleri bilinmeyen bir kesim olarak çerçevesizlenmektedir. Bu bağlamda kentin içinde bir-biriyle teması sağlanamayan kentsel adacık-bölünme alanları belirginleşmektedir.

Kentsel yaşamda içinde bölünmüş yoksul ve marjinal kesim yaşadığı alan içinde toplumsal dayanışmayı ve katılımcılığı ortaya çıkaran mekansal formlar geliştirmekte. Diyarbakır surları etrafında konumlanmış bu gecekondu alanlarında yaşayan kadınlar Dicle Vadisi içinde Hewsel Bahçelerinin mülkiyetsiz (kadaströ dışı-hazine) arazilerinde müşterek/ortak bostanlar meydana getirerek ev ekonomisine katkı sağlamaya çalışmaktadırlar. Bir diğer pratik; gecekondu alanlarındaki yoğun ve sıkışık yapılaşma alanları arasında geleneksel yaşamın vazgeçilmez tandır evlerinin konumlandırılarak mahallelinin ekmek ihtiyacının karşılanması örneğidir. Diğer taraftan belediyelerin yoksul mahallelerde kadınların kamusal alanda görünürlüğünü ve temsiliyetini sağlayacak çamaşır evlerinin yapılması. Her ne kadar sonraki süreçlerde sosyo –ekonomik

ve siyasal yaşam koşullarına bağlı işlevsiz kalma koşulları ile arşı karşıya kalsa da çamaşır evi formu çok önemli bir müşterek mekan deneyimi olarak görülebilir.

Kamusal alan kavramını hakim iktidarların tekelinden ve denetiminden çıkararak temel insani hak ve özgürlükler bağlamında yeni bir kavramsal form ortaya koyan sömürsüzleştirme (müşterekleşme) mimarlığı pratikleri, günümüzün rant ve sermaye odaklı büyük projelerine baş kaldıran/direnen küçük ölçekli yaşam mekanlarıdır. Demokrasinin ve örgütlenmenin vücut bulacağı katılımcı ve dayanışma kültürünün geliştirilmesi ile sömürgeci egemen iktidarlara karşı toplumsal direngenliği ortaya çıkaran yaşam alanları. Sonuç olarak erkek egemen toplumda ve kapitalist modernitede savaş, göç ve baskı unsurları üzerinden benzerlik gösterirken; kadın mücadelesi örgütlülük, paylaşım ve ortak yaşam kurma ideası üzerinden yaşam bulmaktadır.

Müşterek mekanlar (sömürsüzleştirme), yeni bir kavramsallaştırma olmasına rağmen umut vaat etmektedir.

Kaynakça

Allesandro Petti, Pelin Tan, Ömer Faruk Gönenç. (2015). Çatışma Mekanlarında Sömürsüzleştirme Mimarlığı. *Arredamento Dergisi*.

Asher-Schapiro, A. (2014, Ağustos 11). *Who Are the Yazidis, the Ancient, Persecuted Religious Minority Struggling to Survive in Iraq?* Retrieved from National Geographic: <http://news.nationalgeographic.com/news/2014/08/140809-iraq-yazidis-minority-isil-religion-history/>

Baştürk, E. (2013). Foucault'dan Agamben'e Biyopolitika'nın dönüşümü. *Alternatif Politika Cilt:5 , Sayı:3*.

Filistin'de değişen birşey yok. (2015, 10 30). Dünya Bülteni: <http://www.dunyabulteni.net/bir-zamanlar/344525/filistinde-degisen-birse-yok> adresinden alındı

ÇELİK, Ş. (2011). Yêzîdîlerin Yaşam Pratikleri ve Kimlik Algısı. *Mukaddime*, 4. Habermas, J. (2015). *Kamusal Yaşamın Yapısal Dönüşümü*. İletişim Yayınları.

Harvey, D. (1996). *Umut Mekanları*. Metis.

Metin Çorabatır, Berivan Alagöz. (2015, 04 25-29). *Şırnak, Siirt, Batman ve Diyarbakır'da Yaşayan Êzîdî Mülteciler Raporu ve Bulgaristan Sınırına Yığılma Nedenleri*. Retrieved from İltica ve Göç Araştırmaları Merkezi- IGAM: <http://www.igamder.org/wp-content/uploads/2015c/Êzîdî.pdf>

Mollica, M. (2016). Êzîdî Struggle for Survival. In M. Mollica(ed.), *Fundamentalism* (pp. 44- 45). Zürich: LIT.

Stavrides, S. (2016). *Kentsel Heterotopya*. Sel Yayınları.

Tan, P. (2015). Sömürgeleştirme Mimarlığı. *Müdahil Dergi*, 1-22.

(2011). *Uluslararası Planlama ve Kentsel Tasarım Çalıştayı Ben-u-Sen Raporu*. Diyarbakır: GABB, Les ateliers maitrise d'oeuvre urbaine.

(2016). *UNRWA West Bank Public Information Office Report*. UNRWA .

İDEAL YAŞAMIN GİZLİ ÖZNESİ: GÜVENLİKLİ-KORUNAKLI KONUT SİTELERİNİN REKLAM FİMLERİNDE KADIN İMGESİNİN YENİDEN İNŞASI

Arş. Gör. Zeynep BAYKAL

Beykent Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

Arş. Gör. Nergis DENLİ

Beykent Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

Giriş:

Günümüzde kentlerde görülen hızlı dönüşümlerin beraberinde getirdiği değişikliklerden biri de, sınıfsal ve toplumsal farklılıkların mekânsal ayrışmalarda daha da görünür hale gelmesidir.¹ Türkiye’de, bu mekânsal ayrışmaların kendini gösterdiği en somut örneklerden biri de, büyük şehirler başta olmak üzere pek çok şehirde giderek yaygınlaşan korunaklı güvenli konut siteleridir.

Mekansal ayrışma / ayrıştırma projeleri olarak tanımlayabileceğimiz, daha çok orta ve üst orta sınıf tüketici kitlelerine hitap eden bu korunaklı güvenli konut siteleri, mevcut sınıfsal farklılıkları ve toplumsal farklılaşmaları daha da belirginleştirerek genel kutuplaşma düzeyine paralel olarak giderek artan şekilde, toplumsal ilişkisizlik ve eşitsizlik biçimlerini yeniden ve daha yoğun bir biçimde üretmektedir. Söz konusu sitelerin televizyonlarda yayınlanan reklam filmlerinde, tüketiciye pazarlanmaya çalışılan konutlar, idealize edilerek ‘yeni’ yaşam projeleri olarak sunulmakta, bu sitelerde bir konut sahibi olunması; huzurlu, mutlu ve iyi bir yaşamın tek mümkün yolu olarak betimlenmekte ve resmedilmektedir.

Biz bu bildiri kapsamında, reklam filmlerinde ısrarcı bir ‘yenilik’ iddiasıyla kurulan, idealize edilen ve pazarlanmaya çalışılan bu ‘yeni’ yaşam projeleri

---

1 Harvey, mekânsal farklılaşmanın sınıfsal ilişki ve toplumsal farklılaşmaların üretildiği ve sürdürüldüğü süreçler içinde tamamlayıcı bir aracı etki olarak algılanması gerektiğini söyler (Harvey, 2002:170).

içerisinde, cinsiyete dayalı eşitsizlik, adaletsizlik ve çatışma düzeninin meşruiyet zemininin nasıl güçlendirildiğini tartışmaya açmayı hedefliyoruz. Bu bağlamda, 2013 ile 2016² yılları arasında televizyonlarda yayınlanan, İstanbul ve Ankara'nın çeşitli semtlerindeki 33 konut projesinin³ 39 adet televizyon reklamını⁴ içerik analizi yöntemi kullanılarak inceleyeceğiz. Yeni olduğu iddia edilen bu yaşam biçimi ve kültürü içerisinde; klişeleşmiş toplumsal cinsiyete dayalı rol dağılımları ve kalıplarının, heteroseksüel cinsiyet rejiminin, ataerkilliğin, hangi imgeler ve iletiler aracılığıyla yeniden üretildiğini, reklamlarda karşılaştığımız klişeler üzerine kurulu sınırlı kadınlık ve erkeklik imgeleri üzerinden ataerkil rejime alternatif oluşturan kadınlıkların nasıl inkar ve reddedildiğini eleştirel bir biçimde ele alacağız.

Öncelikle, kısaca 1980'li yıllardan itibaren deneyimlemekte olduğumuz kar ve rant odaklı kentsel dönüşüm süreci içerisinde, korunaklı-güvenlikli bu sitelerin yaygınlaşmasının tarihsel arka planından ve reklam sektörünün bu konut projelerinin pazarlanmasında oynadığı rolden bahsedeceğiz. Ardından benzer slogan, betimlemeler ve görsel imgelerle pazarlanan, standardize edilen, arzulanabilir ve uğruna mücadele edilebilir tek iyi ve yeni yaşam formu olarak sunulan bu yeni yaşam projelerinin vaatlerini ve içeriğini özetleyeceğiz. Sonrasında ise reklamlarda, böyle bir kurgu dahilinde mevcut ataerkil cinsiyet rejiminin kadınlık (ve erkeklik) algısının hangi imge ve tasvirlerle nasıl yeniden üretildiğini, kadınlığa dair imgeleri edilgenlik, annelik, dişilik, evcillik ve cinsellik sınırları içerisinde sıkıştıran cinsiyete dayalı eşitsizlik düzeninin nasıl yeniden sağlamaştırıldığını tartışmaya açacağız.

Tarihsel Arka Plan

Türkiye'de, 1980'li yıllarda, ekonominin serbestleşmesi ve serbest piyasa düzeninin egemen hale gelmesiyle birlikte (küreselleşmenin etkisi altında) ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal anlamda bir dizi değişim yaşanmıştır. Yaşanan bu değişimler, mekânsal örgütlenme ve düzenleme dinamiklerine de

---

2 Söz konusu televizyon reklamları içerisinde sadece bir istisna olarak 2017 Ocak ayında yayınlanan reklam filmi daha eklenmiştir.

3 Ele alacağımız konut projelerini seçerken, vaatleri, 'ayrıcılıkları', konut yapıları (rezidans, villa, konak, çok katlı ve az katlı apartman daireleri), fiyatları ve kent içi konumları itibarıyla (deniz kıyısı, kent merkezi, kentsel dönüşüm alanı, şehrin çeperi) güvenlikli sitelerdeki çeşitliliği yansıtmaya özen gösterdik. Konut projeleri içerisinde birtakım konut kooperatifleri de mevcut. Burada bir ayrıma gidememiş olmamızın nedenini ise Daniş ve Pérouse çok net bir biçimde özetliyor: "Bugün artık pek çok konut kooperatifinin kar amaçlı olduğu, yüksek konfor sunduğu ve yakın zamanda çevrelerini duvarlarla kapattıkları göz önüne alındığında, kooperatifleri, güvenlikli sitelerden ayırıştırmak zorlaşmaktadır." (Daniş & Pérouse, 2005)

4 Araştırma kapsamında ele alınan toplam 33 adet konut proje reklamının listesi yıllara göre dağılımıyla birlikte ekte verilmiştir.

yansımsı, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de, kentlerde dönüşüm süreçlerine ve kentleşme / kentlileşme anlayışlarına damgasını vurmuştur.

Arazi kullanımına ilişkin yeni yasal düzenlemeler ile birlikte yapılaşma hızla artmış, kapitalist gelişmeler ve uluslararası finansın etkisiyle birlikte, konut piyasası en karlı sektörlerden biri haline gelirken (Keyder, 2009: 184-185) kentsel mekân giderek görünür hale gelecek şekilde kapitalist bir tüketim ögesi olarak pazarlanmaya başlamıştır (Şentürk, 2014:104). Pérouse ve Daniş, 90’lı yıllardan itibaren siteleşme sürecinin hızla artışı ve yaygınlaşmasından bahsederken, özellikle kentin dış çemberindeki belediyelere bağlı alanlarda hukuki ve idari anlamda yetersiz denetimin ve söz konusu belediyelere bağlı arazilerin kullanımıyla ilgili sürekli olarak değiştirilen yasal düzenlemelerin, bu yayılma üzerindeki etkisinden bahsetmektedir. Arazi kullanımı alanındaki yasaların sıklıkla değiştirilmesi, denetimsizlik ve yasal esneklik, gerek yerli gerekse yabancı müteahhitlerin bu hukuki ve idari muğlaklığı kolaylıkla ranta dönüştürmesini sağlamıştır (Pérouse, Daniş, 2005: 96-100). Kentsel dönüşüm, rakip müteahhit firmalar ve belediyeler aracılığıyla rant ve kar odaklı projelendirilirken, kent içi mekânsal ayrışmalar, sınıfsal farklılaşmaları gün geçtikçe daha keskin çizgilerle yansıtır hale gelmiştir (Işık, Pınarcıoğlu, 2005:128).

90’lı yıllarda, üst sınıfların yanı sıra, orta sınıfların da yalıtılmış, ayrıcalıklı, korunaklı ve görece sterilize, ayrıştırılmış mekanlarda kendi gelir gruplarından ya da bu gelir gruplarına yakın olanlarla daha homojen, kapalı hayatlar yaşama eğilimleri (Öncü, 2016: 92-96, Işık, Pınarcıoğlu, 2005:136), bu dönemi takip eden yıllarda süregelen toplumsal siyasal ve ekonomik kutuplaşmayı yansıtacak biçimde kentsel mekanın daha keskin çizgilerle bölümlenmesine neden olmuştur. Öncü, 90’lı yıllarda, İstanbul’un merkezinden uzaklaşan üst ve orta sınıfların yerleşim biçimleri ile birlikte mekânsal ayrışmanın beraberinde topyekun farklılaşan bir yaşam biçimi haline gelmesinden bahseder. Ayrışma zemini, mekânsal olanın ötesine taşınmış, toplumsal ve kültürel alana da yansımıştır. Öyle ki Öncü, yaşanan bu farklılaşmayı bir ayrışmadan ziyade bir parçalanma olarak tanımlamaktadır (Öncü, 2016: 96).

Toplumsal farklılaşmaları giderek daha keskin bir biçimde yansıtır hale gelen bu mekânsal ayrıştırma projelerinin yaygınlık kazanmasında, mekanı, kapitalist tüketim kültürüne uygun bir biçimde pazarlama konusunda en etkin sektörlerden biri olan reklam sektörünün payı büyük olmuştur. Renkli televizyona geçiş ve artan televizyon kullanımı ile küresel kapitalist tüketim kültürünün, tüketicinin arzu, beğeni ve taleplerini şekillendirme sürecindeki etkisi, Berger tarafından “tüketim toplumunun yarattığı kültür” olarak tanımlanan reklamlar (Berger, 2007:109) aracılığıyla artmıştır.

Türkiye bağlamında da kapitalist sistemin önemli bir parçası haline gelen reklamların bireyi bir yandan farklı kıldığını iddia etme, diğer yandan da kapitalist bir tüketim cemaatinin parçası haline getirme çabası, 80'li yılların ortalarından itibaren uluslararası reklam şirketleriyle ortaklıklar kurulmaya başlanmasıyla birlikte daha görünür hale gelmiştir. Buna bağlı olarak Öncü yaşanan dönüşümün 'Türkçeleştirilmiş ya da Türk tüketicisine uyarlanmış reklam kampanyalarını beraberinde getirdiğini belirtirken (Öncü,2016: 93) , Bali de, benzer şekilde bu ortaklıkların 'ekrandan gazete sayfalarına kadar Batı insanının zevkini Türk halkına adapte etme' amacını taşıdığını ifade etmiştir (Bali, 2015: 31).

Reklamın, konut projelerinin pazarlanmasındaki etkisinden bahsederken Keyder, bu projelere ilişkin uluslararası bir özlemin Türkiye'de de yaygınlaşmasından bahseder: 'Dünyaca zengin ve ünlü insanların evleriyle aynı stilde, ithal malı malzemeye uluslararası standartlarda inşa edilmiş büyük villaların, lüks apartman dairelerinin reklamı çağdaş hayat tarzı kavramıyla yapıyordu. En cazip reklam da, bu maddi olanakların vaat ettiği hayat tarzlarının, toplumun geri kalanından yalıtılmış mekanlarda yaşanabileceğiydi.' (Keyder, 2009:186)

İdealize Edilen Yeni Yaşam- Konut Projelerinin Temel Özellikleri

Güvenlikli- korunaklı konut projelerinin reklam filmlerine genel olarak baktığımız öncelikli olarak karşımıza çıkan en belirgin özellik; tüketici- alımlayıcıya vaat edilen" satın alacağı konut ile sürdürmeye başlayacağı yeni hayat tarzı" iddiasıdır. Bu anlamda satın alınan şey sadece bir konut değil aynı zamanda bir yaşam tarzıdır (Bali, 2015: 115). Pazarlanması hedeflenen bir konut değil 'bir konsept olarak yaşam'dır (Danış & Pérouse, 2005). Güvenli, huzurlu ve mutlu bu yeni yaşama ulaşmanın tek yolunun idealize edilen ayrıcalıklı, konforlu ve prestijli bu korunaklı ve güvenlikli sitelerden bir konuta sahip olmaktan geçtiği düşüncesi yoğun bir biçimde birbirine çok benzeyen ve sürekli olarak tekrarlanan klişeleştirilmiş imgelerle ısrarcı bir biçimde işlenmektedir.

Yeni Yaşamın Mekansal Görünümü

Konut projeleri arasında farklılıklar olsa da, bu yeni yaşam projelerinin mekansal görünümünün de standart hale gelmiş bir formu olduğundan söz etmek mümkündür. Reklamalarda betimlenen haliyle, geniş bir meydan, 'güzel', 'şık' restoranlar ve/veya kafeler, AVM'ler veya mağazalar, çocuklar için oyun alanları, ve çoğunlukla sınırlandırılmış çimlik araziler, site arazisi içerisinde yer

alan veya sitenin yakınlarında bulunan koruluk ve ormanlık alanları, site içi mekânsal görünümün temel unsurlarını oluşturmaktadır.

Yeni yaşamın mekânsal görünümü standardize edilirken, konut projelerinin vaatleri; projeleri aynılaştırır ancak vurguladıkları niteliklerle sadece mekânsal olarak değil aynı zamanda site dışı nüfusla site içi nüfusu birbirinden ayırarak şekilde toplumsal olarak da kendilerini ayırır.

Aynılanan Vaatler, Ayırıcı Nitelikler

1.Doğal Hayat

Konut projelerinin reklamlarında, yeşil alan ve ona bağlı olarak doğallık, doğa ile iç içe olma vaadi, sıklıkla vurgulanan unsurlardan biri olarak sunulur. Temiz hava, yeşil alan, sağlıklı ve dayanıklı binalar ve mutlu ve huzurlu sakinleriyle bu konut projeleri, şehrin keşmekeşinin karşıt kutbuna yerleştirilir. Bu kuvvetli kent karşıtı söylem (Danış, Pérouse, 2005:100) içerisinde; şehir merkezi, havası, suyu, sokakları pis, gürültü kirliliğinin hakim olduğu, düzensiz, güvenliksiz, her türlü tehlikeye açık, mutlu ve huzurlu bir yaşamı imkansız kılan bir mekan olarak betimlenir.

2.Müstakil Hayat

Sitelerin mekânsal düzenlemeleri göz önünde bulundurulduğunda, bu kentsel ayrışma / ayırıcı projelerinde, konut sahibi olacak olan tüketiciye tüm yaşamsal ihtiyaçlarının site içinde karşılanabileceği garantisi verilmektedir. Şehrin hemen yakınında ancak, müstakil bir hayat vaat edilir. Müstakillik; bir yandan kentli tüketiciye sunulan huzur, güvenlik, mutluluk, konfor ve doğallıkla ilişkilendirilir. Bir yandan da, site dışı kamusal alanla herhangi bir ilişki veya etkileşimi en aza indirmeyi veya bir ilişkisizlik halini sürekli hale getirmeyi mümkün kılma iddiasında olan sosyal tesis ve hizmetlerle sağlanır (Bartu, 2002: 86).

3.Merkezi Hayat

Konut projeleri, fiziksel, işlevsel, yönetsel ve hatta yeni bir yaşam kültürü inşası iddiasıyla kültürel olarak kendilerini kentsel alanın geri kalanından ayırırken, kentle olan bağlantılarını da şehir içi ulaşım kanallarıyla koparmama eğilimi gösterirler. Merkezilik ve merkeze yakınlık, coğrafi olarak şehir merke-

zine daha yakın projelerde metro ve metrobüs bağlantılarıyla (ki görece daha düşük fiyatlı, kentın çerperindeki projelerde, metro, metrobüs gibi toplu taşıma imkanlarına yakınlığın altı daha belirgin bir biçimde çizilmektedir, diğerlerinde ise, yani, otomobil sahipliğini zorunlu kılan daha uzakta konumlanmış olan sitelerde havaalanına, köprülere, otoyollara yakınlık üzerinden vurgulanır.

4. AVM'li Hayat

Söz konusu site reklamlarında, AVM'nin var oluşu, pek çok sosyal imkanın hatta evin kendisinin bile önüne geçer. Tüm hizmet ve tesisler arasında, ön plana çıkartılan en önemli özelliklerden biri, ya site alanı içerisinde ya da siteye coğrafi olarak çok yakında konumlandırılmış AVM'lerdir. Proje planı içerisinde AVM yer almayan siteler, bu 'eksikliklerini', yine tüketici profilinin gelir duruma bağlı olarak çeşitlendirilen mağazalarla kapatırlar.

5. Gelenekselle Moderni Sentezlemiş Hayat

Reklamlarda, yeni bir hayat pazarlanmaya çalışılırken, aynı zamanda yeni ile eskinin bir aradalığı, geleneksel değerlerin yeniden kazanımı, nostaljik bir mahalle ve mahalleli olma hali, tüketiciye vaat edilenler arasındadır. Nostaljik bir mahalle kurgusu içinde; sıcaklık, insan ilişkileri, özgürlük, güven, samimiyet ve iyi komşuluk ilişkileri öğeleridir. Eskiye duyulan bir muğlak özlemden hareket edilir.

6. Ayrıcalıklı, Prestijli Hayat

Sitelerde konut edinen tüketiciler, bir daire edinmekten öte, elle tutulmayan, gözle görülmeyen ve "ayrıcalıklar dünyası" şeklinde özetlenebilecek bir katma değeri de satın almaktaydılar." (Bali, 2015: 115.). Bazı projelerde bu katma değer, muğlak bir nostaljik bir mahalle kurgusu içinde kaybedilen geleneksel değerlere atıfta bulunurken, genellikle konut fiyatları açısından daha yüksek fiyatlı olanlara bakıldığında, bu sitelerden bir konut alınması halinde kazanılacak olan şeyin aynı zamanda daha üst bir statü olduğu fikri; ayrıcalık, prestij, ihtiyaç ve görkem kavramlarının yoğun bir biçimde işlenmesi ile alımlayıcıya aktarılır⁵.

5 Prestij ve ihtışamı ön plana çıkaran görseller ve imgeler aracılığıyla, bu ayrıcalıklı olma söylemi, pekiştirilir: 'Premium bir yaşam' (Sea Pearl Ataköy Reklam Filmi, 2015), 'Kraliçeleri bile kıskandıracak bir yaşam'(Queen Central Park Reklam Filmi, 2016), 'Ayrıcalıklı bir Yaşam' (Yoolstanbul Reklam Filmi,2016).

7. İdealize edilen bu Yeni Yaşamı ve Özneleri

Lefebvre' in de ifadelendirdiği gibi erkeğe ve kadına nasıl iyi yaşayacağı söyleyen, ne yiyip ne içmeleri gerektiğini, ne giymeleri gerektiğini, evlerini ne ile döşemeleri gerektiğini dillendiren reklamların bu seçim ve tüketerek özgürleşme söylemi, son dönemde yaygınlaşan korunaklı konut sitesi reklamlarında, yeni bir hayat vaadi ile açığa çıkar. Lefebvre ise, ortaya atılan bu vaadin aksine reklamların aslında, hiçbir yeniliği olmayan doğallık, erkeklik gibi gibi mitosları geri getirdiğini söyler (Lefebvre: 2010: 121) .

İdealize edilen bu yeni hayatın temel öznelerine dair öncelikli olarak söylenebilecek olan; bu özneleri sıklıkla ya çocuklu ya da çocuk sahibi olması muhtemel çiftlerden oluşan heteroseksüel çekirdek ya da geniş ailelerin oluşturmasıdır⁶. Bu reklamlarla gördüğümüz erkek karakterlere sunulan yeni yaşam vaadi benzer bir biçimde çoğunlukla sesini duymadığımız ama bakımlı, genel geçer güzellik kodlarına sahip (açık renkli, uzun saçlı, formunu koruyan vs.) kadınlar için ortaya konulan vaatte de göze çarpar.

İdealize Edilen Yeni Yaşamda Yeni Olmayan Kadınlık Halleri

'Modern cinsiyet rejimleri cinslerin ikili karşıtlığına (dikatomik) ve bunların aralarındaki hiyerarşik düzene dayalı kadınlık-erkeklik tanımlarına dayanır' (Sancar, 2016: 49). Egemen ataerkil cinsiyet rejimi dahilinde, kadınlığın ve kadınlık hallerinin bu rejimin ideal erkeklik tanım, imge ve algılarına dayalı olarak değersizleştirilmesi, reklamlarda bu karşıtlık üzerine kurgulanan kadınlık ve erkeklik imgeleri ile yansımasını bulur. İdealize edilen bu yeni hayatın reklam filmlerinde izleyiciye aktarılan kadınlık imgelerine baktığımızda, net bir biçimde ifade edilmese de genel bir kadın ve erkek doğası ayırımının farklı imge ve betimlemelerle reklamlardaki yerini aldığını görüyoruz. Burada söz konusu olan sadece bir ayırım değil bir karşıtlık ve aynı zamanda, üstü örtülü bir biçimde kadına yönelik bir aşağılamadır.

Rasyonalite ve Zeka / Bedensel Güzellik ve Duygular

İncelediğimiz bazı reklamlarda kadın ve erkek figürler arasındaki kesin karşılıkların, bir başka değişle kadının bedensel güzelliği, duyguları, sağlığının karşısına erkeğin rasyonalite ve zeka ile bezenmiş görünümünün konularak görsel

6 Konut fiyatları ortalamasının oldukça üzerinde olan ve 'prestij', 'ihtişam' vurgusuyla öne çıkan rezidans tipi konut reklamlarında ise, ailelerin görünürlüğünün sınırlı olduğunu söyleyebiliriz (Yedi Mavi Reklam Filmi, 2016; Yoo İstanbul Reklam Filmi, 2016).

olarak da sunulduğunu görüyoruz. Bunun en belirgin örneği Ankara İncek'te yapılmakta olan İncek Loft konutlarının reklamında tanınan bir ekonomist olan Deniz Gökçe ile manken Özge Ulusoy'un İncek Loft konut projesi üzerine sürdürdükleri diyalogda kendini gösterir. Deniz Gökçe, İncek Loft projesinde konut edinmenin karlılığı üzerine konuşurken, Özge Ulusoy onunla, bu satışla sunulan hayat üzerinden rasyonellikten uzak, oldukça ironik ama özünde kadının sözde doğasının farklılığının ön kabulünden hareket eden bir diyalog sürdürür. Deniz Gökçe'nin; onun zekasını ve ilgi alanlarını küçümseyen tavrı da bu ikili karşıtlığı oldukça belirgin ve rahatsız edici bir hale sokuyor. Aynı konut projesinin bir diğer reklamında ise, kitaplıklarla dolu bir evde karın, kazancın peşinden koşan erkek ile güzelliğin tarz olanın ardından giden günlük hayat pratiklerini tüketim üzerine kuran kadın karşıtlığını çok net görseller ile alımlayıcıya aktarıyor⁷.

Görsel 1: Incek Loft Reklam Filmi 1, 2014

Görsel 2: Incek Loft Reklam Filmi 3, 2014

7 Loft İncek Reklamı, 28.04.2014, https://www.youtube.com/watch?v=5epO_M6y9kU

İş Adamı / Ev Hanımı

Bu karşıtlığın bir başka örneğini görece daha uygun fiyatlı satış koşullarına sahip Tual Bahçekent konut projesi reklamında da görürüz. Burada erkek; çalışan, hayatın, evinin yükünü ekonomik anlamda sırtlanmış, bu yükü tek başına sırtlanarak altında ezilen bir figürken kadın, evde çocuğuyla ona destek olmak, onu güler yüzle karşılamak, yemeğini hazır etmek için bekleyen bir ikincil oyuncu konumundadır.⁸

Etkinlik / Edilgenlik

Sessizlik

Her daim kararları veren, hayalleri gerçek kılan, hesap yapan, gelecek planları kuran, erkek figürü karşısında kadın pasifleştirilir, edilgenleştirilir ve sessizleştirilir ve hatta görünmez hale getirilir. Erkekliğin temsili bu şekilde doğallaştırıldığında, kadınlığın temsili de bu karşıtlığa uygun kurguyla uyumlulaştırılır. Nida Park⁹ ve Metromall Ankara¹⁰ konut projesi reklamlarında bu doğallaştırma hali, çocuklarla kurulan ilişki üzerinden bir anlamda meşru bir zemine oturtulur. Reklamda, evi satın alan, bunun için ekonomik imkanlarını ortaya koyan, karar veren, çocuklarına bu kararı aktaran aile babası yine zamanını en verimli şekilde değerlendiren, dakik, sabahları erken uyanan rasyonel birey olarak ve reklamların birincil öznesi olarak karşımıza çıkar. Kadın ise hem görsel hem işitsel anlamda varlığını sadece sezebildiğimiz, edilgen, verilen kararlara uyan gizli özne olarak reklamlarda yer bulabilmektedir. Örneğin Nida Park projesi reklamında, evi alacak olan baba ailesi için en iyisini düşünürken ve evi seçme gerekçelerini dillendirirken anne şaşkın ve onaylayıcı bakışlarla babanın yanında poz vermektedir. Reklam dünyasının temel yanılsama aracı olan bu bakış, sıklıkla kadınlar ve çocuklar üzerinden reklamlarda görselleştirilir. Örneğin Piyalepaşa Örnek Daire¹¹ reklamında, kadın, tüketim alanlarını tek tek keşfederken bir çocuk saflığıyla neşelenmektedir ya da Yedi Mavi konut projesi reklamında benzer bir biçimde kadının site içindeki lüks olanakları şaşkınlıkla seyrettiğini görebiliriz¹².

8 Tual Bahçekent, 16.05.2016, <https://www.youtube.com/watch?v=gQPOfZP-yeM>

9 Nida Park 1, 28.09.2016, <https://www.youtube.com/watch?v=v5Ta0GRZGnw>

10 Metromall Reklam Filmi, 08.10.2016, <https://www.youtube.com/watch?v=enhDoo1qJ0o>

11 Piyalepaşa İstanbul, 07.10.2016, https://www.youtube.com/watch?v=L_XeCdnKUFQ

12 Yedi Mavi, 28.09.2016, <https://www.youtube.com/watch?v=0yAgFt7xHiQ>

Görünmezlik

Kadınların sessizliği bazı reklamlarda görünmezlik halini de alabilmektedir. Bu görünmezlik sadece metaforik değildir, kadının görünümü, idealize edilen bu yeni yaşamda kendisine biçilen role uygun olarak silikleşir. Bahçetepe İstanbul evleri reklamının merkezinde duran erkek karakter toprağın üzerinde geçen çocukluğundan iş hayatının sert asfaltına doğru akan hayat seyrini anlatırken, vurgulu bir sesle, doğan oğlunun da kendisine benzer şekilde toprakla iç içe bir çocukluk geçirmesini istediğinden dem vurur. Tüm bunlar olurken eşi, bulanıklaştırılmış bir görüntü olarak yalnızca kadrajın kenarından belli belirsiz bir biçimde seçilir¹³. Benzer bir biçimde Metromall Ankara proje reklamında; dakik, rasyonel, üretken, çalışkan baba figürünün yanında anneyi çok kısa bir sekansta kahvaltı hazırlarken görebiliriz¹⁴.

Burada olduğu gibi, kadının sessizliğine ya da sessizleştirmesine yönelik olarak, reklamları seslendiren dublaj seslendirme sanatçılarının hep erkek olması üzerinden de bir okuma yapılabilir. İncelediğimiz reklam filmlerinin hiç birinde, reklam müzikleri hariç, kadın dublaj sanatçısı sesine rastlamadık. Bununla birlikte reklamlarda rol alan kadın oyuncular arasında sınırlı sayıda konuşan kadına rastladık. Vaat edilen dünyayı sesiyle işitsel olarak kuran da, yine erkek olarak karşımıza çıkıyor.

Ev: Kadının Mekanı

Yeni olduğu iddia edilen bu ideal yaşam içerisinde, kadının mekanı genellikle ev içi ya da site içi olarak betimlenir. Kullanılan imgeler aracılığıyla, kadınlık ile ev alanı özdeşleştirilir ve ev, kadının asıl mekanı olarak karşımıza çıkarken güvenlikli- korunaklı site içlerindeki rekreasyon alanları da (AVM- Spor alanları- parklar- sinemalar vs.) bu evin sahasına dahil edilebilmektedir. Reklamlarda kadın ve erkeğin ev içi ve site içi kullanım alanları da keskin çizgilerle ayrıştırılırken, ev içi rol atıfları da belirginleştirilir. Brandium Ataşehir Konut projesi reklamında kadının boşluktan mutfağın tam ortasına erkeğin ise oturma odasındaki kanepenin üzerine düşmesi¹⁵ ya da Cennet Kuru¹⁶ konut projesi reklamında kadının mutfakta hazırladığı yemekler ile sofrayı donatması bu ayrışmayı görselleştirmektedir.

13 Bahçetepe İstanbul Evleri Reklam Filmi, 20.03.2015, <https://www.youtube.com/watch?v=RPvNNMd4Ful>

14 Metromall Reklam Filmi, 08.10.2016, <https://www.youtube.com/watch?v=enhDoo1qJ0o>

15 Brandium Ataşehir Reklam, 10.06.2016, <https://www.youtube.com/watch?v=n73yjcxMFTI>

16 Cennet Kuru Reklam Filmi, 25.05.2016, <https://www.youtube.com/watch?v=NCjfAbzxvAI>

Görsel 3: Brandium Ataşehir Reklam, 2016

Ev içi işlerin tamamını olmasa da büyük çoğunluğunu kadınların yürütmesi gerektiğine ilişkin stereotip işlerliğini sürdürmeye devam ederken, erkeğin evin içerisindeki temel görevi ise, hiçbir iş yapmamaktır. Cenk Özbay ve İlkay Baliç'in "Erkeğin Ev Halleri" makalelerinde de belirttiği gibi, erkek hiçbir şey yapmayarak ev içi rolünü oynar (Özbay, Baliç:2004, 97). Çalıştığı dış dünyadan evine gelen adam, doğru düzgün bir yemeği kendi arzularına göre şekillenmiş bir sofrada adabı içinde yemeği, elbette hak etmektedir. Reklamların çoğunda baba etrafında toplanan ailenin yediği yemek, yine Özbay ve Baliç'in ifadesiyle ailenin babaya sunduğu bir şükran göstergesi olarak okunabilir. (Özbay, Baliç:2004, 97). Konut projesi reklamlarında da baba etrafında toplanılan sofralara sıkça rastlarız.

Ev alanı içerisinde kadının meşguliyetleri; mutfakta yemek yapma, yemek hazırlama, sofraya kurmanın yanı sıra ağırlıklı olarak çocuklarla ilgilenme ve site içi alanlarda çocuklarıyla vakit geçirme olarak görünmektedir.

Kadının ev içerisinde herhangi bir meşguliyetinin olmaması muhtemeldir. Ancak ağırlıklı olarak sadece kadının görüldüğü bu reklamlarda, herhangi bir işle uğraşmazken gördüğümüz bu kadınlar, evde olmaktan ve o eve sahip olmaktan duydukları mutluluğu, sürekli gülümseyen, huzurlu surat ifadeleriyle alımlayıcıya yansıtırlar. Kadının mekanı ev olarak konumlandırılınca, ev adeta kadının doğal ortamı haline dönüştürülünce, bir konut sahibi olmak ve bu konutun içerisinde olmak, adeta bir kadının mutlu olması için gerekli olan yegane şey olarak alımlayıcıya sunulur. Örneğin, Numanoğlu İnşaat reklam

filminde ¹⁷, kadının ev içi alanları kullanırken kendini son derece mutlu hissettiği, evin olanaklarının bu mutluluğa mümkün kıldığını görürüz. Benzer bir biçimde Pruva İstanbul ¹⁸ ve Yedi Mavi¹⁹ konut projesi reklamlarında ev içinde uçuşan elbisesiyle masalvari bir atmosfere sahip olan evinde özgürleşen kadın figürleriyle karşılaşırız.

Görsel 4: Numanoğlu İnşaat Reklam Filmi 2, 2016

Bu resimlere genel olarak bakıldığında, kadın karakterlerin en temel faaliyeti ve en önemli sorumluluğu evde olmaktır. Kadın, adeta evin bir parçası, bir birimi gibidir. Sürekli bir bekleme halinde görüntülenir. Bir adamı bekleme, komşuları bekleme, misafirleri bekleme ile süregiden bu bekleme hali; reklamlardaki kadınların mutluluk kaynaklarından biri olarak yansıtılır. Komşulara, akrabalara, kocalara, çocuklara yani evin dışında olan herkese onlara her daim güler yüzle kapıları açan kadınlar, bu reklamlarda karşımıza çıkar.²⁰ Cennet Kuru Florya reklam filmindeki Ceren Sultan karakteri evinin sınırları içinde sultan gibi bir hayat sürmesi muhtemel kadın imgesinin pekiştirir niteliktedir.²¹

Ev dışı- site için kadın temsilleri

Yenilik iddiasıyla pazarlanmakta olan bu yaşam formunun, ev ve aile odaklı olması, bir yandan bu ailelerin site dışındaki nüfusla iletişimini en aza indirge-

17 Numanoğlu İnşaat Reklam Filmi 2, 18.05.2016, <https://www.youtube.com/watch?v=KUs2361c2qM>

18 Pruva 34, 10.05.2016, <https://www.youtube.com/watch?v=kb2QM5eK3GI>

19 Yedi Mavi, 28.09.2016, <https://www.youtube.com/watch?v=0yAgFt7xHIQ>

20 Gül İnşaat, 11. Mahalle Reklam Filmi, 03.12.2015, <https://www.youtube.com/watch?v=MPbBmeT1UAW>

21 Kuru Florya Konut Reklamı, 21.02.2014, <https://www.youtube.com/watch?v=FG9U5Waw0o8>

yerek hem kamusal etkileşimin sınırlarını daraltmakta (Danış, 2002: 104) hem de, özellikle kadınlık ve kadınlar bağlamında, kadının görünürlüğüne aile ile sınırlandırmakta, ev ve konut alanını ise kadının mekanları olarak konumlandırmaktadır. Söz konusu konut projelerinin gelecekteki sakinlerine en büyük vaadi, tüm yaşamsal ihtiyaçlarının bu konut alanı dahilinde karşılanacağıdır.

Kadınların temel ihtiyaç ve faaliyet alanları, ev işleri, tüketim ve müphem bir beden güzelliği idealine ulaşmak ya da bunu korumakla sınırlandırıldığında, kadınların konut sitesi alanının dışına çıkmalarına gerek kalmayacağı fikri izleyiciye itinayla aktarılır.

Kadına Ev İçi ve Ev Dışında Atfedilen Roller Üzerinden Kurgulanan Kadınlık

Tüketicilik

İncelenen konut reklam filmlerinde, ev dışı alanlardaki kadın temsillerinde kadınlar ya alışveriş, yeme-içme gibi tüketim pratikleriyle resmedilir ya da idealize edilen bir beden formuna ulaşma ya da formunu koruma çabasında iken görünür kılınır. Kadınlıkla tüketim adeta eşdeğer hale getirilir. AVM ve alışveriş, kadının en temel ihtiyaçları olarak alımlayıcıya sunulur. Vitrinler karşısında kendinden geçenler, elinden alışveriş poşeti eksik olmayanlar²², evi ile AVM arasındaki yakınlıktan büyük bir gururla söz edenler, tüketerek mutlu olanlar²³, hatta AVM'yi evi olarak görenler²⁴, kadınlar olarak karşımıza çıkartılır.

Görsel 5: Strada Akzirve Bahçeşehir,2016

22 Referans Bahçeşehir Reklam Filmi, 23.04.2016, <https://www.youtube.com/watch?v=IQylfssWuGY>

23 Teona Ankara, 27.06.2016, <https://www.youtube.com/watch?v=Amablu3g3Sc>

24 Olimpa Rezidans, 18.01.2015, <https://www.youtube.com/watch?v=zAvOdchgreA>

Görsel 6: Teona
Ankara, 2016

Strada projesinin reklamındaki kadın karakterin yaşadığı sitenin AVM ve kafelerini gezdiren arkadaşına “Evinizin evi nerede?” diye sorması, ironik bir dille bu önceliği gözler önüne serer.²⁵ Bir başka deyişle AVM’nin konut projesi içinde var oluşu kadınlar için pek çok sosyal imkanın, hatta evin kendisinin bile önüne geçebilmektedir. Bu anlamda kadın her daim süren bir tüketim halinin içinde dolanıp durur.

Sıklıkla korunaklı ve güvenli fitness salonlarında, açık ya da kapalı yüzme havuzlarında ve katledilen, usulsüzce el konulan ve site alanına dahil edilen orman arazilerinde ya da suni ve yasaklı yeşillikler arasında jogging yapan kadınlık temsili, kadınlara, bu sitelerde bir konut sahibi olarak bedenlerine yapabilecekleri yatırımı işaret eder. Örneğin Avrupa Konutları Atakent 3 reklam filminde, babanın yapmış olduğu yatırımın sayesinde kazandığı % 67 kazancın karşısında, annenin en büyük kazancı; fitness salonunda bedenine yapmış olduğu fiziki yatırımlar sayesinde idealize edilen kadın bedeni formuna kavuşmasıdır.²⁶

Annelik

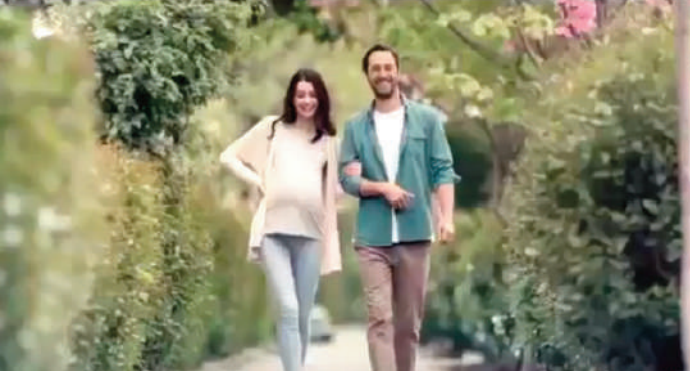
Reklamlarda karşılaşılan kadınlık temsillerine baktığımızda, ön plana çıkartılan en önemli temsillerden biri, anneliktir. Bu kadınlar ya çocuk sahibi olmuşlardır ya da hamiledirler ve çocuk sahibi olmaları muhtemeldir. Örneğin, Makyol Yaşam Beylikdüzü Projesi reklamında hamile ya da çocuk sahibi olmayan bir kadına rastlayamayız²⁷.

25 Strada Akzirve Bahçeşehir, 13.11.2016, <https://www.youtube.com/watch?v=aBbf7amStZk>

26 Avrupa Konutları Atakent 3, 19.03.2013 <https://www.youtube.com/watch?v=RFTk8mE5x6Q>

27 Makyol Yaşam Beylikdüzü Reklam Filmi, 26.04.2016, <https://www.youtube.com/watch?v=o0dsojKEf1Y>

Görsel 7: Makyol Yaşam Beylikdüzü Reklam Filmi 1, 2016

Görsel 8: Makyol Yaşam Beylikdüzü Reklam Filmi 2, 2016

Anneliğin asli bir görev olduğu, doğurganlığın kadınların en önemli niteliği olduğu, çocuklarla ilgilenmenin bir iş ve sorumluluk olarak en çok annelerin üzerinde olduğu fikri, reklamlarda yoğun bir biçimde işlenir. Annelik ve hamilelik imgeleri, her daim bir aile kurgusunun içerisine sıkıştırılır. Anneleri, hep çocukların yakınlarında, yanı başlarında görürüz. İncelenen reklamlar arasında tek çalışan anne örneğine Nuro Park Güneşli Reklam filminde rastladık. Kız çocuğunun dillendirdiği yakınma ile annesi çalışsa bile ondan beklentilerin değişmediğini, çocuğuna vakit ayıramadığını, işten gelip asli görevlerinden biri olan yemek yapmak görevini gerçekleştirmek durumunda kaldığını görürüz²⁸.

Bu anneler ve anne olması muhtemel hamileler, ev dışı alanda, ya eşleriyle, ya kocalarıyla ya da diğer çocuklu kadınlarla, site içi alanlarda sosyalleşirken de görüntülenir. Sıcak insan ilişkilerine vurgu yapan 11. Mahalle Konut Projesi²⁹ ve AND Pastel Projesi³⁰ reklamı buna örnek verilebilir. Site içi alanlarda çocuklarıyla gezinen kadın imgeleri, evde eviyle mutlu, eviyle özgürleşmiş kadın imgesiyle çelişmez.

28 Nuro Park, İşiniz Güneşli'de Ya Mutluluğunuz, 26.09.2016, <https://www.youtube.com/watch?v=s-ZCf4zSZvk>

29 Gül İnşaat, 11. Mahalle Reklam Filmi, 03.12.2015, <https://www.youtube.com/watch?v=MPbBmeT1UAw>

30 AND Pastel, 22.04.2016 <https://www.youtube.com/watch?v=HNBdtyMVouE>

Görsel 9: Gül İnşaat,
11.Mahalle Reklam
Filmi, 2015

Cinsellik

Reklamlarda ön plana çıkartılan bir diğer kadın temsili ise, cinselliktir. Burada annelik ve aile içerisinde konumlandırılan kadınlıktan tamamıyla farklı bir temsil ile karşılaşırız. Kadın, idealize edilen bir beden güzelliğini ve cinselliğini temsil eder. Berger'in ifade ettiği üzere, bu reklamlarda, 'Kadınlar erkeklerden çok değişik bir biçimde gösterilir – dışının erkekten başka olmasından gelen bir şey değildir bu- "ideal" seyircinin her zaman erkek olarak kabul edilmesinden, kadın imgesinin onun gururunu okşamak amacıyla düzenlenmesindedir' (Berger, 2007: 64). Bu reklamlarda kadın bir arzu nesnesi, cinsel bir obje sunulur. Örneğin, Park Residences reklam filminde işitsel imgelerle zenginleştirilen, idealize edilen beden formlarına sahip bakımlı kadın imgeleri, kadını, konut projesine sahip olunması halinde evle birlikte sahip olunabilecek bir meta olarak sunar ya da kadın benzer bir biçimde evin olmazsa olmaz cazip bir aksesuarı olarak resmedilir.³¹ İncelenen reklam filmlerinin kayda değer bir kısmında erkeğin beğenileri, zevkleri, tercihleri üzerinden bir anlatım alımlayıcıya sunulur. Selçuk Yöntem Yoo İstanbul projesinden konut sahibi olan erkeği zor beğenen tarz olanı seven, tutkuları, ince zevkleri, akli ve kendi ile gurur duyduğu kararlara sahip bir erkek olarak betimlerken görsel olarak alımlayıcıya sunulan kadın imgesi bu kararlardan, seçimlerden biri olarak kendini gösterir. Bir anlamda, ev sahipliği ile bir kadına sahip olma hali eş değer tutulur.³² Kadın karakterin sesini duyduğumuz ender reklamlardan biri olan DAP Yapı Adam Kule reklam filmindeki cinselliğinin altı çizilen kadın karakter Selçuk Yöntem'in tasvir ettiği ideal, adamsız yapamayan kadının dile gelmiş hali gibidir.³³ Bu metalaştırma hali, kimi reklamlarda çok daha belirgin bir tüketim rüyasının parçası olarak görselleştirilir.³⁴

31 Park Residences Cadde Reklam Filmi, 04.05.2016, <https://www.youtube.com/watch?v=KemfmLUHXno>

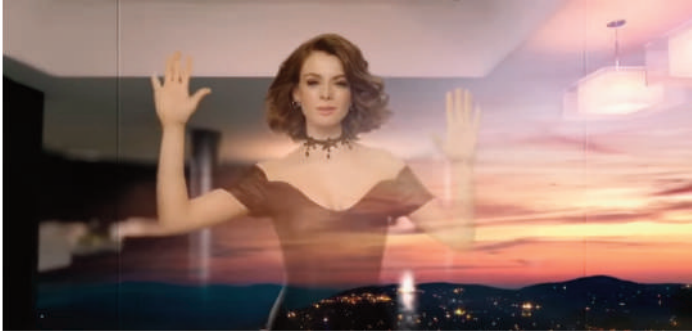
32 Yoolstanbul, 12.10.2016, <https://www.youtube.com/watch?v=n9InF9ZJPRs>

33 Dap Yapı Adam Kule Reklam Filmi, 21.01.2017, <https://www.youtube.com/watch?v=YoOA9I7Vlqg>

34 Quasar İstanbul Reklam Filmi, 28.05.2014, <https://www.youtube.com/watch?v=xS1z9KhloJA>

Görsel 10:
Yoolstanbul Reklam
Filmi, 2016

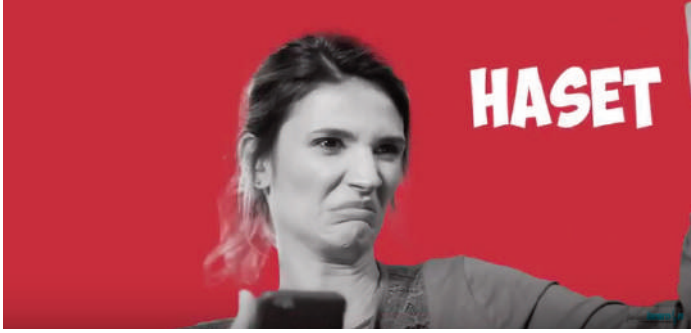
Görsel 11: DAP Yapı
Reklam Filmi, 2017

Kadının sesinin duyulduğu, kadına konuşma hakkının verildiği az sayıda reklamdaki kadınlık temsilleri, kadın doğasına ilişkin yerleşik hale gelen basmakalıp fikirlere dayandırılır. Burada, yeniden erkekliğin tam karşıt kutbuna yerleştirilen kadınlık; dedikodunun, hasetin, kıskançlığın, sindirememişliğin resmine dönüşür. Konut sahipliği, kadınlar arasında bir rekabete dönüşür. Kadın, dedikodu yapan, tüketim üzerinden kendini var eden ve bunu çevresine empoze etmeye çalışan bir resim ile verilir. Bu noktada, sahip olunamayan konut üzerinden bir kadının başka bir kadını değersizleştirerek, ataerkil cinsiyet eşitsizliği söyleminin güçlenmesine yaptığı katkı görürüz. Berger'in de bahsettiği üzere reklamların aslında toplumsal ilişkileri amaçladığı açık bir biçimde görülmektedir (Berger, 2007:132). Konut sahipliği, yaşamla eş tutulduğunda ve bu yaşama sahip olamayanlar, bunun eksikliğini hissettiklerinde uyanan sahip olma arzu ve isteği, bu bağlamda kendini, kadında kıskançlık olarak gösterir. Burada erkeğin yerine kadının kıskançlık ve dedikoduculukla ön plana çıkartılması ise, kadının sözde doğasına ilişkin ataerkil basmakalıp yargıları yeniden üreterek korumaya hizmet eder. Örneğin, Eymir Panorama evleri reklam serisindeki kadın karakter, arkadaşının sosyal medya paylaşımları üzerinden sürdürdüğü kıskançlık söylemiyle bu kadın stereotipini her reklamda

yeniden üretir.³⁵ Benzer bir biçimde arkadaşının konut sitesinde sürekli kusur arayan³⁶ ya da arkadaşının evinin olanaklarıyla kıskandırmaya çalışan kadın im-
geleri de sıklıkla karşımıza çıkar.³⁷

Görsel 12: Eymir
Panorama Reklam
Filmi Sinpaş
Soruyor 'Eymir
Panorama'dan Ev
Alırsanız Ne Olur?
1, 2016

Görsel 13: Eymir
Panorama Reklam
Filmi Sinpaş
Soruyor 'Eymir
Panorama'dan Ev
Alırsanız Ne Olur?
2, 2016

Sonuç

Korunaklı-güvenlikli konut sitelerinin reklamlarında, konutlar, tüketiciye; do-
ğallık, merkezilik, müstakillik, ayrıcalık ve farklılık iddialarıyla, ağırlıklı olarak
ev ve aile odaklı yaşam projeleri olarak pazarlanmakta, bu yeni ve iyi yaşam
formu, projeler arasındaki farklılıklara rağmen standartlaşarak bir norm ha-
line getirilmektedir. Söz konusu sitelerde bir konut sahibi olunması halinde ga-
ranti edilen ayrıcalıklı, ayrışık ve izole yaşam, arzulanabilir ve uğruna mücadele
edilebilir tek yaşam formu olarak sunulmaktadır.

35 Eymir Panorama Reklam Filmi, Sinpaş Soruyor, Her Gün Tatil Gibi Yaşanır mı?, 25.04.2016, <https://www.youtube.com/watch?v=SrTgJgva3c> / Eymir Panorama Tanıtım Filmi, Sinpaş Soruyor, Eymir Panorama'dan Ev Alırsanız Ne olur?, 18.04.2016 <https://www.youtube.com/watch?v=kFbbZ6FDYVM>

36 Strada Akzirve Bahçeşehir, 13.11.2016, <https://www.youtube.com/watch?v=aBbf7amStZk>

37 İstanbul Hayat Reklam Filmi, 06.05.2016, <https://www.youtube.com/watch?v=IhjdKLTAWo> / İstanbul Hayat- Çok Artı Bir, 27.05.2016, https://www.youtube.com/watch?v=J_p4URwpRTU

Ranta dayalı, kar odaklı talancı kentsel dönüşüm zihniyetinin üzeri cafcacflı görseller ve masalsi betimlemeler ile örtülmekte, tüm yaşamsal ihtiyaçların korunaklı güvenli bir konut projesi alanı dahilinde karşılanacağı vaadiyle mevcut ilişkisizlik ve dışlayıcılık biçimlerinin mekânsal olanın ötesine taşınarak derinleşmekte, mevcut sınıfsal eşitsizlik ve adaletsizlikler, mutluluk ve huzura ulaşmayı bu sitelerde konut sahibi olma ile eşdeğer tutan projelerle hasıraltı edilmektedir.

Yenilik iddiasıyla sunulan bu yaşam projelerinde, mevcut ataerkil toplumsal cinsiyet rejimi ve buna dayalı olarak idealize edilen kadınlık ve erkeklik hallerinde yeni olan pek bir şey yoktur. Kadınlara bu konut projeleriyle ilaveten vaat edilen sınırsız tüketim olanakları ve bedensel yatırım imkanlarıdır. Bunun yanı sıra arzu edilebilir ve kıskanılabilir olma hali vaat edilir. Bunların haricinde ise; yenilik iddiasıyla sunulan ancak yeni olmayan ev ve aile odaklı bu yaşamda, kadınlığın imgeleri; edilgenlik, sessizlik, görünmezlik, pasiflik, annelik, evcillik, cinsellik sınırlarının ötesine geçmez. Cinsiyete dayalı eşitsizlik düzeni kadının makyajını, kılık kıyafetini güncelleştirirken, kadının sözde doğasının sözde yatkınlıkları, yetersizlikleri ve eksiklikleri, belli bir erkeklik algısının karşısında basamaklıp biçimlerde sürekli ve ısrarla işlenmekte ve alımlayıcıya aktarılmakta, başka kadınlıkların mümkünlüğü inkar ve reddedilmektedir.

KAYNAKÇA

- Bali, R. N. (2007). Tartz-ı Hayat'tan Life Style'a: Yeni Seçkinler, Yeni Mekânlar, Yeni Yaşamlar. (7. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bartu, A. (2002). 'Dışlayıcı Bir Kavram Olarak 'Mahalle'. İstanbul Dergisi: Mahalle Sayısı, 4, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 84-86.
- Berger, J. (2007). Görme Biçimleri, İstanbul: Metis Yayınları
- Danış, A.D. (2002) Bahçeşehir Bir Mahalle Mi?, İstanbul Dergisi: Mahalle, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, Ocak 2002, s.102-105.
- Harvey, D. (2002) Sınıfsal Yapı ve Mekansal Farklılaşma Kuramı, 20. Yüzyıl Kenti, Der. Ve Çev. Bülent Duru, Ayten Alkan, 1.Baskı, Mayıs 2002, İmge Kitabevi, Ankara, s.147-172
- Işık, O. ve Pınarcıoğlu, M. (2001). Nöbetleşe yoksulluk. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lefebvre, H. (2010) Modern Dünyada Gündelik Hayat, İstanbul, Metis Yayınları
- Keyder, Ç. (2009). İstanbul: Küresel ile Yerel Arasında. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öncü, A. (2016). İdealinizdeki Ev Mitolojisi Kültürel Sınırları Aşarak İstanbul'a Ulaştı. Ayşe Öncü & Petra Weyland (Ed.), Mekan, Kültür, İktidar, Küreselleşen Kentlerde Yeni

Kimlikler içinde (s.85-103). İstanbul, İletişim Yayıncılık, Çev. Leyla Şimşek, Nilgün Uygun, 85-103

Özbay,C, Baliç, İ. (2004). "Erkeğin Ev Halleri "Toplum ve Bilim ; Erkeklik", Sayı. 101, 89-104

Perouse, J. F, Danış, D. (2005). Zenginliğin Mekanda Yeni Yansımaları: İstanbul'da Güvenlikli Siteler, Toplum ve Bilim, Sayı: 104, 92-123

Sancar, S. (2016). Erkeklik: İmkansız İktidar: Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler, Metis Yayınları, İstanbul, 1.basım: Nisan 2009, 4.basım: Kasım 2016

Şentürk, Ü. (2014). "Mekân Sadece Mekân Değildir: Kentsel Mekânın Yeni Tezahürleri", Doğu Batı Düşünce Dergisi; Şehir Yazıları 1, Sayı: 67, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 85-107

İnternet Kaynakları

AND Pastel, 22.04.2016 <https://www.youtube.com/watch?v=HNBdtyMVouE>, [Son erişim tarihi: 02.03.2017]

Avrupa Konutları Atakent 3, 19.03.2013
<https://www.youtube.com/watch?v=RFTk8mE5x6Q> [Son erişim tarihi: 02.03.2017]

Avrupa Konutları İspartakule 3 Reklam, 09.04.2013,
https://www.youtube.com/watch?v=r35NW_Hj00 [Son erişim tarihi: 02.03.2017]

Bahçetepe İstanbul Evleri Reklam Filmi, 20.03.2015,
<https://www.youtube.com/watch?v=RPvNNMd4FuI> [Son erişim tarihi: 02.03.2017]

Brandium Ataşehir Reklam, 10.06.2016,
<https://www.youtube.com/watch?v=n73yjcxMfTI> [Son erişim tarihi: 02.03.2017]

Cennet Kuru Reklam Filmi, 25.05.2016,
<https://www.youtube.com/watch?v=NCjfAbzxvAI> [Son erişim tarihi: 02.03.2017]

Dap Yapı Adam Kule Reklam Filmi, 21.01.2017,
<https://www.youtube.com/watch?v=YoOA9I7Vlqg> [Son erişim tarihi: 02.03.2017]

Deniz Gökçe, Özge Ulusoy, Loft İncek Reklamı, 28.04.2014,
https://www.youtube.com/watch?v=5epO_M6y9kU [Son erişim tarihi: 02.03.2017]

Emlak Konut Sertab Erener Bir Masaldır Ev Bizi Birleştirecek Reklamı HD 2016, 10.02.2016 <https://www.youtube.com/watch?v=UzhKRr5Fwbg>
[Son erişim tarihi: 02.03.2017]

Eymir Panorama Reklam Filmi, Sinpaş Soruyor, Her Gün Tatil Gibi Yaşanır mı?, 25.04.2016, <https://www.youtube.com/watch?v=SrTrgJgva3c> [Son erişim tarihi: 02.03.2017]

Eymir Panorama Tanıtım Filmi, Sinpaş Soruyor, Eymir Panorama'dan Ev Alırsanız Ne olur?, 18.04.2016 <https://www.youtube.com/watch?v=kFbbZ6FDYVM>
[Son erişim tarihi: 02.03.2017]

- Gül İnşaat, 11. Mahalle Reklam Filmi, 03.12.2015,
<https://www.youtube.com/watch?v=MPbBmeT1UAW>
[Son erişim tarihi: 02.03.2017]
- İncek Loft Reklam Filmi 1, 26.09.2014,
https://www.youtube.com/watch?v=XxO_N1sC56w [Son erişim tarihi: 02.03.2017]
- İncek Loft Reklam Filmi 3, 26.09.2014,
<https://www.youtube.com/watch?v=yoSPegO9TVY> [Son erişim tarihi: 02.03.2017]
- İstanbul Hayat Reklam Filmi, 06.05.2016,
<https://www.youtube.com/watch?v=IhjdNKLtAWo> [Son erişim tarihi: 02.03.2017]
- İstanbul Hayat- Çok Artı Bir, 27.05.2016,
https://www.youtube.com/watch?v=J_p4URwpRTU [Son erişim tarihi: 02.03.2017]
- Koru Florya Konut Reklamı, 21.02.2014,
<https://www.youtube.com/watch?v=FG9U5Waw0o8> [Son erişim tarihi: 02.03.2017]
- Makyol Yaşam Beylikdüzü Reklam Filmi, 26.04.2016,
<https://www.youtube.com/watch?v=o0dsojKEf1Y> [Son erişim tarihi: 02.03.2017]
- Metromall Reklam Filmi, 08.10.2016,
<https://www.youtube.com/watch?v=enhDoo1qJ0o> [Son erişim tarihi: 02.03.2017]
- Metropol İstanbul, 10.03.2013, <https://www.youtube.com/watch?v=U9nzPjOtcLY>
[Son erişim tarihi: 02.03.2017]
- Mustafa Sandal, Köy- Komşuluk Reklamı, 20.10.2014,
https://www.youtube.com/watch?v=Ttd83mhMpZA&list=PLclko3AdB4MBieFKy2fw-eGgWkOtWA_VI&index=118 [Son erişim tarihi: 02.03.2017]
- Nida Park 1, 28.09.2016, <https://www.youtube.com/watch?v=v5Ta0GRZGnw>
[Son erişim tarihi: 02.03.2017]
- Numanoğlu İnşaat Reklam Filmi 2, 18.05.2016,
<https://www.youtube.com/watch?v=KU52361c2qM> [Son erişim tarihi: 02.03.2017]
- Nurol Park, İşiniz Güneşli'de Ya Mutluluğunuz, 26.09.2016,
<https://www.youtube.com/watch?v=s-ZCf4zSZvk> [Son erişim tarihi: 02.03.2017]
- Olimpa Rezidans, 18.01.2015, <https://www.youtube.com/watch?v=zAvOdchgreA>
[Son erişim tarihi: 02.03.2017]
- Piyalepaşa İstanbul, 07.10.2016,
https://www.youtube.com/watch?v=L_XeCdnKUFQ [Son erişim tarihi: 02.03.2017]
- Quasar İstanbul Reklam Filmi, 28.05.2014,
<https://www.youtube.com/watch?v=xS1z9KhloJA> [Son erişim tarihi: 02.03.2017]
- Park Residences Cadde Reklam Filmi, 04.05.2016,
<https://www.youtube.com/watch?v=KemfmLUHXno> [Son erişim tarihi: 02.03.2017]

Pruva 34, 10.05.2016, <https://www.youtube.com/watch?v=kb2QM5eK3GI>
[Son erişim tarihi: 02.03.2017]

Referans Bahçeşehir Reklam Filmi, 23.04.2016,
<https://www.youtube.com/watch?v=lQyIfssWuGY> [Son erişim tarihi: 02.03.2017]

Sinpaş Soruyor, "Yazın Kayak, Kışın Yelken Yapılır Mı?", 14.04.2016,
<https://www.youtube.com/watch?v=PgqbcOgN66Q&list=PLKfv4RCoEKc4kktzS9nsvQYe7p7UMpqsz> [Son erişim tarihi: 02.03.2017]

Strada Akzirve Bahçeşehir, 13.11.2016,
<https://www.youtube.com/watch?v=aBbf7amStZk> [Son erişim tarihi: 02.03.2017]

Şehrizar Konakları Reklam Filmi, 24.12.2014,
<https://www.youtube.com/watch?v=XpNzbGXY6eg> [Son erişim tarihi: 02.03.2017]

Teona Ankara, 27.06.2016, <https://www.youtube.com/watch?v=Amablu3g3Sc>
[Son erişim tarihi: 02.03.2017]

Tual Bahçekent, 16.05.2016, <https://www.youtube.com/watch?v=gQPOfZP-yeM>
[Son erişim tarihi: 02.03.2017]

Vadistanbul Reklam Filmi, 20.04.2014,
<https://www.youtube.com/watch?v=8DGY0j3TQCA> [Son erişim tarihi: 02.03.2017]

Vantage Ümitköy, 18.12.2016, <https://www.youtube.com/watch?v=2qtK71oB31Q>
[Son erişim tarihi: 02.03.2017]

Yedi Mavi, 28.09.2016, <https://www.youtube.com/watch?v=0yAgFt7xHiQ>
[Son erişim tarihi: 02.03.2017]

Yoolstanbul, 12.10.2016, <https://www.youtube.com/watch?v=n9lnF9ZjPRs>
[Son erişim tarihi: 02.03.2017]

EK. I. Tablo 1. PROJE VE PROJE REKLAMLARINA İLİŞKİN VERİLER

Proje İsimleri	Projelerinin Konumu	Proje Reklam Filmlerinin Yılları
11. Mahalle	İstanbul / Beylikdüzü	2015
AND Pastel	İstanbul / Kartal	2016
Avrupa Konutları Atakent 3	İstanbul / Küçükçekmece	2013
Avrupa Konutları Ispartakule	İstanbul / Avcılar	2013
Bahçetepe İstanbul Evleri	İstanbul / Başakşehir	2015
Brandium Ataşehir	İstanbul / Ataşehir	2016
Cennet Koru	İstanbul / Küçükçekmece	2016
Dap Yapı Adam Kule	İstanbul / Dragos	2017
Emlak Konut GYO	Türkiye	2016
Eymir Panorama	Ankara / Oran	2016
İncek Loft	Ankara / İncek- Gölbaşı	2014
İstanbul	İstanbul / Topkapı	2016
Koru Florya	İstanbul / Bakırköy	2014
Köy	İstanbul / Zekeriyaköy	2014
Makyol Yaşam	İstanbul / Beylikdüzü	2016
Metromall	Ankara/Eryaman, Etimesgut	2016
Metropol İstanbul	İstanbul / Ataşehir	2013
Nida Park Kayaşehir	İstanbul / Başakşehir	2016
Numanoğlu İnşaat	İstanbul / Ankara / Kayseri	2016
Nurol Park Güneşli	İstanbul / Bağcılar	2016
Olimpa Rezidans	İstanbul / Başakşehir	2015
Park Residences Cadde	Kadıköy / İstanbul	2016
Piyalepaşa	İstanbul/ Beyoğlu	2016
Pruva 34	İstanbul / Bakırköy	2016
Referans Bahçeşehir	İstanbul / Başakşehir	2016
Strada Akzirve	İstanbul / Bahçeşehir	2016
Şehrizar Konakları	İstanbul / Üsküdar	2014
Teona	Ankara / Ümitköy	2016
Tual Bahçekent	İstanbul / Başakşehir	2016
Vadi İstanbul	Şişli / İstanbul	2014
Vantage Ümitköy	Ankara / Ümitköy	2016
Yedi Mavi	İstanbul/ Zeytinburnu	2016
Yoo İstanbul	İstanbul/ Ortaköy	2016

ATA MİRASI MI ANA YADİGARİ MI: DÜNYA MİRAS ALANLARININ BELİRLENMESİ VE KORUNMASINDA TOPLUMSAL CİNSİYETİN ROLÜ

Doç Dr. Savaş Zafer ŞAHİN

Şehir Plancısı, Atılım Üniversitesi

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölüm Öğretim Üyesi

Tarihi alanların korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması bakımından tüm dünyada UNESCO Dünya Miras Sözleşmesinin kabul edilerek uygulanması ve Dünya Miras Listesi çalışmaları önemli bir araç niteliği taşımaktadır. Bir ülkenin Dünya Miras Sözleşmesine taraf olması, Sözleşmeye uygun olarak sınırları içerisindeki somut kültürel ve doğal mirasın Dünya Miras Listesine alınması ve Listede kalması için gerekli çalışmaları yapması hem koruma konusunda insanlık mirasının bir parçası olmak prestiji hem de belli bir koruma kapasitesine sahip olmak açılarından son yılların yükselen değerlerinden birisi olarak görülmektedir. Yakın zamana kadar, insanlığın ortak mirası olan alanları kapsayan dünya miras listesindeki varlık ve alanların toplumsal cinsiyet açısından nasıl bir anlam taşıdığı yeterince tartışılmamıştır. Oysa ki, Dünya Mirası kavramının karşılığı olan Fransızca “Patrimoine Mondial” kavramının dilbilimsel açıdan kökünü “baba, ata” kavramlarından aldığına ilişkin olarak başlayan tartışmalar günümüzde tarihsel bağlamın ve dünya mirasının toplumsal cinsiyet açısından nasıl değerlendirilmesi gerektiği konusundaki tartışmalara kadar uzanmıştır. Bu konuda öncelikle, insanlık tarihinin çok önemli bir kısmında anaerki toplumlarda hakimiyetinin olduğu ve belki de toplumsal cinsiyeti odağa alan ve hatta feminist bir dünya mirası değerlendirmesi yapılabileceği, bunun da günümüzdeki iktidar ilişkilerini dahi etkileyebilecek sonuçları bulunduğu ifade edilmektedir. Öte yandan, pratik olarak dünya miras listesine dahil edilen alanların daha çok erkek egemen bir tarih anlayışının ürünü olarak belirlendiği ve çalışmaların bu bakış açısıyla yürütüldüğü, kadınların ve toplumsal

cinsiyetin etkisiyle oluşmuş tarihsel birikimin çoğu kez göz ardı edilebildiği eleştirileri getirilmektedir. Bu eleştiriler hali hazırda dünya miras alanlarının korunması için kurulan alan yönetimlerinde ve uygulanan yönetim planlarında da kadınların ve toplumsal cinsiyetin rolünün dikkate alınmadığı iddiası ile sürdürülmektedir. Bu bildiride, toplumsal cinsiyet ve tarihi koruma arasındaki ilişki dünya miras alanları özelinde değerlendirilecektir. Bu anlamda Türkiye'deki Dünya Miras Listesi çalışmaları ve dünya miras listesine girmiş bir alan olarak Efes Antik Kenti yönetim planı ve adaylık süreci eleştirel bir gözle değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Dünya Miras Listesi, dünya miras alanı, toplumsal cinsiyet, Efes Antik Kenti, Yönetim Planı.

1.Giriş

Günümüzde kültür mirasının korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması için harcanan çabalar, geçmiş dönemlerden çok daha yaşamsal bir anlam taşımaktadır. Kalkınmanın dünya ve toplumlar üzerindeki kaçınılmaz gibi görünen yıkıcı sonuçlarının insan var oluşunun tarihselliğinin simgeleri aracılığıyla dengelenmesinde bu çabaların önemi büyüktür. Ancak, ne yazık ki gelişmenin aynı zamanda insanlığın ortak mirası olan kültür varlıklarının tehlike altına girme, zedelenme, tahrip edilme hatta yok olma risklerini arttırdığı da gözlenmektedir. Buna karşılık; insanlık bu riskleri ortadan kaldıracak küresel standart, sistem ve mekanizmalar geliştirmeye çalışmaktadır. Bu mekanizmaların en önemli örneklerinden birisi UNESCO Dünya Miras Sözleşmesi uyarınca tanımlanan “Dünya Miras Alanları”dır. Bütün insanlığın ortak mirası olarak kabul edilen kültürel ve doğal varlıkları dünyaya tanıtmak, söz konusu evrensel mirasa sahip çıkacak bilinci oluşturmak ve çeşitli sebeplerle bozulan, yok olan kültürel ve doğal değerlerin yaşatılması için gerekli işbirliğini sağlamak için UNESCO 1972 yılında sorunun uluslararası bir sözleşme konusu yapılmasına karar vermiş ve “Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme” kabul edilmiştir. Türkiye bu Sözleşmeyi 1983 Yılında imzalamıştır. Sözleşmenin imzaya sunulmasının üzerinden geçen kırk beş yıl sonrasında, dünya miras listesinin anlamı farklı açılardan sorgulansa da, dünya miras listesi tüm dünyada kültürel ve doğal mirasın korunmasındaki en temel araçlardan birisi olma niteliğini sürdürmektedir (Meskell, 2013).

Aradan geçen yaklaşık otuz beş yıla yakın sürede, Türkiye Dünya Miras Alanlarına ilişkin deneyim ve birikimini arttırmıştır. Özellikle son on yıllık dönemde, Türkiye'nin Dünya Miras Listesindeki alanların sayısının arttırılması

için çalışmalar hızlandırılmıştır (Atakuman, 2010). Gerekli mevzuatın yürürlüğe girmesinin ardından Dünya Miras Alanı kavramının tanıtılması, farklı yöreler arasında yapıcı bir rekabet dönemine girilmiştir. Uzun süredir Dünya Mirası Geçici Listesinde yer alan varlıkların Dünya Miras Alanı olmasına ilişkin çalışmalar da bu kapsamda hızlanmıştır. Bu eğilimlerle birlikte Türkiye’de ve dünyada dünya miras alanı olmanın felsefi ve toplumsal temellerine ilişkin tartışmalar aracılığıyla dünya insanlık mirasının daha anlamlı, siyasal ve toplumsal ön yargılardan arındırılmış nesnel ölçütlerle anlamlandırılması arayışı da sürmektedir.

Bu yeni arayışların en önemli kaynaklarından birisini toplumsal cinsiyet araştırmaları alanı oluşturmaktadır. Toplumsal cinsiyet kavramı çerçevesinden bakıldığında, Dünya Miras Alanlarına ilişkin mevcut tanımların ve pratiklerin hem mirası tanımlama hem de mirasın gelecek kuşaklara aktarılması konusunda gerekli araçları tanımlama açısından örtülü biçimde de olsa ataerkil toplum düzeninin izlerini taşıdığı eleştirisi getirilmektedir. Bu eleştiri açısından bakıldığında Dünya Miras Alanları hem tarihsel birikim açısından hem de mevcudu korumak açısından toplumsal cinsiyete hassasiyet göstermemekle eleştirilmektedir. Bu eleştiri, Dünya Miras Alanı gibi araçların toplumsal cinsiyet açısından erkek egemen kültürel miras anlayışını sürdürmede bir araç haline geldiği değerlendirilmesi ile ortaya konmaktadır. Bu anlamda, dünya miras alanlarının ve ilişkili süreçlerin toplumsal cinsiyet bakış açısı ile ele alınması insanlığın gerçek ortak mirasını tanımlama ve koruma açısından yaşamsal olduğu ifade edilmektedir.

Bu bildiride, UNESCO Dünya Miras Alanları kavramsallaştırmasının toplumsal cinsiyet bakış açısı ile değerlendirilmesinden yola çıkılarak Efes Antik Kenti Yönetim Planı çalışmasının eleştirel bir değerlendirmesi yapılacak ve dünya miras alanı kavramsallaştırmasının bu açıdan çelişkili unsurları ortaya konmaya çalışılacaktır. Bu şekilde, toplumsal cinsiyet açısından belli hassasiyetleri taşıyan bir dünya mirası kavramsallaştırmasının ipuçları ortaya konmaya çalışılacaktır.

2. Patrimoni mi Matrimoni mi? Dünya Mirası ve Toplumsal Cinsiyet

Yazının icadı ve sonrasında dünya tarihin kayda geçmeye başladığı dönemde, ağırlıklı olarak ataerkil toplum düzeninin kentleri, mekanı ve nesiller boyu kalıcı unsurları belirleyici kültürel unsur haline geldiği tarihçiler tarafından sıklıkla ortaya konmaktadır. Kaleler, surlar, tapınaklar, tarihi kentler, anıtlar ve sanat eserlerinin büyük bir kısmında iktidar sahibi ataerkil düzenin izlerini bulmak mümkündür. Bu durum arkeoloji alanının uzun bir zamandır çeşitli bulgularla

kanıtladığı bir durumun göstergesidir (Harvey, 2001). Ayakta kalan fiziksel çevre ile arkeoloji alanının ortaya çıkardığı bulgular ağırlıklı olarak bu ataerkil düzenin mirasıdır. Bu düzende farklı toplumsal cinsiyet rollerinin ve özellikle kadının yeri çoğunlukla örtülü, gizli ya da ortadan bilinçli olarak kaldırılmıştır. Bu anlamda, özellikle somut ve somut olmayan kültürel miras gibi kavramlar gizil olarak toplumsal cinsiyet rolleri üstlenmektedir. Somut kültürel miras unsurları tarihsel olarak ataerkil değerlerle şekillenmiş ve tarih boyunca yine ataerkil değerlerle anlatılaştırılmış ve bugüne kadar aktarılmışken, somut olmayan kültürel miras unsurları, gelenekler görelilik olarak ataerkil değerler yanında diğer toplumsal cinsiyet unsurlarının da görünür hale gelmesine olanak tanımıştır (Moghadam & Bagheritari, 2007). Örneğin, dünyanın en tanınmış dünya miras alanlarından olan Tac Mahal, UNESCO'ya göre "UNESCO'ya göre: Agra'da, 1631 ve 1648 yılları arasında Babür İmparatoru Şah Cihan'ın emriyle en sevdiği eşi için inşa ettirdiği beyaz mermerden yapılmış muazzam mozole. Tac Mahal Hindistan'daki İslam eserlerinin bir mücevheri ve dünya mirasının evrensel düzeyde takdir edilen örneklerinden birisidir". Eserin kendisi ve anlatımına bakıldığında Şah Cihan karakteri daha önemli görünmektedir. Oysa, tanımdan da görüldüğü gibi tarihsel olarak Şah Cihan'ın eşi de kültürel miras açısından önemlidir. Ancak, onun öyküsü gizli kalmıştır. Bu öykünün izlerini O bölgede yaşayan ve çocuğu olmayan kadınların Tac Mahal ziyaretleri şeklindeki geleneklerde izlenebilir (Kumar, 2014).

Bu durum UNESCO Dünya Miras Sözleşmesinin temelini oluşturan dünya mirası kavramının etimolojik kökeninde bile izlenebilir. Dünya Mirası kavramının uluslararası literatürde kullanılan Fransızca karşılığı "Patrimoine Mondial" sözcüğüdür. Özellikle Kıta Avrupası dillerinin birçoğunda sözcüklerin eril ya da dişil niteliklerinin bulunduğu bilinmektedir. Patrimoine sözcüğünün etimolojisine bakıldığında "Kilisenin malı, Latince Babadan miras yoluyla elde edilen somut şeyler" anlamı göze çarpmaktadır. Buna karşın, patrimoine sözcüğünün zıddı olan matrimoine "Evlilik yoluyla elde edilen, Latince Anadan yadigar olarak kalanlar, somut olmayan ağırlıklı birikim" olarak ifade edilmektedir. Bu açıdan bakıldığında Patrimoine Mondial'i "Dünya Ata Mirası", Matrimoine Mondial'i de "Dünya Ana Yadigarı" olarak Türkçeleştirmek daha uygun görünmektedir. Kuşkusuz burada mesele basit bir çeviri sorunu ile sınırlı olmanın çok ötesindedir. Dünya mirası kavramının ataerkil içeriği etimoloji, somut miras ağırlıklı algı ve toplumsal karşılığı ile birlikte önemli bir unsur halinde görünür hale gelmektedir. (Harvey, 2001).

Aslında, UNESCO, Dünya Mirasının Korunması konusunda imzalanan uluslararası belgelerde ve resmi raporlarda genel olarak kadın ve erkeğe eşit roller

biçmektedir. Bir anlamda, kültürel mirasın korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması konusunda toplumsal cinsiyet eşitliği kavramı özellikle ICOMOS gibi raportör kuruluşların raporlarında yer almaktadır (Logan & Reeves, 2009). Ancak, Dünya Miras Listesinde yer alan alanların çok önemli bir kısmının ağırlıklı olarak ataerkil somut miras unsurlarına odaklanmış olması bu hassasiyetin yeterli olmadığını, bir zihniyet devriminin gerekli olduğunu göstermektedir. Uganda'da Kasubi Krallarının kutsal Mezarlarını koruyan kadınlar (Resim 1); Belçika'da Flaman kadın tarikatlarının mekanları Béguinages; Yunanistan'da Athos Dağında kadın ve çocukların erişmesi yasak olan Ortodoks dini merkez, Virunga Doğal Parkı (Kongo Demokratik Cumhuriyetinde) Bölgedeki ilk kadın korucular gibi örneklere bakıldığında, dünya mirasında kadının da belli bir yeri olduğu söylenebilir de bu çok kısıtlıdır, ve kadının rolü ataerkil mirasın korunmasında kendini feda etmek kavramı etrafında şekillenmektedir.

Resim 1. Uganda'da Kasubi Krallarının kutsal Mezarlarını koruyan kadınlar (Kaynak: UNESCO Dünya Miras Komitesi İnternet Sayfası)

Bu ve benzeri durumların kökeni incelendiğinde, toplumsal cinsiyet açısından sorunlu durumların aslında tarihsel sürecin bir parçası olduğu özellikle Feminist Miras araştırmacıları tarafından ortaya konmuştur. Buna göre ataerkil toplumların ortaya çıkışından sonra, mülk, mülkiyet ve hukuku ağırlıklı olarak erkek üzerine inşa edilmiştir ve modern dünya hukuk sisteminin ortaya çıkmasına kadar da bu durum devam etmiştir. Buna karşın kadın ev ve evle ilişkilendirilen kültürün ve geleneğin bir taşıyıcısı konumunda kalmıştır. Somut

olarak bilinen UNESCO Dünya Mirası daha çok ataerkil düzenin hukuku ile oluşmuş eserleri, alanları ve kişilikleri dikkate almıştır. Somut olmayan kültürel miras, kadının var olma alanı olmasına rağmen erkek egemen bir anlayış ile birlikte ele alınmıştır. UNESCO Dünya Miras Listesi de bu anlayışın izlerini taşımaktadır (Bortolotto, 2015; Burman & Turbin, 2002; Gouthro, 2005; Moghadam & Bagheritari, 2007; Reading, 2010, 2011, 2015; Robinson & Barnard, 2007).

Bu durumun en önemli göstergelerinden birisi Dünya Miras Listesi Ölçütlerinde görülebilir. Bir alanın dünya miras listesine girebilmesi için temelde altı temel ölçütten bir ya da birkaçına uyması gerekliliği genel olarak kabul edilmiştir. Bu ilkeler toplumsal cinsiyet unsuru dikkate alındığında aşağıdaki gibi ele alınabilir:

UNESCO Dünya Miras Listesi Ölçütleri:

- İnsanın yaratıcı dehasının üst düzeyde bir temsilcisi olması: Tarih boyunca, yaratıcı deha dendiğinde daha çok toplumda kendisine yer bulan erkeklerin tarih yazımında dikkate alındıkları bilinmektedir. Dolayısıyla özellikle kadınların yaratıcı dehanın temsilcileri oldukları durumların nasıl tespit edileceği bir sorun alanıdır.
- Dünyanın bir kültür bölgesinde veya bir dönemde mimarlık veya teknoloji, anıtsal sanatlar, kent planlama veya peyzaj tasarımı alanlarında önemli gelişmelere ilişkin insani değer alışverişlerine tanıklık etmesi: Yine bu değer alışverişleri ağırlıklı olarak ataerkil ilişkilerle belirlenmiş tarih yazımı ve somut kültürel mirasla ifadesini bulmaktadır.
- Yaşayan veya yok olan bir kültür geleneğinin veya uygarlığın istisnai, ender rastlanan bir temsilcisi olması: Yok olan ve ataerkil olmayan kültür geleneği ya da uygarlık unsurlarını tarih yazımı elemiştir. Toplumsal cinsiyet açısından kaybolanı ortaya çıkarmak çok güçtür.
- İnsanlık tarihinin önemli bir aşamasını veya aşamalarını gösteren bir yapı tipinin, mimari veya teknolojik bütünün veya peyzajın istisnai bir örneği olması: Yine bu ölçütte de somut miras ağırlıklı bir anlayışın olduğu görülmektedir.
- Özellikle geri dönülmez bir değişimin etkisi altında hassaslaşmış olan çevre ile insan etkileşiminin veya bir kültürün/kültürlerin temsilcisi olan, geleneksel insan yerleşimi, arazi kullanımı veya deniz kullanımının istisnai bir örneği olması: İnsan yerleşimleri ağırlıklı olarak ataerkil düzenin

sürdürülmesinin araçlarıdır. Burada toplumsal cinsiyet hassasiyetinin bu ilkeye yansıtılması gereklidir.

- İstisnai evrensel önem taşıyan sanatsal veya edebi eserler, inançlar, fikirler, yaşayan gelenekler ve olaylarla doğrudan veya dolaylı olarak ilgili olması (Komite bu kriterin tercihen diğer kriterler ile birlikte kullanılması gerektiğini kabul etmektedir): Bu ilkenin de ataerkil tarih yazımından etkilenmesinin mümkün olduğu görülmektedir.

Dünya Miras Listesine alınma ölçütleri ağırlıklı olarak görünürlük, süreklilik, somut unsurlar üzerinden miras içeriğinin belirlenmesi daha çok mülkiyet ve hukuku üzerinden şekillenen ataerkil bir anlayışa atıfta bulunmaktadır. Bu sebeple özellikle son dönemde, feminist miras, tarihi alanların tanımlanmasında ve korunmasında kadının ve toplumsal cinsiyetin yerine de önem veren yaklaşımlar ortaya çıkmıştır (Bergsdóttir, 2016; Jiménez-Esquinas, 2017; Mustafa, 2015). Aynı sorunların somut olmayan kültürel miras listelerinin oluşturulmasında da bir sorun olduğu görülüyor. Örneğin Türkiye'nin somut olmayan kültürel miras listesinde yer alan geleneklerinin Meddahlık, Mevlevi Sema Töreni, Aşıklık Geleneği, Karagöz/ Karagöz, Nevruz, Geleneksel Sohbet Toplantıları, Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali, Alevi-Bektaşî Ritüeli Semah, Tören Keşkeği Geleneği, Mesir Macunu Festivali, Türk Kahvesi Kültürü ve Geleneği Ebru: Türk Kağıt Süsleme Sanatı, Geleneksel Çini Ustalığı, İnce Ekmek Yapma ve Paylaşma Kültürü: Lavaş, Katırma, Yufka olduğu bilinmektedir. Görüldüğü üzere bu gelenek/ürünlerin çok az bir kısmı toplumsal cinsiyet açısından ataerkil kültürün dışından gelmiştir.

Öte yandan UNESCO Dünya Mirasına ilişkin bilimsel ve teknik süreçlerde ve alan yönetim süreçlerinde de toplumsal cinsiyet konusunda hassasiyet sorunları yaşandığı dile getirilmektedir. Adaylık sürecinde elde kalan somut yapılar ve daha çok ataerkil kültür unsurları üzerinden alan tanımı yapılması, adaylık sürecinde tanımlanan unsurlar içerisindeki kadına ilişkin unsurların "bilimsel veri eksikliği, belirsizlik" gibi sebeplerle belli bir seçiciliğe tabi tutulması, adaylık süreci yönetiminde ve sonrasında yönetim planlarının yapımında katılımcı süreçlerde kadınların gündelik yaşam içerisindeki rollerinin dikkate alınmaması, daha çok erkek egemen dünya görüşünün etkisiyle yönetim yapılarının oluşturulması ve sürdürülmesi bu konudaki tartışmalarda sıklıkla gündeme getirilmektedir (Aas, Ladkin, & Fletcher, 2005; Bartlett, 2016; Bortolotto, 2015; Jimura, 2011; Nicholas, Thapa, & Ko, 2009; Remoaldo, Vareiro, Ribeiro, & Santos, 2014). Yani, sadece dünya miras alanlarının tanımlanmasında değil aynı zamanda adaylık sürecinde ve sonrasında da toplumsal cinsiyet konusunda hassasiyet içeren bir yaklaşımın eksikliğinden

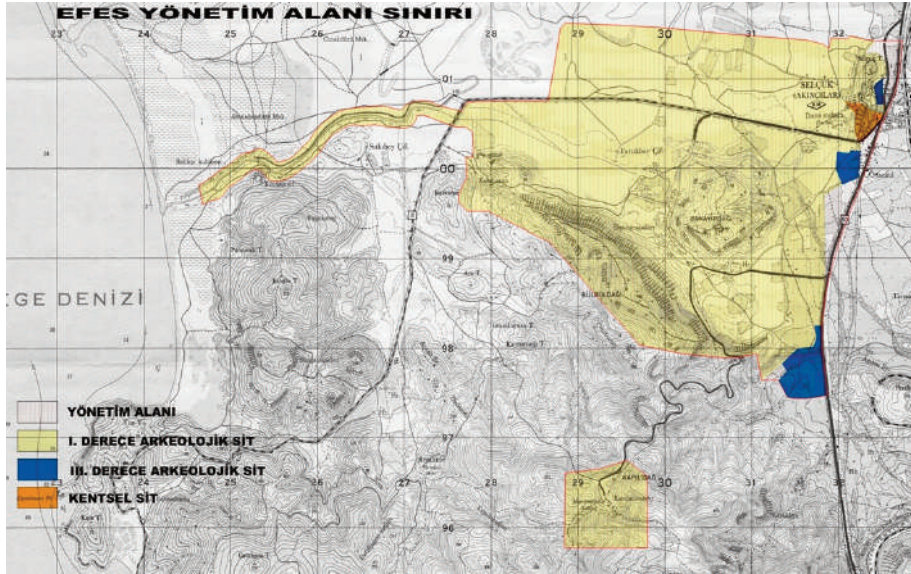
bahsedilmektedir. Sonuç olarak, UNESCO Dünya Miras Alanlarının tanımlanmasında, adaylık sürecinde, korunmasında ve yönetiminde kadınların ve toplumsal cinsiyet açısının ne düzeyde dikkate alındığı önemli bir tartışma konusu haline almıştır. Bu tartışmanın yansımaları bu bildiri kapsamında Efes Antik Kenti Yönetim Planı ve Dünya Miras Listesi adaylık sürecinde ele alınacaktır¹. Sürecin aşamalarına ilişkin yapılan gözlemlerden yararlanılarak bu çerçevede değerlendirmelerde bulunulacaktır.

3. Efes Yönetim Planı Süreci ve Toplumsal Cinsiyet

Efes Antik Kenti 1994 yılında UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesine² mevcut antik kent yerleşimi Artemision, St. John Bazilikası ve Ayasuluk Kalesi ile birlikte alınmıştır. Ancak, uzunca bir süre Efes'in UNESCO Dünya Mirası asil listesine alınması için gerekli çalışmaların yürütülmesine yönelik eşgüdümün sağlanmasında sorunlar yaşanmıştır. 2000'li Yıllarda bazı yönetim planı denemeleri olsa da sonuca ulaşmamıştır. Bu çalışmaların sonuçsuz kalması, Efes gibi önemli bir varlığın dünya miras alanı olması için gerekli girişimlerin gecikmesine de sebep olmuştur. Sonunda 2009 Yılında Selçuk Belediyesi ile Kültür ve Turizm Bakanlığı işbirliğiyle yönetim planı ve adaylık süreci yeniden ele alınmıştır. Bu çalışmalar Bakanlık ile Selçuk Belediyesi arasında 2010 yılında imzalanan bir işbirliği protokolü ile sonuçlanmıştır. Bu protokol doğrultusunda Bakanlık yönetim alanı sınırlarını belirlemiş (Şekil 1), Selçuk Belediyesi Efes Yönetim planının hazırlanması için 2011 yılında bir ihaleye çıkmıştır. İhale sonucunda aynı zamanda koruma amaçlı imar planı işini de yapan ekibin de dâhil olduğu yeni bir ekip çalışmalara başlamıştır. Yönetim planı sınırları belirlenirken tarihsel önemi dikkate alınarak Meryem Ana Manastırı da alanın içerisinde tanımlanmıştır. Süreçte koruma amaçlı imar planı ve yönetim planı katılımcı bir yaklaşımla eş zamanlı olarak hazırlanmıştır. Yönetim planı hazırlanması süreci 2011 yılında tamamlanmış ama adaylık süreci siyasi açıdan 2014 yılına kadar tıkanmıştır.

1 Bildiri yazarı aynı zamanda Efes Yönetim Planı sürecinin müelliflerinden ve koordinatörüdür. Bu süreçte yaptığı gözlemleri bildiri de ifade etmektedir.

2 Dünya Miras Sözleşmesine taraf olan ülkeler ilgili sözleşmeye göre dünya mirasına aday gösterdikleri varlıkları öncelikle bir geçici listeye önerirler. Bu devletler için bir niyet beyanı olarak da kabul edilebilir. Daha sonra yönetim planı, adaylık dosyası gibi hazırlıkların tamamlanmasının ardından ilgili varlık asil listeye aday gösterilir. Dolayısıyla bir alanın geçici listeye girmesi bir ilk adım olup dünya miras listesine girdiği anlamı taşımamaktadır.

Şekil 1. Efes Yönetim Alanı Sınırı

Yönetim planı çalışmalarına başlanırken Türkiye ve dünyadaki yönetim planı modelleri incelenerek Türkiye'ye en uygun planlama modeli belirlenmeye çalışılmıştır. Bu model, alan yönetimi kurulması, yönetim planı hazırlanması, koruma amaçlı imar planının yapımı süreçlerinin katılımcı bir süreçte ve eşgüdüm içinde gerçekleştirilmesine dayanmaktadır. Bu modelin ilkeleri şöyle belirlenmiştir:

- Korumada bütünsellik
- Sürecin tümünde olası en üst düzey katılımcılık
- Fiziksel plan ve yönetim planı entegrasyonu
- Yönetim planı katılımcı süreciyle alan yönetimi oluşum sürecinin entegrasyonu
- Yenilikçilik
- Merkezi ve yerel yönetimler arası işbirliği ve eşgüdüm
- Yönetim planının esas hedefinin bütünsel ve yerel koruma olarak belirlenmesi, UNESCO sürecinin bu hedef bağlamında ele alınması

Planlama modelinin belirlenmesinden sonra yönetim alanının tanımlanması yapılmıştır. Bunun için alanın tarihi, arkeoloji, mimarlık ve şehircilik açısından önemi, yönetsel, sosyo-ekonomik, demografik durumu, ziyaretçiler, ulaşım-

dolaşım ve işletme modelleri açısından değerlendirilmiştir. Yapılan bu değerlendirmeler ışığında yönetim planında belirlenecek temel kararlar için gerekli analiz sonuçları elde edilmiştir. Bu analiz sonuçları aynı zamanda alanın planlanması için çok önemli olan alanın kültürel önemi ve değerlerinin belirlenmesinde kullanılmıştır. Bu değerlerin belirlenmesi adaylık dosyasında da dikkate alınmıştır. Alanın değerleri UNESCO Dünya Miras Sözleşmesi ölçütlerine göre değerlendirilmiştir. Planlama sürecinin belirli bir bütünsellik içerisinde yürütülebilmesi için ayrıca alandaki mevcut planlar ve stratejik belgeler değerlendirilmiş, bir medya ve algı analizi gerçekleştirilmiştir.

Yönetim planının bu aşamasında ayrıca, yönetim planı süreci ile eşgüdüm içerisinde yürütülen Koruma Amaçlı İmar Planında tanımlanan sorun ve olanaklar ele alınmış ve değerlendirilmiştir. Ayrıca katılımcı süreç içerisinde bir GZFT ve sorun ağacı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Daha sonra katılımcı yöntemlerle ve yenilikçi istatistiksel yöntemler kullanılarak alanın ve yönetim planının vizyon ve misyonu geliştirilmiştir.

Yönetim planı hazırlanırken, hem alanın kendisi hem de yönetim planını uygulayacak olan alan yönetim yapısı için vizyon ve misyon belirlenmiştir. Bu ifadeler aşağıda belirtilmiştir:

Alan Vizyonu:

“Sürdürülebilir, katılımcı, ve yenilikçi yaklaşımlarla korunarak yaşanan, Dünya Mirası Efes”

Alan Yönetimi Vizyonu:

“Dünya Mirası Efes’in korunması ve yaşatılması çalışmalarında örnek bir merkez olmasını sağlayacak bir alan yönetimi”

Alan Yönetimi Misyonu:

“Dünya Mirası Efes’in bütünsel, bütüncül, sürdürülebilir, katılımcı ve yenilikçi yaklaşımla korunarak yaşanması için yerel özerk bir kurumsal kapasite oluşturmak”

Yine katılımcı yöntemlerle alan yönetimi ilkeleri ve politikaları belirlenmiştir. Bu ilke ve politikalar aşağıda belirtilmiştir:

Alan Yönetimi İlkeleri:

- Sürdürülebilir koruma
- Bütünsel ve bütüncül yaklaşım
- Yenilikçi yönetim

- Kurumsal kapasite inşa etme
- Yerel ve özerk koruma kültürünün geliştirilmesi
- Sürdürülebilir alan yönetimi

Alan Yönetimi Politikaları:

- Efes Yönetim Alanı için; işlevsel, yüksek kurumsal kapasiteye sahip, demokratik, katılımcı, bilimsel ve özerk bir alan yönetiminin oluşturulması
- Geçmişini koruyan, bugünü düzenleyen, geleceği yaratan bir anlayış içinde; tarihi doğal ve kültürel değerlerin tüm kurumsal paydaşlar tarafından aynı şekilde algılanmasının ve kavramlarda ve uygulamada bütünleşmenin sağlanması
- Ekolojik, sosyal, kültürel ve fiziksel değerlere ilişkin sürdürülebilir ve gelişmeye açık bir veri tabanının oluşturulması
- Yönetim Alanı İçerisinde Bulunan Ören Yerlerinde İşletme Yapısının, Ziyaretçi ve Ziyaret Profili Dikkate Alınarak Alan Yönetimi Denetiminde İyileştirilmesi
- Efes'e yönelik güvenli ve kaliteli bir ziyaret sürecinin oluşturulması için Ziyaret Yönetiminin Koruma Amaçlı İmar Planı İle Uyum İçinde Yeniden Yapılandırılması
- Selçuk İlçe Merkezinin bölgedeki kültürel odaklar arası ulaşımın bağlantı noktası haline getirilmesi
- Efes Yönetim Alanının Risk ve Krizler Konusunda Farkındalık Sahibi Bir Alan Haline Getirilmesi
- Efes Yönetim Alanının Yönetim Planı Vizyonunun Uluslararası ve Ulusal kamuooylarında Sistemantik Bir yaklaşımla benimsetilmesi
- Efes Yönetim Alanında ve Yakın Çevresinde Yönetim Planı Vizyonuna ve Alt Planlarına Uygun Bilgilendirme ve Bilinçlendirme Çalışmalarının Yapılması

Yönetim Planında belirlenen vizyon, misyon, strateji ve politikalar doğrultusunda gelişmiş bir eylem planına yer verilmiştir. Bu eylem planında; organizasyon ve kaynak planlaması, koruma eylemleri, işletme, ziyaretçi, ulaşım-dolaşım, risk-kriz yönetimi, itibar yönetimi ve tanıtım, eğitim-bilinçlendirme olmak üzere 8 alt plana yer verilmiştir. Bu alt planların her birinde, diğer alt planlarla ilişkili olarak politikalar, stratejiler, hedefler, eylemler, zaman planı, görevli ve katkıda bulunacak paydaşlarla olası kaynaklar ortaya konmuştur. Eylem planının bu yapısı, katı bir yaptırımdan çok, bir

müzakere sürecinin, eşgüdüm kapasitesinin unsurları olarak oluşturulmuş, katılımcı yöntem verileri esas alınmıştır.

Eylem planındaki alt planlardaki eylemler belirlenirken katılımcı süreç ve dünyadaki yenilikçi yaklaşımlar olmak üzere iki temel kaynak esas alınmıştır. Efes'in ilk yönetim planı olması sebebiyle, alan yönetiminin kurulmasına ve kurumsallaşmasına yönelik olarak gelişmiş bir eylem planlaması hedeflenmiştir. Ayrıca, özellikle ziyaretçi planlamasında ve Efes'in işletme anlayışında var olan yapı korunsa bile dünyadaki yenilikçi uygulamalardan yararlanılarak yeni yönetim ve işletme araçları tanımlanmaya çalışılmıştır. Eylem planında ayrıca 5 yıl sonra yürürlüğe girecek ikinci yönetim planının hazırlık süreci de kurgulanmaya çalışılmıştır. Yönetim planının paydaş analizinde, katılımcı sürecin yönetiminde ve daha sonra belirlenen eylem planlarında belli düzeyde bir toplumsal cinsiyet hassasiyetine de yer verilmeye çalışılmıştır.

Eylem planı taslağı 2012 yılı içinde kurulan Efes Alan Yönetimi Danışma Kurulunda tartışılmış ve düzeltmelerle birlikte 2013 yılında uygun bulunmuştur. Ancak, planın Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu tartışma sürecinde Kültür ve Turizm Bakanlığının plana itirazları sonrasında yaklaşık iki yıla yakın bir müzakere süreci yaşanmıştır. 2014 yılı ortasında müzakere süreci tamamlanmış ve plan Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu tarafından da onaylanmıştır. Bakanlığı alan yönetimi ile ilgili birimi özverili bir çalışma ile alanın adaylık dosyasını hazırlamış ve UNESCO Dünya Miras Merkezine iletmıştır. Efes Yönetim Alanı 2015 Yılında UNESCO Dünya Mirası Asıl Listesine alınmıştır.

Efes Yönetim Planı süreci içerisinde öğrenilenler ve yapılan değerlendirmeler dünya miras alanları için bazı önemli soruları gündeme getirmiştir. Bu sorular Türkiye'de koruma politikaları ve uluslararası kuruluşların koruma sürecindeki yerine ilişkin yaşamsal bazı unsurlara dayalıdır. Bu soruların bazıları şöyle sıralanabilir:

- UNESCO Dünya Mirası Listesine girmek bir araç mı amaç mı olmalıdır?
- Esas amaç yerelde bir koruma kapasitesi oluşturmak mı, listeye girmek mi?
- Listeye girmenin giderek yükselen siyasi rantı koruma yaklaşımlarını nasıl etkilemektedir?
- Önce yönetim planı ve katılımcı süreç mi yoksa önce adaylık dosyası mı hazırlanmalıdır? Yoksa ikisi bir arada mı?
- Fiziksel planlama mı yönetim planlaması mı öncelikli olmalıdır? Yoksa ikisi bir arada mı gerçekleştirilmelidir?

- Yönetim planlaması korumada ne kadar bir yerel özerklik sağlıyor?
- Yönetim planı ve kaynak tartışmaları? Yönetim planı korumaya ilişkin kaynağı yönetebilir mi?
- Merkezi hükümet ve yerel yönetim ilişkisi yönetim planlarının hazırlanmasında ve dünya miras alanı adaylık sürecinde nasıl olmalıdır?
- Yönetim planının hazırlanmasında yerel yönetimin kapasitesinin önemi nedir?
- DMA Ulusal Akreditasyon ve Değerlendirme Merkezi, yetkinin verilmesi konuları nasıl ele alınmalıdır?
- Yönetim planı fiziksel plan bütünlüğü eşzamanlılığı gerçekten bir fayda sağlıyor mu?
- Katılımcı süreç yönetimi yönetim planı hazırlığında nasıl yürütülmeli?
- Yönetim planında kaynak yaratma, mevcut katılımcı yapılarla entegrasyon, yerel koruma özerkliği konuları alan yönetimi ve dünya miras alanı adaylığı konularında nasıl ele alınmalıdır?

Bu soruların önemli bir kısmının aynı zamanda toplumsal cinsiyet bakış açısı ile yakından ilişkili olduğu söylenebilir. Alanın tanımında ve korunmasında önemli olan kadınların alanda ne kadar dikkate alındıkları önemli bir tartışma konusudur. Bu tartışmanın Türkiye’de bulunan diğer dünya miras alanları açısından da dikkate değer sonuçlarının olduğu düşünülmektedir.

4. Sonuç ve Tartışma

Efes Yönetim Planı yapım sürecinde yaşanan siyasi tikanıklığın sebebinin esas olarak alandan değil yerel yönetimlerle merkezi hükümetin farklı siyasi partilerden gelmesinin bir sonucu olduğu söylenebilir. Bu çatışma adaylık sürecini de bir anlamda eril siyasetin bir meydan okuma alanına dönüştürmüştür. Bu anlamda ilginç bir detay ilginç bir detay, Kültür ve Turizm Bakanlığında bu süreci yürüten uzmanların ve kazı başkanlığını yürüten Avusturya Kazı evi ve Ege Üniversitesi ortaklığının da başında kadınların bulunması ve kadınların bu süreçte hep kolaylaştırıcı rol üstlenmeleridir. Sonunda 2014 yılında Selçuk Belediyesinin yönetimi değişmiş, Belediye yönetiminin Bakanlıkla aynı siyasi parti tarafından kazanılması sonrasında eril çatışma sona ermiş ve adaylık süreci 2015 yılında tamamlanmıştır.

Yönetim planı hazırlama ve adaylık sürecinde toplumsal cinsiyet perspektifinden bakıldığında ilginç ayrıntılarla karşılaşmıştır. Öncelikle adaylık sürecinde ICOMOS'un Meryem Ana Evinin bulunduğu alanın Efes dışında değerlendirilmesi gerektiği iddiası önemli bir tartışma konusu olmuştur. Bakanlığın ısrarıyla Meryem Ana alan yönetimi sınırları içinde kalmıştır. Meryem Ana gibi tarihi bir karakterin alan dışına çıkarılması önerisi toplumsal cinsiyet tartışmaları açısından önemli bir noktayı oluşturmaktadır. Öte yandan yönetim planında ve alan yönetiminin kurulmasında belli ölçüde kadın, genç ve çocukların alandaki karar alma süreçlerine katılım ile ilgili hükümlere yer verilmeye çalışılmıştır. Katılımcı süreçte toplantılarda cinsiyet eşitliği konusunda belli bir hassasiyet gösterilmiştir. Ancak, oluşan alan yönetiminin etkinliğinin siyasi çekişme sebebiyle azaldığı söylenebilir. Ayrıca yakın zamanda Avusturya ile yaşanan diplomatik krizlerden sonra Avusturya Kazı Evinin kazı ruhsatı iptal edilmiş, kazılar duraksamaya uğramıştır. Halen alan yönetimi ve yönetim planının geleceği konuları belirsizliğini korumaktadır.

Sonuç olarak Dünya mirasının tanımında (somut ve somut olmayan) toplumsal cinsiyet eşitliğinin dikkate alındığı yeni bir yaklaşıma geçilmesi gerektiği söylenebilir. Burada tarihsel alanların tespitinde de dikkatli olunması gerektiği açıktır. Dünya mirasının korunmasına yönelik planlama çalışmalarında toplumsal cinsiyet eşitliğine dayalı bir yönetim ve katılımcılık anlayışının benimsenmesi önemlidir. Korumada kadının rolü üzerinde düşünmek çok önemli bir konudur. Gündelik yaşam kadının, hayali iktidar alanları erkeğin elinde olunca, insanlığın ortak mirasının nasıl gelecek kuşaklara aktarılacağı önemli bir sorun alanı olarak ortaya çıkmaktadır.

Kaynakça

- Aas, C., Ladkin, A., & Fletcher, J. (2005). Stakeholder collaboration and heritage management. *Annals of Tourism Research*, 32(1), 28–48. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2004.04.005>
- Atakuman, Ç. (2010). Value of heritage in Turkey: History and politics of Turkey's world heritage nominations. *Journal of Mediterranean Archaeology*, 23(1), 107–131. <https://doi.org/10.1558/jmea.v23i1.107>
- Bartlett, A. (2016). Sites of feminist activism: Remembering Pine Gap. *Continuum*, 30(3), 307–315. <https://doi.org/10.1080/10304312.2016.1166551>
- Bergsdóttir, A. (2016). Museums and Feminist Matters: Considerations of a Feminist Museology. *Nordic Journal of Feminist and Gender Research*, 24(2), 126–139. <https://doi.org/10.1080/08038740.2016.1182945>

Bortolotto, C. (2015). UNESCO, cultural heritage, and outstanding universal value: value-based analyses of the World Heritage and Intangible Cultural Heritage Conventions. *International Journal of Heritage Studies*, 21(5), 528–530. <https://doi.org/10.1080/13527258.2015.1024462>

Burman, B., & Turbin, C. (2002). Material Strategies Engendered. *Gender & History*, 14(3), 371–381. <https://doi.org/10.1111/1468-0424.00273>

Gouthro, P. a. (2005). A critical feminist analysis of the homeplace as learning site: expanding the discourse of lifelong learning to consider adult women learners. *International Journal of Lifelong Education*, 24(1), 5–19. <https://doi.org/10.1080/026037042000317310>

Harvey, D. (2001). Heritage Past and Heritage Present: Temporalities, Meaning and the Scope of Heritage Studies. *International Journal of Heritage Studies*, 7(4), 319 – 338. Retrieved from [https://ore.exeter.ac.uk/repository/bitstream/handle/10036/47550/Heritage pasts.pdf?sequence=1](https://ore.exeter.ac.uk/repository/bitstream/handle/10036/47550/Heritage%20pasts.pdf?sequence=1)

Jiménez-Esquinas, G. (2017). ‘This is not only about culture’: on tourism, gender stereotypes and other affective fluxes. *Journal of Sustainable Tourism*, 25(3), 311–326. <https://doi.org/10.1080/09669582.2016.1206109>

Jimura, T. (2011). The impact of world heritage site designation on local communities – A case study of Ogimachi, Shirakawa-mura, Japan. *Tourism Management*, 32(2), 288–296. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2010.02.005>

Kumar, A. (2014). Monument of love or symbol of maternal death: The story behind the Taj Mahal. *Case Reports in Women’s Health*, 1(C), 4–7. <https://doi.org/10.1016/j.crwh.2014.07.001>

Logan, W. S., & Reeves, K. (2009). *Places of pain and shame : dealing with ‘difficult heritage’*. *Key issues in cultural heritage*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203885031>

Meskill, L. (2013). UNESCO’s World Heritage Convention at 40: Challenging the Economic and Political Order of International Heritage Conservation. *Current Anthropology*, 54(4), 483–494. <https://doi.org/10.1086/671136>

Moghadam, V., & Bagheritari, M. (2007). Cultures, conventions, and the human rights of women: Examining the convention for safeguarding intangible cultural heritage, and the declaration on cultural. *Museum International*, 59(236), 9–19. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0033.2007.00618.x>

Mustafa, M. H. (2015). Gender and Behavior in Archaeological Sites. *International Journal of Hospitality & Tourism Administration*, 16(2), 183–201. <https://doi.org/10.1080/15256480.2015.1023665>

Nicholas, L. N., Thapa, B., & Ko, Y. J. (2009). RESIDENTS’ PERSPECTIVES OF A WORLD HERITAGE SITE. *Annals of Tourism Research*, 36(3), 390–412. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2009.03.005>

Reading, A. (2010). Gender and the right to development. *Media Development*, 8, 1–2. Retrieved from <http://researchdirect.westernsydney.edu.au/islandora/object/uws%3A11465/>

Reading, A. (2011). Identity, memory and cosmopolitanism: The otherness of the past and a right to memory? *European Journal of Cultural Studies*, 14(4), 379–394. <https://doi.org/10.1177/1367549411411607>

Reading, A. (2015). Making Feminist Heritage Work: Gender and Heritage. In *The Palgrave Handbook of Contemporary Heritage Research* (pp. 397–413). London: Palgrave Macmillan UK. https://doi.org/10.1007/978-1-137-29356-5_25

Remoaldo, P. C., Vareiro, L., Ribeiro, J. C., & Santos, J. F. (2014). Does Gender Affect Visiting a World Heritage Site? *Visitor Studies*, 17(1), 89–106. <https://doi.org/10.1080/10645578.2014.885362>

Robinson, O., & Barnard, T. (2007). ‘Thanks, But We’ll Take It from Here’: Australian Aboriginal and Torres Strait Islander Women Influencing the Collection of Tangible and Intangible Heritage. *Museum International*, 59(4), 12–19. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0033.2007.00621.x>

The Linear Heritage of Women - Adrian Harrison Arvin, Heidi Louise Arvin - Google Books. (n.d.). Retrieved 20 July 2017, from https://books.google.com.tr/books?hl=en&lr=&id=CSnHMj7ZqMUC&oi=fnd&pg=PR1&ots=Q86yK6uikE&sig=0qMun53xbhjB1xGISMpKpNM5cc&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false

KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASINDA TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİNE DUYARLILIĞIN YERİNİ ANLAMAK

Doç. Dr. Gökçe ŞİMŞEK

Adnan Menderes Üniversitesi - Fen Edebiyat Fakültesi

Türkiye’de kültürel mirasın korunmasının toplum için değeri ve toplumsal cinsiyet eşitliği ayrı konular olarak bir süredir tartışmaların merkezinde yer almaktadır. Kültürel miras ve toplumsal cinsiyet eşitliği konuları yeni yeni birlikte düşünölmeye başlanmıştır. “Kültürel miras” ve “toplumsal cinsiyet eşitliği” konuları ilk bakışta birbiriyle ilişkisiz gibi görünmekteyse de, bu ilişkinin kültürel mirasın nasıl tanımlandığına bağlı olarak şekillendiğini söylemek mümkündür. Günümüzde kültürel mirasın, sosyal, kültürel olarak kurgulanmış bir süreç, çok katmanlı bir deneyim olduğu kabul edilmektedir (Smith, 2006). Kültürel miras geçmişten çok bugünü anlatmaktadır (Smith, 2006). Bununla birlikte, toplumdaki farklı sosyal veya ekonomik gruplarca kültürel mirasın farklı tanımları yapılabilir ve mirasın korunmasına ilişkin farklı görüşler olabilir (Pendlebury, 2009). Kültürel mirasa ilişkin haklar ise İnsan Hakları Bildirgesi’nde belirtildiği gibi kültürel yaşama katılma hakkının doğasında vardır ve kültürel mirasın sürdürülebilir kullanımının amacı insan gelişimi ve yaşam kalitesini sağlamaktır (Avrupa Konseyi, 2005, madde 1). Belirtilen kabul ve tanımlarla ilişkili olarak kültürel miras sosyal ve kültürel bir süreç olarak kabul edilirse, bu süreçte toplumsal cinsiyet eşitliğinin ne derece var olduğu, kültürel mirasın korunmasına toplumsal cinsiyet eşitliğinin dahil edilmesiyle hem kültürel mirasın korunmasına, hem de toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına etkileri anlaşılması gereken karmaşık bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kültürel miras gibi toplumsal cinsiyet de kültürel ve sosyal olarak inşa edilmektedir. Kadın, erkek rolleri, ilişkileri arasındaki değerleri belirtmektedir. Kadınların, kızların haklarının ihlali ve eşitsizlik yaratan uygulamalar “kültür” ve

“toplumsal cinsiyet eşitliği” başlıkları altında birlikte bir süredir uluslararası topluluğun tartışmalarında öne çıkmaktadır (UNESCO, 2014, s. 14-15). Bunun yanında, kadın ve erkeklerin toplumsal yaşama eşit katılımları sadece yasal hak değil, aynı zamanda sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak için sosyal ve politik gereklilik olarak görülmektedir. Belirtilen çerçevede, kültürel mirasın ve korunmasının hem insan gelişiminin sağlanabilmesi için, hem de sürdürülebilir gelişme için toplumsal cinsiyet eşitliğiyle birlikte düşünülmesinin önemli ve gerekli olduğu düşünülmektedir.

Kültürel miras alanında kadınlar ve erkekler arasında bir denge olup olmadığına dair arayış Dünya Miras Listesi'ne giren alanlarla ilişkili olarak gündeme gelmiştir (Rössler, 2014). Dünya Miras Listesi'ne dahil olan alanlar genellikle ünlü erkek mimarlar, erkek ustalar ve erkek planlılarla ilişkilendirilmekte çok az sayıda alan kadınlarla ilişkilendirilmektedir (Rössler, 2014, s. 68). Dünya Miras Komitesi'nce hazırlanan '*Global Strategy for a Balanced and Representative World Heritage List*' başlıklı belgede dünya miras listesiyle ilişkili alanlarla ilgili olarak kadın ve erkekler arasındaki dengesizlikler açıklanmış ve Dünya Miras Sözleşmesi yeniden yorumlanarak, daha kapsamlı bir çerçeve ile uygulama yöntemi geliştirilmiştir (Rössler, 2014, s. 68). Konuyla ilgili bir diğer adım toplulukların, bireylerin kültürel mirasın parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araç, gereç ve kültürel mekanlar olarak açıklanan somut olmayan kültürel miras (Oğuz, 2009) bağlamında atılmıştır. Somut olmayan mirasın korunmasının kadının toplumlardaki eski konumuna dönme riskini doğurduğu ve kadının geleneksel cinsiyet rollerinin pekişmesini sağlayabileceği tartışılmıştır (UNESCO, 2003). “Cinsiyet ve Somut Olmayan Kültürel Miras” başlıklı UNESCO uzmanlar toplantısı sonucunda, somut olmayan kültürel mirasın statik olmadığı, değiştiği ve kimin tarafından yorumlandığı gibi konular dikkate alındığında ve daha bütüncül yaklaşıldığında kadın ve erkek arasında aslında bir denge içerdiği vurgulanır (UNESCO, 2003).

Belirtilen çerçevede, kültürel miras olarak kabul edilen değerlerin korunması, yaşatılması ve aktarılmasında toplumlardaki cinsiyet ilişkilerinin belirleyici rolleri mevcuttur. Aslında, kültürel miras tanımlama, değerlendirme ve koruma yaşatma süreci bir bütün olarak ele alındığında her aşaması toplumsal cinsiyet rolleriyle ilişkilidir (UNESCO, 2014). Bu çalışmada, kültürel miras koruma politikalarına toplumsal cinsiyet eşitliği duyarlılığının nasıl dahil edilebileceği ve bunun kültürel mirasın korunmasına ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına olası etkilerinin tartışılması amaçlanmaktadır.

Kültürel Miras

Belirtilen amaçla ilişkili olarak günümüzde kültürel mirasın nasıl tanımlandığını açıklamak gerekmektedir. Kültürel miras günümüzde sadece tarihi yapıları, siteleri ve taşınır objeleri ifade eden bir kavram olmaktan çıkmış; toplulukların, bireylerin kültürel mirasının parçası olarak tanımladıkları yemek, müzik, halk hekimliği, el sanatları, bahçecilik, tarım, balıkçılık, ritüeller gibi somut olmayan kültürel öğeleri de içeren bir kavrama dönüşmüştür.

“Kültürel miras” kavramındaki genişlemeye paralel olarak mimarlık, halk kültürü, arkeoloji, antropoloji gibi farklı disiplinler kültürel mirasla ilişkili çalışmalarına toplumsal cinsiyet eşitliğini dahil eden perspektifler ve yaklaşımlar geliştirilmektedirler. Sözelimi, arkeoloji biliminde cinsiyete duyarlı teoriler üretilmeye ilişkin çabalarının 1984’e kadar uzandığı belirtilmektedir (Conkey ve Spector, 1984). Whitehouse, cinsiyetin sosyal yaşamın ihmal edilmemesi gereken boyutlarından olduğunu açıklamaktadır (2007, s. 28). Conkey ve Spector, araştırmacıların tipik olarak “erkek”leri daha güçlü, daha etkin ve kadınlardan daha önemli olarak, “kadın”ları ise zayıf, pasif ve bağımlı olarak tasvir ettiğini vurgular (1984). Sözelimi, figürinler¹ üzerinden cinsiyet boyutunun geçmiş toplumlara ilişkin anlayışımızı nasıl değiştiği örneklenebilir. Genel olarak ana tanrıçayı temsil ettiği ve somutlaştırdığı düşünülen ana tanrıça figürinleri, kadının doğurganlık, bereket gibi özelliklerinin betimlemeleri olarak yorumlanır (Bolger, 1999, s. 366). “Doğurganlık” kavramının değişken olduğu ve belirli bir topluluğun sosyo-ekonomik bağlamında kavramın kültürel anlamının saptanabileceği belirtilmektedir. (Mukopadhyay ve Higgins, 1988). Bolger, Kıbrıs’taki Kalkolitik Dönem figürinleri üzerinde yaptığı çalışmada Orta Kalkolitik Çağ’dan Geç Kalkolitik Çağ’a geçerken toplulukların sosyal açıdan gelişmeye başlamasıyla kadının önceki sosyo-ekonomik konumunu yitirdiğini açıklar (1999). Kadının önceden değer verilen üreme ve varoluşsal rollerine dayalı ayrıcalıklı konumunun zayıfladığını ifade eder. Kıbrıs’taki örneklerden yola çıkarak kadının toplumdaki konumunun değiştiğini ve “soyun atası kadın” olarak rolünün “annelik”e indirgiendiğinin sorgulanabileceğini vurgular. Cinsiyet boyutundan bakıldığında belirsiz ve doğurganlığın değişmez vurgularını temsil etmekten uzak olan figürinlerin ataerkil ailenin oluşumuna ve değişen kadın ve erkek ilişkilerine işaret ettiğini açıklar (Bolger, 1999, s. 371). Figürinler örneği ışığında arkeolojik verilerin cinsiyete duyarlı perspektiften yorumlanması ile geçmiş kültürlere ilişkin anlayışımızın zenginleşeceğini söylemek mümkündür. Arkeoloji özelinde örneklendiği gibi kültürel mirası konu alan

1 Hodder, figürinlerin, heykelle karşılaştırıldığında daha küçük boyutlu, simgeleşmiş ama heykel gibi tek başına simge haline gelmemiş olan “insan bedeninin küçük eşlemleri” olarak açıklar.

diğer disiplinlerde de cinsiyete duyarlı perspektifin dahil edilmesiyle kültürel mirasa ve mirasla ilişkili toplumlara ilişkin bilgilerin ve bakışımızın zenginleşeceği söylenebilir.

Bunun yanında, 1990'ların sonundan itibaren kültürel mirasla ilişkili çalışmalara "kadın" boyutunun dahil edildiğini söylemek mümkündür. Özellikle, somut olmayan kültürel miras² (SOKÜM) bağlamında kadının yeri ve değeri uluslararası toplantılarda ele alınmıştır (Şimşek, 2011). Hikâyeler, ninniler, halk oyunları, doğum, evlenme, ölüm, şenlik, bayram, halk mutfağı, halk mimarisi gibi çeşitli alanları içeren somut olmayan kültürel miras (Oğuz, 2010) ile kadın ilişkisi üç uluslararası toplantıda tartışılır (Şimşek, 2011)³.

"Somut Olmayan Kültür Mirasın Aktarılmasında Kadının Rolü" (1999) başlıklı sempozyumda kadının özellikle yemek, müzik, halk hekimliği ve el sanatları gibi maddi kültürün üretilmesi gibi alanlarda sahip olduğu uzmanlık bilgisinin (*know-how*) önemi ve kadının dine, töreye, uygulamalara ilişkin bilgisinin topluluklarda bireyler arası etkileşimde ve ilişkilerde belirleyici rolü vurgulanır (UNESCO, 1999). Kadın somut olmayan kültürün aktarıcısı ve koruyucusu olarak kabul edilir ve somut olmayan kültürü kullanmadaki becerileri dolayısıyla ekonomik refahın sağlanmasındaki rolünün önemi belirtilir (UNESCO, 1999). Aynı zamanda, küreselleşmenin somut olmayan kültürü tehdit ettiği ve çeşitli kültürel bilgi ve uygulamaların metalaştığı ve kültürel çeşitliliğin korunmasının gerekliliği ifade edilir.

"Kadınlar, SOKÜM ve Kalkınma" başlıklı toplantıda (2001), yemek, giyim, ritüeller, sözlü anlatımlar gibi grup kimliklerini aktaran SOKÜM alanlarının korunması ve yaşatılmasında kadının rolünün değeri tekrar vurgulanır. Küreselleşmeyle kültürel ürünlerin ticarileştiği, tüketim maddelerine dönüştüğü ve yeniden tanımlandığı ve bu sebeple, kadınların kültürel mirasın yaşatılması ve aktarılmasındaki mevcut rollerinin belgelenmesinin gerekli olduğu açıklanır (UNESCO, 2001). Cinsiyete duyarlı kalkınma programlarında farklı cinsler ve yaş gruplarının dikkate alındığı; buna karşın ise kültürün rolünün ihmal edildiği açıklanır. Kadınların SOKÜM'ü yenilikçi ve esnek kullanma biçimleri ve yeniden üretme yollarının önemi dile getirilir.

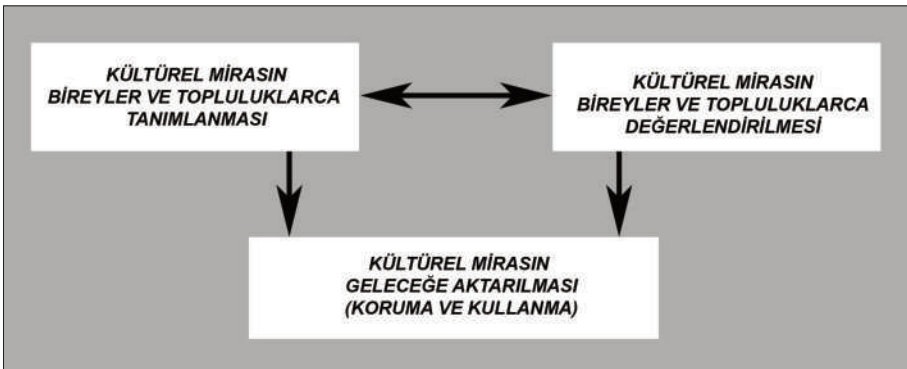
2 Bu dönemde, Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi henüz imzalanmamıştır. UNESCO, 'somut olmayan kültür miras' terimi yerine 'geleneksel kültür ve folklor' terimini kullanmaktadır. "*Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi*'ne (2003) göre somut olmayan kültürel miras '...toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekanlar anlamına gelir.'

3 Şimşek, kadın ve somut olmayan kültürel miras ilişkisini üç uluslararası toplantı belgeleri üzerinden incelemiş ve "Somut Olmayan Kültürel Miras (SOKÜM) ve Kadın" başlıklı makalesinde konuyla ilgili ayrıntılı bilgi vermiştir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Şimşek, G. (2013). Somut Olmayan Kültürel Miras (SOKÜM) ve Kadın. *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi* 3(1), 225-236. doi: 10.13114/MJH/20131664.

“Cinsiyet ve Somut Olmayan Kültür” başlıklı uzmanlar toplantısında (UNESCO, 2003) ise koruma eyleminin sıradan olanı kamusallaştırma ve sıra dışına dönüştürme özelliğine dikkat çekilir. Bu bağlamda, kadına özgü kültürel mirasın kadının toplumda yükselmesine ve güçlenmesine katkı sağlayabileceği açıklanır (UNESCO, 2003). SOKÜM’ün korunmasının, cinsiyet uygulamalarının ve temsillerinin anlaşılması ile kültürlerin karşılaştığı süreçlerin ve mekânların önemli kabul edilmesini içerdiği ve SOKÜM’ün cinsiyet farklılıklarını yansıtabileceği ifade edilir. Özellikle, SOKÜM’ün tanımlanması, belgelenmesi ve hatta korunması için politika oluşturulmasında, mirasın koruyucuları olarak kadınların ve kadın araştırmacıların katılımı tavsiye edilir. Yerel, bölgesel ve ulusal seviyede karar verme süreçlerine kadınlar ve erkeklerin katılımının birlikte sağlanması önerilir (UNESCO, 2003).

Yukarıda belirtildiği gibi kültürel mirasın, topluluklar, bireyler tarafından içinde buldukları dönemle ve yerle ilişkili olarak kültürel ve sosyal olarak inşa edildiği ve farklı gruplarca farklı tanımlarının yapılabileceği (Smith, 2006; Pendlebury, 2009) tekrarlanmalıdır. Belirtilen tanımlarla ilişkili olarak “neyin korunacağı”ndan ziyade “kim tarafından tanımlanacağı” ve “kim tarafından kullanılacağı ve korunacağı” önem kazanmaktadır.

Burada “kültürel miras” olarak neyin, nasıl korunması gerektiğinin belirlendiği süreç, kültürel miras inşa süreci olarak ele alınmaktadır. Belirtilen sürece toplumsal cinsiyet eşitliği boyutunun dahil edilmesi için sürecin temel aşamalarının tanımlanması gerektiği düşünülmektedir. Aşağıdaki Şekil 1’de gösterildiği gibi kültürel mirasın inşa edildiği süreci üç temel aşamada tanımlamak mümkündür; (1) kültürel mirasın bireyler ve topluluklarca tanımlanması (2) kültürel mirasın bireyler ve topluluklarca değerlendirilmesi ve (3) kültürel mirasın bireyler ve topluluklarca kullanılarak ve korunarak geleceğe aktarılması.

Şekil 1. Kültürel mirasın inşa sürecinin temel aşamaları

Bu çalışmada, “kültürel miras inşa süreci”nin aşamalarında belirtilen “bireyler ve topluluklar” sözcükleri burada kadınları ve erkekleri ifade etmektedir. Özellikle kadınlar ile erkeklerin belirtilen süreçte ne kadar, nasıl var olduğu ve nasıl katılım sağladığının, bir başka ifadeyle süreçte cinsiyet boyutunun varlığı belirtilmektedir.

Günümüzde, kültürel mirasın inşa sürecinde cinsiyet boyutunun ne derece ve nasıl var olduğu yeni yeni araştırılmaya başlanmıştır. Toplumlardaki kadınlar ve erkekler neyin kültürel miras olduğunda belirleyicidir ve kültürel mirasın tanımlanması, korunması ve geleceğe aktarılması da bir seçimdir (UNESCO, 2014, s. 33). Bu çerçevede, kadın ve erkeklerin seçimlerinin de farklı olduğu kabul edilirse, UNESCO’nun da belirttiği gibi kültürel miras, subjektif ve cinsiyete dayalı bir kavramdır (2014, s. 33). Ancak, kültürel mirasa toplumsal cinsiyet eşitliği ekseninin eklenmesine yönelik çalışmalar yeni yeni gündeme gelmektedir.

Ülkemizde de kültürel mirasa toplumsal cinsiyet eşitliği ekseninin eklenmesine yönelik çalışmaların yeni yeni başladığını söylemek mümkündür. Sözgelimi, Cumalıkızık Köyü’ndeki koruma ve yönetim çalışmalarının cinsiyet boyutuna değinen Dostoğlu geleneksel yaşamdan⁴ farklı olarak bugün Cumalıkızık Köyü’ndeki evlerin avlularının ya da hayatlarının kapılarının sokağa açıldığını ve avluların sokakla bütünleşerek yarı-genel bir nitelik kazandığını (2009) ifade eder. Ancak, muhtarca her ay yapılan bilgilendirme toplantılarına kadınların katılmadığını ve hatta kadınlara özel toplantılara dahi kadınların gelmediğini belirtir (Dostoğlu, 2009, s. 61-67). Belirtilen örnek özelinde, kadınların geleneksel konutlardaki yaşamlarında bugün belirli bir değişim izlenebildiği halde; kültürel mirasla ilişkili karar verme süreçlerine katılım da kadınların yeterince cesaretli olmadığı anlaşılmaktadır.

Aslında, Cumalıkızık örneği kültürel mirasın inşa edilme sürecinde kadınlar ve erkeklerin toplumsal rolleri arasında bir dengesizlik olduğunu yansıtmaktadır ve birçok soruyu akla getirmektedir. Kültürel mirasla ilişkili süreçlerde kadınların daha aktif rol almaları mevcut koruma politikalarıyla sağlanabilir mi? Yoksa, kültürel miras koruma politikalarına cinsiyet boyutunun eklendiği yeni düzenlemeler ve uygulamalar mı gereklidir? Ya da ülkemizde kültürel mirası korumak adına kültürel miras olarak tanımlanan geleneksel yaşam alanlarında erkek egemen kültürün sürekliliği sağlanarak kadınlar toplumdaki eski konumuna mı taşınmaktadır? Belirtilen sorulara başkaları eklenebilir ve tümüne cevap aramak bu çalışmanın sınırlarını aşmaktadır. Bu çalışmada,

4 Belirtilen konutlarda geleneksel yaşam dışı kapalıdır, içe dönüktür ve konutu oluşturan mekanlarda dıştan içe doğru bir mahremiyet hiyerarşisi izlenmektedir.

kültürel mirasın korunmasıyla ilişkili politikalara toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlılığın dahil edilmesinin ne anlama geldiği örnekler üzerinden açıklanacaktır.

Kültür Politikalarında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Duyarlılığının Dahil Edilmesi

Politikalara toplumsal cinsiyet eşitliği duyarlılığının⁵ (*gender mainstreaming*) dahil edilmesi, politika süreçlerinin tüm evrelerinde ve tüm düzeylerinde erkekler ile kadınlar arasındaki eşitlik prensibinin dikkate alınması ve bunu tüm eylem alanlarında uygulanması anlamına gelir (T.C. Başbakanlık Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü, 2008). Bir süredir ise mevcut kurum ve süreçlere sadece kadınların katılımının artırılmasıyla toplumsal cinsiyet eşitliği duyarlılığının yeterince arttırılmadığı tartışılmaktadır ve her tür eşitsizlik oluşturan yapıları, uygulamaları yeniden düşünmek ve değerlendirmek gerektiği belirtilmektedir (Birleşmiş Milletler, 2002). Özellikle işbölümü, kaynaklara erişim, kaynakların kontrolü ve karar verme mekanizmaları gibi alanlarda kadın ve erkek arasındaki ilişkilere odaklanmak gerektiği vurgulanmaktadır.

Birleşmiş Milletler politika analizi ve geliştirmede toplumsal cinsiyet eşitliği duyarlılığının sağlanabilmesi için mevcut politikanın insanlar üzerine etkileri üzerine odaklanması gerektiğini vurgular (2002). Özellikle etkilerin kadın ve erkeklere göre nasıl çeşitlendiğini ve farklılaşarak eşitsizlikler doğurduğunun saptanmasına işaret eder (Birleşmiş Milletler, 2002). Politikaların nasıl sosyal ve ekonomik etkileri değerlendiriliyor ve değerlendirmeler sonucunda politikalar yeniden düzenleniyorsa, toplumsal cinsiyet eşitliği duyarlılığının politikalara dahil edilmesi için mevcut politikaların cinslere etkilerinin değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu ise, politikalara cinsiyet boyutunun eklenmesi anlamına gelir ve mevcut politikaların cinsler arasındaki farklılıkları, eşitsizlikleri gözeten biçimde yeniden tanımlanmasını gerektirir (Birleşmiş Milletler, 2002).

Politika analizi ve geliştirilmesinde toplumsal cinsiyet eşitliği duyarlılığının dahil edilmesinin ne anlama geldiğine uluslararası kurumlarca hazırlanan bazı belgelerde değinilmektedir. Bu belgelerden *Gender Mainstreaming in Practice, A Handbook*⁶ (Birleşmiş Milletler, 2007), *Gender Mainstreaming, A Key Driver of*

5 Bu çalışmada, "toplumsal cinsiyet eşitliği duyarlılığı" kavramı "*gender mainstreaming*" kavramının karşılığı olarak kabul edilmiştir. "*Gender mainstreaming*" kavramının Türkçe'deki karşılığı "cinsiyetin ana akımlaştırılması" yerine "toplumsal cinsiyet eşitliği duyarlılığı" tercih edilmektedir.

6 "Uygulamalarda Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Duyarlılığı, El Kitabı" başlığıyla Türkçe'ye çevrilebilir. Bakınız: Birleşmiş Kalkınma Programı. 2005. *Gender Mainstreaming in Practice, A Handbook*. Erişim adresi: http://www1.uneca.org/Portals/ngm/Documents/Gender%20Mainstreaming/Gender_Mainstreaming_in_PracticeRBC.pdf

*Development in Environment and Energy, A Training Manual*⁷ (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, 2007) ve *Gender Mainstreaming and Overview*⁸ (Birleşmiş Milletler, 2002) gibi bazılarında toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı politikalarından çıkarılan dersler, cinsiyet uçurumu ve toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı politika geliştirmenin aşamaları gibi konular vurgulanmaktadır. Bu çalışmada, belirtilen belgeler ışığında iki konu üzerine odaklanılacaktır: kültürel miras koruma politikalarının geliştirilmesinde cinsiyet boyutunun gözetilmesi ve kültürel miras korunması politikalarının belirlenmesinde cinsiyete ilişkin bilgi türlerinin tanımlanması. Kültürel miras koruma politikalarıyla ilişkili belirtilen iki konuya odaklanmadan önce politika geliştirilmesinde cinsiyete ilişkin konuların nasıl ele alınması gerektiğine yer vermek gerektiği düşünülmektedir.

Politika olgusunun tanımlanmasında cinsiyete ilişkin konuların kapsamı belirleyicidir (Birleşmiş Milletler, 2002). Olgunun dar kapsamlı olarak tanımlanmasıyla cinsiyet boyutunun zayıflayacağı açıklanır. Yukarıda belirtildiği gibi mevcut politikanın kadınlar ve erkekler üzerine etkilerinin odaklanması gerekmektedir.

Herhangi politika alanında olduğu gibi kültürel miras koruma politikalarında da cinsiyet boyutuna ne derece ve nasıl yer verildiğinin saptanması önemlidir. Bu ise, hem politika geliştirme sürecinin başlangıcından itibaren sürece katılacak insanların kimler olduğuyula ilgilidir; hem de katılım sağlayacak insanların değerleri ve cinsiyete ilişkin konulara bakış açılarıyla ilişkilidir.

Kültürel miras korunması kapsamında cinsiyet boyutu bazı soruları ortaya çıkarmaktadır: Kadınlar ve erkekler kültürel mirası tanımlamaya, değerlendirmeye, miras öğelerini kullanmaya ve yaşatılmasına eşit biçimde katılmakta mıdır? Kültürel mirasın korunmasına ilişkin mevcut politikalarda kadın ve erkeklerin katılımında denge gözetilmekte midir? Kültürel mirasın korunmasına ilişkin mevcut politikalarda kadın ve erkeklerin nasıl etkilediği tespit edilmiş midir? Kültürel mirasın korunması için ayrılan kaynaklardan kadınların ve erkeklerin eşit yararlanmasına yönelik düzenlemeler mevcut mudur? Belirtilen sorular çoğaltılabilir ve aslında kültürel mirasın korunmasına ve yaşatılmasına ilişkin politikaların cinslere etkilerini tespit etmeye yöneliktir.

7 "Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Duyarlılığı, Çevre ve Enerjide Kalkınmada Ana Lokomotif" olarak Türkçe'ye çevrilebilir. Bakınız: Birleşmiş Kalkınma Programı. (2007). *Gender Mainstreaming, A Key Driver of Development in Environment and Energy, A Training Manual*. Erişim adresi: http://www.undp.org/content/undp/en/home/librarypage/environment-energy/sustainable_energy/gender_mainstreamingakeydriverofdevelopmentinenvironmentenergy.html.

8 "Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Duyarlılığı, Genel Bakış" başlığıyla Türkçe'ye çevrilebilir. Bakınız: Birleşmiş Milletler. (2002). *Gender Mainstreaming, An Overview*. Erişim adresi: <http://www.un.org/womenwatch/osagi/pdf/e65237.pdf>.

Ayrıca, politika geliştirme sürecinin başlangıcından itibaren sürece katılacak insanların kimler olduğuna odaklanılması gerektiğini belirtilmektedir (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, 2005). Sürece katılacak kurum ve kuruluşlarda cinsler arasında denge olup olmadığı, herhangi bir cinsiyetin daha az temsil edilip edilmediği ve toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlılık konusunda rehberlik yapacak bir uzmanın (akademisyenler, danışmanlar, sivil toplum kuruluşları, toplumdaki gruplar ve paydaşlar) varlığı dikkate alınması gereken konular arasındadır.

Türkiye özelinde kültür politikalarının geliştirilmesi sürecine kadınlar ve erkeklerin eşit katılım katılmadığını saptayabilmek için politika geliştiren kurumlarda kadın ve erkek dağılımını gözden geçirmek gerekir. 2013 yılında Kültür Bakanlığı'nın merkez, taşra ve yurt dışı teşkilatı ile DÖSiMM'de 9888 (%67) erkek, 4899 (%33) kadın personel istihdam edildiği açıklanmıştır.⁹ Kültürel mirasa ilişkin politikaların geliştirilmesinde kadın ve erkeklerin belirtilen oranlarda temsil edildiği düşünülse ve katılımcılarının tümünün toplumsal cinsiyet duyarlılığına sahip kadınlar ile erkekler olduğu kabul edilse dahi kültür politikalarında cinsiyet boyutunun gözetildiğini söylemek mümkün değildir. Ayrıca, katılımcıların genellikle cinsiyete duyarlı bakışa sahip olmadığı ve sürece toplumsal cinsiyete duyarlılık konusunda rehberlik yapacak bir uzmanın katılmadığı dikkate alınır, kültür politikalarının geliştirilme sürecinde cinsiyet boyutunun genellikle ihmal edildiği söylenebilir.

Bunun yanında, kültürel mirasın korunmasına ilişkin politika belgelerinde kadın ve erkeklerin katılımına nasıl yer verildiğinin aranması önemlidir. Bu aşamada, ülkemizde kültürel mirasın korunmasıyla ilgili politikalarda 2003 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın kurulması sonrasında katılımcı yaklaşımların uygulanmasına ilişkin yasal düzenlemelere geçildiğini söylemek mümkündür. Bu çerçevede aslında kültürel mirasın korunmasıyla ilişkili olarak neyin korunması gerektiğini kimin tanımladığı, kimin değerlendirdiği, kim tarafından kullanıldığı/yaşatıldığı ve kimin karar verdiğiyle ilgili bilgilere yeni yeni odaklanılmaya başlandığını söylemek mümkündür. Türkiye'de de buna yönelik düzenlemeler yapılmaya çabalanmıştır.

Özellikle yasal belgelerde cinsiyet boyutunun var olup olmadığının değerlendirilmesi önemlidir. Sözelimi, ören yerleri, sit alanları ve etkileşim sahalarının katılımcı yaklaşımla hazırlanan sürdürülebilir bir yönetim planıyla korunması ve yaşatılması amacıyla ortaya konan Alan Yönetimi ile Anıt Eser Kurulunun Kuruluş ve Görevleri ile Yönetim Alanlarının Belirlenmesine İlişkin

9 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı 2015-2019 Dönemi Stratejik Planı.
Erişim adresi: <http://sgb.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/39219,stratejik-plan-2015-2019v3pdf.pdf?0>.

Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik'te (2005) uzmanların yanında yerel halkın katılımının sağlanmasından söz edilmektedir. Alan yönetiminin hedefleri arasında "yönetim alanlarının korunması ve değerlendirilmesinde kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum örgütleri, alanda mülkiyet hakkı bulunanlar, gönüllü kişi ve kuruluşlar ile yerel halkın işbirliğine" (2005, madde 5) vurgu yapılmaktadır. Yönetim planı hazırlanma sürecinde ve yönetim alanlarının korunmasında, değerlendirilmesinde yetki ve sorumluluk sahiplerinin kimler olduğu açıklanmaktadır. Danışma kurulu, alan başkanı, eşgüdüm ve denetleme kurulu, denetim birimi ve anıt eser kurulu gibi alan yönetiminde yetki ve sorumluluk alacak birimler tanımlanır. Belirtilen birimlerden, kurullardan ve yerel halktan katılacaklar arasında kadın ve erkeklerin eşit olarak temsil edilmesine ilişkin dair ifadelere yer verilmemektedir.

Bunun yanında, Cumalıkızık gibi katılımcı yönetim ve koruma yaklaşımlarının uygulandığı Dünya Miras Listesi'ndeki bir alanda muhtarca her ay yapılan bilgilendirme toplantılarına ve hatta kadınlara özel toplantılara dahi kadınların katılmadığı (Dostoğlu, 2009, s. 61-67) tekrarlanmalıdır. Bu örnek ile kültürel mirasa ilişkin mevcut yönetim süreçlerinin kadın ve erkekler üzerine farklı etkilerini anlamak gerekliliği bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Böylelikle, kadın ve erkeklerin kültürel mirasla ilgili karar verme süreçlerinden nasıl etkilendiği, yönetim süreçlerine katılımında cinsler arasındaki farklılıkları oluşturan faktörlerin saptanması gerekmektedir. Belirtilen saptamayı yapmak için koruma uzmanlarının yanında toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda uzmanların da kültürel mirası yönetim sürecine dahil olması ve yerel toplulukta farkındalık oluşturulması gerekir. Aynı zamanda, kültürel mirasın tespitinden onarımına ve geleceğe aktarımına kadar yönetim sürecini etkileyen tüm faktörlerde kadın ve erkeklerin rollerinin incelenmesi yoluyla farklılıkların ortaya çıkarılması ve böylelikle, kültürel miras üzerinden yerelde toplumsal cinsiyet eşitliliği duyarlılığının artmasına katkı sağlanabilecektir.

Kültürel mirasın korunması açısından politikalara cinsiyet boyutunun eklenmesi, kültürel mirasın neden korunması gerektiğinden, kimlerin korumada ve geleceğe aktarmada rol alacağını ve nasıl rol alacağını biçimlendirecektir. Belirtilen çerçevede, kültürel mirasın korunmasına ilişkin politikaların geliştirilmesi sürecine katılacak insanların kimler olduğu, cinsiyete dair konulara duyarlılıkları, mevcut politikaların cinslere etkilerinin analizi ve değerlendirilmesiyle miras politikalarına cinsiyet boyutunun dahil edilmesi sağlanabilir. Ayrıca, burada belirtilenler dışında da başka girdiler toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda uzmanlarınca eklenebilir. Böylelikle, aynı zamanda kültürel mirasın bir bütün olarak değerlendirilmesine katkıda bulunulabilir.

Politika geliştirilmesine toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlılığın dahil edilmesi için politika alanında cinsiyete ilişkin bilgi türlerinin tanımlanması önemli girdilerden biridir. Bu, politika alanında bilgilerin cinsiyete göre sınıflandırılmasıyla ilgilidir (Birleşmiş Milletler, 2002). Aynı zamanda, bilgi gereksinimleri dikkate alındığında değerlendirilmesi gereken başka konular da vardır. Örneğin, karar verme süreçlerinde kadın ve erkeklerin durumuna ilişkin bilgilerinin nasıl birleştirilebileceği düşünülmesi gereken konulardandır (Birleşmiş Milletler, 2002).

Kültürel miras bağlamında ise cinsiyete ilişkin bilgi türlerinin tanımlanması kültürel mirası üreten, yaşatan ve aktaran aktörler olarak kadın ve erkeklerin rollerinin belirlenmesine, farklılıklarının ortaya konmasına ve işbölümünün anlaşılmasına katkı sağlayacak bilgi türlerinin tanımlanması anlamına gelir.

Sözgelimi, geleneksel mimarinin korunmasına ilişkin politikalarda özellikle fiziksel özellikler üzerine yoğunlaşmaktadır. Eyüce, geleneksel mimari üzerine yapılan araştırmalarda genellikle yapıların görünen fiziksel özelliklerinin incelenip belgelendiği ve yapıların çevresel ve mekânsal oluşum süreçlerini etkileyen faktörlerin göz ardı edildiğini belirtir (2005, s. 23). Örneğin, birçok geleneksel yerleşimde yapı malzemesi olarak kerpiç genellikle kadın tarafından ya da kadın katılımıyla üretilmekte ve her yıl evin badanası genellikle kadın tarafından yapılmaktadır. İnşa sürecinden başlayarak birçok konutta kadın eli ve emeği izlenmekte ve yapının yaşamında ve geleceğe aktarımında kadınlar rol üstlenmektedir. Ancak, politikalarda özellikle cinsiyet boyutunu gözeten bilgiye gereksinim duyulmaması ve bu tür bilgiye yer verilmemesi kültürel miras öğelerinin üretilmesinde ve yaşatılmasında kadın ve erkek rollerinin ve ilişkilerinin neler olduğunun saptanmasına izin vermemektedir. Bu bağlamda, geleneksel konut gibi somut ve somut olmayan mirasın bütün olarak izlendiği miras öğelerinin belgelenmesinde fiziksel yapının yanında özgün kullanıcılar var ise kadın ve erkek rolleri ve rollerdeki farklılıkları ortaya koyan bilgi türlerinin tanımlanması kültürel mirasın hem daha iyi anlaşılmasında, hem de korunmasında ve aktarılmasında rol oynayacak gerçek aktörlerin belirlenmesine katkıda bulunacaktır. Burada özellikle, kültürel mirasın inşa edildiği süreçlerin tümüne kültürel mirasla ilgili uzmanların yanında toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda uzmanların katılımı önemlidir. Kültürel mirası kadınların ve erkeklerin kullanımları, aktarımları arasındaki farklar toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda uzmanlarla birlikte çalışarak çözülebilir.

Bir başka kültürel miras alanında, sözgelimi tarım ve hayvancılık gibi geçimlik alanda kültürel miras olarak tanımlanabilecek uygulamalar ile yerel topluluklarda kadın ve erkek rolleri, cinsler arasındaki farklılıklar, farklı cinslerin

ihtiyaçları ve sorunları belirlenebilir. Örneğin, kadınların tarım ve hayvancılık gibi geçimlik alanlardaki üretici rollerinin genellikle görünmediği ve ücretlendirilmediği vurgulanmaktadır (Massiah, 1994). Böylelikle, kültürel mirasın korunmasına ilişkin politikalara cinsiyete ilişkin bilgi türlerinin eklenmesi yerel toplulukların içinde kimler olduğunun fark edilmesi, kadınlar ve erkekler arasındaki farklılıkların görülmesi ve sorunlar ile ihtiyaçların tanımlanmasına da sağlayabilir. Bir başka örnek, Doğu Karadeniz'deki çay üretiminin bölgeye özgü geçimlik alan olarak kültürel miras olarak tanımlanma potansiyeli taşıdığı söylenebilir. Çay üretimindeki kadın ve erkek rolleri, roller arasındaki farklılıkları dikkate alan bilgi türlerini içeren belgeleme, somut olmayan kültürel miras olarak çay üretiminde kadınların ve erkeklerin rollerinin, katkılarının ve aynı zamanda sorun ve ihtiyaçlarının daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Özellikle çay ekimi yapılacak setlerin hazırlanması, tohum seçimi, dikimi, toplanması, satış ve pazarlama süreçlerindeki cinslerin rolleri ve ilişkilerinin belirlenmesi yerel toplumun daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunabilir. Böylelikle, cinsiyeti gözetilen bilgi türlerinin kültürel mirasın tanımlanmasına eklenmesiyle yerelde toplumsal cinsiyet eşitliği açısından sorunlar varsa saptanması sağlanabilir.

Ayrıca, burada önemli olanın kadın ve erkek rolleri arasında “üstünlük” ve “aşağılanma” meselelerinin olup olmadığının saptanmasıdır. Ayrıca, “üstünlük” ve “aşağılanma” ifadeleriyle yapılan etik değerlendirmelerin kim tarafından yapıldığı üzerinde durulması gereken bir konudur. “Cinsiyet ve Somut Olmayan Kültür” başlıklı Paris Toplantısı'nda (2003) somut olmayan kültürel miras bağlamında ifade edildiği gibi “ayrımçı olduğu” ya da “eşit olmadığı” saptanmasının “kültürel mirası kullananlar mı?”, “yaşayanlar ve koruyanlar tarafından mı yapıldığı?”, ya da “dışarıdakiler tarafından mı yapıldığı?” sorgulanmalıdır. Hükmecici ve aşağılayıcı olmayan bir ayrımın eşitsizlik ya da cinsiyet ayrımcılığı olarak görülmemesi gerektiği belirtilmelidir. Aynı zamanda, özellikle kültürel mirasın kullanıcıları dışındakiler tarafından (yerel topluluğun bireyleri olmayanlarca) yapılan etik değerlendirmelerde olumsuz okuma yapılmasının, kullanıcılar üzerine ve kültürel mirasın korunmasına olumsuz etkiler oluşturabileceği belirtilmelidir. Bu bağlamda, kültürel mirasa ilişkin politikaların geliştirilmesinde özellikle mirasın uygulayıcıları/koruyucular ile dışarıdakiler (uzmanlar, akademisyenler, sivil toplum örgütleri gibi yerel topluluğun bireyleri olmayanlar) arasında açık diyalog ortamının oluşturulmasına özen gösterilmelidir. Karar vermede sıklıkla erkeklerin egemen olduğu ve bu durumun değiştirilmesi için kültürel mirasın önemli fırsatlar sunduğu vurgulanmalıdır.

Sonuç Yerine

Kültürel mirasa ilişkin politikaların geliştirilmesine toplumsal cinsiyet eşitliği duyarlılığının dahil edilmesi hem yerel topluluklarda kadın ve erkek rollerinin anlaşılmasına, cinslerin farklı sorun ve ihtiyaçlarının belirlenmesine, hem de mirasın tam olarak anlaşılmasına değerli katkılar sağlayabilecektir. Bu sürece, kültürel miras koruma uzmanlarının yanında özellikle toplumsal cinsiyet eşitliği uzmanlarının ve özellikle kadın ve erkek araştırmacıların eşit katılımının sağlanması önemlidir.

Kültürel mirasın korunmasına ilişkin politika geliştirilirken toplumsal cinsiyet eşitliği duyarlılığının dahil edilmesinin bazı etki ve katkılar sağlayabileceği söylenebilir. Bunlar aşağıda açıklanmaktadır.

- Kültürel miras koruma politikalarına toplumsal cinsiyet duyarlılığının dahil edilmesi, kültürel mirasla bireylerin ve farklı cinslerin kurduğu farklı deneyimlerin, değerlerin tanımlanmasını ve kültürel mirasın kullanımını, yaşatılmasını ve aktarımını etkileyebilecektir.
- Toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinin kültürel miras çalışmalarına dahil edilmesiyle daha kapsayıcı, daha geniş ve daha katılımcı yaklaşımlar ortaya çıkarabilecektir. Kültürel mirasın yönetim ve planlama süreçlerine kadın, erkek ve tüm grupların (yaşlı, genç, kız çocukları, erkek çocukları gibi farklı yaş gruplarının ve ev hanımı, çalışan, ebeveynlerine bakan gibi farklı rollerdekilerin) eşit biçimde katılımının dahil olduğu süreçlerle toplumdaki bireyler arası diyalogun ve işbirliğin arttırılmasına katkı sağlanabilir.
- Kültürel miras koruma politikalarının toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı olabilmesi kültürel miras yönetim sürecinin cinsiyet boyutuna ilişkin bilgi türlerini içermesine bağlıdır. Kültürel miras koruma politikalarına cinsiyet rollerinin belirlenmesine yönelik bilgi türlerinin eklenmesi kültürel mirasın sürdürülebilir korunmasını olumlu etkileyebilecektir.
- Kültürel miras koruma politikalarına kadın ve erkeklerin rollerinin ve farklılıkların tespit edilmesiyle cinsiyet rollerinden doğan sorun ve ihtiyaçlar saptanabilir. Böylelikle, dezavantajlı grupların sorunlarına yönelik çözüm arayışına gidilebilir.
- Disiplinlerarası çalışmalarla sürdürülebilir kalkınma yolunda kültürel miras ve cinsiyet eşitliği ilişkisinden devletler, yerel yönetimler ve topluluklar için değerli dersler ve sonuçlar ortaya çıkarılabilecektir.

- Karar vermede sıklıkla erkeklerin egemen olduğu ve bu durumun değiştirilmesi için kültürel mirasın önemli fırsatlar sunduğunun farkında olunmalıdır. Kültürel miras koruma politikalarında kadın ve erkekler arasında katılımda farkların giderilmesi için çocuklardan başlayarak tüm bireylerin katılımını sağlayan ve çocukluk döneminden itibaren eşitsizliği ortadan kaldıran proje ve programların geliştirilmesi önemlidir.

Kaynakça

Avrupa Konseyi. (2005). *Avrupa Konseyi Toplum İçin Kültürel Mirasın Değeri Çerçeve Sözleşmesi (Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society)*. Erişim adresi: <https://rm.coe.int/1680083746>.

Birleşmiş Milletler. (2002). *Gender Mainstreaming, An Overview*. Erişim adresi: <http://www.un.org/womenwatch/osagi/pdf/e65237.pdf>.

Birleşmiş Kalkınma Programı. (2005). *Gender Mainstreaming in Practice, A Handbook*. Erişim adresi: http://www1.uneca.org/Portals/ngm/Documents/Gender%20Mainstreaming/Gender_Mainstreaming_in_PracticeRBC.pdf.

Birleşmiş Kalkınma Programı. (2007). *Gender Mainstreaming, A Key Driver of Development in Environment and Energy, A Training Manual*. Erişim adresi: <http://www.undp.org/content/undp/en/home/librarypage/environmentenergy/sustainableenergy/gendermainstreamingakeydriverofdevelopmentinenvironmentenergy.html>.

Bolger, D. (1996). *Figurines, Fertility, and the Emergence of Complex Society in Prehistoric Cyprus*. *Current Anthropology*, 37(2), 365-373.

Conkey, M. W. ve Spector, J.D. (1984). *Archaeology and the study of gender*. *Advances in Archaeological Method and Theory* 7, 1-38. Erişim adresi: <http://www.jstor.org/stable/20170176>.

Dostoğlu, N. (2009). *Fiziksel Çevrenin Oluşumunda ve Kullanımında Kadının Yarattığı Fark: Cumalıkızık Örneği*. A. Akpınar, G. Bakay ve H. Dedehayır (Ed.), *Kadın ve Mekan: Tutsallık mı Sultanlık mı?* içinde (s. 58-71). İstanbul: Turkuaz Kitapçılık ve Yayıncılık A.Ş.

Eyüce, A. (2005). *Geleneksel Yapılar ve Mekanlar*. Birsen Yayınevi.

Massiah, J. (Ed.). (1994). *Women in Developing Economies: Making Visible the Invisible*. Paris: UNESCO.

Mukopadhyay, C. ve Higgins, P.J. (1988). *Anthropological Studies of Women's Status Revisited: 1977-1987*. *Annual Review of Anthropology* 17, 461-95.

Oğuz, M. Ö. (2010). *Turkey's Intangible Cultural Heritage*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Pendlebury, J. (2009). *Conservation in the Age of Consensus*. Routledge: New York.

Rössler, M. (2014). Gendered World Heritage? A Review of the implementation of the UNESCO World Heritage Convention. UNESCO (Ed.), *Gender Equality, Heritage and Creativity* içinde (s.60-72). Erişim adresi: <http://www.unesco.org/new/en/culture/gender-and-culture/gender-equality-and-culture/the-report>.

Smith, L. (2006). *Uses of Heritage*. London: Routledge

Şimşek, G. (2013). Somut Olmayan Kültürel Miras (SOKÜM) ve Kadın. *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi* 3(1), 225-236. doi: 10.13114/MJH/20131664.

T.C. Başbakanlık Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü. (2008). Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı 2008-2013.

Erişim adresi: <http://www.huksam.hacettepe.edu.tr/Turkce/SayfaDosya/TCEUlasuleylemlani.pdf>.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2005). Alan Yönetimi ile Anıt Eser Kurulunun Kuruluş ve Görevleri ile Yönetim Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik. Erişim adresi: <http://teftis.kulturturizm.gov.tr/TR,14538/alan-yonetimi-ile-anit-eser-kurulunun-kurulus-ve-gorevl-.html>

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. 2015-2019 Dönemi Stratejik Planı. Erişim adresi: <http://sgb.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/39219,stratejik-plan-2015-2019v3pdf.pdf?0>

UNESCO. (2003). Final Report Expert Meeting Gender and Intangible Heritage, 8-10 December 2001, Intangible Heritage Section, UNESCO.

Erişim adresi: <http://www.unesco.org/culture/ich/doc/src/00125-EN.pdf>.

UNESCO. (2014). Gender Equality, Heritage and Creativity. Erişim adresi: <http://www.unesco.org/new/en/culture/gender-and-culture/gender-equality-and-culture/the-report>.

Whitehouse, R. (2007). Gender Archaeology and Archaeology of Women. S. Whitehouse ve K. Wright (Ed.), *Archaeology and Women: Ancient and Modern Issues* içinde (s.27-40). Walnut Creek: Left Coast Press.

Forum- 12 Mart 2017
Kolaylaştırıcı: Dr. Ümit ÖZCAN

Prof. Dr. Aksu BORA
Dr. Nilgün FEHİM KENNEDY*
Gözde DEMİRBİLEK
İlknur ÜSTÜN**

---

* Sunumun tam metni, Bölüm içerisinde verilmiştir.

** İlknur Üstün sağlık sebebi ile katılamamıştır.

FORUM*

Kolaylaştırıcı: **Dr. Ümit ÖZCAN**

KOLAYLAŞTIRICI- Değerli arkadaşlar; biliyorum, herkes çok yoruldu, ama çok azaldık ve programımızı aşırı sarkıttık. Çünkü teorik olarak burada yazdığına göre 18.30'da bizim forum bitmiş olacaktı ve şu anda başlıyor. Dolayısıyla, gerçekten biraz geç kaldık. İster istemez böyle bir uzama oldu, bunu da hepimiz bir şekilde kabul etmek zorundayız. Kalan sağlar bizimdir diyerek devam edelim.

Ben şöyle bir şeyle başlamak istiyorum: Yıl 1982 ya da 83'tü, Muğla'daydım, Muğla imar planlarıyla ilgili bir tartışma toplantısı için davet edilmişim. Ben planları anlattım. Ondan sonra bir kadın kalktı, dedi ki, "Jessica Lang diyor ki, erkek egemen bir planlama yapılıyor, şehirler erkeklere uygun planlanıyor. Siz hem bir kadın, hem de bir plancı olarak bu konuda ne düşünüyorsunuz?" Ben o güne kadar Jessica Lang'in kim olduğunu da bilmiyordum, okumamıştım da; ama şöyle bir an düşündüm ve kendimce çok zeki bir cevap verdim, o günün koşullarıyla. Dedim ki, "Keşke erkekler için planlansa. Hatta bırakın erkekleri, köpekler ya da kediler için planlansa bizim şehirlerimiz. Çünkü bizim şehirlerimizi planlarken biz plancılar, sadece mülkiyet ve ulaşım ağlarına bakıyoruz." O zaman ben mülkiyet ve ulaşım ağlarının üstündeki erkek egemen yapının hiç farkında değildim. Ama hâlâ aynı görüşü paylaşıyorum, keşke canlı bir varlık için, yani mesela köpekler için tasarlasak. Çünkü köpek sahibi için mesela, onları tuvalete götürecektir yer yok artık Ankara gibi bir yerde. Çünkü onlar toprak arıyorlar, bir karış toprak bırakmadık ve hayati giderek de tüketmekle meşgulüz.

---

* 12 Mart 2017 "Toplumsal Cinsiyet ve Kent-Mekan" temalı Sempozyum'un Kapanış Formu'nun bant kayıtlarından üretilmiştir.

Benim söylemek istediğim şey şu: Biz aslında toplumsal cinsiyet savucusu kadın hareketleri üstüne konuşuyoruz. Bu özünde temel hak ve hürriyetlerin eril iktidarlar karşısında savunulması anlamında. İktidarın hakça paylaşılmasını talep ediyoruz. Yani daha eşitlikçi, daha hakça bir paylaşım talep ediyoruz ve eril iktidarların bizleri ötekileştirmesine ve dışlamasına karşı da bir eylemliliğimiz var ve böyle olmak zorundayız. Çünkü ötekileştirme aslında özünde bir şiddet içeriyor. Ve şiddeti de ötekileştirdikçe olağanlaştırıyoruz, herkes için normalleştiriyoruz. Çünkü o ötekiyse, ona yapılanı biz artık daha mazur görmeye başlıyoruz ve kamusal alandan ötekilerin tasfiye edilmesini de gayet meşru görmeye başlıyoruz.

Şiddet dediğimizde, özellikle konuşmacılarımızdan da onu rica edeceğim, bugünler de biz farklı farklı şiddetleri yaşıyoruz. Kadına tecavüz, taciz vesaire vesairede biz fiziki şiddeti algılıyoruz; ama çok daha ciddi ekonomik şiddet, psikolojik şiddet söz konusu ve bunların yanı sıra, konuşmacılar da altını çizdi, aslında mekan bize bir şiddet unsuru olarak karşımıza çıkıyor. Çünkü mekanın bize sunduğu bazı bariyerler, aşılamaz haller bizleri daha da antidemokratik bir yaşamın içinde şiddete maruz kalmayı özümsemeye zorluyor. Nitekim, arkadaşlarımızın örnek verdiği şu güvenli siteleri bir başka şiddet unsuru bence de. Ve böylesine şiddeti meşrulaştıran bu ortam, 16 Nisan'da, malum, bu şiddeti kurumsallaştıracak, daha da derinleştirecek bir başka sürece de girmek üzere.

Dolayısıyla, ben konuşmacılarımızı, bu forum kapsamında sadece toplumsal cinsiyet, kent ve mekan değil, beraberinde, bizleri bekleyen antidemokratik yaşamın hayatımıza getirmesi muhtemel bazı sorunlara da dikkat çekerek, biraz günceli de değerlendirerek, yaşamımızı iyileştirecek önerileri birlikte oluşturmaya davet ediyorum. Salonu da buna davet ediyorum.

Çok çok verimli bir toplantı geçirdik. Kişisel olarak son on yıllarda gördüğüm en tatminkar toplantılardan birisiydi bilimsel açıdan, beni en çok tatmin eden. Bu arada, ufak bir parantez: 64 tane bildiri teklifi gelmişti, burada yaklaşık 30 tanesini izledik. İnanın ki, hepsi çok çok değerliydi. Yani bilimsel kalitesi çok yüksek bir sempozyum yaşadık. Bunun için emeği geçen her arkadaşımıza tek tek teşekkür etmek gerekir.

Ve tam da şu arkamızdaki şey, baktıkça içim açıldı; Duygu arkadaşın emeği, aslında herkesin emeği. Özgürleşmek isteyen, rengarenk olmak isteyen bir kadın. Yani cinsiyetiyle havalanmak ve doğrusu, kente imza atmak isteyen bir kadın. İnanıyorum ki, buradaki bütün arkadaşlar, kadın-erkek ayrımı olmaksızın, hepimiz benzer duyguları ve talepleri dillendiriyoruz.

Bu forum bağlamında konuşacak arkadaşlarımızdan, Kadın Kolektifinden İlknur Hanım aramızda değil. Biz, Sayın Aksu Bora, Gözde Demirbilek ve Nilgün Kennedy ile birlikte bir değerlendirme yapalım.

Önce Sayın Aksu Bora'ya ilk sözü verelim. Buyurun.

Prof. Dr. Aksu BORA- Teşekkür ederim.

Herkes baygın düştü, o yüzden... Bir de bu sonuç olarak bir forumdur, belki birlikte konuşmak daha güzel olacaktır kapatırken. O yüzden çok uzatmadan, sadece birkaç noktaya temas etmek isterim.

Ben bir plancı değilim; dolayısıyla, toplumsal cinsiyet açısından, daha doğrusu feminizm açısından bakmak isterim meseleye. Toplumsal cinsiyet kavramının kendisi de sanki böyle politik içeriğini kapatan bir şeye dönüştü. Bütün projelerde toplumsal cinsiyet duyarlılığı bileşeni konuluyor falan. O yüzden ben toplumsal cinsiyet demek yerine feminizm demeyi tercih edeceğim.

Feminist hareketin Türkiye'de yere bakması, yani mekana ve yere bakması aslında o kadar da uzun bir tarihe sahip değil maalesef ki. Biz mekandan çok siyasete baktık, siyasal katılımı temsil çerçevesinde düşündük ve kadınların siyasal katılımını artırmak yönünde çalıştık çok uzun yıllar. Ta ki 2000'lere gelene kadar.

Ama şöyle bir şeyden de mutlaka bahsetmem gerekir: Feminizm yerden bahsetmezken de aslında yerel bir şeydir, yerli bir şeydir. Neden? Çünkü esasen tecrübeye dayalı bir şeydir. Yani biz feminizmi kitaplardan öğreniriz, ama insan kitaplar okuyarak feminist olmaz. Bu biraz yanılsamalı bir şeydir. Tecrübe ederek feminist olursunuz, ilişkiler içinde olursunuz; hayata böyle bir perspektiften bakarak, öyle yaşayarak feminist olursunuz. Dolayısıyla da feminizm her koşulda yerli bir şeydir, yerle ilgili bir şeydir, tecrübeye dayalı olduğu için.

Ama bu bir tarafa bırakılırsa, Türkiye'de feminist hareketin yere bakması, yerle bakması 2000'lerden sonradır, yani çok yakın bir geçmiş var.

Belki eski şeyle ilgili, bu siyasal katılımı uğraştığımız dönemde mekan ve yerle ilgili ne konuşuyorduk diye hatırlamaya çalıştığım zaman, bir de şunu hatırlatmam gerekir, ki bugün dinlediğim konuşmalara da biraz oradan bağlanabiliriz belki: O da kamusal meselesi. Kamusal alanın kadınlara kapalı olduğu, kadınların eve kapatılmış-hapsedilmiş olduğu, özel alana ve mahreme hapsedilmiş olduğu yolundaki sözler, bildiğiniz üzere, eski sözler; çok tekrarlamama gerek yok, zaten bildiğiniz şeyler. Kadınların kamusal alana

çıkarak özgürleşecekleriyle ilgili bir perspektif zaten feminizmin temel bileşenlerinden bir tanesi. Fakat orada şöyle bir sıkıntımız olduğunu düşünüyorum, biraz önceki sunuşlarda da bunu çok hissettim: Ortak kullanım alanları kamusal alan demek değildir. Feminizmin kendisini kamusal alana açmaya çalışırken, kadınları kamusal alana açmaya çalışırken tartıştığı şey, onları sadece görünür kılmak ya da ortak kullanım alanlarını erkekler kadar kullanmalarını teşvik etmek değildir. Biz daha çok kamusalın niteliği üzerine, kamusalın ne olduğu ve o kamusalda kadınların nasıl var olabileceği üzerinde durduk. Bu ne anlama gelir? Biraz önceki sunuşta, çok hoşuma gitti, mesela şöyle bir şeyden söz ettiler: Güvenlikli siteler. Yani çocukların güvende olması, kadınların güvende olması. Çok lazımsa, çalışmaya gidiyor-geliyor Güneşli'ye; ama esasen yaşadığı alan güvenli bir yer. Güvenli bir yer ne demek? Kendisinden başkasıyla karşılaşmayacağı bir yer demek. Kent dediğimiz şey, kenti kamusal bir mekan olarak düşünürsek eğer, benden çok daha iyi bildiğiniz üzere, başkalarıyla karşılaştığımız bir yerdir. Bunun çeşitli gerekçelerle ortadan kaldırılması, ister güvenlik gerekçesiyle olsun, ister rahat etmek olsun, ister çeşitli başka şiddet biçimleri ve ayrımcılık biçimleriyle ilişkili olsun, her ne halse, aslında bir hapishane yaratmaktır. Yani bu çok lüks bir hapishane de olabilir, ama kamusallıkla ilgili değildir.

Bir ikincisi, ortak kullanım alanları kimi durumlarda pekala da iyi niyetle ve gerçekten kadınları güçlendirici tarafı olan bir şekilde yapılıyor. Biraz önceki sunuşlardan bir tanesinde Yıldız Tahtacı bir şeyden söz etti, Benusen Mahallesindeki şeylerden; işte tandır evi, çamaşirevi, bunlar aslında zorlu konular. Bir yandan çamaşirevi yaptığınız zaman, kadınları ortak mekanlara getirdiğiniz zaman gerçekten bir değişim oluyor; ama aynı zamanda bunu bir kamusal olarak düşünmek o kadar kolay bir şey değil. Biraz önce söylediğim sebepten dolayı. İnsanların başkalarıyla karşılaşabileceği yerler olmalı.

Niye bunun üzerinde bu kadar çok duruyoruz? Çünkü başkalarıyla karşılaşmak demek, bizim kendimizi de değiştirmemiz anlamına gelir; onların değişmesi, bizim değişmemiz, hep birlikte başka bir şey yaratma imkanı anlamına gelir. Dolayısıyla, kendimize benzerlerle yapabileceğimiz bir şey değil.

O yüzden de, kadınların kamusal alanda temsili problemine tekrar dönersek, bu sadece bir çıkar grubu olarak kadınların da, bizim de... Mecliste yüzde 50 biz de... Bunu söylüyoruz tabii ve çok haklıyız bunu söylemekte. Ama bu yeterli bir şey değil. Neden yeterli değil? Çünkü erkeklerin de dönüşmesi lazım, bizim de dönüşmemiz lazım. Olduğumuz gibi, yani kadınlık bir kimlikmiş, erkeklik bir kimlikmiş, gay'lik bir kimlikmiş davranarak ve olduğumuz gibi devam ederek özgürleşemeyiz. Arendt'in kamusalıktan söz etmesi ve kamusalın, siyasalın

alanı olduğunu, kabı olduğunu söylemesi bundandır. Yoksa hep beraber ortak alanlarda olalım; fena bir fikir değil bu, ama yetmez.

Bunun üzerinde durmayı bu kadar çok vurgulamak istememin sebebi şu: Bildiğimiz üzere, bugün, yani 2017 yılında, kamusal insanın ve kamusal alanın ortadan kalktığına ilişkin çok güçlü bir argüman var, bence çok da haksız olmayan bir argüman. Biraz önce buradan bir arkadaş dedi ki, "Bu çocuklar AVM'leri mi savunacaklar?" Çok haklı bir soruydu bu. Yani bizim ortak alan diye bildiğimiz, kendimizi var ettiğimiz yerler eğer AVM'lerse yahut da buna benzeyen yerlerse, o zaman, nerede biz bir araya geliyoruz, nerede farklılıklarla karşılaşılıyor, değişme şansını nerede buluyoruz? Bütün tehditlerden ve tehlikelerden arınıp bölgelelerde bunun mümkün olamayacağını düşünebiliriz.

Türkiye'de feministler bu yerel siyaset ve yerelle ilgili 2000'lerde başladılar demiştim. Şimdi çok uzun uzadıya girmiyorum, ama eğer tartışmada isterseniz açabiliriz bunu. Çünkü ben aşağı yukarı 2000'lerin başından itibaren bu çalışmaların içinde yer alanlardan biriyim. Biz ne yapmaya çalıştık, neydi buradaki mesele, çok kabaca ondan birazcık söz edeyim.

Aslında başlarken çok da farkında değildik galiba ne yaptığımızın, sadece şunu söylüyorduk: Biz KADER'de bir kampanya yürütmüştük, kadınların siyasal katılımına ilişkin -bu 1998-99 olmalı- ve eğitimler nasıl olur, güçlenme nasıl olur filan diye. Fakat hep rahatsızlık duyduğumuz şey şuydu: Bu kampanyayı yürütürken, İstanbul'da yürütülüyor büyük çoğunlukla, kısmen de Ankara'da, çeşitli illerden kadınlar gelir. Bu klasiktir, siz de kendi örgütlerinizden bilirsiniz. Oradan üç kadın, buradan beş kadın, ama merkeze gelirler ve o merkezde kendi buldukları yerle ilgili çok az şey taşıyabilirler ve konuşabilirler; çünkü ortak sorunlardan bahsediliyordu, ortak sorunlar da esasen Ankara'nın sorunlarıdır ya da İstanbul'un sorunlarıdır. Yerle ilgili değildir ama bunlar; yani İstanbul'daki Üçüncü Köprü nasıl canına okudu oradaki ağaçların meselesi değildir. Kadının siyasal katılımı sanki böyle sadece partilerle ilgili bir şeymiş ve merkezi hükümetle ilgili bir şeymiş gibi konuşulur. Her neyse. Biz bunu fark ettiğimiz noktada, peki, o zaman, biz belediyelerle ilgili bir şey yapsak dedik.

Bir yandan da Türkiye'de çok acayip bir durum var, farkındasınız mı muhtemelen. Siyasal temsil, kadın temsili merkezi parlamentoda yerel parlamentoların üzerinde. Bu, dünyada pek ender görülebilecek bir şey. Yerel yönetimlerde her zaman kadın temsili daha yüksektir, merkeze göre. Türkiye'de bunun böyle olmasının sebeplerini tahmin edebilirsiniz. Çünkü belediyeler imar planlarının yapıldığı yerler ve Türkiye çok ciddi kentsel rant yaratılan bir alan, kadınlara bırakılmayacak kadar değerlidir belediye meclisleri.

Peki, bu kadınların yerel yönetimlerdeki temsilini artırmak için ne yapabiliriz falan diye yola çıktığımızda, dördüncü yılda falan, biraz da aklımız geç başımıza geliyor olabilir, şunu fark ettik: Bu temsil işi çok da kesmiyor. Temsil meselesi değil bu sadece. Temsil önemli, ama katılımın başka kanalları yok mudur? Ne yapabiliriz; yani kentte yaşayan kadınların hem belediye yönetimine, ama kendi hayatlarının yönetimine de (Bu ikisi o kadar da ayrı şeyler değil) katılımını nasıl sağlarız? Bunun öznesi kim olacak bir de? Partili kadınlar mı olacak, meclise seçilmiş olan kadınlar mı, aday olmuş kadınlar mı, örgütlü kadınlar mı, mahalledeki kadınlar mı? Bunların her birinin size açacağı yol farklı olacaktır çünkü.

Bununla ilgili, ayrırıtısına şimdi çok girmeyeyim, ama çeşitli karmam yöntemler uygulamaya çalıştık. Bazen başarılı oldu, bazen komik ve saçma sapan şeylerle karşılaştık. Mesela şöyle şeyler olabiliyor: Bir yerde kadın örgütleri belediye meclis üyesi kadınlarla bir araya geliyor ve ilk karşılaşma yarım saatlik çok büyük bir kavgayla başlıyor. Çünkü birikmiş hınçlar var. Kadının adaylık sürecini desteklemişler, çeşitli sebeplerden dolayı. Onlar da ona diyorlar ki, "Ama bizim belediyede önümüzü hiç açmadın sen, hiçbir şey yapmadın." Neyse. Ama önemli olan şu: Bu insanları, bu kadınları bir araya getirdiğimiz zaman, bizim yaşadığımız kentte kadınlarla ilgili ne gibi sıkıntılar var ve bununla ilgili biz ne yapabiliriz? Belediyeden bir şey istemek yollardan biridir, ama yeterli bir şey değildir. Biz ne yapabiliriz?

Onun üzerine, işte aşağı yukarı bir 16-17 yıldır Kadın Koalisyonu bu alanda çalışıyor. İlknur gelebilseydi onu anlatacaktı aslında. Esasen yaptığımız şey şu: Hem bu katılımı artıracak ve modeller yaratacak şeyler bulmaya çalışıyoruz, yollar, katılım modelleri; aynı zamanda belediye çalışmalarını izleme ve değerlendirme çalışmaları yapıyoruz, çeşitli raporlar hazırlıyoruz. Mesela, Adana'da, Trabzon'da, Afyon'da, İzmir'de... Daha güçlü olduğumuz yerler var, daha az güçlü olduğumuz yerler var, çeşitli sebeplerden dolayı.

Koalisyon olarak son yaptığımız şey de şu; ondan da bahsedip bitireyim: "Zor Zamanda Kadın Olmak" diye bir araştırma yürüttük. Artık raporunu hazırlama aşamasın ageldik. 1 yıldır süren bir araştırma bu. Şunu yapıyoruz: Bütün bu çatışma dönemlerinde biz insan hakları raporlarını okuduk; kaç kişi tutuklandı, kaç kişi öldürüldü, kaç kişi yaralandı, kaç ev yıkıldı gibi veriler var bu raporlarda. Bunlar önemli şeyler. Ama gündelik hayatta kadınların başına ne geliyor, onlar bunu nasıl algılıyorlar ve nasıl yaşıyorlar, nasıl kayıtlar tutmalıyız biz bunlara dair? Biraz önce kültürel miras, somut olmayan miras üzerine konuşulurken hep o vardı aklımda. Mirasın bir parçası da bu; yani acılar ve yaralar.

Bunları hem somut, hem de o kadar somut olmayan boyutlarıyla araştırmaya çalıştık.

Onun ilginçliği şurada: 120 civarında örgüt var Kadın Koalisyonunda. Biz bu örgütlerden bir kısmıyla birlikte, hiç daha önce araştırma tecrübesi olmayan, ama sahada çalışmış kadınlarla birlikte, 34 kadınla bu araştırmayı yürüttük ve görüşmeleri onlar yaptılar. Bunun avantajı şu: Sahayı biliyorlar, kiminle konuştuklarını biliyorlar, üniversiteden giden araştırmacı gibi değil, problemin ne olduğunu biliyorlar falan. Her neyse, o araştırmayı çok uzatmayayım. Fakat sonuçta çıkarttığımız şöyle bir şey oldu: Bu bizim yaptığımız katılımcı eylem araştırması deniliyor. Ama katılımcı eylem araştırmaları genellikle iktidara, çeşitli iktidarlara -belediyeler de olabilir bunlar- politika önerileri hazırlamak üzerine yapılır, o sorunların taraflarıyla birlikte. Biz ise politika önerileri hazırlamak için değil, kendimiz ne yapabileceğimizi görmek için ve aynı zamanda da bütün bunları kayda geçirmek için yaptık. Belki öyle bir fark var. Araştırmada çalışan herkes için -benim için de öyle- çok zorlu bir süreç olmakla birlikte, çok öğretici ve dönüştürücüydü. Kamusal meselesine takık birisi olarak bunu çok önemseydiğimi tahmin edebilirsiniz.

Sorularla belki biraz daha açabilirim. Çok teşekkürler.

KOLAYLAŞTIRICI- Çok teşekkürler. Şimdi de Nilgün hocamın katkılarını alalım.

Dr. Nilgün FEHİM KENNEDY- Aslında ben de benzer şeyleri söyleyecektim. Yani şehrin kamusal alan olması, farklılıkların bir araya gelmesi, farklı deneyimlerin yaşanması. Elbette eşitsizliklerin olduğu bir yer, farklılıkların kendi içlerinde toplandıkları bir yer; ama çok tesadüfi biçimlerde, çok farklı sosyal sınıflardan, etnik kökenlerden, cinsel yönelimlerden insanların da bir araya gelmesini sağlayan yerler şehirler.

Ben bugün şunu konuşmak istiyorum daha çok: Şehre yönelik suçlardan bahsediyoruz biz. Urban slaughter diye bir kavram var, yani kent kıyımı ve biz bunu çok ciddi anlamda yaşıyoruz. Bu, 60'larda Amerika'da ortaya çıkmış bir kavram ve kentin çok hızlı dönüşmesi, özellikle New York'taki Bronx'un dönüşmesi üzerine ortaya koymuşlar. Daha sonra Yugoslavya iç savaşında Saraybosna'nın yıkılması sırasında bu kavram yeniden ortaya geliyor ve ben bugünlerde özellikle Ankara'da gezerken bu kavramı çok fazla hatırlıyorum. Kentte hiçbir şeyin bırakılmayışı, geçmişe yönelik hiçbir anının, toplumsal belleğin taşıdığı hiçbir izin kalmaması; bütün bunlar kente yönelik bir suç.

Savaş dönemlerine baktığımız zaman, urban slaughter'ı, yani kent kıyımı ya da kent kırımını etnik kırımla birlikte görüyoruz. Ki bunun örneklerini mesela Diyarbakır Sür'da ve Güneydoğu'nun pek çok ilinde yaşadık. Barış zamanlarında baktığımızda ise, belli sosyal sınıfların ortadan kaybolmasıyla görüyoruz. Soy-lulaştırma adı altında yapılabiliyor bu; yoksul kesimler kent merkezlerinden sürülüyorlar ve kentin dışına atılıp, tamamen görünmez hale getiriliyorlar.

Bugün feminist literatürde kadın cinayetleri de female slaughter, kadın kıyımı ya da kırım olarak adlandırılıyor aslında. Yani bu töre cinayeti midir, namus cinayeti midir gibi bütün bu kavramların dışında, kadının sadece kadın olduğu için yok edilmesi.

Ben bu iki kırımın birlikte gittiğini düşünüyorum. Kent kadına çok fazla olanak getiriyor, bütün eksikliklerine rağmen. 60'lardan beri yapılan araştırmalar gösteriyor ki, küçülen aile, akraba denetiminden görece uzaklaşma, çocuklarıyla eşiyile daha yakın ilişkiler kurma, erkeğin kadınla dayanışmasının artması, karar alma süreçlerine katılım... Bunun düzeyi tartışılır tabii ki belli sosyal sınıflara göre, ama kent bu olanakları sağlıyor. Özellikle 80'lere kadar olan araştırmalar gösteriyor ki, kadınlar kent yaşamından memnun. Tabii, bunun köyden kente gelen kadınlarla anlıyoruz.

Baktığımız zaman, artık üçüncü kuşaklardan falan bahsettiğimiz için, onlar kentte doğup büyüdüğü için, tabii ki bunun farkını çok fazla göremiyoruz.

Ama mesela arkadaş ve komşu kavramının ortaya çıkması. Bu çok modern bir kavram. Kadın bu ilişkiler içerisine giriyor. Farklı dayanışma örüntüleri içerisine giriyor. Bunlar hep güçlendiriyor. Bir de toplumsal cinsiyet araştırmalarında ya da feminist literatürde şu var: Kadın tamamen güçsüz, tamamen ezilen değil. Kadının da kendi bilgi ve becerilerini monopolize ettiği ve güçlü olduğu alanlar var. Oralarda işte ataerkillik, patriyarka kesintiye uğruyor. Ve dönüşümü sağlayacak olan şey de bu. Kent yaşamı kadına bu gücü getiriyor bir anlamda.

Peki, yerinden yurdundan edilen kadın ne olacak? Bütün oluşturduğu bu dayanışma örüntüleri gidiyor; bütün oluşturduğu, toplumsal belleğinde yer eden her şey gidiyor. Kent yaşamı biraz da rutindir aslında. Hayatımıza baktığımız zaman görüyoruz, değil mi; eğer özel olarak bir keşfe çıkmazsak, hep belli yerlerdeyiz. Bu rutini yitirmek hepimizi güçsüz hissettirir. Dolayısıyla, kadın bu anlamda gücünü yitiriyor ve kadının gücünü yitirmiş olması, onun erkek şiddetine daha açık hale, daha kırılgan hale gelmesine neden oluyor diye düşünüyorum.

Tabii ki kadın cinayetlerinin çok farklı boyutları var. Bunlardan bir tanesi de şu: Kadın güçleniyor. Kadın güçlendikçe de ne istiyor; özgürlüğünü istiyor. En çok mesela şeyi görüyoruz; boşanma istediği için kadınlar öldürülüyor. Dolayısıyla, kadının güçlenmesi ve güçsüzleştirilmesi -bunlar hep birbirleriyle iç içe olan şeyler- kadın cinayetlerinin en büyük nedenlerinden biri ve bunun da kentsel kıyımla, kentsel kırımla çok yakından ilişkisi olduğunu düşünüyorum.

Çünkü kadın da, erkek de etkileniyor kent kıyımından, evet; ama kadın daha farklı etkileniyor. Mesela araştırmalar gösteriyor ki, kent hizmetleri özelleştirilip sınırlandırılıyor ve bir ayrıcalık haline getiriliyor. İşte gördük, siteler örneğini gördük, alışveriş merkezlerini gördük. Bu kadının, mesela yoksul kadının buralara gitme imkanı tamamen ortadan kalkıyor. Orta sınıf kadını için de yalnızlaşma ve güçsüzleşme korunaklı sitelerde gerçekleşiyor ve daha önemlisi, artık bu kadınların kentte birbirleriyle ilişki kurmalarının mekansal bir olasılığı kalmıyor. Mesela bir araştırma çalışması temizliğe giden kadınların o ilişkilerde güçlendiğini gösteriyor. Ezme-ezilme ilişkisi var, bunu hiçbir şekilde reddetmiyoruz. Ama o yaşam biçiminin içerisine girerek, kendi yaşantısında da belli şeyleri talep eder hale geldiğini görüyoruz ve bunların hepsinin ortadan kaldırılması gerçekten çok ciddi bir olay.

Bir de tabii ki, kent kıyımı, kentli davranışını da ortadan kaldırıyor. Kent davranışı vardır, saygı, hoşgörü, kurallara uyma. Bunlar yok oluyor. Üstelik bunlar günümüzde çok yoğun bir karşı kültür saldırısı altında aşağılanıyor, hor görülüyor. Recep İvedik bence tipik kent erkeği, günümüzdeki kent kıyımına uğramış kent erkeği. Böyle bir erkek, baktığımız zaman, şehrin ahlaksız oluşu, şehrin pis oluşu, şehrin insanın namusuna hanel getirecek yer oluşu gibi, modernlik düşmanı söylemlerle ayrıca kışkırtılıyor.

Bütün bu iklim ve mekansal düzenleme... Bunu şeye kadar götürebiliriz, bütün bu gökdelenlerin aslında fallik sistemi sembolize ettiğine, büsbütün kenti ve kentliyi boğucu hale geldiğine. Geçmişten beri ataerkil bir kültüre sahip erkek Türkiye’de. Türkiye kültürü çok ataerkil bir kültür. Özellikle de mesela araştırmalar gösteriyor ki, kadınlar kent yaşamına daha kolay uyum sağlamışlar geçmişte, ama erkek hiç uyum sağlayamamış. Mesela 80'lere kadar yapılan araştırmalarda, erkek, sorulduğu zaman, köyden birisiyle evlenmek istiyor. Kadınlar asla istemiyorlar. Kadınlar, kendileri evli değilse, şehirli biriyle evlenmek; evlilerse, kızlarının, çocuklarının şehirli birisiyle evlenmesini istiyorlar. Erkeğin en büyük derdi köye geri dönmek, kadın asla onu istemiyor. Mesela, Mübeccel Kıray’ın çok güzel bir tespiti vardır; “Kadınlar küçüklüklerinden beri hep zorlu koşullara hazırlandıkları için, her yeni ortama erkekten çok daha rahat uyum sağlarlar” diye.

Şimdi, kadın bunları kaybetmek istemezken, erkeğin, üstelik bir de iktidarın söylemleriyle, ekonomik kriziyle kışkırtılmış erkeğin kadını öldürmesi de çok daha kolay hale geliyor.

Onun için de, ben, kent kırımı ile kadın kırımı arasındaki ilişkinin de düşünülmesi gerektiğini düşünüyorum. İstatistikler bize gösteriyor ki, kadın cinayetleri kent sorunu zaten, kırsal alanda yok. Kadınlar kentlerde öldürülüyor. Dolayısıyla, kadına ve kente karşı işlenen suçların birbirinden ayrı görülmesi gerektiğini ve kadın cinayetlerini durdurmanın bir yolunun da kadının insan hakları mücadelesini kent hakkı mücadelesiyle birleştirmekten geçtiğini düşünüyorum.

Şimdilik bu kadar söyleyeyim, sorularla devam ederiz. Teşekkür ediyorum.

KOLAYLAŞTIRICI- Çok teşekkür ederiz hocam. Gerçekten kent hakkı ile kadın hakları arasında ben de benzer bir bağ kuruyorum.

Şimdi de Kaos GL'den Gözde Demirbilek'te sıra, onu dinleyelim.

Gözde DEMİRBİLEK- Merhabalar.

Hocamın söylediği gibi, Kaos GL Derneğinden geliyorum. Kaos GL'de web editörlüğü yapıyorum aslında. Fakat geçen sene bir projemiz oldu, ondan bahsedeceğim öncelikle. LGBTİ'ler için korku ve güven alanları haritası projesiydi bu ve bu projenin içinde ben de yer aldım. Projeyi birlikte yürüttüğüm arkadaşlarımdan bir tanesi burada; kendi anlatacaklarım bittikten sonra onun da katkı sunmasını istiyorum özellikle. Melahat Deniz ismi. Vereyim ismini de, geçmiş olsun!

Şöyle şeyler yaşıyoruz biz: Bize gelen danışanlarımız genelde mekanla ilgili sorun yaşadıklarında, özellikle bir çay-kahve içmeye gittikleri ya da yemek yemeye gittikleri yerlerde ya da otellerde şu şekilde tepkilerle karşılaştıklarını söylüyorlar: LGBTİ birisi olduğu için bir lokantada servis açılmadığı mesela, otelde partneriyle çift kişilik yatak talebinin yerine getirilmediği, aşırı hareketlerinden diğer müşterilerin rahatsız olduğu; heteroseksüellerin öpüşmelerine falan karışılmadığı, ama onlar el ele tutuştuklarında garsonlar tarafından uyarıldıkları ya da eşcinsel oldukları mekan sorumluları tarafından bilindiği halde "Damsız almıyoruz" gibi şeylere maruz kaldıkları, hastanede doktorların bakmadığı ya da geçıştirdikleri için sağlık hizmetinden yararlanamadıkları; parkta özel güvenliklerin, "Bu saatte yan yana oturamazsınız" dedikleri... Bu tür ifadelerle karşılaşıyorduk. Daha sonrasında bu projeyi yapmaya karar verdik.

Hepimizin benzer hikayeleri olabilir üstünden gittik.

Burada da şöyle bir şey yaptık. Bir tane internet anketi açtık ve bu ankete 732 LGBTİ katıldı. Burada şeyi sorduk: Hangi mekanlara gidiyorsunuz? Çankaya bölgesi kapsamında yapılmış bir projeydi. Yani homofobiye, transfobiye ya da cinsiyet kimliğinizden ve cinsel yöneliminizden ötürü bir ayrımcılığa maruz kaldınız mı üzerinden sorular sorduk. Onların da deneyimlerini falan yazabildikleri bir anket yaptık. Sonrasında bu mekanlarla görüşmeye gittik. Özellikle arkadaşların gittiklerinde güvenli hissettikleri yerleri de belirtmelerini istemiştik ankette. Şaibeli olan mekanlar vardı bizim anketimizin sonuçlarında. Böyle, çoğu insanın gittiği, ama çoğu insanın da ayrımcılığa uğradığı halde gitmeye devam ettiği mekanlar vardı. Teknik kısmı bittikten sonra, bu mekanlarla görüşmelerimizle ilgili deneyimlerimizi aktaracağız.

Projenin neyi amaçladığıyla ilgili şöyle söyleyeyim: LGBTİ dostu kavramı bizim için biraz sorunsaldı. Çünkü mesela bu projenin sonunda 21 tane mekanı biz haritalandırabildik. Ama LGBTİ dostu üzerinden gitseydik, muhtemelen 100-150 mekan gibi bir sayıya gidebilirdik. Ama dostluk kavramı bu konuda çok şey kalıyor. Yani dostumuz olduğunu söyleyen mekanlarda da ayrımcılığa uğradığımız, yaptığımız bu anket sonucunda ortaya çıktığı için, dost kavramını burada kullanmıyoruz, sadece aldığımız veriler üstünden güvenli mekan konusunda bu projeyi tamamladık.

Görüşmelerimiz sonucunda sadece 21 mekana şu ekranda gördüğünüz sticker'a astık. Bu sticker da şeyi ifade ediyordu, burada daha önce ayrımcılığa uğradığını bildiren birisi olmadı bize, olursa gidip sökebiliriz, ama gidip burada oturabilirsiniz gibisinden bir şey yaratmasını amaçlamıştık.

Şimdi bu görüşmelerde yaşadığımız direkt deneyimlerimizden bahsetmek istiyorum. En ilgincinden başlayayım.

Bu anket sonucunda çıkan üç mekanın sahipleri üç kardeşlerdi. Yani bu 21 mekana sadece bunlardan bir tanesini alabildik, iki tanesini almadık. Bu mekanlardan bir tanesine translar hiçbir şekilde alınmıyor ve gidip görüştüğümüzde şey söyleniyor.. Bu arada, görüşmelerimizin hepsini avukatlarla birlikte yaptı, kayda geçmesi için. Gidip görüştüğümüzde şöyle bir şey söylendi: "Translar uyuşturucu kullanıyorlar ve ortalığı dağıtıyorlar, burada olay çıkartıyorlar. Aslında biz de transların girmesini isteriz. Ama o anda güvenlik görevlisi kimse, kapıda kim varsa bodyguard olarak onun şeyine kalıyor bu, o isterse alıyor, istemezse almıyor." "Peki, niye böyle oluyor, bunu değiştirebilir miyiz?" diye sordüğümüzde, "Değiştirebiliriz de, ama değiştirmiyoruz" gibi bir tavır sergilendi.

Bu üç mekandan bir tanesi LGBTI'lerin sıkça gittiği, çok mutlu olduklarını ifade ettikleri bir yerdi. Mesela bazı cafe'lere gidip şey yapmıştık; iki gruba ayrılmıştık ve bir grup diğerinden şikayetçi olmuştu. Böyle oyunlar oynadık bazı mekanlara. Burada da aynısını gerçekleştirdik. Orada şey oldu mesela; gruplardan bir tanesi laf atmış gibi, garsona, "Yahu, bunlar burada kalacak mı hâlâ? Bak-sana, ibneler" falan gibi bir tavırda bulunmuştu gruptaki arkadaşlardan bir tanesi. Garson da "Benim yapabileceğim bir şey yok" demişti mesela o mekanda. O mekan bu haritaya girdi.

Son mekanda, şaibeli olması gerçekten çok normal, çünkü biz de gördüğümüz tavır karşısında ne yapacağımızı bilemedik. Orada da iki gruba ayrıldık. Ben bir erkek arkadaşımınla çiftmişim gibi otururken, arkadaşım, yan masadan rahatsız olduğunu, bunların burada oturup oturmayacağını garsona sorduğunda, garson, "Rahatsız mı oldunuz abi?" falan dedi. "Rahatsız olduk. Burası bir aile mekanı değil mi?!" falan gibi bir şey söylediğimizde, servis şeyinde değişiklikler başladı; yani diğer masaya servis geç gidiyor, garson sert davranmaya başlıyor gibi şeyler. Sahiplerinden bir tanesiyle görüşebildik sadece. Bu da bu son anlattığım mekanda o an olan kardeşlerden bir tanesiydi ve kardeşler akşam içinde mekanları sürekli değişiyorlarmış. Yani 23.00'te bir mekandalarsa, 24.00'te diğer mekana falan geçiyorlarmış. Hani birinin tekelinde olan bir şey de değil. Sahiplerinden bir tanesi şey dedi; "Aslında böyle şeylerin olmasını hiç istemeyiz. Siz isterseniz çalışanlarımıza temel kavramlar atölyesi de verebiliriz. Ama böyle şeyler her yerde oluyor, sizin bunlara aldırmanız gerekiyor. Bence siz çok alınganlık ediyorsunuz." Bu "eğitim verebiliriz" falan da zaten çok havada kalacak bir şeydi, o kesindi. Zaten sonrasında hiçbir şekilde iletişime geçmedi bizimle.

Yani mekanlara gidip bir şekilde gruplara ayrıldıktan sonra tavırlarını ölçmenin yanında, bir de şöyle bir şey yaşandı: Yine LGBTI'lerin sıkça gittiği mekanlardan bir tanesi. Anketlerde sanırım üç tane olumsuz yorum geldi bununla ilgili. Hatta bir tanesinde, mekanın içinde ifşa edildiğini söyledi bir arkadaş. Biz mekana gittik; bir süre sonra, sahibiyile görüşmek istediğimizi falan söyledik. Sahibiyle görüşürken, sahibi, sürekli olarak, öyle bir şey olmadığını iddia etti. "Öyle bir şey olmadı, bu mekanda hiçbir şekilde ifşa olmadı. Zaten bakın, herkes geliyor" dedi; sonra da garsonlardan bir tanesini göstererek, "Bak, mesela bu da lezbiyen" dedi.

Yani tam da ifşa gibi bir olayı konuşurken aslında garsonu bize bayağı ifşa etti. Biz de "Ne yapıyorsun; kendisi söylemek istiyorsa söyleyebilir, sen bunu dile getiremezsin" falan dediğimizde, o yaşadığı şeyin ifşa olduğunu anladı ve ondan sonrasında "Haklı olabilirsiniz aslında" falan dedi, ama iş işten geçmişti çoktan. Böyle de bir deneyimimiz oldu.

Aslında bu projeyi Ankara geneline yaymak, Ankara'nın sonrasında da başka illere yaymayı falan istiyorduk; fakat 15 Temmuz sonrası falan diye derneğimiz şu an biraz yavaşlatılmış bir şekilde projelerine devam ediyor ve şu an devam edecek miyiz, bu böyle başka bölgelere yayılacak mı bilmiyorum. Ama eğer proje haritasını görmek isterseniz, LGBTI'ler için güvenli alanlar diye yazdığınızda direkt bir Google haritası çıkıyor karşınıza ve içinde cafe'lerin, barların, restoranların, kuaförlerin ve psikiyatr merkezlerinin olduğunu görebilirsiniz.

Sorular geldikçe yine projeye ilgili bilgi vermeye devam edebilirim. Özellikle Melahat'ın eklemek istediği bir şey varsa eklemesini istiyorum.

Teşekkür ederim.

KOLAYLAŞTIRICI- Biz teşekkür ederiz.

Değerli arkadaşlar; aslında cinsiyet, cinsellik, her ne kadar üstünü örtsek de, ötelesek de, görmemeye çalışsak da, yani toplum bize bunu farklı şekillerde dayatsa da, LGBTI birey de olsanız, kadın da olsanız, bir şekilde ötekisiniz. Buradaki tartışmalar hep onu ortaya koydu.

Ben, Nermin Abadan Onat'tan kadın ve siyaset dersi almış, böyle arkaik tiplerden bir tanesiyim. Nermin Abadan Onat şunu söylerdi, ki bence çok değerli: Derdi ki, "Kadının kamusal alanda... Kamusal alan deyince ben parkları-bahçeleri kastetmiyorum; kamusal alan, kadının kendisinin başkalarıyla birlikte bulunabildiği her alandır; iş hayatıdır... Yani sadece açık alanlardan bahsedilmiyor kamusal alan deyince; toplumla bir arada olduğu ve topluma sesini ulaştırabilirdi, böyle şansların yaratılabildiği tüm alanlar kamusal alandır. "Kamusal alanda eğer kadın cinsiyetiyle birlikte var olmuyorsa, yani kadın olduğunu gizleyerek... Tabii, bu kadın olduğunu gizleyerek dediği, etek giymeyerek, pantolon giyerek anlamında değil; biz kadınlar cinsiyetsizliği tercih ediyoruz büyük çapta. Bir plancı olarak da ben mesela kendi kişisel pratiğimden onu söyleyebilirim. Biz plancıyız, plancı olduğumuz için de bunu teknik anlamda en iyi şekilde biz yapmaya çalışırız. Ama planlama interdisipliner bir yapıya sahip; sadece teknik değil, sosyal, ekonomik, kültürel, birçok alanı içeriyor. Ve biz, nedense, orada cinsiyetsiz olduğumuz zaman çok adil olduğumuzu sanıyoruz. Halbuki hiç adil olmuyoruz. Çünkü biz eril mekanları yeniden üreterek, eril siyaseti yerleştirmiş oluyoruz. Dolayısıyla, Nermin Hanım'ın dediği, "Eğer siz cinsiyetinizle orada değilseniz... Mesela siyasilerimizden birçok örnek verebiliriz. KADER'de siz de çalışmışsınızdır, siyasilerimizden isim isim birtakım örnekler vermek mümkün. Mesela, Tansu

Çiller başbakan oldu. Bir kadın başbakan mıydı? Hayır. O aslında bir eril başbakandı. Yani cinsiyetinin kadın olması, kadın cinsinin önceliklendirildiği bir siyasetin üretilmesine elvermiyor. Biz burada erkek arkadaşlarımızın da, kadın arkadaşlarımızın da, LGBTI bireylerin de, kendi cinsiyetlerini ve cinslerin varlığını gözeterek, yapacakları işleri, atacakları adımları atmaları gerektiğini düşünüyoruz.

Ben bu tartışmalara herkesin bir katkıda bulunmak istediğine inanıyorum. Ne kadar geç olursa olsun, bu kadar sabırla bekleyen insanların söyleyecek birer sözü olduğunu düşünüyorum. Dolayısıyla, söz almak isteyenler, katkıda bulunmak isteyenler buyursun. Buyurun.

Büşra EROĞLU- Merhabalar.

Ben, Büşra Eroğlu; Karadeniz Teknik Üniversitesi 4. sınıf öğrencisiyim.

Önceki oturumdan bahsedeyim aslında birazcık. Hani dedik ya, AVM'ler yapılıyor, kadının aslında bütün ihtiyaçları belli noktalarda toparlanıyor diye. Ondan sonra da şey dedik, rutin hayattan bahsettik; işe gidiyoruz, eve gidiyoruz, vakit geçirmemiz gerekiyor falan, hepsinden bahsettik. O zaman şöyle bir soru geldi aklıma: Olumlu bir şey değil mi bu dedim yahu; evdeyim, işten geleceğim, evime gideceğim, bir sıkıntı var, hemen gideceğim, AVM altımda, halledeceğim geleceğim. Böyle olunca, "Tamam işte, ne güzel; çocuğum da varsa, oynayacak alanı da var. Zaten ben 19.00'da, 20.00'de işten geliyorum, bir de bunlar için ekstra bir vakit mi harcayayım?!" dediğimiz zaman, aslında bu sistem gayet gerekli bir sistem olmuyor mu? Bu soru aklıma geldi.

Onun dışında, bir de şunu soracağım: Bol bol konuşuyoruz, sempozyum tabii ki çok verimli geçti, çok memnun oldum buraya gelip katıldığıma, herkese de tekrar çok teşekkür ederim. Ama böyle tartışıp tartışıp da daha sonrasında... Yani ne yapmalıyız sorusu hep en sona kalıyor. Biz sürekli sorunlar üzerinden tartışıyoruz, sorunlardan bahsediyoruz; ama ne yapmalıyız sorusunu bir türlü sormuyoruz. Şehircilik Eğitimi Kolokyumunda da aynı şey olmuştu mesela. Konuştuk, konuştuk böyle, ama biz konuşuyoruz, hep sorunları anlatıyoruz. Ben mesela kırsal alan planlaması yapacağım 1/1000 ölçekte; sorunları görüyorum, ama oraya nasıl müdahale etmem gerektiğiyle ilgili kaynakta bile sıkıntı çekiyorum şu anda. Ben buna nasıl müdahale edeceğimi bilmezsem, ben nasıl bu tartıştığımız sorunlara uygun kent üreteceğim? Bir öğrenci olarak bu da benim merak ettiğim bir soru.

KOLAYLAŞTIRICI- Teşekkürler.

Bütün soruları alalım, sonra bizim buradan cevap vermek isteyenler serbest bir şekilde verebilir.

Buyurun.

Menşure IŞIK- Sözlerimi bir önceki oturumla da birleştirerek sormak istiyorum aslında.

Bu güvenlik kavramı bir plancı olarak kafamı çok meşgul etmiştir hep. Güvenlik deyince, sokakların aydınlatılması, trafiğin ona göre düzenlenmesi, koruma, özel güvenlikler falan değil; aslında bu güvenlik sorununun metalaştırılması, alınıp satılabilir olması beni çok ilgilendiriyor. Bu konuda aslında Odamızda da bir komisyon kurup, bu konu üzerinde biraz kafa yormaya çalışıyoruz. Şimdi güvenli siteleri var, güvenlik alınıp satılıyor. Çünkü oradaki daire, atıyorum, 300 bin liraya yapılıyorsa, değeri oysa, 500 bin liraya satılıyor. Yani onun 200 bin lirası sadece o "güvenlik" kavramından kaynaklı bir şey.

Güvenli siteleri, duvarı çıkınca ne oluyor, güvensiz mi oluyor? Yani öteki mi artık? Ve zaman ve mekan boyutuyla düşündüğümüz zaman, gelecekte bizi neler bekliyor, bir plancı olarak bile ürküntü hissetmeye başladım. Büyük alanlar, yüzlerce konutun yer aldığı güvenli siteleri, duvarlar, özel güvenlik, giren arabalar... İstanbul'da falan mesela, güvenli sitelerin içerisinde özel araçlar çalışıyor ve oraya çocuk bakımı ve temizlik için gelen kadınlar o araçlara bindirilmiyor. Bunlar bizi ileride bekleyen çok önemli sorunsallar. Bu konuda katılımcıların ne düşündüğünü çok merak ediyorum.

Teşekkür ederim.

KOLAYLAŞTIRICI- Biz teşekkür ederiz.

Buyurun Hatice Hanım.

Hatice KAPUSUZ- Bu kentsel alanda kamusal karşılaşmanın ortadan kalkmasından bahsediyoruz; ama herkesin karşılaştığı bir alan olarak sosyal medya nasıl tanımlanabilir, tanımlanabilir mi? Çünkü orada karşılaştığımız şeyler de çok cinsiyetçi oluyor. Bir şey söylediğinde senin cinsiyetin üzerinden bir saldırıya uğruyorsun. Bu kamusal tartışmasında sosyal medya bir yere düşer mi diye sormak istiyorum?

KOLAYLAŞTIRICI- Teşekkürler. Buyurun.

Filiz HEKİMOĞLU- Ben Nilgün hocama bir soru sormak istiyorum.

Kentlerde kadın cinayetlerinin kırsal alana göre fazla olduğunu söylediniz. Doğru bir tespit. Ama bu tespitin altında şey yatmıyor mu... Aksu hocamın da söylediği gibi, ortak mekanların dışında, kamusal alanlardaki iletişim sonuçta insanların birazcık daha kendi dışındaki yaşamı görmesi, bilinçlenmesi ve aydınlanmasıyla eşdeğer. Kentteki kadının bilinç düzeyi ile kırsaldaki kadının bilinç düzeyi arasındaki o farklılık, bir de kentteki kadının farklı mekanlara gidebilme bilinci. Kırsaldaki sonuçta boşansa da köy yerinde nereye gidecek?! Gelinliğiyle çıktığı için kefenle dönmesi gerekiyor baba evine; hiçbir yer yok gidebileceği. Bütün bunların etkisi yok mudur? Yani kenti suçlamak yerine, aslında kentteki yaşamın kadını birazcık daha bilinçlendirdiği için bence öne çıkması, kentteki algıların kırsallara da taşınması gerekiyor diye düşünüyorum. Ne dersiniz?

KOLAYLAŞTIRICI- Teşekkürler. Buyurun.

Doç. Dr. Kübra CİHANGİR ÇAMUR- Ben de bu güvenli siteler meselesinde, sembolik sermayeden hiç bahsedilmedi, ama çok etkili olduğunu düşünüyorum. Çünkü hiç de güvenlik sorunu olmadığını düşündüğüm bir yerde yaşıyorum; ama kapıları yok, yani güvenlik bekçileri yok, bir kapıyla girip çıkmıyorsunuz, güvenliği sağlayan elemanlar var. Ama o sitedeki yaşam düzeyi ya da oranın sağladığı sembolik sermaye orada yaşayan insanlara yetmiyor. Yeni bir çalışma yaptık; hepsinin hayalinde o bahçeli evlerden çıkıp, çok katlı, çok daha yüksek fiyatlara satılan rezidanslarda yaşamak var. Yani ekonomik olarak onun olanağını sağladıklarında hemen oraya gideceklerini belirtiyorlar. Buna gerekçe olarak da sitede güvenlik kapısının olmamasını söylüyorlar. Halbuki site güvenli; ne hırsızlık var, ne başka bir şey var; kapınızın üstünde anahtarınızı bırakın gidin, akşama gelirsiniz, bulursunuz yani, o derecede güvenli. Kent yaşamının eskimiş olmasıyla ya da oraya aidiyeti geliştirememeye ilgili bir sıkıntı var kentlerimizde, kentsel alanlarımızda. Onun için de koruyamıyoruz. Örneğin, kentsel hareketliliği izlediğimizde, bizim yaptığımız çalışmada, dünkü sunumlarda gördüğümüz o Cebeci'den başlayıp Esat'a, Esat'tan Ayrancı'ya, oradan Gaziosmanpaşa'ya tırmanan hareketlilik, şimdi Ayrancı-Gaziosmanpaşa'dan Çayyolu'ndaki sitelere, Çayyolu'ndaki eski sitelerden de -ki bu eski dediklerimiz de en fazla 10-15 senelik siteler- daha yeni yapılmış, bu rezidans dediğimiz ve reklamlarda beynimize işlenen o sembolik yeni yaşamlara doğru kayıyor. Yani böyle bir sıkıntı da var. Bunu acaba nasıl daha kendimizi ait his-

setme yönünde ve eskiyi koruma, eskinin kimliğini olduğu yerde yeni politikalarla tutma anlamında neler yapabiliriz, bu konuda bir şeyler söyleyebilir miyiz?

Teşekkür ederim.

KOLAYLAŞTIRICI- Ben de teşekkür ederim.

Arkadaşlar; isterdik ki bu forumda doya doya tartışalım. Ama maalesef, öbür şeylerdeki kayma bizi 19.30'da burayı terk etmeye zorluyor. Dolayısıyla, son bir-iki soru varsa alalım, soru ya da katkı, ama çok kısa; sonra da arkadaşlarımıza söz verelim, cevap hakkımızı ya da katkı hakkımızı kullanalım.

Gördüğüm kadarıyla salondan başka söz almak isteyen yok.

Evet, Aksu hocamdan başlayalım yine. Buyurun.

Prof. Dr. Aksu BORA- Çok iyi bir uyarıydı; "Ne yani, bu iyi değil mi?" şeklindeki AVM uyarısı. Bence bunun üzerine düşünmemiz gerekir. Bence şöyle bir eğilimimiz oluyor, biz yaştakilerin diyelim. 60'lı, 70'li yılların hem devlet politikalarını, hem de kentsel yaşam politikalarını nostaljik bir şeyle hatırlıyoruz. Galiba biraz öyle bir şey var. Ama AVM üzerine biraz daha düşünmek lazım. Bir bakıma çok pratik; ama şunu da düşünmek gerekir ki, hayat tarzımızdaki değişiklikler çok da şahane şeyler değil. Yani bütün o esnek çalışmalar vesaire falanla ilgili bir mesele o. Ama bence çok yerinde bir uyarıydı.

Güvenlik ve sembolik sermayeyle ilgili bir şey demeyeceğim; çünkü sorular zaten cevaplarını taşıyordu bence içinde. Evet, statüyle ilgili bir şey. Yani iyi araba almak gibi. İyi araba dediğiniz şey, gösterişli araba. Konak edinme fırsatı diye reklam gördüm ben, konak edinme fırsatı. Bir fırsat yakalıyorsun, konak ediniyorsun. Niye? Çünkü Özcan Deniz'in dizisindeki gibi böyle şeyler giyinip... Türk aile yapısı böyle bir şey. Statüyle ilgili bir şey tabii ki bu. Yani güvenlikle falan ilgisi yok. Delice bir şey yani, haklısınız o konuda.

Doç. Dr. Kübra CİHANGİR ÇAMUR- Yaşamadığınız hayatlara borçlanıyorsunuz.

Prof. Dr. Aksu BORA- Hayat da hayat olsa içim yanmayacak!

"Ne yapacağız? Konuşup konuşup duruyorsunuz da, ne yapacağız?" meselesine cevap vereyim.

Hem haklısınız, hem değilsiniz. Burası öyle bir özne değil çünkü. Yani sizin ne yapacağınız belki Odayla ilgili olabilir. Çünkü bir şey yapmak için özne olmak gerekir. Ama bir konferans ya da bir sempozyumdan bunu beklememek gerektiğini zannediyorum.

Dijital mekanlar da tabii ki mekandır ve aynı meseleler orada da vardır. Bunu zaten kamusal alan olarak çok tartışıyoruz. Yani dijital alanlar, sosyal medya da dahil olmak üzere, kamusal mıdır diye. Şöyle tartışılıyor, o da en başta söylediğim şeyle ilişkili yine: Farklılarla karşılaşıyor musun? Bu alanda araştırma yapanlar şunu fark etmişler: Dijital âlemde de, diyelim ki Facebook'ta zaten arkadaşlarını ekliyorsun, tanımadıklarını eklemiyorsun. Niye? Çünkü korkuyorsun. Hele şimdi Türkiye'de, yanlış bir şey söylersen, başın belaya girer falan. Dolayısıyla, farklılıkların karşılaştığı bir alan olma niteliği çok yüksek değil dijital mekanların da. O yüzden, kamusal mıdır, değil midir; bu, çok uzun tartışmalar gerektiren bir şey. Şimdi bir girersek çıkamayız korkusuyla girmek istemiyorum ona. Onları da tabii ki mekan olarak düşünmemiz gerekir. Benim bir öğrencim mesela, LGBTI bireylerin mekan kullanımlarıyla ilgili bir tez yaptı, doktora tezi; esasen dijital mekanlardaki kullanabildikleri yerler, şaşırtıcı olmayan bir şekilde.

Şiddet tabii ki kentte daha fazla, ama hocam da zaten öyle söyledi. Neyse, ben onu size bırakayım.

Dr. Nilgün FEHİM KENNEDY- Ben mi konuşayım?

KOLAYLAŞTIRICI- Evet, lütfen.

Dr. Nilgün FEHİM KENNEDY- Ben zaten onu belirttim. Bir yandan güçsüzleştiriyor, ama bir yandan da kadının çok özgürleştiği bir alan var. Dolayısıyla, erkek o özgürleşmeyi bastırmak için şiddete yöneliyor. Bu özgürleşme de kentin sağladığı bir şey. Onun için öldürüyor kadını, baş edemediği için. Bunu belirtmiştim, ama açık olmadı herhalde.

Ben de bu güvenlik meselesinde şunu söylemek istiyorum: Aslında güvenlikten anladığımız homojenlik bizim. Yani kendimizle benzer insanlarla bir arada olursak kendimizi güvende hissediyoruz. Ve bütün reklamlarda falan pazarlanan da aslında bu zaten. Ayşe Öncü'nün çalışmalarından falan bahsedildi; o zamandan daha bu şey ortaya çıkıyor. Bize bir yaşam tarzı pazarlanıyor, konut değil ve bu yaşam tarzı bize seçkinlik getiriyor, sembolik sermayemizi artırıyor. Dolayısıyla da, homojen olduğumuz için de güvende hissediyoruz. Aslında güvenlik meselesi değil, özgürlük meselesi olması gerekiyor kentte yaşamın. Herkes istediği gibi yaşıyorsa, orası en güvenli yerdir zaten.

Doç. Dr. Kübra CİHANGİR ÇAMUR- Farklı olan kötüdür meselesi.

Dr. Nilgün FEHİM KENNEDY Evet, farklı olan kötüdür, kirlidir. Mesela bu kent

çalışmalarında o çok vurgulanıyor; diğerlerinin hep kirli olduğu, onların mahallelerinin koktuğu, onların... Bu hep var. Bu önyargılar üzerinden besleniyor farklılık ve onlarla olmadığımız zaman kendimizi güvende hissediyoruz. Bu da kent değil.

KOLAYLAŞTIRICI- Gözde arkadaşımıza da söz verelim.

Gözde DEMİRBILEK- Sosyal medyayla ilgili ben de ufakık bir şey söylemek isterim, Aksu hocamın söylediklerine ek olarak.

Facebook örneğini verdiniz ya hani, arkadaşlarımızı ekliyoruz falan diye. Ama bir yandan da mesela Facebook'ta bir okey oynamaya çalışırsanız şayet, bir odaya giriyorsunuz, bir okey odasına giriyorsunuz ve seri oynaman için titretiyorsa, oynamıyorsan, senin profil resmini orada görüyorsa ve beğenmiyorsa, sana "İbne" diyebiliyor mesela durduğu yerden. Zaten okey odası dışında da sohbet odaları artık çok fazla kullanılmıyor gibi gözükse de, aslında hâlâ bir yerlerde insanlar sohbet odalarını kullanıyorlar ve bence bu odaları, bu oyun oynamak için bir araya gelen insanların, böyle birbirlerini tanımayan insanların bir araya geldikleri yerleri de mekan olarak, alan olarak görebiliriz.

KOLAYLAŞTIRICI- Çok teşekkür ederim.

Ben de bir-iki kelime söylemek istiyorum.

Aslında güvenlik metalaştırılmış durumda diye tartışıyoruz; ama sanki bana korku metalaştırıldı gibi geliyor. Yani güvenlik değil. Çünkü güvenlik gerçekten özgürlükle ilgili bir şey. Biz özgürleşmiyoruz; bilakis, bir korku çemberinin içinde kendimizi daha güvendedmiş gibi hissedebileceğimiz yerlere tıkıştırılmaya ve bunları satın almaya çalışıyoruz.

Ben, Türkiye'deki bu güvenli siteler uygulamasının çok önceleri Sri Lanka'da bir benzerini gördüm. Sri Lanka'da gelir dağılımı ne kadar kötüyse, ne kadar adaletsizse, işte bu tür güvenli yerlere çok ihtiyaç duyuluyor. Orada zenginler aynen böyle yüksek duvarlarla çevrilmiş güvenli yerlerde oturuyorlar ve bunların çocukları özel araçlarla güvenli bir şekilde okula götürülüyor, okuldan getiriliyor. Çünkü inanılmaz bir şekilde çocuklar kaçırılıyor, karşılığında büyük paralar isteniyor. Yani gelir dağılımı dengesizlikleri, demokratik haklardan yoksunluk; aslında bütün bunlar bu güvenli sitelerde çok daha güvensiz hayatları yaşamaya bizi zorluyor gibi geliyor. Dolayısıyla, özgürlük talebi hepimizin olmalı.

Ben son sözü şöyle bağlamak istiyorum arkadaşlar: Kumru yapmış ilk konuşmamızı, açılışı, ben gelememiştim. Ama onun konuşma metnini aldım ve onun konuşma metninden aynen bir alıntı yapmak istiyorum, onun son sözleriyle bitirelim.

“16 Nisanda sandıkta bir araya gelelim ve daimi OHAL için değil, özgürlük için; diktatörlük için değil, demokrasi için; savaş için değil, barış için; teklif için değil, eşitlik için Hayır’larımızı haykıralım. Sokakta, işte, okulda, sandıkta; alışsınlar artık, biz her yerdeyiz. Dünya yerinden oynar, kadınlar birlik olsa.

Ben sizlere 16 Nisana kadar hayırlara vesile olacak yeni günler diliyorum. Ben şuna inanıyorum ki feminist literatüre ciddi katkılarda bulunan bir katkı yaptık. E-kitabımız çıktığında daha çoğunu da yapacağız ve bundan sonra da özgürlük taleplerini haykıran kadınlar, LGBTI bireyler ve biz ötekiler artık onları öteki-
leştireceğiz.

Çok teşekkür ederim.

KENTE VE KADINA KARŞI İŞLENEN SUÇLAR

Dr. Nilgün FEHİM KENNEDY

Bilkent Üniversitesi, İktisadi - İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Kent yaşamı bütün eksikliklerine ve olumsuzluklarına rağmen, Türkiye’de kadınların yaşamında olumlu kabul edilebilecek pek çok değişikliğe de neden olmuştur. Bunu 60lı yıllardan beri yapılan sosyolojik ve antropolojik çalışmaların hemen hepsinde görüyoruz. Ancak 90lı yıllarla birlikte hakim söylem halini alan postmodernizmle birlikte her türlü ilerlemeci ve dönüştürücü olgu ve modernleşme kavram olarak reddedildiği için konunun bu boyutu eksik kalmaktadır. Önce bu olumlu değişikliklerin neler olduğunu kısaca hatırlayalım. Bunun için de köyden kente göç eden kadının yaşamındaki değişiklikler önemli veriler sağlamaktadır.

Küçülen aile ve akraba denetiminden görece uzaklaşma kadının eşi ve çocuklarıyla daha yakın ilişkiler kurmasına neden olmuş, erkeğin karısına danışması artmış, özellikle çocuklar ile baba arasındaki ilişkiler kadın tarafından düzenlenmeye başlamıştır. Kız çocuklarının ailedeki değeri artmış, eğitimlerine daha çok önem verilmeye başlanmıştır. Kadının iş yükü köyle kıyaslandığında azalmıştır ev dışı sosyalleşme ve eğlence imkânları kadının yeni fikirlerle tanışabilmesine imkân sağlamıştır. Kadının zaman, mesafe, boş zaman, tatil gibi kavramlarla tanışması yaşamını farklı biçimlerde düzenlemesine yardımcı olmuş, ücretli emek pazarına girmesi ailedeki karar alma süreçlerine katılımında önemli bir adım olmuştur. Kadın çocukların eğitimi ve eş seçimi konusunda söz sahibi olmaya başlamıştır. Akrabalıktan ziyade komşuluk ve arkadaşlık gibi yeni gruplar, farklı dayanışma örüntüleri yaratmış ve kadın kendi seçtiği bu gruplarla daha özgürleşmiştir. 80’lere kadar yapılan bütün araştırmalarda kadınların şehir hayatından memnun oldukları, geleceğe

iyimser baktıkları ve kızları için şehirli koca istedikleri görülmüş, buna karşın üstünlük duygusunu yitiren erkeğin köye dönmek istediği ve evlenmek için köyden kadınları tercih ettikleri görülmüştür. Mübeccel Kiray kız çocuklarının küçüklükten itibaren zor şartlarla baş etmek üzere yetiştirildiklerini ve bu yüzden yeni durumlara daha kolay uyum sağladıklarını erkeğin bundan yoksun olduğunu söyler. Yani kadın kent yaşamına daha kolay uyum sağlamış ve avantajlarından da faydalanmaya başlamıştır.

Toplumsal cinsiyet alanındaki çalışmalarda bugün daha çok benimsenen yaklaşımda kadının sadece ezilen olmadığı, özellikle ailede belirgin bilgi ve becerileri elinde tutabildiği için güçlü olduğu alanlar olduğu ve bu alan ayrımlarının ataerkilliği bir rutin olarak sürdürmeyi zorlaştırdığı söylenmektedir. Şehir yaşamının bu bağlamda çok önemli bir katkısı olduğu reddedilemez.

Şehir eşitsizliklerin somutlaşmış mekânıdır ama aynı zamanda sınıfsal konumuna göre herkesin farklı yaşadığı benzerliklerin de mekânıdır. Şehir yaşamının dönüştürücü özelliğinden hiç kimse, hiçbir sosyal sınıf, etnik grup bağımsız değildir. Şehir kadını hangi özellikleriyle güçlendirmektedir? Elbette şehrin sağladığı sağlık, eğitim, iş gibi hizmetler önemlidir ama herkesin bunlara ulaşımı eşit değildir. Buna rağmen bu hizmetlerin var olduğunun bilinmesi bile psikolojik bir rahatlama sağlar. Ancak bundan daha önemlisi şehir bir kamusal alandır. Homojen değil, heterojendir. Aynılığı değil, farklılığı teşvik eder. Farklı deneyimlerin, yaşam tarzlarının gözlemlenebildiği yerdir. Sınıfsal ve mekânsal ayrımlar olsa da farklı sınıftan bireylerin bir araya gelebildikleri mekânlar da vardır. En önemlisi de şehirli olmak kültürü vardır. Belli davranış biçimleri, normları, aidiyetleri ve kökenleri ne olursa olsun kişisel olmayan biçimsel ilişkileri sağlayabilmek bütün kentlilerden beklenir ve bu bir arada yaşama kültürünün de temelidir. Bunlar kadının güçlenmesine şu ya da bu biçimde hizmet eder.

1980 darbesine kadar Türkiye'nin belli başlı şehirlerine bakarsak, hızlı ve çarpık kentleşmenin getirdiği bütün sorunlara rağmen gecekonduların da kentin kalıcı bir parçası haline aldığı, kentin sağladığı hizmetlerin eksik de olsa büyük ölçüde devlet tarafından sağlandığı, parkların, sinemaların, semt pazarlarının ortak alanlar yarattığı dahası kent yoksullarının hızla politikleştiği, sol örgütlenmelerle üniversite gençliğiyle yakın ilişkilerin kurulduğu bu dönem kadınlar açısından da daha özgürleştirici pratikleri beraberinde getiriyordu.

1980 darbesini takiben hayata geçirilen neo-liberal politikalar yeni bir kent örgütlenmesine yol açtı. Bu konuda yeterince konuşuldu, yazıldı. Ben özellikle 2000li yıllardan itibaren AKP iktidarıyla birlikte uygulanan politikaları nitelen-

dirmek için *urbicide* (Kent kıyımı/kırımı) nitelendirmesini kullanmak istiyorum. *Urbicide*, 1960'larda Amerika'da ortaya çıkmış bir kavram. Kentin saldırgan bir biçimde dönüştürülmesini tanımlıyor. Kentin bütün ortak değerlerinin yok edilmesi, tarihinin, doğasının katledilmesi ve kentlilik aidiyeti ve ortak yaşama kültürünün ortadan kaldırılmasıyla sonuçlanıyor. *Urbicide* aynı zamanda bazı sosyal grupların da yok olmasına neden oluyor. Savaş dönemlerinde Diyarbakır'da gördüğümüz gibi kentin ve belli etnik grupların birlikte yok edilmesi görülürken, barış zamanında kentin yoksullarının ve güçsüzlerinin kentin dışına sürülmesi olarak görülüyor. Özellikle soylulaştırma ve kentsel dönüşüm projeleri bunun örnekleri. Ama bana göre *urbicide* kentin sadece fiziksel imhası değil. Birikmiş anıların, oluşturulmuş ilişki ağlarının, dayanışma örüntülerinin de imhası. Kent ve kentlilik kültürünün yok edilmesi, bir köksüzleştirme ve buna bağlı olarak geleceksizleştirme eylemi. Kentin böylesine yok edilmesi ve sayısı gittikçe artan kadın cinayetleri arasında bir ilişki olduğunu düşünüyorum. Kadın cinayetleri için de *femicide* (kadın kıyımı/kırımı) kavramını kullanırsak aradaki benzerliği kurmamız kolaylaşacaktır.

Urbicide kadını ve erkeği farklı etkiliyor. Kent kırımının bir başka göstergesi kent hizmetlerinin özelleştirilip, sınırlandırılması ve bir ayrıcalık haline getirilmesidir. Araştırmalar gösteriyor ki kısıtlı ve yetersiz kentsel hizmetler kadınları tamamen özel alana kapattığı için daha çok etkiliyor. Yoksul kentli kadının kentsel dönüşüm projesiyle alıştığı yaşam tarzını kaybetmesi, komşuluk, arkadaşlık ve dayanışma ağlarından uzaklaşarak yalnızlaşması şehrin kazandırdığı gücü elinden alırken, orta sınıf kadın için bu yalnızlaşma ve güçsüzleşme korunaklı sitelerde, lüks banliyö semtlerinde gerçekleşiyor. Daha da önemlisi bu kadınların artık kentle ve birbirleriyle ilişki kurmaları mekânsal olarak büsbütün imkânsız hale geliyor.

Urbicide kentli davranışını da ortadan kaldırıyor. Saygı, hoşgörü, kurallara uyma gibi kentli davranışları yok oluyor. Üstelik bu davranışlar yoğun bir karşı kültür saldırısı altında aşağılanıyor, hor görülüyor. Recep İvedik bir tipleme olarak yeni kentli erkeğin tasviridir bana göre. Bu durum ülkenin zaten var olan üç fay hattından biri olan yaşam tarzı üzerinden kutuplaşmayı büsbütün artırırken, iktidarın modernlik düşmanı söylemleriyle ayrıca kışkırtılıyor. Kent kırımı/kıyımı yarattığı bu iklim ve mekânsal düzenlemeyle geçmişten beri güçlü bir ataerkil kültüre sahip olan ve şehirde önceden bahsettiğim nedenlerle daha tutuculaşan erkeğin en küçük bir itirazda kadını öldürmesinin de nedeni oluyor. Kadının yalnızlaştırılması da ve güçsüzleştirilmesi de bu cinayetleri kolaylaştırıyor. Öte yandan, *Femicide* sadece iktidarın söyleminden, uygulamalarından cesaret alan erkeklerin bireysel işleri değildir. Bunun altında çok daha

derin ve sistematik nedenler vardır. *Femicide* kentin fiziksel kırımı/kıyımı ile paralel giden ve kentli değerleri kirlilik, ahlaksızlık, batı özentiliği olarak nitelendiren ve bunu kadında simgeleştiren dinci gericilik ile elitlik, züppelik, halktan kopukluk olarak gören liberal söylemin yarattığı kültürel atmosferde, kentin yok edilmesinin, kadının eve kapatılmaya çabalarının ve kadının buna rağmen kent yaşamına ve kent kültürüne erkekten daha çok sahip çıkmaya çalışmasının sonucudur. İktidarın cumhuriyetle hesaplaşmasında iki öge çok önemlidir, kadının konumu ve modern kentli yaşam. Bunlar birbirlerinden ayrılmazlar ve bu perspektiften baktığımızda kentin ve kadının kıyıma uğratılması birbirine paralel gider.

İstatistikler kadın cinayetlerinin en fazla büyük kentlerde işlendiğini gösteriyor. Başka bir deyişle kadın cinayetleri bir kent sorunudur. Dolayısıyla kadına ve kente karşı işlenen suçlar, birbirlerinden ayrı ayrı çözülemezler. Bu nedenle, bana göre, kadın cinayetlerini durdurmanın bir yolu da kadının insan hakları mücadelesini kent hakkı mücadelesiyle birleştirmekten geçmektedir.

Poster Bildiri

BEYLİKDÜZÜ İLÇESİNDE BULUNAN PARKLARIN VE SOKAKLARIN
EŞİTLİĞE UYGUNLUK AÇISINDAN DENETLENME ÇALIŞMASI

Gizem AYKANAT

Sosyolog, Beylikdüzü Belediyesi Toplumsal Eşitlik Birimi

Harun CEVİZ

Sosyal Hizmet Uzmanı, Beylikdüzü Belediyesi Toplumsal Eşitlik Birimi

BEYLİKDÜZÜ İLÇESİNDE BULUNAN PARKLARIN VE SOKAKLARIN EŞİTLİĞE UYGUNLUK AÇISINDAN DENETLENME ÇALIŞMASI

Gizem AYKANAT

Sosyolog- Beylikdüzü Belediyesi Toplumsal Eşitlik Birimi

Harun CEVİZ

Sosyal Hizmet Uzmanı- Beylikdüzü Belediyesi Toplumsal Eşitlik Birimi

Giriş:

Beylikdüzü Belediyesi 2 Mart 2015 tarihinde “Avrupa Yerel Yaşamda Kadın Erkek Eşitliği” şartını imzaladıktan sonra Mayıs 2016 da kurulan Toplumsal Eşitlik Birimi ile Beylikdüzü Belediyesinde toplumsal cinsiyet eşitliği çalışmalarının kurumsallaştırılması için ilk adım atılmıştır. Birimimizin ilk çalışması müdürlük bazında toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı bütçeleme ve stratejik planlama eğitimleri düzenlemek olmuştur. Bu eğitimlerin bir sonucu olarak, kurumumuzda hizmet sunumundaki cinsiyet eşitsizlikleri hakkında farkındalık oluşturmak ve hizmetlere erişim noktasında tespit edilecek engelleri ortadan kaldıracak ek önlem ve düzenlemeler için Fen İşleri ve Park ve Bahçeler Müdürlüğü ile ortak bir pilot uygulama gerçekleştirme kararı alınmıştır. Beylikdüzü’nde nüfus olarak üçüncü en geniş ve ekonomik gelir düzeyi açısından ise görece alt gelir grubunda kalan Yakuplu Mahallesi pilot mahalle olarak seçilmiştir.

Yöntem:

Sokakların ve parkların denetlenmesi yapılırken gözlem ve birebir görüşme tekniklerinden faydalanılmıştır. Ayrıca Fen İşleri Müdürlüğünden alınan Yakuplu mahallesinde cadde ve sokakların uzunluk ve genişlik ölçülerini

gösteren teknik harita ve ölçümlerde mezura, park denetim kontrol listesi¹ kullanılmıştır. Sokak denetlemelerinde Fen İşleri Müdürlüğünden alanında uzman bir yetkili ile engelli rampalarının eğiminin uygunluğuna bakılmış, kaldırım genişlikleri ve yükseklikleri ölçülmüş, tekerlekli sandalye ve bebek arabası geçişlerini engelleyen kaldırım işgallerinin varlığı kontrol edilmiş, yokuşlarda ve gerekli görülen kaldırımlarda yaşlıların dinlenmesi ve yürüyüşlerinin kolaylaştırılması için oturma gruplarının ve demir korkulukların varlığı kontrol edilmiş, aydınlatma noktalarının varlığı ve yeterlilik düzeylerine bakılmıştır. Park ve Bahçeler Müdürlüğünden bir teknik personel ile de toplamda 14 parkın eşitliğe uygunluğu açısından gece ve gündüz denetlemeleri yapılmıştır. Bu denetlemeler yapılırken vatandaşların cinsiyetleri yanında yaş aralığı ve park kullanım süre ve zamanları açısından farklılaşan ihtiyaçları göz önünde bulundurularak, parkların kullanıma uygunluğu, güvenliği, görünürlüğü, erişilebilirliği gibi kriterler baz alınmıştır. Ayrıca parkları kullanan vatandaşlarla yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilerek parka dair şikayet, görüş ve talepleri alınmış, bu veriler de hazırlanan raporun içeriğine dahil edilmiştir.

Bulgular:

Yakuplu mahallesinde 14 park, 7 okul, bir sağlık ocağı, bir hastane önü ve çevresi, bir pazar alanı çevresi, 19 sokak ve 10 cadde denetlenmiştir. Yapılan gözlem ve birebir görüşmeler ile; bölgedeki kaldırımların genişliklerinin büyük çoğunluğunun 90 cm den az, yüksekliklerinin 15 cm den fazla olduğu tespit edilmiştir. Gece denetlemeleri sonucunda sokakların aydınlatmasının yetersiz olduğu, birçok sokak ve caddede aydınlatma direklerinin eksik olduğu görülmüştür. Kurum ve apartman girişlerinde bulunan engelli rampalarının bir kısmının tekerlekli sandalye kullanımına uygun olmadığı ve eğimlerinin standart ölçülerin üstünde olduğu tespit edilmiştir. Park denetlemelerinde ise; parkların çoklu girişlerinin bulunmadığı, parklarda caydırıcı güvenlik tedbirlerinin bulunmadığı, birtakım park mobilyalarının eksik olduğu, park aydınlatmasının yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte eşitlik kontrol listesinden tam puan alan örnek parklar da tespit edilmiştir.

---

1 Park Denetim Kontrol Listesi: Parklar denetlenirken güvenlik, erişilebilirlik, sağlıklı yaşam ve spor olanakları, dinlenme ve boş zaman fonksiyonlarını içeren 15 maddelik kontrol listesini ifade eder.

Tartışma:

Avrupa Yerel Yaşamda Kadın Erkek Eşitliği Şartı'nda ele alınan başlıca faaliyet alanları; kültür, spor (farklı deneyim ve ilgi alanları, erişim, teşvik), emniyet ve güvenlidir (toplu taşıma aktarım durakları, park yerleri, sokak aydınlatma, tespit ve güvensizlik algısını giderici yollar bulma, iyileştirme). Kent yaşamına katılırken kadınların ve kız çocuklarının ihtiyaçları erkeklerden farklılaşmaktadır. Yapılan bir araştırmaya göre; evin gündelik alışverişini yapanların %70'inin kadınlar olduğu, %42'sinin haftada bir ve daha az mahallesinden dışarı çıktığı, %41'inin toplu taşıma aracını kullanırken ya da yaya olarak yolculuk yaparken tacize uğradığı, %34'ünün hava kararmadan eve dönmeye çalıştığı tespit edilmiştir (Alkan, 2006: 18). Bu anlamda yerel yönetimlerin bireylerin yaşamları üzerindeki etkisini vurgulamak gerekir. Özellikle kenti eşitlikçi bir bakış açısıyla tasarlamak ve bireylerin farklılaşan ihtiyaçlarına duyarlı hizmetler sunmak; özelde kadınların ve kız çocuklarının genelde ise tüm dezavantajlı grupların kent yaşamına entegre olmalarını kolaylaştırabilir. Örneğin; mekânsal düzenlemeler, aydınlatmanın yeterliliği ve ulaşımına ilişkin planlama ve kararların, kentsel güvenliğin kadınlar için daha farklı ve genellikle de daha fazla bir anlam taşıdığını hesaba katması, hizmet sunan yerel yönetimin eşitlikçi bakış açısını ortaya koyar. Beylikdüzü Belediyesi Toplumsal Eşitlik Birimi olarak yaptığımız denetleme çalışmaları ve raporlar sonucunda gerekli düzenlemeleri gerçekleştirerek kadınlara güvenli ve yeterli yaşam olanakları sunmayı, boş zaman ve spor aktivitelerine teşvik edecek uygulamalar hayata geçirmeyi böylelikle kadınların hayata katılımlarını kolaylaştırmayı hedeflemekteyiz.

Sonuç:

Yapılan pilot çalışma neticesinde; elde edilen bulgular ve tespitler doğrultusunda kentin "eşitlik" kriterlerine uygunluğu temelinde, yazılı ve görsel ifadelerle yer verilerek geniş kapsamlı bir rapor hazırlanmıştır. Hazırlanan bu rapor, ilgili müdürlüklere gönderilerek gerekli düzenlemelerin yapılması hususunda iş programları kapsamına alınmış, mali bütçelerine yansıtılmak üzere stratejik planlarına eklenmiştir. Daha eşitlikçi bir kent tasarımını hayata geçirmek adına, Belediye bünyesinde faal olan Mimari Estetik Komisyonu ilkelerine "Eşitlik" ilkesinin eklenmesi ile ilgili çalışmalar devam etmektedir. Ayrıca bireylerin farklılaşan ihtiyaçlarına duyarlı bir mekân oluşturmak için; kent içinde yapılacak yeni parkların projeleri hazırlanmadan önce çevrede yaşayan her gruptan (yaşlı, engelli, çocuk, kadın, erkek vs.) bireyin görüş ve

önerilerini almayı amaçlayan saha çalışmaları ve çevre analizlerinin yapılacağı hususunda icracı müdürlükler ile mutabık kalınmıştır. İcra müdürlüklerden sorumlu teknik başkan yardımcılar ile yapılan toplantılar sonucunda, eşitlikçi anlayışın kurumsallaşması ve personellerin bu konuyu içselleştirmesinin önemli bir adım olacağı belirlenmiştir. Bu kapsamda teknik elemanlara “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği” eğitimleri düzenlenmiş, sunulacak hizmetlerde ne gibi kriterlere dikkat edileceği konularında bir takım bulgular ortaya konulmuştur.

Kaynakça:

Akduran Ö. (2016). “Yerel Yaşamda Cinsiyet Eşitliği ve Bütçesi, Türkiye’den bir örnek: Eskişehir Büyükşehir Belediyesi”, Kapitalizm, Ataerkillik ve Kadın Emeği, Neoliberal ve Muhafazakar Dönem, Melda Yaman, Saniye Dedeoğlu, Ed., Sosyal Araştırmalar Vakfı , İstanbul, ss.256-280.

Alkan, A. (2006). “Belediye Kadınlara Da Hizmet Eder, Kadın Dostu Belediye Hizmetleri: Neden, Nasıl? “ Ankara: KADER.

Klatzer E., Akduran Ö., Gültaşlı M., “Belediyelerde Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Eğitimlerine Yönelik Eğitici Rehberi”, UN Women Birleşmiş Milletler Kadın Birimi, ANKARA, 2015

Klatzer E., Akduran Ö., Gültaşlı M., “Sivil Toplum Kuruluşları İçin Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Rehberi”, UN Women Birleşmiş Milletler Kadın Birimi, ANKARA, 2015

Klatzer E., Akduran Ö., Gültaşlı M., “Belediyeler İçin Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Rehberi”, UN Women Birleşmiş Milletler Kadın Birimi, ANKARA, 2015

Diger Bildiriler

TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİNİN SAĞLANMASINDA
ÜNİVERSİTELERİN ÇARPAN ETKİSİ
ÖĞr. Gör. Damla SONGUR

TOPLUMSAL CİNSİYET VE
GELENEKSEL KENT PLANLAMASI
Araş. Gör. Gökhan OKUMUŞ - Ecem TONKA

SOSYO-KÜLTÜREL AÇIDAN
GELENEKSEL TOPLUMLARDA AVLULU EV MİMARİSİ
Yrd. Doç.Dr. M. Semih ÖZKAN

ÖĞRETMEN ADAYLARININ MEKAN ALGILARININ
AKIL YÜRÜTME STİLLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ
Volkan DURAN - Yaşar BARUT - Abdulnasır BAYRAM

TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİNİN SAĞLANMASINDA ÜNİVERSİTELERİN ÇARPAN ETKİSİ

Öğr. Gör. Damla SONGUR

Atılım Üniversitesi Hukuk Fakültesi

Özel Hukuk/Ticaret Hukuku Öğretim Görevlisi, KASAUM üyesi

ÖZET

Kamusal bir alan olan üniversiteler, sahip olduğu araç ve olanaklar bakımından toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasıyla daha özgür ve eşitlikçi bir toplum yaratma potansiyeline sahiptir. Bu kapsamda Atılım Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi (KASAUM) tarafından *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Duyarlı Üniversite* ve *Kadın Dostu Kampüs* projesi yürütülmüştür.

Proje süreci ve araştırmaların sonuçları, toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda bilgi ve bilinç düzeyinin üniversiteler düzeyinde geliştirilecek politikalarla yükseltilebileceğini, sürdürülebilir *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Duyarlı Üniversite* ve *Kadın Dostu Kampüs* ortamının sağlanmasının daha özgür ve eşitlikçi bir toplum için çarpan etkisi yaratacağını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: toplumsal cinsiyet eşitliği, kadın dostu kampüs, üniversite, cinsiyetçilik, cinsiyetlendirilmiş mekân

A. Ataerkil Sistem ve Toplumsal Cinsiyet

Toplum denilen sosyal çevre içinde bir arada bulunan insanlar, birbirleriyle kurdukları sosyal ilişkiler sonucunda ortak değerler oluştururlar¹. Bu değerler, genel ve kesin bir nitelik kazandıklarında toplumsal normları ortaya çıkarmakta ve uyulmamaları halinde çeşitli yaptırımlara yol açmaktadırlar. Buna göre, bir

---

1 Sosyalleşme içgüdüleriyle hayvanlar âleminde de topluluklar ortaya çıkmakla beraber, bu topluluklar insan topluluklarından farklı olarak akıl ve bilincin eseri değildir. Oysa insanlar, soyutlama yapma ve genel kavramlara ulaşma eğilimi içerisinde değerler oluşturmaktadır. Bilge, Necip: Hukuk Başlangıcı- Hukukun Temel Kavram ve Kuralları, Ankara 2004, s. 1- 5.

toplumda bireyleri yönlendiren ve zorlayan standart ve fikirlerden oluşan davranış kalıpları olan toplumsal normlara göre bireyler, kendisini bazı yetkilerle donatılmış veya bazı kurallara uymak zorunda hisseder².

Toplumsal normların temelini oluşturan değerler, zaman ve mekâna bağlı olarak gelişir ve belli bir zaman aralığında belli bir topluma özgü olarak ortaya çıkar. Bunlar kimi zaman farklı toplumlarda ortaklaşır; kimi zaman ise zaman ve mekânı aşarak evrensel nitelik kazanır. Ancak insan toplulukları homojen bir yapıya sahip değildir ve toplumsal normlar her zaman toplumu oluşturan tüm bireylerin ortak değerlerini yansıtmazlar. Böylece çoğunluğu oluşturanların veya iktidar araçlarını elinde bulunduranların değerleri, gerçekçi olmayan standartlar oluşturabilir ve toplumsal norm haline gelebilir.

Nitekim bugün tüm toplumlarda bir cinsiyetin diğerinden üstün olduğunu savunan görüş ve ideoloji olarak cinsiyetçilik; bir başka ifadeyle, bir cinsiyetin üstünlüğünü esas alan, cinsiyete dayalı toplumsal normlar hâkimdir. Bu kapsamda da cinsiyete dayalı gerçekçi olmayan ayrımlar söz konusu olmakta; *kadınlar ve erkekler için toplum tarafından uygun görülen ve inşa edilen roller, davranışlar, eylemler ve nitelikler*³ olarak tanımlanan toplumsal cinsiyet kavramı ortaya çıkmaktadır. Böylece, cinsiyet kişinin insan olma değeri bakımından herhangi bir farklılık doğurmamasına rağmen; buna dayalı olarak yapılan ayrımla bireyler kimlik oluşturma süreçlerinde belli kalıplara göre hareket etmeye zorlanmaktadır.

Toplumsal cinsiyet rolleri, her ne kadar hem kadınlar hem erkekler için gerçekçi olmayan standartlar oluştursa da; bu standartlar neredeyse tüm toplumlarda kadınların sosyal veya hukuki olarak güçsüzleştirilmesi, erkeklerin ise üstünleştirilmesi olarak biçimlenmektedir. Çünkü tarihsel süreçte iktidar araçlarının erkeklerin eline geçmesiyle, erkek üstünlüğü bir toplumsal yapı oluşarak, erkek egemen sistem yerleşmiş ve bu egemenlik toplumsal araçlarla sürekli yeniden üretilip pekiştirilerek de günümüze kadar aktarılmıştır. Bununla birlikte belirtmek gerekir ki, cinsiyetçilik, yaygın kanının aksine sadece erkeklerin sahip olduğu bir tutum ve davranış olmadığı gibi, ne sadece kadına ne de sadece karşı cinsiyetkilerle yöneliktir. Öyle ki, erkek egemen sistem içerisinde, erkek egemenliğini ve buna göre biçimlenen toplumsal cinsiyet rollerini erkekler gibi birçok kadının da benimsediği görülmekte olduğu gibi, alfa erkek veya altın dişinin gruptaki hemcinslerine baskılaması⁴ da söz konusudur. Diğer yandan bu düzen

2 Bilge, s. 2.

3 Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi) 3/c. hükmü

4 Benzer şekilde hiyerarşik ilişkilerde, annenin kızına veya komutanın erlere olduğu gibi üstler de astlarına bu normları baskılayabilmektedir.

içerisinde, toplumsal cinsiyet rolleri biçilirken aynı zamanda ikili cinsiyet rejimi kabul edilmekte, bir başka deyişle farklı cinsiyet kimliği ile cinsel yönelimler yok sayılarak sadece biyolojik cinsiyet esas alınmaktadır.

Sonuçta erkek egemen ve ikili cinsiyet rejiminin hâkim olduğu bu toplumsal düzen, bireyler için davranış kalıplarının yanı sıra sorumlulukları, paylaşım düzenlerini, kaynaklara ve ayrıcalıklara erişimi de belirlemektedir. Böylece insan olma değeri cinsiyete dayalı biçimde hiçe sayılarak; bireyler, sahip olduğu hakları kullanamama, dar bir çerçeveye indirgenmiş hayat, ayrımcılık, genişletilemeyen yetenekler, varlığını ve değerini yeterli olarak gerçekleştirememesi şeklinde dezavantajlı konuma getirilmektedir.

Bu heteronormatif ve ataerkil sistem, siyasi yönetimlerden aile yapısına, iş ilişkilerinden romantik ilişkilere kadar yerleşmiş; hukuk kurallarını şekillendirmiş yaygın ve kanıksanmış bir ayrımcılıktır. Bununla birlikte gerçekçi olmayan bu standartlara karşı yıllardır çeşitli mücadeleler yürütülmekte⁵ ve çeşitli hukuki kazanımlar elde edilmektedir. Nitekim bugün *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Birleşmiş Milletler* tarafından da bir insan hakkı olarak ele alınmaktadır. Ancak cinsiyet eşitsizliğine karşı gerçekleştirilen mücadeleler sonucunda elde edilen hukuki kazanımlara rağmen; bugün halen, sosyal politikalar ve gündelik pratiklerde cinsiyetçi dil, tutum ve davranışlar sürmekte; söz konusu kazanımlar kâğıt üzerinde kalarak anlamsızlaşmakta ve cinsiyete dayalı ayrımcılık ve şiddet devam etmektedir.

B. Ataerkil Sistemin Unsurları

Heteronormatif ve ataerkil sistem yarattığı değer ve normları sahip olduğu tüm toplumsal araçlarla sürekli yeniden üreterek aktarmaktadır. Bu kapsamda bireyleri olduğu kadar toplumsal araç, süreç ve mekânları da içine alarak/kullanılarak kamusal ve özel alana hâkim olmaktadır. Bununla birlikte, söz konusu unsurlar sistemin taşıyıcısı niteliğinde olduklarından değişimin önemli bir parçası durumdadırlar ve cinsiyet eşitliği mücadelesinde kazanımların hayata geçirilmesinde kilit noktada bulunurlar. Öyle ki, toplumsal sistemlerin oluşmasını ve devam etmesini sağlayan yargı, medya gibi araçlar, kadın hareketinin ortaya çıkması ve güçlenmesi gibi süreçler ve sistemin somutlaştığı mekânlar birbirini şekillendirir ve sistemi pekiştirir⁶.

5 Bu kapsamda kadın hareketi ve LGBTİ+ hareketinin yanı sıra özellikle son yıllarda eleştirel erkeklik çalışmaları da söz konusudur.

6 Temürtürkan, Yıldız: Kente Cinsiyetlendirilmiş Bir Mercekten Bakış, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Bülten, S. 87, Mart 2011, s.39.

Bu durum, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında, bireyler ile birlikte sistemin kapsadığı tüm unsurların birlikte ele alınmasını zorunlu kılar. Diğer bir deyişle, herhangi bir unsur, sistemin yapısından bağımsız olarak değerlendirilemeyeceği gibi, cinsiyete dayalı eşitsizliklerin ortadan kalkması için tüm unsurların da eşitlikçi bir yaklaşımla yeniden üretilmesi gerekmektedir.

Nitekim sadece bireyleri konu alan çalışmaların kendi içerisinde sınırlılıkları bulunmakta; etkileri ise kısa vadeli olmaktadır

Elbette ki, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında araç, süreç ve mekânların da eşitlikçi bir yaklaşımla ele alınması, öncesinde mutlaka ataerkil ve heteronormatif sistemin eleştirel değerlendirmesini gerektirmektedir. Araç, süreç ve mekânların bugünkü formları tarihsel ve sosyolojik bir altyapıya sahiptir ve bağımsız düşünülemez. Süreci doğru okumadan, sistemin kodlarını tartışmadan bu unsurları yeniden inşa etmek mümkün değildir.

C. Ataerkil Sistemde Mekânın İşlevi

Mekân, sahip olduğu özelliklerle, toplumsal normların ve sistemin somutlaşması, bireyin toplum ile bütünleşmesi ve toplumun bir parçası haline gelmesi bakımından önem taşımaktadır. Bu nedenle toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında özel olarak ele alınması gerekir.

Nitekim tarihsel süreçte yaratılan cinsiyete dayalı iş bölümü ilişkisi, erkeğin hâkimiyet alanını ve mekânsal sınırlarını sürekli genişletmesi; kadının ise erkeğin hâkimiyetinde olan bir unsur olarak yalıtılması ve mekânsal sınırlarının daraltılması sonucunu doğurmuştur. Geçmişte olduğu gibi bugün de ataerkil sistem, mekânsal yapının tamamını bu düzene göre oluşturmaktadır. Buna göre, kadının mekânsal uzamı ev ile sınırlıyken; ev bile kadına ait değildir. Kadın, erkeğe ait evin bir parçasıdır ve kendine ait bir odası dahi yoktur.

“Koltuklarımız ve ayrı odalarımız olamaz.”⁷

“Her şeyden önce, 19. yüzyıl başlarına değin, bir kadının, anne ve babası olağanüstü zengin ya da çok soylu olmadıkça, sessiz ya da ses geçirmeyen bir odası olması bir yana, yalnızca kendisine ait bir odaya sahip olması bile olanaksızdı.”⁸

“Yazmak isteyen bir kadın, ortak oturma odasını kullanmak zorundaydı.”⁹

7 Woolf, Virginia: Kendine Ait Bir Oda, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s. 24.

8 Woolf, s. 59.

9 Woolf, s. 74.

“sığınabileceği ayrı bir çalışma odası yoktu ve çalışmalarının çoğu, birçok kez rastgele yanda kesilme pahasına herkesin oturduğu oturma odasında ortaya çıkarılmış olmalı.”¹⁰

Bununla birlikte evin sahibi ve hâkimi olan erkek, kentin bir bölümü veya bütünü, kamusal alanlar, kentler arası alanlar, ülke ve ülkelerarası alanlar olmak üzere tüm ev dışı mekânların da temel belirleyicisidir, bir başka ifadeyle bu mekânlar erkekler içindir, erkeklere göredir¹¹. Sonuçta tasarım, hacim ve kullanım olanakları bakımından mekânsal olarak cinsiyete dayalı bir ayrımcılık, adaletsizlik ve eşitsizlik söz konusudur. Erkek, mekânlar aracılığıyla özgürleştirilirken; kadın gizlenmekte ve kontrol altına alınmaktadır¹².

“Ve Jane Eyre’in Mrs. Fairfax jöle yaparken nasıl çatıya çıkıp çayırıların üzerinden uzaklardaki görüntüye baktığını okudum ve sonra özlemine çektiği şeyleri –onu suçlamalarının nedeni de bunlardı- okudum”¹³

Zamanla kadının ev dışı işgücüne katılımına bağlı olarak cinsiyete dayalı gerçekçi olmayan işbölümü ilişkisinin değişime uğramasıyla kamusal alanda kadının mekânsal uzamı genişlemekteyse de, erkeğin mekânsal hâkimiyeti halen devam etmektedir. Bu hâkimiyet özellikle erkeğe daha geniş mekân tahsisi ve kadının kamusal alanları gündüz saatlerinde kullanması kabulünde kendini gösterir. Böylece insan olma değeri ve haklar bakımından kâğıt üzerindeki eşitlik, fiilen gerçekleşmemekte ve toplumsal cinsiyet rolleri belirginleştirilmektedir.

Diğer yandan mekân ile toplumsal cinsiyet arasında sürekli bir etkileşim de bulunmaktadır¹⁴. Öyle ki, iç mekân tasarımında mobilyalar ve mobilyaların biçimleri ile kullanılacak renkler konusunda gerçek olmayan standartlar söz konusu olduğu gibi, toplumsal cinsiyet rollerine göre stadyum gibi mekânlar erkeklere, el işi kursları gibi mekânlar kadınlara özgülendirilmektedir¹⁵.

D. Cinsiyet Eşitliği ve Mekânsal Düzenlemeler

Mekânsal eşitsizliğin önüne çeşitli düzenlemelerle geçmek olanaklıdır. Buna göre, toplumsal cinsiyet rollerinden bağımsız olarak kadının güçlendirilmesi

10 Woolf, s. 75.

11 Atauz, Akın: Toplumsal Cinsiyet, Mekân ve Kentler, Mimarist 2004, S. 14, s.54-58.

12 Yalçınkaya, Şengül: Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Mekânsal Davranış: Yurt Odaları, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 2015, C. 8, S. 37, s. 640.

13 Woolf, s. 76.

14 Alkan, Ayten: Toplumsal Cinsiyet ve Kent Planlaması, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi 2009, 54- 4, s. 9.

15 Yalçınkaya, s. 639.

kapsamında kadınları birleştirici¹⁶ veya kadının kendisine ait bir alan yaratmak amacıyla erkek egemenliğinden özerk¹⁷ mekânlar oluşturulabilir; bununla birlikte kadınların insan haklarını eşit kullanımını sağlamak adına eril mekânlara sınırlamalar getirilebilir veya cinsiyetsiz mekânlar oluşturulabilir¹⁸. Böyle uygulamalar, fiilen dezavantajlı durumdaki kadınların güçlendirilmesi veya mekânsal adaletin sağlanması için mekânın pozitif ayrımcılığın bir aracı olarak kullanılması niteliğindedir. Ancak burada ifade edilenin bu mekânların koruyucu veya düşmanca cinsiyetçi bir yaklaşımla kısıtlayıcı veya ayrıştırıcı sonuçlar doğuracak fiili¹⁹ veya hukuki bir zorunluluk şeklinde düzenlenmesi olmadığını da özellikle vurgulamak gerekir²⁰.

Diğer yandan, kadın hareketinin ortaya çıkması ve güçlenmesiyle, cinsiyetçi mekânlar²¹ karşısında “*kadın dostu mekânlar*” kavramı ortaya çıkmıştır.

Bu kapsamda kentleri kadınlar için daha yaşanılır hale getirmek için Birleşmiş Milletler tarafından Kadın Dostu Kentler Projesi²² ortaya konulmuş ve güvenli ve kapsayıcı bir kentin şu niteliklere sahip olması gerektiği belirlenmiştir:

- Kadın ve kızlar kentte şiddet ve saldırı korkusu olmadan yaşayabilmelidir.
- Ev veya sokak, neresi olursa olsun, kadınlar ayrımcılıkla karşılaşmamalıdır.
- Kadınların ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel hakları garanti altına alınmalıdır ve kadınlar, kendi yaşamlarını ilgilendiren kararların alınmasına etkin bir şekilde katılmalıdır.
- Devlet, kentteki tüm yurttaşların haklarını garanti altına almalıdır.

16 Eğitim, bilgi ve bilinç yükseltme, örgütlenme vb. amaçlı kadın merkezleri gibi mekânlar olabilir.

17 Bedenin rıza dışı paylaşımını önlemek amacıyla soyunma odaları, şiddete karşı barınma ihtiyacını karşılamaya yönelik sığınma evleri vb. mekânlar olabilir.

18 Sadri, Hossein: Kadınlar ve Cinsiyetleşmiş Mekânlar, Birikim Dergisi, 08 Mart 2009, http://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/274/kadinlar-ve-cinsiyetlesmis-mekanlar#.WO_CWtLyhPZ (son erişim tarihi: 14.04.2017).

19 Cinsiyetçi yaklaşımla yapılan mekânsal ayrıştırma, hukuki zorunluluk getirilmese dahi, bu ayrıştırmaya uymayan kadınların karşılaşacağı cinsiyete dayalı sorunlara davetiye çıkardığı kabulü gibi nedenlerle fiili bir zorunluluk yaratılabilir.

20 Örneğin pembe otobüs önerisi gibi, kadının kamusal alanda sahip olduğu eşit hakları hiçe sayarak, cinsiyete dayalı yaşadıkları sorunları onları ayrıştırarak çözmek uygun bir yaklaşım değildir. Burada sistemi değiştirmek için yapılması gereken mekânsal düzenleme değil; diğer toplumsal araçlarla sistemi değiştirerek mekânsal ayrıştırmaya gidilmesinin düşünülmesine dahi gerek kalmamasıdır.

21 Cinsiyetçi mekânlar ifadesiyle bir cinsiyetin üstünlüğünü somutlaştıran ve cinsiyete dayalı ayrımcılığın söz konusu olduğu mekânlar vurgulanmaktadır. Uygulama ve öğretilen bir cinsiyete ilişkisine bağlı olarak “cinsiyetlendirilmiş mekânlar”, “cinsiyetleşmiş mekânlar”, “cins mekânlar” kavramı da kullanılmaktadır. Örneğin bkz. Temürtürkan, s. 40; Sadri, http://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/274/kadinlar-ve-cinsiyetlesmis-mekanlar#.WO_CWtLyhPZ (son erişim tarihi: 14.04.2017).

22 Kadın Dostu Kentler, bkz. <http://www.kadindostukentler.com/kdk-kadin-dostu-kent.php> (son erişim tarihi: 14.04.2017). Ayrıca bkz. Takıl, Fatma Zehra: Kadın Dostu Kentler Ankara Örneği, <http://hukukvesanat.atilim.edu.tr/?p=1217> (son erişim tarihi: 14.04.2017).

- Devlet ve yerel yönetim kadına yönelik şiddet konusunda dikkatli olmalı, önleyici tedbirler almalı ve şiddete karşı cezalar getirmelidir.
- Devlet ve yerel yönetimler, kentteki kadınların adalete erişimlerini garanti altına almalıdırlar.

Kadın Dostu Kent, ırk, renk, dil, gelir, meslek ayrımı olmaksızın tüm kadınları kapsayacak şekilde politikaların geliştirildiği ve kadınların ihtiyaçlarının karşılandığı bir kent yapısıdır²³. Kadın dostu bir kentin var olabilmesinin temel koşulu, kadınların ve kız çocuklarının kente dair gerek alt yapısal, gerek sosyal, gerekse mekânsal ihtiyaçlarının doğru şekilde analiz edilebilmesi ve bu ihtiyaçlar değerlendirilerek a) kadınlara özel kentsel hizmetler tasarlanması; b) tüm hizmetlerin toplumsal cinsiyet eşitliği açısından değerlendirilerek sunulmasıdır²⁴. Bu amaçla mekânsal düzenlemeler büyük önem taşımaktadır.

E. Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Sağlanmasında Üniversitelerin Potansiyeli

Üniversiteler, sahip olduğu araç ve olanaklar bakımından toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında önem arz etmektedir²⁵. Üniversitelerin kamusal bir alan olarak toplumsal işlevinin yanı sıra mekân özelliği, eğitim- öğretim bakımından sistemin bir aracı niteliğinde olması ve bünyesindeki genç bireyler ve akademisyenlerin toplumsal süreçlerin baş aktörlerini oluşturması bu potansiyeli ortaya koymaktadır.

Bu kapsamda üniversiteler, sahip olduğu araç ve olanaklar bakımından toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasıyla daha özgür ve eşitlikçi bir toplum yaratma potansiyeline sahiptir. Bu potansiyel, üniversitelerin geliştireceği kişilerden ve zamandan bağımsız, sürdürülebilir politikalarla oluşturacağı kamusal mekân ve kurum kültürü sayesinde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında çarpan etkisi yaratacaktır. Öyle ki, üniversiteler her yıl binlerce yeni öğrenci almakta ve binlerce öğrenci mezun etmektedir. Üniversite öğrencilerinin büyük bir çoğunluğu 18- 24 yaş arası genç yetişkinler olup; eğitim- öğretim amacıyla, buna açık olarak üniversiteye gelmektedir. Üniversite öğrencileri ülkenin ve kimi zaman dünyanın çeşitli yerlerinden gelmekte ve yine

23 Abada, Nora: Understanding Women Friendly Cities, Masters of Urban and Regional Planning, Ball State University, Research Paper, Indiana 2013.

24 Şenol, Nevin: Kadın Dostu Kentler Avrupa'dan Örnekler, BM Kadın ve Kız Çocuklarının İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Ortak Programı El Kitabı, bkz. http://turkey.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/kadin_dostu_kentler_avrupadan_ornekler_4.pdf (son erişim tarihi: 14.04.2017).

25 Songur, Damla: Üniversitelerde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Önemi: Atılım Üniversitesi Örneği, Herkese Bilim Teknoloji Dergisi, 03.02.2017, S. 45; Songur, Damla: Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Duyarlı Üniversite ve Kadın Dostu Kampüs, Cumhuriyet Gazetesi Herkese Bilim Teknoloji Dergisi, 01.07.2016, S. 14.

mezun olduklarında geniş bir coğrafi alana dağılmaktadır. Böylelikle eşitlikçi bir ortamda eşitlikçi bakış açısıyla öğrenim gören üniversite öğrenciler, eşitlik kültürünün birer taşıyıcısı olacaktır.

Bu nedenle tıpkı Birleşmiş Milletler'in Kadın Dostu Kentler için işaret ettiği gibi, üniversite öğrencilerinin tanınması ve sürdürülebilir *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Duyarlı Üniversite* ve *Kadın Dostu Kampüs* ortamının sağlanmasında da gerekli olan koşulların tespiti önem taşımaktadır.

Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Duyarlı Üniversite ve Kadın Dostu Kampüs: Atılım Üniversitesi

Bu bağlamda Atılım Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi (KASAUM) adına 2015- 2016 döneminde Atılım Üniversitesi'nin toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlılık bakımından mevcut durumunu analiz etmek ve buna bağlı olarak eylem planı hazırlamak amacıyla pragmatik, eylem araştırması olan "*Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Duyarlı Üniversite ve Kadın Dostu Kampüs*" projesi yürütülmüştür²⁶. Proje sürecinde üniversitelerin toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasındaki yeri bakımından, Türkiye ve dünyadaki "*Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Duyarlı Üniversite*" ve "*Kadın Dostu Kampüs*" örnekleri incelenmiş; ayrıca anket çalışması gerçekleştirilmiştir.

Projenin amacı, daha güvenli ve eşitlikçi bir üniversite ortamının sağlanması için üniversite ortamında kadına yönelik şiddetin ve istismarın önlenmesi ile toplumsal cinsiyet eşitliği bilincinin oluşturulmasıdır. Bu amaç doğrultusunda proje ile hem bir eylem planı hazırlamak üzere Atılım Üniversitesi mevcut durum analizinin yapılması hem de oluşturulacak eylem planını hayata geçirecek olan KASAUM'un gelecek yıllarda çalışmalarını daha sağlıklı ve kolay yürütebilmesi adına KASAUM ve toplumsal cinsiyet eşitliği yaklaşımı için üniversite düzeyinde imaj çalışması gerçekleştirilmesi de hedeflenmiştir. Böylece üniversitelerin toplumsal işlevi bakımından çarpan etkisi (multiplier effect) yaratılması da amaçlanmıştır.

---

26 Atılım Üniversitesi Lisans Araştırma Projeleri Programı kapsamında 2015- 2016 akademik yılı içerisinde gerçekleştirilen proje Öğr. Gör. Damla Songur danışmanlığında Ar. Gör. Erhan Küçük ve Öğr. Gör. Dr. Aslı Şimşek ile birlikte yürütülmüştür. Proje kapsamında farklı fakültelerden 15 lisans öğrencisi araştırmacı öğrenci olarak çalışmıştır. Proje, akademik yılın sonunda gerçekleştirilen Lisans Araştırma Projeleri Şenliği'nde en iyi stand sunumu ödülünü almaya hak kazanmıştır. Bkz. <http://kasaum.atilim.edu.tr/toplumsal-cinsiyet-esitligine-duyarli-universite-ve-kadin-dostu-kampus-projesi> (son erişim tarihi: 14.04.2017). Ayrıca bkz. <http://yok.gov.tr/web/akademide-kadin-calismalari-ve-sorunlari-birimi/toplumsal-cinsiyet-esitligine-duyarli-universite-ve-kadin-dostu-kampus> (son erişim tarihi: 18.04.2017).

Bu hedefleri gerçekleştirmek üzere proje süresince eğitim, seminer ve literatür taraması yapılarak teorik çalışma gerçekleştirilmiştir. Teorik çalışmalar kapsamında elde edilen verilerle belirlenen hipotez doğrultusunda planlanan saha çalışmasında ise, belirlenen hipotezi sınamaya ve Atılım Üniversitesi'nde mevcut durumu betimlemeye yönelik bir anket çalışması gerçekleştirilmiştir.

Saha araştırmasında örneklemin tespiti ve anketin son halinin verilmesi ile geçerli kabul edilen anketlerin hazırlık süreci Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırma ve Eğitim Laboratuvarı (SAEL) desteğiyle yürütülmüştür. Araştırmada Atılım Üniversitesi genelinde 204 kadın (%46,68), 231 erkek (%52,86) ve 1 (%0,23) diğer kişi olmak üzere toplamda 437 kişiye uygulanan anketler geçerli kabul edilmiştir. Anket verileri de yine SAEL'de analiz edilmiştir.

Anket, iki ana bölümden oluşmaktadır: Öğrencilerinin cinsiyetçi olup olmadığını ölçmeye yönelik birinci bölüm ve üniversite ortamında cinsel taciz ve saldırı olaylarını tespit etmeye yönelik ikinci bölüm.

İlk bölümde toplumsal cinsiyet bilgi ve bilinç düzeyinin ölçülmesi amacıyla, Glick ve Fiske tarafından 1996 yılında geliştirilmiş, 2000 yılında revize edilmiş ve 22 maddeden oluşan Kadınlara Yönelik Çelişik Duygulu Cinsiyetçilik Ölçeği²⁷ ile 1999 yılında geliştirilmiş 19 maddeden oluşan Erkeklerle Yönelik Çelişik Duygulu Cinsiyetçilik Ölçeği'nin²⁸ ODTÜ Psikoloji Bölümü'nden Doç. Dr. Nuray Sakallı Uğurlu tarafından hazırlanmış Türkçe uyarlaması kullanılmıştır²⁹.

İkinci ana bölümde, cinsel taciz ve saldırı vaka ve durumlarını tespit etmek üzere Hacettepe Üniversitesi Kadın Sorunları Uygulama ve Araştırma Merkezi (HÜKSAM) tarafından 2013 yılında uygulanmış olan Üniversitede Cinsel Taciz ve Cinsel Saldırı Araştırması'nda kullanılan anket formatı ve sorular HÜKSAM'dan alınan izin doğrultusunda kullanılmıştır³⁰.

Anket sonuçlarına göre ilk veriler şöyledir:

Katılımcıların, sadece %24,49'u Toplumsal Cinsiyet Eşitliği konusunda eğitim almış; % 75,51'i ise almamıştır.

27 Glick, P./ Fiske, T. S.: The Ambivalent Sexism Inventory: Differentiating Hostile And Benevolent Sexism, *Journal of Personality and Social Psychology*, 1996, 70, pp. 491-512; Glick, P./Fiske, T. S.: Hostile and Benevolent Sexism: Measuring Ambivalent Sexist Attitudes Toward Women, *Psychology of Women Quarterly*, 1997, 21, pp. 119-135.

28 Glick, P. ve Fiske, T. S.: The Ambivalence Toward Men Inventory: Differentiating Hostile and Benevolent Beliefs About Men, *Psychology of Women Quarterly*, 1999, 23, pp. 519- 536.

29 Sakallı Uğurlu, N.: Çelişik Duygulu Cinsiyetçilik Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması, *Türk Psikoloji Dergisi*, 2002, 17 (49), pp. 47 – 58; Sakallı Uğurlu, N.: Erkeklerle İlişkin Çelişik Duygular Ölçeği'nin Türkçe'ye Uyarlanması, *Türk Psikoloji Yazıları*, Haziran, 2008, 11 (21), pp. 1-11.

30 Üniversitede Cinsel Taciz ve Saldırı Araştırması, Hacettepe Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma Uygulama Merkezi (HÜKSAM), 2015.

Kadına Yönelik Çelişik Duygulu Cinsiyetçilik Ölçeği kapsamında anket sonuçları, hem genel cinsiyetçilik hem düşmanca cinsiyetçilik açısından Sivil Havacılık Yüksekokulu'nun; korunmacı cinsiyetçilik açısından ise Mühendislik Fakültesi'nin en cinsiyetçi olduğu tespit edilmiştir. Genel ve korunmacı cinsiyetçilik açısından en az cinsiyetçi olan Hukuk Fakültesi iken; düşmanca cinsiyetçilik açısından en az cinsiyetçi Fen- Edebiyat Fakültesidir. Bu kapsamda, kadın erkek öğrencilere göre korunmacı cinsiyetçilik bakımından anlamlı bir farklılık bulunmazken; genel cinsiyetçilik ve düşmanca cinsiyetçilik erkek öğrencilerde daha yüksektir. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği eğitimi alan öğrenciler ise, hem genel cinsiyetçilik hem düşmanca cinsiyetçilik bakımından daha az cinsiyetçidir.

“Sizce üniversite bünyesinde cinsel tacize/saldırıya maruz kalanların başvurabileceği özel bir yapı olması gerekiyor mu?” sorusuna katılımcıların %84, 96'sı evet cevabı vermiş ve bu merkezlerin en önemli işlevi hususunda katılımcıların görüşleri doğrultusunda sırasıyla şu üç işlev seçeneklerde verilen yedi işlev arasında öne çıkmıştır: “Şikâyetten sonraki olası tacizlerin engellenmesi için önlemlerin alınmasına katkıda bulunmak (tacizcinin üniversiteden uzaklaştırılması gibi)” (%26, 43); “Tacize uğrayana psikolojik destek sağlamak” (%15, 80); “Başvuruda bulunanın ismini gizli tutmak” (%11,17).

Öğrencilerin, cinsel tacize/saldırıya karşı oluşturulan özel yapıya erişimlerini kolaylaştırmak için neler yapılabileceği ile ilgili soruda ise, katılımcıların görüşleri doğrultusunda sırasıyla şu üç işlev seçeneklerde verilen altı işlev arasında öne çıkmıştır: “Oryantasyon dönemindeki etkinlerde bu yapıyı tanıtmak” (% 22,16); “Üniversitede özellikle kadın öğrencilerin kullandığı mekânlara bilgilendirici broşürler bırakmak (kadın soyunma odaları, kadınlar tuvaleti, yurtlar vb.)” (%21,05); “Panolarda sürekli olarak bilgilendirici afişler bulundurmak” (%13,57).

Bunların yanı sıra yapılan çalışmalar doğrultusunda nicel ve nitel raporlama yapılmıştır. Proje konusu özelinde gerçekleştirilmesi hedeflenen imaj çalışması kapsamında ise “Feminizmi Yeniden Konumlandırmak: Marka Değer Yönetimi Bağlamında Bir İmaj Çalışması” gerçekleştirilmiştir³¹.

Tüm bu çalışmaların sonucunda taslak bir eylem planı hazırlanmıştır. Proje çıktısı bilimsel makaleler ve ayrıntılı saha çalışması sonuçları hazırlık aşamasındadır. Proje kapsamında BM, HeForShe Kampanyası ve Yenimahalle Belediyesi

31 Ayrıca bkz. Şimşek, A. Aslı/ Öner, R. Volkan: Medyanın Olumsuz İnşasına Karşı Feminizmi Yeniden Konumlandırmak: Marka Değer Yönetimi Bağlamında Bir İmaj Çalışması, 1. Uluslararası Medya Çalışmaları Sempozyumu, Bildiriler Kitabı, Antalya, 2013, pp. 369-383.

Kadın Danışma Merkezi ve Sığınma Evi ile kurulan iletişim ve işbirlikleri halen sürdürülmektedir.

Proje süreci ve araştırmaların sonuçları, toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda bilgi ve bilinç düzeyinin üniversiteler düzeyinde geliştirilecek politikalarla yükseltilebileceğini, sürdürülebilir *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Duyarlı Üniversite* ve *Kadın Dostu Kampüs* ortamının sağlanmasının daha özgür ve eşitlikçi bir toplum için çarpan etkisi yaratacağını göstermektedir.

G. Kadın Dostu Kampüs Koşulları

Proje kapsamında kadın dostu kampüsün amaçları şunlar olarak belirlenmiştir³²:

- Karar alma süreçlerine cinsiyet eşitliği ilkesinin dâhil edilmesi için üniversitelerin kapasitelerinin artırılması
- Toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın hakları alanında faaliyet gösteren üniversite birimlerinin kapasitelerinin geliştirilmesi
- Kampüs içi kadınların yaşam kalitelerinin yükseltilmesi
- Üniversitelerde cinsiyet eşitliği mekanizmalarının işleyişinin ve sürdürülebilirliğinin sağlanması
- Belirlenen amaçlar kapsamında toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı üniversite ve kadın dostu kampüs ortamının sağlanmasında gerekli şartlar ise şunlardır:
- Karar alma mekanizmalarına/süreçlerine kadınların etkin katılımının artırılmasının sağlanması
- Toplumsal cinsiyete duyarlı stratejik plan ve bütçe hazırlama yaklaşımının geliştirilmesi
- Toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda kampüs içinde bilgilendirici çalışmalar yürütülmesi
- İdari ve akademik kadroda kadın-erkek istihdamının eşit düzeyde olmasının sağlanması

32 Ayrıca bkz. Yükseköğretim Kurulunun 28.05.2015 tarihli Genel Kurul toplantı kararları, http://www.yok.gov.tr/documents/10279/15107493/kadin_calistayi_ile_ilgili_genel_kurulda_alinan_karar_29_05_2015.pdf/cf9a4bbf-4e7c-4b93-a5f8-075fd385e950 (son erişim tarihi: 14.04.2017); YÖK Yükseköğretim Kurumları Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Tutum Belgesi, http://www.yok.gov.tr/documents/10279/22712333/YOK_Tutum_belgesi.pdf (son erişim tarihi: 14.04.2017)

- Eşitlik birimleri/komisyonları oluşturulması, eşitlik eylem planlarının hazırlanması
- Toplumsal cinsiyet ve kadın çalışmaları birimleri ile diğer birimlerin diyaloglarının geliştirilmesi
- Cinsiyet eşitliğinin anaakımlaştırılması için bilgi sistemi oluşturulması
- İdari ve akademik kadronun toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda farkındalığının artırılması
- Kampüs içinde temel hizmetlerin (ulaşım, konut, güvenlik, spor, altyapı sistemleri vb) kadınların ihtiyaçları göz önüne alınarak kaliteli ve kapsamlı hale getirilmesi
- Hizmet sağlayıcılara (temizlik görevlileri, kantinlerde çalışan kasiyerler, aşçılar gibi hizmet personelleri) toplumsal cinsiyet duyarlılığı eğitimi verilmesi
- Kampüste doğabilecek şiddet eylemlerine karşı güvenliğin sağlanması, cinsel tacize ve saldırıya karşı birimlerin oluşturulması

H. Üniversitelerde Mekânsal Düzenlemeler

Kadın dostu kampüs olmanın koşulları incelendiğinde üniversitelerde toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlılığın geliştirilmesinde kurumsal yapıya ilişkin düzenleme ve değişikliklerin yanı sıra mekânsal düzenlemeler de ön plana çıkmaktadır. Nitekim 2015 yılında YÖK tarafından hazırlanan ve üniversitelerin taahhüt etmesi gereken hususları belirterek bir yol haritası çizen Yükseköğretim Kurumları Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Tutum Belgesi de kurumsal düzenlemelerin yanı sıra mekânsal düzenlemeleri de öngörmektedir. Nitekim kampüslerde güvenli yaşamın sağlanması için ulaşılabilir başvuru yerlerinin oluşturulması ve diğer aydınlatma, ulaşım vb. kolaylıkların sağlanması üniversitelerden taahhüt etmeleri beklenen hususlardandır. Ayrıca yurtların uzak yerde yapılmaması gibi tedbirler alınması, kreşlerin açılması ve emzirme odalarının tahsisi de gereklidir.

Bu kapsamda cinsiyete dayalı sorunlarda danışma ve destek sağlamak üzere uzmanlaşmış kadın/ toplumsal cinsiyet merkezlerinin oluşturulmasının³³ yanı

33 YÖK Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Tutum Belgesi'nde mevcut merkezlerin güçlendirilmesini ve bu merkezlerin bulunmadığı üniversitelerde ise kurulmasını üniversitelerin taahhüt edeceğini belirtmiştir. Diğer yandan üniversitelerde kadın merkezlerinin yanı sıra cinsel taciz ve saldırıya karşı özel birimler de oluşturulmaktadır. Örneğin, Ankara Üniversitesi Cinsel Taciz ve Saldırıya Karşı Destek Birimi, bkz. <http://cts.ankara.edu.tr/> (son erişim tarihi: 19.04.2017).

sıra kadınların üniversite olanaklarından eşit yararlanmasını sağlayacak bir çerçeve oluşturulmalıdır. Nitekim bu kapsamda kimi üniversitelerde oluşturulan mekân tahsisine ilişkin kurum içi mevzuatta mekânların tahsisinde veya etkinlik içeriklerinde cinsiyete dayalı ayrımcılık yapılamayacağı açıkça hükme bağlandığı da görülmektedir³⁴.

SONUÇ

Toplumsal cinsiyet ile mekân arasında ataerkil sistemin sonucu olarak adaletsiz ve ayrımcı bir ilişki ortaya çıkmaktadır. Bu ilişki gündelik pratiklerde sürekli tekrarlanmaktaysa da, aşına olunanın her zaman bilinen olmaması, cinsiyet eşitsizliğini olağanlaştırmakta, pekiştirmektedir. Bu nedenle de eşitlikçi ve eleştirel bir bakış açısıyla bu ilişkinin sorgulanması yeni toplumsal değerlerin inşasında önem taşımaktadır.

Toplum ile hukuk arasında varolan etkileşim³⁵, toplumsal gelişmelere bağlı olarak hukukun şekillendirilmesi sonucu doğurur. Bu bağlamda, cinsiyet eşitliğinin toplumsal bir değer haline gelmesi, hukuk normlarının da bu yönde değişmesi anlamına gelir. Mekânsal düzenlemeler de bunun bir parçasıdır.

Ancak yerleşmiş toplumsal değerlerin yerine yenilerini koymak uzun bir zaman alabilir; bu nedenle bazen toplumsal değişime ivme kazandırmak amacıyla hukuk da bir araç olarak karşımıza çıkabilir³⁶. Mekânsal düzenlemeler bu bakımdan çeşitli hukuki düzenlemelere de konu olabilir.

Kamusal bir alan olan üniversiteler, sahip olduğu araç ve olanaklar bakımından toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasıyla daha özgür ve eşitlikçi bir toplum yaratma potansiyeline sahiptir. Bu potansiyel, üniversitelerin geliştireceği kişilerden ve zamandan bağımsız, sürdürülebilir politikalarla oluşturacağı kamusal mekân ve kurum kültürü sayesinde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında çarpan etkisi yaratacaktır. Bu nedenle sürdürülebilir *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Duyarlı Üniversite ve Kadın Dostu Kampüs* ortamının oluşturulmasında gerekli olan koşulların sağlanması gereklidir.

34 Örneğin, 18 Mart 2014 / 323-4-B Senato Kararıyla kabul edilen Marmara Üniversitesi Mekan Tahsis Yönergesi'nin 5. Maddesi, bkz. http://dosya.marmara.edu.tr/sks/kultur/marmara_univeritesi_mekan_tahsis_yonergesi_m.pdf (son erişim tarihi: 19.04.2017).

35 Yongalık, Aynur: Pozitif Ayrımcılığın Aracı Olarak Hukuk: Şirket Yönetimlerinde Kadın Kotası Uygulaması, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Hukuk: 4. Uluslararası Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Konferansı, 2012, s. 352.

36 Yongalık, s. 352.

Kaynakça

Abada, Nora: Understanding Women Friendly Cities, Masters of Urban and Regional Planning, Ball State University, Research Paper, Indiana 2013.

Alkan, Ayten: Toplumsal Cinsiyet ve Kent Planlaması, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi 2009, 54- 4, s. 1- 29.

Atauz, Akın: Toplumsal Cinsiyet, Mekân ve Kentler, Mimarist 2004, S. 14, s.54- 58.

Bilge, Necip: Hukuk Başlangıcı- Hukukun Temel Kavram ve Kuralları, Ankara 2004.

Glick, P./ Fiske, T. S.: The Ambivalent Sexism Inventory: Differentiating Hostile And Benevolent Sexism, Journal of Personality and Social Psychology, 1996, 70, pp. 491-512.

Glick, P./Fiske, T. S.: Hostile and Benevolent Sexism: Measuring Ambivalent Sexist Attitudes Toward Women, Psychology of Women Quarterly, 1997, 21, pp. 119-135.

Glick, P. ve Fiske, T. S.: The Ambivalence Toward Men Inventory: Differentiating Hostile and Benevolent Beliefs About Men, Psychology of Women Quarterly, 1999, 23, pp. 519- 536.

Sadri, Hossein: Kadınlar ve Cinsiyetleşmiş Mekânlar, Birikim Dergisi, 08 Mart 2009, http://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/274/kadinlar-ve-cinsiyetlesmis-mek-anlar#.WO_CWtLyhPZ (son erişim tarihi: 14.04.2017).

Sakallı Uğurlu, N.: Çelişik Duygulu Cinsiyetçilik Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması, Türk Psikoloji Dergisi, 2002, 17 (49), s. 47 – 58.

Sakallı Uğurlu, N.: Erkeklerle İlişkin Çelişik Duygular Ölçeği'nin Türkçe'ye Uyarlanması, Türk Psikoloji Yazıları, Haziran, 2008, 11 (21), s. 1-11.

Songur, Damla: Üniversitelerde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Önemi: Atılım Üniversitesi Örneği, Herkese Bilim Teknoloji Dergisi, 03.02.2017, S. 45.

Songur, Damla: Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Duyarlı Üniversite ve Kadın Dostu Kampüs, Cumhuriyet Gazetesi Herkese Bilim Teknoloji Dergisi, 01.07.2016, S. 14.

Şenol, Nevin: Kadın Dostu Kentler Avrupa'dan Örnekler, BM Kadın ve Kız Çocuklarının İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Ortak Programı El Kitabı, bkz. http://turkey.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/kadin_dostu_kentler_avrupadan_ornekler_4.pdf (son erişim tarihi: 14.04.2017).

Şimşek, A. Aslı/ Öner, R. Volkan: Medyanın Olumsuz İnşasına Karşı Feminizmi Yeniden Konumlandırmak: Marka Değer Yönetimi Bağlamında Bir İmaj Çalışması, 1. Uluslararası Medya Çalışmaları Sempozyumu, Bildiriler Kitabı, Antalya, 2013, s. 369-383.

Takıl, Fatma Zehra: Kadın Dostu Kentler Ankara Örneği, <http://hukukvesanat.atilim.edu.tr/?p=1217> (son erişim tarihi: 14.04.2017).

Temürtürkan, Yıldız: Kente Cinsiyetlendirilmiş Bir Mercekte Bakış, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Bülten, S. 87, Mart 2011, s. 39- 41.

Woolf, Virginia: Kendine Ait Bir Oda, İletişim Yayınları, İstanbul 2015.

Yalçınkaya, Şengül: Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Mekânsal Davranış: Yurt Odaları, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 2015, C. 8, S. 37, s. 639- 649.

Yongalık, Aynur: Pozitif Ayrımcılığın Aracı Olarak Hukuk: Şirket Yönetimlerinde Kadın Kotası Uygulaması, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Hukuk: 4. Uluslararası Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Konferansı, 2012, s. 351- 358.

<http://www.kadindostukentler.com/kdk-kadin-dostu-kent.php> (son erişim tarihi: 14.04.2017).

<http://kasaum.atilim.edu.tr/toplumsal-cinsiyet-esitligine-duyarli-universite-ve-kadin-dostu-kampus-projesi> (son erişim tarihi: 14.04.2017).

<http://yok.gov.tr/web/akademide-kadin-calismalari-ve-sorunlari-birimi/toplumsal-cinsiyet-esitligine-duyarli-universite-ve-kadin-dostu-kampus> (son erişim tarihi: 18.04.2017).

http://www.yok.gov.tr/documents/10279/15107493/kadin_calistayi_ile_ilgili_genel_kurulda_alinan_karar_29_05_2015.pdf/cf9a4bbf-4e7c-4b93-a5f8-075fd385e950 (son erişim tarihi: 14.04.2017).

http://www.yok.gov.tr/documents/10279/22712333/YOK_Tutum_belgesi.pdf/ (son erişim tarihi: 14.04.2017).

<http://cts.ankara.edu.tr/> (son erişim tarihi: 19.04.2017).

http://dosya.marmara.edu.tr/sks/kultur/marmara_universtesi_mekan_tahsis_yonergesi_m.pdf (son erişim tarihi: 19.04.2017).

Üniversitede Cinsel Taciz ve Saldırı Araştırması, Hacettepe Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma Uygulama Merkezi (HÜKSAM), 2015.

TOPLUMSAL CİNSİYET VE GELENEKSEL KENT PLANLAMASI

Araš. Gör. Gökhan OKUMUŞ

ODTÜ, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü,
Kültürel Mirası Koruma Programı

Ecem TONKA

ODTÜ, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Özet:

Bu çalışma, toplumsal cinsiyet ve mekan arasındaki ilişkileri incelerken geleneksel kent dokusu ve yerleşimi bağlamında değerlendirmeler ve analizler yapmayı amaçlamaktadır. Bu anlamda, geleneksel kent planlaması ve modern yaklaşımlar arasındaki ilişki göz önüne alınarak kamusal alan kullanımlarında ve yerel hizmetlerin sunumunda toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini ve erkek egemen zihniyeti ortaya koymak, yeni tartışma alanları açmak ve yeni sorgulamalarda bulunmak istenmektedir.

Toplumsal yapı ve ilişkiler ile mekanın kurgulanması süreci arasındaki karşılıklı etkileşim incelendiğinde birçok kültür ve coğrafyada kentsel yapının ve çevrenin cinsiyetçi tavırda olduğunu söylemek mümkündür. Mekansal gelişmeyi etkileyen ideoloji, şiddet, ve politika gibi etkenler, kentteki düzenleme alanını da kadının değil erkeğin ilgi alanı haline getirmiştir. Bunun sonucunda kadına ve erkeğe ait mekanlar doğmuş, kadınlar genelde kapalı ve korunmuş mekanlarda tanımlanırken kamusal mekanlar erkeğin alanı olarak tarif edilmiştir.

Geleneksel kent planlaması tarihinde, felsefesinde, örgütlenmesinde ve politik yöneliminde kadınların gereksinim ve gerçeklikleri yok sayılmış yada ötekileştirilmiştir. Erkek egemen değerlerle yüklü bir temel söz konusudur. Bu eşitsiz mekan-uzam ilişkisinde kadını mekandan yada kentten sınırlayan temel sebep elbette biyolojik değil sosyolojiktir. Geleneksel yerleşimler irdelendiğinde kadının mekanı ev ya da odayken büyük ve kamusal mekanlar erkeklerle

özdeşleşmiştir. Kentin kamusal mekanları kadınların seyrek olarak kullandığı alanlardır. Kent, bütün yapıları ve kurumsallaşmasıyla erkek mekanı olmuştur. Geleneksel yerleşimlerde kadınlar için odalar, binaların kapalı mekanları, iç avlular, bazı seyrek kullanılan dar sokaklar yada çeşme başları mekan olarak var olurken, bunun dışında tüm açık ve kamusal mekanlar öncelikle erkeklere aittir. Mahalle yada köy meydanı, ağaçlık park alanları, kahvehane ve ana sokaktaki ticaret merkezi erkek baskın mekanlardır. Bu aidiyet o kadar baskın ve hayatımızın içindedir ki çoğu zaman kent yaşamında fark edilmez ve algılanmaz olmuştur. Modern toplumda bile bu eşitsizlik bazı noktalarda aşındırılmış olsa da hala büyük ölçüde devam etmektedir. Modern kent planlaması disiplini de bu erkek egemen temeli devralıp, yeniden üreterek sürdürmektedir. İzlener politikalar ve stratejiler, 1980li yıllar sonrası neoliberalist etkilerle belirginleşmiş, 2000’li yıllar sonrası bu dışlama ve ötekileştirme süreci hızlanmıştır. Tüm bu veriler yeni bir bakış açısı ve yeni bir örgütlenmenin gerekliliğini vurgulamaktadır. Son yıllarda koruma ve planlama disiplinlerinde gündeme gelen lokalleşme “yerelleşme” kavramıyla birlikte ancak kolektif üretimin parçası olan eşitlikçi bir yaşam, bir düşünce biçimi kurmak hedefiyle bu bağlamda kent planlamak mümkün olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, Koruma, Geleneksel Kent Planlaması

I. Giriş

Cinsiyet Kavramı ve Toplumsal Hayattaki Yeri

Cinsiyet bizi kadın veya erkek yapan belli fiziksel veya biyolojik özelliklerdir. Cinsiyet, erillik ve dişilik arasında farklılık gösteren özellikler aralığı olarak tanımlanabilir. [1] Ayrıca bu çalışmada irdelenecek olan bağlamda cinsiyet ile ilgili özellikler biyolojik cins (yani er, dişi veya erdişi olma durumunu), cins dayalı sosyal yapılar (cinsiyet rolleri ve diğer sosyal roller) ve cinsiyet kimliğini kapsayacaktır. Seksolog John Money, 1955'te biyolojik cins ile rol olarak cinsiyet arasındaki terminolojik ayrımı belirtti. Onun çalışmasından önce, gramatik kategoriler dışında bir şeyi belirtmek için cinsiyet sözcüğünün kullanımı yaygın değildi. [1] Cinsiyetin bu bağlamda rolü, bir kültürde belli bir cinsiyet için kabul edilen ve geçerli sayılan davranış biçimleridir. Diğer bir deyişle, bir bireyin kendi cinsiyet kimliğiyle bağdaşan ve bu kimliğini ifade etmeye yarayan davranış biçimleridir. Günümüzde, kişiye verilen toplumsal (kültürel) cinsiyet rolüyle, biyolojik rolün farkını anlamak için, biyolojik cinsiyet (seks: cinsiyet) ve toplumsal cinsiyet (İngilizce: gender) kavramı sosyolojik ve psikolojik alanlarda farklı iki kavram olarak ele alınmıştır. Toplumsal cinsiyet kavramı yanı sıra top-

lumda sınıf, ırk, etnisite, ekonomik durumlar, din gibi etmenler sebebiyle de farklılıklar oluşmaktadır. Ancak tüm bu etmenler üzerine analiz ve değerlendirme yapılırken toplumsal cinsiyet etkilerinin devre dışı bırakılması en büyük sorunlardan biridir. Oysa, tüm ideolojik yaklaşımlarda ortak merkez olarak belirlenen sınıf kavramı tümüyle “toplumsal cinsiyet” kodlamalarıyla yüklü bir kavramdır. (Knopp,1992) Bu kodlamalar tüm yaklaşımlarda olduğu gibi göz ardı edildiğinde sınıf kavramı ve toplumla cinsiyet kavramını bağdaştırmak mümkün olmayacaktır. Özellikle toplum bilim ve ekonomik bağlamı sermaye-işçi, burjuva- proleterya, üretim- tüketim, sömüren- sömürülenler gibi sınıflandırma ve karşıtlıklarda toplumsal cinsiyet bağlamında kadın nerede yer alacaktır?

Hayatın ve toplumun her alanında, çalışma hayatından eğitim hayatına, Yunan stoasından başlayarak günümüze değin kamusal mekan olarak tarif edilen ortak mekanlar öncelikle erkek egemen bir yapıya ve özelliğe sahip olmuştur. Toplumsal cinsiyet, gündelik yaşamın her alanında, kişisel ilişkilerde, aile içinde, her tip çalışma alanında, tüm bilim dallarında, tüm teknik disiplinlerde, mimarlık, kent planlama, koruma, tarih, psikoloji, politika, ekonomi, istatistikte, sosyolojide belirleyici ve ayrıştırıcı bir etken olarak var olmuştur. Greed’in belirttiği gibi, “bir kadın planlama şefi olabilir, ama gece caddede yürüdüğünde, yalnızca sıradan bir kadındır.” (Greed, 1994) 20.yy olmak üzere özellikle 1960’lar sonrası çeşitli özgürlük ve özgürleşme hareketleri olsa da toplumsal cinsiyet konusunda ve bu ayrımcılıkta teknik konulara ve günlük yaşama yönelik çaba ve ilgi sınırlı kalmıştır.

II. Toplumsal Cinsiyet Kavramı ve Mekan, Geleneksel Kent Planlaması İlişkileri

Mekan, Geleneksel Kent Yapısı ve Dokusu Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Tarafsız Mıdır?

Cinsiyet bizi kadın veya erkek yapan belli fiziksel veya biyolojik özelliklerken, toplumsal cinsiyet kavramı ise kültürel ve sosyal olarak belirlenen cinsiyet rollerine karşılık gelir. Bu roller davranış kalıplarını, sorumlulukları, paylaşım düzenlerini, kaynaklara ve ayrıcalıklara erişimimizi de belirler. Bu özelliklere baktığımızda çoğu zaman, fiziksel özelliklerle kültürel ve sosyal koşullardan kaynaklanan özelliklerin iç içe olduğunu ve birbirine karıştığını görürüz. Toplumsal Cinsiyet, toplumsallaşma süreci ve bireyin yaşadığı toplum içerisinde edindiği cinsiyet olarak tarif edilebilir. Bu kavram ilk defa 1972 yılında kullanılmıştır. Doğuştan edinilen biyolojik cinsiyetin tam tersi özellikler gösterir.

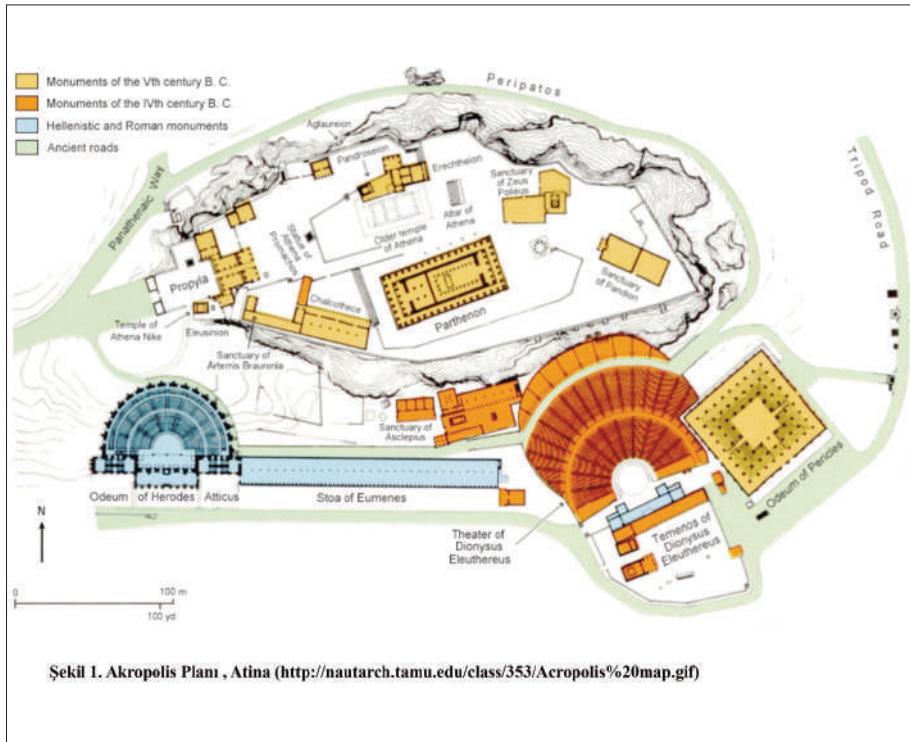
Kadın ve erkeğin, toplumda üstlendikleri rollerin çoğu zaman kültür tarafından belirlendiğini anlatır ve bu nedenle de değişebilir olduğunu söyler. Günümüzde, kişiye verilen toplumsal (kültürel) cinsiyet rolüyle, biyolojik rolün farkını anlamak için, biyolojik cinsiyet (seks: cinsiyet) ve toplumsal cinsiyet (İngilizce: gender) kavramı sosyolojik ve psikolojik alanlarda farklı iki kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal cinsiyet, toplumların sosyal, ekonomik ve kültürel yapısından etkilendiği için, buna uygun mekanizmalar da üretir. Bu mekanizmalar da toplumun koşullarına göre zamanla değişiklik gösterir. Bir bebek doğduğunda, biyolojik özelliklerine göre kız veya erkek olarak tanımlanır. Bazı toplumlarda ise bu ikisinden birini seçmek zorunda bırakılır. Bebek doğduğu andan itibaren kültürel ve sosyal koşulların da devreye girer.

Bugüne kadar, her kültürde, bir cinsiyet rolü var olmuştur. Geleneksel roller, "erkek" ve "kadın" olarak birbirinden katı bir şekilde ayrılan ve her iki cinsiyete de doğuştan verilen cinsiyet rollerinin var olduğu iddiasındadır. Bu roller: erkek için, ailenin koruyucusu ve ekonomik bağlamda sorumlusu, güçlü ve cesur olan taraf, dış mekan ve dış dünya ile ilişkiyi kuran kişi, mantıkla hareket eden kişi, cinsel açıdan aktif gibi sıfatları barındırırken, kadın için ise erkek bireye bağlı, onun korumasına muhtaç, erkek bireyle ve aile içi ilişkilerde sosyal özellikleri kontrolünde tutan, duygusal ve fiziksel olarak zayıf, mantıkla değil duygularıyla hareket eden, her zaman kendinden ödün veren, cinsel açıdan pasif gibi özelliklerden oluşmaktadır.

Toplumsal cinsiyet, mekan- zaman ilişkilerinin, kimlik sorununun ortaya çıkmasında, mekan ve kente yönelik etkilere ve taraf olma özelliğine de sahiptir. Bir cinse ait meslekler ve mekanlar olarak kabul görmeler olduğu gibi, kadınların daha çok "içeride" ve "eve ait" olan sorumlulukları almaları, erkeklerin ise "dışarıda" ve daha "toplumsal" sorumluluklara sahip olmaları beklenmektedir. Bu beklenti bile kişiyi ve toplumu birçok konuda sınırlandırmalara ve koşullandırmalara sürükler. Toplumsal cinsiyet, yapılan işleri ve sorumlulukları belirlediği kadar, farklı cinsiyetlerden kişilerin kaynaklara erişiminde de önemli bir rol oynar. Toplumsal yapı ve ilişkiler ile mekanın kurgulanması süreci arasındaki karşılıklı etkileşim incelendiğinde birçok kültür ve coğrafyada kentsel yapının ve çevrenin cinsiyetçi tavrıda olduğunu söylemek mümkündür. Mekansal gelişmeyi etkileyen ideoloji, şiddet, ve politika gibi etkenler, kentteki düzenleme alanını da kadının değil erkeğin ilgi alanı haline getirmiştir. Bunun sonucunda kadına ve erkeğe ait mekanlar doğmuş, kadınlar genelde kapalı ve korunmuş mekanlarda tanımlanırken kamusal mekanlar erkeğin alanı olarak tarif edilmiştir. Bu eşitsiz mekan-uzam ilişkisinde kadını

mekandan yada kentten sınırlayan temel sebep elbette biyolojik değil sosyolojiktir. Kentin ve mekanın da bu bağlamda fiziksel ve sosyokültürel olarak cinsiyetçi tavrı olduğu söylenebilir.

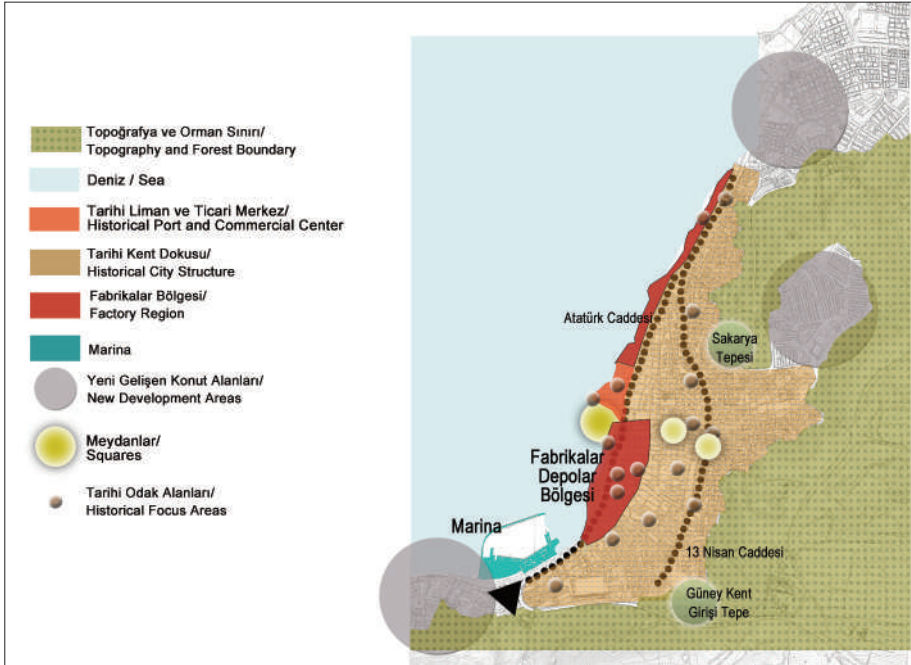
16.yüzyıl Avrupa kentlerinde kitaplık gibi kamusal alanlara girme ayrıcalığına sahip olan kadınlar yalnızca kortizonlardır.(kortizon: saraylı fahişe, soylu erkeklere cinsel hizmet veren sürekli hizmetliler) Tıpkı Eski Yunan kentlerinde erkekler arası toplantılara katılabilen ve kentin kamusal mekanlarında bulunabilen kadınların yalnızca hetereler(hetere: Artemis ve Afrodite tapınaklarında, soylu erkeklere cinsel hizmet veren sürekli rahibeler) olması gibi. Bunun dışında kentli kadınların girmesi yasak olan kentsel mekanlar tanımlanmış ve belli koşullara bağlı erişilebilir alanlar belirlenmiştir. Tapınak, yönetim ve hazine işlevlerinin bulunduğu akropolis yada halk toplantılarının yapıldığı agora bu mekanlar arasında sıralanabilir. (Şekil 1) Atina'nın özgürlük ve demokrasi sembolü olan Akropolis'in de bile kadın ve erkek özgürce dolaşabilseler de, vücutlarını sergileyebilme hakkı ve ayrıcalığı beyaz erkeklere sağlanmaktadır. Bu bağlamda antik dönemde de kadının özgürlük alanınının konut içi, kölelerin ise hiç bir özgürlük alanı olmadığını söylemek doğru olacaktır.

19.yy Kenti ve Ayvalık Örneği

Bu bahsedilen bölünmüşlük ve bölgeleme toprak kullanımına yönelik olarak 19.yy kenti için de belirgin şekilde ortadadır. Kamu sağlığı sebebiyle olduğu sunulsa da konut alanlarının endüstriyel alanlardan ayrılarak kentte önceki örneklerdeki gibi kamusal- özel ayrımının erkek ve dişi üzerinden yapıldığının bir göstergesidir. Bu bölünme aynı zamanda geleneksel yapıda kent içi sorunları denetlemenin ve kontrol altında tutabilmenin bir yolu olarak kullanılmıştır. Kadınlar bu bağlamda genellikle kamudan dışlanan özel alanla var olan birlikte anılanlardır. (Greed, 1994)

19.yy kenti bağlamında karakteristik yönlerini gözlemleyebildiğimiz Ayvalık'ı incelemek gerekirse kıyı boyunca kuzey-güney yönünde çizgisel bir biçimde uzanan Ayvalık yerleşiminin 19.yüzyıl kenti olmasından da ileri gelen ticari merkezi çeşitli dükkân, depo ve fabrika yapılarından oluşur. Bu merkezi kuzey, güney ve doğu yönde çevreleyen konut alanları sarar. Izgara planlı sokak dokusunun yanı sıra bu bölge, tarihi konut dokusuyla ön plana çıkmaktadır. Bu alanlara daha önce söz ettiğim endüstri kenti bağlamında bakıldığında kamusal mekanların ve tüm hayat işleyişinin en dış aksta toplandığını iç kesimlere doğru gidildikçe konut dokusu içinde sıkışmış sokak dokusu ve mahremiyet esaslı mekanlar görmenin mümkün olacağını söylemek gerekir. (Şekil 2)

En dış çeperde ise zeytinlikler ve ormanlık alanlar yer almaktadır. Ayvalık doğu ve batı yönlerinde çeşitli yükselti ve adalarla sınırlanarak içe dönük bir yerleşim olma özelliği taşımaktadır. (Kıyı şeridi, Midilli, Tepeler) (Şahin Güçhan, 2007)[12]. Ayvalık'ın kentsel gelişimine bakıldığında Psarros'un çizimlerinden kiliselerin kentin odak noktaları olduğunu söylenilebilir. 1750'lerde dört kilise etrafında şekillenen kentin, 1850'lere gelindiğinde on bir tane kilisesinin olduğu ve fiziksel gelişimin de bu oranda arttığı görülmektedir. Roma himayesinde iken en zengin dönemini yaşayan Ayvalık, Bizans döneminde önemini yitirmiş, Osmanlı'ya bağlandıktan sonra özerk ve kendi içinde bağımsız olmuştur. Ayvalık, Osmanlı topraklarını İngiliz tüccarların serbest rekabetine açan 1838 Ticaret Sözleşmesi'nden önce de yabancı sermayenin Türkiye'ye ilk giriş kapılarından biri olmuş ve kısa sürede zeytinyağı ve ek ürünlerine dayalı bir endüstri kenti haline gelmiştir. 1803 yılında Kydonies Akademisi'nin Grigori Sarraf tarafından kurulması ve 1819 yılında ilk özel matbaanın açılması ile bölge önemli liman ve ticaret merkezi olmasının yanı sıra eğitim merkezi de olmuştur. (Yorulmaz, 1994)[13]

Ayvalık tarihi kent dokusunda özellikle kıyı şeridinde zeytinyağı fabrikaları, sabunhaneler, depolar, daha iç kesimlerde ise kiliseler, okullar, çeşmeler, fırınlar, kahvehaneler, dükkanlar, sarnıç ve kuyular, geleneksel konutlar ile yapı türlerinin varlığı ile özel bir birikime sahiptir. Ayrıca Ayvalık bir Ege kenti olmasının yanı sıra kent bütününde var olan dereler, kuyular, çeşmeler ve sarnıçlarla suyun farklı formlarının da varlığının günümüzde de okunabildiği bir yerleşimdir. (Şekil 2)

Kentin iç bölümlerine doğru gelindiğinde ise nitelikli geleneksel konutların olduğu ve bitişik yapı cepheleriyle sokak dokusunun oluştuğunu görülmektedir. (Şekil 3-4-5) Yapılar bitişik nizamda sokak dokusunu oluşturur. Bu bağlamda yapıların kamusal arasındaki ilişkinin sadece sokak dokusuyla olduğu söylenebilir. Aksine konut dokusu şekiller de görüldüğü gibi bazen 2 kişinin ancak sığabildiği genişliklerdeki sokaklar ile fabrikalar, depolar, ticaret yapılarının olduğu kamusal kent merkezine ulaşır. Yapıların ise açık alanları sadece küçük hava boşluğu olarak ve ışık almak için kullanılır.

Kentin bu bölümünde genişliği diğer sokaklara nispeten daha fazla olan ve meydanlaşan alanlar ise kahve önleridir. (Şekil 6) Bu bağlamda çeşitli dükkân, depo ve fabrika yapılarından oluşan kentin ticari merkezine inildiğinde ise sokak genişlikleri artar ve kamusal mekanlar oluşmaya başlar. (Şekil 7) Ayrıca kentin kamusal yapıları, yönetim yapıları, ticari yapıları bu bölgede bulunmaktadır. Başta belirtilen gibi kamu sağlığı sebebiyle olduğu sunulsa da konut alanlarının endüstriyel alanlardan ayrılarak kentte önceki örneklerdeki gibi ka-

Şekil 3-4-5

musal- özel ayırımının erkek ve dişi üzerinden yapıldığının bir göstergesidir. 19.yy kenti için bu daha vurgulu ve belirgin şekilde ortadadır. Bu bölünme aynı zamanda geleneksel yapıda kent içi sorunları denetlemenin ve kontrol altında tutabilmenin bir yolu olarak da karşımıza çıkar. Kadınlar bu bağlamda genellikle kamudan dışlanan özel alanla var olan birlikte anılanlardır. Bu anlamda toplumbilimciler ve sosyal disiplinler mekan bağlamında küçük ölçek olarak tanımlayabileceğimiz ev içi mekanı göz ardı ederler. İçeride olup biteni, özel alan algısını ve iç-dış bir diğer deyişle kamusal – özel ilişkisini eksik bırakırlar. Kamusal dünyaya ve bu dünyadaki süreçlere bakıp ilerlemek, rotayı bu yönde çizmek de belirli kalıplar ve ezberler yaratır. Bu ezberlerin tümü erkek dünyasına yönelik ve bu dünya içindedir. Aslında bu direk mekansal bir bölünmenin sonucudur. Çünkü bu ölçekteki mekanda zaten kadın varlığı söz konusu değil yada sınırlıdır. Bu yüzden evin kapısının önüne, pencerenin arkasındaki dünyaya adım atmak hem ölçeği hem de analizi değiştirecektir. (Alkan, 1999)

Şekil 6-7-8

20. Yüzyıl ve Günümüze Bakış

Çağdaş olarak tariflediğimiz 20. Yüzyıl kenti de önceki tarihlerdeki geleneksel kentler gibi farklılaşmış toplumsal cinsiyet rollerini yansıtan ve güçlendiren bir yapıya sahiptir. Toplumsal cinsiyetlere özel mekansal bölünme ile kadınların mekanı ve erkeklerin mekanı olarak tanımlanan sınırlar doğmuş ve tarih boyunca sürekli varolmuştur. Kadınların mekanı ev ve komşuluk ilişkileri ile sınırlanmış olup annelik ve karılık temelinde üzeri örtülü olarak tanımlanan kadın, “erkeklerin kamusal mekanlarından”, çalışma alanlarından yalıtılmış ve “özel bir noktaya” konumlandırılmıştır. Kentsel planlama ve uygulamalarında bu bağlamda birçok teori ve sebeplendirilmiş oluşum görebilmekteyiz. Daha önce söz edilen kent içi bölümlenmeler işlev ve erişilebilirlik gibi sebeplerle tespit edilerek tanımlanmaktadır. Yeni kent uygulaması bu süreçlerin bütünü temsil eder. (Greed, 1994) Yeni kent komşuluk birimi temelinde tasarlanmış olup, kentten ayrı bir kadınlar ve çocuklar bölümü düşünülmektedir. Toplumsal cinsiyet, kaynakların farklılaşan dağılımında her zaman için belirleyici bir etken olduğundan “kadınların mekanı = kadınların işi” olarak tanımlanmıştır. (Mackenzie, 1989; Kayasü, 1996)

1970' lerin ortalarından başlayarak ekofeminizmin gelişmeye başlaması ve 1990' lara gelindiğinde post modernizm tartışmaları çerçevesinde gelişen mekan-zaman ilişkileri ve bu bağlamda kimlik sorunları ile disiplinler arası etkileşimi ile mekan bilimi anlayışı köklü eleştirilere uğramış, ideoloji ile mekan oluşumu ve düzeni arasında ilişki kurgulayan bakış açıları ortaya çıkmıştır. (Alkan, 1999) Ancak özellikle son 15-20 yılda mekana yönelik sorgulamalar ve feminist yaklaşımların ortaya çıktığı söylenebilir. Birçok disiplinde cinsiyet rolünün ikinci plana bırakılması ve kadınların sayısal olarak artışı bu bağlamda köklü değişiklikler olmasını da etkilemiştir. 1980'li yıllar bu anlamdaki sorunlarda ölçek ve bakış açısı değişikliklerinin en baskın yaşandığı dönemlerden biridir. Bölünmüş bir kentte kadınların ikili rollerini yerine getirmelerini kolaylaştıran toplumsal hizmetlerin de kesintilere uğraması, giderilememesi gibi sorunların ortaya çıkışıyla bu özellikler kadın özelinde dahi ayrıcalıklı ve pahalı kadınlara sunulması ile sınırlı kalmıştır. İşsizliğin ortaya çıkması, post-modern dünyanın sunduğu ekonomik veriler, azalan hizmetler kadınların büyük bir bölümünün ulaşmaya çalıştıkları mekan ve kent ortamından tekrar eve dönmeleri ile sonuçlanmıştır. (Alkan, 1999) Yeni iş ve uğraşlar yeniden ev mekanı odaklı gelişmiştir. Tekstil, dokumacılık, parça başı iş, sağlık, çocuk bakımı ve konfeksiyon gibi alanlar dışarıdaki ekonomiye bağlı ve sınırlı mekana sahip kadın uğraşları olmuştur. Bu yönüyle mekan ve zaman ilişkisinin yanından ekonomik ilişkinin ne denli önemli olduğu ortaya çıkmış. Bu dönemden

sonra ekonomiyi temel alan politikaların da baskın olmasıyla geri dönüşü olmayacak bir sürece girildiği söylenebilir. Mekansal olarak sınırlama ve belirleyicilik keskin hatlara ulaşmıştır.

Ozetlemek gerekirse, en geniş anlamıyla mekan, kent mekanı, geleneksel yerleşimler ve mekanlar anlatılan tarihsel aralıklarda ve süreçlerde de irdelendiğinde kadının mekanı ev yada odayken büyük ve kamusal mekanlar erkeklerle özdeşleşmiştir. Bu aslında ölçek tanımaksızın bu şekilde süregelmektedir. Kentin kamusal mekanları kadınların seyrek olarak kullandığı alanlardır. Kent ve mekan kavramları, bütün yapıları ve “kurumsallaşmasıyla” erkek mekanı olmuştur. Geleneksel yerleşimlerde kadınlar için odalar, binaların kapalı mekanları, iç avlular, bazı seyrek kullanılan dar sokaklar yada çeşme başları mekan olarak var olurken, bunun dışında tüm açık ve kamusal mekanlar öncelikle erkeklere aittir. Mahalle yada köy meydanı, ağaçlık park alanları, kahvehane ve ana sokaktaki ticaret merkezi erkek baskın mekanlardır. Bu aidiyet o kadar baskın ve hayatımızın içindedir ki çoğu zaman kent yaşamında “fark edilemez algılanamaz” durumda süregelmektedir.

III. Sonuç Yerine

Değininilen ve süregelen tüm bu süreçler sonucunda bugün için “modern” toplumda bu eşitsizlikler bazı noktalarda aşındırılmış olsa da hala büyük ölçüde devam etmektedir. Bu süreçlerin ve bağlamların değerlendirilmesi sözde “modern” olarak tanımlanan dünyanın, kültürün eleştirisi için temel oluşturmaktadır. Modern kent planlaması disiplini de bu erkek egemen temeli devralıp, “yeniden üreterek” sürdürmektedir. Kamusal dünyaya ve bu dünyadaki süreçlere bakıp ilerlemek, rotayı bu yönde çizmek de belirli kalıplar ve ezberler yaratmakta, bu ezberlerin temelinde erkek egemen dünya ve bakış açısı yer almaktadır.

Çağdaş olarak tariflediğimiz 20. Yüzyıl kenti de önceki tarihlerdeki geleneksel kentler gibi farklılaşmış toplumsal cinsiyet rollerini yansıtan ve güçlendiren bir yapıya sahiptir. İzlenen politikalar ve stratejiler, özellikle 1980li yıllar sonrası neoliberalist etkilerle belirginleşmiş, 2000li yıllar sonrası bu dışlama ve ötekileştirme süreci hızlanmıştır. Bu süreç, mekansal bölünmenin de bugün için devamı ve sonucudur. Toplumsal cinsiyet kavramı çevresel değişimlerden ve sınıf hiyerarşisinden bağımsız düşünülmüş ve bu tanımlama içine uzun süre alınmamıştır. Halbuki toplumsal cinsiyet tüm bu sürecin ve etkenlerin bütünleyici parametresi durumundadır. Mekanın ve kentin içinde yer alan tüm disiplinlerde hem dönüşüm hem müdahale hem de politika olarak mekanla ilgili tüm

çalışmaların bütünleyicisi durumundadır. Tam da bu noktada Greed, kadınlar için yapılacak , düzenlenecek tüm planlama ve mekan politikalarının ayrı bir bölünme yaratacağını ve “öteki” kavramıyla birlikte bu ayrımı sürdüreceğini belirtir. Bu bağlamda yapılması gereken yine bütünsel bir yaklaşımdır. Cinsiyet bağlamında değil, öncelikle kentsel mekanın doğasının ve özelliklerinin analiz edilmesi daha sonra kullanım açısından “gerçekçi” bir değerlendirmenin yapılması gerekir. Kentsel alandaki tüm faaliyetlerin yeni bağlantılar ve kendi içinde dönüşen eylemler içinde varolması, yeni mekanlar ve olanaklar doğurması bir başlangıç noktası olabilir. Ayrıca geleneksel bölgeleme içinde varolan kent yapısı (çalışma ve konut alanları) değerlendirilip, bu bölgeleme alanları içinde ortak kullanıma sahip kesişen ve tüm bölgelerden erişime sahip geçişken ve birbiri içinde eriyen alanlar yaratarak yine kamusal mekanlar ve olanaklar sağlayacaktır. Bu süreç, kentsel mekanı, uzaklıkları içinde varolabilen ve geçişe olanak tanıyan ölçüğe getirecek, hem kentsel güvenlik hem de bölümlenen mekanlar arasındaki etkileşim gibi konularda destekleyici bir yapı oluşturacaktır. Tüm bu veriler yeni bir bakış açısı, yeni bir yasal düzenleme dizisi ve yeni bir örgütlenmenin gerekliliğini vurgulamaktadır. Son yıllarda koruma ve planlama disiplinlerinde gündeme gelen lokalleşme “yerelleşme” kavramıyla birlikte ancak kolektif üretimin parçası olan eşitlikçi bir yaşam, bir düşünce biçimi kurmak hedefiyle bu bağlamda kent planlamak mümkün olacaktır. Bu anlamdaki bir düşünce ancak tüm mekansal analiz ve değerlendirmelerin toplumsal cinsiyet konusunu bir analiz ve değerlendirme başlığı olarak içererek, oluşturulmasıyla mümkün olacaktır.

Kaynakça

- [1] Udry, J. Richard, (Kasım, 1994)., "The Nature of Gender". Demography 31 (4): 561–57 [2] Haig, David., (Nisan, 2004)., "The Inexorable Rise of Gender and the Decline of Sex: Social Change in Academic Titles, 1945–2001". Archives of Sexual Behavior 33 (2): 87–96. [3] Ann-Maree Nobelius (Haziran, 2004). "What is the difference between sex and gender?". Monash University.
- [4] Alkan, A., (Temmuz, 1999)., “Toplumsal Cinsiyet ve Kentsel Mekanın Düzenlenmesi Çerçevesinde Kent Planlaması Disiplini” Ankara Üniversitesi SBF Basımevi, No:17.
- [5] Cooper, Barbara M. (1997), “Gender, movement, and history: social and spatial transformations in 20th century Maradi, Niger”, Environment and Planning D: Society and Space 15: 195-221.
- [6] Akal, Cemal Bali (1994), Siyasi İktidarın Cinsiyeti (Ankara: Imge).

- [7] Ackelsberg, Martha A. ve Mary Lyndon SHANLEY (1996), "Privacy, Publicity and Power: A Feminist Rethinking of the Public-Private Distinction", *Revisioning the Political - Feminist Reconstructions of Traditional Concepts in Western Political Theory* (der: Nancy J. Hirschmann ve Christine di Stefano) (USA ve UK: West-view Press): 213-233.
- [8] Greed, Clara (1994), *Women and Planning* (London ve New York: Routledge).
- [9] Kayasü, Serap (1996), "Kadın, Evde Üretim, Konut", *Diğerleri'nin Konut Sorunları (Habitat-II On Konferansı)* (der: Emine M. Komut) (Ankara: TMMOB yayını): 140-5.
- [10] Mackenzie, Suzanne (1989a), "Women in the City", *New Models in Geography - Vol. Two* (der: Richard Peet ve Nigel Thrift) (London: Unwin Hyman): 109- 26.
- [11] Psarros, Dimitrios, (2004). "Kydonies - Ayvalık'ın Kentsel Tarihi, (The Urban History of Kydonies-Ayvalık), EGE'nin iki yakası-I:Ayvalık Kent Tarihi Çalışmaları Konferansı, Bildiriler Kitabı 28-30 Ekim 2004 (Two sides of the Aegean -I:Ayvalık Urban History Studies, Proceedings, October 28-30, 2004, Ayvalık, in print.
- [12] Şahin Güçhan, Neriman (2007). "Tracing the Memoir of Dr. Şerafeddin Magmumi For The Urban Memory of Ayvalık", METU, Ankara.
- [13] Yorulmaz, Ahmet (2004). *Ayvalık'ı Gezerken. Dünya Kitapları / Kent Kitaplığı*, (Genişletilmiş 7. basım), Dünya Yayıncılık A.Ş., İstanbul.
- [14] METU, Faculty of Architecture, Department of Architecture, Graduate Program in Conservation of Cultural Heritage, CONS 507 " Planning And Design In Urban Conservation ", Ayvalık Study, (2016). (Yürütücüler: Neriman Şahin Güçhan, Leyla Etyemez Çıplak)

SOSYO-KÜLTÜREL AÇIDAN GELENEKSEL TOPLUMLARDA AVLULU EV MİMARİSİ

Yrd. Doç.Dr. M. Semih ÖZKAN

Antalya AKEV Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi

Özet

Mimaride “Avlulu Ev” tipinin geçmişi çok erken tarihlere dek gitmektedir. Bu mimari form zaman içinde Mezopotamya, Anadolu, Arap Yarımadası ve Kuzey Afrika ülkelerine doğru yayılmış ve bölgesel özelliklere göre farklılıklar göstererek zaman içinde gelişim göstermiştir. Antik Yunan ve Roma dönemlerinde oldukça yaygınlaşan bu gelenek, Roma’nın çöküşünden sonra İslam coğrafyasında, İslam mimarisinin geleneksel bir mimari formuna dönüşerek benimsenmiş ve bu kültürün sosyo-kültürel dinamikleriyle örtüşen bir gelenek olarak sürdürülmeye devam etmiştir. Bu coğrafyanın ötesinde, aynı mimari oluşumun benzer örneklerine başta Çin olmak üzere Uzak Doğu’da ve Meksika gibi Güney Amerika Ülkelerinde de rastlanmaktadır.

Bir mimari form olarak “Avlulu Ev”, çok yönlü özelliklere sahip ve çeşitli yönlerden ele alınabilecek olan bir konudur. Bu geleneksel plan tipi oluşum sürecinde çeşitli faktörlerden beslenerek belirli bir formasyona ulaşmıştır. Bu faktörlerden bir tanesi gelenektir. Yaşadığı bölgenin mimari geleneğinden beslenen bölgesel mimarlar, mevcut kent dokusunu oluşturan böylesine baskın ve çeşitli açılardan elverişli olanaklar sunan bu plan tipine duyarsız kalamayarak geleneği sürdürmeye devam etmişlerdir. Bir diğer önemli ve teknik faktör ise bina iklimlendirmesidir. Avlulu evler özellikle sıcak bölgelerde, bina iklimlendirmesi ile ilgili olarak, gerek soğutma gerekse havalandırma açısından son derece elverişli bir modeldir. Üçüncü faktör ise sosyo-kültürel faktördür.

Sosyo-kültürel açıdan incelendiğinde, avlulu evlerin en vurgulu özelliği dışarı ile içerisi arasındaki ilişkide sağladığı güvenlik ve mahremiyet unsurudur. Bu nedenle avlulu evlerin nerelerde yoğunlaştığına baktığımızda bu yoğunlaşmanın en çok geleneksel toplumlarda olduğunu gözlemlemek mümkündür. Avlulu plan tipi kamusal yapılarda da görülmektedir. Ancak sosyal yaşamın bir parçası

olan bu avlulu yapılar daha çok erkeklerin sosyalleşme alanı iken, evlerdeki avlu mekanı özellikle kadının yaşam alanı olarak belirginleşmektedir. İç mekânın dışarıya açılması noktasında, bu dışarıya açılışın genel şehir dokusunun sosyal alanına değil, içerisinde kendi içindeki dışa açılmasını sağlayan bir mimari birim olarak avlu, bu özelliğinden dolayı belirgin bir şekilde kadınların yaşam alanı olarak kendini göstermektedir. Birden fazla avluya sahip evlerde de erkeklere ait selamlık avlular ile kadınlara ait harem niteliğindeki avluların dahi yapı bütünü içindeki konumlanması ve dışarıya açılan kapıyla ilişkisi farklılık göstermektedir.

Bu çalışma kapsamında, “Avlulu Ev” formu, sosyo-kültürel açıdan ele alınmakta olup, özellikle geleneksel toplumlarda kadının kent yaşamından sosyal anlamdaki izolasyonu ve mahremiyetinin vurgulanmasını özetleyen, kadınlarla özdeşleşmiş mimari bir mikro-kosmos olma niteliği açısından irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Avlu, mimari, ev, mahremiyet

Giriş

Avlulu yapıların (özelde avlulu evlerin) tarihlendirmesi, Yakın Doğu’da (özellikle Anadolu ve Mezopotamya) günümüzden binlerce yıl öncesine kadar gitmektedir. Henüz Roma döneminde gelmeden önce, Antik Yunan döneminde bu evlerin çeşitli tipleri geliştirilmiştir (atriumlu evler, peristyle vb.). Roma döneminde daha da geliştirilen ve yaygınlaşan avlulu ev tipi, Roma’nın çöküşünden sonra İslam/Arap dünyasının çeşitli bölgelerinde yayılmaya ve gelişimini sürdürmeye ve farklı plan tipleriyle kendini göstermeye devam etmiştir¹.

Avlulu ev tipi genellikle kırsal alanlardan daha çok, şehirleşmenin yoğunlaştığı bölgelere özgü bir kentsel ya da mimari karakteristik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ev tipi, yapıda bir hava sirkülasyonu sağlanması açısından oldukça elverişli bir sistemdir. Özellikle sıcak bölgelerde ısının dengelenmesini sağlamak açısından özel bir öneme sahiptir, şöyle ki; karasal bölgelerde gece ile gündüz arasında oldukça yüksek bir ısı farkı oluşmaktadır. Gece soğuyan hava avluya çöker ve gündüz tekrar ısınan havayı yukarı doğru iterek avlu alanının daha uzun süre serin kalmasını sağlar. Bunun ötesinde geleneksel avlulu evlerde yaygın şekilde görülen su (kuyu, havuz vb.) yapıları ve bitkisel unsurlar da ayrıca bu iklimlendirmeye destekleyici etkide bulunurlar².

1 Samir Abdulac, LES MAISONS À PATIO: Continuités historiques, adaptations bioclimatiques et morphologies urbaines, ICOMOS Paris 2011, Session 2, s. 282

2 Samir Abdulac, s.284-285

Avlulu evlerin yapısı buldukları bölgenin coğrafi ve kültürel özelliklerine göre çeşitlilik göstermektedirler. Yine özellikle sıcak bölgelerde avluların etrafının revaklarla çevrili olması yaygın şekilde görülen özelliklerden biridir. Bu özellik yağmurlu günlerde yağmurdan korunmayı sağlar, sıcak günlerde ise gölge sağlayarak avlu üzerinden evin çeşitli bölgelerine sirkülasyon olanağı vermektedir.

Avlulu evler, evlerin boyut ve yerleşim özelliklerine bağlı olarak bir veya birden fazla avluya sahip olabilmektedirler. Birden fazla avluya sahip evlerdeki bu çoklu avlular odalarla çevrilmekte ve genellikle birbirine koridorlarla bağlanmaktadır. Bu durum bir sınır oluşturarak farklı mimari birimlerin birbirinden ayrılmasını sağlamaktadır; örn. kadınlara ait alanlar (haremlik) ve erkeklere ait alanlar (selamlık), dışa açık ve kapalı alanlar vb...avlulu evlerin sokakla olan ilişkilerinde de avlu-koridor-odalar-sokak şeklinde oluşan organik bağlantı, bu açık, yarı açık ve kapalı alanların havalandırmasına olanak veren bir sistem oluşmasını sağlamaktadır³.

Kimi eski kent merkezlerinde, evler birbirleriyle organik şekilde bağlantılıdır, hatta kimi yerlerde birbirlerine yapışık şekilde bir oluşum göstermektedirler. Bu evler genellikle dar sokaklarla çevrelenir ve bu durum eski şehirlerde küçük ve yoğun kent adacıklarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Sözü edilen dar sokaklar sıcak iklime sahip bölgelerde özellikle yaygındır; sokaklar dar olduğunda, gün içindeki sıcak saatlerde binaların gölgeleri sokakların büyük bölümünü kapatabilmekte ve böylece genel kent dokusunda da bir serinleme sağlanabilmektedir.

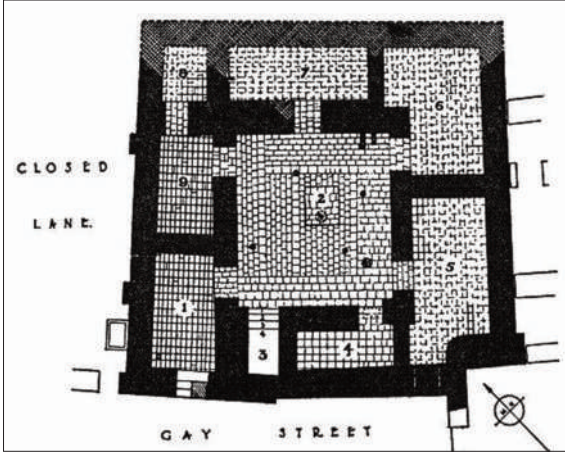
Bir mimari sistem olarak avlu sadece evlerde görülen bir özellik olmakla sınırlı değildir, bunun yanında kamusal, dinsel vb. yapılarda da görülmektedir (cami, kilise vb.). Batı coğrafyasına baktığımızda, şehirlerde insanların sosyal toplanma alanı olarak tanımlı meydanların olduğunu görmekteyiz, İslam coğrafyasındaki kentlerde ise genellikle belirli ve tanımlanmış bir meydan anlayışı bulunmamaktadır, bu durumda insanların sosyal, dinsel vb. amaçlarla bir araya toplanması işlevini genellikle cami vb. yapıların avluları yerine getirmektedir.

Avlulu Evlerin Tarihsel Gelişimine Kısa Bir Bakış

Konutlarda bir mimari eleman olarak avlunun kullanımının tarihi çok eskiye dayanmaktadır. Avlunun bilinen en eski örnekleri, M.O 3. Binyılda Mezopotamya konutlarında görülen küçük iç avlulardır. Mezopotamya evleri diktörtgen

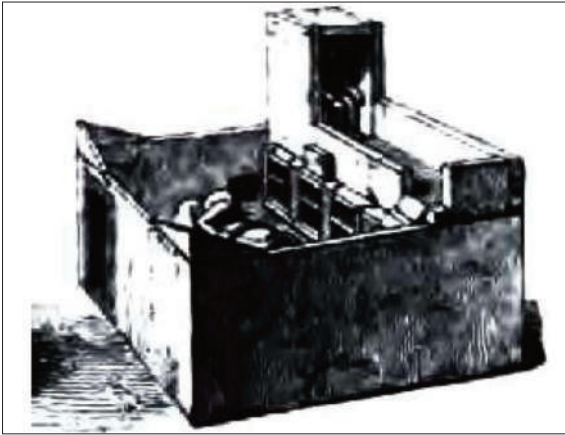
3 Samir Abdulac, s.287-288

bir avluya açılan, dar kenardan giriş yapılan, odalarla çevrili bir iç avlu niteliği taşımaktadır. Sümer döneminde var olan anıtsal yapılardaki avlu düzeni konut mimarisinde de tekrar eder. Avluya açılan ayrı birimler hem ailenin yaşam alanlarını hem de hizmet servis alanlarını oluşturur, iklime ve mahremiyete uygun bir yapıdadır.

Resim 1: Avlulu Ev Planı, Ur, Mezopotamya

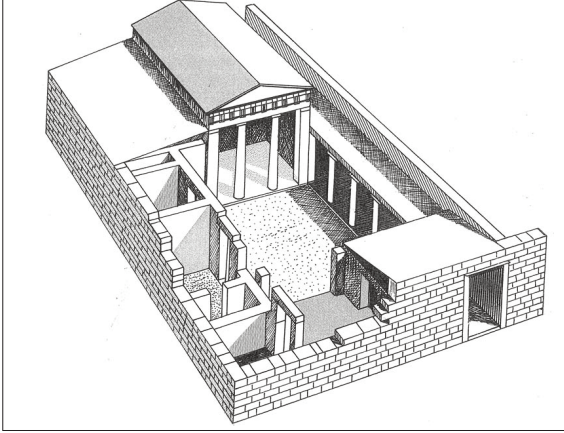
Antik Mısır'da anıtsal yapılar, özellikle mezar yapıları taştan yapılmış olup, halkın kullandığı konutlar ise genellikle kerpiçten yapılmış olduğu için günümüze pek bir örneği kalmamıştır. Tek istisnai örnek olarak Deyrül Medine'de bulunan taş evler gösterilebilir. Bu evler dışa kapalı bir iç avlu çevresinde dizilmiş odalar şeklinde bir mimari yerleşim programına sahiptir. Mezopotamya'da görülen yaşam ve servis alanlarının aynı ortak avluya açılması prensibi burada da mevcuttur.

Resim 2: Antik Mısır Avlulu Ev Modeli, British Museum

Hititler ağırlıklı olarak kentlerde yaşayan bir toplumdur, bu yüzden kentlerde konut mimarisi ayrı bir öneme sahiptir. Avlulu evlerle ilgili ilk örnekler, bitişik düzende avlulu bir veya iki odalı, ocaklı ve çevresi duvarlarla çevrili türde yapılmıştır. Ancak Hititler’de avlu kullanımının nedenleri Mezopotamya’dakilerden farklılık göstermektedir. Mezopotamya’da pencere açıklıkları mahremiyet nedeniyle avluya bakarken, Hititler’de dış duvarlar üzerinde yer alıp dışarı bakmaktadır, bu nedenle Hititler’de avlulu ev mimarisinin mahremiyetten çok ışık ve havalandırma gibi işlevsel nedenlere dayalı olduğu söylenebilir⁴.

Antik Yunan uygarlığının erken dönemlerinde avlulu ev tipi görülmezken, Miken ve Minos dönemlerinde ise ortak bir avluya açılan mekanların asimetrik düzende sıralanmasından oluşan bir avlulu ev tipinin geliştiği gözlemlenmektedir. Daha geç dönemde simetrik bir düzene ulaşan bu yapılanma kökenini doğu uygarlıklarından almıştır. Hellenistik dönemde Grekler, megaron yapılarına sütunlu avlular eklemiştir. Çevreye dizilen sütunlardan oluşan bu sütunlu avlu “peristil” adını almaktadır. Bazı evler iki peristilli olup, birincisi erkeklerle ayrılan kısım, ikincisi ise kadınlara ayrılan ve harem niteliğinde olan kısım idi.

Resim 3: Antik Yunan Dönemi Avlulu Ev Rekonstrüksiyon, Priene (kaynak: <http://www.dennisrhollowayarchitect.com>)

Roma mimarisi yönetim alanında yer alan farklı coğrafyaların mimari özelliklerinden alıntılar yaparak kendi sentezine ulaşan nitelikte bir mimari anlayışa sahiptir. Roma dönemi avlulu evleri de yine doğu geleneğinin izlerini takip etmiştir. Ortada bir merkezi avlu etrafında dizilen mekanlar olup, merkezde de bir havuz yer almaktadır. Havuzlu bu avlulara Roma döneminde “Atrium” adı verilmekte idi. Zaman içinde Roma evinde atriumun yanında sütunlu peristil

4 Özkoşe, Aysun, Avluların Tarihsel Süreci İçindeki Evrimi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 1995, (yayınlanmamış doktora tezi), s.11

avlular da eklenmiştir. Özellikle Herculanium ve Pompei'deki evler avlulu Roma evi için iyi örnekler teşkil etmektedirler. Roma'nın devamında Bizans'a baktığımızda avlulu ev tipinin Bizans'ın doğu eyaletlerinde kuzey Suriye etkisinden kaynaklandığı görülmektedir. Birden fazla katlı ve avlulu olan bu ev tipinde avluların içe bakan cepheleri revaklı idi. Bu kültürün izleri günümüzde Güneydoğu Anadolu bölgesindeki Mardin, Urfa vb. çeşitli illerde gözlemlenmektedir.

*Resim 4: Roma Dönemi
Avlulu Ev, Pompei
(kaynak:
<http://lakberendezes.hu>)*

Ortaçağ Avrupa'sına bakıldığında avlunun daha çok büyük ölçekli yapılarda kullanıldığını görmekteyiz. Bunun farklı nedenleri bulunmaktadır. Birincisi doğudan ve özellikle Bizans'dan etkilenmedir. İkincisi ise Avrupa'nın o dönemdeki sosyal ortamıdır. Ortaçağ dönemi özellikle kaleler ve manastırlar gibi yapıların önem kazandığı bir dönem olup, bu yapılarda özellikle güvenlik ön plana alınmış bir faktördür. Güvenliğin güçlendirilmesi açısından, kapalı mekanların yanında açık ve yarı açık mekanlar da bu yapıların sur duvarları içine alınmış ve böylelikle de sur duvarları içindeki iç avlular gelişim göstermiştir. Bu özellik revaklı avlular şeklinde gelişerek daha sonraki dönemde, özellikle Rönesans döneminde zenginlere ait büyük villa ve saraylarda da kendini gösteren bir özellik haline gelmiştir.

İslam mimarisine bakıldığında ise öncelikle cami formundan hareket etmek gerekmektedir çünkü İslam coğrafyasında yer alan ülkelerdeki en önemli yapı formu cami olmasından hareketle, diğer mimari yapılanmalarda da bu üslup yayılımı cami formunun özellikleri ve gelişimi üzerinden bir etkilenim göstermiştir. İslam mimarisinde cami prototipi köken olarak referansını Hz. Muhammed'in Medine'deki evinin, toplu namazlar için kullanılan avlulu yapısına dayanmaktadır⁵. Dolayısıyla İslam coğrafyasında gelişen kültürün en önemli

⁵ Özköse, Aysun, a.g.e. s. 39

toplanma yeri olarak avlu karşımıza çıkmaktadır. Erken dönem cami mimarisinde avlular etrafında kemerli revaklarla çevrelenmiş bir yapıdaydı. İslam ülkelerindeki konutlarda avlu kullanımı oldukça yaygın bir özelliktir. Yapının yan kanatlarında yer alan mekanlar hane halkının kullanımını içindir. Klasik prototipte merkezdeki iç avlu bir bahçe niteliği de taşır ve burada genellikle fıskiyeli havuzlar gibi su ile ilgili unsurlar yer almaktadır.

Suriye bölgesindeki peristil avlulu evler revaklı olup, bu revaklı yapı hem sıcak iklimde gölge sağlaması hem de kadınlar için daha mahrem bir yarı açık alan oluşturması açısından elverişli bir form oluşturmaktaydı. Bu yapıların kimilerinde ön avlu ve iç avlu şeklinde birden fazla sayıda avluya rastlanmaktadır. Kimi ev tipleri eyvanlı ve revaklı şekilde tasarlanmıştır. Üç tarafı kapalı bir tarafı açık ve üstü örtülü bir mekan olan eyvan genellikle giriş olarak kullanılıp, yan odalar buna bağlanmaktadır. Gerek ön avlulu gerekse iç avlulu olan ev tiplerinin her ikisinde de çevre duvarları mevcuttur, bu durum özellikle ev işleriyle uğraşan kadınların avlu alanındaki mahremiyetini sağlamaya amaçlamaktadır. Irak bölgesindeki avlulu evlerde de yine erken dönem İslam camisinin etkisi görülmektedir, bu bölgedeki cami mimarisine baktığımızda, camilerin çok büyük alanlar kaplayan yapılar olduğu dolayısıyla ortalarında yer alan avluların da çok geniş avlular oldukları gözlenmektedir. Yine benzer özellikler İslam dönemi Mısır mimarisinde de görülmektedir, devamındaki süreçte İslam mimarisine ait bu unsurların kuzey Afrika ülkelerine yayılması da Mısır üzerinden olmuştur. Aynı tarzdaki karakteristik özellikler İran mimarisinde de görülmektedir. İran'da özellikle anıtsal ölçekteki yapıların avlularında "Caharbag" denilen ve cenneti simgeleyen geometrik yapıdaki bir bahçe düzeni söz konusudur, bu bahçelerin ortalarında bazen sembolik nitelikli yapılar bulunmaktadır. Benzer şekilde avlunun ortasındaki bahçede böylesi bir mikrokozmoz yaratma anlayışı Hint mimarisinde de mevcuttur.

R.5: Geleneksel Mısır Evi (kaynak: <http://www.islamicity.org>)

Fas, Tunus, Cezayir gibi kuzey Afrika geleneksel avlulu konutları hem bölgedeki Antik Roma dönemi mimari mirasının etkilerinin hem de İslam mimarisinin etkilerinin görüldüğü bir sentez niteliğindedir. Kuzey Afrika ülkelerinde konut mimarisinde avlulu ev oldukça yaygın bir prototip olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada da yine mahremiyet ve sıcak iklimden kaynaklanır şekilde avlulu ev formunun coğrafyanın ihtiyaçlarıyla oldukça örtüştüğü görülmektedir. Ayrıca çöl ikliminden kaynaklanan kum fırtınalarından korunmak açısından da dört tarafı çevrili ve ortasında avlu şeklinde bir açık alanı bulunan ev yapısı, bir diğer belirleyici faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çin, Japonya gibi Uzakdoğu ülkelerinde avlu geleneği öncelikle saraylarda başlamış olup, bu gelenek zaman içinde daha küçük ölçekte konut mimarisine de taşınmıştır.

Resim 6: Avlulu Geleneksel Çin Evi
(kaynak: <http://www.chinacenter.net>)

Karahanlılar, Gazneliler, Büyük Selçuklular, Anadolu Selçukluları, Beylikler ve Osmanlı dönemlerine baktığımız zaman, Türk kültüründe avlunun oldukça yaygın bir şekilde kullanıldığını görmekteyiz. Revaklı, eyvanlı ve revaklı, kapalı ve açık, ön avlu ve iç avlu gibi avlu tipleri han, kervansaray, medrese, cami, saray gibi çok çeşitli kamusal yapılarda bölgesel özelliklere göre değişen varyasyonlarıyla kullanılmıştır. Türkler hem Anadolu öncesi dönemde, hem de Anadolu'ya yerleşmeleriyle birlikte başlayan süreçte mevcut mimari mirası kendi kültürleriyle sentezleyerek yapılarda avluları geniş kapsamlı olarak kullanmışlardır. Anıtsal mimari yapılarda görülen bu özellik Anadolu'nun pek çok yerindeki konut mimarisi geleneğinde de aynı yaygınlıkla ve çeşitlenmeyle karşımıza çıkmaktadır.

Sosyo-Kültürel Açıdan Avlulu Ev Mimarisi

Amos Rapoport avlulu evlerin genel karakteristiğini tanımlayan çeşitli göstergeler ortaya koymaktadır, bu göstergeler⁶:

- Birinci gösterge olan Mahremiyet kamusal alanla özel alan arasındaki görsel ayrışmadır
- İkinci gösterge avlunun genel olarak ev formu içindeki konumlanmasıdır, açık ya da yarı açık bir alan olarak avlu, evle ilgili farklı işlevlerin yerine getirilmesini sağlayan bir alandır.
- Avlu genellikle merkezi bir alan olarak ona bağlanan diğer tüm mekanlar arasında geçiş sağlar.
- Avlulu evlerde sokağa açılan ana kapının dışında kalan diğer kapı, pencere vb. açıklıklar dışa bakmaz, içeri avlu alanına bakar. Bu durum evlerin birbirine yaklaşması hatta birbirine yapışık durumda olmalarının önündeki engelleri kaldırır, böylece de avlulu evlerin olduğu alanlarda kent dokusunda bir yoğunlaşma yaratır.
- İklimsel uygunluk bir diğer göstergedir, avlulu evler genellikle sıcak iklime sahip bölgelerde yaygınlaşan bir ev tipidir.

Bazı araştırmacılar insanların kendilerini gerektiğinde dış dünyadan soyutlayabilecekleri, kendilerine ait mahremiyeti olan bir özel alana ihtiyaç duydukları görüşündedirler (Rapoport, 1966; Rainer, 1977)⁷. İklim, din gibi nedenlere dayalı bu kendi içine dönme ihtiyacının avlulu ev formu ile örtüştüğü görüşünü ortaya sürmüşlerdir. Onlara göre kendini dış dünyadan geri çeken bu avlu formu, aile mahremiyetini ve özellikle İslam dininde kutsallık atfedilen kadının mahremiyeti korur niteliktedir. Avlu, kadını sosyalleşmesine engel olmayacak bir yolla sokaktan izole etme özelliğine sahiptir. Bununla birlikte avluya girmesine izin verilen kişiler (o yakınlık mesafesine gelmesi uygun görülenler) ailenin yakın ve güvenilir dostları arasında yer alan kişilerdir. Bu tür toplumlarda avlunun giriş kapısı bilinçli bir şekilde bahçenin ana giriş kapısıyla karşı karşıya gelmeyecek şekilde konumlandırılır, bunun sebebi dışarıdan gelen ya da geçen insanlara karşı mahremiyetin korunmasıdır.

Avlulu ev mimarisinde hayat bulan bu dış dünyadan geri çekilişin nedenleri kültürlere göre farklılık gösterir. Örneğin İslam coğrafyasında bu durum aileye

6 Amos Rapoport, *The Nature of the Courtyard House: A Conceptual Analysis, Traditional Dwellings and Settlements Review*, Vol. 18, No. 2 (SPRING 2007), s.58-59

7 (Aktaran) Aksoylu, Y., "Courtyard House Form: Response To The Traditional and Modern Needs of Man", *Journal of Architectural and Planning Research*, Vol. 4, No. 3 (September, 1987), s.235

ait ve özellikle kadının yaşam alanı olan “iç alan”ın mahremiyetinin korunmasıdır. Ancak Uzakdoğu ve Hindistan gibi ülkelerde ise bir başka yaygın din olan Budizmin özellikleri karşımıza çıkar. Budizm genel olarak insanlara dış dünyadan izole olarak kendi iç dünyalarına yönelmelerini öğütlemektedir, yani bu bölgelerdeki avlu yapısı sembolik anlamı itibariyle mahremiyet gibi bir kavramdan daha çok meditatif bir içe yönelme durumunun mimaride ifade bulunmuş halidir.

Bir başka araştırmacı olan Hall, insanlar ve hayvanlara dair gözlemlerine dayanarak kişilerin “diğerleri” ile ilişkilerinde, yakınlık derecelerine bağlı olarak bazı sınırlar belirlediklerini ve bu sınırların da farklı kültürlerde farklı biçimlerde ortaya çıktığını ileri sürmüştür⁸. İnsanlar arasındaki mesafeler konusunda, yakınlık ve mahremiyet derecesine dayandırdığı belirli alan derecelendirmeleri önermesi ortaya koymuştur. Bu alanlar en içten dışa doğru sırasıyla Mahrem Alan (Intimate Space), Kişisel Alan (Personel Space), Sosyal Alan (Social Space), Toplumsal Alan (Public Space) şeklinde tanımlanmaktadır⁹. Diğerleriyle olan ilişki ya da yakınlık hiyerarşisine göre derecelendirilen bu alanlar sistemi, mimaride avlulu ev tipolojisinin şablonuyla örtüşür niteliktedir. Buna göre mahrem alan evin iç kısmına yani aileye ait kapalı mekana denk düşmektedir. Kişisel alan ise kapalı ev içi ile açık avlunun arasında bir geçiş niteliği taşıyan, yarı açık mekan olarak tanımlanabilecek olan sundurma ya da revak kısmına karşılık gelmektedir. Sosyal alan kişilerin (özellikle kadınların) yakın dostlar ve komşularla, evin sınırları dışına çıkmadan sosyalleşebileceği ve açık alanda evle ilgili işlerini yapabileceği “içerideki dışarı” niteliğindeki avlu alanıyla örtüşme gösterir. Toplumsal alan ise ana giriş kapısının dışında kalan sokaklar ve benzeri alanlardır.

Roberts (1996:65), yerleşmelerin fiziksel olarak üç ayrı mekan biriminden oluştuğunu ortaya koyar: orada oturanların ve yabancıların, istisnasız herkesin girme hakkına sahip olduğu genel mekan (public spaces); sadece orada oturanların ve hayvanların serbestçe dolaşabildikleri ortak mekan (communal spaces); sadece aileye ait olan, orada oturan diğer ailelerin izin almadan giremedikleri özel mekan (private spaces)¹⁰.

Asatekin, mahremiyet kavramının özelliklerine bağlı olarak en iç alandan (ev içinden) en dışa doğru olan mekan dizilim hiyerarşisinin “mahrem/yarı-

8 HALL Edward T. The Hidden Dimension, Anchor Books, ABD, 1966, s.112

9 Şencan, E., Dört Mekan Bir Kadın: Osmanlı Döneminde Kıbrıs Adasında Yaşayan Müslüman Türk Kadınının Yaşam Alanının Mesafe Analizi Yoluyla İncelenmesi, Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, Yıl 10, Sayı 20, Güz 2014, s. 204

10 (Aktaran) Koşe, A., “Balıkesir Çevresinde Geleneksel Kırsal Avlu Peyzajı Ve Değişimi”, Doğu Coğrafya Dergisi, Cilt 12, Sayı 18 (2007) s. 14

mahrem/yarı-kamusal/kamusal” şeklinde sıralandırır. Avlulu ev tipolojisinde avlu, yarı-mahrem mekana denk gelmektedir¹¹.

“İslam inancında aile ve kadına atfedilen kutsallık, ailenin ve kadının korunması ve saklanması biçiminde evi şekillendirmiştir. Geleneksel kırsal Türk evinde ailenin ve kadının korunması bakımından avlu son derece işlevseldir. Dünya görüşü ve hayat tarzı bakımından doğa ile barışık yaşayan geleneksel kırsal Türk toplumunda ev ile özdeşleşmiş kadın, bu şekilde hem doğadan tamamen tecrit edilmemiş, he de ailenin özel mekanı içinde tutularak, bazen fiziki engellerle sınırlandırılarak dış dünyadan korunmuştur.”¹²

Tarihsel süreçte dünyanın ortak belleğinde mekanların cinsiyetle özdeşleşmesi ve buna bağlı şekilde ayrışması kavramına bakıldığında, genel olarak kamusal alan erkekle, ev ise kadınla özdeşleştirilmiştir. Kadınların toplumsal statüsü kültürler göre değişiklik göstermektedir. Avlulu ev prototipi, özellikle geleneksel toplumlarda kadının sosyal statüsünün mimaride şekil bulmuş hali gibidir. Ailenin ve kadının mahremiyeti ölçütüne göre iç alandan dış alana doğru kademelenen mekan hiyerarşisi, avlulu evlerin ev, sundurma veya revak, avlu ve sokak şeklindeki dizilimiyle örtüşme göstermektedir. Bu bağlamda, geleneksel toplumlarda, özellikle İslam coğrafyasındaki toplumlarda avlu kadının hem sosyal hayattan izole edilmesi ancak kendi yakın çevresi ile sosyalliğini sürdürmesi açısından tarih boyunca çok önemli bir mekan işlevi yüklenmiştir. Bu durumun yansımalarını farklı kültürlerde örneklemek mümkündür. Batı Afrika'nın geleneksel kapalı-avlulu bileşik evinin şekillenmesinde temel belirleyicilerden biri de erkeğin çok eşliliği ve bu durumun kadının statüsünde yarattığı pozisyonlanmadır, erkeğin gerçek evi yoktur; çitle kapatılmış avlu içinde her bir kadının kendisine ait bir kulübesi vardır ve erkek bu evlerde ziyaretçidir¹³. Hindistan'da evler genellikle yüksek duvarlarla çevrili bir mahremiyet sağlanmaya çalışılmıştır. Akdeniz çevresindeki kültürlerde iç avlulu ev tipolojisi özellikle kadına yönelik bir mahremiyetle ilişkili bir durumdur¹⁴. Uzakdoğu ülkelerinde böyle keskin ayrımlar bulunmamaktadır, avlulu ev sistemi de güvenlik sağlama ve mahremiyetin korunmasından çok kalabalık aile yapısı içinde kontrolü sağlama yönelik bir yaklaşımdır. İslam dünyasında ise bu ayrım son derece keskin şekilde belirlenmiştir, erkeklere ait olan selamlık alanı ile kadınlara ait haremlik alanı birbirinden net sınırlar ve kurallarla ayrılmış durumdadır.

11 Asatekin, G., 1994, "Anadolu'daki Geleneksel Konut Mimarisinin Biçimlenmesinde Aile Konut Karşılıklı İlişkilerinin Rolü". Kent Planlama, Politik, Sanat. Tarih Okyay Anısına Yazılar, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını, Ankara, 1994, s.75

12 Köse, A., s.22

13 Köse, A., s.23

14 Rapoport, A., House Form and Culture, Prentice-Hall, Inc, London, 1969, s.65

Kamusal alanda kadının neredeyse hiç görülmediği geleneksel Türk kültüründe kadın ev ile sınırlanmıştır ve ev genel olarak kadının alanıdır. Geleneksel Türk kültüründe kadın mahrem ve namus ile sembolleştirilmiştir; sakınılması ve korunması gerekir. Bu yüzden, ailenin özel yaşama alanı olarak ev mekanı mümkün olduğunca geniş tutulmuş ve sınırlar fiziki engellerle tahkim edilmiştir.¹⁵

*Resim 7: Geleneksel Antep Evi
(kaynak:
<http://www.zayende.com>)*

Kaynakça

- Abdulac, S., Les Maisons A Patio: Continuités historiques, adaptations bioclimatiques et morphologies urbaines, ICOMOS Paris 2011, Session 2, s. 282-305
- Aksoylu, Y., "Courtyard House Form: Response To The Traditional And Modern Needs Of Man", Journal of Architectural and Planning Research, Vol. 4, No. 3 (September, 1987), s.228-240

¹⁵ Köse, A., s.23

- Asatekin, G., 1994, "Anadolu'daki Geleneksel Konut Mimarisinin Biçimlenmesinde Aile Konut Karşılıklı İlişkilerinin Rolü". Kent Planlama, Politik, Sanat. Tarık Okyay Anısına Yazılar, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını, Ankara, 1994, s.65-87
- Hall, Edward T. The Hidden Dimension, Anchor Books, ABD, 1966
- Köse, A., "Balıkesir Çevresinde Geleneksel Kırsal Avlu Peyzajı Ve Değişimi", Doğu Coğrafya Dergisi, Cilt 12, Sayı 18 (2007) s. 7-38
- Özköse, A., Avluların Tarihsel Süreç İçindeki Evrimi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 1995, (yayınlanmamış doktora tezi)
- Rapoport, A., The Nature of the Courtyard House: A Conceptual Analysis, Traditional Dwellings and Settlements Review, Vol. 18, No. 2 (SPRING 2007), s.57-72
- Rapoport, A., House Form and Culture, Prentice-Hall, Inc, London, 1969
- Şencan, E., Dört Mekân Bir Kadın: Osmanlı Döne-minde Kıbrıs Adasında Yaşayan Müslüman Türk Kadınının Yaşam Alanının Mesafe Analizi Yoluyla İncelenmesi, Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, Yıl 10, Sayı 20, Güz 2014, s.195-221

ÖĞRETMEN ADAYLARININ MEKAN ALGILARININ AKIL YÜRÜTME STİLLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Volkan DURAN

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dalı

Yaşar BARUT

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı

Abdulnasır BAYRAM

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dalı

Bu çalışmada öğretmen adaylarının mekana dönük algıları vardama, yordama, somut düşünme, soyut düşünme, tümevarım, tümdengelimsel boyutlarda oluşturulmuş “Öğretmen Adaylarının Mekan Algılarının Akıl Yürütme Becerileri Anketi”ne göre incelenmiştir. Araştırma kolay örnekleme yöntemine göre OMU Eğitim Fakültesinde öğrenim gören Öğretmen Adaylarına uygulanmıştır. Ankette sonuçlar cinsiyet, yaş, bölüm değişkenleri açısından incelenmiş ve cinsiyet değişkeni açısından ve boyutlar açısından anlamlı farklılık olup olmadığı ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Akıl Yürütme Stilleri, Toplumsal Cinsiyet, Mekan.

1.Giriş

Akıl yürütme belirli bir kural, ilke ve işlemler dizgesine göre düşünme olarak tanımlanabilir. Genel olarak akıl yürütme becerileri tümevarımsal, tümdengelimsel, analogik, abduktif olarak dört kısımda incelenebilir. Akıl yürütmenin temelinde çıkarımda bulunma yatmaktadır. Çıkarım bir önerme hakkında eldeki verilere ve önermenin içeriğine bakarak yargıda bulunmak olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda çıkarım işleminde kestirme (prediction) işlemi yapıldığı söylenebilir. Bir olgu veya önermenin nedenlerine (geçmişine) yönelik kestirme vardama olarak, bir olgunun sonuçlarına yönelik kestirme ise yordama (geleceğine) olarak tanımlanabilir. Akıl yürütme önermeler

düzleminde ön kabul ve malumata göre işlemekle beraber imgesel ve nesnel düzleminde o nesnenin somut veya soyut özelliklerine göre işlenen malumata göre gerçekleşmektedir. Bu bağlamda bu çalışmada öğretmen adaylarının mekana dönük algıları vardama, yordama, somut düşünme, soyut düşünme, tümevarım, tümdengelimsel boyutlarda Duran ve Özer (2016) geliştirilen akıl yürütme stilleri modeline göre oluşturulmuş Öğretmen Adaylarının Mekan Algılarının Akıl Yürütme Becerileri Anketi'''ne göre incelenmiştir. Somut düşünmeye dayalı akıl yürütme daha çok fiziksel nesnelere ve onları duyumlarla algılanabilir içeriğine dayalı olarak gerçekleşen akıl yürütme olarak tanımlanabilir. Soyut düşünme bireyin ön bilgilerine, inançlarına, fikirlerine ve tutumlarına dayalı olarak daha çok deneyim ve öznel yargılar tarafından gerçekleşen bir akıl yürütmedir. Kestirimde bulunma (prediction) tahminde bulunmaktan (guess) farklı olarak belirli neden sonuç ilişkilerine ve mantıksal muhakeme yürüterek gerçekleşen tutarlı, sistematik ve akılcı bir eylemdir. Bu bağlamda vardama bir olgunun içerisindeki nedensellik ilişkilerine anlayarak daha çok o olgunun geçmişine dönük kestirimde bulunma, yordama ise bir olgunun dinamiğine bakarak geleceğine dair kestirimde bulunma olarak tanımlanabilir. Bu nokta da tümdengelimsel akıl yürütme belirli öncüllerden yola çıkarak çıkarımda bulunma olarak, tümevarımsal akıl yürütme ise belirli olgulardan yola çıkarak genellemelere ulaşacak çıkarımda bulunma olarak tanımlanabilir.

Akıl kavramı tarih boyunca felsefi ve bilimsel olarak birçok farklı bilim adamı ve filozof tarafından tartışılmıştır. Özellikle felsefe, merak etmekle, düşünmekle, daha doğru bir deyişle düşünümle, kısacası akıl ile ilgili bir konudur. Antik yunan için akıl gözle görülen varlıkların meydana getirdiği çokluğun gerisinde gizli olan birliği, kaosun gizlediği düzeni görebilmekle, görünüşün arkasındaki gerçekliği araştırmakla ilgili bir araçtır. Örneğin, Thales'e göre gözle görünen bireysel varlıkların ve değişmelerin oluşturduğu kaosun, çokluğun gerisi akılla anlaşılabilirdi ve bu çokluğun arkasındaki şey suydur. Anaksimenes, görünüşün gerisindeki akledilir gerçeklik, çokluğun arkasındaki akıl yoluyla kavranabilir birlik, kozmosta varolan her şeyin kendisinden türediği töz olarak aer ya da havayı öne sürmüştür. Herakleitos'a göre, gerçek bilgiye ancak akıl yoluyla erişilebilir. Herakleitos'un büyük evren ile küçük evren (mikrokozmos) arasında yapısal bir benzerlik kurmuştur; her ikisinin de benzer yapılara sahip bulunduğunu, aynı yönetici güçler, yani akıl tarafından belirlendiğini söylemiştir. Parmenides ve izleyicileri varlık problemini tümdengelimsel bir akilyürütme süreciyle ele alırken, doğaya ilişkin ampirik ya da gözleme dayalı araştırmanın kaydedebileceği bir ilerlemenin bir yanılsama olduğu sonucuna varmışlardır. Sokrates, ruhu akılla, insanın rasyonel meleke ya da yetileriyle özdeşleştirir.

İnsanın gerçek benliği, onu insan yapan şey psukhe olup, psukhe'nin özü akıldır. Platon' a göre ise düşünmeye başlayan kişiyi, gündelik deneyime bağlanmanın, kabul görmüş kanaatleri benimsemenin yarattığı zincirleri kıran biri, aydınlanma sürecini de karanlıktan aydınlığa doğru zahmetli bir yolculuk olarak gösterir. Platon açısından, doğrunun üstteki yarısı mağaranın dışını, yani akılla anlaşılabilir İdealar dünyasını, daha aşağıdaki ikinci yarısı da mağaranın içini, eşdeyişle duyu yoluyla algılanabilir fenomenler dünyasını gösterir. İdeaları konu alan, ezeli-ebedi, zorunlu ve akıl yoluyla bilinebilir varlıklar olarak İdealara yönelen rasyonel felsefi bilgi anlamında epistemedir. Diğeri ise görüşler dünyasının, akıl yoluyla değil de duyu yoluyla idrak edilebilir fenomenlerine ilişkin kanaat anlamında, doksadır. Düşünen bir akıl olmadan da bir İdealar dünyası tasarlamak pekâlâ mümkün olmakla birlikte, İdealar olmadan bilgiyi düşünmek imkânsız bir şeydir (Cevizci, 2010).

Aristoteles "insana özgü" olanın, esas itibariyle ve başka her şeyden çok, düşünme (hakikat peşinde koşan akıl) olduğuna inanıyordu. Başka bir deyişle, Aristoteles'te, aklın biri pratik, diğeri kuramsal olmak üzere, iki boyutu olup, bunlardan her ikisi de önemli olmakla birlikte, o, insanı en fazla belirleyen, insanı insan yapan, hatta onu Tanrıya yaklaştıran şeyin kuramsal aklın etkinliği olduğunu düşünüyordu. Aristo akıl intellectu kelimesini 1) avamın verdiği mana: "Filan adam akıllıdır." 2) bazı kanaatleri tartışanların ona verdiği mana: "Akıl ve hikmet bunu gerektirir." 3) Hakkı batıldan ayıran bir kriter ya da "nur-u tabii" 4) iyiliği kötülükten ayırt etmeye yarayan bir kriter 5) zihin 6) her şeyin sebebi olan ilke yani Allah olarak altı kısımda ele almıştır. Gazâlî, "akıl gözü" ile "gönül gözü"nü birbirinden ayırmıştı. "Akıl gözü" insana sadece gelip geçici olanı, yüzeyde bulunanı verir; oysa "gönül gözü", ona varlığın kaynağını, en gerçek varlığa göstereceğini söylemiştir. İbn Rüşd'e göre bir ve aynı hakikat felsefede açık ve seçik bir biçimde ve akıl temeli üzerinde anlaşılır; söz konusu doğru, dinde mecazi terimlerle ve daha çok hayal gücüne dayanılarak ifade edilir. İbn Rüşd için ideal akılyürütme tarzı burhan, yani öncülleri zorunlu olan kanıtlayıcı dedüktif akılyürütmedir. İbn-i Sina'da akli mefhumları birleştiren ve ayırtan, mefhumu tecrit ve terkip eden böylece kavrayan ve daha da önemlisi kendi kendisini kendini tecrit etmeden kavrayan bir meleke olarak ele almıştır (Ülken, 2004: 117-145). İngiliz Matematikçi Roger Penrose düşünme daha geniş olarak akıl ve hesaplama arasındaki ilişkiyi göz önüne alarak akıl üzerine dört farklı yaklaşım bulunduğunu belirtmiştir (Tarlacı, 2009: 309):

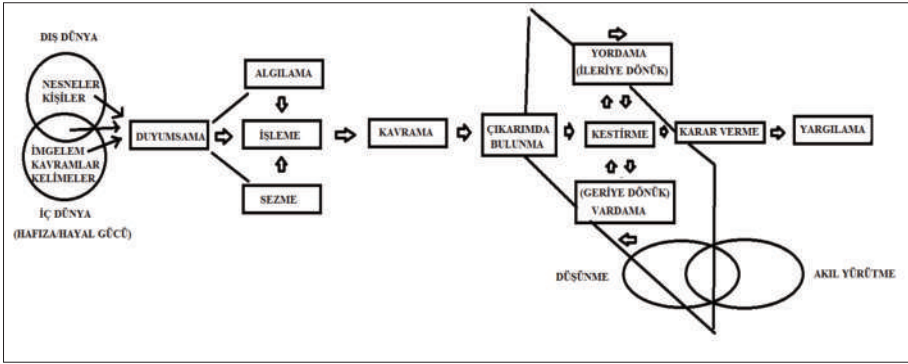
- a. Bacon, Decartes, Hobbes, Popper gibi filozofların ileri sürdüğü yaygın olan akli bir "hesaplama" olarak gören ve bilincin farkındalıklı duygulanımlarına yol açan algoritmik bir özellik olarak gören anlayış olarak (Demir, 2012:

- 346). Örneğin Hobbes, akılı doğallıkla matematik modeline göre düşünüp, akıl yürütmeyi bir tür toplama ve çıkarma işlemi olarak tanımlar
- b. Aklın kaynağının beyinin fiziksel özelliği olduğunu ve zihnin işleyişi bir algoritma olarak gösterilse bile bu şekilde üretilecek fiziksel bir cihazın beyinde üretilen akıllı taklit edemeyeceğini savunan, yani aklın bir makine tarafından üretilmeyeceğini savunan görüş olarak (Searle, 2004: 93).
- c. Platon, Hegel, Alfred Nort Whitehead ve Jürgen Habermas'ın desteklediği bu görüşe göre akıl dünyayı şekillendiren ve onun üstünde ya da dışında yer alan bir özne ya da aktivite olarak görülen bir yaratıcılık olarak gören görüş (Demir, 2012: 347). Penrose'un desteklediği bu görüşe göre, algoritma yöntemiyle dahi bu işleyiş taklit edilemez. Beynin işleyişinde akıl yürütmeye yol açan üst bir şey vardır. (Penrose, 1999: 169, Penrose, 2004: 1033) Bu görüş zayıf ve güçlü olarak ikiye ayrılmaktadır. Zayıf görüş hesaplanamayan işleyişin bulunması için mevcut fizik yasalarının yeterli olduğunu söylerken, güçlü görüş ise bilinen fizik yasalarının ötesinde bir şeyler olduğunu söyler.
- d. Son olarak ise farkındalığın ve buna bağlı olarak akıl yürütme ve düşünmenin herhangi bir bilimsel yolla açıklanamayacağı görüşünün olduğu yaklaşım vardır. Bu yaklaşımı savunanların bir kısmı "akıl sınırları dışında, mantık dışı veya entelektüel uğraş gerektirmeksizin rasyonel algıyla ölçülemeyen, hatta ona tam karşıt olan" bir bilgi türü olarak irrasyonel bilgi ve irrasyonel düşünme (metafizik) ile ulaşılabileceği savunmaktadır (Bünyadzade, 2009: 41-54). Bununla beraber genel olarak bilimsel anlamda düşünme ve buna paralel olarak karar verme bilgiye dayalı olduğu zaman rasyonel, inanç ve duygulara dayalı olduğu zaman (non-rasyonel, öznel, subjectif), beyindeki fizyolojik bozukluklar nedeniyle gerçekleştiğinde ise (irrasyonel, katastrofik) olarak nitelemektedir (Yarman, 2014: 102).

Akılla ilgili güncel genel görüşlerin aklın beyinin fiziksel bir fonksiyonu olarak ele alan *işlevselcilik*, beyni aklın kaynağı olarak tek yönlü bir ilişkide gören *epifenomenalizm*, aklın beyne bağlı olduğunu fakat beyne indirgenemeyeceğini söyleyen *zuhur eden materyalizm*, akıl yürütme süreçlerinde beyin dışında fiziksel olmayan güçlerin bulunabileceğini söyleyen *agnostik fizikalizm*, aklın ve beyinin bağımsız varlıklar olduğunu fakat bir şekilde etkileştiğini söyleyen *düalistik etkileşimcilik* olarak sınıflandırılabilir (Schwartz ve Begley, 2014: 20-27). Akılın işleyişi ile ilgili birçok farklı açıklama olmasına rağmen temel olarak aklın bilgi-giriş-çıkış modeli algılama ve akıl yürütme (muhakeme) olarak iki temel özelliği olduğu söylenebilir. Freud ise akıl kavramında bilinç altının önemine

vurgu yapmıştır. Görüldüğü gibi bir çok farklı bilim adamı ve filozof geçmişten günümüze aklın belirli dereceleri olduğundan bahsetmiştir.

Düşünmek ve akıl yürütmek kavramları insanlığın başından beri dini inançlardan, felsefeye, bilimden, matematiğe kadar birçok farklı düşünür, bilim adamı ve farklı alan uzmanının ilgi odağı kavramlar olmuştur. Her ne kadar ikisi bir-biri yerine kullanılsa da düşünmek bilginin zihinsel temsillerinin dünyanın gerçek veya olası durumlarını karakterize etmek için sistematik bir dönüşümü, çoğunlukla amaçlara hizmet edecek şekilde dönüştürme işlemi olarak tanımlanır. Felsefeden ve mantıktan kaynaklanan uzun bir geleneğe sahip akıl yürütme daha çok çıkarımların çizilmesi sürecine vurgu yapar. Genel olarak dilimizde düşünmek (thinking) ve akıl yürütmek (reasoning) birbirlerinin yerine kullanılan kavramlar olsalar da düşünmenin belirli hedefler doğrultusunda bilginin zihinsel temsillerinin dünyanın olası veya gerçek durumlarını anlamak için sistematik olarak dönüştürülmesi (Morrison ve Holyoak, 2010: 15), akıl yürütmenin (reasoning) ise belirli öncüllerden çıkararak genelde belirli bir algoritmik bağlamda (kurala bağlı) çıkarımda bulunulması şeklinde bir tanımı yapılabilir (Morrison ve Holyoak, 2010: 16).

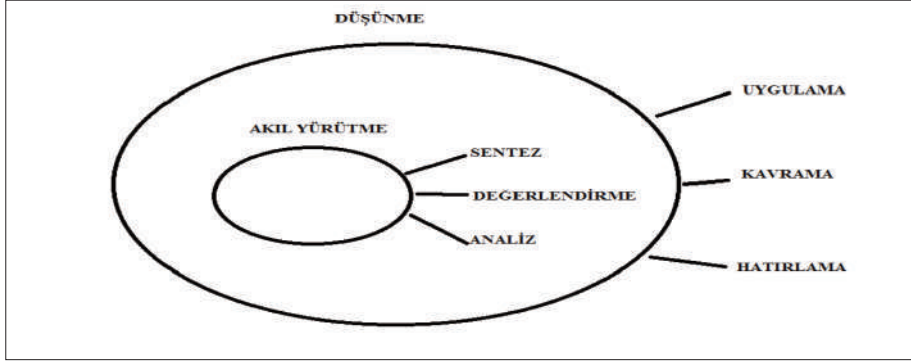

Şekil 1.1. Düşünme ve akıl yürütme

Düşünmek Bloom taksonomisi, Solo taksonomisi göz önüne alındığında bu bağlamda daha çok bilgileri tanıma ve anımsama olarak hatırlamak, hatırlanan olguyu başka bir sembole, kavrama çevirme, öteleme ve dönüştürme becerisi olarak kavramak ve bu bilgileri uygulamaya dökmek süreci olarak tanımlanabilir. Akıl yürütme ise belirli bir olgu, kavramı öğelerine ayırma, bu öğeler arası ilişkiyi görme, bu ilişkinin bütünle bağlantısını saptama olarak analiz etme, farklı veya benzer öğelerden bir ürün ortaya çıkarma, bunu sunma becerisi olarak sentez ve bir konu kavram hakkında objektif ve gerçekçi

değerlendirme becerisi olarak ise değerlendirme becerisi olarak tanımlanabilir (Şekil 1.1). Her ne kadar düşünme ve akıl yürütme iç içeyse de her akıl yürütme bir düşünmeyi barındırır da her düşünmenin akıl yürütme olmadığı söylenebilir.

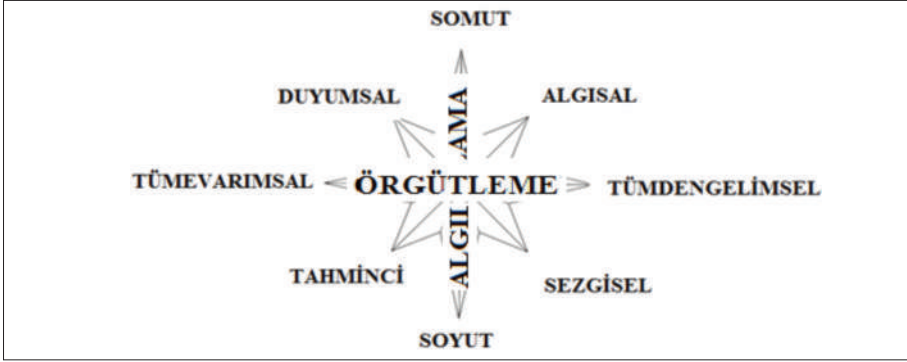

Şekil 1. 2. Düşünme ve akıl yürütmenin Bloom taksonomisine göre sınıflandırılması

Akıl yürütme stili, özellikle bilim tarihi alanında Ian Hacking'in geliştirdiği akıl yürütme tarzı terimi ile bilim dünyasında gündeme geldi. Hacking göre stillerin (1) gerçeğin imkânlarını oluşturma, (2) kendini doğrulama ve (3) istikrar (Ruphy, 2011; Winter, 2012) gibi üç özelliğe sahiptir. 1980'ler ve 1990'larda A.C. Crombie ve Ian Hacking bilimsel düşünce stiller kavramını geliştirdiler. Crombie, Avrupa bilimsel gelişim geleneğinde aksiyomatik, deneysel, varsayımsal-analojik, taksonomik, olasılıkçı, soylu (Kış, 2012) olarak sınıflandırılabilir altı ana stili tanımlar. Hacking, varolan olayları izole etmek ve arındırmak ve yenilerini yaratmak için tasarlanmış aygıtların yapısı ile karakterize laboratuvar stil olarak tanımlanan yedinci bir stil eklemiştir.

Bir akıl yürütme stili, bilimsel sonuçların veya belirli fenomenlerin kanıtlarını seçmek, yorumlamak ve desteklemek için kullanılan çıkarımsal ilişkilerin bir modelidir (Bueno, 2012). Bu, birçok yönden kategorize edilebilir. Bueno (2012) 'ye göre, akıl yürütme stili dar kapsamlı olarak, araştırma alanı içerisinde çıkarımsal ilişkilerin kurulmasına izin veren bilgi aktarma prosedürlerini (belirli alt alanlara özgü) sağlamaya odaklanmaktadır. Bununla birlikte, geniş olarak akıl yürütme stili, bu stilin sınırları içerisinde doğru veya yanlış olanı biçimlendirir. Sylvan ve ark. (1994) durum temelli, açıklama temelli ve model temelli üç ayrı akıl yürütme stili tipini belirlemektedir. Belirli bir seçim için bir gerekçe sunarken önceki daha spesifik 'vakalara' veya olaylara atıfta bulunarak vaka temelli muhakeme. Açıklama temelli akıl yürütme, nedensel savlar içeren bir açıklama içerir. Model tabanlı mantık, 'kanun ya da teori' içine 'önceden pa-

ketlenmiş' olarak sunulur (Ishiyamaa, Wingoa, Arteagab.Hernandezc, 2001). Alan yazın incelendiği zaman öğrenme stilleri, düşünme stilleri ile ilgili bir çok çalışma olduğu görülmektedir. Bununla beraber Ian Hacking akıl yürütme stili terimi dışında literatürde bu kavramla ilişkili yeterli sayıda çalışmaların az olduğu görülmektedir. Ayrıca akıl yürütme stillerinin eğitim bilimlerinde kavramsal olarak da kullanılmadığı düşünme ve öğrenme stilleri ile akıl yürütme stilleri arasında teorik ayrımın az yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmanın bir bölümünde bu ihtiyaca yönelik akıl yürütme stilleri bir model olarak geliştirilmesi ve ilgili çalışmaların yapılması hedeflenmektedir. Çalışmada akıl yürütme stili bireylerin sistematik düşünürken yani muhakeme yaparken tercih ettikleri yol olarak tanımlanmıştır.

Şekil 1. 3. Akıl yürütme stilleri modeli

Bu çalışmada akıl yürütme stilleri somut şekil 1.3'de verildiği gibi soyut, tümevarımsal ve tümdengelimsel olarak temelde dört boyutta ele alınmıştır. Geliştirilen bu modelde somut odaklı akıl yürütme bir olgudaki somut nesne ve şeylere dayalı olarak düşünce zincirleri kurma veya daha çok elle tutulur somut çağrışımlı kavramları kanıt olarak görme eğilimi olarak tanımlanmıştır. Soyut odaklı akıl yürütme ise daha çok fikirler ve kavramlarla düşünce örüntüleri oluşturma becerisi olarak tanımlanmıştır. Buna göre bu akıl yürütmesi baskın olan kişiler kavramsal veya fikri delillere odaklanmaktadır. Tümevarımsal akıl yürütme daha çok bütüne ve genellemelere odaklanarak fikir yürütme ve olguları bu genellemeler ve bütün üzerinden ele alma eğilimi olarak tanımlanmıştır. Tümdengelimsel akıl yürütme ise belirli varsayımları, inançları doğrulama veya yanlışlama eğilimiyle olguları inceleme ve yorumlama olarak tanımlanmıştır. Bu dört boyutun kesişimlerinde ise duyumsal, algısal, tahminci ve sezgisel olarak dört farklı stil belirlenmiştir. Duyumsal akıl yürütme daha çok olgulara veya çok defa tecrübeyle gerçekliği konusunda kesin olan kanaatlerle akıl yürütme biçimi olarak tanımlanmış bu nedenle de tümevarımsal

ve somut odaklı akıl yürütme stilleri arasında yer almıştır. Algısal akıl yürütme ise somut olgulara dayalı fakat bunları kendi iç dünyasında göre yorumlama eğilimi olarak tanımlanmıştır. Bu nedenle tümdengelim ve somut boyutlarına yerleştirilmiştir. Tahminsel akıl yürütme stili daha çok soyut kavramlarla belirli olgular üzerinde genelleme ve kestirimde bulunma yeteneği olarak tanımlanmıştır. Bu nedenle tümevarımsal ve soyut boyutlarına yerleştirilmiştir. Sezgisel akıl yürütme ise soyut kavramlarla belirli olgular üzerinde kendi inanç ve fikirlerini yapılandırma eğilimi olarak tanımlanmıştır. Bu nedenle soyut ve tümdengimsel akıl yürütme boyutlarında ele alınmıştır.

Mekan kavramı bir çok farklı disiplinde farklı şekillerde tanımlanan bir kavramdır. Örneğin geometrik olarak mekan kavramı Öklit geometrisine göre üç boyutlu eni, boyu ve genişliği olan bir hacim olarak ele alınabilirken, sosyal bilimler açısından mekan toplumsal ve kişiler arası ilişkilerin inşa edildiği, bu ilişkileri düzenleyen kural, ilke ve değerlerin bir şekilde örtük veya açık şekilde yansıtıldığı bir alan olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda mekanın sosyolojik açıdan sadece bir bölge veya fiziksel bir alan olmadığı açıktır. Mekan içerisindeki renkler, simgeler, eşyalar ve bunların dizgesi o mekanı oluşturanların zihnini ve ilişkisini de yansıtmaktadır. Kadın ve erkeğin mekan içerisinde farklı davranışlar sergilemesinde biyolojik farklılıkların yanında toplum tarafından ortaya koyulan cinsiyet rolleri etkili olmaktadır. Toplumsal cinsiyet ile cinslere biçilen roller toplumun kültürel ve sosyal yapısı tarafından belirlenir. Toplumsal cinsiyet temel olarak mekanı kamusal ve özel olarak ayırmakta, erkeği kamusal alan ile kadını ise özel alan ile ilişkilendirmektedir (Özcan, 2013; Yalçınkaya,2015). Bu bağlamda toplumsal cinsiyet rollerine de mekan üzerinden atıfta bulunulduğu söylenilebilir. Aile içinde “anne”, “baba”, “çocuk” gibi kimlikler üzerinden kadınlık ve erkeğin tanımlanması, roller biçilmesi ev içi mekânda belirlenir. Toplumsal cinsiyet rolleri kurulur. Bugün hala bir çok yerde özellikle gece ve akşam vakti sokaklar daha çok erkeğe ait mekanlar olarak düşünülmektedir (Saylıgil, 2013). Bu açıdan bu çalışmadan toplumsal cinsiyetteki farklılaşmanın mekan üzerinde akıl yürütme becerileri açısından ilişkisi incelenmiştir. Bu nedenle çalışmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

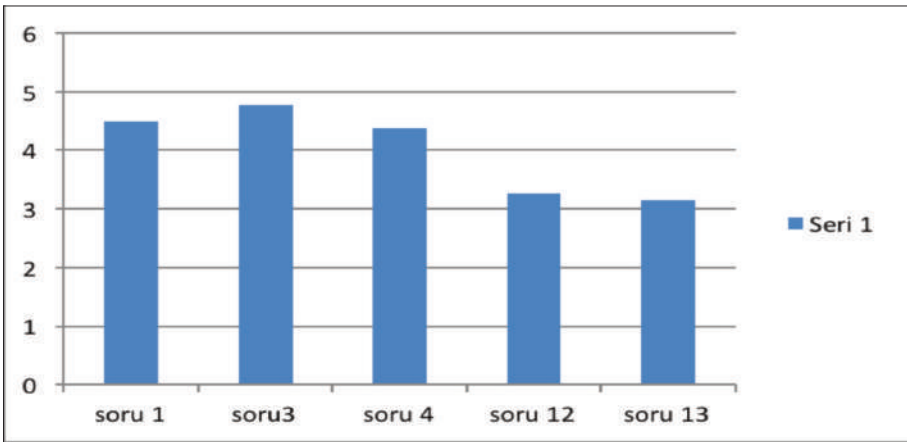
1. Öğretmen adaylarının akıl yürütme stillerinin somut düşünme boyutunda kendilerini nasıl değerlendirmektedir ve bu boyutta cinsiyete göre anlamlı farklılık var mıdır?
2. Öğretmen adaylarının akıl yürütme stillerinin soyut düşünme boyutunda kendilerini nasıl değerlendirmektedir ve bu boyutta cinsiyete göre anlamlı farklılık var mıdır?

3. Öğretmen adaylarının akıl yürütme stillerinin geçmişe yönelik çıkarım yapma boyutunda kendilerini nasıl değerlendirmektedir ve bu boyutta cinsiyete göre anlamlı farklılık var mıdır?
4. Öğretmen adaylarının akıl yürütme stillerinin geleceğe dönük kestirimde bulunma boyutunda kendilerini nasıl değerlendirmektedir ve bu boyutta cinsiyete göre anlamlı farklılık var mıdır?

3. Yöntem

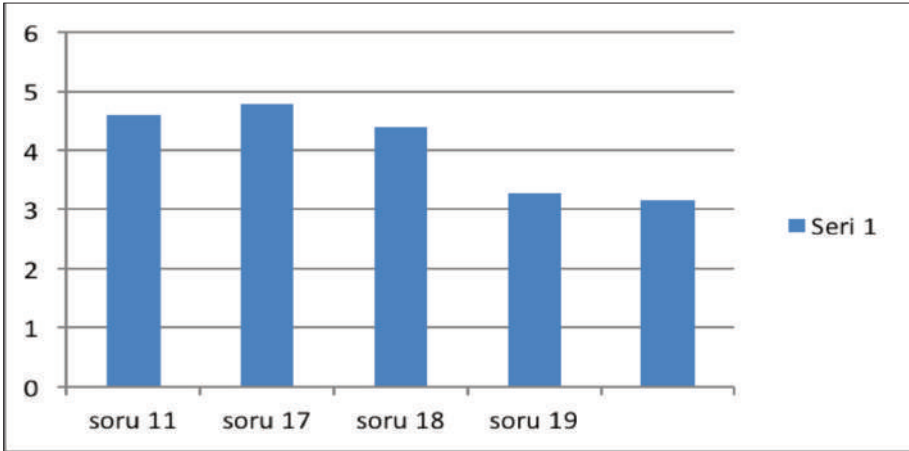
Araştırma kolay örnekleme yöntemine göre OMU Eğitim Fakültesinde öğrenim gören ve Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık bölümünde öğretim gören 123 Öğretmen Adayıyla sınırlıdır. Araştırma 2016 yılında 01-11-2016/31-12-2016 süresi içinde bir aylık sürede yarım saatlik görüşmelerle sınırlıdır. Araştırma da anketler kullanılarak veri toplanmıştır. Ankette sonuçlar cinsiyet, yaş, bölüm değişkenleri açısından incelenmiş ve demografik değişkenlerden cinsiyet değişkeni açısından anlamlı farklılık olup olmadığı ele alınmıştır. Tarama modelinde nicel bulgular var olduğu gibi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Tarama modeline amaç görüşme ve gözlem sonucu elde edilen verilerin düzenlenmiş ve yorumlanmış bir şekilde okuyucuya sunulmasıdır. Araştırma kuramsal olarak Duran ve Özer (2016) geliştirilen akıl yürütme stilleri modelinin boyutlarıyla sınırlıdır.

Bulgular

Şekil 1. Katılımcıların mekanın somut özellikleriyle ilgili sorulan sorulara cevapları

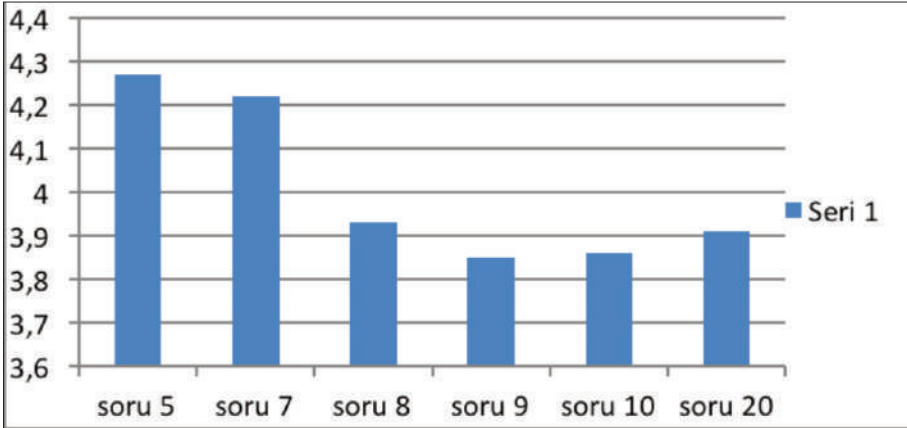
İlk önce normallik testi yapıldığında verilerin normal dağılım gösterdiği bulunmuştur. Şekil 1 incelendiğinde katılımcıların mekanın fiziksel özellikleriyle ilgili sorulan sorulara cevaplardaki ortalamalarının 1-6 arası derecelendirilen ankete göre 3'ün üzerinde olduğu görülmektedir. Soru 1, 3, 4, 12, 13 akıl yürütme stillerinin somut düşünme boyutunda hazırlanmıştır. Sorular, "Soru 1: Bir mekandaki somut nesnelere dikkatimi çeker.", "Soru 3: Mekanın rengi benim için önemlidir.", "Soru 4: Mekandaki nesnelere konumuna dikkat ederim.", "Soru 12: Mekanın yapıldığı malzemeyi önemserim.", "Soru 13: Mekandaki nesnelere maddi değerlerini önemserim." Şeklinde verildiğinde ortalamasının en yüksek olarak (4'ün üzeri) soru 1, soru 3 ve soru 4'te olduğu görülmektedir. Ayrıca bağımsız örneklem t testi sonucuna göre de soru 3 ve soru 4'te cinsiyete göre anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur. Başka bir deyişle mekanın rengi ve nesnelere konumunu ele alış bakımından cinsiyet açısından anlamlı farklılıklar vardır. Sonuç olarak öğretmen adayları mekan üzerinde akıl yürütürken somut nesnelere dayalı olarak akıl yürütmektedirler ve mekanın rengi ve mekan içerisindeki nesnelere konumuna bakarak akıl yürütmeleri açısından cinsiyete göre anlamlı farklılıklar vardır.

Şekil 2. Katılımcıların mekanın soyut özellikleriyle ilgili sorulan sorulara cevapları.

Şekil 2 incelendiğinde katılımcıların mekanın fiziksel özellikleriyle ilgili sorulan sorulara cevaplardaki ortalamalarının 1-6 arası derecelendirilen ankete göre soru 15 hariç, 3'ün üzerinde olduğu görülmektedir. Soru 2, 6, 14, 15, 16 akıl yürütme stillerinin soyut düşünme boyutunda hazırlanmıştır. Sorular, "Soru 2: Mekanın ruhu benim için önemlidir.", "Soru 6: Mekanın eskiliğine değil tarihselliğine bakarım.", "Soru 14: Bence mekanın fiziksel özellikleri değil mekanın

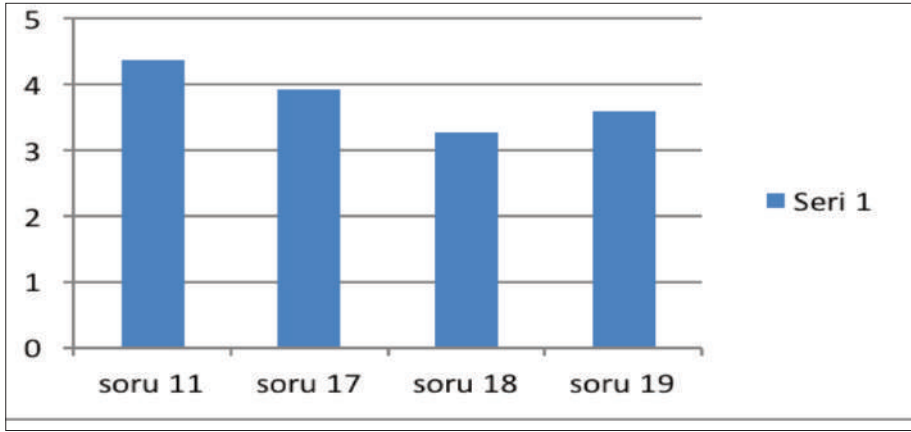
niteliği önemlidir “Soru 15: Sanal mekanlar bence fiziksel mekanlardan daha üstündür.”, “Soru 16: İnsan hayal dünyasında gerçek bir mekan etkisi deneyimleyebilir.” şeklinde verildiğinde ortalamanın en yüksek olarak (4’ün üzeri) soru 2’de olduğu görülmektedir. Ayrıca bağımsız örneklem t testi sonucuna göre de soru 2’de cinsiyete göre anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur. Başka bir deyişle ruhunu ele alış bakımından cinsiyet açısından anlamlı farklılıklar vardır. Sonuç olarak öğretmen adayları mekan üzerinde akıl yürütürken soyut özelliklere dayalı olarak akıl yürütmektedirler ve mekanın ruhu açısından akıl yürütmeleri açısından cinsiyete göre anlamlı farklılıklar vardır. Son olarak Somut düşünmeye dayalı maddelerin ortalaması ile (4,03), soyut düşünmeye dayalı maddelerin ortalaması (3,81) karşılaştırıldığında somut ikisinin birbirine yakın olduğu görülmektedir.

Şekil 3. Katılımcıların mekanın geçmişe yönelik çıkarım yapma (vardama) ile ilgili sorulara cevapları.

Şekil 3 incelendiğinde katılımcıların mekanın fiziksel özellikleriyle ilgili sorulara cevaplardaki ortalamalarının 1-6 arası derecelendirilen ankete göre, 3’ün üzerinde olduğu görülmektedir. Soru 5, 7, 8, 9, 10, 20 akıl yürütme stillerinin geçmişe dönük düşünme boyutunda hazırlanmıştır. Sorular, “Soru 5: Mekanın tarihsel özellikleri beni etkiler.”, “Soru 7: Mekan içindeki nesnelere bakarak içerisinde yaşayan insanlar hakkında tahmin yürütebilirim”, “Soru 8: Mekanın konumuna bakarak içerisinde yaşayacak insanlar hakkında tahmin yürütebilirim” “Soru 9: Mekandaki nesnelere kimlerin kullandığını hakkında çıkarımda bulunurum.”, “Soru 10: Bir mekana girdiğimde sahibinin kimliği hakkında fikir yürütebilirim”, “Soru 20: Bir mekanın bulunduğu bölgeye bakarak mekan hakkında fiziksel açıdan çeşitli çıkarımlarda bulunabilirim” şeklinde ve-

rildiğinde ortalamasının en yüksek olarak (4'ün üzeri) soru 5 ve soru 7' de olduğu görülmektedir. Bağımsız örneklem t testi sonucuna göre de soru cinsiyete göre anlamlı bir fark olduğu bulunmamıştır. Başka bir deyişle geçmişe dönük akıl yürütme bakımından cinsiyet açısından anlamlı farklılıklar yoktur. Sonuç olarak öğretmen adayları mekan üzerinde akıl yürütürken geçmişe dönük olarak da akıl yürüttüklerini düşünmektedirler. Son olarak Somut düşünmeye dayalı maddelerin ortalaması ile (4,03), soyut düşünmeye dayalı maddelerin ortalaması (3,81), geçmişe dönük akıl yürütme (4,00) ise karşılaştırıldığında somut düşünme ile geçmişe dönük akıl yürütme becerilerinin ortalama olarak yakın olduğu söylenebilir.

Şekil 4. Katılımcıların mekanın geleceğine dönük kestirimde bulunma (yordama) ile ilgili sorulara cevapları.

Şekil 4 incelendiğinde katılımcıların mekanın fiziksel özellikleriyle ilgili sorulara cevaplarıdaki ortalamalarının 1-6 arası derecelendirilen ankete göre, 3'ün üzerinde olduğu görülmektedir. Soru 11, 17, 18, 19, akıl yürütme stillerinin geleceğe dönük kestirimde bulunma boyutunda hazırlanmıştır. Sorular, "Soru 11: Mekanda benim için önemli olan orada yaşadığım deneyimlerdir.", "Soru 17: Mekanın konumundan maliyeti hakkında çıkarımda bulunabilirim", "Soru 18: 1 Mekanın konumundan 20 yıl sonra ne durumda olabileceğini tahmin edebilirim" "Soru 19: Bir mekanın özelliklerine bakarak bulunduğu bölge hakkında fiziksel açıdan çeşitli çıkarımlar yapabilirim.", şeklinde verildiğinde ortalamasının en yüksek olarak (4'ün üzeri) soru 11' de olduğu görülmektedir. Bağımsız örneklem t testi sonucuna göre de soru cinsiyete göre anlamlı bir fark olduğu bulunmamıştır. Başka bir deyişle geleceğe dönük kestirimde bulunma bakımından cinsiyet açısından anlamlı farklılıklar yoktur. Sonuç olarak öğretmen adayları mekan üzerinde akıl yürütürken geleceğe

dönük kestirimde bulduklarını da düşünmektedirler. Son olarak somut düşünmeye dayalı maddelerin ortalaması ile (4,03), soyut düşünmeye dayalı maddelerin ortalaması (3,81), geçmişe dönük akıl yürütme (4,00), geleceğe dönük kestirimde bulunma (3,79) ise karşılaştırıldığında geleceğe dönük tahminde bulunma boyutunun en düşük değerde olduğu söylenebilir.

Bu çalışmada somut düşünmeye dayalı maddelerin ortalaması ile (4,03), soyut düşünmeye dayalı maddelerin ortalaması (3,81), geçmişe dönük akıl yürütme (4,00), geleceğe dönük kestirimde bulunma (3,79) ise karşılaştırıldığında geleceğe dönük tahminde bulunma boyutunun en düşük değerde olduğu söylenebilir. Bununla beraber ortalamalar arasında çok büyük ortalama farkı >0,5 olacak şekilde bir fark olmadığı söylenebilir.

Tartışma

Yalçınkaya (2015) Trabzon ili bölgesindeki yurttlarda kalan üniversite öğrencileri ile yaptığı çalışmada mekânsal davranış ve tutuma ait kriterlerin cinsiyet ile ilişkisi açısından farklılıklar olduğunu bulmuştur. Kadın ve erkeğin toplumun bir parçası olarak kendileri için kurgulanan rolleri ile mekana baktığı, mekanda değişiklik yapma, donatı tercihi, mahremiyet gibi noktalarda cinsiyetler arasında farklılıkların tespit etmiştir. Demirbaş (2012) alan araştırmasında kadınların ataerkil ilişkilerin tahakkümü altında mahalleyle sınırlandığını ve kadının aynı zamanda bu mekanda ataerkil pazarlıklar yoluyla hareket alanını genişletmeye çalıştığı görülmüştür. Ölçer (2003) ise masallarda mekânın özel mekân olarak “ev içi”, ara mekân olarak “pencere” ve kamusal mekân olarak da “ev dışı” simgesel boyutlarıyla birlikte ele alındığını, kadının yaşam alanını oluşturan ev içi, aile bütünlüğünün korunarak geleneğin sürdürülebilmesi için, savunulması gereken bir mekân olarak ele alındığını, ev dışı mekânın ise genellikle erkeğe ait olma özelliğiyle ön plana çıktığına vurgu yapmıştır.

Bu çalışmada somut düşünmeye dayalı maddelerin ortalaması ile (4,03), soyut düşünmeye dayalı maddelerin ortalaması (3,81), geçmişe dönük akıl yürütme (4,00), geleceğe dönük kestirimde bulunma (3,79) ise karşılaştırıldığında öğretmen adaylarının bir mekanı değerlendirirken somut düşünme ve geçmişe dönük akıl yürütme boyutlarında görece yüksek olarak değerlendirdikleri bulunmuştur. Bir mekana dayalı kestirimde bulunma açısından ise kendilerini görece daha düşük düzeyde gördükleri bulunmuştur. Cinsiyete göre anlamlı farklılığın ise mekânın rengi ve mekân içerisindeki nesnelere konumu ve mekânın ruhu açısından cinsiyet değişkeni açısından olduğu bulunmuştur. Bu bağlamda öğretmen adaylarının arasındaki cinsiyet değişkeni açısından temel

farklılığın fiziksel nesnelere yani duymalara ve hislere dayalı olarak farklılaş-tığı söylenebilir. Bununla beraber çalışma anketle gerçekleştirildiği için daha sağlıklı analizler için konuyla ilgili daha geniş ve çeşitli örneklemelerde daha derinlemesine farklı çalışma desenlerinde incelemeler yapılabilir.

Gelecekteki bilimsel çalışmalar için öneriler:

- Benzer çalışmalar anket, ölçek veya envanter kullanılarak farklı değişkenler açısından nicel olarak incelenebilir.
- Farklı nitel araştırma desen, yöntem, veri toplama tekniği veya analiz tekniği kullanılarak benzer çalışmalar yapılabilir.
- Farklı örneklemeler (öğrenciler, meslek grupları, göçmenler, siyasiler vb.) kullanılarak nitel, nicel veya karma desenli çalışmalar yapılabilir.

Kaynakça

- Bueno, O. (2012) Styles of reasoning: A pluralist view, *Studies in History and Philosophy of Science* 43, 657–665
- Bünyadzade, G. (2009). *Doğu'da ve Batı'da İrrasyonel Düşüncenin Boyutları*, Ötüken Yayınları, İstanbul
- Cevizci, A. *Felsefe Tarihi*, Say Yayınları, İstanbul.
- Demir, M. K. (2012). İlköğretim Bölümü Öğretmen Adaylarının Epistemolojik İnançlarının İncelenmesi, *Uludağ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25/2, 343-358
- Demirbaş, G. (2012). Kadınların Mekan Algısı Ve Mekanı Kullanma Biçimleri, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Edirne.
- Duran, V. Özer, B. (2016) Metaphorical Representations of Teacher Candidates toward Warrior Images Belonging Different Cultures, III. International Dynamic, Explorative And Active Learning (Ideal) Conference
- Holyoak, K. J. ve Morrison, R.G. (2010) *Thinking and reasoning: A reader's guide. Oxford Handbook of Thinking and Reasoning*, Oxford University Press, New York.
- Penrose, R. (1999) *Us Nerede?- Kralın Yeni Usu 3*, Tübitak Yayınları, Kavaklıdere/Ankara.
- Penrose, R. (2004) *The Road To Reality A Complete Guide to the Laws Of Universe*, Jonathan Cape: London
- Ishiyamaa, J.T., Wingoa, K.T.,Arteagab,S.S., Hernandezc, C.M.(2001) Liberal undergraduate education and reasoning styles: using political scenarios in student assessment, *The Social Science Journal* 38, 125–135

Sayılıgil, F. (2013). Mekânın Cinsiyeti, Sosyal Ve Beşeri Bilimler Dergisi, Cilt 5, No 1, 209-218.

Schwartz, J.M,Begley, S. (2014) Beyin ve Zihin, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Sylvan D. A., Ostrom, T. M., & Gannon, K. (1994). Case-based, model-based and explanation-based styles of reasoning in foreign policy. *International Studies Quarterly*, 38:61–90.

Ökçer, E. (2003). Türkiye Masallarında Toplumsal Cinsiyet Ve Mekân İlişkisi, Türk Edebiyatı Bölümü, Bilkent Üniversitesi, Ankara

Özcan Baldil, Beliz,(2013). Mekânda Eylem ve Kadın, <http://www.delikasap.com/yazi/muzik-otesi/meknda-eylem-vekadın/2795>.

Ülken, H. Z. (2004). Türk Tefekkürü Tarihi, YKY, İstanbul.

Tarlacı, S. (2009) *Bilinç: Antik Çağdan Bilincin Yeniden Keşfine*, Yaşar Büro Araç. Gereç ve Hiz. LTD. Şti., İzmir

Yarman, S. (2014). İstihbarat Tabanlı Karar Verme Teknikleri, *İstihbarat Bilimi*,Yılmaz, S. (Edts), Kripto Yayınları, Kızılay/Ankara

Yalçınkaya, Ş. (2015). Toplumsal Cinsiyet Balamında Mekansal Davranış: Yurt Odaları, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8, 37: 639-649.